T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

CİLT 2

38. ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

42. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu

38. ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

CİLT 2

23-27 MAYIS 2022
DENİZLİ

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3735/2
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 196/2

Editör
Dr. Candaş KESKİN

23-27 Mayıs 2022 tarihlerinde Denizli'de düzenlenen 42. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Pamukkale Üniversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirlmiştir.

e-ISSN: 2667-8837

Grafik Tasarım
Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafı
Bilge YILMAZ KOLANCI, Attouda Araştırmaları 2021.

Not: Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Dr. Candaş KESKİN tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2023

İÇİNDEKİLER

Fikret ÖZCAN, Münevver Ş. GÜNDOĞAN, Ömer YİĞİTELİ, Ayşe SÜZMEN,
İsmail ARSLAN, İbrahim ACUCE, Eray Yusuf HALICI, Mustafa TOPAL
KUZEY PISIDIA YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 7

Frans DOPERÉ, Jeroen POBLOME, Ekin Berk POLAT
SAGALASSOS 2021 YÜZEY ARAŞTIRMASI 19

Funda NALDAN
2021 YILI ERZİNCAN İLİ TÜRK-İSLAM DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 37

Göknil ARDA, Suat VURAL
ARDAHAN-KÜR NEHRİ HAVZASI'NDAKİ YERLEŞİM YERLERİ, MAĞARALAR ve KAYA
YERLEŞİMLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI (2019-2021) 53

Gulan AYAZ, İsmail AYMAN, Rıfat KUVANÇ, Nilgün COŞKUN, Erdoğan ÖDÜK
VAN İLİ, GEVAŞ, BAHÇESARAY, ÇATAK İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2021 YILI
ÇATAK İLÇESİ ÇALIŞMALARI 73

Gülçin İLGEZDİ BERTRAM, Jan-K. BERTRAM
KIRŞEHİR KALKOLİTİK VE İLK TUNÇ ÇAĞ ODAKLI YÜZEY ARAŞTIRMASI 95

Gülriz KOZBE, Akarcan GÜNGÖR
ŞIRNAK İLİ, CİZRE, SİLOPİ VE İDİL İLÇELERİ 2021 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI 111

Güner SAĞIR, Rıza Gürler AKGÜN
KARS İLİ VE ÇEVRESİNDE YER ALAN ORTAÇAĞ ERMENİ KİLİSELERİ YÜZEY
ARAŞTIRMASI 2021 YILI ÇALIŞMALARI 131

Hacer SANCAKTAR, Ayça DOKUZBOY, Coşkun Furkan ERKOÇ
YOZGAT İLİ VE İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2021 YILI
ÇALIŞMALARI 145

Halil SÖZLÜ
ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE ADANA İLİ VE İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021YILI
ÇALIŞMALARI 165

Handan YILDIZHAN
NEVŞEHİR İLİ VE İLÇELERİ DEMİR ÇAĞI-ROMA DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 179

Hande BULUT, Harun TAŞKIRAN, Kadriye ÖZÇELİK, Göknur KARAHAN
ÇANAKKALE BALIKESİR KIYI ŞERİDİ PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI (ÇEBYA) 2021 YILI: İLK SEZON ÇALIŞMALARI VE DEĞERLENDİRMELERİ 197

Harun OY
UŞAK-EŞME TUNÇ ÇAĞI ARAŞTIRMALARI 211

Harun ÖZDAŞ, Nilhan KIZILDAĞ, Winfried HELD, Samet HARMANDAR
EGE BÖLGESİ KIYILARI SUALTI ARAŞTIRMALARI, 2021 YILI ÇALIŞMALARI 231

Hatice PAMİR, Canan KARATAŞ YÜKSEL, Mesut ŞİMŞEK
KUSEYR YAYLASI YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2021 249

Hüseyin Sami ÖZTÜRK, Ezgi DEMİRHAN-ÖZTÜRK, Hazel DENİZ-TOKTAY
NIKAIA (BITHYNIA) EGEMENLİK ALANI EPİGRAFİK-TARİHİ COĞRAFİ ARAŞTIRMALARI 2021 265

Hüseyin YAMAN, Tolga ÖZHAN, Murat AY
2021 YILI ÇANAKKALE MERKEZ, EZİNE VE BAYRAMİÇ İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (ARKAİK DÖNEMDEN ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ SONUNA KADAR) 275

İbrahim ÜNGÖR, Merve ÖZYİĞİT, Beyazıt SÖYLEMEZ, Rıdvan TORUN
2021 YILI GAZİANTEP İLİ DEMİR ÇAĞLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI 299

İlker IŞIK
KONYA İLİ, KARATAY ve ALTINEKİN İLÇELERİ, BOZDAĞ MİLLİ PARKI DOĞU ve KUZEY KESİMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 YILI SONUÇ RAPORU 315

İsa KIZGUT
"TELMESSOS YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2021" 331

İsmail BAYKARA, Didem TURAN
VAN İLİ NEOJEN ve PLEİSTOSEN DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI – VANYA 2021 349

İsmail ÖZER, İsmail BAYKARA, Başak KOCA ÖZER, Ece EREN KURAL, Ayşegül ÖZDEMİR BAŞARAN
2021 YILI MUĞLA VE ÇANAKKALE İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 363

Işıl R. IŞIKLIKAYA, Selma BULGURLU GÜN
LYRBE YÜZEY ARAŞTIRMASI – 2021 (BİRİNCİ SEZON) 375

Kadriye ÖZÇELİK, Çiğdem ŞAHİN, Güngör ÖZÇELİK
DENİZLİ İLİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2021 397

Mehmet EKİZ, Necla DURSUN, Murat ÇERKEZ, Sibel Yıldız KISACIK, Ertaç YILDIRIM
NİĞDE İLİ ve İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 YILI 411

M. GÜRBÜZER
AMOS ANTİK KENTİ VE ÇEVRESİ 2021 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI 429

Mehmet OK, Handegül CANLI
HERAKLEIA SALBAKE ANTİK KENTİ YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2021 YILI 443

Mehmet ÖNAL, Süheyla İrem MUTLU, Semih MUTLU
HARRAN OVASI 2021 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 457

Mehmet ÖZHANLI, Ersin ÖZEN, Ali GÜNDOĞAN, Veysel ERDOĞAN
ISPARTA İLİ; YALVAÇ, GELENDOST VE ŞARKİKARAAĞAÇ İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 475

Meral BAŞARAN MUTLU, Serhan MUTLU, İpek ÖZDEN, Züleyha DOĞAN, Tolga GÖRÜM, Orkan ÖZCAN, Abdullah HACAR, A. Onur BAMYACI, Nurettin BATARAY, Faize SARIŞ
2021 YILI ÇANAKKALE BOĞAZI TUNÇ ÇAĞI LİMANLARI ARAŞTIRMA PROJESİ 495

Mesut DÜNDAR, Yusuf ACIOĞLU, Oğuz KOÇYİĞİT
ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE BALIKESİR İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 YILI ÇALIŞMALARI 511

Gizem KARTAL, Metin KARTAL
ESKİŞEHİR İLİ TARİH ÖNCESİ ARKEOLOJİSİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (IV), 2021 531

Michele MASSA, James OSBORNE, Fatma ŞAHİN, Christoph BACHHUBER
KONYA İLİ KARATAY VE ÇUMRA İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI PROJESİ 2021 YILI SONUÇLARI 549

Muhammet ARSLAN, Ahmet ŞEN, Bekir KARACABEY
ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE KARS VE İLÇELERİNDEKİ TÜRK DÖNEMİ 2021 YILI ÇALIŞMALARI 563

KUZEY PISIDIA YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021

Fikret ÖZCAN*

Münevver Ş. GÜNDOĞAN

Ömer YİĞİTELİ

Ayşe SÜZMEN

İsmail ARSLAN

İbrahim ACUCE

Eray Yusuf HALICI

Mustafa TOPAL

Isparta İli ve ilçelerinde 2021 yılında antik dönem yerleşmelerinde yapılan yüzey araştırması Eğirdir İlçesi yakınlarındaki Prostanna, Parlais (Barla), Sarıidris Kasabası yakınlarındaki Mallos, Aksu İlçesi yakınlarındaki Tymbriada, Tynada, Isparta Merkeze bağlı Güneyce köyü yakınlarındaki Kapıkaya'da, Burdur Ağlasun İlçesi'ne bağlı Harmancık Köyü yakınındaki Sandalion'da, Gökbel Mahallesi'ne bağlı Yalakasar Antik yerleşmesinde ve bu yerleşmeler arasında kalan kırsal yerleşmelerde yürütülmüştür[1]. Araştırmalar antik yerleşme strüktürlerini, yerleşmeler arasındaki bağlantıları tespit etmeye ve yerleşimlerin haritalandırmasına yönelik olmuştur. Daha önceki yıllarda yapı belgelemesi ve topografik ölçüm çalışmaları nedeniyle üzerinde yeterince yoğunlaşamadığımız bölge seramiğini yakın incelemeye ağırlık verilmiştir.

* Prof. Dr. Fikret Özcan, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, 32260, Çünür-Isparta/Türkiye. fikretozcan@sdu.edu.tr

Münevver Ş. Gündoğan (MA), Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, 32260, Çünür-Isparta/Türkiye. simsekmunevver00@gmail.com

Ömer Yiğiteli (MA), Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, 32260, Çünür-Isparta/Türkiye. omeryigiteli@gmail.com

Ayşe Süzmen (MA), Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, 32260, Çünür-Isparta/Türkiye. aysesuzmen@gmail.com

İsmail Arslan, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, 32260, Çünür-Isparta/Türkiye. arslansml93@gmail.com

İbrahim Acuce Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, 32260, Çünür-Isparta/Türkiye. ibrahimacuce@gmail.com

Eray Yusuf Halıcı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, 32260, Çünür-Isparta/Türkiye. erayyhalici@gmail.com

Mustafa Topal, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, 32260, Çünür-Isparta/Türkiye. mustafa.topal@msn.com

1 Başta araştırmamıza izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kazılar Dairesi Başkanlığı olmak üzere bizlere eşlik ederek öneri ve yardımlarını esirgemeyen Isparta Müzesi'nden Hanife Yavuz'a, mali ve lojistik destek sağlayan Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Koç Üniversitesi Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'ne (ANMED), Aksu Kaymakamlığı'na, Eğirdir ve Aksu Belediye Başkanlıkları'na, Mahalli emniyet güçlerine ve özveri ile çalışan KPYA ekip üyelerine teşekkür ederim.

EĞİRDİR İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Mallos Antik Kenti

Mallos Antik Kenti agorasının doğu kısmında bulunan dükkânlar, Agoranın batı kısmında yer alan yapılar ve akropolisin kuzey kısmında yapılar ayrıntılarıyla belgelenmiştir. Yapılan çalışmalarda kent agorasının doğu kısmında bulunan dükkânların ilk olarak Helenistik Dönem'de kentin ve agoranın genel mimari planlaması içerisinde tasarlandığı saptanmıştır (Resim: 1). Yapılarda Roma İmparatorluk Dönemi'nde küçük değişiklikler yapıldığı ve Geç Antik Dönem ile birlikte dükkânların onarılarak (Resim: 2) mimari biçiminin değiştirildiği gözlenmiştir. Geç Antik Dönem'de dükkân sıralarının doğu kısmını kapsayacak şekilde bir duvar inşa edilmiştir. İnşa edilen bu duvarla kent savunmasına katkı sağlaması için agora çevresinin tahkim edilmesinin amaçlandığı düşünülmektedir. Akropolisin kuzey kısmında yapılan incelemelerde bu alanın konut inşası için kullanıldığı tespit edilmiştir (Resim: 3). Kuzey kısmında bulunan yapıların akropolisin batı yamacı ile birlikte korunaklı konumları ile Mallos kentinin itibarlı yapıları olduğu düşünülmektedir.

Yuvalı Mahallesi/Dreskene Mevkii

Yuvalı Köyü'nün kuzeybatısında bulunan ve günümüzde Pavlika Deresi olarak adlandırılan bölge incelenmiştir. Günümüz Yuvalı yerleşmesinde dere için kullanılan isim Grekçe kökenlidir ve muhtemelen derenin geç antik dönemde sahip olduğu ismin günümüze ulaşan şeklidir. Pavlika Deresi'nin kaynağında (Resim: 4) yapılan çalışmalarda su kaynağı etrafında örülmüş teras duvarının modern dönemde onarıldığı gözlenmiş olup burası muhtemelen geç antik dönemde inşa edilmiştir. Ancak su kaynağında yapılmış modern onarımlar duvar hatlarının doğrultusunu değiştirmiştir. Su kaynağı çevresinde gözlenen çatı kiremidi parçaları da geç antik dönemde inşa edildiği kanısını güçlendirmektedir.

Yuvalı Köyü'nün kuzey kısmında bulunan Köybeleni Tepesi'nin doğusunda yer alan modern toprak yol ağının doğu kısmında antik dönem yol ağına ait istinat duvarı tespit edilmiştir (Resim: 5).

Parlais Antik Kenti ve Barla Kasabası

Araştırmalar kapsamında Barla Kasabası'nın kuzeybatısında bulunan, Öğlentaşı Dağı'nın kuzeydoğu etekleri incelenmiştir. Parlais[2] Kenti, Öğlentaşı Tepesi'nin kuzeydoğu eteklerine kurulmuştur. Kentin kuruluş yönü ilk bakışta antik kentlerde genel olarak dikkat edilen güney bakışımlı olma ilkesini ihlal eder görünmektedir. Öğlentaşı'nın kuzey kısmında bulunan Mengenes sırtı rakım olarak benzer yüksekliklere sahiptir. Bu yerleşme seçimi kentin Barla kasabası çevresinde tercih edilebilecek en güvenli noktanın seçildiğini ve kuzeyden gelebilecek olumsuz hava koşullarına karşı da doğal olarak korunaklı bir konumda olduğunu göstermektedir. Kentin antik yerleşim sahasının bir kısmı 20. yy. da Barla sakinleri tarafından tarım amaçlı parsellen-

2 Parlais üzerine daha önceden yapılan çalışmalar için bkz. Guy Labarre- Mehmet Özsait- Nesrin Özsait, "Parlais et Prostanna, Sites et Territoires", Anatolia Antiqua 13, 2005, 223-244.

mesi nedeniyle tahribe uğramıştır. Ancak parselleri belirleyen teras duvarlarından yatay olanların bir kısmı Parlais Kenti'nin antik teras duvarlarına aittir, dikey teras duvarları ise kentteki yapıların duvarlarından devşirilerek oluşturulmuştur. Bunun sonucunda kent strüktürü büyük oranda tahrip olmasına karşın, teras duvarları dikkatle incelendiğinde duvarlarda kullanılan taşların farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Yapılan gözlemlerde kentin eğimli arazide teraslandırılarak kurulduğu ve terasların konumlarına göre üzerlerindeki yapıların niteliğini belirlediği tespit edilmiştir. Yerleşim alanının merkez konumunda bulunan teras duvarı, kentin kuzeybatısında bulunan sur duvarının giriş kapısı ile aynı doğrultudadır. Merkezi konumdaki teras duvarının yaklaşık olarak yerleşmenin ortalarına gelen kısımlarında düzgün işçiliğe sahip blok taşlar kullanılmıştır. Alanın Parlais Kenti'nin agorası olduğu düşünülmektedir. Merkezi terastan üst kotlara doğru bulunan teras duvarlarında da benzer şekilde düzgün işçiliğe sahip blok taşlar mevcuttur. Teras duvarlarının bittiği ve Öğlentaşı Tepesi'nin kuzey eteğinin üst kotunda Heroon ya da tapınak olabilecek bir yapı tespit edilmiştir. Öğlentaşı Tepesi'nin zirvesi ise yerleşmenin akropolisidir. Akropolis güneybatıdan başlanılarak, kuzeybatı kısmına doğru ayrıntılarıyla incelenmiştir. İnceleme yönünde akropolisin tamamını dolaşan ana kaya tıraşlanması ile yapılmış basamaklı yol ağı bulunmaktadır (Resim: 6). Akropoliste daha önceleri tespit edilmiş iki adet sarnıç (Resim: 7-8), farklı işlevli ana kaya tıraşlanması ile oluşturulmuş mekânlar ve bir kült alanı (Resim: 9) ayrıntılarıyla belgelenmiştir. Yerleşmenin genel strüktürü topografya ile yapılaşma arasındaki hiyerarşik uyum açısından Helenistik kent geleneğini yansıtmaktadır. Parlais Kenti'nin yakın savunması yerleşme alanının kuzeybatı ve kuzeydoğusunu çevreleyen sur duvarı ve kuzeybatı duvarın yaklaşık 400m kuzeybatısında bulunan proteikisma duvarı ile sağlanmaktadır. Yerleşmenin kuzeybatısını kapatan sur duvarı bölge örnekleri ile karşılaştırıldığında istisna oluşturur. Eğimli arazi üzerinde yaklaşık 400m uzunluğunda inşa edilmiş sur duvarının ortalama kalınlığı 4m'dir (Resim: 10). Sur duvarında Helenistik Dönem işçiliği yanında Geç Antik Dönem onarımları da gözlenmiştir. Sur duvarında iki farklı işçilik bulunur: Sur duvarının giriş kapısı ve çevresinde düzenli blok taşlar ve trapezoidal taşlar kullanılmıştır. Duvar pseudo-isodom biçimdedir. Giriş kapısından üst kotlarda eğim daha dik açılıdır. Bu kısımlarda ise kaba polygonal örgü kullanılmıştır. Duvar arazide düz bir izlekte inşa edilmemiştir. Duvarın testere biçimli tasarımı, eğimli arazide statik olarak dengelenmesi amacıyladır. Sur duvarının üst kotlarında uygulanan kaba polygonal örgüde daha dik eğimde duvara hareket kabiliyeti kazandırmak için uygulanmıştır. Aynı zamanda kent kapısı ve çevresinde daha düzenli işçiliğin uygulanması kentsel kimlik açısından sembolik bir anlam taşımaktadır. Kent kapısı ile agora arasındaki eksenel uyum kent ve savunmasının benzer tarihlerde tasarlandığını göstermektedir. Proteikisma duvarı sur duvarındaki kent kapısına asimetrik olarak inşa edilmiştir. Bu durum kent güvenliği ile ilgili olarak bilinçli bir stratejinin sonucu olmalıdır. Proteikisma duvarının batı başlangıç noktasında duvar yakınlarında, çalışmalarımızda B-1 olarak adlandırılan yapı muhtemelen bir tapınaktır. Proteikisma duvarı yakınında yapılan bu tapınak sur duvarı ile proteikisma duvarı arasında kalan alanın kentsel bölge olarak tanımlandığını ve sınır güvenliğinin kutsallığını göstermektedir.

Yapılan incelemelerle Parlais Kenti'nin Helenistik Dönem'in genel mimari anlayışına uygun olarak ilk olarak Öğlentaşı'nın kuzey eteklerinde kurulduğu sonucuna varılmıştır. Ancak kent mimarisi her ne kadar Helenistik Dönem özelliklerini barındırsa da kentte bulunan Demir Çağı-Erken Helenistik Dönem'e tarihlenen seramik parçaları kentin yerleşme tarihini daha er-

ken döneme götürmektedir. Kentin Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki göreceli refahı ise yerleşmede bulunan bu döneme ait yoğun nitelikli seramikten anlaşılmaktadır (Resim: 11). Yerleşmenin sur duvarında geç antik dönem onarımları ve akropolisin eteklerinde geç antik döneme ait geri çekilme duvarları yerleşmenin bu dönemde yeniden tahkim edildiğini göstermektedir. Yerleşmede MS 6.-7. yüzyıllardan daha geçe tarihlendirilebilecek seramik tespit edilememiştir.

2021 çalışmaları kapsamında Barla'nın güneyinde bulunan Beypınar mevkii'nde antik yol tespit edilmiştir. Yol Parlais-Prostanna arasındaki ulaşımı sağlamaktadır (Resim: 12). Yolun yakın çevresinde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mimari ve seramik parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca 2019 yılı çalışmalarında Kocaali Yaka Mevkii'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mimari parçalardan yola çıkılarak Parlais Kenti'nin Roma İmparatorluk Dönemi refahı ile birlikte kısıtlı kentsel alanın yetersiz gelmesi üzerine tespit edilen yol çevresine doğru, Eğirdir Gölü (Limnai) yönünde genişlemeye başladığı düşünülmektedir.

AKSU İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Tynada

Tynada yerleşmesinin akropolisin kuzeydoğusunda başlayan doğu-batı doğrultulu uzanan, kuru duvar tekniğiyle örülmüş bir sur duvarı tespit edilmiştir (Resim: 13). Başlangıç noktasının alt kısmında tahrip olmuş kule kalıntısı bulunmaktadır.

BURDUR İLİ ÇALIŞMALARI

Yalakasar Antik Yerleşmesi

Yalakasar Yerleşmesinin doğu kısmında bulunan yapılar, üzerlerinde bulundukları teras duvarlarının tepe eğimine göre şekil aldıkları ve doğu-batı noktalarında uygun şekilde birleştikleri tespit edilmiştir. Buna göre teras duvarlarının topografik şartlara göre tasarlandığı anlaşılmıştır (Resim: 14).

Doğu Yamaç Teras 1 olarak adlandırılan teras duvarının kuzey üst kısmında farklı büyüklüklerde yapılar tespit edilmiştir. Tespit edilen yapılar muhtemelen Yalakasar Yerleşmesinin doğu sınır noktasını oluşturmaktadır.

Sandalion Yerleşmesi

Yapılan çalışmalar kapsamında Sandalion Kale'sinde bulunan işlikler ve yapılar yeniden gözden geçirilmiş, yeni yapılar tespit edilerek belgelenmiştir. Sandalion Kalesi'nin batı yamacında yapılan incelemeler kalenin savunma sistemi için yeni bilgiler sunmuştur. Yapılan yeni incelemelerde oldukça dik bir yamaç olmasına karşın, kalenin diğer kısımlarındaki sur duvarlarına göre cidar kalınlığı çok daha az olan bir savunma duvarı (Resim: 15) ile batı kısmının da tahkim edildiği anlaşılmıştır.

Resim 1: Mallos, Agora, dükkân.

Resim 2: Mallos, Agora, Geç Antik Dönem dükkânı.

Resim 3: Mallos, Akropolis, kuzey yamaç, yapı.

Resim 4: Yuvalı Antik Yerleşmesi, Pavlika Deresi.

Resim 5: Yuvalı Antik Yerleşmesi, antik yol, istinat duvarı.

Resim 6: Parlais, Akropolis, basamaklı yol.

Resim 7: Parlais, Akropolis, sarnıç.

Resim 8: Parlais, Akropolis, sarnıç 2.

Resim 9: Parlais, Akropolis, kült alanı.

Resim 10: Parlais, sur duvarı.

Resim 11: Parlais'ten seramik örnekleri.

Resim 12: Parlais-Prostanna yol hattı.

Resim 13: Tynada, Akropolis, savunma duvarı.

Resim 14: Yalakasar Yerleşmesi, teras duvarı.

Resim 15: Sandalion, batı yamaç, savunma duvarı.

SAGALASSOS 2021 YÜZEY ARAŞTIRMASI

Frans DOPERÉ*

Jeroen POBLOME

Ekin Berk POLAT

GİRİŞ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle, Sagalassos Arkeolojik Araştırma Projesi tarafından yürütülen 2021 yılı yüzey araştırması kapsamında antik kentin yakın çevresindeki potansiyel taş ocakları incelenmiştir (Resim: 1). Araştırmalarda antik kent sahasının farklı alanlarında rastlanan taş oymacılığının daha geniş bir çevresel bağlamda ortaya konması amaçlanmıştır.

SARIKAYA TAŞ OCAĞI

Sagalassos'un kuzey batısındaki Sarıkaya Taş Ocağı'nda ve çevresinde, taş ocağı faaliyetleriyle bağlantılı olarak taş çıkartma izlerinin ve olası diğer arkeolojik izlerin belirlenmesi amacıyla araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Sarıkaya Taş Ocağı'nın yer aldığı Yeşilbaşköy Köyü'nün kuzeyindeki dağlık alan önemli jeolojik olaylarla karakterize edilmiştir. Alan, kireçtaşı katmanlarının denizel çökelmesinden sonra, önemli tektonik olaylara maruz kalmıştır. Alandaki kireçtaşı katmanları dikey olarak dönmüştür ve muhtemelen kil olan ince bir tabaka ile iki paralel doğal kireçtaşı duvarına ayrılmıştır (A ve B duvarı). Bu durum Sarıkaya Taş Ocağı'nın kuzey duvarının ön yüzünde açıkça görülmektedir.

Adam Atacağı kaya oluşumu Sarıkaya Taş Ocağı'nın güneyinde yer almaktadır. Son kaya oluşumundan daha da güneyde, dikey kaya duvarların tepesi çökmüştür ve batısındaki tüm bölge bu olay sırasında kırılan moloz blokları ile kaplanmıştır. Bu nedenle, Adam Atacağı kaya duvarının batısında böyle bir moloz yığını bulunmaması şaşırtıcıdır. Dolayısıyla, akıllara taş ocağı faaliyetlerinin, bahsedilen kayıp moloz yığınlarının sebebi olup olmadığı sorusu gelebilir. Ancak, Adam Atacağı duvarının kendisinde herhangi bir kazı izine rastlanmadığı için bu noktada bir taş ocağı faaliyetinin varlığı da kanıtlanamamaktadır.

Sarıkaya Taş Ocağı esas olarak kireçtaşı tabakasının arkasındaki A duvarının görülebildiği ve özellikle alt bölgelerdeki muhtemel kil örtüsünün kalıntılarıyla kaplandığı kuzey duvarından oluşmaktadır. Ayrıca oyulan veya aşınan B duvarı cephesinin bazı kalıntıları da görülebilmektedir (Resim: 2). Bazı arkeolojik kalıntılar, duvarın sağ yarısında (doğu yarısı) yoğunlaşmıştır.

* Dr. Frans DOPERÉ, Leuven Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Leuven, frans.dopere@kuleuven.be
Prof. Dr. Jeroen POBLOME, Leuven Üniversitesi, Sagalassos Arkeolojik Araştırma Projesi, Leuven, jeroen.poblome@kuleuven.be.
Ekin Berk POLAT, Koç Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul, epolat16@ku.edu.tr.

Kiriş Delikleri: 9 adet kiriş deliği dizisi, aşağısında yer alan diğer dikdörtgen boşluklularla birlikte en üst seviyede yer almaları sebebiyle kuzey duvarındaki en eski izler olarak kabul edilebilir (Resim: 3). Altlarındaki ek dikdörtgen boşluklarla birlikte düzenli ve aynı seviyede dizildikleri göz önünde tutularak, kiriş deliklerinin dokuz çatı kirişini destekleyen ahşap bindirmeler için destek noktaları oldukları yönündedir. Bahsedilen yapının inşa edildiği dönemdeki taş ocağına ait yürüme seviyesinin günümüze göre oldukça yüksek olduğu ve bu nedenle erişimin kolay gerçekleştiği dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, bahsedilen kiriş deliklerinin şu an yüksek bir konumda yer alması, yakın bir inceleme yapmayı zorlaştırmaktadır. Yapıya, bugünkü yürüyüş seviyesinden ulaşmak mümkün değildir.

Taş Çıkartma İzleri: Sarıkaya Taş Ocağı'nın kuzey duvarındaki taş çıkartma izleri sadece, kiriş deliklerinin sağında, daha alçak bir seviyede görülebilmiştir (Resim: 4). Taş çıkartma izleri, herhangi bir görünür noktasal darbe dizisi olmaksızın, değişken bir şekilde dikey ve eğik lineer kesim izleri içeren bitişik birkaç setten meydana gelir. Bu görüntü, taş çıkartma izlerinin taş ocağı kazması ile yontulduğunu işaret eder. Ancak, bu izlerin taş blokların yerlerinden yontulması sırasında açılan hendeklerin bir sonucu olduğu kabul edilemez, çünkü bahsedilen izlerin bir kısmının üzerindeki kaya çıkıntısı bu aletin bu bağlamda kullanılmasını imkânsız hale getirmektedir. İzlerin çok farklı yönlerde oluşu, taş ocağı kazmasının sadece duvarın düzeltilmesi için burada kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, bu izlerin sağ sınırını oluşturan iki basamak da taş çıkartma faaliyetlerinin varlığını desteklemektedir. Bu, duvarın düzeltilmesinden bir süre önce meydana gelmiş olabilir. Kuzey duvarındaki taş çıkartma izlerinin bu denli sınırlı oluşu, bugün hâlâ kuzey duvarının önemli bölümünü kaplayan ve muhtemelen kilden yapılmış olan tabakayla alakalı olabilir. Bu killi tabaka, hâlâ yerinde olan kireçtaşı A duvarı ile doğal erozyon veya beşerî taş çıkartma faaliyetleri yoluyla büyük ölçüde yok olan kireçtaşı B duvarı arasında konumlanmış zayıf bir yüzeydir. Kireçtaşı A ve B duvarları arasındaki zayıf temas, gerekli taş blokların B duvarından oldukça kolay bir şekilde ayrılmasına izin verebileceği için, kuzey duvarına paralel bir taş çıkartma hendeği oyulmasını gerektirmemiştir. B duvarının doğal yollarla bozulup bozulmadığına veya A duvarının beşerî taş çıkartma faaliyetleri sonucu oluşup oluşmadığına dair herhangi bir iz bulunamaması, bu iki süreç arasındaki ayrımı anlamayı imkânsız hale getirmektedir.

Duvar Kaplaması: Doğu duvarının sınırlı bir kısmı kuzey duvarına dik biçimde yerinde kalmıştır. Bu doğu duvarında birkaç yatay çizgisel iz görünse de bunlar taş çıkartma izleri olarak yorumlanamamaktadır. İlk olarak, bu duvarın neredeyse tamamen düz olduğu belirtilmelidir. Bu düzlük doğaldır ve devamında kuzey duvarı doğu duvarına dayanmaktadır. Doğu duvarındaki çizgiler, duvarın kırmızı ama bilinmeyen bir maddeyle sıvanması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple bu çizgilerin insan faaliyetlerinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Çizgilerin hemen üzerinde "parmak izleri" olabilecek birtakım izler görünmektedir, bu da insan eliyle uygulanan bir sıva hipotezini güçlendirmektedir. Bu durum, B duvarının kayasına bir "konut" yapısının oyulduğunu ve içinin yatay şeritler halinde kırmızı sıvalı olduğunu düşündürmektedir. Duvar kaplaması, bahsedilen taş çıkartma izlerine kıyasla daha alt seviyede

yer aldığı için Sarıkaya Taş Ocağı'nın kuzey duvarındaki bu yerleşim/konut (?), yapının 3. evresi olarak düşünülebilir.

Yapı taşları: Kuzey ve doğu duvarı arasındaki açının yakınında, alçak bir seviyede birkaç yapı taşı saptanabilmiştir. Ancak bu yapı taşları daha önce hiç rapor edilmediğinden ve birkaç taşın yüzeyinin gün yüzüne yeni çıkmış olmasından dolayı bu durumun kaçak bir kazı sonucu oluştuğu anlaşılmıştır. Hâlâ bağlantılı durumda olan ve 51 cm. genişliğinde bir basamak oluşturan iki blok (4 ve 6 numaralı bloklar) göz önünde tutulursa, saptanan yapı taşlarının Sarıkaya Taş Ocağı'nın kuzey duvarı ile doğu duvarı arasındaki köşeye yakın bir yerde inşa edilmiş bir yapının yıkıntısına ait oldukları düşünülmektedir. Dolayısıyla bu blokların Sagalassos'a ihraç edilmek üzere oyulmadığı kesin olarak anlaşılmıştır. Bitki çelenkleriyle birbirine bağlanmış aslan ve boğa başı içeren özenle işlenmiş bezemeli bir kaide taşının bulunması ise yüksek kalitede (dini?) bir yapıya işaret etmektedir (Resim: 5). Ayrıca, blokların kuzey ve doğu duvarına yakın konumlanması, bu yapının taş ocakçılığı faaliyetleri durdurulduğunda inşa edildiğini göstermektedir. Kazılan üç taş blokta (4, 6 ve 8 numaralı bloklar) 5 dişli sivri uçlu keski izlerinin kullanılması M.S. 1. veya 2. yüzyıllar tarihlerini işaret etmektedir. Bu kronoloji, taş ocağının yüzeyinde bulunan çanak çömlek parçalarının kronolojisi ile de eşleşmektedir.

Yüzey araştırması sırasında yerel bir sakinden bir önceki kış mevsiminde çelenk bezemeli taşın kırıldığına ve bir bölümünün çalındığına dair sözlü bilgi alınmıştır. Aynı kişi, ek olarak 7 numaralı taşın şu an gömülü olan yüzünde bir kadın başı tasvirinin olduğunu da belirtmiştir. Bu taşların kaldırılması ve daha iyi ve daha güvenli koşullarda muhafaza edilmesine yönelik gerekli güvenlik önlemlerinin alınabilmesi için ilgili mercilere bilgi vermek bundan sonraki süreçte çok önemli olacaktır.

Ortaya çıkartılan yapı taşları ve boyutları aşağıdaki tabloda listelenmiştir:

Blok No	Materyal	Şekil/Bütün/ Kırık	Taş oymacılığı izleri/Aşınma durumu	Dekorasyon	Uzunluk (cm.)	Genişlik (cm.)	Yükseklik (cm.)
1	Kireçtaşı	Dikdörtgen (?)/ kısmen kazılmış	Aşınmış	Yok	35	?	23
2	Kireçtaşı	Dikdörtgen/ bütün	Taş ocağı kazması ile oyulmuştur	Yok	72	40	24
3	Kireçtaşı	Dikdörtgen/ bütün	Taş ocağı kazması ile oyulmuştur, dikdörtgen profil / aşınmış	Yok	140	68	35
4	Kireçtaşı	Dikdörtgen / kırık/dikdörtgen delik (16 x 9 cm.; derinlik 5 cm.) bir kıskaç ile dübel deliğine bağlanmıştır (kıskaç kaybolmuştur); dübel deliği olan ayrılmış bölge, yükseltilmiş üst zemin genişliği: 51 cm., 6 numaralı blok ile uyumludur.	Taş ocağı kazması/ 5 dişli sivri uçlu keski ile oyulmuştur	Yok	(90)	61	42
5	Kireçtaşı	Dikdörtgen/kırık/ kısmen kazılmış	Taş ocağı kazması ile oyulmuştur	Yok	(46)	(25)	22
6	Kireçtaşı	Dikdörtgen/kısmen kazılmış; yükseltişmiş üst zemin genişliği: 51 cm., 4 numaralı blok ile uyumludur	Taş ocağı kazması ile oyulmuştur/aşınmış; Kuzey cephesi: anatiroz, merkez izleri-taş ocağı kazması, kenar izleri- 5 dişli sivri uçlu keski	Yok	90	60	(40)
7	Kireçtaşı	Dikdörtgen/kısmen kazılmış/bir ucunda dübel deliği vardır.	5 dişli sivri uçlu keski ile oyulmuştur	Tamamlanmamış kadın başı (?)	103	9-10/ (14)	?
8	Kireçtaşı	Dikdörtgen	5 dişli sivri uçlu keski ile oyulmuştur Güney cephesi: anatiroz, merkez izleri-taş ocağı kazması	Yok	(83)	40	33
9 (Resim 5)	Kireçtaşı	Dikdörtgen/ kırık	Düz yüzeyde ve profillerde 5 dişli sivri uçlu keski izleri vardır; Birleştirme cephesi taş ocağı kazması ile oyulmuştur	Asma tiftiklerle süslenmiş ve girlandla bağlanmış aslan ve boğa başı	(129)	45	41

Yukarıda yer verilen değerlendirmeler sonucunda ulaşılan ön sonuçlar şu şekilde sıralanabilir: 1. Sarıkaya Mevkii gerçek bir taş ocağıdır. Kuzey duvarındaki izlerin azlığı, kayanın jeolojisiyle bağlantılıdır ve çıkartılan taşların duvarın üzerinde herhangi bir iz bırakmadan kayadan ayrılmasını kolaylaştırmıştır. 2. Gözlemlenen beşerî izler (kiriş delikleri, taş çıkartma izleri, duvar kaplaması, yapı taşları), göreceli bir kronoloji oluşturmaya izin vermektedir. İlk evre: kiriş delikleri, ikinci evre: taş çıkartma/düzeltme izleri, üçüncü evre: kırmızı sıva ve muhtemel dördüncü evre de keşfedilen yüksek kalitedeki yapı taşı ile ilişkilendirilebilir. 3. Bahsedilen üçüncü ve dördüncü evre ancak göreceli tarihlendirilebilmiştir.

Bina inşası için hazırlanan taşlar ve ele geçen seramikler M.S. 1. veya 2. yüzyıllara işaret etmektedir. Ancak doğu duvarının alt kısmı, taş yapının kaidesiyle aynı seviyeye ulaşmış olsaydı, kırmızı duvar kaplamasının ve taş yapının tek bir evreye ait olması da mümkün olabilirdi. Bu alanda henüz bilimsel herhangi bir kazı yapılmamıştır. Hem taş ocağının doğu duvarının alt kısmı hem de çöken yapının parçaları birkaç metrelik kayalarla kaplı olduğu için bu sorunun cevabı şu an için belirsizdir. Yüksek kaliteli bir yapı taşının en azından taş ocağının doğu duvarındaki kırmızı sıva ile olası birlikteliği, bu binanın etrafındaki yakın çevreye gösterilen özenli bir duruma işaret etmektedir. Bu yapıyı ve yakın çevresindeki buluntuların Sarıkaya'daki taş ocakçılığı faaliyetlerinin sona ermesinden sonra kurulan bir dini yapının/merkezin parçaları olması en olası açıklamadır.

AĞLASUN DAĞLARI GEÇİDİ TAŞ OCAĞI

Sagalassos'un kuzeybatısındaki dağlık alanda yer alan Ağlasun Dağları Geçidi Taş Ocağı'nda bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Kaya oluşumları, farklı yönlerde çatlakları olan irili ufaklı dikey ve düz doğal duvarları açığa çıkaran kireçtaşı katmanlarından oluşmaktadır. Araştırmanın amacı taş çıkartma izlerini tespit etmek ve kullanılan tekniklerin özel teknolojisini belirlemektir. Bu yüzey araştırması, alanda en az 2 taş ocağı olduğunu göstermiştir. Önceki araştırmalardan bilinen taş ocağı bu rapor kapsamında 'Aşağı Taş Ocağı', yeni taş ocağı ise 'Yukarı Taş Ocağı' olarak adlandırılmıştır. Alanda daha fazla taş ocağının olabileceği göz ardı edilmemelidir, ancak farklı yerlerde gözlemlenen düz taş çıkartma cepheleri her seferinde doğal çatlaklar ve yağmur suyu sızıntısı ile bağlantılı meydana gelen doğal oluşumlar olarak kayda geçmiştir.

1. Aşağı Taş Ocağı

Aşağı Taş Ocağı'nın yapı elemanları yukarıdan aşağıya doğru 1-4 arasında numaralandırılmıştır. Bu saha, eşit sayıda basamak ve platformdan oluşan dört taş çıkartma alanı ile karakterize edilmiştir (Resim: 6). Güney Fransa'daki Roma taş ocaklarının aksine, Aşağı Taş Ocağı'ndaki taş çıkartma basamakları düzenli ve paralel değil, her zaman birbirine karşı eğiktir. Ek olarak, taş çıkartma alanındaki birbirini izleyen yüzeyler çok düzensizdir ve büyük ölçüde doğal bir görünüm sunmaktadır. İki basamak (1 ve 2 numaralı basamaklar), aynı noktada birden fazla ve ardışık taş çıkartma faaliyetleri gösteren izler içermektedir. Görünü-

şe göre kayalardaki doğal kırıklar, taş çıkartma faaliyetleri sırasında bölünmeye yol açmak veya kolaylaştırmak için kasıtlı olarak seçilmiştir. En yüksekte yer alan basamak (1 numaralı basamak), ilk iki taş çıkartma izini göstermekte olup, toplam yüksekliği 32 cm'dir. Bu basamağın altında, yüksekliğinin yarısında arka arkaya konumlanmış iki taş çıkartma izini ayıran yatay bir çizgi görülmektedir. En alçaktaki taş çıkartma faaliyeti çok düzensiz bir yüzey üzerindedir. Bir sonraki basamak (2 numaralı basamak), her biri 18 cm. ile ayrılmış iki ek yatay çizgiyi göstermektedir. Bu basamak boyunca art arda konumlanan üç blok veya levha çıkartılmıştır. Böylece ortaya çıkan düzensiz yüzey, şimdiki üçüncü basamağın en alt tabakasına karşılık gelmektedir. Üçüncü basamak, yatay bölünme yüzeylerinin düzensizliği ile bağlantılı olarak 21 ile 32 cm. arasında değişen bir yüksekliğe sahiptir. Bu basamak aynı zamanda bir açı oluşturmaktadır. En alttaki basamağın (4 numaralı basamak) maksimum görünür yüksekliği 22 cm.dir. Doğu tarafında, bu dördüncü basamağın boyutlarının sabitlendiğini ve bir yapı taşının çıkartılmasının öngörüldüğünü belirten bir çıkartma hendeği (7 cm. genişliğinde) açılmıştır. Bu basamaklı taş ocağının solunda ondan ayrı olarak konumlanmış ve en az bir taş bloğun daha çıkartıldığını gösteren 30 cm. yüksekliğinde ek bir basamak vardır. Bu taş ocağının etrafındaki diğer tüm düz yüzeyler olası taş çıkartma izlerini tespit etmek için araştırılmıştır, ancak hepsi hafif düzeyde aşınmış olup, yalnızca doğal yüzeylere sahiptir.

2. Yukarı Taş Ocağı

Yukarı Taş Ocağı düzenli bir yapıya sahip değildir, ancak mevcut taş blokların doğal boyutlarından maksimum düzeyde yararlanılmıştır. Bunlar başlangıçta doğal çatlaklar ve ardından gelen yağmur suyu sızıntıları ile izole edilmiştir (Resim: 7). Blokların birbirinden daha fazla ayrılması kazma veya çekiç ile genişliği 40 ile 60 cm. arasında değişen dikey hendekler oyularak gerçekleştirilmiştir. Bu taş ocağında kullanılan malzeme saf beyaz kireçtaşıdır.

Aşağıdaki tabloda, çıkartılan kesme taşların pozisyonları, boyutları, taş oyma teknikleri ve çıkartma hendekleri ile ilgili bazı bilgiler verilmektedir.

Numara (Pozisyon)	Uzunluk (cm.)	Genişlik (cm.)	Derinlik (cm.)	Taş oymacılığı izleri	Taş Çıkartma Hendekleri
1 (4 numaralı kesme taşın üstünde, güney) (Resim 8)	?	?	?	?	Yatay, aşağıda; küçük taş ocağı kazması ile oyulmuştur ve yukarıdan görüldüğü üzere kavisli izler içermektedir (genişlik: 2 cm)
2 (4 numaralı kesme taşın üstünde)	?	?	?	?	4 numaralı kesme taşın üstünde, batı; kuzeyden güneye doğru taş ocağı kazması ve çekiç ile oyulmuştur
3 (Resim 9)	124	(123) (kısmen gömülü)	104	Taş ocağı kazması (?) ve çekiç ile oyulmuştur, (tamamlanmış durumdadır)	In situ olmadığı için uygun değildir.
4	224	109	(104) (kısmen gömülü)	Güney cephesi: taş ocağı kazmasının izleri; Doğu cephesi: taş ocağı kazması veya çekiç izleri, (tamamlanmamış)	Batı hendeği, genişlik: 40 cm; güney hendeği, genişlik 60 cm

Aşağı Taş Ocağı ile hemen hemen aynı seviyede, baş aşağı duran büyük boyutlara sahip (283 x 139 x 93 cm.) yekpare ve tamamlanmamış bir kaide bulunmaktadır. Bu taşın işlemesi, yukarıdan aşağıya doğru taş ocağı kazması ve çekiçle oyulmuştur. Bu kaidenin boyutları, Yukarı Taş Ocağı'nda bulunan kesme taşlarla daha uyumludur, bu nedenle kaidenin Yukarı Taş Ocağı ile Aşağı Taş Ocağı arasındaki kısa ama eğimli yoldan aşağı kaymış olması mümkün görünmektedir. Taş ocaklarından çıkartılan blokların yola taşınması için kullanılan muhtemel yollar hakkında daha fazla bilgi gözlemlenememiştir. Aşağı Taş Ocağı ile olası eski yol arasındaki önemli yükseklik farkları göz önüne alındığında, bu devasa kesme taşların ve mimari elemanların taşınması için kayması veya yuvarlanması söz konusu olabilir. Alanın biraz daha alçak bir seviyesinde, bazı kesme taşlar ve bir lahit/yalak (159 x 128 x 85 cm., duvar kalınlığı: 19 cm., iç derinlik: 66 cm.) tespit edilmiştir. Lahit/yalak dış yüzeyleri taş ocağı kazması ve çekiçle oyulmuştur. İç yüzeyleri taş ocağı kazması ile oyulan olan yapının alt kısmı aşınmış durumdadır.

GÜRLEK KAYNAĞI TAŞ OCAĞI

Sagalassos'un güneybatısında, sütunlu caddenin güney ucunun hemen batısında, kayalık bir alanda yer alan Gürlek Kaynağı Taş Ocağı'nda bir yüzey araştırması yapılmıştır. Araştırmanın amacı, taş çıkartma izlerini belirlemek ve taş çıkartma faaliyetleri sırasında kullanılan spesifik teknolojiyi anlamaktır. Bu alan aslen kuru ve küçük bir nehir kaynağına yakın küçük bir taş ocağıdır. Alanda çeşitli yükseklikte kaya oluşumlarıyla birlikte taş ocağı izleri bulunmaktadır. Taş çıkartma izlerinin çoğu, tamamen doğal bir kireçtaşı duvarın (37°40'25"K,

30°30’11”D) dikey kanadına paralel dar bir kireçtaşı çıkıntısında yer almaktadır. Yeryüzüne çıkmış kayanın kazıldığı kuzeydoğu duvarının kendisi herhangi bir taş çıkartma izi göstermemektedir. Görünüşe göre taş çıkartma faaliyeti, kireçtaşı çıkıntısındaki güneybatı duvarında yüksekliği 33 cm. olan tabanın taş ocağı kazması veya çekiç ile oyulmasıyla gerçekleşmiştir. Taş çıkartma faaliyetinin temelindeki bu oyuk, taş ocağının güney ucunda tamamen ortadan kalkmış durumdadır. Bunun nedeni, o alandaki taş blokların kireçtaşı çıkıntısından halihazırda oyulmuş olmasıdır. Taş çıkartılan kısım iki seviyeden oluşmaktadır. Alt seviyede taş tamamen çıkartılmış durumdadır. Üst seviye ise, (çıkıntının güneybatı tarafı) eksik çıkartılmış bir taş blok (bloğun genişliği: 44 cm.) ve o bloğun sol sınırında eşit derecede eksik bir dikey hazırlık hattı içerdiği için geçici bir taş çıkartma faaliyeti gibi gözükmektedir. Taş bloğun tamamen çıkartıldığı kısımda taş ocağı kazması ile oyulmuş üç çıkartma hendeğinin izi kısmen görülebilmektedir (Resim: 10). Oyulan üç çıkartma hendeğinden ilki kısmen çıkartılan blok boyunca (alt kısımda yer alan ve tamamen çıkartılan bloğun genişliği: 30 cm.), diğeri güneybatı sınırı boyunca (genişlik: 37 cm.) ve sonuncusu da taş çıkartılan bölgenin kuzeydoğu sınırı boyunca (genişlik: 51cm.) uzanmaktadır. Blokların genişliğini sınırlayan düz çıkartma hendeklerinin izleri, yukarıdan görüldüğü üzere çok küçük dalgalanmalar göstermektedir. Bunlar, tek uçlu bir taş ocağı kazmasının kullanılmasının sonucudur. Bu, kısmen çıkartılan blok boyunca V biçimli ve çok dar bir hendek izinde görülebilmektedir. Ayrıca, düz çıkartma hendeklerinin kalıntılarında görülen bu dalgalanma izleri, bahsedilen taş çıkartma aletinin kullanımıyla açıklanabilir. Yüzeyde görülen her bir dalga izi, tek uçlu taş ocağı kazmasının oyma hareketlerine karşılık gelmektedir. Bu kanıtlara rağmen eksik çıkartılmış taş bloğun düz duvarında, bahsedilen tek uçlu taş ocağı kazmasının kullanımına dair hiçbir ize rastlanmamıştır.

Yüzeyin güneydoğu ucunda, taş ocağı kazması ile oyulmuş dikey ve V biçimli bir çıkartma hendeği, planlanan ancak tamamlanmamış bir taş çıkartma faaliyetinin sınırını temsil etmektedir. Bu V biçimli hendek 20 cm. genişliğe ve 26 cm. derinliğe sahiptir. Bu hendeğin en derin kısmını kesen taş ocağı kazmasının kenarının genişliği 2 cm’dir. Kısmen taş çıkartılan bu çıkıntının doğusunda, iki uzun kenarı boyunca bir taş çıkartma hendeğinin (genişlik: 2,7 cm.) kalıntılarını işaret eden büyük bir blok keşfedilmiştir. Yan yüzleri taş ocağı kazması veya çekiç ile oyulmuştur. Bu bloğun özelliği, kaldırılmış ve taşınmaya hazır olmasıdır. Bu nedenle bu taş bloğun altına, taş bloğu alttaki kayadan kaldırabilecek yükseklikte iki küçük taş yerleştirilmiştir (Resim: 11). Hiçbir takoz deliği izine rastlanmamıştır, bu nedenle bu taş blok, kayanın doğal kırıkları kullanılarak bir kaldıraçla kaldırılmış olmalıdır. Kaldırılan bloğun alt kısmındaki düzensiz izler, aşağıdaki kayanın üzerindeki izlerle uyumludur. Bu taş ocağı alanındaki son arkeolojik eser bir lahittir (211 x 100 cm.; duvar kalınlıkları: 22-26 cm.). Lahdin bu taş ocağı sahasında oyulmuş olması muhtemel görünmektedir ancak çürümüş bitkiler ve yaprak birikimi sebebiyle hâlâ kayaya sabit durumda olup olmadığını belirlemek mümkün olamamıştır. Lahit kapağı bulunamamıştır. Lahdin dış ve iç yüzleri taş ocağı kazması veya çekiç ile oyulmuştur. Gözlendiği kadarıyla bu taş ocağı yıkımın eşiğindedir. Büyük bir taş kütlesi, sondaj yoluyla taş yüzeyinden kırılmıştır. Taş yüzeyinde ikinci bir sondaj deliği de gözlenmektedir.

YEŞİLBAŞKÖY TRAVERTEN TAŞ OCAKLARI

Yeşilbaşköy'ün güneyinde bulunan Traverten Taş Ocakları alanında kapsamlı bir yüzey araştırması yapılmıştır. Araştırmanın amacı, taş ocaklarının ve olası taş çıkartma teknolojilerinin varlığını doğrulamaktır. Traverten, kalkerli bir nehir yatağı tortusudur ancak bölgedeki varlığının üst sınırlarını da belirlemek için Yeşilbaşköy'ün güneyindeki kireç taşı dağlarındaki yamaçların bir kısmı da araştırılmıştır. Bu araştırma, dağların yüksek bölgelerinin yalnızca kireçtaşı çıkıntılarından oluştuğunu göstermiştir. Tüm aşınmış kireçtaşı malzemesinin biriktiği eğim bölgesinde, konglomera denilen yeni bir kaya türü ortaya çıkmıştır. Bu oluşum, aşınmış kireçtaşı parçalarının kalkerli malzeme ve özellikle kalsit ile çimentolandığı yeni bir kaya türüdür. Bu bölgede yakın zamanda yeni bir taş ocağı da açılmıştır. Çıkartılan bloklar, taşları dikdörtgen biçimde kesmenin zorluğuna bağlı olarak değişken biçimlere sahiptir. Konglomera seviyesinin altındaki dikey kireç taşı tabakası üzerinde ince ve kalın formda daha fazla traverten ortaya çıkmıştır. Bölgede geniş traverten yatakları bulunamamıştır, ancak nehir vadisindeki tüm tarlalar ve tüm sulama kanalları, dikey veya eğik olarak yerleştirilmiş ve kabaca çıkartılan traverten taş bloklarla çevrilmiştir. Bir alanda, taş çıkartma işlemi için en alt tabakası kesilen bir traverten kıyısı hazırlanmıştır, ancak taş blok yerinde kalmıştır (Resim: 12).

BEŞİKTAŞ MEVKİİ KİREÇTAŞI TAŞ OCAĞI

Ala Dağ'ın yamaçlarındaki Beşiktaş mevkii'nde, varlığı bilinen oymalı lahdin dışında herhangi bir taş ocakçılığı faaliyeti olup olmadığını araştırmak için bir yüzey araştırması yapılmıştır. Araştırma yapılan alan Çeltikçi İlçesi'nin güneybatısında yer almaktadır. Alanda yol boyunca uzanan birbirinden ayrı fakat aynı zamanda geniş üç tane kireç taşı yamacı görülmektedir. Kireç taşı tabakaları neredeyse yataydır ve yamaçların basamaklı bir görünüme sahip olması taş ocağı benzeri birkaç aşınma olgusu sunmaktadır. Basamaklardaki aşınma durumu, genellikle beşerî taş ocakçılığı faaliyetinin basamaklar oluşturduğu veya düz yüzeylerde düzenli ve paralel hendekler açıldığı yanılsamasını yaratsa da gerçekte tamamen doğal bir duruma işaret etmektedir. Alanda hiçbir beşerî taş ocakçılığı izine rastlanmamıştır. Tüm aşamalar açıklanan doğal aşınma durumuna işaret etmektedir. İnsan eliyle yapılmış tek yapı, orta yamaçtaki kireçtaşı bir kayaya oyulmuş ve güneye bakan dört insan büstü ile süslenmiş bir çifte lahittir (Resim: 13). Tümüyle beşerî olan bu yapı, lahdin yontulmuş güney yüzünün önündedir ve ona paralel olan iki oyma basamaktan oluşmaktadır. En alt basamağın altındaki düz platformda taş ocağı kazması veya çekiç ile oluşan oyma izleri hala görülebilmektedir, ancak alandaki diğer yüzeylerin çoğu için bu izler aşınmış durumdadır. Çifte lahdin kendisi kareye yakın bir yapıdır ve kayaya oyulmuş dört duvar, düz eğimli bir sınır platformu (duvarın üst kısmında, 185 x 159/190 cm.) ile çevrilidir (Resim 20). Belirli bir açıya yönlendirildiğini düşünülen iki paralel lahit, (161 x 78 ve 157 x 67 cm.), bugün büyük ölçüde tahrip olmuştur ve kayaya oyulmuş bir duvarla birbirinden ayrılmıştır (kalınlık: 18 cm.). Bu ayırma duvarının üzerine, iki oda arasındaki ayrımı dıştan da işaretleyen V biçimli bir hendek oyulmuştur. Bu V biçimli hendek, taş ocağı kazması ile oyulmuştur ve tabanında hala noktasal iz-

ler görünmektedir. İki lahdin iç ve dış yüzeyleri, taş ocağı kazması veya çekiç ile oyulmuştur. Duvarların dış cephelerinde belirgin eğimler görülmektedir. Üst kısımdaki duvarların kalınlığı 18 ile 23 cm. arasında değişmektedir. İki lahit kapağı hakkında ise herhangi bir iz bulunmamaktadır. Kayaya yontulmuş dört büstten hemen önce 2-3 cm derinliğinde dikdörtgen bir kap oyulmaya başlanmış ancak bitirilmemiştir (75 x 16 cm.). Bu kabın alt kısmı, taş ocağı kazması ve çekicin eğik ve doğrusal izlerini göstermektedir. Bu alan vandalizm faaliyetlerine maruz kalmış ve tahribata uğramıştır. Lahdin yüzeyindeki dört baş kabartması kesilmiştir. Bu sebeple artık sadece düz eğimli bir yüzey görünmektedir. Bununla birlikte, oyulan eski lahit duvarları (açık gri renkte) ile tahrip olmuş büstlerin arkasındaki yeni yüzey (koyu gri renkte ve uçta taze beyaz izler görülmektedir) arasındaki gri ton farkı, oyulan kabartmaların yerlerinin belirlenmesine olanak sağlamaktadır.

DÜĞER- 79. ALAN KİREÇ TAŞI TAŞ OCAĞI

Düğer- 79. Alan Kireç Taşı Taş Ocağı'nda görülen geniş kaya oluşumunda bir taş ocağı faaliyetinin varlığını doğrulamak ve uygulanan teknolojiyi anlamak için bir yüzey araştırması yapılmıştır. Taş ocağının yeri Düğer Köyü'nün güneyindeki küçük bir nehrin güneyinde yer almaktadır. Kaya oluşumu neredeyse 45°'lik bir eğim gösteren birkaç kireç taşı katmanından oluşmaktadır. Mevcut üst katmanda tek tek görünen taş bloklar, doğal kırıklar ve sonradan ortaya çıkan erozyon sebebiyle neredeyse izole edilmiş durumdadır. Kaya oluşumundaki üst tabakanın büyük ölçüde ortadan kalktığı ve alttaki kireç taşı tabakasının doğal eğimli düz yüzeyinin açığa çıktığı tek nokta, tahmin edilen taş ocağı alanıdır. Buna rağmen hiçbir beşerî taş ocağı faaliyeti izi tespit edilememiştir, ancak ortadan kaybolan üst tabakanın blokları, tek tek sökülerek bir kaldıraç yardımıyla kaldırıldıktan sonra çok basit bir şekilde aşağı kaydırılmış olabilir (Resim: 14). Olası bir yerel Roma taş oymacılığı faaliyetine işaret eden tek buluntu, orta kısmı taş ocağı kazması ile oyulmuş ve taslak marjı 5 dişli sivri uçlu bir keski ile yontulmuş kırık bir kesme taştır. Sagalassos'tan elde edilen verilere göre bu yerel aktivitenin M.S. 1. veya 2. yüzyıllara işaret ettiği sonucuna ulaşılabilir. Bölgede daha fazla bulgunun olmaması, vadinin son zamanlarda nehir boyunca yapay olarak doldurulmasıyla bağlantılı olabilir.

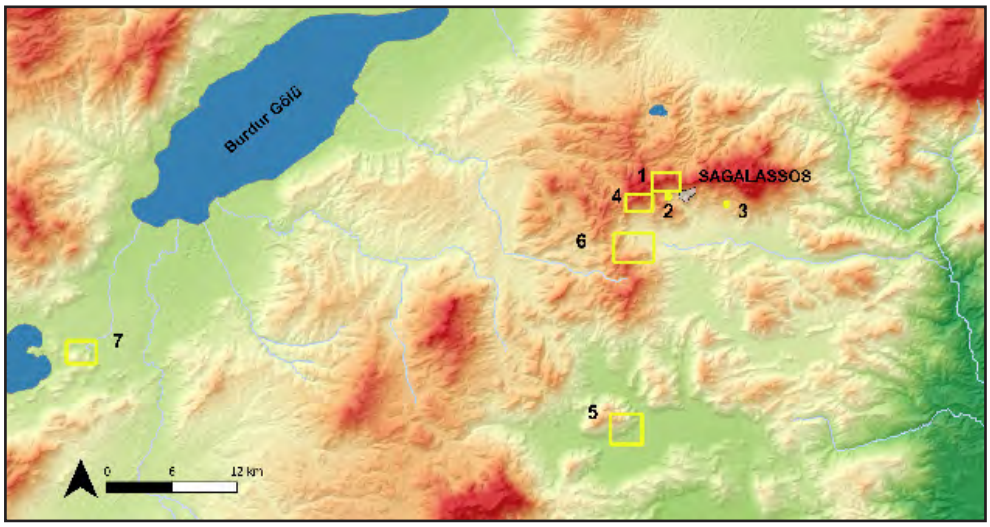
KİRAZLI KAYNAĞI TAŞ OCAĞI

Ağlasun'un kuzey doğusunda, küçük bir nehir kaynağının yakınında yer alan Kirazlı Kaynağı taş ocağında bir yüzey araştırması yapılmıştır. Araştırmanın amacı taş çıkartma izlerini belirlemek ve taş çıkartma tekniklerinin özel teknolojisini incelemektir. Taş ocağı izleri küçük bir kireçtaşı üzerinde yer almaktadır. 2018 yılında Hendrik Uleners'in araştırma ekibi tarafından ilk keşfedilmesinden bu yana, kaya parçasının güney kısmı ciddi şekilde tahrip olmuştur. Buna rağmen çıkartma izlerinin çoğunun bulunduğu kuzey yarısı hâlâ görülebilmektedir. Her biri 50 cm. yüksekliğinde olan ardışık iki eğimli ve dikey durumdaki taş ocağı cephesinde taş ocağı kazmasının izleri görülmektedir. Bu izler eşit eğime sahip ve 65 ila 145 cm. genişliğindeki 3 taş ocağı platformunu birbirinden ayırmaktadır. En alttaki platform,

toprağın altında kalan başka bir taş ocağı cephesi ile sınırlandırılmıştır (Resim: 15). En alttaki platform, sivri uçlu taş ocağı kazması ile kesilmiştir ve başka bir taş ocağı cephesinin kıvrılıp bükülerek ilerleyen izlerini göstermektedir. Bu izler fotoğrafta görünen en alçak platformu, taş ocağı cephesine paralel olarak iki yarıya bölmektedir. Sivri taş ocağı kazmasının diğer iki doğrusal izi en altta yer alan taş ocağı platformunda belirmektedir. Görünür en alçak ve dikey taş ocağı cephesi, muhtemelen istisnai bir yatay taş çıkartma faaliyeti ile ilgili olarak yatay ve doğrusal izler göstermektedir. Bununla birlikte birinci platformun aynı zamanda yatay bir taş çıkartma işlemine de tekabül ettiğini belirtmek gerekir. Bu kireç taşının olağanüstü yoğun kırmızı rengi, bu sınırlı taş çıkartma faaliyetinin ana motivasyonu olabilir. Bu alanın kronolojisinin belirlenmesi için herhangi bir gösterge bulunamamıştır.

YARIŞLI KİREÇTAŞI TAŞ OCAĞI

Yarışlı kireçtaşı taş ocağı bugün hala aktif durumdadır ve antik dönemden kalma kademeli taş çıkartma izlerinin yeri hakkında bir bilgi bulunmadığı için orada herhangi bir yüzey araştırması yapılamamıştır. Yarışlı'daki aktif olan taş ocaklarının özel firmalara ait olması da böyle bir araştırma yapılmasını olanaksız kılmaktadır.

Resim 1: 2021 yılında incelenen farklı taş ocağı mevkiilerinin genel görünümü. [1] Ağlasun Dağları Taş Ocağı; [2] Gürlek Kaynağı Taş Ocağı; [3] Kirazlı Kaynağı Taş Ocağı; [4] Sarıkaya Taş Ocağı; [5] Beşiktaş Mevkii Taş Ocağı; [6] Yeşilbaşköy yakınlarındaki Traverten Taş Ocakları; [7] Düğer–79. Alan.

Resim 2: Sarıkaya Taş Ocağı, kuzey duvarı.

Resim 3: Sarıkaya Taş Ocağı, kuzey duvarı. 9 adet kiriş deliği.

Resim 4: Sarıkaya Taş Ocağı, kuzey duvarı. Taş çıkartma izleri.

Resim 5: Sarıkaya Taş Ocağı, Kuzey Duvarı. 9 numaralı yapı taşı.

Resim 6: Ağlasun Dağları Geçidi Taş Ocağı. Aşağı Taş Ocağı, yukarıdan aşağıya doğru 1-4 arasında numaralandırılmış 4 adet taş çıkartma basamağı.

Resim 7: Ağlasun Dağları Geçidi Taş Ocağı, Yukarı Taş Ocağı. Çıkartılmış ve oyulmuş kesme taşlar. Ön planda eğik olarak konumlandırılmış 3 numaralı kesme taş, arka planda ise hâlâ yerinde duran 4 numaralı kesme taş görülmektedir.

Resim 8: Ağlasun Dağları Geçidi Taş Ocağı, Yukarı Taş Ocağı. Çıkartılan 1 numaralı kesme taşın altındaki yatay çıkartma hendeğinin eğrisel kesim izleri.

Resim 9: Ağlasun Dağları Geçidi Taş Ocağı, Yukarı Taş Ocağı. 3 numaralı kesme taş.

Resim 10: Gürlek Kaynağı Taş Ocağı. Tamamen çıkartılan alt seviye, eksik çıkartılmış taş bloğun altında yer almaktadır. Görseldeki düz çizgiler, çıkartma hendeklerinin kalıntılarıdır.

Resim 11: Gürlek Kaynağı Taş Ocağı. Sol: Kaldırılmış taş blok. Sağ: Doğrusal bir şekilde duran taş çıkartma hendeği (ölçeğin altında gözükmektedir) bloğun altındaki iki kaldırma taşının ortasında yer almaktadır.

Resim 12: Yeşilbaşköy Traverten Taş Ocakları, bloğun alttan kesilmesi yoluyla taş çıkartma işlemi için hazırlanan traverten.

Resim 13: Beşiktaş Mevkii Taş Ocağı. Çifte lahdin doğudan görünümü. Dört büst, lahdin güneye bakan cephesi (sol duvar) üzerine yontulmuştur.

Resim 14: Düğer- 79. Alan Kireç Taşı Taş Ocağı. Muhtemel ocak sahasının genel görünümü ve üst tabakadaki blokların ortadan kaldırılmasından sonra meydana gelen düz eğimli yüzeyi gösteren kaya oluşumu.

Resim 15: Kirazlı Kaynağı Taş Ocağı, 2021 yılındaki durum, kuzey cephesi.

2021 YILI ERZİNCAN İLİ TÜRK-İSLAM DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Funda NALDAN*

Öz

Bu çalışma Erzincan İli, Türk İslam Dönem Yüzey Araştırması kapsamında 2021 yılında çalışmaları yapılan alanların ve bu alanlarda tespit edilen taşınmaz kültür varlıklarının bir ön değerlendirmesi niteliğindedir. 2021 yılında il merkezi, merkeze bağlı köyler ve Üzümlü İlçesi ve buraya bağlı köy yerleşmelerinin tanımlanması, envanterinin çıkarılması ve güncel durumlarının tespit edilmesi planlanmıştır. Çalışmalardan elde edilen sonuçlar yeni bilgiler edinmemize olanak sağlamıştır. Erzincan'ın belirli yerlerinde arkeolojik ve tarihsel araştırmalar yapılmış, bu çalışmaların çoğu antik yerleşimler çevresinde yoğunlaşmıştır.

Yüzey araştırmaları bölgenin Türk-İslam Dönemine ışık tutmaktadır. Erzincan'daki yapıların kapsamlı incelenmesi ve yeni sonuçlara ulaşılması bölgedeki çalışmalara katkı sağlamaktadır.

Erzincan İli'nin tarihsel süreç içerisinde hem Türk hem de İslâmi dönem mimari unsurlarının tespit edilmesi, bunların yerinde incelenerek fotoğraflanması, rölövelerinin çıkarılması ve nihayetinde bir katalog haline getirilerek envanterlenmesi ve genel bir değerlendirme ile Türk-İslâm Sanatları içerisindeki yerinin belirlenmeye çalışılması çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Diğer üzerinde durulması gerekli husus ise, eserlerin korunmasına yöneliktir. Her geçen gün gerek doğal sebeplerden gerekse de insan faktörüyle tahrip olan kültürel zenginliklerin, konularında uzman bir bilim heyeti tarafından incelenerek belgelenmesi bölgenin kültürel zenginliklerini gün yüzüne çıkarmasının yanında ileriki dönemlerde yapılacak olan proje ya da restorasyonlar için bir alt zemin oluşturacaktır. 2012 yılında, Erzincan merkez ve köyler, Üzümlü İlçesi ve köylerinde gelişen kültür çevresinin belirlenmesi hedeflenerek buralarda araştırma yürütülmüştür.

GİRİŞ

Erzincan İli, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzey batı bölümünde Yukarı Fırat bölümünde yer almaktadır. İl, doğuda Erzurum, batıda Sivas, güneyde Bingöl, Tunceli, güneybatıda Elazığ, Malatya, kuzeyde Gümüşhane, Giresun, Bayburt illeri ile çevrilidir. Merkez ilçeden başka Çayırlı, İliç, Kemah, Kemaliye, Otlukbeli, Refahiye, Tercan ve Üzümlü ilçeleri bulunmaktadır.

Erzincan İli Türk İslam Dönem Yüzey Araştırması, 2021 yılında başlamıştır. Beş yıl devam etmesi planlanan yüzey araştırması kapsamında Erzincan'ın tamamının taranması hedeflenmektedir. Araştırmalara öncelikli olarak İl merkezinden başlanmış, yakın ilçe olan Üzümlü ilçe merkezi ve köyleri de taranmıştır. Daha sonra diğer ilçe merkez ve köylerinde devam ettirilecektir. Yüzey araştırmaları bölgenin Türk-İslam Dönemine ışık tutmaktadır.

* Doç.Dr. Funda NALDAN., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, fnaldan@gmail.com.

Erzincan'daki yapıların kapsamlı incelenmesi ve yeni sonuçlara ulaşılması bölgedeki çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Bu araştırma ile bilinen mimari eserler ve bilimsel çalışmalar dayanak kabul edilerek, il bütünündeki bilinmeyen diğer mimarlık eserleri bilim dünyasına kazandırılacak, Türk-İslâm mimarisine kaynaklık edecek yeni maddi/somut veriler literatüre katkı sağlayacaktır. Bu ilk çalışma sezonunda hedefimiz Suğla Gölü'nün kuzeyindeki sahanın taranması, bu saha içindeki olası yerleşmelerin tespiti ve/veya tanımlanması, mimari eserlerin bilimsel çalışmalarının yapılarak tanım ve tasniflerinin yapılmasıdır. Bunların yanında hali hazırda bilinen yapıların güncel durumlarının belgelenerek dijital ortama aktarılması da yapılacaktır. Bu maksatla yapılan çalışmalarda aşağıda verilen bulgulara ulaşılmış, tespitler yapılmıştır.

ERZİNCAN İL MERKEZİNDE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Mescit kalıntısı

Erzincan'ın güneyinde Beybağı Mahallesi olarak bilinen yerde toprak altındaki mescit kalıntısında çok sayıda kaçak kazı yapıldığı, mihrap yapı elemanının da bu kaçak kazılarda çıkarıldığı gözlenmiştir. Kalıntı üzerinde yer alan mihrap üst kısmı ters konulduğu için ön yüzü görülememiştir. Buluntuya göre 1.29 cm. en, 59 cm. genişlik ve 46 cm. yüksekliğindedir. Taş malzemeden yapılmıştır (Resim: 1).

Köprü

Erzincan'ın şehir merkezinin güneyinde bulunmaktadır. Köprü, kuzey-güney istikametinde uzanmaktadır. Yapıdan günümüze sadece ayakları gelebilmiştir. Drone görüntüleri ile 17 ayaktan meydana geldiği tespit edilmiştir. Her bir ayak arası 6.14 m. ölçüsündedir. Yükseklik, toprak dolguya kadar yaklaşık 4 m.dir. Ayak ölçüleri 7.04 m. en, 12 m. boydur. 16 kemer gözlü olduğu anlaşılan köprünün kemer formu hakkında net bir bilgi verilememektedir.

Köprü inşa malzemesi moloz taştır. Üzerinde herhangi bir kitabeye rastlanmamıştır. 16.-17.yy tarih aralığına tarihlendirilebilir. Köprü etrafında ve ayak çevrelerinde kaçak kazı çukurları tespit edilmiştir. İlde bu köprü dışında büyük bir köprü olmadığından önemli ve korunması gerekli kültür varlığıdır (Resim: 2).

Han

Han, merkeze bağlı Heybeli köyü sınırları içerisindedir. Erzincan-Sivas karayolunun 20. km.sinde bulunmaktadır. Kapalı hanlar tipolojisinde yer alan yapının üst örtüsü çökmüştür. Yalnızca kapalı avlunun kuzey yönündeki mekânın örtü sistemi günümüze gelebilmiş buranın üzerinin beşik tonozla örtülü olduğu tespit edilmiştir. Yan mekânlar da beşik tonozla örtülü olmalıdır. Han 7.95x18.55 m. ölçülerindedir. Moloz taştan inşa edilmiştir. Çevresinde yaptığımız araştırmada; kaçak kazıya ait olabilecek yarısı kapatılmış bir çukura rastlanmıştır.

Yapı, Erzurum Bölge Koruma Kurulu tarafından 08.11.2007 tarih ve 755 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Yapı ve çevresinde ot ve bitki temizliği yapılarak onaylı projeleri kapsamında restorasyonun yapılması önem taşımaktadır (Resim: 3).

Bahçeliköyü (Hah) Mezarlığı

Bahçeliköy mezarlığında yapılan incelemede 2 adet mezar taşı tespit edilmiştir. Mezarlıkta çalışması yapılan mezar taşı örneklerinde süsleme unsurlarına da rastlanmamıştır. 1. numaralı mezar taşı kitabesi okunamayacak durumda olup 19.yy.a tarihlendirilmiştir. 2. Numaralı mezar taşı kitabesi H.1307/M. 1889-90 şeklinde okunabilmiştir (Resim: 4-5).

Ekmekli (Sılbıs) Köyü Mezarlık

Mezarlıkta 3 mezar tespit edilmiştir.

1. Mezar

Toprak mezar tipindedir. Baş şahidesi sivri kemer formlu 55 cm. yükseklik, en üst ve en alt 41.5 cm., kalınlık 9 cm.dir. Tarih bilgisi toprak altından çıkarılamadığından görülememiştir. 16.-17.yy. mezar taşı özellikleri göstermektedir. Ayak taşı dilimli kemer formundadır. 51 cm.yükseklik, 43 cm. genişlik ve 9 cm. kalınlığındadır. Ayak şahidesinin arka yüzünde yukarıdan zincirle sarkan bir kandil ve kandilin iki yanında şamdan tasvirleri vardır. Taşın malzemesi taştır.

2. Mezar

Toprak mezar tipindedir. Baş şahidesi sivri kemer formundadır. 82 cm. yükseklik, 16 cm. kalınlık, üst genişlik 58 cm, alt genişlik ise 56.5 cm. ölçüsündedir.

Ayak şahidesi ters "V" formludur. 40 cm. yükseklik, üst genişlik 39.5 cm., alt genişlik 37.5 cm. kalınlık 10 cm.dir.

16.-17.yy. tarih aralığındadır.

3. Mezar

Toprak mezar tipindedir. Baş şahidesi dilimli kemer formundadır. 73 cm. yükseklik, en üst 45 cm, en alt 45.5 cm., kalınlık 8.5 cm.dir.

Ayak şahidesi 51 cm. yükseklik, 43 genişlik, 9 cm. kalınlığındadır.

Baş şahidenin üst kısmında kıvrık dallardan oluşan taç şeklinde bir süsleme mevcuttur.

16.-17.yy. tarih aralığındadır.

Palanga mezarlığı

1. Mezar

Sanduka tipli mezar, Mezar uzunluk: 128 cm, genişlik: 64 cm, yükseklik: 20 cm.dir.

Baş şahide: 0.47 cm yükseklik, 0.25 cm. genişlik ve 0.15 cm. kalınlığındadır.

Ayak şahide: 0.30 cm. genişlik, 0.23 cm. yükseklik ve 0.15 cm. kalınlığındadır.

Taş malzemeden yapılmıştır.

2. Mezar

Sanduka tipli mezar, Mezar uzunluk: 133,5 cm, genişlik: 66 cm, yükseklik: 54 cm.dir.

Baş şahide: 0.24 cm yükseklik, 0.30 cm. genişlik ve 0.14 cm. kalınlığındadır.

Ayak şahide: 0.26 cm. genişlik, 0.25 cm. yükseklik ve 0.15 cm. kalınlığındadır.

Taş malzemeden yapılmıştır.

3. Mezar

Çerçeveli mezar, Mezar uzunluk: 0,97 cm, genişlik: 0,57 cm, yükseklik: 0,13 cm.dir.

Baş şahide: 0.42 cm yükseklik, 0,20 üst genişlik, 0,24 alt genişlik ve 0.8 cm. kalınlığındadır.

Ayak şahide: 0.35 cm. yükseklik, 0,18 üst genişlik, 0,24 alt genişlik ve 0.7 cm. kalınlığındadır.

Taş malzemeden yapılmıştır.

cm. genişlik, 0.25kseklik, 0.30

4. Mezar

Toprak mezar, Baş şahide: 0.40 cm yükseklik, 0,20 üst genişlik, 0,24 alt genişlik ve 0.11 cm. kalınlığındadır. Ayak şahide: 0.40 cm. yükseklik, 0,20 üst genişlik, 0,24 alt genişlik ve 0.11 cm. kalınlığındadır. Taş malzemeden yapılmıştır.

Karatuş Köyü Köy Mezarlığı

Toprak mezardır. Baş taşı kırıktır. Baş taşının alt kısmı toprak içerisinden çıkarılarak fotoğraflanmıştır. Ayak taşı bulunamamıştır. Tarihi: H.1315/M.1897. Kimlik: Şeyh Tahir Efendi. Baş taşı ölçüleri: Yükseklik: 100 cm, alt genişlik: 37 cm. üst genişlik:36.5 cm., kalınlık: 12 cm.dir. Taş malzemedendir.

Ürek Köyü, Köy Camisi

Caminin berat kaydında inşa tarihi 1884 olarak geçmektedir. Cami üzerinde herhangi bir kitabeye rastlanmamıştır. Mimari özellikleri bu tarihi desteklemektedir. Cami, 10,21x9,56 m. ölçülerindedir. Kuzey yönden harime giriş sağlanmıştır. Kuzeydoğu köşede kerpiç malzemeden inşa edilmiş son cemaat yeri bulunmaktadır. Güney duvarda mihrabiye nişi bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcılar tarafından üst örtü taşınmaktadır. Harimde ortada bağımsız 4 ahşap taşıyıcı vardır. Diğer 12 taşıyıcı duvarlara bağımlıdır. Ahşap tavanlı camiler grubundadır. Mihrap yeni bir unsurdur. Düşey dikdörtgen pencereler ile mekânın aydınlatılması sağlanmıştır. Kuzeydoğuda bulunan minare yeni bir unsurdur. Ortada bulunan taşıyıcıların yüzeyinde çarkıfelek, servi, yıldız motifleri bulunmaktadır (Resim: 6).

Kılıçkaya Köyü, Mezarlık

Mezarlıkta 1 mezar tespit edilmiştir. Mezar, sanduka tipli mezar tipolojisindedir. Baş ve ayak şahidesi mevcuttur. Sandukanın yan yüzlerinde madalyon içerisinde çiçek motifleri vardır. Baş şahidenin fesi, Hamidiye tiplidir. Mezar taşı üzerinde bulunan kitabe silik durumdadır. Tarih H.1328/M.1910-11 olarak okunmuştur. Ayak şahide yuvarlak kemerli sade bir düzendedir. Mezar uzunluk: 1.38 cm. Genişlik: 54 cm. Yükseklik: 37 cm. Baş şahide: Yükseklik: 71 cm, Genişlik: 39 cm. Kalınlık: 11 cm. Ayak şahide: Yükseklik: 51 cm., Üst genişlik: 43 cm, alt genişlik: 40 cm, kalınlık: 10.5 cm. Taş malzemedendir (Resim: 7).

Sarıkaya Köyü, Kureyşli mevkii Köy Mezarlığı

Mezarlık yüksek bir tepe üzerindedir. Toplam 8 mezar yapısı tespit edilmiştir. Mezarlar, bölgeden çıkarılan sarı kesme taş malzemeden yapılmıştır. Mezarların hepsi sanduka tipli mezar tipolojisindedir. Sandukaların yüzeylerinde çeşitli tasvirler yer almaktadır. Çarkıfelek, silah, kama, tüfek, fişeklik, mermi, ok, yay, saz, cami, kuş, hayat ağacı, yıldız, at, cezve, leğen, ibrik, kaşık, kepçe, kahve öğüteceği, sabun gibi mutfak eşyaları gibi tasvirler bulunmaktadır. Süslemeler, taş oyma tekniğindedir.

1. Mezar

Baş şahide, sarık tiplidir. Ayak şahide, dilimli kemer formundadır. Üzerinde yalnızca H.“1261”/M.1845 tarihi yazmaktadır. Kime ait olduğu bilinmemektedir. Mezar yüksekliği: 1.26 cm, genişlik: 72 cm., uzunluk: 1.50 cm. Baş şahide: Yükseklik: 73.5 cm., alt genişlik: 23cm, üst genişlik: 27 cm., kalınlık: 7.5 cm. Ayak şahide: Yükseklik: 64.5 cm., alt genişlik: 23 cm., üst genişlik: 30 cm., kalınlık: 8 cm. Sanduka yüzeyinde tüfek, kılıç, mermi, fişeklik, at, ibrik, leğen ve çarkıfelek motifleri yer almaktadır. Taş oyma tekniğindedir (Resim: 8-9)

2. Mezar

Baş şahide, sarık tiplidir. Ayak şahide, dilimli kemer formundadır. Baş şahide üzerinde sadece tarih işlenmiştir. H”1329”/M.1911 tarihi vardır. Kime ait olduğu bilinmemektedir.

Mezar yüksekliği: 1.25 cm., genişlik: 73.5 cm., uzunluk: 1.50 cm. Baş şahide: Yükseklik: 70 cm., alt genişlik: 22 cm., üst genişlik: 28.5 cm., kalılık: 8.5 cm. Ayak şahide: Yükseklik: 67 cm., alt genişlik: 24.5 cm., üst genişlik: 33.5 cm., kalınlık: 8 cm. Sanduka yüzeyinde kılıç, kama, ibrik, leğen, tüfek, fişeklik tasvirleri vardır.

3. mezar

Baş şahide, fes tiplidir. Ayak şahide yuvarlak kemerli formdadır. Baş şahide üzerinde H."1311"M.1893-94 tarihi vardır. Kime ait olduğu bilinmemektedir. Mezar yüksekliği: 106 cm., genişlik: 55 cm., uzunluk: 53 cm. Baş şahide: yükseklik: 75 cm., genişlik: 26 cm, kalınlık: 11 cm. Ayak şahide: yükseklik: 72 cm., genişlik: 25.5 cm., kalınlık: 11 cm. Sanduka diğer mezarlara göre tahrip olmuştur. Taşlarda oynamalar vardır. Birkaçı yerinden çıkmıştır. Sanduka yüzeyinde çarkıfelek, silah, fişeklik, tüfek, at, kılıç, hayat ağacı, kahve öğütücü, fincan, cezve, kaşık, kepçe, kadeh, şamdan, ibrik ve leğen tasvirleri bulunmaktadır. Ayak şahidede hayat ağacı ve üzerinde çarkıfelek tasviri bulunmaktadır.

4. mezar

Baş şahide, fes tiplidir. Ayak şahide yuvarlak kemerli formdadır. Baş şahide üzerinde H."1321-1322" H.1903-1905 tarihleri geçmektedir. Kime ait olduğu bilinmemektedir. Mezar yüksekliği: 93 cm, genişlik: 47 cm., uzunluk: 1.48 cm. Baş şahide: Yükseklik: 74 cm., genişlik: 25 cm., kalınlık: 11 cm. Ayak şahide: Yükseklik: 65 cm., genişlik: 26 cm., kalınlık: 11,5 cm. Sanduka yüzeyinde çarkıfelek, silah, fişeklik, tüfek, at, kılıç, saz, ok, yay, hayat ağacı, kuş, kahve öğütücü, fincan, cezve, kaşık, kepçe, kadeh, ibrik ve leğen tasvirleri bulunmaktadır. Ayak şahidede hayat ağacı ve üzerinde çarkıfelek tasviri bulunmaktadır.

5. mezar

Baş şahide, fes tiplidir. Ancak baş taşı kırık olup yerinde değildir. Ayak şahide, dilimli kemerlidir. Ayak taşı üzerinde "Ali Ağa oğlu Mehmed Ağa" ibaresi geçmektedir. 20.yy. başlarına tarihlendirilebilir. Diğer mezarlar ile aynı özelliklere sahiptir. Mezar yüksekliği: 95,5 cm., genişlik: 35 cm., uzunluk: 1.12 cm. Baş şahide: Yükseklik: 75,5 cm., alt genişlik: 22 cm., üst genişlik: 23 cm., kalınlık: 12 cm. Ayak şahide: Yükseklik: 66 cm., alt genişlik: 19 cm., üst genişlik: 23 cm., kalınlık: 12 cm. Sanduka yüzeyinde at, yelpaze, ağaç, kuş, kadeh, ibrik ve leğen tasvirleri bulunmaktadır.

6.mezar

Baş şahide, insan başı formundadır. Üzerinde süsleme yoktur. 1951 ile Türkçe ifade bulunmaktadır. Yazılar siliktir. Ayak şahide, dilimli kemerlidir.

Mezar yüksekliği: 71 cm., genişlik: 37 cm., uzunluk: 80 cm.

Baş şahide: Yükseklik: 59 cm., genişlik: 20,5 cm., kalınlık: 8 cm.

Ayak şahide: Yükseklik: 59 cm., alt genişlik: 19 cm., üst genişlik: 20 cm., kalınlık: 8 cm.

Sanduka yüzeyinde cami, minare, alem tasvirleri bulunmaktadır.

7. mezar

Baş şahide, insan başı formundadır. Üzerinde süsleme yoktur. Baş taşında "….efendi, zevcesi Safiye, ruhuna fatiha, 1365, 1950" şeklinde kitabesi vardır. Ayak şahide, dilimli kemerlidir. Mezar yüksekliği: 79 cm., genişlik: 37 cm., uzunluk: 80 cm. Baş şahide: Yükseklik: 56 cm., genişlik: 22 cm., kalınlık: 11 cm. Ayak şahide: Yükseklik: 59 cm., alt genişlik: 22 cm., üst genişlik: 23 cm., kalınlık: 11 cm. Sanduka yüzeyinde ağaç, ay-yıldız, kahve öğütücü, bardak, ibrik tasvirleri bulunmaktadır.

8.mezar

Baş şahide, fes tiplidir. Üzerinde Türkçe ifadelerle yazılmış kitabe okunamayacak durumdadır. "196…" ifadesi geçmektedir. Ayak taşı ters "V" formundadır. Üzerinde yine Türkçe ifadeler bulunup okunamamıştır. Mezar yüksekliği: 118 cm., genişlik: 41 cm., uzunluk: 118 cm. Baş şahide: Yükseklik: 66,5 cm., alt genişlik: 22,5 cm., üst genişlik: 25 cm. kalınlık: 13 cm. Ayak şahide: Yükseklik: 53,5 cm., alt genişlik: 23 cm., üst genişlik: 24 cm., kalınlık: 14 cm.

Sanduka yüzeyinde ay-yıldız, dilimli süslemeler ve Türkçe beyit yer almaktadır.

Sarıkaya Köyü Köy Odası

3.44x.3.54 m. ölçülerinde kareye yakın bir plan özelliği sergilemektedir. Ahşap tavanlıdır. Odada düşey dikdörtgen ahşap pervazlı 3 pencere bulunmaktadır. 2 kapaklı dolap vardır. Kerpiç malzemeden inşa edilmiş oda, geleneği yaşatması bakımından önemlidir (Resim: 10).

Köy mezarlığında 1 mezar tespit edilmiştir.

Mezar Toprak mezardır. Baş şahide fes tiplidir. Üzerinde kitabesi bulunmakla birlikte kitabe okunamayacak durumda siliktir. Tarih kısmında "1307" kısmı okunabilmiştir. M.1889-90 yılına tekabül etmektedir. Ayak şahide kaş kemerli formdadır. Üzerinde herhangi bir süslemeye rastlanmamıştır. Malzeme taştır. Baş şahide: Yükseklik: 94 cm., alt genişlik: 25 cm., üst genişlik: 29 cm. kalınlık: 6 cm. Ayak şahide: Yükseklik: 74 cm., alt genişlik: 27 cm., üst genişlik: 32 cm., kalınlık: 5 cm.

Karakaya Köyü, Pir-İ Mehmed Bahaeddin Efendi Evi

Mezarlığın hemen yanında yer almaktadır. Kapı girişinin olduğu kısımda dökülen sıvadan inşa malzemesinin moloz taş olduğu tespit edilmiştir. Bu yıl evin iç duvarları çimento sıva ile sıvanmıştır. Dış duvarlar kesme taş ile kaplanmıştır. Üst örtünün ahşap malzeme ile örtülü olduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde kırma çatı ile örtülüdür.

Mekân, 5.15x5.38 m. ölçülerinde dikdörtgen yakın plan özelliği sergilemektedir. İç mekânda ocak ve her iki yanında ahşap kapaklı dolap unsurları bulunmaktadır. Yapıda beden duvarlarının üst kotlarda toplam 4 pencere açıklığı mevcuttur. Korunması gereken önemli bir kültür varlığıdır (Resim: 11).

Geyikli (Kertah) Köyü, Değirmen

Gerçekleştirdiğimiz çalışmamızda lokal bozulmalara rağmen büyük ölçüde özgünlüğünü koruyan bir su değirmeni tespit edilmiştir. Günümüzde faal değildir. Köy içinde yer alan değirmen, ahşap hatıl arası moloz taş ile inşa edilmiştir. 7.43x8.38 m. ölçülerinde dikdörtgen plan özelliği sergilemektedir. Duvar kalınlığı, 0.50 cm.dir. Giriş kapısı, pencere kasaları, üst örtü ahşap malzemedendir. Üst örtü dıştan sac ile kaplanmıştır.

Değirmen iki bölümden oluşmaktadır. Güneyde yer alan giriş cephesinde bir giriş açıklığı, üst kotta da dikdörtgen formlu 2 pencere açıklığı bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu, ahşap kanatlı kapıyla taş döşeli sahanlığa girilmektedir. Sahanlığın kuzeyinde değirmencinin odası olabilecek yaklaşık 3,70x2,62m ebatlarında küçük bir oda bulunmaktadır. Kuzeydeki bölüm ise esas değirmen kısmıdır. Ahşap hatıllarla kuzey duvarına dayanan destekler, ahşaptan huni şekildeki buğday teknelerine raptedilmiştir. Zemindeki bozulmalarla birlikte değirmen taşları ile su çarkları işlevsiz kalmış, bugün yapının içinde ve dışında atıl durumdadır. Yörede bir su değirmeninin hemen hemen tüm unsurları ile ayakta duran tek değirmeni olması bakımından büyük bir öneme sahiptir (Resim: 12).

Bayırbağ (Biteriç) Köyü, Çeşme

Köy içinde bir evin bahçe duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Kesme taş malzemeden inşa edilmiş çeşme tek yüzlüdür. Kemerli yapılan çeşme cepheden hafif taşırılarak vurgulanmıştır. Üst kısım yıkıldığında kemer tipi anlaşılamamaktadır. İki yandan balıksırtı şeklinde silmelerle çevrili olan eserin kitabesine rastlanmamıştır. Ayna taşının olduğu bölümde çeşmenin lülesi bulunmamaktadır (Resim: 13). Projesinin yapılarak aslına uygun bir şekilde restorasyonu öngörülmektedir.

Bayırbağ Köyü Köy Mezarlığı

Köy mezarlığında 4 mezar tespit edilmiştir.

Yüksek çerçeveli mezarda dört ayrı mezar taşı vardır. Mezar genişliği, 1.54 cm., uzunluğu 2.28 cm., yüksekliği 34 cm.dir. Mezarda ayak şahidesine rastlanmamıştır

1. mezar taşı

Baş şahide fes tiplidir. 1890-91 tarihlidir. Mehmed Fuad Bey'in mezarıdır. Taş malzemeden yapılmıştır.

Baş şahide: Yükseklik: 75 cm., alt genişlik: 20 cm., üst genişlik: 22,5 cm. kalınlık: 6,5 cm.

2.mezar taşı

Baş şahide fes tiplidir. 1887-88 tarihlidir. Kitabe okunamayacak durumdadır. Taş malzemeden yapılmıştır.

Baş şahide: Yükseklik: 74 cm., alt genişlik: 21 cm., üst genişlik: 23 cm. kalınlık: 6,5 cm

3. mezar taşı

Baş şahide fes tiplidir. 1894-95 tarihlidir. Kitabe okunamayacak durumdadır. Taş malzemeden yapılmıştır.

Baş şahide: Yükseklik: 72 cm., alt genişlik: 20 cm., üst genişlik: 22 cm. kalınlık: 6,5 cm.

4. mezar taşı

Bu mezar taşı kırıktır. Ancak kırılan taşın yanında kırık bir fes vardır. Diğerleri gibi baş şahidenin fes tipli olduğu anlaşılmaktadır. 1895-96 tarihlidir.

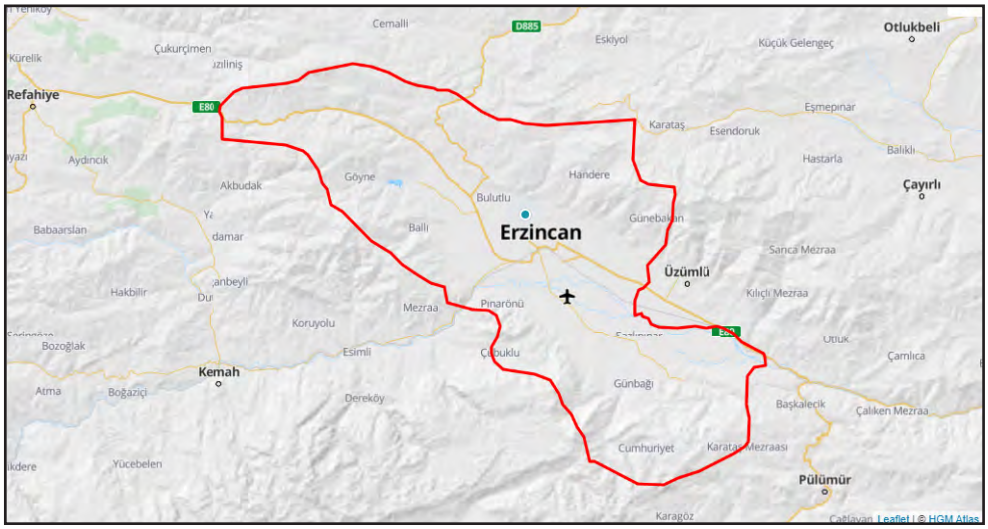
Bayırbağ Köyü*, Namazgah Mihrabiyesi*

Köy meydanının hemen yanında toprağa gömülü olarak tespit edilmiştir. Taş malzemeden yapılmıştır. Niş, dilimli kemer yaparak vurgulanmıştır. Kemerin sağ üst köşesinde "1239"M.1823-24 tarihi geçmektedir. Niş yüzeyinin iç kısmında kitabe olup, yazılar siliktir. Mihrabiye nişi, yükseklik 90 cm., genişlik 63 cm., kalınlık 17 cm.dir (Resim: 14).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak; bu dönem içerisinde mezar ve mezar taşlarının, yapıların ayrıntılı ölçüm ve fotoğraflama çalışması yapılmıştır. Köprü ve han yapılarının bir an önce yıkılmaması yönünde önlemler alınması gerekmekle birlikte, temizlik, güçlendirme ve restorasyon çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Yüzey araştırmasında şüphesiz en çok karşılan unsurlar mezar ve mezar taşları olmuştur. Bunlardan Ekmekli, Bahçeli, Karatuş köyleri ile Mehmet Ali Bey Palangası mezarlık alanında atıl durumda Osmanlı Dönemi'ne ait mezar taşları önemli bulgular arasındadır. Mezarlıklardan Sarıkaya Kureyşli Mezrasında yer alan mezar ve mezar taşlarının da kaybolmadan veya zarar görmeden korunmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Tespiti yapılan mezar taşları ve mimari parçaların atıl durumda olanlarının Erzincan Müze Müdürlüğü'nce durum değerlendirmesinin yapılarak eğer mümkünse Müze Müdürlüğüne taşınmaları, mümkün değil ise geçici olarak bölgede yapılacak açık hava müzesinde korunmaları uygun olacaktır. Bunun dışında daha önce tescili yapılan alanlardan Heybeli mevkiide bulunan han yapısının korunma durumunda önemli sorunlar olduğu ve alanların tahrip olmaya başladığı gözlemlenmiştir. Kale çevresinde bulunan mescit ve köprünün de aynı şekilde kaçak kazılar ile yok olmaya yüz tuttuğu gözlenmiştir. Yüzey araştırması sırasında yüzeyden taşınabilir herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Kaçak kazılara engel olunması yönünde köylerde halk ile konuşulmuş, bu konuda yetkili makamlardan gerekli önlemlerin alınması resmi olarak istenilmiştir.

Harita 1- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün resmi sitesinde gösterilen Erzincan merkez sınırları (https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/)

Resim 1: Mescit kalıntısı.

Resim 2: Köprü.

Resim 3: Han.

Resim 4. Aziziye tip fes (19.yy.).

Resim 5: Hamidiye tip fes (1889-90) (50x20 cm.) (55x19 cm.).

Resim 6: Ürek Köyü Camiisi.

Resim 7: Kılıçkaya Köyü mezarlığı.

Resim 8: Sarıkaya, mezar.

Resim 9: Sarıkaya, mezar.

Resim 10: Sarıkaya, köy odası.

Resim 11: Karakaya Köyü ev.

Resim 12: Değirmen

Resim 13: Bayırbağ çeşme

Resim 14: Mihrabiye

ARDAHAN-KÜR NEHRİ HAVZASI'NDAKİ YERLEŞİM YERLERİ, MAĞARALAR ve KAYA YERLEŞİMLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI (2019-2021)

Göknil ARDA*

Suat VURAL

Aras-Kür (Kura) nehir sistemi, Güney Kafkasya'da en geniş nehir havzasıdır. Bu sınırı aşan sular bölge ülkelerinin ekonomik gelişme ve kalkınmasında çok önemli bir rol üstlenmiştir. Ardahan bölgesinin ekonomik, politik ve güvenlik dinamikleri, söz konusu hidropolitik ile yakından ilişkilidir.[1] İnsanoğlunun, toplayıcılıktan yerleşik hayata geçişine ortam sağlayan bu havza, tarihi dönemler boyunca Güney Kafkasya'dan Basra Körfezi'ne kadar önemli bir geçiş bölgesini kontrol eden stratejik bir konuma da sahiptir. Karadeniz bağlantısıyla Avrupa, Hazar Denizi üzerinden Asya içlerine ulaşma imkânı verir. Böylece kuzey-güney, doğu-batı arasında bağlantıyı sağlar.[2] Konuyla ilgili olarak havzanın Türkiye sınırları dışında kalan bölümlerinde çok sayıda arkeolojik araştırma ve yayın olmasına karşın,[3] Türkiye'de kalan kısım için böylesine kapsamlı çalışmalar yok denecek kadar azdır. 2018 yılında sınırlı bir sürede (3 gün) bu havzada yer alan Ardahan-Harosman (Ortakent) Mağaralarında gerçekleştirdiğimiz belgeleme çalışması,[4] öncelikli olarak Kür Nehri havzasındaki mağaraların tespitinin yapılması, daha sonra da bunların yerleşim yerleri, kaleler, höyükler vb ile olası ilişkilerinin kurulması gerektiğini göstermiştir. Çalışma yürüttüğümüz Harosman (Ortakent) Mağaraları'nda insan tahribatının yıkıcı etkilerinin çok büyük boyutlarda olması sebebiyle bu havzadaki diğer mağaraların ayrıntılı bir şekilde belgelenmesi ve koruma altına alınması elzem görülmüş ve söz konusu alanda "Ardahan-Kür Nehri Havzası'ndaki Mağaralar ve Kaya Yerleşimleri" başlığıyla bir yüzey araştırması projesi hazırlanmıştır. Kür Nehri'nin toplam uzunluğu yaklaşık 1.364 km'dir. Nehir, Türkiye'nin kuzeydoğusundan doğar (185 km), Gürcistan'dan geçerek (390 km) Azerbaycan'a ulaşır (789 km) ve doğrudan Hazar Denizi'ne yılda ortalama 575.000.000 m^3 deşarj olur. Havzasında 6.500 küçük ve orta boy akarsu bulunmaktadır.[5] Türkiye'de Kars İli'nin Selim

* Dr. Öğr. Üyesi. Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yenisey Yerleşkesi/ ARDAHAN-TÜRKİYE, goknilarda@ardahan.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yenisey Yerleşkesi/ ARDAHAN-TÜRKİYE, suatvural@ardahan.edu.tr

1 Berrin Başak Vener, *The Kura-Araks Basin: Obstacles and Common Objectives for an Integrated Water Resources Management Model among Armenia, Azerbaijan and Georgia. Master of Water Resources Professional Project, Water Resources Program*, New Mexico 2006.

2 Can Sönmez, "Jeopolitik Açıdan Kafkasya", *Avrasya Dosyası, Rusya-Kafkasya Özel, III/4*, Ankara 1996, s. 209; Mitchell S. Rothman, "Explaining the Kura-Araxes", *Fitful Histories and Unruly Publics: Rethinking Temporality and Community in Eurasian Archaeology*, Leiden 2017, s. 217-258.

3 Caroline Hamon, Mindia Jalabadze, Tata Agapishvili, Emmanuel Baudouin, Irakli Koridze, Erwann Messager, "Gadachrili Gora: Architecture and Organisation of a Neolithic Settlement in the Middle Kura Valley (6th millennium BC, Georgia)", *Quaternary International, S. 395,* 2016, s. 154-169.

4 Göknil Arda, "Harosman (Ortakent) Mağaraları Belgeleme Çalışması", *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 2020, s. 157-171.

5 B. B. Vener, *The Kura-Araks Basin*, s. 25.

İlçesi'nin Bozkuş Köyü'ne yaklaşık 1[0], 4700 m mesafede Allahuekber Dağları'nın kuzey yamaçlarında Kızılgedik mevkiinden başlayan Kür Nehri, Ardahan platosunu geçip Çıldır İlçesi Akçil Köyü Tavşan Sırtı eteklerini takip ederek Akkiraz Köyü'ne yaklaşık olarak 101[0], 1350 m mesafede Türkiye-Gürcistan sınır çizgisi üzerinde kuzeydoğuya yönelir; burada Tatalit Deresi ile birleşerek 185 km'lik yolculuğunu tamamlar ve sınırlarımız dışına çıkar. Gürcistan'dan geçerek Azerbaycan'ın Sabirabad şehrinde Aras Nehri ile sularını birleştiren Kür Nehri, Neftçala Rayonu'nda Hazar Denizi'ne dökülür.[6]

Çalışma alanımız olan havzanın ana kaynağı durumundaki Kür Nehri havzasına kaynak teşkil eden dere, çay, ırmak gibi akarsu ve çevresinde bulunan yerleşimler ile kaya yerleşimleri ve mağaralar projemizin ana araştırma konusudur (Harita: 1).

A. 2019 YILI ÇALIŞMALARI

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle[7] 27/09/2019 – 11/10/2019 tarihleri arasında 15 (on beş) gün süresince gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmamız (Resim: 1), Bakanlık Temsilcisi olarak Bayburt Müzesi Müdürlüğü uzmanı Sinan DENİZLİ'nin denetiminde 9 (dokuz) kişiden oluşan bir ekiple[8] yürütülmüştür.[9] İlk dönem çalışmaları Kür Nehri'nin Türkiye topraklarını terk ettiği Gürcistan sınırından başlayıp, Çıldır istikametine doğru hareket ederek, bu ilçeye kadar olan alanda gerçekleştirilmiştir. Akçil Köyü ile Güvenocak Köyü güzergâhında kuş uçuşu yaklaşık 45 km'lik bir mesafede, ortalama 1400-1900 m irtifaları arasında çalışmanın bu yılki bölümü tamamlanmıştır. 2019 yılı yüzey araştırmasında belgelemesi ve tespiti yapılan yerler:

a. Kenardere: Ardahan İli, Çıldır ilçe merkezine 40 km mesafedeki Kenardere Köyü'nde "Mahmut'un Mağarası" denilen mağarada seramik parçası yok denecek kadar azdır, buna karşılık taştan aletler ile insana ait biri yanmış iki kemik parçası tespit edilmiştir.

6 Hüseyin Saraçoğlu, *Bitki Örtüsü Akarsular ve Göller*, İstanbul 1990, s. 285; Metin Tuncel, "Aras"*, TDV İslam Ansiklopedisi III*, İstanbul 1991, s. 333; Murat Zengin, *Ardahan Kura Nehri ve Yakın Çevresi Alan Kullanımlarının Belirlenmesi ve Optimal Alan Kullanım Önerileri*, Erzurum 2007, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 58; *Ardahan İl Çevre Durum Raporu 2009*, Ardahan 2009, s. 83 vd.

7 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 03.09.2019 tarih ve 94949537-161.01-E.719645 sayılı; 03.09.2019 tarih ve 94949537-161.01-718228 sayılı; 06.09.2019 tarih ve 94949537-161.01-E.731178 sayılı yazısı.

8 Dr. Öğr. Üyesi Göknil Arda (Araştırma Başkanı, Ardahan Üniversitesi), Prof. Dr. Harun Taşkıran (Arkeolog, Ankara Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Suat Vural (Tarihçi, Ardahan Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Zehra Özbulut (Antropolog, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Dr. Mutlu Özgen (Antropolog, Vakıflar Genel Müdürlüğü), Arş. Gör. Volkan Özkan (Tarihçi, Ardahan Üniversitesi), Mehmet Denli (Antropolog, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi), Selvi Gökçin Vural (Tarihçi, Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi) ve Arkeolog Alp Oğuz Turan.

9 Çalışma için gerekli izni veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, yüzey araştırması mal ve hizmet alımı desteği için T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na, ilgi ve destekleri ile araştırmamız süresince ekibin iaşe masraflarını üstlenen Ardahan Valisi Sayın Mustafa Masatlı nezdinde Ardahan Valiliği'ne, Üniversitemiz Konukevi'nde konaklama imkanı sağlayan ve araziye ulaşım için araç tahsis eden Ardahan Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mehmet BİBER nezdinde Ardahan Üniversitesi Rektörlüğü'ne, özverili çalışmaları için araştırma ekibi üyelerine minnettarız.

b. Övündü: Ardahan İli, Çıldır ilçe merkezine 32 km mesafede yer alan Övündü/Vaşlob Köyü'nde modern köy yerleşiminin güneyindeki vadide ve çevre yamaçlardaki mağaralardan biri kaya kilisesidir; diğeri ise üç katlı ve tünellerle bağlanan mekânlara sahiptir (Resim: 2). Bu bölgede Ortaçağ'a tarihlenen seramik parçaları ve birkaç parça yanmış insan kemiği gözlemlenmiştir. Bu mağaraların batı yamacında Kür Nehri havzasını tepeden gören tek mekânlı bir kaya sığınağı; yanındaki vadide ise düzeltilmiş bir girişe sahip muhtemel bir mezar odası görülmekte; buranın hemen altında da kayanın yüzeyinin düzeltilmesiyle oluşturulmuş dikdörtgen girintinin köşesinde güneş ışınları/yönleri (?) andırır bir çizi ve (┼) şekli kazınmıştır. Ayrıca bahçelerin olduğu mevkiide bir şapel mevcuttur.

c. Kurtkale: Ardahan İli, Çıldır ilçe merkezine 40 km uzaklıktaki Kurtkale Köyü'nde, Kurtkale İlköğretim Okulu'nun alt yamacında, iri kesme taşlarla oluşturulmuş duvar kalıntıları, çoğu Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağı'na tarihli seramikler izlenmektedir. Buranın hemen altında birkaç mekândan oluşan doğal mağaralar, bu mağaraların aşağısında ise bir kısmı Kür Nehrini görecek şekilde konumlandırılmış kurgan türü mezarlık alanı yer alır;[10] kurganları üstten görecek bir alanda ise Erken Tunç ve Demir Çağı ağırlıklı olmak üzere Ortaçağ'a kadar seramikler içeren küçük bir yerleşimin yanı sıra bir nekropol alanı da tespit edilmiştir. Kurtkale Kalesi ise Kür Nehri kıyısındaki ve bölgeye hâkim konumuyla önem arz etmektedir.[11]

ç. Akkiraz: Ardahan İli, Çıldır ilçe merkezine 31 km mesafede bulunan Akkiraz Köyü'ndeki mağaraların doğal mağaralar olduğu, üstte günümüzde bahçe olarak kullanılan alanda ise bir yerleşim yerinin varlığı tespit edilmiştir. Öncül Köyü sınırları içinde kalmakla birlikte mevkii olarak Kür nehri üzerinde bulunan Akkiraz Köprüsü'nün iki tarafında kalan kayalık alanda da mağaralar yer almaktadır (Resim 3-4). Kuzeyde, Türkiye-Gürcistan sınırının hemen yakınında yer alan ve Ortaçağ'da kullanıldığını düşünülen mağaranın girişi farklı büyüklüklerde düzgün niş düzenlemelerine, tek mekânlı içi ise özenli bir işçiliğe sahiptir; tavana yakın kısımlarında apsisi andıran ve mekânı paravanla bölmeye yarayan kısımlara ait dikey düzenlemeler görülmektedir. Akkiraz Köprüsü'nün güneyinde ise birisinin gözetleme amacıyla kullanıldığı düşünülen birkaç doğal mağara yer almaktadır. Mağaralarda ve çevresinde yüzey malzemesine rastlanmamıştır. Bir grup mağara da yaklaşık 100 m güneyinde hemen nehrin dibindeki kayalıklarda görülmektedir; ancak nehrin zaman içerisinde alt kısmını oyduğu ön tarafı kopmuş olduğundan suyu aşıp geçmek ve incelemek mümkün olmamıştır.

d. Öncül: Ardahan İli, Çıldır ilçe merkezine 22 km mesafedeki Öncül Köyü'nde Gürcistan sınırındaki su deposunun olduğu bölgeden başlayıp Kür Nehri havzasına bakan buruna kadarki alan, Kalkolitik Çağ'dan itibaren yoğun seramik parçaları ve obsidyene göre muhtemelen kesintisiz iskana sahne olmuştur. Burnun alt kısmında ise doğal kaya sığınakları vardır. Köy mezarlığını çevreleyen duvar örgüsünde bir adet lahit parçası ile bu mezarlığa giden yol üzerinde bir lahit kapağı, köy içinde kısmen korunmuş bir kilise kalıntısı, bir evin dış

10 Bu kurganların bir kısmından K. Köroğlu tarafından bir makalede bahsedilmiştir, bkz. K. Köroğlu, 2000, "Çıldır Kurganları, The Kurgans of Çıldır", *Arkeoloji ve Sanat 96*, s. 2-11.

11 A. Ceylan, N. Ceylan, *Doğunun Sönmeyen Yıldızı Akçakale ve Çıldır Araştırmaları*, Erzurum, 2018, s. 100.

duvar örgüsünde bir mezar steli, evin ahırında üzeri haç işaretleriyle bezeli bir stel yerinde belgelenmiştir. "Kuyular" adındaki alanda ise derin kuyular ve örme duvarlardan meydana gelen yapıların Ortaçağ'da inşa edildiği tahmin edilmektedir.

e. Kayabeyi: Ardahan İli, Çıldır ilçe merkezine 15 km uzaklıktaki Kayabeyi Köyü'nün düzlüklerinde ve kale bölgesinde Tunç, Demir Çağı ve Bizans Dönemine ait çok sayıda seramik parçası ve obsidyen tespit edilmiştir. Kalede mevkii'nde sur duvarları ve içindeki yapılara ait mimari, kısmen korunabilmiştir.[12] Kalenin batı yamacında 10 m aralıklarla açılmış su kuyuları; güneyinde ise kanalların ve kayaya oyulmuş nişlerin olduğu bir kutsal (sunu?) alan mevcuttur.

f. Güvenocak: Güvenocak Köyü'nü geçtikten sonra Canbaz Yolu'nun güney tarafındaki yerleşim yerinde Demir Çağı'na, özellikle de Ortaçağ'a ait seramikler görülmektedir.

g. Eşmepınar (Purut): Ardahan İli Çıldır ilçe merkezine 1 km mesafedeki Eşmepınar Köyü'nden Güvenocak'a giden yolun kuzey tarafındaki yerleşim alanında mimari kalıntılar, çok sayıda seramik parçası, taştan alet, taştan ağırlık parçası ile kemikten bir bız gözlemlenmiştir. Bazalttan yapılmış bir önkazıyıcı Geç Neolitik-Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilmekte; yüzeyde görülen seramik parçaları da bu tarihlerle uyuşmaktadır, Tunç Çağı'na ait örnekler de yoğundur.

Yukarıda değindiğimiz bu yerler dışında yine Kür Nehri havzasında ve Çıldır İlçesi sınırlarında yer alan Düzülü mağaralar ve Refet'in mağaraları (Resim: 5), Kurtboğazı, Derindere, Saroma/Gök Çarkak, Erkına, Graşo, Kartaluçan, Kalecik (Kalacuk), Morik, Dirsekkaya, Kamber Deresi, Betres, Gaçıyan, Sudeğen, Şiko'nun Mağarası ve Colid Mevkii'nde mağaralar ve kaya sığınakları ile Sensop Kilisesi ve Karakale mevkiileriinde tespitler gerçekleştirilmiştir. Akdarı Köyü'ne 2,5 km, Sabaholdu Köyü'ne ise 2 km mesafede olan yarısı yıkılmış Sensop kilisesinde yapılan kaçak kazılar büyük tahribata sebep olmuş, birden fazla bireye ait kemikler, kafatasları vs. etrafa saçılmıştır. Kilisenin bulunduğu alanda pek çok yapıya ait mimari kalıntılar mevcuttur. Yine Sudeğen mevkii'nde iki katlı olduğu düşünülen yıkılmış yapıdaki insan iskeletleri yol yapımı ve kaçak kazılarla gün yüzüne çıkmıştır. Çalışılan alanlardaki yüzey malzemelerinin ait oldukları yerde çizimleri yapılmış, daha sonra bilgisayar ortamında düzenlenmişlerdir (Çizim: 1).

B. 2020 YILI ÇALIŞMALARI

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle[13] 01-15/09/2020 tarihleri arasında 15 (on beş) gün süresince gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması (Resim: 1), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Ge-

12 A. Ceylan, N. Ceylan, 2018, s.101.

13 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 20.08.2020 tarih ve 94949537-161.01-E.607418 sayılı; 20.08.2020 tarih ve 94949537-161.01-606606 sayılı; 27.08.2020 tarih ve 94949537-160.01.01-E.626995 sayılı yazısı.

nel Müdürlüğü personelinden Uzman Zerrin AKDOĞAN denetimindeki 12 (on iki) kişiden oluşan bir ekiple[14] yürütülmüştür.[15] 2020 yılında çalışma alanının genişliği nedeniyle yine Ardahan İli Çıldır İlçesi'nde yüzey araştırmamız devam etmiştir. Öncül Köyü ile Eşmepınar Köyü güzergâhında yaklaşık 300 km alan yürünmüş, ortalama 2100-1300 m irtifaları arasında çalışmanın bu yılki bölümü tamamlanmıştır. 2020 yılı yüzey araştırmasında belgelemesi ve tespiti yapılan yerler:

a. Öncül-Akkiraz/Kür Köprüsü/Kuzey/Kalacuk: Öncül Köyü Şoşüstü Mevkii, Çürükler sırtlarında başlayıp Kenarbel Köyü'ne doğru olan yürüme alanlarımızda herhangi bir yüzey buluntusuna rastlanmamıştır. 2019 yılında Akkiraz Köprüsü'nün her iki tarafındaki kayalık alanda tespitini yaptığımız mağaraların, 2020 yılında haritalama için ölçüleri alınmış ve çizimleri yapılarak bu alandaki çalışma tamamlanmıştır (Resim: 3-4).

b. Övündü Köyü Kaya Kilisesi-Kaya Yerleşimi ve Şapel: Söz konusu alan 2019 yılında yaptığımız yüzey araştırmasıyla belgelenmişti. 2020 yılında kaya kilisesi, kaya yerleşimi ve şapelin mimari çizimleri yapılmış ve haritalamak üzere ölçüleri alınmıştır (Resim: 2).[16]

c. Ortakent-Harosman Mağaraları: Burada 2018 yılında yürüttüğümüz belgeleme çalışmasında sürenin sınırlı olması nedeniyle çizim çalışmaları yapılamamıştı. 2020 yılında ise Harosman Mağaralar kompleksindeki 70'den fazla mekânın çizim ve haritalama çalışmaları tamamlanmıştır (Resim: 7). Söz konusu alanın dini bir mekân olduğu ve insanların burada sürekli olmamakla birlikte, belli zamanlarda gelip dini amaçla konakladıkları düşünülmektedir.

---

14 Dr. Öğr. Üyesi Göknil ARDA (Araştırma Başkanı, Ardahan Üniversitesi), Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN (Arkeolog, Ankara Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Suat VURAL (Araştırma Başkan Yardımcısı, Tarihçi, Ardahan Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Zehra ÖZBULUT (Antropolog, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Arş Gör. Çağatay VURAL (Tarihçi, Ardahan Üniversitesi), Mehmet DENLİ (Antropolog, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi), Selvi Gökçin VURAL (Tarihçi, Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi), Alp Oğuz TURAN (Arkeolog), Obruk Mağara Araştırma Grubundan Ali YAMAÇ (Mağaracı), Ezgi TOK (Jeomikrobiyolog, Mağaracı, İstanbul Teknik Üniversitesi Yerbilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi), Sebahat BAHADIR (Finans Müdürü, Mağaracı) ve Melike OCAKDAN (Pedagog, Mağaracı).

15 Çalışmamız için gerekli izni veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, araştırmamıza ve ekip üyelerine verdiği destekleri ve güveni için Bakanlık Temsilcimiz Sayın Zerrin AKDOĞAN'a, yüzey araştırması mal ve hizmet alımı desteği için T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na, ilgi ve destekleri ile araştırmamız süresince bilim heyeti üyelerine Üniversitemiz Konukevi'nde konaklama imkânı sağlayan ve araziye ulaşım için araç tahsis eden Ardahan Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mehmet BİBER nezdinde Ardahan Üniversitesi Rektörlüğü'ne, araştırma ekibinin çalışmaları süresince akşam yemeklerini karşılayan ATSO Başkanı Çetin DEMİRCİ nezdinde Ardahan Sanayi ve Ticaret Odası'na ve misafirperverlikleri için Burhan BUDAK nezdinde Tavada Tavuk Ardahan şubesi personeline, Kaymakam Alper TAŞ nezdinde Çıldır Kaymakamlığı'na, Yrb. Ercan ÖZCAN nezdinde Çıldır Tabur Komutanlığı'na ve Kenarbel Hudut Bölük Komutanı Üsteğmen Sedat ERDOĞAN'a, Çıldır İlçe Jandarma Komutanı Birol SARIYERLİOĞLU'na, araştırma sahası içerisindeki köy muhtarlarımıza ve özverili çalışmaları için araştırma ekibi üyelerimize teşekkürü borç biliriz.

16 Övündü Köyü Muhtarı Korutürk Yağmur'a, konukseverliği ve mihmandarlığı için minnettarız.

ç. Kenarbel Köyü: Ardahan İli, Çıldır İlçesi'ne 17 km mesafedeki Kenarbel Köyü'nde[17] Ağdaş Yolu olarak bilinen mevkiide farklı dönemlere ait çok sayıda seramik parçası ve obsidyenden alet parçaları gözlenmekte; toprak yapısı alt seviyelerde mimari kalıntıların olabileceğine işaret etmektedir. Kalaça Mevkii'nde kurgan olması muhtemel yapay tepeciklerin etraflarında düzgün çevrelenmiş taş dizileri tespit edilmiş; birinin etek kısmında obsidyenden bir taş alet bulunmuştur. Tepeler Mevkii'nde seramiğin yanı sıra obsidyenden bir dilgi parçası Neolitik/Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir. Ercan Dağı'nın kuzey yamaçlarında Yumrutepe olarak adlandırılan yerde Geç Roma/Bizans Dönemine tarihli bir kule ve iri taşlardan oluşturulmuş duvar örgüsüne sahip mekânlar ve seramik parçaları tespit edilmiştir. Ercan Dağı'nın kuzey eteklerinde mimari kalıntılar izlenmektedir, ancak ot yüksekliğinden dolayı yüzeyde herhangi bir malzeme tespiti mümkün olamamıştır. Bu alanın hemen yanında yükselen kayalıklarda ise çökme ve toprak akmaları nedeniyle mekân sayıları tam belirlenemeyen kaya sığınakları yer almaktadır. Burun Mevkii'nde mimari kalıntılar, yoğun olarak seramik, obsidyen ve obsidyenden aletler görülmektedir. Seramik parçalarının çoğunluğu Kalkolitik ve Tunç Çağı'na tarihlenmekle birlikte daha sonraki dönemlere ait örnekler de mevcuttur. Doğu yamaçlarında ise mezarlar bulunmakta, gerek tilkilerin açtığı yuvaların gerekse kaçak kazı yapanların kimi zaman bu yuvaları da eşelemek suretiyle açtıkları çukurların içerisinde ve çevresinde insana ait kafatası parçası, kemik parçaları ve yanmış kemik parçası gözlenmiştir.

d. Kayabeyi Köyü-Peyler: 2019 yılında Kayabeyi Köyü'nde araştırma yapılamayan yerlerde 2020 yılında çalışmalarımız devam etmiştir.[18] Bölgede "peyler"[19] olarak adlandırılan alanlarda Ortaçağ'a tarihlendirilen seramik parçaları ile Deveboynu ve Karaçay vadisini görecek şekilde tepede konuşlandırılmış bir kule yapısına ait mekânlar tespit edilmiştir. Değirmen Yolu mevkii'ndeki peylerde ise dikdörtgen planlı bir yapıya ait izler, çoğu Demir Çağı ve Ortaçağ'a ait seramik parçaları ile obsidyen ve bazalttan kesici/parçalayıcı aletler görülmektedir.

e. Erkına Mağaraları: Kayabeyi Köyü'nün sınırları içinde yer alan Erkına mevkii'ndeki mağaralar, Kayabeyi barajı, bölgesindedir. Günümüzde hidroelektrik santralinin bulunduğu Erkına Mevkii'nde Kür Nehrinin hemen doğu kıyısında yükselen kayalıkta çok sayıda mağara bulunmaktadır. Ancak mağaraların baraj bölgesinde ve Kür Nehri'nin karşı kıyısında olması, nehrin debisinin yüksekliği gerek araçla gerekse yürüyerek geçmenin imkânsızlığı nedeniyle 2019 yılında sadece karşıdan fotoğraf çekmek suretiyle belgelenebilmişti. 2020 yılında ise bilim heyetimizde yer alan mağaracılar gerekli güvenlik önlemleri alınarak ekipmanlarıyla bu mağaraların bulunduğu alana geçmeyi başarmışlardır (Resim 6). Bir kaya yerleşimi halindeki mağaraların girişlerine kadar çıkmışlar, ancak bu safhada zeminin çok gevşek ve çökme tehlikesinin kuvvetli olması nedeniyle içine girememişlerdir. Bu sebeple Erkına mağaralarının fiziki yapısı ve mekânların kullanım amaçlarını tespit etmek mümkün olamamıştır.

17 Kenarbel Köyü sınırları içerisinde mihmandarlık eden Üsteğmen Sedat Erdoğan, Asteğmen Özgür Bayındır ve Muhtar Serkan Aygün'e teşekkür ederiz.

18 Kayabeyi Köyü sınırları içerisinde mihmandarlık eden Onur Altunbulak'a teşekkür ederiz.

19 Ardahan ve Kars bölgesinde yerleşim kalıntılarına, harabe anlamında "pey" denilmektedir.

f. Aşık Şenlik Mahallesi: Ardahan İli, Çıldır İlçesi'ne 8 km mesafede bulunan Aşık Şenlik Mahallesi'ndeki çalışmalarda[20] Ercan Dağı'nın güney yamaçlarında arhaçlar[21] dışında bir yüzey buluntusu ile karşılaşılmamıştır. Yastana Mevkii'nde iri taşlarla çevrili bir alanın arhaç olarak kullanılmış olma ihtimali de bulunmaktadır. Ballıkaya bölgesinde kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkmış erişkin insan kemikleri görülmüş; Ballıkaya-Gedegüney bölgesinde yol üzerinde muhtemelen Osmanlı Dönemi'ne ait, taştan çift delikli bir düğme dışında başka buluntuya rastlanmamıştır. Devamındaki bir alanda ise yüzeydeki yoğun seramik parçaları arasında Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı'na ait olanlar çoğunlukta olup prehistorik dönemlerden itibaren bir yerleşim yeri söz konusudur. İki tarafında iri kaya kütlelerinin düzenlenmesiyle oluşturulmuş bir yoldan ulaşılan Ballıkaya Tepesi'nin yamacındaki mezarlar tahrip edilmiştir. Kartal Yuvası mevkii'nde ise dörtgen planlı, birbirine bitişik mekânları, taş bir yol Kartal Yuvası olarak adlandırılan tepeye bağlar. Kalaça'da öğütme taşları, çoğunluğu Ortaçağ'a tarihlenen seramik parçaları, obsidyenden ve çakmaktaşından aletler, yamaçtaki kayaların bazılarında düzgün açılmış keski izleri gözlemlenmiştir. Tepede taşlarla çevrelenmiş küçük alanların bazılarında kaçak kazıların yapılmıştır; benzer oluşumlar hemen yanındaki daha alçak bir tepede ve onun etek kısmında da izlenmekte olup kaçak kazı yapanların etrafa dağıttığı toprakların içinde insan iskeleti parçalarının görülmesi, diğer tepede bahsettiğimiz çevrili alanların da mezar olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Gedegüney'den Köy Üstü Mevkii'ne doğru inen geniş yamaçta ise zeminden yüksekliği 20-35 cm olan doğal kayaların üzerlerinde insan eliyle açılmış deliklerin olduğu bir alan tespit edilmiştir. Gedegüney'de Kalaça ve Kartal Yuvası mevkiilerinin yanı sıra Taşdeğirmen (Çamdıra) yolundaki peylerde çok sayıda seramik (Tunç Çağı, Demir Çağı ve Ortaçağ-geç Roma/Bizans) ve az miktarda obsidyen parçalarına rastlanmıştır. Aşık Şenlik Yaylası'nda Ziyaret olarak adlandırılan yerde 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında (93 Harbi) şehit olan Meçhul Şehit Mehmet'in mezarı yer almakta olup etrafında herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Aşıkşenlik'te bir evin bahçe çitlerinin baş tarafına yerleştirilmiş olan mezar steli yerinde belgelenmiş olup üzerinde kazıma çizgilerle haç motifi, altında 1908 tarihi ve çerçeve içinde Gürcüce yazılmış kitabe yer almaktadır.

g. Gök Dağ Mevkii: Ardahan İli Çıldır İlçesi'nin yaklaşık 15 km doğusunda bulunan Gök Dağ Mevkii'nde tahribata uğramış kurganların yanı sıra yine kurgan olması muhtemel açılmamış çok sayıda yığma tepecik tespit edilmiştir.

ğ. Yukarı Cambaz Köyü: Ardahan İli Çıldır İlçe merkezine 14,5 km mesafede yer alan Yukarı Cambaz Köyü'nde[22] Çamurlu Mevkii'nde tahrip edilmiş bir mezara işaret eden insan kemiği parçaları ile çoğunluğu Geç Demir Çağı ve sonrasına tarihlendirilen seramik parçaları; Çamurlu tepesinde kule olması muhtemel bir yapıya ait izler ile kaçak kazı çukurları, tilki yuvalarında da erişkin insana ait kafatası ve kemik parçaları gözlenmiştir. Buradaki

20 Aşıkşenlik'teki çalışmalar sırasında mihmandarlık eden Ekrem Yücal'a teşekkürü borç biliriz.

21 Arhaç, hayvanların dışarıda dinlenmesi ve gecelemesi için yapılan korunaklı alanı ifade etmektedir. Hayvan yatağı olarak da bilinir.

22 Yukarı Cambaz'daki çalışmalar sırasında mihmandarlık eden Muhtar Çetin Karaca'ya teşekkürü borç biliriz.

unik buluntu ise bir kayanın hafifçe düzeltilmiş yüzeyinde bir at resmi ve çarkıfelek motifine benzer bir tasvirdir (Resim: 8). Çizi/hafif kazıma tekniğinde yapılmış atın yeleleri de gösterilmiş olup binicisi yoktur. Bölgede ilk kez tespit edilmiş *unik* buluntunun tarihlendirmesi için literatür taramalarımız devam etmektedir. Yukarı Cambaz yaylasındaki Tayakaya mevkii'nde yakın dönem mezarlığı olduğunu düşündüğümüz mezarların baş ve ayak ucuna konulan taşlarda belirli bir yön birliği ve yazı, resim, tarih vd. gözlenmemektedir. Top Yolu ise Gürcistan'daki Kartsakhi/Karzak sınırından başlar, Aşık Şenlik yaylası üzerinden, Gök Dağ boyunca kuzey-güney istikametinde devam ederek Adıgözelin Yaylası'nın batısından Çıldır Gölü'ne bakan sırtlara ve buradan güney doğu istikametine çevrilip, Doğruyol (Cala) Yaylası üzerinden Kars İli sınırlarına ulaşmaktadır. Tarihi dönemlere tanıklık eden bu yolda ağır top arabalarının geride bıraktığı izler belirgindir, bazı yerlerde de yamaçları rahat çıkabilmeleri amacıyla oluşturulmuş taş döşeli yollar mevcuttur. Ahacannı Değirmeni civarında ise XIX. yy'a ait bir taş değirmen yapısının kalıntıları görülmektedir. Yapının rekonstrüksiyonu yapılırsa, değirmenin yeniden hayata geçirilmesi ve çevresinde rekreasyon alanlarının oluşturulmasının organik un mamulleri üretimine, bölgenin turizm ve ekonomisine önemli katkılar sağlayacağı düşüncesindeyiz.

h. Aşağı Cambaz Köyü: Ardahan İli, Çıldır İlçe merkezine 12,5 km uzaklıkta olan Aşağı Cambaz Köyü[23] sınırları içinde kalan Adıgözel yaylasında kenarları boyunca çok sayıda sıralanmış küçük mekânın yer aldığı, orta alanın boş bırakıldığı kareye yakın plana sahip büyük bir yapının kalıntıları görülmektedir. Bölgenin yayla kültürüne ait evlerin plan ve düzenlerinden çok farklı bir dokuya sahip ve bölgede bugüne kadar benzer örneğine rastlanmamış bu yapının işlevi ve dönemi konusunda henüz kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Kara'nın Çayırı adını taşıyan mevkiide ise farklı büyüklüklerde yapılar ve mekânlara ait taştan duvar kalıntılarının sınırları, işlevleri ve dönemi alandaki ot yüksekliği nedeniyle belirlenememiştir. Yurtlar ve Darboğaz mevkiilerindeki tarlalarda obsidyen parçaları, Tunç Çağı ile çoğunluğu Demir Çağı ve sonrasına ait seramikler ve Yurtlar Mevkii'nde insana ait omur gözlenmiştir. Köyiçi mevkii'nde bugün taziye evinin olduğu alanda mezarların olduğu, ancak inşaat sırasında buradaki insan kemiklerinin alınıp başka bir yere gömüldüğü bilgisi verilmiştir. Bu alanda Kocagil'in değirmeni de denilen bir değirmen kalıntısı görülmektedir. Senger mevkiine giden tarlalarda çoğu geç döneme tarihli seramik parçaları; Senger Kalesi'ni karşıdan gören tepede ise kaçak kazılarla tahrip edilmiş bir mezarlık alanı söz konusu olup yüzey buluntusu yok denecek kadar azdır.

ı. Taşdeğirmen Köyü: Ardahan İli Çıldır İlçesi'ne 12,5 km mesafedeki Taşdeğirmen Köyü[24] sınırlarındaki tarlalarda tilki yuvalarında çocuk ve bebek kemikleri (sol femur, tibia ve kaburga parçaları), erişkin bireye ait kemikler (calcaneus, ayak parmak kemiği, vertebra ve kaburga parçaları) gözlenmiş; yoğun olarak obsidyen ve prehistorik dönemlerden Geç Roma/Bizans Dönemine kadar seramik parçalarına rastlanmıştır. Taşdeğirmen deresinin ol-

23 Aşağı Cambaz'daki çalışmalar sırasında mihmandarlık eden Orhan Hündür'e teşekkürü borç biliriz.

24 Taşdeğirmen'deki çalışmalar sırasında mihmandarlık eden Ergin Dikmetaş'a teşekkürü borç biliriz.

duğu mevkiideki Erkek Mağara, Orta Mağara ve Keçi Mağarası'nın hepsi doğal oluşumdur. Keçi Mağarasında düzeltilmiş bir kaya kütlesi üzerine derin kazıma yöntemiyle bir insan figürü işlenmiştir (Resim: 9). *Unik* tasvirin dolgun yüz hatları çok belirgindir, üst gövdesi üçgen şeklinde ve baş ile orantısız ölçülerde yapılmış bedeninde sol omuzundan başlayan ve belini kemer gibi çevreleyen noktalardan oluşan bir giysi tamamlayıcısı vardır. Bu figürün çevresindeki boşluklarda kimisi dağınık çizgiler kimisi de tamga olan işaretler mevcuttur. Ancak bunların birçoğuna, modern zamana ait yazı-çizi ve karalamalar ile geri dönüşü olmayacak biçimde zarar verilmiştir. Bu türde bir kaya resmi bölgede ilk kez tespit edilmiş olup tarihlendirmesi için literatür taramalarımız devam etmektedir.

i. Güvenocak Köyü: Ardahan İli, Çıldır İlçesi'ne 7 km mesafedeki Güvenocak Köyü'nde[25] Parmaklı'da kaçak kazıcılar tarafından tahribatın söz konusu olduğu büyük bir kurgan yapısı, arkasındaki düzlük alanda da kurgan olma ihtimali yüksek yığma tepecikler; Kalaça'da ise daha çok Demir Çağı sonrasına ait yüzey malzemesi arasında hayvan kemiği ve insana ait omur gözlenmiştir. Köy içerisinde 1976 yılında yüksek gerilim elektrik hattı için direk kazısı yapıldığı sırada yaklaşık 2 m uzunluğunda ve 90 cm genişliğinde, taştan kapaksız lahit içerisinde bir cesedin çıktığı ve lahidin uzun yıllar köy çeşmesinde kürün olarak kullanıldığı, daha sonra parçalandığı için kaldırıldığı; ayrıca 2006 yılında su şebekesi yapımı sırasında insan boyunda küplere rastlanıldığı ve her küpün içerisinde ayakta duran iki insan iskeleti bulunduğu bilgisine ulaşılmış ancak kırılıp dağıtıldığı için tespiti yapılamamıştır.

j. Eşmepınar (Purut) Köyü: Ardahan İli, Çıldır İlçesi'ne bağlı Eşmepınar Köyü, ilçe merkezinin doğusunda 1 km mesafededir. Tilkitepe olarak adlandırılan alanda Tunç, Demir Çağı ve Ortaçağ'a tarihlendirilen çok sayıda seramik ve obsidyen parçasıyla karşılaşılmıştır. Eşmepınar Köyü'nün içinde ise Yukarı Cambaz'dan taşınarak 1960'larda köye getirildiği bilinen bir değirmen taşı, taştan bir lahit ve lahit kapağı yerlerinde belgelenmiştir.

2020 yılında Keçi mağarasının yanı sıra 2019 yılı yüzey araştırmamızda tespit ettiğimiz Mahmut'un Mağarası, Övündü, Gaçıyan ve Şiko'nun Mağarası'nın ekip üyelerimizden Obruk mağara araştırma grubunca haritalama çalışmaları ve çizimleri yapılarak söz konusu alanlardaki çalışmalar tamamlanmıştır (Çizim: 2). Envanterlik eserler ise müzeye teslim edilmeden önce 3D Lazer tarayıcı ile çizilmiş ve belgelenmiştir (Çizim: 3). Seramik çizimleri ait olduğu alanda yapılmış, ancak zaman sorunumuzun olduğu bölgelerden toplanan analizlik malzemeler yüzey araştırmamızın bitimini takiben Kars Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

C. 2021 YILI ÇALIŞMALARI

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle[26] 01-15/09/2021 tarihleri arasında gerçekleştirmesi planlanan "Ardahan-Kür Nehri Hav-

25 Güvenocak'daki çalışmalar sırasında mihmandarlık eden Halidun Oktay'a ve Hasan Oktay'a teşekkürü borç biliriz.

26 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 13.08.2021 tarih ve 94949537-161.01-1623897 sayılı; 17.08.2021 tarih ve E-94949537-161.01-1626688 sayılı; 26.08.2021 tarih ve E-94949537-161.01-1659067 sayılı yazısı.

zasındaki Mağaralar ve Kaya Yerleşimleri" adlı yüzey araştırması, belirlenen tarihte başlamış, ancak araştırma ekibinde COVID-19 Delta Plus virüsü taşıyan iki kişinin PCR testinin pozitif çıkması üzerine, ekip üyeleri, Ardahan İl Sağlık Müdürlüğü tarafından 09-23.09.2021 tarihleri arasında karantinaya alınmıştır. O sebeple yüzey araştırması durdurulmuştur.[27] 08/09/2021 tarihine kadar 8 gün süreyle devam eden araştırmamız Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü personelinden Uzman Ahmet TOPRAK denetimindeki 14 (on dört) kişiden oluşan bir ekiple[28] yürütülmüştür (Resim: 1).[29] 2021 yılında Ardahan İli Çıldır İlçesi'nde Gölbelen, Eşmepınar (Purut), Yıldırımtepe ve Kotanlı güzergâhında yaklaşık 160 km alan yürünmüş, ortalama 1810-2920 m irtifaları arasında çalışmanın bu yılki bölümü tamamlanmıştır (Harita: 1). 2021 yılı yüzey araştırmasında belgelemesi ve tespiti yapılan yerler:

a. Gölbelen Köyü: Ardahan İli, Çıldır İlçesi'ne bağlı Gölbelen Köyü, Ardahan'a 47 km, Çıldır'a 7 km mesafededir.[30] Gölbelen Köyü Mal Kayası mevkii, yüzeylerine kaya resmi yapılmasına uygun bir kayalık alandır. İncelemelerimiz sırasında kaya resmi olması muhtemel bazı uygulamalarla karşılaşılmış ama kayanın doğal aşınması kaynaklı olabileceği ihtimali de göz önünde bulundurularak belgeleme yapılmıştır. Yöre halkınca Ziyaret olarak bilinen mevkiide ise konumu göz önüne alındığında Ortaçağ dönemine ait bir askeri yapı olma ihtimali yüksek bir kale/kule, kale/kule altı yerleşim birimlerine ait mimari kalıntılar ile yüzey malzemesi olarak seramik parçaları ve obsidyen görülmektedir. Gölbelen Köyü'nün Adalar denilen bölgesinde çoğunluğu prehistorik dönemlere ait çok sayıda seramik parçasına ve obsidyene rastlanmıştır. İşlenen bir arazi olması nedeniyle mimari kalıntılar çok az izlenebilmekte; tabakalı bir eskiçağ yerleşim yerinin varlığı anlaşılmaktadır. Kargapazarı Mevkii'nde de daha çok Ortaçağ'a işaret eden seramik ve mimari kalıntılar görülebilmektedir. Gölbelen yaylası düzlüğünde bir eski mezarlık alanında etrafının taşlarla çevrelendiği mezarlar tespit edilmiştir. Yüzeyde herhangi bir malzemeye rastlanmamış; ancak kimisi kaçak kazı yapanlarca tahrip edilmiştir. Gölbelen

27 Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'nın 24.09.2021 tarihli ve E-74380584-000-2100026588 sayılı yazısı.

28 Dr. Öğr. Üyesi Göknil ARDA (Araştırma Başkanı, Ardahan Üniversitesi), Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN (Arkeolog, Ankara Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Suat VURAL (Araştırma Başkan Yardımcısı, Genel Türk Tarihçisi, Ardahan Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Zehra ÖZBULUT (Antropolog, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Öğr. Gör. Dr. Filiz CANYURT (Sanat Tarihçi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi), Arş Gör. Çağatay VURAL (Eskiçağ Tarihçisi, Ardahan Üniversitesi), Mehmet DENLİ (Antropolog, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi), Cihan KIZILBAN (Antropolog, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi), Alp Oğuz TURAN (Arkeolog), İlknur Elif AYDIN (Sanat Tarihçi), Batuhan VURAL (Dağcı), Ali Murat YAMAÇ (Mağaracı, OBRUK Mağara Araştırma Grubu), Deniz Can Çay (Mağaracı, OBRUK Mağara Araştırma Grubu) ve Orhan ÖZDEMİR (Mağaracı, OBRUK Mağara Araştırma Grubu).

29 Çalışmamız için gerekli izni veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Kars Müze Müdürlüğü'ne, araştırmamıza ilgi ve destekleri ile çalışmamız süresince araziye ulaşımımız için araç tahsis eden Ardahan Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mehmet BİBER nezdinde Ardahan Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Kaymakam Alper TAŞ nezdinde Çıldır Kaymakamlığı'na, Çıldır İlçe Jandarma Komutanı Üsteğmen Birol SARIYERLİOĞLU'na, Atalay KARACA'ya, araştırma sahası içerisindeki köy muhtarlarımıza ve özverili çalışmaları için araştırma ekibi üyelerimize teşekkürlerimizi borç biliriz.

30 Gölbelen Köyü'ndeki çalışmamız sırasında ilgi, destek ve yardımlarını gördüğümüz Muhtar Ejder Aslantaş, Habip Altundaş, Mehmet Altundaş ve Osman Ada'ya içtenlikle teşekkür ederiz.

yaylasında bulunan Şahan Yurdu Mevkii'nde, Çıldır Gölü'nü görecek konumda düzenlenmiş çok sayıda büyüklü küçüklü yığma tepecik kuvvetle muhtemel bir kurgan mezarlık alanıdır. Gölbelen Yaylası Maral Kayası olarak adlandırılan bölgede işlenmiş olması muhtemel bazı kayalar görülmüştür. Bu tasvirlerin yer aldığı kayalar doğa şartları nedeniyle çok fazla bozulmaya uğramıştır. Gölbelen Yaylası'ndaki bir diğer alan olan Mijne Mevkii'nde etrafları taşlarla çevrili, üzerlerinde de yığma taşların görüldüğü, kurgan olması muhtemel kalıntılar yer almaktadır. Gölbelen yaylasında yöre halkı tarafından Sivri olarak adlandırılan bölgenin yamaçlarındaki düzenli/dağılmış kırma taş dizileri ve yığınların hemen hepsi daire şeklinde büyük birer mekânı/birimi çevrelemekte; burada düzenli aralıklarla oluşturulmuş, sanki bir mekâna ön giriş kısmı gibi görünüme sahip hücreler vardır, ancak alandaki çökme ihtimali ve çok sayıda kaçak kazı izleri bu kısımlara girip tam bir tespit yapabilmemize olanak sağlamamıştır. Bu alanın yan tarafında taşlardan yapılmış bir yol döşemesi tespit edilmiştir. Sivri'nin tepe kısmında ise İslamiyet öncesi döneme ait olması muhtemel, taşlarla çevrelenmiş mezarlar bulunmaktadır. Tepe noktası yarıçapı yaklaşık 120 m olan bir duvar ile çevrelenmiştir. Mezarı andıran yapıların bulunması, diğer bazı izler ve konumu buranın eskiçağda bir kült alanı olduğu ihtimalini düşündürmektedir. Bu alanın devamında da yine bir kurgan alanı yer almaktadır. Gölbelen Köyü'nde Ayı Deliği olarak yöre halkının tanımladığı mağara ise doğal bir kaya sığınağı olmakla birlikte dışardan sivri, içeriden beşik tonozlu bir girişe ve içinde havalandırma/aydınlatma deliklerine sahiptir. Karasu Peyleri de Gölbelen Köyü'nün yaklaşık 1 km batısında yer almakta olup yüzeyde mimari kalıntılar ve Ortaçağ dönemine ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Gölbelen Köyü içindeki çalışmalarımızın ilki Gölbelen Köyü Camii'nde gerçekleştirilmiştir. Camii, bir kiliseden dönüştürülmüştür. 10. yy'a ait olması muhtemel, üç nefli bazilika günümüze kadar iyi bir biçimde korunmuş olup çalışma ekibimiz tarafından yapının rölövesi alınmıştır (Çizim: 4). Ayrıca köy içinde bir evin bahçesindeki, yine bu yapıya ait olması muhtemel bir mimari parça ile evlerin ve köy mezarlığının çevre duvarı örgüsünde yer alan devşirme malzemeler yerinde belgelenmiştir. Gölbelen Köyü'nde yakın tarihimizi yansıtan ve yöresel unsurlarıyla günümüze kadar ulaşmış Eyüboğlu konağındaki köy odası da çalışmalarımız kapsamında ziyaret edilmiş ve kayıt altına alınmıştır.

b. Yıldırım Tepe Köyü: Ardahan iline 40 km, Çıldır İlçesi'ne 2 km uzaklıktaki Yıldırımtepe Köyü[31] sınırları içindeki Şeytan Kalesi, kaleye ulaşımı sağlayan üstteki yürüyüş yolu güzergahı aracılığıyla birçok defa çalışmalar/tanıtımlara konu olmuş ve incelenmiştir. Ancak Şeytan Kalesi'nin kurulduğu Karaçay Vadisi yeterince araştırılmamıştır. Çalışmamızda Karaçay Vadisi'nin taban seviyesinden itibaren-Şeytan Kalesi'nin altı, ön duvarlarına kadar olan kısmı -suyun karşı tarafı da dahil olmak üzere- tamamen taranmıştır. Kaleden akıp gelen Ortaçağ'a tarihli seramik parçaları, yüzeyde ve vadideki kaya sığınakları içinde tespit edilmiştir. Ayrıca Yıldırımtepe Köyü'nün vadiye inen Köyaltı Mevkii'nde bir taş alet ve seramiklere rastlanmıştır. Vadideki yolun geçmeye izin verdiği yere kadar tırmanılabilmiş ancak kalenin arka tarafına ulaşıp, vadinin tamamını incelememiz mümkün olamamıştır. Bu-

31 Burada yapılan çalışmalar sırasında mihmandarlık ederek destek sağlayan Ahmet Aktemur'a şükran borçluyuz.

rasının 2022 yılında yapacağımız çalışmada tamamlanması planlanmaktadır. Ardahan-Çıldır karayolu üzerindeki Yıldırımtepe Höyüğüne önceki yıllarda tescili yapılmış olmakla birlikte araştırma sahamız içinde yer aldığından dolayı, belgeleme amacıyla gidilmiştir. Üzerine yapılmış su deposu ve karayolu çalışması çok değerli malzemeleri barındıran höyüğü tamamen yok olma durumuna getirmiştir. Höyüğe kuzeybatıdan 2850 m mesafede konumlandırılabilecek ve Şeytankale'nin 1 km güneyinde yer alan alanda ise yüzeyde seramik malzemeyle neredeyse hiç karşılaşılmamasına rağmen çoğunluğu dikdörtgen planlı, geniş ve büyük mekânlara sahip dörtgen yapılara ait izler belirgindir. Yıldırımtepe yaylası Kurtkayası mevkii'nde kaya altı yerleşimin yayıldığı alanda seramik malzemeye rastlanmamış ama dere çakılından yontulmuş, ilk açılan, bir adet kabuk soyma yongası ile Kalkolitik/Tunç Çağı'na tarihlendirilen taş el baltası bulunmuştur. Söz konusu geniş alanda yön birliği içinde düzenlenmiş, iri boyutlu kayalarla oluşturulmuş dolmenler tespit edilmiştir. Dolmenleri ve Kurt Kayası'nı tepeden görecek bir alanda ise çoğunluğu yuvarlak olarak düzenlenmiş büyük mekânlara ait taş dizileri belirgin şekilde gözlemlenmektedir. Burasının bir ritüel alanı olması muhtemeldir.

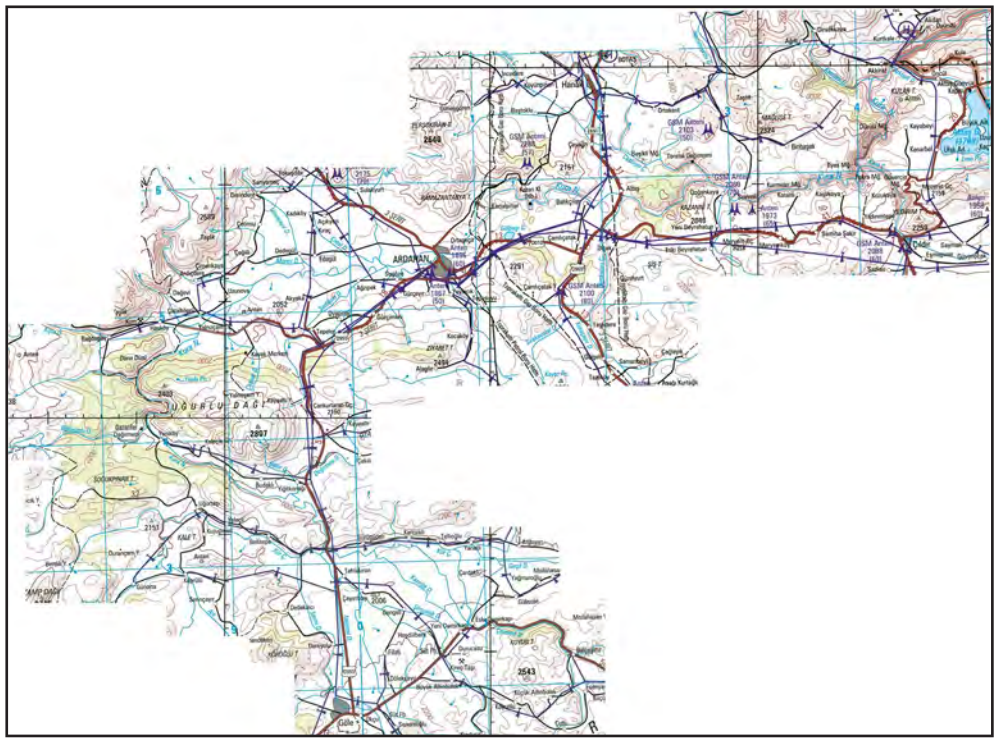
c. Kotanlı Yaylası: Kotanlı Yaylasında taşlara çevrili, yuvarlak planlı, işlevi tam olarak anlaşılamayan mekân kalıntıları, kurgan alanları ve yüzey malzemesi olarak mimariye ait taştan bir parça gözlemlenmiştir.[32]

ç. Eşmepınar (Purut) Yaylası: Eşmepınar (Purut) Yaylası Boğaz Mevkii'nde kurgan ve dolmenler ile yüzey malzemesi olarak seramik ve obsidyenler görülmekte olup, bunlar arasında Kalkolitik/Tunç Çağı'na tarihlendirilmiş bir obsidyen dilgi de yer almaktadır.

Ardahan Kür Nehri havzasındaki yerleşim yerleri, mağaralar ve kaya yerleşimleri 2021 yılı yüzey araştırmamız, yukarıda bahsettiğimiz mücbir sebepten dolayı, planlanan süreden daha kısa bir zamanda tamamlanmak zorunda kalmıştır. Çalışmalarımız sırasında tespit edilen yerleşim yerleri ve büyük kurgan alanlarının yanı sıra bugüne kadar bölgede bilinmeyen ve bu sene ilk defa tespit ettiğimiz dolmenler araştırmanın önemini artırmıştır. Araştırmanın sonunda Kars Müze Müdürlüğü'ne teslim edilen analizlik malzemeler arasında bulunan iki adet pişmiş toprak ağırlık ve bir ezme taşı Müze Müdürlüğü'nce envanter kaydına alınmıştır (Çizim:5).

Ardahan-Kür Nehri havzasında 2019 yılında ilk etabını gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmamız tamamlandığında mağara yerleşimlerinin durumu, tarımsal uygulamaların organizasyonu ve bu nüfusların bölgedeki hidrografik ağ ile olan ilişkisi, bölgedeki yerleşimin kronolojisi gibi birçok soruya cevap bulunabilecektir. Ayrıca Kür Nehri havzasındaki mağaralar ve diğer oluşumların tespitine yönelik bu çalışmamızla gezi, yürüyüş, tırmanış gibi etkinlikler için belirlenebilecek bir rota, İl turizm ve ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır.

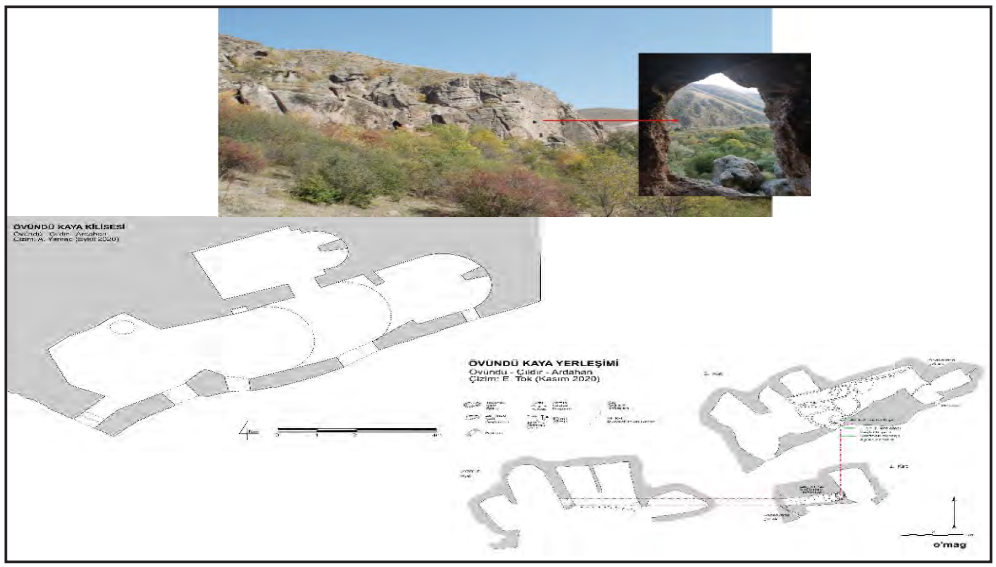
32 Mihmandarlığı için Emrah KIRMIZITAŞ'a teşekkür ederiz.

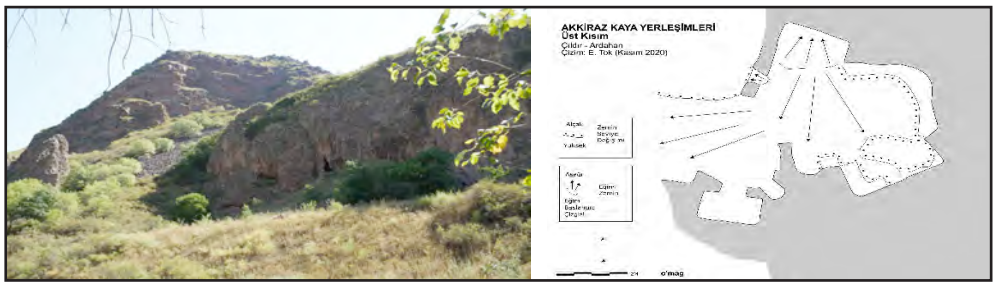
Harita 1: Ardahan İli Kür Nehri Havzası.

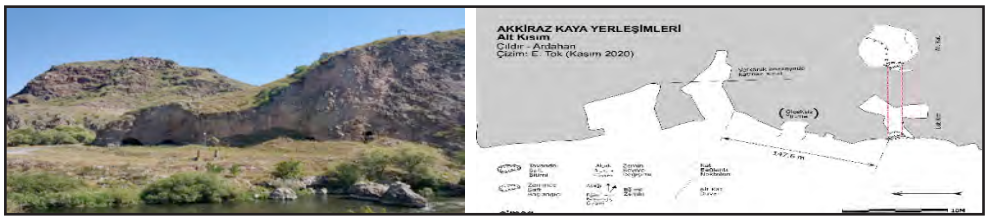
Resim 1: 2019-2021 Yılları arası yüzey araştırması ekibi.

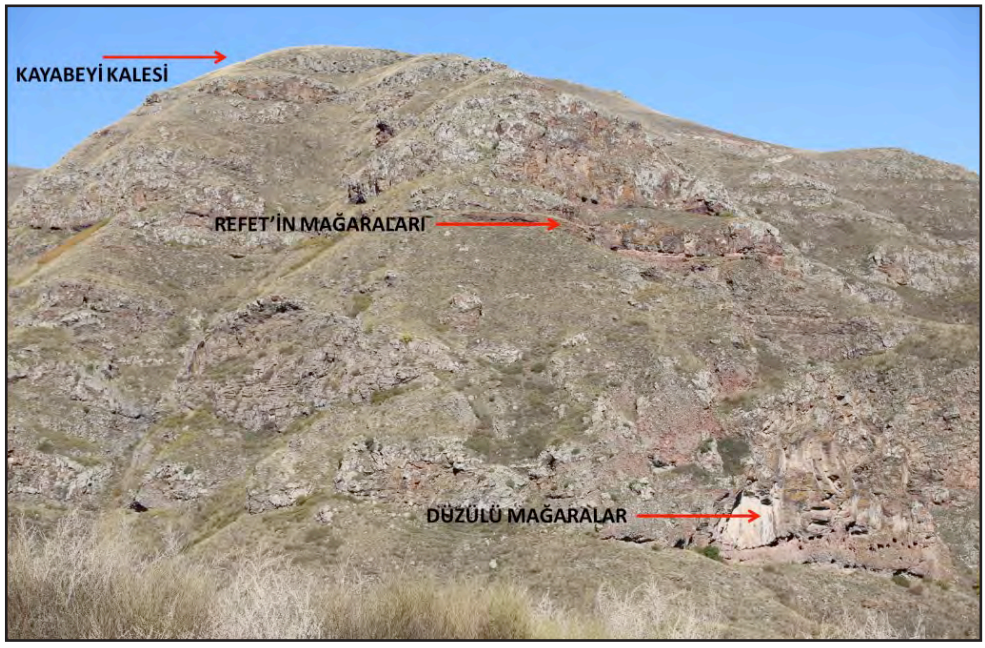
Resim 2: Övündü mağaraları.

Resim 3: Öncül, Kür Köprüsü Kuzey Mağara.

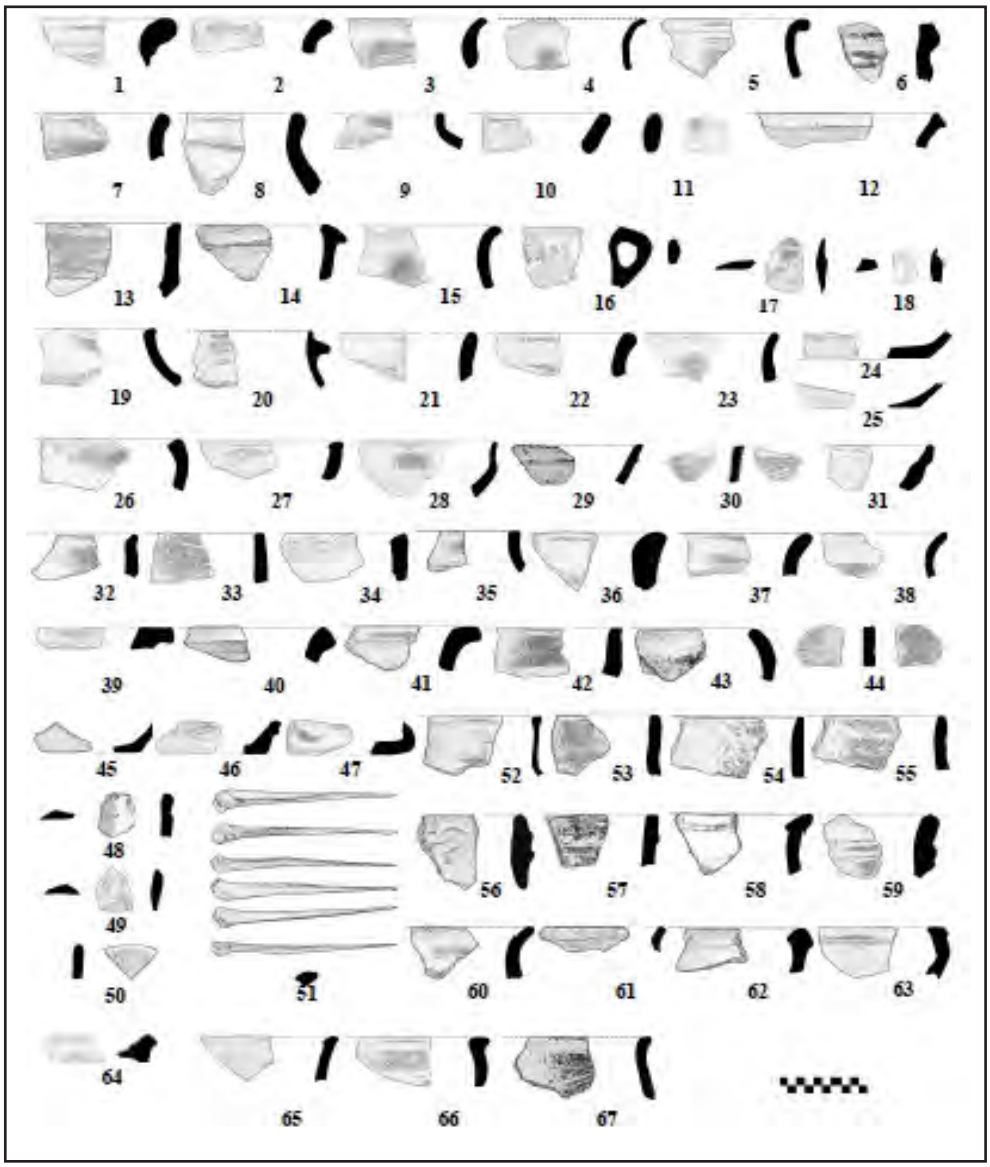
Resim 4: Öncül, Kür Köprüsü Kalacuk Mağarası.

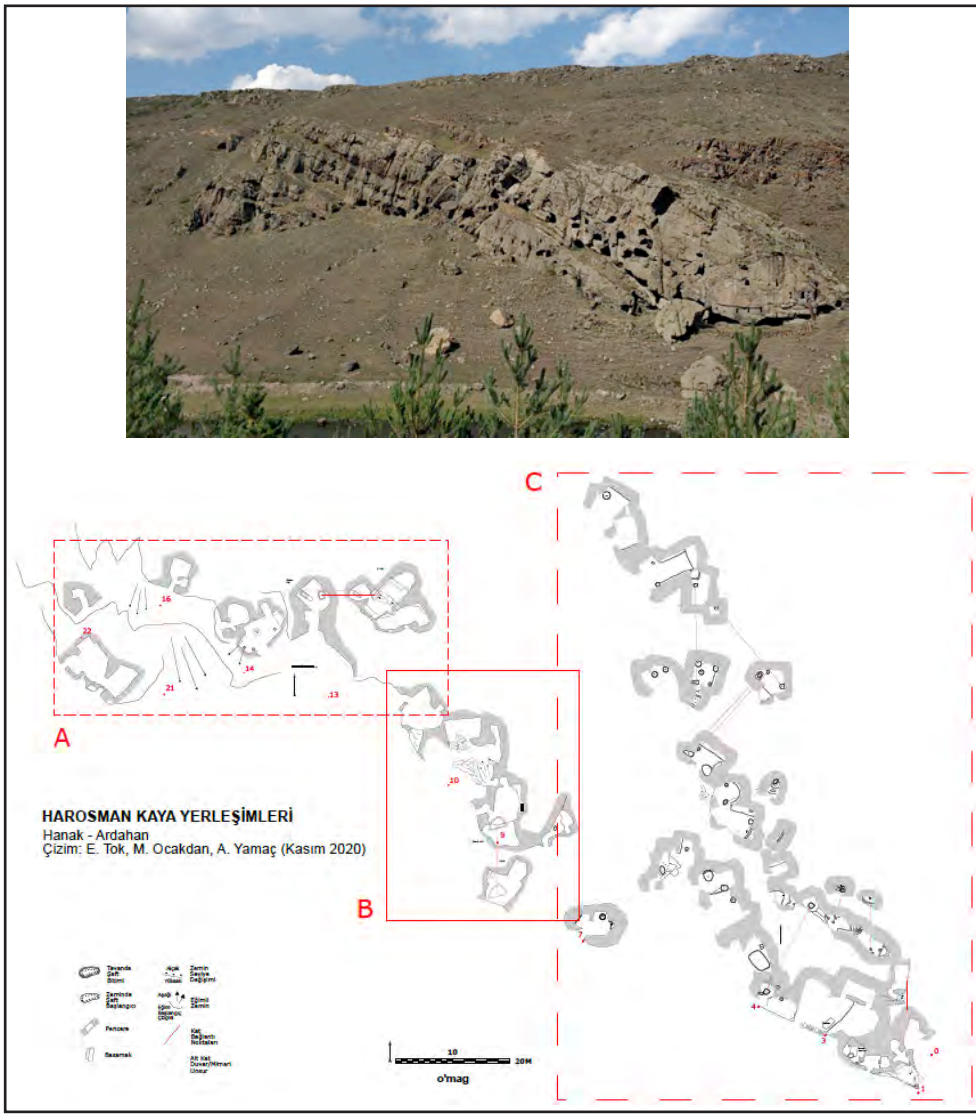
Resim 5: Düzülü Mağaralar ve "Refet'in Mağaraları". Genel görünüm.

Resim 6: Erkına mağaraları.

Çizim 1: 1-11) Kurtkale. Okulun altındaki yerleşim, 12-15) Kurtkale Nekropolü, 16) Kurtkale Kalesi, 17-18) Mahmut'un Mağarası, 19-30) Öncül Köyü eski yerleşim yeri, 31) Övündü, 32) Akkiraz. Mağaralar üstü yerleşim, 33-51) Eşmepınar(Purut), 52-64) Güvenocak, 65-66) Şiko'nun Mağarası, 67) Sensop Kilisesi çevresi.

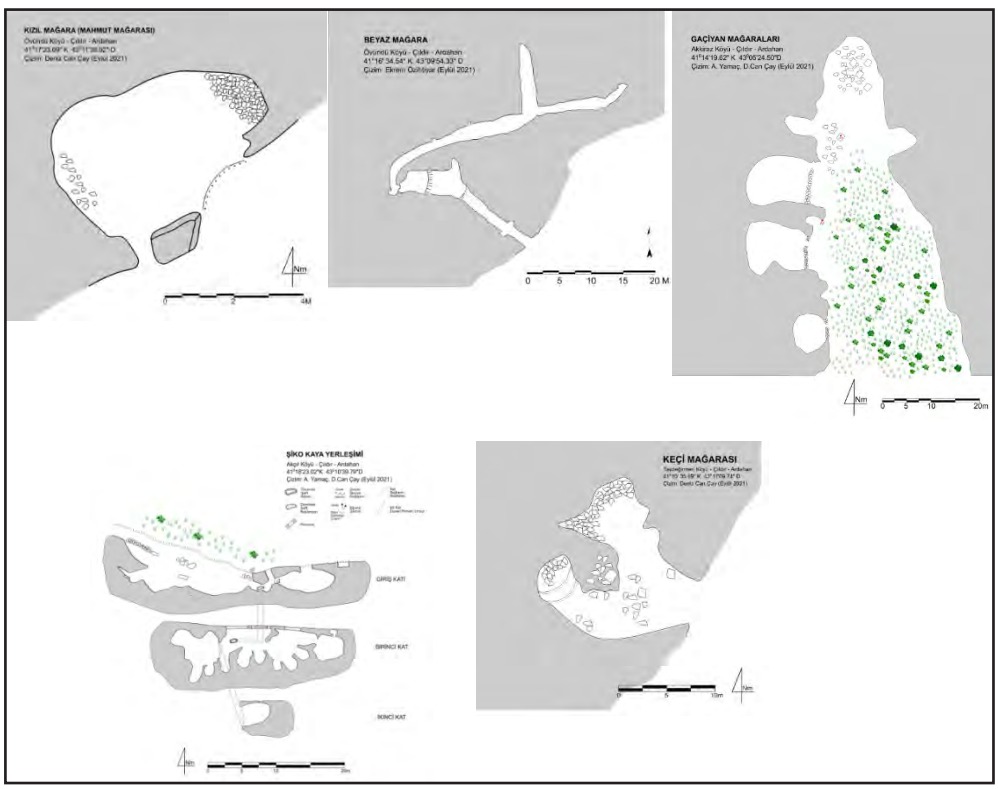
Resim 7: Harosman mağaraları.

Resim 8: Çamurlu Mevkii kaya resmi.

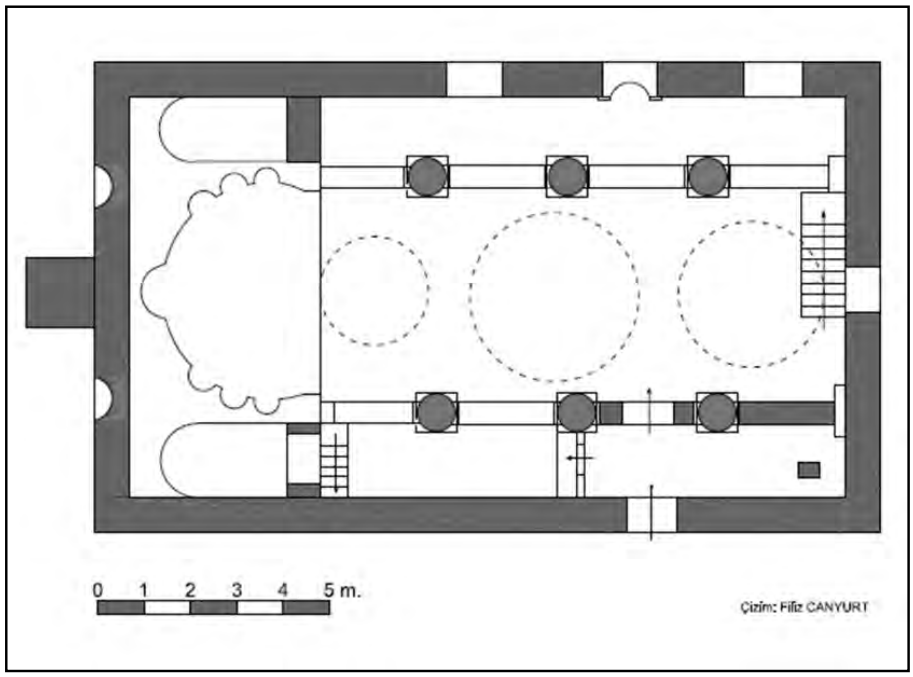
Resim 9: Keçi Mağarası kaya resmi.

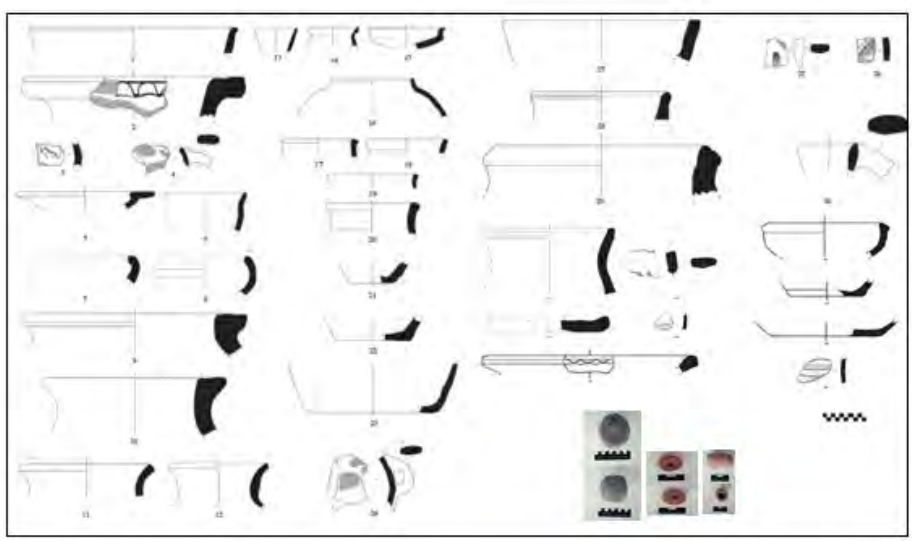
Çizim 2: Mahmut'un Mağarası, Övündü (Beyaz Mağara), Gaçiyan Mağaraları, Şiko'nun Mağarası ve Keçi Mağarası'nın çizimleri.

Çizim 3: 3D lazer tarayıcı kullanılarak fotoğraflanan ve çizilen envanterlik eserler.

Çizim 4: Gölbelen Köyü Camii Rölövesi.

Çizim 5: 1-4) Karasu Peyleri, 5-12) Yukarı Adalar, 13-26) Su Deposu-Antenler, 27-34) Yıldırımtepe-Köyaltı, 35-39) Şeytan Kalesi-Alt Mağaralar.

VAN İLİ, GEVAŞ, BAHÇESARAY, ÇATAK İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2021 YILI ÇATAK İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Gulan AYAZ*
İsmail AYMAN
Rıfat KUVANÇ
Nilgün COŞKUN
Erdoğan ÖDÜK

Van İli, Gevaş, Bahçesaray, Çatak İlçeleri Yüzey Araştırması (Prehistorik Dönemden Demir Çağı Sonuna Kadar), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 03.06.2021 tarih ve 1425770 sayılı oluru ile ilk kez 14.06.2021 - 30.06.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Van Gölü Havzası'nın güneyindeki dağlık arazinin arkeolojik dokusunu tespit etmeyi amaçlayan yüzey araştırmasına iki temel soru ile başlanmıştır: İlki Urartu Krallığı'na ilişkindir. Urartu araştırmaları Urartu Krallığı merkezi bölgesinin (Van Gölü Havzası'nın doğusu/Tuşpa) başta doğusu olmak üzere kuzeyi ve batısında yoğunlaşmıştır. Van Gölü havzasının güneyinde Urartu Krallığı'nın güney sınırlarına ilişkin veriler elde edilebilir mi? başlangıç sorumuzu oluşturur. İkinci sorumuz Dağlık Şırnak Yüzey Araştırması'nın sonuçlarından hareketle ortaya çıkmıştır. 2017 yılından beri Dağlık Şırnak bölgesinde sürdürülen sistemli yüzey araştırmasının arkeolojik peyzajını "Dirhe" türü yapıların oluşturduğu görülmüştür. Şırnak/Beştüşşebap'ın kuzeyinde konumlanan Çatak ve Bahçesaray ilçelerinde Dirhe türü yapıların izleri sürülebilir mi? soruları projenin başlangıç noktasındaki problematiğini oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMA SAHASININ SINIRLARI:

Van Gölü Havzası'nın ve Van il merkezinin güneydoğusunda Gevaş, Bahçesaray, Çatak, Gürpınar ve Başkale ilçeleri yer almaktadır. Söz konusu ilçeler Doğu Anadolu Bölgesi'nin topografik açıdan, dağlık Hakkâri bölümüyle birlikte, en sarp coğrafyası olma özelliğine sahiptir. Güneydoğu Toroslar'ın doğu ucundaki bu alan yüksek ve geniş yaylaları barındıran oldukça yüksek sıradağlardan oluşmaktadır. "Hakkâri Kütlesi" olarak da adlandırılan bu dağlık arazide ulaşım ise yüksek dağ doruklarından kaynağını alan çok sayıdaki dere ve çayın da içinden aktığı derin vadiler aracılığıyla sağlanmaktadır.[1] Güneydoğu Torosların doğu uzantı-

* Dr. Öğr. Üyesi Gulan AYAZ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampüs, Van/TÜRKİYE, gulanayaz@gmail.com
Arş. Gör. Dr. İsmail AYMAN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Kürsüsü, Fatih, İstanbul/TÜRKİYE, iayman1973@gmail.com
Dr. Öğr. Ü., Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Şehit Bülent Yurtseven Kampüsü, Iğdır/TÜRKİYE, rifatkuvanc@yahoo.com
Doç. Dr. Nilgün COŞKUN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antakya, Hatay/TÜRKİYE, nilguncoskun@yahoo.com
Erdoğan ÖDÜK, Arkeolog (MA), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kam-

ları (Doğu Toroslar) batıda Bitlis (Hizan), Siirt (Şirvan, Pervari) ve Şırnak (Uludere, Beytüşşebap) ile başlayıp daha doğuda Van Gölü havzasının güneyini içine alarak Hakkari'ye kadar uzanmaktadır. Toroslar bu bölgede yaklaşık 115 x 230 km'lik bir alanı kaplayarak geniş bir dağlık coğrafyaya dönüşmektedir. Yüzey araştırması sınırlarımız Van Gölü Havzası'nın güneydoğusunda Gevaş, Bahçesaray ve Çatak İlçelerini kapsar (Harita: 1). Projenin 2021 yılı çalışmaları Çatak İlçesi'nde gerçekleştirilmiştir.

ÇATAK BÖLGESİNİN COĞRAFİK YAPISI:

Çatak İlçesi, Van İli'nin güney ucundadır ve yaklaşık 2200 km^{2}'lik bir yüzölçümüne sahiptir. Geniş bir alan kaplayan ilçenin 60 köy ve mezrası bulunur. Kuzeyinde Van/Gevaş, batısında Van/Bahçesaray, doğusunda Van/Gürpınar ve güneyinde ise Şırnak Dağlık Bölgesi'nin kuzey ucunda yer alan Şırnak/Beytüşşebap İlçesi ile sınırı vardır. Hakkâri Kütlesi'nin Van Gölü ile Botan Suyu arasında devam eden Kuzey Sıradağlarının bulunduğu alan Şirvan, Hizan, Bahçesaray, Gevaş ve Çatak İlçelerini barındırmaktadır.[2]

Çatak İlçesi bu dağlık arazide kuzey-güney yönünde uzanan dik bir vadi içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte ilçenin kuzeyi ve güneyinin farklı topografik karakteristiklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Tarımsal alanların oldukça sınırlı olduğu ilçenin yer aldığı vadinin kuzeyinde tarıma nispeten daha elverişli birbirinin devamı niteliğinde önce Pasandaşt (doğuda ve 4 km2) sonra ise Görentaş/Görendaşt (batıda ve 6 km2) olmak üzere iki düzlük bulunmaktadır.3 Çatak Vadisi'nin kuzeyinden başlayarak vadi boyunca akan en önemli su kaynağı Sortikin Deresi'dir (Harita: 2). Çatak İlçe Merkezi'nin içinde Sortikin Çayı ile kaynağını Gürpınar/Norduz Yaylası'ndan alan Norduz Çayı birleşerek burada Çatak Suyu/Çayı ismini alır. Çatak Çayı ilçe merkezinin 15 km. güneyinde akış yönünü değiştirerek batıya doğru Çatak-Pervari vadisi boyunca devam ederek Siirt/Pervari sınırında Botan Çayına karışır. Çatak Çayı'nın akış yönünü değiştirdiği tam bu noktada daha doğudan Narlı Vadisi boyunca akan Ziril Deresi'de Çatak Çayına karışır.

BÖLGEDEKİ ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ:

Van Gölü Havzası'ndaki arkeolojik araştırmalar 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren daha çok bölgenin Orta Demir Çağı'nda ön plana çıkan Urartu Krallığı'nın mimari kalıntıları ile epigrafik verilerine yönelik olmuştur.[4] Bunun yanı sıra zaman içinde bölgede gelişmiş olan prehistorik kültürlere ilişkin çok sayıda çalışma da gerçekleştirilmiştir.[5] Yüzey Araştırması

püs, Van/TÜRKİYE, erdogan.oduk@gmail.com
Zerrin AKDOĞAN, Bakanlık Temsilcisi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı, zerrinakdogan@gmail.com

1 Saraçoğlu 1989: 89-103.

2 Saraçoğlu 1989: 91.

3 Saraçoğlu 1989: 94.

4 Salvini 2006: 15.

5 Burney 1958; Palumbi 2011; Marro 2011; Khatchadourian 2011.

projemizin gerçekleştirildiği Çatak İlçesi'nin de yer aldığı Van Gölü'nün dağlık güney kısmı ise arkeolojik araştırmalar açısından oldukça zayıf kalmıştır. Bölge daha çok Orta Çağ Dönemi'ne ait kalıntıları ile bilinmekle birlikte[6] bölgenin bilim dünyası tarafından ilgiyle takip edilmesini sağlayan kalıntılar ise Neolitik Döneme tarihlendirilen Gürpınar-Çatak sınırındaki Trişin kaya resimleri olmuştur[7]. Çatak Vadisi'nin başlangıç noktasındaki merkezlerden biri konumundaki Ağaçlık'ta tespit edilmiş olan taş temelli yapı bölgenin Demir Çağlarına ilişkin sınırlı tespitlerden biridir.[8] Bölgenin özellikle maden kaynaklarını tespit etmeye yönelik arkeolojik araştırmalar aynı zamanda bölgede Dirhe türü yapıların ilk keşiflerindendir.[9] 2016 yılında Van-Çatak Karayolu üzerinde ve Çatak İlçe merkezine ise 5 km. uzaklıkta tespit edilen bir oda mezar ve buluntuları ise Çatak Bölgesi'nin, Van Ovası ve kuzeyinde Urartu öncesi döneme tarihlendirilen mezar mimarisi ile buluntulara benzer gelenekler taşıdığını göstermesi açısından oldukça önemli bir keşif olmuştur.[10] Bunun yanı sıra son yıllarda özellikle Hakkâri ve Şırnak Bölgeleri'nde gerçekleştirilen projeler Van Gölü'nün güneybatısı ile Mezopotamya'nın kuzey sınırları arasında kalan dağlık bölgenin arkeolojik yapısını anlama açısından oldukça önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.[11] Nitekim 2017 yılından itibaren Şırnak İli'nde gerçekleştirilen projeler Erken Demir Çağı'ndan itibaren bu dağlık arazide egemen olan ve dirhe denilen kare veya dikdörtgen planlı bir yapı grubunun yayılımını belirleme açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.[12]

2021 YILI TESPİTLERİ

Çatak yüzey araştırması bölgenin coğrafi koşulları doğrultusunda özellikle belirgin vadi hatları boyunca gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda Çatak güneyi, Çatak merkez ve Çatak kuzeyi olmak üzere üç ayrı hat üzerinde tespitler yapılmıştır.

Araştırmaya ilk olarak iki alt bölüme ayrılarak incelenen Çatağın güneyinden başlanmıştır. Bu ayrımda belirleyici unsur Çatak Çayıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi ilçe merkezinin 15 km. güneyinde Çatak Çayı'nın akış yönü batıya doğru değişir ve tam bu noktada daha doğudan akan Ziril Deresi Çatak Çayı'na karışır. Bu hat üzerinde öncelikle doğuya doğru Ziril Deresi boyunca uzanan Narlı/Konalga Vadileri ve en doğudaki Sırmalı Köyü ve köye bağlı mezraların çevresindeki alanlar taranmıştır. Bu sahada Trişin yayla yapısı, Sırmalı, Sırmalı-Şahpur/Çalnok, Eski Konalga ve Tanrıverdi Köyü/Batkan'da çok sayıda dirhe yapısı tespit edilmiştir. Güneydeki ikinci çalışma hattımız Çatak Çayı'nın akış yönünü batıya çevirerek içinden aktığı Çatak Çayı Vadisi oluşturur. Bu alanda tespit edilen arkeolojik yerleşim

6 Sinclair 1987: 240-243; Uluçam 2000: 167-178.

7 Özdoğan 2019.

8 Tarhan ve Sevin 1977: 350-351, Res. 4.

9 Belli 2000.

10 Kuvanç, Ayaz, Işık, Erdoğan and Genç 2016.

11 Sevin 2005; Sevin 2015.

12 Coşkun, Kuvanç, Ayaz and Ayman 2020: 29-66.

alanları: Övecek/Berekele Kalesi, Övecek/Berekele Kalesi Doğusu Dirheleri, Atlıhan Kalesi ve Dirhesi, Ermuşat Köyü Dirheleridir. İkinci çalışma hattımız Çatak Çayı Vadisi'ne hakim konumda Çatak İlçe merkezidir. Burada Sözveren Mahallesi içerisinde dirheler tespit edilmiştir. Araştırmanın üçüncü hattında ise Çatak-Van karayolunun bulunduğu vadi güneyden kuzeye doğru incelenmiştir. Bu sahada özellikle Görentaş düzlüğünde bulunan köyler ve yakın çevresi incelenmiştir. Ağaçlık Köyü'nde Demir Çağ dönemine ait bir kale, dirhe ve oda mezar yapısı tespit edilmiştir. Kuzey hattında son olarak Çatak-Bahçesaray yolu üzerinde Uzuntekne Polyesi'nin aynı isimdeki köyü ve mezraları incelenmiştir. Uzuntekne'de Sakıt Kalesi, Dirhe Yapısı, Nekropolü ve İçimli Mezrası'nda Kaniya Bekan Oda Mezarı tespit edilmiştir (Harita: 3). 2021 yılı yüzey araştırmasında tespit edilen merkezler aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

1- Trişin Yayla Yapısı (Resim: 1)

Rakım: 2985 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0349359 D 4190418 K

Çatak İlçesi'nin yaklaşık olarak 52.4 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Trişin kaya resimlerinin bulunduğu alanın yaklaşık 1 km batısındadır. Bir yayla yapısına ait olduğunu düşündüğümüz ve Kaniya Hune olarak adlandırılan tepelik alandan vadiye doğru uzanan kalıntılar 2260 m. uzunluğunda bir sur/çevre duvarı ile sınırlı bir alan içerisindeki görece daha büyük bir yapı kompleksi ile kimi temel kalıntılarından oluşmaktadır. Çevresindeki otlaklara ve su kaynaklarına hâkim bir noktada konumlanmış olan ve yaklaşık 50 hektarlık bir alanı çevreleyen duvar düzensiz planlıdır. Çevre duvarının güneybatı aksı oldukça düz bir hatla ilerlemektedir. Kuzeybatı ve güneydoğu istikametinde ise arazinin yapısına uyumlu bir şekilde oval olarak ilerlemektedir. Çevre duvarı ortalama 1-1.5 m yüksekliğinde, 1.5-2 m. genişliğindeki sal taşlarından kuru duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar hattı boyunca tespit edilen kimi kayalık kısımların kesilmeden duvar hattına dahil edilmiş olması arazinin topografik yapısından da yararlanıldığını göstermektedir. Oldukça geniş bir alanı çevreleyen bu duvarın güneybatısındaki düz duvara yakın bir konumda düzenli bir plan vermeyen 54 x 48 m. ölçülerinde bir yapı bulunmaktadır. Alandaki en belirgin mimari yapı kalıntılarını temsil eden bu yapının duvar kalınlığı 2,5 m'dir. Yapıyı oluşturan taşlar çevre duvarında kullanılan taşlarla aynıdır. Kuzeybatı-güneydoğu akslı yapının giriş kısmı ise güneydoğu duvarının doğu ucuna yakın bir noktadadır. Yine bu yapının güney ve doğu tarafında yamuk planlı temel kalıntıları da izlenebilmektedir. Trişin Yayla Yapısı olarak adlandırdığımız bu anıtsal çevre duvarı ile ön plana çıkan kare planlı yapı Trişin kaya resimlerinin yakınında özellikle yayla yaşamı ile ilişkili farklı bir yapı grubunu temsil etmesi açısından önemlidir. Tirşin Yayla Yapısı'nın, Van Gölü'nün kuzeyindeki Erciş[13] ve yakın çevresindeki Ermenistan[14] ve Gürcistan'da[15] tespit edilen benzer biçimli yüksek rakımlı kale ve yayla yapılarıyla benzerliği buranın Erken Demir Çağı'na ait olabileceğini göstermektedir.

13 Benzer biçimli bir yapı Erciş'in Evbeyli Köyü'ne ait Şekerbulak yapısıdır, bknz: Özfırat 2013: 237, Fig.8/1-3.

14 Petrosyan et all. 2015: 58-68.

15 Narimanishvili 2019.

2- Eski Konalga Köyü, Çöpçatan Mezrası (Gre Kelhe) Dirhe Yapısı (Resim: 2)

Rakım: 1780 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0326668 D 4192476 K

Çatak İlçesi'nin yaklaşık olarak 34.3 km. güneydoğusunda, Konalga Köyü'nün 8.8 km. doğusunda yer almaktadır. Dirhe, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda nispeten düz bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Dikdörtgene yakın bir plan vermektedir. Dirhenin güneydoğu köşesinde 2 sıra taş sağlam vaziyettedir. Yarı işlenmiş kiklopik taşlarla inşa edilmiştir. Güneybatı 9.60 m., kuzeydoğu 10.50, güneydoğu 7.30 m. ve kuzeybatı 8.30 m. ölçülerindedir.

3- Tanrıverdi/Batkan Köyü Dirhe Yapıları 1-2 (Res. 2):

Rakım: 2216 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0338387 D 4190997 K (1 No'lu Dirhe)

Rakım: 2229 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0338491 D 4190956 K (2 No'lu Dirhe)

Bu alanda 2 adet dirhe tespit edilmiştir. 1 no'lu dirhe Çatak İlçesi'nin yaklaşık olarak 38.4 km. güneydoğusunda bulunan Tanrıverdi/Batkan Köyü'nün 350 m. kuzeydoğusundadır. Eğimli bir yamaç üzerinde inşa edilmiş dirhenin doğu duvarı nispeten sağlam vaziyette 2 sıra taş izlenebilmektedir. Kuzey 8.60, doğu 8.80, batı 8.90 ve güney duvarı 8 m. ölçülerindedir. 2 No'lu dirhe; 1 No'lu dirhenin 250 m. batısında ve ona nazaran daha büyük ölçülere sahiptir. Doğu duvarı nispeten sağlam ve 4 sıra kiklopik taş görülebilmektedir. Kuzey 10.40, doğu 14.90, batı 14.20 ve güney duvarı 12.70 m. ölçülerindedir.

4- Sırmalı Köyü, Dirhe Yapıları (Resim: 3)

Rakım: 2513 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0343874 D 4190821 K (1 No'lu Dirhe)

Rakım: 2460 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0343982 D 4190728 K (2 No'lu Dirhe)

Rakım: 2434 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0343843 D 4190549 K (3 No'lu Dirhe)

Rakım: 2499 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0344263 D 4190627 K (4 No'lu Dirhe)

Sırmalı Köyü'ne bağlı Alandeşt Yaylası'na hakim konumda 4 adet dirhe yapısı tespit edilmiştir. 1 no'lu dirhe Çatak İlçesi'nin yaklaşık 59.5 km. güneydoğusunda, Sırmalı köyünün, 3 km. kuzeydoğusunda, otlaklarla çevrili bir yamaç üzerinde yer almaktadır. Sırmalı Köyü'nden Tirşin yaylasına giden yol üzerindedir. Hemen yakınında bulunan diğer 3 dirheyle birlikte bir yapı grubu oluşturmaktadır. Kuzeybatı duvarı belirgindir. 2 mekandan oluşan 2 no'lu dirhe; 1 no'lu dirhenin 70 m. doğusunda konumlanmaktadır. 3 no'lu dirhe 1 ve 2 no'lu dirhelerin yaklaşık 80 m. güneyindedir. Doğu duvarı kısmen takip edilebilmektedir. 4 no'lu dirhe ise 1-2 no'lu dirhlerin yaklaşık 400 m. doğusunda bulunmaktadır. Kareye yakın bir plana sahiptir. Ancak plan ölçüleri tam olarak saptanamamıştır. İçeride bir bölmesi bulunmaktadır.

5- Sırmalı Köyü, Şahpur/Çalnok Yaylası Dirhe Yapıları (Resim: 4)

Rakım: 2746 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0342042 D 4179832 K (1-2 No'lu Dirhe)

Çatak İlçesi'ndeki en büyük dirhe grubu Çalnok Yaylası'nda tespit edilmiştir. Bu alanda kuzey-güney yönlü uzanan bir vadi boyunca konumlanmış olan toplamda 14 adet dirhe vardır. Şahpur/Çalnok Yaylası dirheleri, Çatak bölgesinin en güney ucunda ve Beytüşşebap İlçesi'nin sınırında olması bakımından önemlidir. Bilindiği üzere Beytüşşebap, önceki yıllarda yapılan yüzey araştırmalarında çok sayıda ve tipte dirhenin tespit edildiği bir bölgedir[16]. Şahpur/Çalnok dirhelerinin hemen güneyinde Beytüşşebap Mezra ve Gökçe Köyü'ne ait araziler bulunmaktadır. Kato Dağı'nın doğu uzantıları üzerinde yer alan ilgili köyler yayla ve geniş otlaklara sahiptir. Su kaynaklarının bolluğu hayvancılık faaliyetlerinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Şahpur/Çalnok dirhelerinin yine güneydoğusunda Beytüşşebap'ın en büyük yaylası olan Faraşin Yaylası bulunmaktadır. Faraşin Yaylası, su kaynakları ve sahip olduğu geniş otlaklarla, büyük hayvan sürülerinin beslenmesine olanak sağlamaktadır. Yaylada yapılan araştırmalarda oldukça fazla sayıda dirhe tespit edilmiştir. Şahpur/Çalnok dirhelerinin bulunduğu arazi, Mezra-Gökçe köyleri arazisi ve Faraşin Yaylası ile aynı arazi kuşağı içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla alanda bulunan dirhe sayısının fazlalığı komşu bölge ya da yaylalarda bulunan dirhe kuşağının birer uzantıları oldukları yönünde bir saptama yapmamızı olanaklı kılmaktadır.

1 No'lu dirhe yapısı Çatak ilçe merkezinin 72.2 km. güneydoğusunda, Çalnok Mezras'ının 4.1 km. güneyinde yer almaktadır. Vadinin güneyinde, hakim bir kayalık üzerine kiklopik bloklar ile inşa edillmiştir. Güneybatı duvarı 16.50 m, güneydoğu 12.60 m, kuzeydoğu 15.70 ve kuzeybatı duvarı 14.40 m. ölçülerindedir. Bu alandaki dikdörtgen ve kare planlı diğer dirhe yapıları Dirhe 1'den itibaren alçalarak inen vadinin doğu ve batı yamacı boyunca konumlanmaktadırlar.

6- Berekele Kalesi (Resim: 5)

Rakım: 1541 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0313373 D 4631532 K

Çatak İlçesi'nin yaklaşık olarak 26.8 km. güneybatısında, Övecek Köyü'nün hemen 400 m. batısındadır. Kale; güneyindeki Kato Halilan Dağı'nın kuzey eteklerinde, güneydoğudan kuzeybatıya doğru alçalarak inen balıksırtı biçiminde masif kayalık bir tepe üzerinde, yaklaşık 3 hektarlık bir alan üzerine inşa edilmiştir. Kale, doğu-batı doğrultusunda uzanan Çatak Deresi Vadisi'nin batı kısmına tümüyle hakim bir noktada konumlanmıştır. Kalenin etrafı nispeten düzlük alanlardan oluşmaktadır. Bu alanda günümüzde tarımsal faaliyet yürütülmektedir. Kale, nispeten büyük ölçülere sahip olması ve etrafındaki tarımsal alanlar dikkate alındığında, Çatak Vadisi'ni kontrol eden bir nokta olmasının yanında, üretim faaliyetlerini organize eden ekonomik bir merkez olma özelliğindedir.

16 Coşkun, Ayman, Ayaz, Kuvanç ve Aşkar 2019: 113-114.

Güneyden kuzeye doğru eğimli olan kayalık tepe, en az 5 adet doğu-batı akslı kalın duvarlarla teraslara ayrılmıştır. Teras duvarlarıyla elde edilen düzlük alanlarda, yapılar inşa edilmiştir. Söz konusu terasların 4'ü daha belirgindir. Teras duvarları kiklopik taş işçiliğiyle inşa edilmiştir. Duvarlar boyunca eşit aralıklarla rizalitler yerleştirilmiştir. Kalenin güney ucundan itibaren oldukça büyük bir alan ilk terası oluşturmaktadır. Dikdörtgen planlı teras yaklaşık olarak 120 x 50 m. ölçülerindedir. Terasın bulunduğu alan nispeten düz bir satıha sahiptir ve kaleye girişte kullanılan kapı ilk gözlemlerde her ne kadar tespit edilememişse de güneydoğu tarafta olduğu tahmin edilebilir. Mevcut yapı alanın etrafı rizalitli yarı işlenmiş kiklopik taşlardan örülmüş yaklaşık 3.50-3.70 m. kalınlığında duvarlarla çevrilidir. Bindirme tekniği kullanılarak yapılmış duvarlar hem yapı alanı oluşturmak amacıyla teras duvarı işlevi görmekte hem de kalenin etrafını kuşatan sur duvarı işlevini görmektedir.

Kalenin üzerinde yükseldiği kayalığın güney orta kısmında yaklaşık 20 m'lik, bir kaya kütlesi yükselmektedir. Kayalığın doğu tarafı dik ve çıkılması zor bir yapıdadır. Mevcut yükseltinin üst kısmında kapısı kuzeydoğuya bakan 2 odalı bir kaya mezarı tespit edilmiştir. Dış yüzeyi yontularak düzleştirilmiş bir cephede mezarın giriş kapısı bulunmaktadır. Kapıya kayalığın kuzeydoğu tarafından ulaşılabilmektedir. Kapının bulunduğu noktada 2 m. genişliğinde bir hafif eğimli bir basamak kayanın kesilmesiyle oluşturulmuştur. Kapı bu noktadan 2 m. yükseklikte tırmanılması zor bir noktada yer almaktadır. Mezar odasının kapısı 3 nişlidir.

Kalenin dikkat çeken mimari buluntularından birisi de 2 adet su sarnıcıdır. İlki kaya mezarının bulunduğu kaya bloğunun üstündedir. Dron çekimlerinde tespit edilen sarnıç, kayalığa tırmanmada yaşanan güçlükler nedeniyle yerinde incelenememiştir. Diğeri birinci terasın güneybatı ucundadır. Ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuştur. Sarnıç 2.80 m. derinliğinde 1 m. genişliğindedir. Oda mezarın bulunduğu kaya bloğunun güneyinde yüzeyden plan veren bitişik, kare ya da dikdörtgen planlı birçok yapı örneği bulunmaktadır. Mevcut yapıların bazıları yüzeyde rastlanan seramik buluntulardan anlaşıldığı kadarıyla geç dönemlerde inşa edilmiştir. Oda mezarın bulunduğu kayalık kütlenin yaklaşık 30 m. güneyinde Urartu tapınak planına benzeyen bir yapı tespit edilmiştir. İri bloklarla inşa edilmiş yapının köşelerinde bulunan fil ayakları, yapının ölçüleri, tipik bir Urartu tapınağı olabileceği yönündedir.

Övecek/Berekele Kalesi, yer seçimi, duvar temel yatakları üzerine oturtulmuş, bindirme tekniğiyle inşa edilmiş sur-teras duvarları, çok odalı kaya mezarı, benzer örneklerine diğer Urartu kalelerinde de rastladığımız kiklopik taş işçiliği, yüzeyde ele geçirilen demir çağ seramik örnekleri bakımından Urartu Krallığı'nın erken dönemlerinde kurulmuş olarak değerlendirilebilir. Buna karşın krali Urartu merkezlerinde sıklıkla karşılaşılan ve Urartu seramikleri için diagnostik olan parlak kırmızı renkli Bianili mallarına kale ve çevresindeki yüzey taramalarımızda denk gelinmemiştir. Herhangi bir yazılı verinin de olmaması, Kayalıdere Kalesi ile Erzincan Altıntepe Kalesi'nde olduğu gibi, Övecek Kalesi'nin Çatak Vadisi'nde inşa edilmiş eyalet karakterli bir merkez olabileceğini göstermektedir.

7- Övecek Köyü (Berekele Doğusu) Dirhe Yapıları (Resim: 6)

Rakım: 1569 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0314089 D 4197088 K (1 No'lu Dirhe)

Rakım: 1539 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0314136 D 4197230 K (2 No'lu Dirhe)

Övecek/Berekele Kalesi'nin 600 m. doğusunda, Çatak-Pervari Vadisi'ne kuzey-güney doğrultusunda inen vadinin batı yamacında 3 adet ve vadinin doğu yamacında ise 1 adet olmak üzere 4 adet dirhe tespit edilmiştir. Bu dirhelerden 3 tanesinin sadece temel kısımlardaki blokları günümüze kalmış ve üst kısımları ise yakın dönemde daha küçük taşlar kullanılarak yeniden inşa edilmiştir. 1 no'lu dirhe Berekele Kalesi'nin 720 m. güneydoğusundadır. Bu bölgedeki en sağlam ve ölçüleri tespit edilebilen dirhe yapısıdır. Güney duvarı 7 m, batı 8.5 m, kuzey 8.90 ve doğu duvarı 8.50 m. ölçülerindedir. 2 no'lu dirhe; 1 no'lu dirhenin 135 m. kuzeyinde yer almaktadır. Dirheye ait duvarlar tek sıra taş halinde takip edilebilmektedir. Duvarlar batı ve kuzey yönünde daha belirgindir. Üzerinde sonraki döneme ait, küçük taşlarla inşa edilmiş bir yapı bulunmaktadır. Batı duvarı 8.40 m, kuzey 7.60 m ve doğu duvarı 7.70 m. ölçülerindedir.

8- Atlıhan Köyü (Navbera Liçe) Gözetleme Kalesi ve Dirhe Yapısı (Resim:7)

Rakım: 2017 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0308394 D 4199798 K (Kale)

Rakım: 2009 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0308105 D 4199758 K (Dirhe)

Çatak İlçesi'nin yaklaşık olarak 39 km. güneybatısında, Atlıhan Köyü'nün 1.8 km. güneybatısında yer almaktadır. Muhtemelen gözetleme amaçlı olarak kullanılmış doğu-batı aksında bu kayalık tepenin zayıf olan yamaçları kiklopik bloklarla örülerek güçlendirilmiştir. Çatak Çayı Vadisi'ne oldukça hakim bir konumdadır. Doğu istikametinde Berekele Kalesi rahatlıkla görülebilmektedir. Atlıhan Köyü'nün 1700 m. güneybatısında, ve Atlıhan Köyü Gözetleme Kalesi'nin 100 m. kuzeybatısında yine kayalık bir tepe üzerinde dikdörtgen planlı bir dirhe yapısı bulunmaktadır. Kuzey duvarı 5.60 m., batı 8.20 m., güney 6 m. ve doğu duvarı 9.60 m. ölçülerindedir.

9- Ermuşat Köyü Dirhe Yapıları (Resim: 8)

Rakım: 1952 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 379396 D 427976 K (1 No'lu Dirhe)

Rakım: 1952 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0306470 D 4201407 K (2 No'lu Dirhe)

Çatak İlçesi'nin 45 km. güneybatısındaki Ermuşat Köyü'nde iki adet dirhe yapısı tespit edilmiştir. 1 no'lu dirhe; Ermuşat Köyü'nün 250 m. kadar batısında bulunmaktadır. Dirhenin doğu duvarı hariç diğer kısımları sağlam vaziyettedir. Kiklopik taşlarla inşa edilen duvarlar bazı kısımlarda 3 taş dizisine kadar izlenebilmektedir. Güneybatı duvarı 8.80 m, güneydoğu 9.80 m., kuzeydoğu 6.40 m. ve kuzeybatı duvarı 9.40 m. ölçülerindedir. 2 no'lu dirhe; Ermu-

şat Köyü'nün hemen kuzeyinde bulunmaktadır. Dirhenin kiklopik taşlarla inşa duvarlarından batı ve kuzey duvarları 2 taş dizisine kadar sağlam vaziyette kalmıştır.

10- Sözveren Mahallesi (Çatak Doğusu), Dirhe Yapıları (Resim: 9)

Rakım: 1769 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0331004 D 4207578 K (1 No'lu Dirhe)

Rakım: 1717 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0330965 D 4207738 K (2-3 No'lu Dirhe)

Rakım: 1731 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0330898 D 4207610 K (4 No'lu Dirhe)

Rakım: 1684 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0330802 D 4207787 K (5 No'lu Dirhe)

Rakım: 1667 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0330640 D 4207749 K (6 No'lu Dirhe)

Çatak İlçe mekezinin yaklaşık 1.7 km. doğusundaki yamaçlarda 6 adet dirhe tespit edilmiştir. 1 no'lu dirhe yamacın en yüksek noktasındadır. Bu konumuyla batıda Çatak İlçesi istikameti doğrultusunda doğuda ise yöre halkı tarafından Norduz Deresi vadisi olarak da bilinen vadiye hakim durumdadır. Dikdörtgen planlı dirhe, kiklopik taşlarla inşa edilmiştir. Duvarlar bazı kısımlarda 3 sıra taşa kadar sağlam vaziyettedir. Doğu duvarı üzerinde 1.9 m. genişliğinde, ölçüleri bozulmuş, büyük bir olasılıkla kapı geçidi olabilecek bir açıklık bulunmaktadır. Güney duvarı 9.50 m, doğu 6.60 m, kuzey 9.70 ve batı duvarı 6.70 m. ölçülerindedir. 2 ve 3 no'lu dirheler, 1 no'lu dirhenin 125 m. kuzeybatsında bulunmaktadırlar. Dirhe 3, Dirhe 2'ye nazaran daha büyüktür. Her iki dirhede dikdörtgen planlıdır ve duvarları kiklopik taşlarla inşa edilmiştir. Dirhelerin duvarları kimi kısımlarda 5 sıra taşa kadar sağlam vaziyette kalmıştır. 4 no'lu dirhe; 2-3 no'lu dirhelerin 115 m. güneyinde bulunmaktadır. Dikdörtgen planlıdır. Kiklopik taşlarla inşa edilen duvarlar bazı kısımlarda 3 sıra taşa kadar vaziyettedir. Doğu duvarı 7.40 m., güney 13.20 m., batı 8.30 m. ve kuzey duvarı 14.60 m. ölçülerindedir. 5 no'lu dirhe; Dirhe 2-3'ün 135 m. batısında bulunmaktadır. Dikdörtgen planlıdır. Kiklopik taşlarla inşa edilen duvarlar bazı kısımlarda 4 sıra taşa kadar sağlam vaziyettedir. Kuzey duvarı 17.50 m., batı 7.40 m., güney 19 m. ve doğu duvarı 7.80 m. ölçülerindedir. 6 no'lu dirhe; Dirhe 5'in yaklaşık 140 m. batısında bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı dirhenin duvarları temel seviyesinde takip edilebilmektedir. Kuzey duvarı 16.20 m., batı 10 m., güney 15.50 m. ve doğu duvarı ise 8.50 m. ölçülerindedir.

11- Ağaçlık/Kelageh Kalesi, Oda Mezarı ve Dirhe Yapısı (Resim: 10)

Rakım: 2353 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0341429 D 4224425 K (Kale)

Rakım: 2344 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0341416 D 4224358 K (Oda Mezar)

Rakım: 2286 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0341564 D 4224566 K (Dirhe Yapısı)

Bilim dünyasına ilk olarak Tarhan ve Sevin[17] tarafından tanıtılan Ağaçlık Köyü kalıntıları bir kale ile bir oda mezar ve dirhe yapısından oluşmaktadır. Tarafımızdan kale olarak tanımlanan yapı Tarhan ve Sevin taraından öncelikle bir konut olarak tanımlanmış olsa da Sevin bu yapının basit bir konuttan ziyade görkemli bir yapıya ait olabileceğini ifade etmiştir[18].

Kale; Van-Çatak karayolunun batısında Ağaçlık (Avzini) Köyü'nün 250-300 m güneyinde Görentaş düzlüğüne hakim konumda bir tepe üzerinde yer almaktadır. Kale en az iki teraslı, doğu-batı doğrultusunda planlanmıştır. Batı teras, doğudaki terasa göre daha yüksekte ve küçük ölçülere sahiptir. Kalede aşırı yıkılmadan dolayı, doğu-batı doğrultusunda taş yığınları görülmektedir. Yıklmış ve bir taş yığınına dönüşmüş kalıntılar 20 x 25 m.'lik bir alana yayılmaktadır.

Ağaçlık oda mezarı; Kelageh Kalesi'nin 50 m. güneyinde yer alır. Kuzey-Güney yönünde 7 m 40 cm. uzunluğunda Mezar odasının içi yarısına kadar dolmuş vaziyettedir. Odanın görünen kısımlarında en geniş yeri 2 m. civarındadır. Duvar örgüsü tipik bindirme tekniğinde yapılmıştır. İri bloklarla duvarlar inşa edilmiştir. Defineciler tarafından kazılmış olduğu için tahrip olmuştur. Mezarın orta kısmında, üst örtüye ait 3 adet sal taşı (kapak taşı) sağlam durumdadır (insitu durumda). Mezarın bulunduğu yamaçta yapılan taramada olası başka oda mezar tespit edilmemiştir.

Dirhe yapısı; Kelageh Kalesi'nin yaklaşık 210 m. kuzeydoğusunda ve Ağaçlık Köyü'nün 250 m. güneyinde yer almakadır. Ana kaya üzerine oturmuş yapı dikdörtgen plan vermektedir. Kiklopik yarı işlenmiş taşlarla inşa edilmiştir. Yamaca doğru alçalarak inmektedir. Güney ve batı duvarı tahrip olmuştur. Kuzey duvarı 13.50 m., batı 8.10 m., güney 14.60 m. ve doğu duvarı ise 8.40 m. ölçülerindedir.

12- Uzuntekne Sakıt Kalesi, Nekropolü ve Dirhe Yapısı (Resim: 11)

Rakım: 2462 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0330149 D 4226356 K (Kale)

Rakım: 2288 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0330750 D 4226594 K (Nekropol)

Rakım: 2267 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0330917 D 4226665 K (Dirhe Yapısı)

Kale; Çatak ilçe merkezinin 29.2 km. kuzeyinde ve Uzuntekne Köyü'nün de 2 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Sakıt Kalesi düzlüğe doğru alçalarak inen kayalık bir sırtın üzerinde ve Uzuntekne (Deşte Kanemiran) Düzlüğü'ne hakim bir konumdadır. Kabaca 80 x 90 m. ölçülerinde kayalık bir tepe üzerinde kurulan kale kareye yakın bir plana sahiptir. Kale ortalama 0.6 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Kalenin 600 m. doğusunda, Kela Sitiye olarak bilinen alandaki küçük bir yerleşim birimine ait oldduğu anlaşılan yapı temelleri Sakıt Kalesi'nin aşağı yerleşmesi olmalıdır.

Kalenin üzerinde yükseldiği kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu kayalığın ovaya doğru uzayan doğu uç noktasında bir dirhe yapısı vardır. Dirhe kiklopik taşlarla inşa edilmiş ve kalınlığı 2 m. olan güney duvarı hariç diğer duvarları yıkılmıştır. Doğu duvarı 13.80 m., kuzey

10.40 m., batı 13.70 m. ve güney duvarı 10.70 m. ölçülerindedir.

Nekropol Alanı; kale kayalığının ova ile birleştiği noktada yer almaktadır. Doğu-Batı doğrultusunda yayılan kalıntılar 70 x 35 m.'lik bir alanı kaplamaktadır. Soyulmuş ve definecilier tarafından tahrip edilmiş 4 oda mezar tespit edilmiştir. Oda mezarlar bölgenin Erken Demir Çağ Dönemi'nden itibaren bilinen taşlarla örülmüş, ağır kapak taşlı klasik örneklerindendir.

Sakıt Kalesi yüksek rakımlı bir kale olmasının yanı sıra mimari yapılarında kullanılan taş işçiliği, taşlarla örülen ve ağır kapak taşlarına sahip oda mezar ve dirhe yapısıyla Ağaçlık Kelageh Kalesi'nde olduğu benzer bir yerleşim modelinin uygulandığına işaret eden mimari birimlere sahiptir. Yüzeyde toplanan az sayıdaki çanak çömlekler Erken Demir Çağ'ına işaret etmektedir.

13- İçimli/Kaniya Bekan Oda Mezar (Resim: 12)

Rakım: 2270 m. Koordinat (ED 50 6 / WGS 84): 38S 0330647 D 4229879 K

Sakıt Kalesi'nin 3.5 km. kuzeyinde, İçimli Köyü'nün 2.5 km. güneybatısında, Uzuntekne düzlüğünün batısındaki yamaçta yer almaktadır. Mezar odası kazılmış olmakla birlikte içerisinde insan iskeletlerine ait çok sayıda kemik hala mevcuttur. Mezar odasının hemen girişinde kuzey ve güney istikametinde birer niş bulunmaktadır. Sahte kemer sistemiyle örülen mezarın üzeri kalın sal taşlarıyla kapatılmıştır. Mezar Odası'nın yaklaşık 100 m. doğusunda Uzuntekne düzlüğüne doğru bir başka mezarın üst kapak taşı olabileceği düşünülen büyükçe sal taşları tespit edilmiştir. Kaniya Bekan mevkii'nin daha fazla kaçak kazıya maruz kalabileceği endişesi ile Arkeolojik kurtarma kazısı yapılması gerekliliği hususunda Bakanlığımız ve Van Müzesi Müdürlüğü bilgilendirilmiştir.

DEĞERLENDİRME

2021 yılı çalışmalarına güneyde Çatak İlçesi'nden başlanmıştır. İlçede Çatak güneyi, Çatak merkez ve Çatak kuzeyi olmak üzere üç ayrı hat üzerinde tespitler yapılmıştır. Kaynağını Sortikin Deresi ve Norduz Çayından alan ve Botan Suyu'na karışan Çatak Çayı Vadisi hattı üzerindeki kale ve dirhe türü yapılar dikkat çekicidir. Tespit edilen gerek kale gerekse dirhe türü yapılar çoğu zaman düzlüklere ve yaylalara hakim konumda, savunmayı sağlayabilecek ve aynı zamanda etrafı denetleyebilecek yükseltilerdedir.

İlk yıl çalışmalarında Asur İmparatorluğu ve Urartu Krallığı arasındaki Çatak Kırsalı'nda, Doğu Anadolu Yüksek Yaylası Demir Çağı korunaklı kaleleri ile tampon bölgenin yaygın yapı grubunu oluşturan dirhelerinin varlığı bir arada ve kimi zaman aralarında organik bir bağa işaret eden yakın mesafede tespit edilmiştir. Çatak'ın söz konusu yapı grupları için bir kesişim noktası olduğu ve başlangıçtaki sorularımızı aydınlatabilecek nitelikte sonuçları sağladığı söylenebilir. Doğrudan sınırı olmayan iki büyük gücün çatışması tampon karakterindeki bu dağlık kuşakta gerçekleşmiş olmalıdır. Assur yazılı kaynakları, bu dağlık alanda,

yerleri henüz kesin olarak lokalize edilememiş Ukku, Kumme, Hubişkia[19] gibi bir takım krallıklardan bahseder. Çalışmanın ilerki yılları bu sorulara cevap oluşturabilecek daha fazla veriye ulaşılabileceğini ve Ukku, Kumme, Hubişkia krallıklarının tampon bölge ile ilişkilerine dair fikirler öne sürülebileceğini göstermektedir.

TEŞEKKÜRLER

2021 Yılı Çatak İlçesi Yüzey Araştırması izni için Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz. Araştırmamızı Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (Proje No: SYD-2021-8954) ile destekleyen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ne teşekkür ederiz. Van Gölü Havzası'nın güneyinde çalışmamız konusunda yüreklendiren Prof. Dr. Veli Sevin'e içtenlikle teşekkür ederiz. Katkıları için Doç, Dr. Azad Sağlam SELÇUK, ekip üyesi Murat ŞEN, Van Müzesi uzmanı Seyithan ADOG, Bakanlık temsilcisi Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü uzmanı Zerrin Akdoğan'a teşekkür ederiz. Son olarak Çataktaki çalışmalarımız sırasında konakladığımız MİRAVA Otel'e, Çatak İlçe Jandarma Komutanı Yüzbaşı Volkan Kuyucugil'e, Çatak Kaymakamlığı ve Belediyesine desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Burney, C. A., "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age", *Anatolian Studies,* VIII, 1958, 157-209.

Belli, O., "Van Gölü'nün Güneyinde "Dev Evleri"nin Araştırılması", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999),* O. Belli (Ed.), Ankara, 2000, 379-386.

Coşkun N., Kuvanç, R., Ayaz, G., Ayman, İ., "The Mountainous Şırnak Region Survey (SE Anatolia) 2017-2018 Seasons: First Observations on 'Dirhes' (Tower-Shaped Buildings)", *Anatolica*, 46, 2020, 29-66.

Coşkun, N., Ayman, İ., Ayaz, Kuvanç, R., Aşkar İ. T., "2018 Yılı Beytüşşebap (Şırnak) Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 37-2, 2019, 111-135.

Khatchadourıan, L., "The Iron Age in Eastern Anatolia", In: S. R. Steadman and G. McMahon (Eds.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia, 10,000-323 B.C.E.*, Oxford University Press, New York, 2011, 464-499,

Kuvanç, R., Ayaz, G., Işık, K., Erdoğan, S., Genç, B., "A New Iron Age Chamber Tomb near Çatak, South of Van Lake", *Ancient Near Eastern Studies*, 53, 2019, 149-194.

Marro, C., "Eastern Anatolia in The Early Bronze Age". In: S. R. Steadman and G. McMahon (Eds.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia, 10,000-323 B.C.E.*, Oxford University Press, New York, 2011, 290-309.

Narımanıshvılı, D., *Cyclopean Fortresses In Georgia/საქართველოს ციკლოპური სიმაგრეები,* Tbilisi/თბილისი,2019.

Özdoğan, M., *1967 Yılı Van - Hakkâri Araştırmaları, Tirşin Kaya Resimlerinin Bulunuşu: Arkeoloji, Etnografya ve Doğal Çevre*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2019.

Özfırat, A., "Survey on the Settlements of Late Bronze Age-Early Iron Age in the north shore of Lake Van Basin", *Austausch und Kulturkontakt im Südkaukasus und seinen angrenzenden Regionen in der Spätbronze-/Früheisenzeit* (ed. Mehnert, A., G. Mehnert, S. Reinhold), Langenweissbach: Beier&Beran, 2013, 237-249.

Palumbi, G., "The Chalcolithic of Eastern Anatolia. In: S. R. Steadman, G. McMahon (eds.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia, 10,000-323 B.C.E.*, 205-228, Oxford University Press, New York, 2011.

Petrosyan, A., Dan, R., Farina, L. F., Raccidi, M., Castellucia, M., Gasparyan, B., Babajanyan, A., "The Kotayk Survey Project (KSP): Preliminary Report on 2014 Fieldwork Activity", *Armenian Journal Near Eastern Studies*, IX/1, 2015, 58–68.

Radner K., "Between a rock and a hard place: Muşaşır, Kumme, Ukku and Šubria- the buffer states between Assyria and Urartu", Biainili-Urartu The Proceedings of the Symposium held in Munich 12-14 October 2007, S. Kroll, C. Gruber, U. Hellwag, M. Roaf, P. Zimansky (Eds), Peeters, 2012, 243-264. SALVINI, M., *Urartu Tarihi ve Kültürü*, (Çev. Belgin Aksoy), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Saraçoğlu, H., *Doğu Anadolu Bölgesi*, MEB Öğretmen Kitapları Dizisi, İstanbul, 1989.

Sevin, V. "Urartu Oda-Mezar Mimarisinin Kökeni Üzerine Bazı Gözlemler", *Anadolu Demir Çağları I* (yay.haz. A.Çilingiroğlu), İzmir, 1987, 35-55.

Sevin, V., *Hakkâri Taşları: Çıplak Savaşçıları Gizemi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Sevin,V., *Hakkâri Taşları II: Gizemin Peşinde*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

Sinclair, T. A., *Eastern Turkey. An Architectural and Archaeological Survey I*, London, 1987.

Tarhan, T. Sevin, V., "Van Bölgesinde Urartu Araştırmaları (II): Konut Mimarlığı", *Anadolu Araştırmaları*, IV-V, 1976-1977, 347-361.

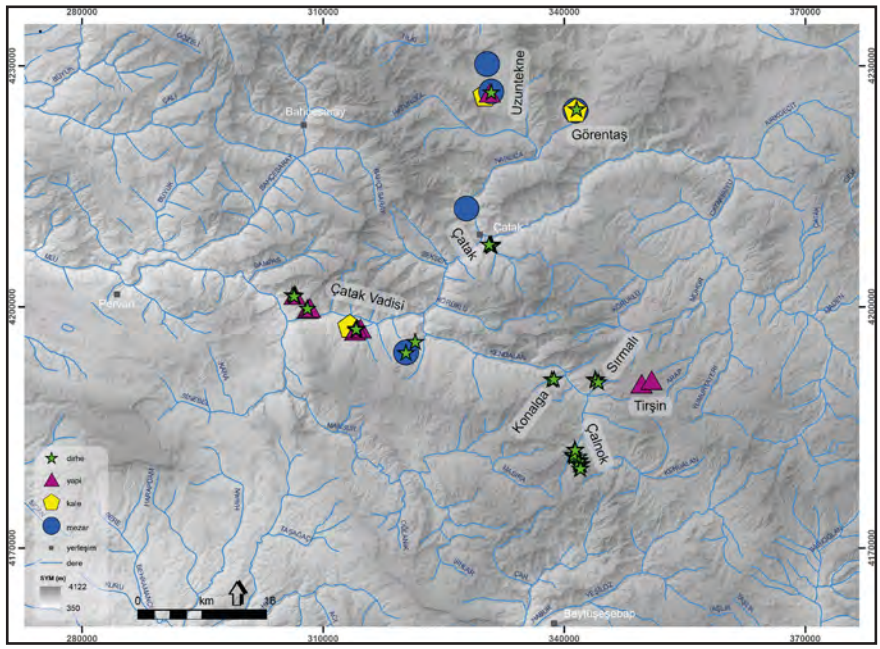
Uluçam, A., *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı: I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ankara, 2000.

Harita 1: Van Gölü Havzası'nın güneyinde yer alan ilçeler ve araştırma sahasının sınırları.

Harita 2: Çatak ve yakın çevresindeki önemli su kaynakları.

Harita 3: Çatak İlçesi arkeolojik yerleşimler.

Resim 1: Tirşin yayla yapısı.

Resim 2: Eski Konalga Dirhe (sol) ve Tanrıverdi/Batkan 2 no'lu Dirhe.

Resim 3: Sırmalı Köyü, 3 ve 4 no'lu dirheler.

Resim 4: Şahpur/Çalnok, 3 ve 7 no'lu dirheler.

Resim 5: Berekele Kalesi Doğudan (Detaylar: 1 no'lu teras duvarı ve kaya mezarı).

Resim 6: Övecek Köyü (Berekele Kalesi Doğusu) 1 ve 2 no'lu dirheler.

Resim 7: Atlıhan Gözetleme Kalesi (soldaki yapı) ve dirhe.

Resim 8: Ermuşat, 1 no'lu ve 2 no'lu dirheler.

Resim 9: Sözveren, 1 no'lu (üst sol), 3 no'lu (üst sağ), 4 no'lu dirhe (alt sol) ve 5 no'lu dirhe.

Resim 10: Ağaçlık Kelageh Kalesi ve arkada Görentaş Düzlüğü (üst sol), Ağaçlık Kelageh Kalesi Detay (üst sağ), Ağaçlık Oda Mezarı (Alt sol), Ağaçlık dirhe yapısı.

Resim 11: Uzuntekne Sakıt Kalesi kuzeyden görünüm (1. Resim) ve detaylar duvarı, Sakıt Nekropolü 1 (alt sol) ve 2 no'lu (alt sağ) Oda Mezarlar.

Resim 12: İçimli/Kaniya Bekan Oda Mezarı.

KIRŞEHİR KALKOLİTİK VE İLK TUNÇ ÇAĞ ODAKLI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Gülçin İLGEZDİ BERTRAM*

Jan-K. BERTRAM

1. GİRİŞ

Kırşehir İli Kalkolitik ve İlk Tunç Çağ odaklı yüzey araştırması 2020 ve 2021 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. 2020 yılı çalışmalarına T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından bakanlık temsilcisi olarak Kaman Müzesi'nden sayın Ömer KOÇ, 2021 yılında ise Karaman Müzesi'nde görev yapan sayın Bilal YILDIZ görevlendirilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Araştırma Kırşehir İli sınırları içinde Ankara-Kayseri karayolunun kuzeyinde yürütülmüştür. Bölgede daha önce Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü adına S. Omura uzun süreli yüzey araştırmaları yürütmüştür[1]. Bu nedenle bizim araştırmamız belirli bir döneme ve bölgeye odaklanmıştır. Araştırma kapsamında çalışma sınırları içinde yer alan Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı (İTÇ) yerleşmelerinin tespiti ve buluntu yerlerinin tarihlendirilmesi ve coğrafi konumları göz önüne alınarak yerleşmelerin birbirleriyle ilişkileri irdelenmiştir.

3. YÜZEY ARAŞTIRMASI KAPSAMINDA ÇALIŞILAN BAZI ÖNEMLİ BULUNTU YERLERİ

3.1. Hashöyük

Hashöyük Kırşehir İli, Hashöyük Köyü'nde yer almaktadır. Höyük 260 m. uzunluğunda ve 250 m. genişliğinde olup 15 m. yüksekliğinde yayvan biçimli bir tepe görünümündedir (Resim: 1). Hashöyük'te bilinen ilk arkeolojik kazı çalışması 1931 yılında L. Delaporte tarafından gerçekleştirilmiştir. Kazı sonunda çok kısa raporlar yayınlanmıştır[2]. Bu raporlardan anlaşıldığı üzere L. Delaporte'nin burada çalışma amacı orta ölçekli bir Hitit yerleşmesinin kronolojisini tespit etmektir. Kendisi uzun bir yarmada çalışmıştır. Höyüğün tepe noktasından 15 m. derinliğe kadar kazılmıştır.

Hashöyük'te L. Delaporte tarafından elde edilen sonuçların doğruluğunun kontrol edilmesi için 1943 yılında Türk Tarih Kurumu adına H. Çambel küçük bir sondaj çalışması gerçekleştirmiştir. Ancak, H. Çambel'in çalışmasının sonuçları da yayınlanmamış sadece Türk

* Doç. Dr. Gülçin İlgezdi Bertram, Ahi Evran Üniversitesi, Bağbaşı Yerleşkesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kırşehir/Türkiye, gilgezdi@yahoo.com.
Prof. Dr. Jan-K. Bertram, Ahi Evran Üniversitesi, Bağbaşı Yerleşkesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kırşehir/Türkiye, janbertram2001@yahoo.de.

1 Omura 2016.

2 Delaporte 1932.

Tarih Kurumu yıllık umumi heyet toplantısı içinde kısaca söz edilmiştir[3]. Bu iki çalışma sonrasında Hashöyük'ün tabakalanması konusunda maalesef kesin bir bilgi edinilememiştir. Höyükte en altta Son Kalkolitik (M.Ö. 4. binyılın sonu), ya da İTÇ'nin erken evreleri, onun üzerinde İTÇ tabakası (dört alt evreli) ve en üstte de M.Ö. 2. ve 1. binyıl çanak çömleklerini veren Hitit ve Frig dönemine ait tabakanın varlığından söz edilmektedir.

Halihazırda H. Çambel'in yürüttüğü kazı sezonundan elde edilen buluntular kendisinin ve Prof. Dr. M. Özdoğan'nın izinleriyle tarafımızca detaylı olarak çalışılmış ve yayına hazırlanmaktadır. Kısaca ön bulgulardan bahsetmek gerekirse yerleşmede Intermediate mallar ile ilişkilendirilen basit çizgi motifleri, Alişar III çanak çömlekleri gözlemlenmektedir. Bu boyalı çanak çömlekler HaC 2-5 katmanlarından gelmelidir ancak kesin bir katman ataması yapmak mümkün değildir. Boyama siyah, kahverengi, kırmızı-kahverengi renklerde yapılmıştır. Boyalı kapların formları, basit kaseler, S-profilli kaseler ve çömleklerden oluşmaktadır (Çizim: 1). Araştırmalarımızın odak noktasını oluşturan Hashöyük'te 2021 yılında hava fotoğrafı ve topoğrafik çalışmalar ve yüzey taraması gerçekleştirilmiştir. Bu tarama sırasında höyüğün eteğinde sit alanı içinde yapılanma sorunu olduğu görülmektedir (Resim: 2). Höyükte hem L. Delaporte hem de H. Çambel tarafından gerçekleştirilmiş kazı çalışmalarının bulgularını Tablo 1'de özetlenmiştir[4]. H. Çambel'in gerçekleştirdiği kazıya ait tabaka bilgilerini kazıyı ziyaret eden ve kendisi ile birebir görüşen W. Orthmann'dan bilmekteyiz[5]. Buna göre Hashöyük'te yerleşmenin çok net olmamakla birlikte Geç Kalkolitik dönemde başladığı düşünülmektedir. Bu tabakanın üzerinde olasılıkla bir boşluk bulunduğundan söz edilmektedir. Höyükte en çok bilgiyi boyalı çanak çömleklerin ele geçtiği tabakalardan almaktayız. Bu tabakalar H. Çambel kazısının terminolojisine göre HaC 2-5 tabakaları arasına yerleştirilmektedir. Boyalı çanak çömleklerin ele geçtiği İTÇ tabakalarının üzerinde de Hitit ve Frig bulgularının ele geçtiği HaC 6 tabakası yer almaktadır.

3.2. Keylik Tepe

Kırşehir İli, Özbağ İlçesi Örcün mevkii'nde yer alan Keylik Tepe'de tespit edilen kaçak kazı çalışmaları ve tahribat nedeniyle, 2019 yılında Kırşehir Arkeoloji Müzesi ve araştırma yöneticisinin bilimsel danışmanlığında bir kurtarma kazısı yürütülmüştür. Batıdan doğuya doğru eğilimli bir yamaçta konumlanmış küçük bir düz yerleşme olan Keylik Tepe'nin boyutları yak. 228x80 m.'dir (Resim: 3).

Kazı çalışmalarından elde edilen veriler ışığında yerleşmede iskânın Geç Kalkolitik/İTÇ 1 Geçiş döneminde başladığı düşünülmektedir[6]. Ele geçen veriler ışığında, Keylik Tepe'nin bugüne kadar Kırşehir'de kazı çalışması ile tespit edilen en eski yerleşim yeri olduğunu söy-

3 Öymen/Köprülü/Erciyeş/Bulak 1944:157.

4 Bertram/*İlgezdi Bertram 2021*:191-193.

5 Orthmann 1963:22.

6 Buluntu yeri ile ilgili detaylı veriler için basıma hazırlanan Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu kitabına bakınız.

lemek mümkündür. Yüzey araştırması sırasında yerleşme yeniden ziyaret edilerek buluntu yerinde yeni bir tahribatın olup olmadığının kontrolü yapılmış, yüzey taraması ve topoğrafik ölçüm çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

3.3. Mollahanın Höyük

Kırşehir Boztepe yolu üzerinde Kızılca Mevkii'nde yer alan küçük bir höyük ya da düz yerleşmedir. Höyüğün ortasında iş makinaları ile geniş ve derin bir çukur açılarak Mollahanın neredeyse tamamı tahrip edilmiştir (Resim: 4). Araştırma kapsamında burada detaylı belgeleme çalışmaları yürütülmüştür. Yüzeyde gözlemlenen çanak çömlek parçalarına göre yerleşmeyi kanımızca İTÇ I ve II'ye tarihlendirmek mümkündür. Buluntu yerinde koyu renk (gri) açkılı ve kırmızı açkılı çanak çömlek örnekleri görülmüştür. Mollahanın özellikle İTÇ hakkında bize önemli bulgular sunmaktadır. Derin kaçak kazı çukurlarında oluşmuş kesitlerden kerpiç mimari öğeleri rahatlıkla görülebilmektedir (Resim: 5). Yerleşmede hava fotoğrafı çekimi gerçekleştirilerek oluşmuş tahribat ve kapladığı alan belgelenmiştir. İzlediğimiz bulgulara göre burayı İTÇ I-İTÇ II başına tarihlendirmenin uygun olacağı kanısındayız.

3.4. Çiçekdağı Tepe (Çorak Höyük)

Kırşehir İli, Çiçekdağı İlçe merkezinde yer alan 20 m. yüksekliğinde doğal bir tepenin üzerinde yer alan bir yerleşmedir. S. Omura tarafından Çorak Höyük olarak da isimlendirilmiştir. Çiçekdağı'nda dört adet Intermediate stilde boyalı çanak çömlek ve çok sayıda da bezemesiz İTÇ'ye tarihlendirilebilecek çanak çömlek örnekleri gözlemlenmiştir. Az sayıda Demir Çağ bulguları da göze çarpmaktadır. Dolayısıyla burada yerleşmenin İTÇ II'nin sonunda III'ün başında başlamış olabileceğini söylemek mümkündür[7].

3.5. Gökhöyük (Gök 1)

Kırşehir İli, Çiçekdağ İlçesi, Konurkale Köyü sınırları içinde Delice Irmağı'nın yatağında yer almaktadır. Yak. 3-4 m. yüksekliğinde alçak bir höyüktür (Resim: 6). Höyükte çok sayıda İTÇ Intermediate çanak çömlek grubu içine dahil olan, Delice stilinde boya bezemeli çanak çömlek parçasına rastlanıldı (Çizim: 2). Buluntu yerinde boyalı mallar dışında bezemesiz İTÇ çanak çömlekleri ve Demir Çağ'a ait kap parçaları da gözlemlenmiştir. İTÇ'ye ait kap parçalarının karakteristik özellikleri göz önüne alındığında, burada İTÇ'nin geç dönemlerine ait homojen bir tabakadan bahsetmek mümkündür.

3.6. Cevizbağı Höyük

Kırşehir İli, Boztepe İlçesi, Cevizlibağ Mevkii'nde yer alan alçak bir höyüktür. Höyük günümüzde bir besi çiftliğinin içinde yer almaktadır. Çiftlikten alınan izinle araziye girilerek höyükte incelemeler yürütülmüştür. Höyükten toprak çekildiği ve iki farklı yerde çok derin

7 Bertram/İlgezdi Bertram 2021:166.

olmayan kaçak kazı çukurlarının olduğu görülmüştür. Yüzeyde gözlemlenen çanak çömlek parçaları İTÇ ortaları ve Demir Çağ'a tarihlenmektedir. Özellikle höyükteki İTÇ çanak çömleklerinin buranın güney batısında yer alan Keylik Tepe'de gerçekleştirilen kazılarda D açmasının üst tabakalarında elde edilen bulgular ile çağdaş olduğu anlaşılmıştır[8]. Yüzey bulgularına göre burasının İTÇ tabakalarının, birkaç kilometre yakınındaki Mollahanın'daki İTÇ tabakalarından da olasılıkla daha genç olduğu düşünülmektedir.

3.7. Külhöyük

Kırşehir İli, Boztepe İlçesi, Külhüyük adlı köyün hemen içinde yer almaktadır. Höyüğün güneydoğunda çevredeki tarlaları sulamak amacıyla bir sulama kanalı açılmıştır. Bu kanalın açılması sırasında çıkan toprak hemen höyüğün eteklerine sulama kanalının yanına atılmıştır (Resim: 7). Bu atık toprak içinde bol miktarda İTÇ'ye ait kap parçaları tespit edilmiştir. Bazılarının boyalı Intermediate stilinde olduğu gözlemlenmiştir. Bunun dışında parçalanmış taşınabilir ocak parçası da yüzeyde gördüğümüz önemli bulgulardandır. Höyüğün üzerinde ise bitki dokusu nedeniyle çok az malzeme gözlenebilmiştir. Höyüğün üst kısımlarında daha çok Demir Çağ'a ait eteklerinde ise İTÇ'ye ait çanak çömlek örnekleri tespit edilmiştir. İTÇ çanak çömlek örnekleri incelendiğinde kanımızca İTÇ'nin sonları ve Orta Tunç Çağ (OTÇ) başlarına tarihlendirilmeleri mümkündür.

3.8. Akçalı (Karacaören) Höyük

Kırşehir İli, Boztepe İlçesi, Karacaören Köyü sınırları içinde yer alan 70 m. çapında ve 6 m. yüksekliğinde bir höyüktür (Resim: 8). Höyükte çok büyük bir tahribat göze çarpmaktadır. Farklı büyüklük ve derinliklerde çok sayıda iş makinaları ile açılmış kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Bunlardan en derini 6 m.'ye yakındır ve ana toprağa kadar kazılmıştır (Resim: 9). Yüzeyde ve kaçak kazı çukurlarının atık toprağı üzerinde İTÇ çanak çömlekleri tespit edilmiştir. Höyükte boyalı mal gözlemlenmemiştir. Yüzeyde İTÇ I özellikleri gösteren çanak çömlek parçaları bol miktarda görülmektedir. İTÇ malları arasında Red black burnished ware grubundan azımsanmayacak sayıda parça bulunmaktadır. Kırmızı açkılı malların azlığı olasılıkla buradaki İTÇ yerleşmesinin İTÇ II başında ya da hemen öncesinde bittiğini göstermektedir. Höyüğün yüzeyinde Demir Çağ ya da daha genç olasılıkla Selçuklu/Osmanlı Dönemi'ne tarihlenebilecek parçalar da gözlemlenmiştir.

3.9. Öksüzkale Höyük

Kırşehir İli, Boztepe İlçesi, Hatunoğlu Köyü sınırları içinde yer alan 15 m. yüksekliğinde bir höyüktür. İlk gözlemlerimize göre buluntu yerinin jeolojik yapısı göz önüne alındığında burasının doğal tepe üzeri yerleşim olabileceği görüşündeyiz. Yüzeyde oldukça az malzeme gözlemlenmiştir. Sadece bir tane muhtemelen İTÇ II'ye tarihlenebilecek bir parça dışında ve Demir Çağ ve/veya daha genç dönemlere ait az sayıda örnek dışında bulguya rastlanmamıştır.

8 Keylik Tepe için bkz. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu (hazırlık aşamasında).

3.10. Tatar 1

Kırşehir İli, Boztepe İlçesi, Üçkuyu Köyü sınırları içinde 19 m.'lik yüksekçe bir höyüktür. Höyüğün yüzeyindeki bitki örtüsü nedeniyle çok fazla malzeme gözlemlenememiştir. Höyüğün eteklerinde İTÇ II'ye tarihlenebilecek birkaç parça tespit edilmiştir. İTÇ'nin sonları, Demir Çağ, Hellenistik dönem bulguları vardır.

3.11. Boztepe Merkez

Kırşehir İli, Boztepe İlçe merkezinde okul binasının hemen üzerinde mesire yeri olarak düzenlenmiş yüksekçe bir tepedir. Tepenin eteklerinde İTÇ II, Demir Çağ ve daha genç dönemlere ait olabilecek çanak çömlek örnekleri tespit edilmesi nedeniyle burada doğal tepe üzerinde bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır.

3.12. Özlünün Höyük

Kırşehir İli, Boztepe ilçesi, Özlü mevkii'nde yer alan oldukça büyük bir höyüktür. Höyük hemen bir derenin yanında yer almaktadır. Höyükte, bir büyük üç adet de küçük kaçak kazı çukurları tespit edilmiştir. Höyüğün yüzeyinde yüksek ve yoğun bitki örtüsü bulunmaktadır. Yüzeyde çok sayıda Demir Çağ ve Hellenistik ya da daha genç dönemlere ait kap parçaları görülmektedir. Az sayıda İTÇ II dönemine ait olabilecek örnek gözlemlenmekle birlikte kesin olarak tarihleyebilmek için gerekli olan karakteristik özelliklere sahip değildir.

3.13. Tepe Araplı

Kırşehir İli, Boztepe İlçesi, Yenidoğanlı Köyü sınırları içinde 20 m yüksekliğinde bir höyüktür. Höyüğün çevresindeki arazide çok sayıda çanak çömlek parçaları gözlemlendiğinden, bu bölgede bir aşağı yerleşim bulunma ihtimali kanımızca yüksektir. Höyüğün üzerinde Demir Çağ ve sonrasına ait bulgular göze çarpmaktadır. Höyük üzerinde sadece birkaç tane karakteristik özellikler içermeyen muhtemelen İTÇ'ye ait olabilecek örnekler tespit edilmiştir. Bu höyükte de kaçak kazı faaliyetleri gözlemlenmiştir.

3.14. Çiğdeli Höyük

Kırşehir İli, Boztepe İlçesi, Çiğdeli Köyü sınırları içinde yer alan sığ bir höyüktür. Höyükte kaçak kazı çukurları gözlemlenmiştir. Çok sayıda yüksek bitki örtüsü nedeniyle arazinin yüzeyini görmek oldukça zordur. Buluntu yerinde tespit ettiğimiz çanak çömleklerin yüzeyleri çok yıpranmıştır. Birkaç adet İTÇ II ve III özellikleri gösteren çanak çömlek parçası tespit edilmiştir. Bunun dışında Demir Çağ'a ait parçalar da görülmüştür.

3.15. Harmanaltı Höyük

Kırşehir İli, Boztepe İlçesi, Harmanaltı Köyü içinde yer alan küçük bir höyüktür. Höyüğün hemen üzerinde bir köy evi bulunmaktadır. Yüzeyde az sayıda çanak çömlek gözlemlenmiştir. Bunlar İTÇ sonu ile Demir Çağ'a tarihlendirilebilecek özelliklere sahiptir.

3.16. Hacet Höyük

Kırşehir İli, Mucur İlçesi, Budak Köyü sınırları içinde yer alan 30 m. yüksekliğinde oldukça dik bir höyüktür. Höyüğün kuzeybatı eteğinde büyük derin bir kaçak kazı çukuru görülmüştür. Bu kaçak kazı çukurunun girişine ahşap bir çerçeve yapıldığı ve girişin görülmesini engellemek için de büyük taşlarla gizlendiği görülmüştür (Resim: 10). Çukurdan içeri bakıldığında kaçak kazı faaliyetlerinin bir taş duvar boyunca tünel şeklinde ilerlediği görülmektedir. Çukurun içinin temiz ve toprakla dolmamış olması nedeniyle bu kaçak kazı faaliyetlerinin zaman zaman sürdürüldüğü görüşündeyiz. Höyüğün yüzeyinde çok sayıda Demir Çağ bulgusu göze çarpmaktadır. Demir Çağ dışında daha genç dönemlere ait olduğu anlaşılan çanak çömlek parçaları gözlemlenmiştir. Bir adet kırmızı açkılı İTÇ'ye ait bir gövde parçası ve bir adet Red black burnished ware dışında İTÇ'ye ait bulguya rastlanılmamıştır.

3.17. Yeğenağası Höyük

Kırşehir İli, Mucur ilçesi, Kıran Köyü sınırları içinde yer alan 24 m. yüksekliğinde oldukça dik bir höyüktür. Höyükte kaçak kazı çukurları izlenmemiştir. Höyük oldukça verimli bir arazide konumlanmıştır. Höyük yüzeyinde çok sayıda Demir Çağ malzemesi gözlemlenmektedir. Buna karşılık İTÇ'ye ait muhtemelen Copper Age/Bakır Çağ sonu ya da İTÇ III'e tarihlendirebileceğimiz sadece üç adet çanak çömlek örneği tespit edilmiştir.

4. ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüzey araştırması projemiz Geç Kalkolitik (M.Ö. 4. binyıl) ve İTÇ (M.Ö. 3. binyıl) üzerine odaklanmıştır. Araştırma alanımız Ankara-Kayseri karayolunun (D260) kuzeyini başka bir deyişle Kırşehir İlinin kuzey kesimi oluşturmuştur.

Araştırma bölgesinin güneybatısında geniş bir tuz gölü olan Seyfe Gölü ve onun çevresinde de geniş bir ova yer almaktadır. Arazinin bugünkü görüntüsünden anladığımız kadarıyla olasılıkla Seyfe Gölü geçmişte daha büyük bir yer kaplamaktaydı. Araştırma alanımızın güneyi (Akpınar-Boztepe) ve kuzeybatı kesimleri (Akçakent, Çiçekdağı) dağ/tepelik ve sırtlarla karakterize bir alandır. Bu bölgenin yüksekliği yer yer deniz seviyesinden 1000 m. ve kısmen de 1500 m.'nin üzerindedir. Bu alanlar birkaç kilometre genişliğinde daha küçük ve dar vadiler tarafından kesintiye uğratılmıştır. Burada bazıları halen bugün de mevcut olan küçük nehirlerin olduğu sanılmaktadır.

Araştırmalarımız kapsamında bölgede çok sayıda buluntu yeri ziyaret edilmiş ve incelemeler yapılmıştır. Maalesef bölgede son zamanlarda kaçak kazı faaliyetlerinin oldukça yoğun olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle Mollahanın Höyük/Tepe ve Akçalı (Karacaören) Höyük'te iş makinaları ile anatoprağa kadar kazılarak nerdeyse bu iki buluntu yeri tümü tahrip edilmiştir. Hashöyük'te ise höyüğün eteğinde sit alanı içinde yeni yapılaşmalar gözlemlenmiştir.

Bölgede Son Kalkolitik döneme (M.Ö. 4. binyıl) ait karakteristik herhangi bir kap formu (meyvelikler vb.) ya da bezeme tipi (çizi bezeme, beyaz boya vb.) tespit edilmemiştir. Hashöyük'te gerçekleştirilmiş kazı çalışmaları sırasında Geç Kalkolitik Çağ ya da İTÇ I dönemine tarihlendirilen buluntulara rastlanmış olduğunu bilmekteyiz. Ancak bizim bölgede yapmış olduğumuz araştırmalarımız sırasında höyük yüzeyinde bu döneme ait herhangi bir bulgu tespit edemedik (Tablo: 2).

Bölgede ziyaret edilen birçok höyüğün anatoprak üzerinde İTÇ I evresi ile başladığı görülmektedir (Mollahanın, Karacaören/Akçalı, Keylik Tepe, Hashöyük ?). Özellikle yüksek höyüklerde bu dönemler alt tabakalarda kitlendiği için yüzeyde oldukça az miktarda İTÇ malzemesi tespit edilebilmiştir. Nispeten daha alçak ya da düz yerleşmelerde ve yoğun kaçak kazı faaliyetlerinin olduğu höyüklerde İTÇ'ye ait çanak çömlek örnekleri gözlemlenmiştir.

Geç Kalkolitik'ten İTÇ'ye geçiş ve İTÇ I dönemi bölgedeki yüzey çalışmalarımız sırasında gözlemlediğimiz en eski dönemdir ve yak. olarak M.Ö. 3100-2800/2700'e tarihlendirmek mümkündür. Bu periyoda ait arazide izlediğimiz çanak çömlekler, özellikle siyah, gri veya çok soluk kırmızı yüzeylere sahip olup, oldukça kötü açkılanmış ve basitçe yüzeyleri pürüzsüzleştirilmiştir. Kap formlarına bakıldığında, basit kaseler ve depolama kaplarının ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde ayrıca Doğu Anadolu Karaz çanak çömlekleri ile bariz benzerlikler sergileyen, kırmızı siyah açkılı mallar da görülmeye başlar. Bu özellikleri taşıyan bulguları bölgede, Mollahanın Höyük/Tepe, Karacaören Höyük ve Keylik Tepe'de tespit etmek mümkün olmuştur. Sözü edilen buluntu yerlerinin hepsinin oldukça küçük boyutlu oldukları göz önüne alındığında, bu dönemde tipik olarak yalnızca birkaç evden oluşan oldukça küçük yerleşmelerin var olduğu kanısındayız.

Bölgede gerçekleştirdiğimiz taramalarda, birkaç yerde İTÇ II dönemine (Bakır Çağ/M.Ö. yak. 2700-2500) tarihlenen bulgularla karşılaştık. Bu dönem çanak çömleklerinin yüzey renkleri oldukça güçlü renklere (kırmızı, siyah, krem vb.) sahip, parlak açkılanmış ve bezemesizdir. Yüzeyde gözlemlediğimiz çanak çömlek örnekleri çoğunlukla küçük parçalar olduğundan, bu dönemin bölgedeki tipik kap formları hakkında fazlaca bir şey söylemek zordur. Boztepe merkezde ilk defa İTÇ II döneminde iskân edilmiş, doğal tepe üzerinde bir yamaç yerleşimi tespit edilmiştir.

İTÇ IIIa ve b/İTÇ'den OTÇ'ye Geçiş Dönemine gelindiğinde, bölgede birkaç buluntu yerinin Geç İTÇ'ye ve OTÇ Geçiş çağına tarihlendirildiği görülmektedir. Bu döneme ait bulguların tespit edildiği buluntu yerleri, Çiçekdağı Tepe (Çorak Höyük), Gökhöyük ve Külhöyük'tür. 2021 yılında Gökhöyük'te gerçekleştirdiğimiz yüzey taramasında küçük, çok sayıda boyalı çanak çömlek parçaları gözlemlenmiştir. Çiçekdağı Tepe (Çorak Höyük)'den boyalı kap örnekleri ise uzun zamandan beri tanınmaktadır. Bu buluntu yerinden daha önce W. Orthmann söz etmiştir[9]. Buluntu yerinde gerçekleştirdiğimiz incelemelerde İTÇ IIIa dönemine atfedilebilecek boyalı, oldukça küçük, kötü korunmuş kap parçalarına rastlanmıştır. Olasılıkla tepedeki bu döneme ait tabakalar tahrip edilmiştir. Geçiş dönemine ait çanak çömlek örneklerine rastlanan bölgedeki bir diğer buluntu yeri ise Külhöyük'tür. Külhöyük'te

edindiğimiz veriler burasının İTÇ IIIa'da yerleşim gördüğünü bize göstermektedir. Bu höyükte özellikle açılan sulama kanalından çıkan toprakların atıldığı kısımda bu döneme ait veriler elde edilmiştir. Alişar III çanak çömleğinin (İTÇ IIIb) ise sadece Hashöyük'te izlenmiş olması oldukça şaşırtıcıdır. Alişar III çanak çömleği İTÇ IIIb'de ortaya çıkar ve OTÇ'ye kadar devam eder. Bu nedenle arazide gözlemlediğimiz Alişar III çanak çömlek örneklerinin İTÇ'nin sonlarına mı yoksa OTÇ'ye mi ait olduğunu kesin olarak söylemek zordur. Assur Ticaret Kolonileri dönemine tarihlenen bezemesiz, yalın çanak çömlekler de dahil olmak üzere bölgede başka hiçbir yerde Alişar III çanak çömleğine rastlanılmamıştır. Bu durum muhtemelen Kırşehir İli'nin kuzeyinde İTÇ II'nin bitiminden sonra yerleşimlerin önemli ölçüde azalmaya başladığını bize göstermektedir. Sonraki döneme yani İTÇ IIIa ve b'ye ait bölgede çok az yerleşim yeri tespit edilebilmiştir.

5. KAYNAKÇA

Bertram, J.-K., G. İlgezdi Bertram 2021

The Late Chalcolithic and Early Bronze Age in Central Anatolia. Introduction – Research History – Chronological Concepts – Sites, their Characteristics and Stratigraphies. İstanbul.

Delaporte, L. 1932

Grabungen am Hashüyük 1931. *Archäologischer Anzeiger 47*:230-233.

Omura, S. 2016

2011-2014 Yıllarında Kırşehir İlinde Yapılan Arkeolojik Yüzey Araştırmaları. *Kırşehir Arkeoloji ve Paleoantropoloji Çalışmaları*. Ankara:145-184.

Orthmann, W. 1963

Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien. Berlin.

Öymen, F., F. Köprülü, F. Erciyeş, M. Bulak 1944

Türk Tarih Kurumu'nun Yıllık Umumi Heyet Toplantısı. *Belleten VIII/29*:151-162.

Tabakalar H. Çambel	Tabakalar L. Delaporte	Dönem	Karakteristik
HaC 6	HaD 4	Hitit ve Frig	---
HaC 5	HaD 3, D 2 ?	İlk Tunç Çağ	Kapadokya Çanak çömleği, Çiçekdağı ile benzer çanak çömlek
HaC 4			Intermediate ve Kapadokya çanak çömleği, Çiçekdağı ile benzer çanak çömlek
HaC 3			Intermediate ve Kapadokya çanak çömleği, Çiçekdağı ile benzer çanak çömlek
HaC 2			Tabakanın üst evrelerinde Çiçekdağı ile benzer çanak çömlekler; boyalı çanak çömlekler, çark yapımı mallar görülmeye başlanır.
Boşluk ?			
HaC 1	HaD 1, D 2 ?	Kalkolitik	Belirgin değil
Ana Toprak			

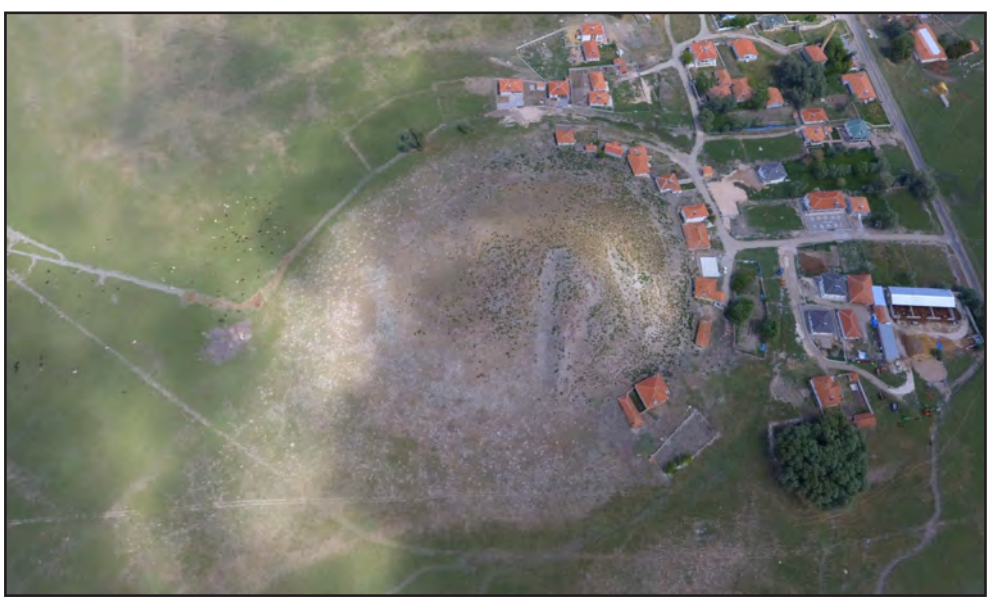
Tablo 1: Hashöyük tabakalaşması (Bertram, İlgezdi Bertram 2021, Table 89).

Dönem/stil		Buluntu yerleri
İTÇ/OTÇ	Alişar III	Hashöyük, Kaman-Kalehöyük, Yassıhöyük ?
Geç İTÇ	Diğer	Külhöyük, Gökhöyük
	Gökhöyük (Delice) stili	Küçükkale, Gökhöyük, Safalıhöyük, Çiçekdağı, Kırdık, Ayvalı
	Çiçekdağı	Küçükkale, Gökhöyük, Çiçekdağı
	Mercimektepe/Cıradere stili	Gökhöyük ?, Kırdık
	Intermediate (Alişar stili)	Yassıhöyük ?, Kaman ?, İsahocali ?, Küçükkale
Copper Age (Bakır Çağı)/ İTÇ II/III		Keylik Tepe, Hashöyük ?, Boztepe Tepe, Cevizbağı Höyük
İTÇ I/Geç Kalkolitik		Mollahanın, Karaçaören Höyük, Keylik Tepe, Hashöyük ?

Tablo 2: Kırşehir buluntu yerlerinin tarihlendirilmesi.

Resim 1: Hashöyük genel görünüm.

Resim 2: Hashöyük'de yapılaşma.

Resim 3: Keylik Tepe genel görünüm.

Resim 4: Mollahanın Höyük/Tepe genel görünüm.

Resim 5: Mollahanın kaçak kazı çukur kesiti.

Resim 6: Gökhöyük (Gök 1) genel görünüm.

Resim 7: Külhöyük sulama kanalı.

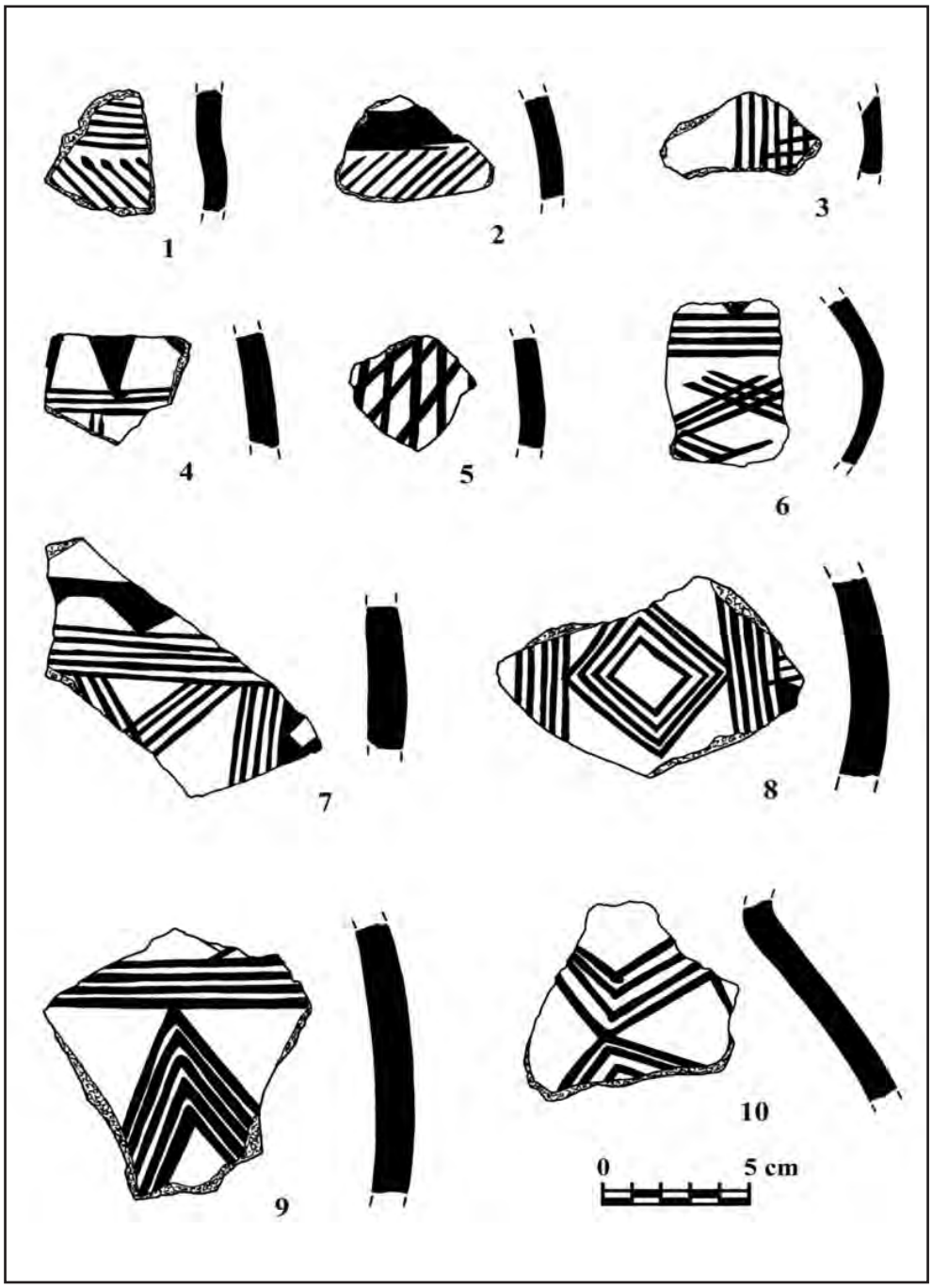
Resim 8: Akcalı (Karacaören) genel görünüm.

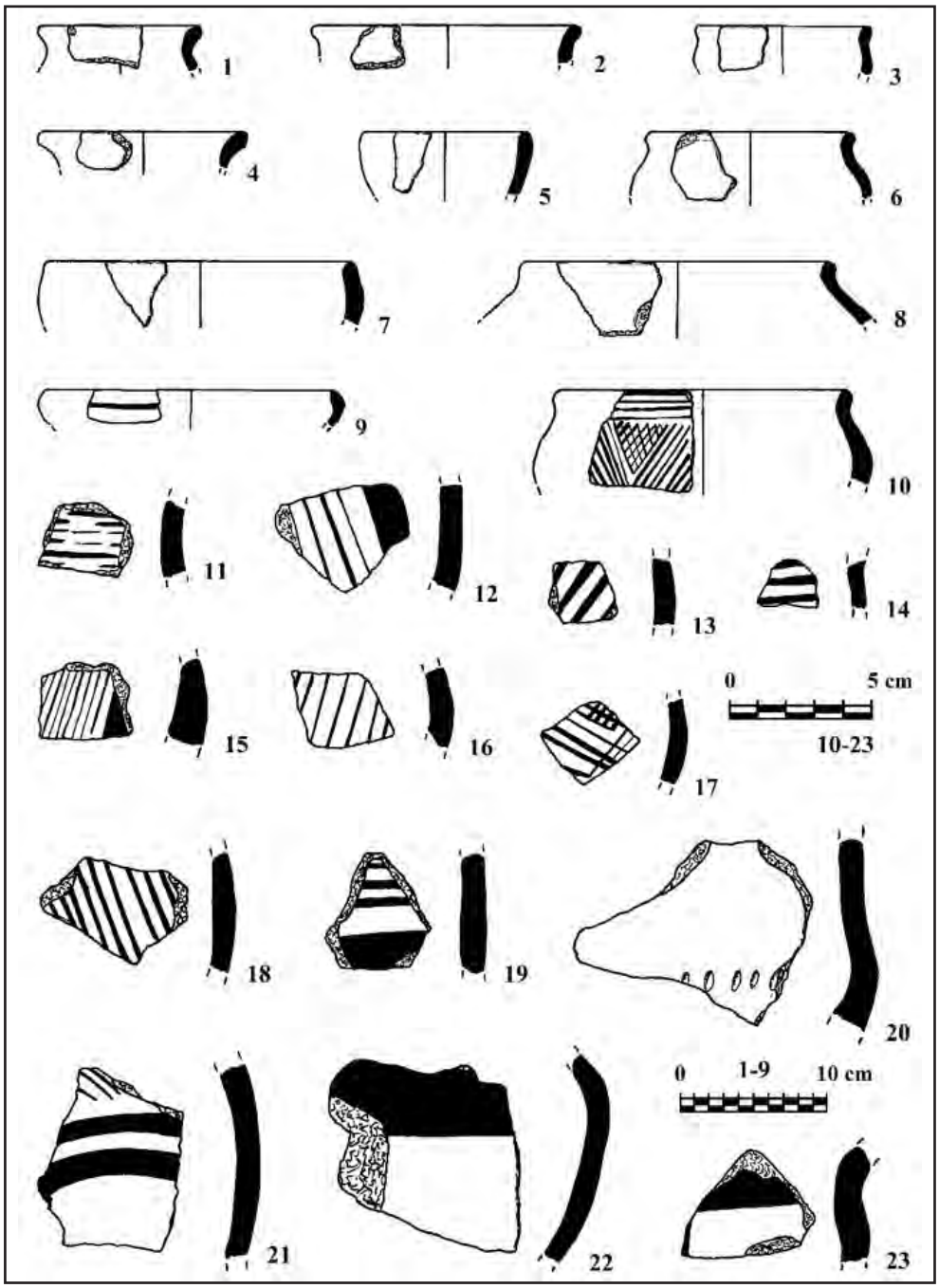
Resim 9: Akçalı (Karacaören) kaçak kazı çukuru.

Resim 10: Hacet Höyük kaçak kazı çukuru.

Çizim 1: Hashöyük boyalı çanak çömlekleri (H. Çambel kazı buluntuları).

Çizim 2: Gökhöyük (Gök 1) boyalı çanak çömlekler.

ŞIRNAK İLİ, CİZRE, SİLOPİ VE İDİL İLÇELERİ 2021 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Gülriz KOZBE*

Akarcan GÜNGÖR**

GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan izinler doğrultusunda, "Şırnak İli, Cizre, Silopi ve İdil ilçeleri Yüzey Araştırması", 21 Haziran–04 Temmuz 2021 tarihleri arasında Batman Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gülriz Kozbe'nin başkanlığı altında gerçekleştirilmiştir[1]. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde ve kabaca Tur Abdin ile Cudi Dağı'nın batı ve güney kesimindeki yaklaşık 2.344 km² genişliğindeki araştırma sahası, hem jeolojik ve jeomorfolojik; hem de hidrografik havza özelliğinin yanı sıra jeopolitik önemi nedeniyle eski çağlardan günümüze dek ön planda olmuş bir bölgedir (Harita: 1). Ilısu Barajı'nın tamamlaması ile DSİ'nin gündeminde olan Cizre Barajı ve HES Projesi kapsamındaki baraj bendinin ve sulama kanallarının konumları, 2018 yılında revize edilmiştir. Bu doğrultuda ilk kez 2004-2006 yıllarında yapılan yüzey araştırmalarımız[2], GAP'ın güncellenen yeni planı kapsamında, Cizre Barajı ve HES Projesi çerçevesinde baraj bendi ve sulama kanallarının yapımına geçilmeden önce baraj etki alanının da içinde kaldığı Cizre, İdil ve Silopi ilçelerini, bir başka deyişle, erken çağlardan itibaren Mezopotamya - Anadolu kültürel ilişkileri açısından oldukça önemli bir geçiş bölgesindeki arkeolojik ve kültürel varlıkların belgelenmesine yönelik çalışmalar şeklinde 2021 yılında tekrar gerçekleştirilmiştir. Özellikle 2004, 2005 ve 2006 yılları arasında ziyaret edilen Cizre ve İdil ilçelerindeki bazı kültür varlıkları 2021 yılında tekrar incelenerek güncellenmiş ve bir takım yeni tespitler yapılmıştır. Yeni dönem çalışmaları ağırlıklı olarak Cizre-Nusaybin Karayolunun kuzey ve güneyindeki ovada gerçekleştirilmiştir. 2021 yılı araştırmaları çerçevesinde 46 adet kültür varlığı kayıt altına alınmıştır (Harita: 2).

CİZRE İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Tarihsel süreç içerisinde yoğun kültürel gelişmelere tanıklık eden Cizre, tarım ve yerleşmeye imkân tanıyan hafif dalgalı jeomorfolojik yapısı, Dicle'nin uzak mesafelere ulaşım

* Prof. Dr. Gülriz KOZBE, Batman Üniversitesi, Türkiye, gulriz.kozbe@batman.edu.tr.
Öğr. Gör. Akarcan GÜNGÖR, Batman Üniversitesi, Türkiye, akarcan.gungor@batman.edu.tr.

1 Araştırma ekibinde, Batman Üniversitesi'nden Öğr. Gör Akarcan GÜNGÖR, Öğr. Gör Eyüp CANER, Dicle Üniversitesi'nden Araş. Gör. Aladdin AL, Arkeolog Yunus AKGÜN ve Habip UÇAR yer almıştır. Ayrıca Mardin Müze Müdürlüğü'nden Mehmet DENİZ Bakanlık Temsilcisi olarak yüzey araştırmasında görev almıştır. Kendisine verdiği destekler için teşekkür ederiz. Ayrıca yüzey araştırması kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Şırnak Valiliği'ne ve Cizre Kaymakamlığı'na çalışmalarımızın gerçekleşmesi için bize vermiş oldukları desteklerden dolayı teşekkür etmek isteriz.

2 Kozbe 2006; Kozbe 2007; Kozbe 2008.

ve ulaştırmaya imkân tanıyan hidrografik yapısı, havzanın çevresindeki geniş etki bölgeleri arasında ulaşımı sağlayan ticari güzergâh olma niteliğinin mekânsal anlamdaki merkezi özelliğinin yanı sıra stratejik konumu nedeniyle sürekli yerleşmeye sahne olmuştur[3]. Cizre İlçesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmasında 6 adet yeni kültür varlığı tespit edilirken, 9 adet kültür varlığının ise bilgileri yazılı ve görsel olarak güncellenmiştir. Söz konusu kültür varlıkları, 1 adet su değirmeni, 1 adet harabe yerleşimi ile 13 adet höyükten oluşmaktadır.

Uğur Höyük:

Cizre İlçesi'ne bağlı Uğur (Tılbel) Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Höyük, Cizre İlçesi'nin 27km. güneybatısında yer almaktadır (Harita: 2). Höyük, doğu-batı yönünde 250m., kuzey-güney yönünde 200m. ölçülerinde ve yaklaşık olarak 13m. yüksekliğindedir. Yerleşim yerinin üzerinde askeri amaçla kullanılan gözetleme kulesi ve askeri karakol, batı ve güney eteklerinde modern yapılaşma, kuzey ve kuzeybatı yamaçlarında mezarlık alanı, kuzey ve güneyinde ise iki adet su deposu yer almaktadır. Alanda bulunan askeri karakoldan kaynaklı höyük üzerinde ve eteklerinde inceleme yapılmasına izin verilmemiştir. Höyüğün etek kesimlerinde yapılan incelemelerde az sayıda Orta Tunç Çağ'a ait Habur Boyalıları ve Kırmızı Astarlı Geç Roma Seramikleri saptanmıştır[4]. Höyüğün güney eteğinde toprak çekiminden kaynaklı oluşan kesitlerde ise mimari yapı unsuru olan taş sıraları gözlemlenmiştir.

Şekşek Höyük:

Cizre İlçesi'ne bağlı Koçtepe (Tellifrit) Köyü'nün 2.5km. kuzeydoğusundaki Şabani Mezrası'nın 1.5km. kuzeydoğusunda yer almaktadır (Harita: 2). Alçak tepe görünümlü höyük, doğu-batı yönünde 200m., kuzey-güney yönünde 150m. ölçülerinde ve yaklaşık 11m. yüksekliğindedir (Resim: 1). Höyüğün doğusunda Zergüş Deresi geçmektedir. Höyüğün doğu eteğinde modern ve eski mezarlar yer almaktadır[5]. Alanda kısmen izleri tespit edilen bazalt taş sıraları görülmektedir. Höyüğün genelinde yapılan saha taramasında az sayıda Ubaid, Assur (Çizim: 1, 6-8), Helenistik Dönem seramikleri ile 17.-19. yy'lar arasında görülen lüle parçalarının ve çakmaktaşı alet parçaları saptanmıştır.

Kebeli Höyük (Babil):

Cizre İlçesi'nin 27km. güneybatısında bulunan Kebeli Köyü'nün (Babil) merkezinde yer almaktadır. 2004-2005 yıllarındaki çalışmalarda da ziyaret edilen Kebeli Höyük, 2021 yılında tekrar ziyaret edilmiştir (Harita: 2). Tümüyle köy yerleşimi ve askeri karakol altında kalan höyüğün sınırları, yaklaşık olarak doğu-batı yönünde 320m., kuzey-güney yönünde 330m. ölçülerinde olup yüksekliği 12m.'dir (Resim: 2). Alanda yapılan incelemelerde höyüğün çevresinde bir kısmı Suriye sınırı içerisinde kalan ve büyük oranda tahrip olmuş sur duvarına ait

3 Güngör 2021, 397.

4 Kozbe 2007,311.

5 Kozbe 2007, 311-312.

bazalt taş bloklar gözlemlenmiştir. Sur duvarı 31 hektarlık bir alana sahip olup dikdörtgen planlıdır. Söz konusu bu sur duvarlarının yer yer kiklopik boyutlara ulaşan bazalt taşları ile örüldüğü görülmüştür. Sur sisteminin merkezinde yer alan Kebeli Höyüğü'nün kuzeydoğusunda su kaynakları mevcuttur. Nitekim M.Ö. 882 yılına tarihlendirilen Kurkh Monoliti'ne göre Yeni Assur kralı II. Assurnasirpal'in Yukarı Dicle Bölgesi'ne yönelik gerçekleştirdiği ikinci yıl askeri seferi, *Şubnat* Nehri'nin kaynağında başlamıştır. II. Assurnasirpal, babası II. Tukulti Ninurta ve büyükbabası Tiglat Pileser'in heykellerinin de bulunduğu su kaynağına kendi stelini de diktirmiştir. Kebeli Köyü yakınlarındaki su kaynağında, Lehmann-Haupt tarafından 1899 yılında II. Assurnasirpal'e ait stel parçalarının ele geçirilmiş olması *Şubnat*'ın, bugün bölge halkı tarafından Babil olarak adlandırılan Kebeli'nin kuzeydoğusundaki Sufan Deresi ile özdeşleştirilmesini desteklemektedir[6].

Höyüğün batı eteklerindeki bahçelerde yoğun bir biçimde seramik parçaları tespit edilmiştir. Söz konusu seramikler, Erken Tunç Çağı (Gri Mallar), Orta Tunç Çağı (Kızıl-Kahve Astarlı Mallar/Red Brown Wash Ware, Habur Boyalıları, Yeni Assur Dönemi Seramikleri (Çizim: 1, 1-5) ve kalın cidarlı depolama kap parçalarından oluşmaktadır. Ayrıca Kebeli Köyü Camisi'nin avlusunda yerel halk tarafından toplanan Yeni Assur seramikleri, bazalt taş kap parçaları, öğütme taşları, havan ve havanelleri mevcuttur. Ayrıca mimari yapılara ait bazalt sütun altlıkları, hem camide; hem de evlerin bahçelerinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Xırbê Gıjal Höyük:

Cizre İlçesi'nin 26km. güneybatısında bulunan Varlık (Gıjal) Köyü'nün 1.5km. güneyinde yer almaktadır (Harita: 2). Yöre halkı tarafından Xırbê Gıjala (Gıjal Harabeleri) olarak geçen höyük, küçük bir tepe görünümünde olup höyüğün eteklerinde yapılan tarım faaliyetleri nedeniyle sınırlarını belirlemek güçleşmiştir. Höyük, doğu-batı yönünde 150m., kuzey-güney yönünde 135m. ölçülerinde ve yaklaşık 4m. yüksekliğindedir. Kuzeydoğusunda küçük bir su kaynağı bulunan höyüğün üst kısmında kısmen görülen bazalt taş sıraları mevcuttur. Alanın genelinde yapılan incelemelerde özellikle tarımsal faaliyetlerin yapıldığı etek kısımlarında yoğun miktarda seramik parçaları tespit edilmiştir. Höyüğün üst kısmı ise yoğun bir biçimde ot ile kaplı olduğundan çok sayıda seramik tespit edilememiştir. Mevcut olanlar, Yeni Assur Dönemi Seramikleri ile tanımlanamayan örneklerden oluşmaktadır.

Arap Höyük(Grê Êreba):

Cizre İlçesi'nin 26km. güneybatısında bulunan Varlık (Gıjal) Köyü'nün 800m batısında yer almaktadır (Harita: 2). Yöre halkı tarafından Grê Êreba olarak gadlandırılan höyük, tarım faaliyetleri nedeniyle büyük oranda tahrip edilmiştir. Höyük, yaklaşık olarak doğu-batı yönünde 110m., kuzey-güney yönünde 100m. ölçülerinde ve yaklaşık 4m. yüksekliğindedir.

6 Kozbe 2006, 299; Kozbe 2021, 379,381; Kozbe ve Güngör 2018, 73-74.

Höyüğün kuzeybatısında kurumuş bir dere yatağı bulunmaktadır. Alanın genelinde yapılan incelemelerde özellikle tarımsal faaliyetlerin yapıldığı etek kısımlarında az miktarda Assur Dönemi Seramiği ile geç dönemlere ait olduğu düşünülen ve tanımlanamayan amorf nitelikli seramikler saptanmıştır.

Varlık Höyük (Grê Gıjal):

Cizre İlçesi'nin 26km. güneybatısındaki Varlık (Gıjal) Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır (Harita: 2).Höyük üzerinde modern yapılaşma, mezarlık alanı ve eski köy kalıntılarından kaynaklı olarak yerleşim yerinin sınırları yaklaşık olarak doğu-batı yönünde 215m., kuzey-güney yönünde 175m. Ölçülerinde olup 5m. Yüksekliğe sahiptir. Höyüğün batısında kurumuş dere yatağı, kuzey eteğinde ihata duvarı ile çevrelenmiş mezarlık alanı bulunmaktadır[7]. Höyük üzerinde ve eteklerinde az sayıda Orta Tunç Çağı'na tarihlenen Kızıl-Kahve Astarlı Mallar/Red Brown Wash Ware ve Habur Boyalıları ile tanımlanamayan amorf nitelikli seramik parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca höyükte, bir adet seramik disk ve çakmaktaşı alet parçaları belgelenmiştir.

Erdem Höyük:

Cizre İlçesi'nin 22km. güneybatısındaki Erdem (Dımbilya) Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır (Harita: 2). Höyük üzerinde bulunan askeri karakol, mezarlık alanı ve modern yapılaşmadan kaynaklı olarak kısmen ölçüleri saptanan yerleşim yeri, doğu-batı yönünde 195m., kuzey-güney yönünde 215m. ölçülerinde ve yaklaşık 12m. yüksekliğindedir. Höyüğün doğusunda askeri karakol ve mezarlık alanı, güneyinde ziyaret ve su deposu, kuzeyinde ise kurumuş gölet yer almaktadır. Modern yapılaşma ise höyüğün üst kısmını ve eteklerini kaplamış durumda olduğundan herhangi bir arkeolojik buluntu ele geçmemiştir.

Korucu Höyük (Grê Endikê):

Cizre İlçesi'ne bağlı Korucu (Deyrbaciyan) Köyü'nün 1.5km. güneyinde bulunan ve yöre halkı tarafından Xırbê Endikê olarak bilinen yerleşim yeri küçük bir tepe görünümlüdür (Harita: 2). Höyük, tarım faaliyetleri nedeniyle yoğun bir tahribata maruz kalmakla birlikte belli olan sınırlarından doğu-batı yönünde 140m., kuzey-güney yönünde 150m. ölçülerinde ve yaklaşık 5m. yüksekliğindedir. Höyüğün batısında etrafı bazalt ile çevrelenmiş bir su kaynağı bulunmaktadır. Höyük üzerinde sınırları net olarak belirlenemeyen bazalt taş sıraları tespit edilmiştir[8]. Höyük alanının geneli, günümüzde tarım arazisi olarak kullanıldığından herhangi bir arkeolojik malzeme saptanamamıştır.

Grê Tau:

Cizre İlçesi'nin Korucu (Deyrbaciyan) Köyü'nün 3.5km. kuzeyindeki Siyahtepe (Grê Axin) Mezrası'nın 2km. güneyinde yer almaktadır (Harita: 2). Cizre-Nusaybin karayolunun 1.5km. kuzeybatısında bulunan höyük, iş makinaları ile düzeltilip ova seviyesine getirilerek tarım ara-

zisine dönüştürülmüştür. Günümüzde höyükten geriye, yıkılmış mimariye ait öbekleştirilmiş bazalt taşlar kalmıştır. Tarım arazisi olarak kullanılan höyüğün sınırları yoğun tahribattan dolayı belirlenememiştir. Yapılan incelemelerde, az sayıda Sırsız Seramikler tespit edilmiştir.

Reşmıl Höyük:

Cizre İlçesi'ne bağlı Kaya Köyü'nün 2.5km. güneydoğusunda bulunan Reşmıl (Rışmıl) Mezrası'nda yer almaktadır (Harita: 2). Höyük, günümüzde köy yerleşimin altında kaldığından sınırları tam olarak belirlenememekle birlikte doğu-batı yönünde yaklaşık olarak 165m., kuzey-güney yönünde ise 155m. ölçülerinde ve 8m. yüksekliğindedir. Höyüğün kuzeyinde su deposu ve kurumuş iki dere yatağı bulunmaktadır. Mevsimlik akım özelliği gösteren bu dere yatakları Saklan Deresi'yle birleşmektedir. Höyüğün üst kısmı, ziyaret olarak kullanılmakla birlikte bu alanda da herhangi bir plan özelliği vermeyen dağınık bazalt taşlar mevcuttur. Höyükte yapılan yüzey taramasında, Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen Kızıl-Kahve Astarlı Mallar/Red Brown Wash Ware ve Habur Boyalıları olarak tanımlayabileceğimiz az sayıda seramik parçaları tespit edilmiştir.

Gırkê Hejir:

Höyük, Cizre İlçesi'ne bağlı Korucu (Deyrbaciyan) Köyü'nün 3.5km. kuzeyindeki Siyahtepe (Grê Axin) Mezrası'nın 800m kuzeybatısında yer almaktadır (Harita: 2). Yayvan bir tepe görünümündeki höyük, iki ayrı tepenin birleşiminden oluşmuş gibi görünmektedir. Höyük, doğu-batı yönünde 170m., kuzey-güney yönünde 200m. ölçülerinde ve 9m. yüksekliğindedir. Höyüğün kuzey ve güneyinde Saklan Deresi'ne akan mevsimlik birer dere yatağı bulunmaktadır. Höyük üzerinde eski mezarlar ve kaçak kazı çukurları tespit edilmiştir. Höyüğün etekleri tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Höyüğün geneli yoğun ot ile kaplı olduğundan az sayıda Orta Tunç Çağı'na ait Kızıl-Kahve Astarlı Mallar/Red Brown Wash Ware ve Assur Seramikleri saptanmıştır. Ayrıca höyük üzerindeki kaçak kazı çukurlarının kesitlerinde bazalt taş sıraları gözlemlenmiştir.

Grê Axin:

Cizre İlçesi'nin Korucu (Deyrbaciyan) Köyü'nün 3.5km. kuzeyinde bulunan Siyahtepe (Grê Axin) Mezrası'nda yer almaktadır (Harita: 2). Höyük tamamen köy yerleşimi altında kalmıştır. Kuzeyinde Saklan Deresi'ne akan kurumuş bir dere yatağı bulunmakta, kuzeybatı yamacında ise eski mezarlık alanı yer alır. Modern yerleşim altında kalan höyüğün sınırları belirlenememiş ve yüzeyde herhangi bir arkeolojik buluntu saptanmamıştır.

Yalıntepe Höyük (Grê Ga):

Cizre İlçesi'nin 27km. batısındaki Yalıntepe (Bêdar) Köyü'nün 2km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yüksek bir tepe görünümündeki höyük, yöre halkı tarafından Grê Ga olarak bilinmektedir (Harita: 2). Höyük, doğu-batı yönünde 220m., kuzey-güney yönünde 200m.

ölçülerinde ve yaklaşık 13m. yüksekliğindedir (Resim: 4). Höyüğün batısında kurumuş bir dere yatağı bulunmaktadır. Doğu ve güney eteklerinde harabe kalıntıları bulunan höyüğün, kuzey ve batı eteklerinde, etrafı ihata duvarı ile çevrili mezarlık bulunmaktadır. Höyük üzerinde yapılan incelemelerde Erken Tunç Çağı'na ait Bant Boyalılar, Gri Mallar, Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen Kızıl-Kahve Astarlı Mallar/Red Brown Wash Ware ve Habur Boyalıları ile Demir Çağı malzemesi olarak da Assur Dönemi'nin tipik seramik parçaları (Çizim: 1, 9-11) tespit edilmiştir. Ayrıca geç dönem Sırsız Seramiklerinin yanı sıra 17.-19. yy'lara ait lüle parçaları saptanmıştır. Höyük yüzeyinde seramik buluntularının dışında, bazalttan havan, havaneli ve çakmaktaşı parçaları söz konusudur.

Berım Harabeleri (Xırbê Berım):

Cizre İlçesi'nin 26km. güneybatısındaki Varlık (Gıjal) Köyü'nün 3km. kuzeydoğusunda yer almaktadır (Harita: 2). Yöre halkı tarafından Xırbê Berım olarak adlandırılan yerleşim yeri, doğu-batı yönünde 150m., kuzey-güney yönünde 100m. ölçülerindeki bir alanı kapsamaktadır. Kuzeyinde kurumuş bir gölet bulunan yerleşim yerinde yapılan incelemelerde, iç kısımları taş ve toprak ile dolu olan, kısmen belirgin mekân izleri ve yıkılmış yapılara ait etrafa yayılmış taşlar tespit edilmiştir. Yerleşim yerinin maruz kaldığı yoğun tahribat nedeniyle mimari yapıların plan özellikleri ve ölçüleri belirlenememiştir. Yerleşim yerinde geç döneme tarihlenen az sayıda Sırsız Seramikler tespit edilmiştir.

Aşê Hemo Su Değirmeni:

Cizre İlçesi'ne bağlı Koçtepe (Tellifrit) Köyü'nün 2.5km. kuzeydoğusundaki Şabani Mezrası'nda bulunmaktadır (Harita: 2). Değirmen yöre halkı tarafından Serê Kaniyê olarak adlandırılan mevkiide yer almaktadır. Kuzeyinden dere geçen değirmen, su arkı ve su kulesinden oluşmaktadır. Öğütme mekânı yıkılan değirmen, bazalttan inşa edilmiştir. Değirmenin su arkı, kuzey-güney yönlü 30m uzunluğunda, 0.60m. genişliğinde ve 0.30m. derinliğindedir. Çapı 1.60 m. ölçülerinde olan su kulesi, 2.90m. derinliğindedir ve su arkının güneyinde yer almaktadır. Su kulesinin etrafı kare planlı duvarla desteklenmiştir. Su kulesinin güneyinde bulunan öğütme mekânı, yıkılmış vaziyette olup iç kısmı taş ile dolu durumdadır. Yıkık olan öğütme mekânının plan özelliği ve ölçüleri belirlenmemiştir.

İDİL İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Cizre İlçesi'nin doğusunda yer alan İdil İlçesi'nde yürütülen 2021 yılı yüzey araştırması kapsamında, 24 adet taşınmaz kültür varlığı tespit edilmiş; 7 adet taşınmaz kültür varlığında ise güncelleme yapılmıştır (Harita: 2).

Kanizerka Kaya Resmi:

İdil İlçesi'nin 36km. güneybatısındaki Tepecik (Zevuk) Köyü'nün 1.25km. güneybatısında yer almaktadır (Harita: 2). Bazalt blok üzerinde, kazıma tekniği ile yapılmış stilize bir hayvan üstünde binici tasviri gözlemlenmiştir.

Cıreh Kaya Resimleri:

İdil İlçesi'nin 50km. güneybatısında bulunan Kozluca (Xanık) Köyü'nün 3.5km. güney-doğusunda yer almaktadır (Harita: 2). Alanın güneyinden Tilki Deresi geçmektedir. Sahada yapılan incelemelerde, bazalt bloklar üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış kaya resimleri tespit edilmiştir. Stilize tarzdaki kaya resimleri, farklı bazalt bloklar üzerinde tasvir edildikleri için bir komposizyon oluşturamamaktadırlar. Figürlerin ana temasını savaş sahnesi, insan, deve ve at figürlerinin yanı sıra bu hayvanların üzerinde bulunan binici tasvirleri oluşturmaktadır.

Grê Baraz:

İdil İlçesi'nin 41km. güneybatısındaki Özbek (Tıl Sekan) Köyü'nün 3km. güneybatısında, Grê Baraz Mezrası'nda yer almaktadır (Harita: 2). Modern yerleşimin altında kalan höyüğün sınırları belirlenememiştir. Kuzeyinde su deposu bulunan höyüğün eteklerinde, modern yapılaşma mevcuttur. Höyük konisinde, etrafı ihata duvarı ile çevrili bir mezarlık alanı bulunmaktadır. Höyükte az sayıda Demir Çağ'a tarihlendirilen pişirme kap parçaları tespit edilmiştir.

Tıl Sekan:

İdil İlçesi'nin 41km. güneybatısında bulunan Özbek (Tıl Sekan) Köy merkezinde yer almaktadır (Harita: 2). Modern köy yerleşimin altında kalan höyüğün sınırlarını belirlemek güçtür. Höyük, yaklaşık olarak doğu-batı yönünde 310m., kuzey-güney yönünde 250m. ölçülerinde ve yaklaşık 13m. yüksekliğindedir. Höyüğün güneyinde, çevresindeki su kaynaklarından beslenen bir dere yatağı bulunmaktadır. Höyüğün eteklerinde toprak çekimi sebebi ile oluşmuş kesitlerde yoğun miktarda Erken Tunç Çağı'na ait olan Nineve 5 ve Saklı Astarlı Mallar, Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen Kızıl-Kahve Astarlı Mallar/Red Brown Wash Ware, Habur Boyalıları ile Demir Çağı'na ait Assur Malları'nın yanı sıra Helenistik ve Geç Roma seramik parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca alanda bir adet tüm pişmiş toprak tezgâh ağırlığı belgelenmiş; gerekli belgeleriyle Mardin Müzesi'ne envanter olarak teslim edilmiştir.

Kozluca Höyük:

İdil İlçesi'nin 50km. güneybatısında bulunan Kozluca (Xanik) Köyü'nün merkezinde yer almaktadır (Harita: 2). Höyük, günümüzde köy yerleşimi altında kaldığından sınırlarını belirlemek güçleşmiştir[9]. Yerleşim yerinin doğusunda, çevresindeki su kaynaklarından beslenen bir dere yatağı, batısında ise su deposu bulunmaktadır. Alanda yapılan incelemelerde, az sayıda Geç Neolitik (Red Burnished Ware), Kalkolitik (Saman Yüzlü Mallar), Erken Tunç Çağı (Koyu Renk Açkılı Seramikler) ile Demir Çağı'na tarihlendirilen seramik örnekleri saptanmıştır.

Küçük Kozluca Höyük:

İdil İlçesi'nin 50km. güneybatısında bulunan Kozluca (Xanik) Köyü'nün 1.70km. kuzeydoğusunda yer almaktadır (Harita: 2). Alçak bir tepe görünümündeki höyük, doğu-batı

9 Kozbe 2008, 178.

yönünde 225m., kuzey-güney yönünde 280m. ölçülerinde ve yaklaşık 15m. yüksekliğindedir. Höyüğün batısında bir dere yatağı, güneybatısında ise 2 adet su kaynağı bulunmaktadır. Höyükte yoğun toprak çekiminin yanı sıra eteklerinde tarımsal faaliyetler yapılmaktadır (Resim: 3). Alanın genelinde yapılan taramada, oldukça yoğun seramik ve küçük buluntu gözlemlenmiştir. Seramik buluntulara baktığımızda, Çanak Çömlekli Neolitik Dönemi'n Hassuna seramikleri (Çizim 2;1-2), Çizi Bezeliler, Red Burnished Ware, Husking Tray ile Kalkolitik Dönem'in Yerel Saman Yüzlü Malları (Çizim 2: 3-4) ve Ubaid Dönemi'ne ait seramik parçalarının Çizim 2: 5-8) yoğunluk gösterdiği anlaşılmıştır. Bu malların dışında, Uruk (Çizim 2: 9) Çanak Çömleği, Erken Tunç Çağı'na ait Yalın Basit Mallar (Çizim 2: 10-11) ile Orta Tunç Çağı'nın karakteristik Habur Boyalıları mevcuttur[10]. Ayrıca alanda, obsidyen alet parçaları gibi küçük buluntular ve toprak çekimi yapılan alanların kesitlerinde mimari yapılara ait bazalt taş sıraları söz konusudur.

Şaburk Höyük:

İdil İlçesi'ne bağlı Tepecik (Zevuk) Köyü'nün 2km. güneyinde yer almaktadır (Harita: 2). Alçak bir tepe görünümündeki höyük, doğu-batı yönünde 165m, kuzey-güney yönünde 200m ölçülerindedir; yüksekliği ise 8 m'dir. Höyüğün kuzeybatısında, mevsimsel akış özelliği gösteren Tilki Deresi'ne ait bir kolun dere yatağı mevcuttur. Höyüğün tarım arazisine dönüştürülürken ortadan ikiye bölündüğü gözlemlenmiştir. Güneybatı eteğinde eski bir harabe kalıntısı bulunan höyükte, az sayıda obsidyen alet parçaları, Yeni Assur Dönemi'ne ait seramikler ile dönemi tanımlanamayan seramik örnekleri saptanmıştır.

Tepecik Höyük 1:

İdil İlçesi'nin 36km. güneybatısındaki Tepecik (Zevuk) Köyü'nün merkezinde yer almaktadır (Harita: 2). Höyük günümüzde mezarlık alanı olarak kullanıldığından; höyüğün kısmen belirlenen sınırları 90x100m. ölçülerinde ve 5m. yüksekliğinde olduğu anlaşılmıştır. Yerleşim yerinin güneyinde, Tilki Deresi geçmektedir. Alanda yapılan saha taramasında az sayıda Geç Neolitik Dönem'in tipik malları olan Çizi Bezeliler, Red Burnished Ware ile Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen Yerel Saman Yüzlü Mallar tespit edilmiştir.

Tepecik Höyük 2:

İdil İlçesi'nin 36km. güneybatısındaki Tepecik (Zevuk) Köyü'nün 300m güneyinde yer almaktadır (Harita: 2). Tarımsal faaliyetler, toprak çekimi ile karayolu faktörü gibi tahribatlara maruz kalan höyük, doğu-batı yönünde 110m., kuzey-güney yönünde 90m. ölçülerinde ve yüksekliği yaklaşık 7m.'dir. Kuzeyinde Tilki Deresi geçen höyüğün, genelinde yapılan incelemelerde, Geç Neolitik Dönem, Kalkolitik Dönem ile Erken Tunç Çağı'na ait seramik parçaları saptanmıştır.

10 Kozbe 2008, 178-179.

Gültepe Höyük:

İdil İlçesi'nin 35km. güneybatısında bulunan Çığır (Serê Kani) Köyü'nün, Gültepe Mezrası'nda yer almaktadır (Harita: 2). Küçük bir tepe görünümündeki höyük, doğu-batı yönünde 120m., kuzey-güney yönünde 110m. ölçülerinde; yüksekliği ise yaklaşık 9m.'dir. Höyüğün güney ve güneybatısında mevsimlik bir dere yatağı bulunmaktadır. Höyüğün üst kısmı mezarlık alanı, etekleri ise tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Alanda yapılan incelemelerde az sayıda Kalkolitik Dönem'in Yerel Saman Yüzlü Malları ile Assur Dönemi'ne ait tipik seramik parçaları ele geçmiştir.

Tılê Reş Höyük 1:

İdil İlçesi'nin 35km. güneybatısındaki Çığır (Serê Kani) Köyü'nün 1km. güneyinde yer almaktadır (Harita: 2). Yüksek bir tepe görünümündeki höyük, doğu-batı yönünde 250m., kuzey-güney yönünde 260m. ölçülerinde olup 17m. yüksekliğindedir. Batı kısmında bir dere yatağı bulunan höyüğün doğu, kuzey ve güney eteklerinde eski ve modern mezarlar yer almaktadır. Alanda yapılan incelemelerde, az sayıda Artuklu Dönemi'ne ait barbutin bezemeli sırsız seramikler, Geç Osmanlı Dönemi'ne ait koyu yeşil tek renk sırlılar ile bitüm akıtmalı seramik örnekleri tespit edilmiştir.

Tılê Reş Höyük 2:

Yerleşim yeri, Tılê Reş Höyük 1'in yaklaşık 50m. batısında bulunmaktadır. Doğusunda bir dere yatağı bulunan höyük, birbiri ile bağlantılı alçak iki yayvan tepeden oluşmaktadır. Höyük, doğu-batı yönünde 90m., kuzey-güney yönünde 150m. ölçülerinde; yüksekliği ise 2 m.'dir. Alanda az sayıda Yeni Assur Dönemi'nin tipik seramikleri ile çakmaktaşı alet parçaları ve dağınık durumda bazalt taş parçaları saptanmıştır.

Çığır Höyük:

İdil İlçesi'nin 35km. güneybatısında bulunan Çığır (Serê Kani) Köyü'nün merkezinde yer almaktadır (Harita: 2). Köy yerleşimi altında kalmış höyüğün sınırlarını belirlemek mümkün olamamıştır. Alanın genelinde yapılan incelemelerde herhangi bir arkeolojik buluntu tespit edilememiştir.

Gırıkê Moza:

İdil İlçesi'nin 40km. güneybatısında bulunan Kurtuluş (Batelê) Köyü'nün 2.5km. kuzeydoğusunda yer almaktadır (Harita: 2). Küçük bir tepe görünümümdeki höyük, doğu-batı yönünde 150m., kuzey-güney yönünde 145m. ölçülerinde ve yaklaşık 10m. yüksekliğindedir. Höyüğün koni kısmında eski mezarlık alanı, kuzeybatısında gölet bulunmaktadır. Alanda yapılan incelemelerde Ubaid Boyalıları, Nineve 5, Seramikleri, Yalın Basit Mallar, Habur Boyalıları, Kalın Cidarlı M.Ö. 2.binyıl Depolama Kapları, Assur Seramikleri ve Sırsız Seramikler gibi Kalkolitik, Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Geç Tunç Çağı, Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait örnekler ele geçmiştir.

Grê Revan:

İdil İlçesi'nin 22km. güneybatısındaki Oyalı (Delava Qesrê) Köyü'nün 2.5km. güneydoğusunda bulunmaktadır (Harita: 2). Yüksek bir tepe görünümündeki höyük, doğu-batı yönünde 260m., kuzey-güney yönünde 220m. ölçülerinde ve yaklaşık 17m. yüksekliğindedir. Höyüğün kuzeydoğu eteğinde, Şeyh Şerif Türbesi ve bir su kaynağı bulunmaktadır. Höyüğün çevresinde eski köy yerleşimine ait kalıntılar yer alırken; tepe kısmında eski mezarlık alanı bulunmaktadır. Höyüğün genelinde yoğun olarak Geç Kalkolitik, Erken Tunç Çağı (Gri Mallar), Orta Tunç Çağı (Habur Boyalıları), bitüm akıtmalı seramik parçaları ile Orta Çağ'a tarihlendirilen çizi bezemeli sırsız seramik parçalarının yanı sıra havan parçaları da gözlemlenmiştir.

Alakamış Höyük:

İdil İlçesi'nin 31km. güneybatısındaki Alakamış (Eleqemşê) Köyü'nün merkezinde yer almaktadır (Harita: 2). Alakamış Köyü, höyük üzerine kurulduğundan höyüğün sınırları belirlenememiştir. Höyüğün batı ve kuzey eteklerinden dere yatağı geçmektedir. Güneybatı eteğinde de ziyaret bulunan höyükte, az sayıda tanımlamayan amorf nitelikteki seramik parçaları tespit edilmiştir.

Ocaklı Höyük:

İdil İlçesi'nin 30km. güneybatısında bulunan Ocaklı (Bani) Köyü'nün merkezinde yer almaktadır (Harita: 2). Köy yerleşiminin altında kalan höyüğün sınırları belirlenememiştir. Kuzeyinde 1635 tarihli bir cami, su kaynağı ve mezarlık alanı bulunan höyüğün koni kısmında ise su deposu mevcuttur. Alanın genelinde yapılan incelemelerde, herhangi bir arkeolojik buluntu saptanamamıştır.

Aşağı Yavşan Höyük:

İdil İlçesi'ne bağlı Aşağı Yavşan (Zergüz) Köyü'nün merkezinde yer almaktadır (Harita: 2). Günümüzde köy yerleşimi altında kalan höyüğün yapılaşmadan dolayı sınırları belirlenememiştir. Höyüğün koni kısmında, mezarlık alanı bulunmaktadır. Kuzey eteğinde bir adet su deposu bulunan höyüğün doğusunda, Zergüş Deresi ve küçük bir su kaynağı mevcuttur. Höyükte az sayıda Demir Çağı'na tarihlenen Yeni Assur Seramikleri ile Orta Çağ'a ait sırlı ve sırsız seramik parçaları ele geçmiştir.

Yukarı Yavşan Höyük:

İdil İlçesi'ne bağlı Yukarı Yavşan (Zergüz) Köyü'nün kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Yayvan bir tepe görünümündeki höyük birbiri ile bağlantılı iki ayrı tepeden oluşmaktadır (Harita: 2). Höyüğün batı tepesi günümüzde mezarlık alanı olarak kullanılmakta ve yoğun ot ile kaplı durumdadır. Höyük, yaklaşık olarak doğu-batı yönünde 200m., kuzey-güney yönünde 160m. ölçülerinde ve yaklaşık 5m. yüksekliğindedir. Höyüğün güney eteğinde bulunan 3 adet su kaynağı, höyüğün doğusundan geçen Zergüş Deresi'ni beslemektedir. Höyüğün tepe

kısmında, etrafı taşlarla çevrili ziyaret bulunmaktadır. Alanın genelinde yapılan incelemelerde, az sayıda Geç Neolitik Dönem ile Orta Çağ'a tarihlenen seramik parçaları, obsidyen ve çakmak taşı alet parçaları ve 2 adet kırık havan taşı parçası saptanmıştır.

Kızıl Höyük:

İdil İlçesi'ne bağlı Yavşan (Zergüs) Köyü'nün 1.5km kuzeyindeki Doğanlar (Grê Kızıl) Mezrası'nda yer almaktadır (Harita: 2). Höyüğün doğusundan Zergüş Deresi geçmektedir. Höyük, doğu-batı yönünde 195m., kuzey-güney yönünde 200m. ölçülerinde ve yaklaşık 9m. yüksekliğindedir. Höyük üzerinde bulunan modern yapılaşmadan ve doğu eteğinin yoğun biçiminde ot ile kaplı olmasından kaynaklı az sayıda geç döneme ait amorf nitelikli sırsız seramik parçaları gözlenmiştir.

Okçu Höyük:

İdil İlçesi'nin 21km. güneyindeki Okçu (Sıvık) Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır (Harita: 2). Höyük üzerinde yoğun modern yapılaşma ve mezarlık alanı bulunmaktadır. Bu nedenle höyük yaklaşık olarak doğu-batı yönünde 150m., kuzey-güney yönünde 100m. ölçülerinde olup yaklaşık 9m. yüksekliğindedir. Höyük üzerinde, az sayıda tanımlanamayan amorf nitelikli seramik parçaları bulunmuştur.

Bezabde Kalesi:

İdil İlçesi'nin 17km. kuzeydoğusundaki Hendek Köyü'nün 1km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Arazi topografyasına göre tahkim edilen kale, alçak bir tepe üzerine konumlanmıştır (Harita: 2). Geniş bir alana yayılan Bezabde Kalesi, iç kale ve dış kent baz alınarak doğu-batı yönünde 800m. kuzey-güney yönünde 300m. ölçülerindedir. Dicle Nehri'nden olan yüksekliği ise 36m'dir. Bezabde, çevresine göre ortalama bir yüksekliğe sahip kayalık bir tepeliğin üzerine tahkim edilmiştir. Kale, muhtemel geç dönem eklentileri de dâhil üç bölümden oluşmaktadır. Batı kısmı, geç dönem eklentisi olduğu düşünülen üçgene yakın bir plan (yak.160x100m.) sergilerken; merkezi kısmı, kareye yakın planlı (yak.230 x 180m.); doğu kısmı ise Dicle Nehri'ne doğru taraçalanmış yuvarlak bir plan (yak.300x330m.) sergilemektedir. Kalenin, kare planlı merkezi kısmında, günümüzde harabe halinde kare ve dikdörtgen planlı çok sayıda mekân yer almaktadır. Korunaklı bir konumda olan kalenin kuzeyinden Dicle Nehri geçmektedir. İç kale ve dış kent sisteminden oluşan kaleden günümüze sadece iç kaledeki harabe yapılarının temel izleri ulaşmıştır. Yıkılmış mekânlara ait taşlar ve kısmen belli olan mekânların sınırları tam olarak belirlenmediğinden plan özellikleri ve ölçüleri de saptanamamıştır. Kalenin dış kenti, doğu ve güney etekleri boyunca devam etmektedir. Günümüzde alan, tarım arazisi olarak kullanıldığından dış kente ait herhangi bir mimari yapıya ulaşmamıştır. Kalenin doğu, batı ve güney kısımlarında toprak altında kalmış ve kısmen belli olan iç kaleye ait sur duvarları ile destek kuleleri olan burçlar görülmüştür. İç kalenin doğu eteği, çift kademeli sur sistemi ile çevrilmekte iken kuzey eteğinde sur kalıntısı tespit

edilmemiştir. Kalenin güneyi ile doğu kesiminde, yaklaşık 12-30m genişliğinde ana kayaya oyulmuş L biçimli bir hendek yer almaktadır[11]. Sur duvarlarının yer yer kesintiye uğraması ve sınırlarının tam olarak belirlenmemesinden kaynaklı ölçüleri alınamamıştır. Alanda yapılan incelemeler sonucunda çizi ve rulet bezemeli Sırsız Seramikler, yoğun olarak tuğla ve çatı kiremitleri (tegula) tespit edilmiştir. Büyük oranda tahrip olan kalenin doğu eteğinde iş makinaları ile açılmış büyük kaçak kazı çukurları bulunmaktadır.

Cıreh Harabeleri:

İdil İlçesi'ne 36km. uzaklıkta bulunan Tepecik (Zevuk) Köyü'nün güneybatısında yer almaktadır (Harita: 2). Yerleşim yeri, doğu-batı yönünde 750m., kuzey-güney yönünde 625m. Ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır. Yerleşim yerinde, dağınık durumda mimari yapılara ait taşlar ve sınırları belirlenemeyen mekân izleri tespit edilmiştir. Alanda az sayıda Yeni Assur Dönemi'nin tipik seramikleri ile Geç Antik Çağ'a tarihlenen Brittle Ware/Kırılgan Pişirme Kapları örnekleri saptanmıştır. Bu dağınık buluntu alanında ayrıca bazalt taş bloklarının üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış haç motifleri gözlenmiştir. Ayrıca, tek bir bazalt bloğun işlenmesi ile yapılmış ezme havuzu ve kanaldan oluşan bir adet işlik mevcuttur. Toprağa gömülü olan işlik günümüzde tarla açma sırasında yerinden kaldırılıp tarla duvarına bırakılmıştır. Oval bir forma sahip olan ezme havuzu, 1.35x1.40x0.20m. ölçülerinde olup; ön kısmında, 0.30x0.12x0.12m. boyutlarında bir kanal mevcuttur.

Tıllık Harabeleri:

İdil İlçesi'ne bağlı Oymak (Rizok) Köyü'nün yaklaşık 5km güneybatısında bulunan kayalık alanda yer almaktadır (Harita: 2). Alçak bir tepe görünümündeki yerleşim yeri, doğu-batı yönünde 100m., kuzey-güney 140m. ölçülerindeki bir alana yayılmaktadır. Kuzeyinde Elim Deresi bulunan yerleşmede, plan özelliği ve ölçüleri belirlenemeyen bazalttan duvar izleri ve etrafa dağılmış taşlar tespit edilmiştir.

Grê Elım Harabeleri:

İdil İlçesi'ne bağlı Oymak (Rizok) Köyü'nün yaklaşık 3km batısında bulunan Alem Dağı'nın zirvesinde yer almaktadır (Harita: 2). Grê Elım Harabeleri, ovaya hâkim bir konumda, doğu- batı yönünde 165m., kuzey-güney yönünde 95m. ölçülerindeki bir alanı kaplamaktadır. Nitekim Grê Elım Harabeleri'nde, 1984 yılında Assur Dönemi'ne ait bir stel tespit edilmiş ve Mardin Müze Müdürlüğü tarafından taşınmıştır. Alanda iç kısımları taşlarla dolu, sınırları kısmen belli olan mekânlar tespit edilmiştir. Bu yerleşim yerinde iş makinaları ile açılmış kesitlerde, İslami Döneme (13.-14.yy) ait Sırsız Seramiklerin yanı sıra kırık durumda işlenmiş bazalt taşlar tanımlanmıştır.

11 Algaze ve diğerleri, 2012, 42-44; Algaze, 1989, 250; Güngör 2021, 401.

Oyalı Kayalık Alan Yerleşimi:

İdil İlçesi'nin 22km. güneybatısındaki Oyalı (Delava Qesrê) Köyü'nün 2km. kuzeyindeki kayalık alanın doğu yamacında yer almaktadır (Harita: 2; Resim: 5). Yerleşim yeri, doğu-batı yönünde 66m., kuzey-güney yönünde 325m. ölçülerindeki bir alanı kapsamaktadır. Alanın genelinde yapılan incelemelerde, 25 adet kaya konut, 1 adet kaya mescit ve sonraki dönemlerde yapılmış olan yıkık durumdaki mekânlar tespit edilmiştir. Yerleşim yerindeki kaya konutlar, tek ve kompleks mekânlı kaya konut tiplerinden oluşmaktadır. Kaya konutlar, günümüzde hayvan barınağı olarak kullanıldığından geç dönemlerde iç kısımları yıkılarak tahrip edilmiş ve bu yüzden plan özellikleri belirlenememiştir. Ayrıca İdil İlçesi'nin 6.5km güneyinde bulunan Üçok (Babek) Köyü sınırları içerisinde kalan Guhıj mevkii'inde ana kayaya oyularak yapılmış bir sarnıç saptanmıştır. Sarnıcın üst örtüsü kalkerden beşik tonozlu olup yapıya kuzeye bakan 0.75x1.30m. ölçülerindeki girişten geçilmektedir. Girişin gerisinde iki adet, ana kayaya oyulmuş basamak mevcuttur. Düzgün olmayan dikdörtgen plan özelliği gösteren sarnıç, 2.80x4.20m. ölçülerinde dikdörtgen planlı ve 2.70m. iç yüksekliğe sahiptir. Sarnıcın iç kısımdaki ana kaya üzerinde yer yer sıva izleri mevcuttur. Sarnıcın kuzey ve güney duvarlarında 2 adet havalandırma veya yağmur sularını sarnıca ulaştıran tahrip olmuş açıklık yer almaktadır.

SONUÇ

2021 yılı yüzey araştırması kapsamında, İdil İlçesi'nde, 19 adet Höyük, 1 adet Kale, 3 adet Harabe Yerleşimi, 1 adet Kayalık Alan Yerleşimi, yaklaşık 25 adet Kaya Konut,1 adet Kaya Mescit, 1 adet Cami, Kaya Resimleri ile 1 adet İşlik belgelenmiştir. Cizre İlçesi'nde yapılan yüzey araştırmasında ise 13 adet Höyük, 1 adet Harabe Yerleşimi ile 1 adet Su Değirmeni kayıt altına alınmıştır. Söz konusu kültür varlıklarının içerisinde, İdil İlçesi'nde 7 adet, Cizre İlçesi'nde 9 adet höyük türü kültür varlığının bilgileri yazılı ve görsel olarak güncellenmiştir. Yukarıdaki kültür varlıklarının çeşitliliğinden anlaşılacağı üzere doğal coğrafi faktörlerin yanında kültürel, ekonomik, politik ve idari gibi yerleşim yerlerini şekillendiren temel beşeri bileşenler, Şırnak İlinin özellikle de Cizre ve İdil ilçelerinin içinde yer aldığı bu bölgeye jeostratejik bir mekânsal alan rolü kazandırtmıştır. Bölgesi'nin prehistorik dönemlerden itibaren Mezopotamya ve Anadolu arasındaki stratejik konumu ve bölgelerarası çevresel etki parametresi bölgeye mekânsal anlamda merkezi güç noktası niteliğini kazandırması sonucunda burada birçok uygarlığa ait zengin kültürel bir dokuyu görmek mümkündür. Hiç şüphesiz doğal ve beşeri etkenlerin olumlu bir yansıması sonucu, bu bölge yüzyıllarca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Nitekim Türkiye, Irak ve Suriye gibi üç ülkenin kavşak noktasında yer alan bölgedeki Cizre ve İdil ilçelerinde 2021 yılında yürütmüş olduğumuz yüzey araştırmasında tespit edilen kaya resimleri bölgenin kültürel sürecini Üst Paleolitik Dönem'e dek geriye götürmektedir. Ayrıca tam bir *terra incognita* olan bölgenin seramik gelenekleri, komşu bölgelerdeki benzer örnekler de göz önüne alınarak değerlendirildiğinde[12] oldukça

12 Kozbe 2007, 313

zengin bir seramik repertuarına sahip olduğunu anladığımız bu bölgede; en erken Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'den en geç Yakın Çağ'a (19. yy Geç Osmanlı) kadar kesintisiz bir yaşam silsilesinin varlığından söz edebiliriz.

KAYNAKÇA

Algaze, G. (1989). "A New Frontier: First Results of the Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project 1988", *Journal of Near Eastern Studies*,Vol. 48, No. 4, ss.241-281.

Algaze, G., Hammer, E., Parker, B., Breuninger, R. ve Knudstad, J. (2012). "The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project. Final Report Of The Cizre Dam And Cizre-Silopi Plain Survey Areas", *Anatolica XXXVIII*, ss. 1-116.

Güngör, A. (2021), "Cudi Dağı'nın Gölgesindeki Stratejik Nokta: Cizre", *2. Uluslararası Nuh Tufanı ve Cudi Dağı Sempozyumu*, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık, ss. 397-426, Şırnak.

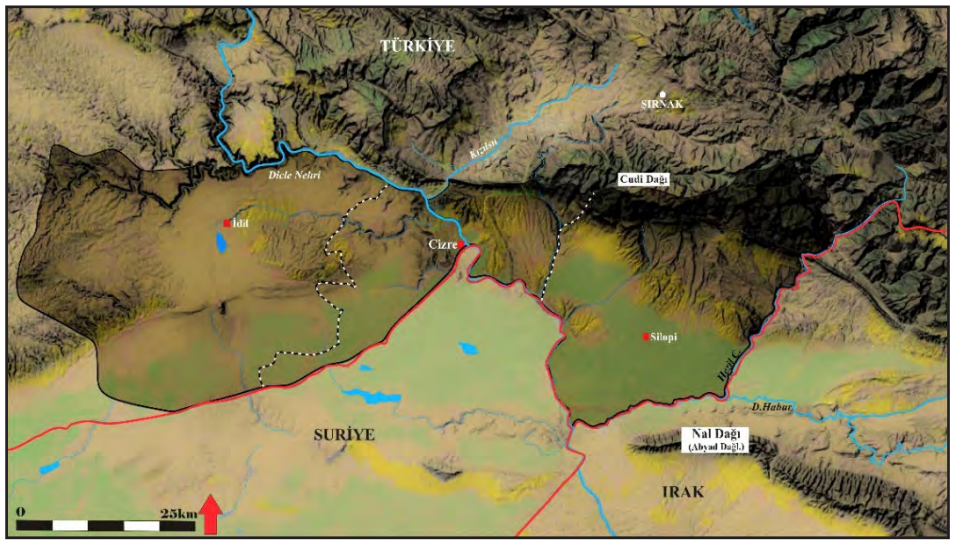
Kozbe, G. (2006). *"*Şırnak İli, Cizre-Silopi Ovası 2004 Yılı Yüzey Araştırması", *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, (ss. 293-308), Ankara.

Kozbe, G. (2007). "Şırnak İli, Cizre-Silopi Ovası Yüzey Araştırması, 2005", *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* ss. 307-326, Ankara.

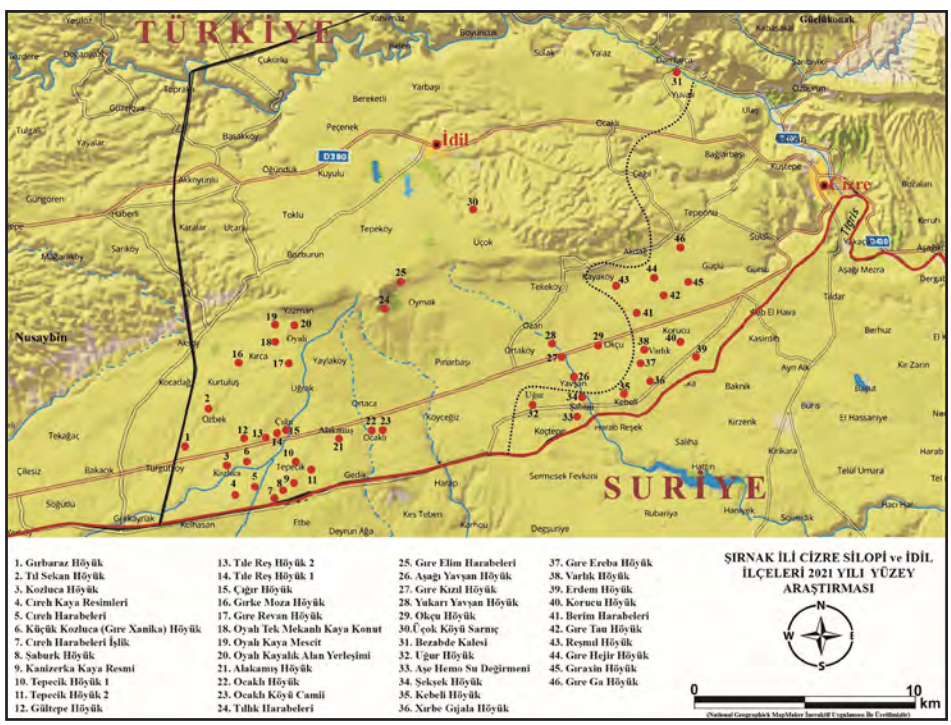
Kozbe, G. (2008). "Şırnak İli Yüzey Araştırmaları 2006", *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt,* ss. 175-186*,* Ankara.

Kozbe, G. (2021), "Cudi Dağı- Dicle ve Doğu Habur Nehirleri Üçleminde Yeni Assur İmparatorluğu'nun Kuzey Eyaleti: *Ulluba*", *2. Uluslararası Nuh Tufanı ve Cudi Dağı Sempozyumu*, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık, (ss.377-396). Şırnak

Kozbe, G. ve Güngör, A. (2018). Uygarlıklar Kavşağında Cizre-Silopi Ovası'nın Erken Tarihi, *Üç Ülkenin Kavşağında Uluslararası Silopi Sempozyumu Bildiri Kitabı,* Şırnak Üniversitesi Yayınları. ss.47-88, Şırnak.

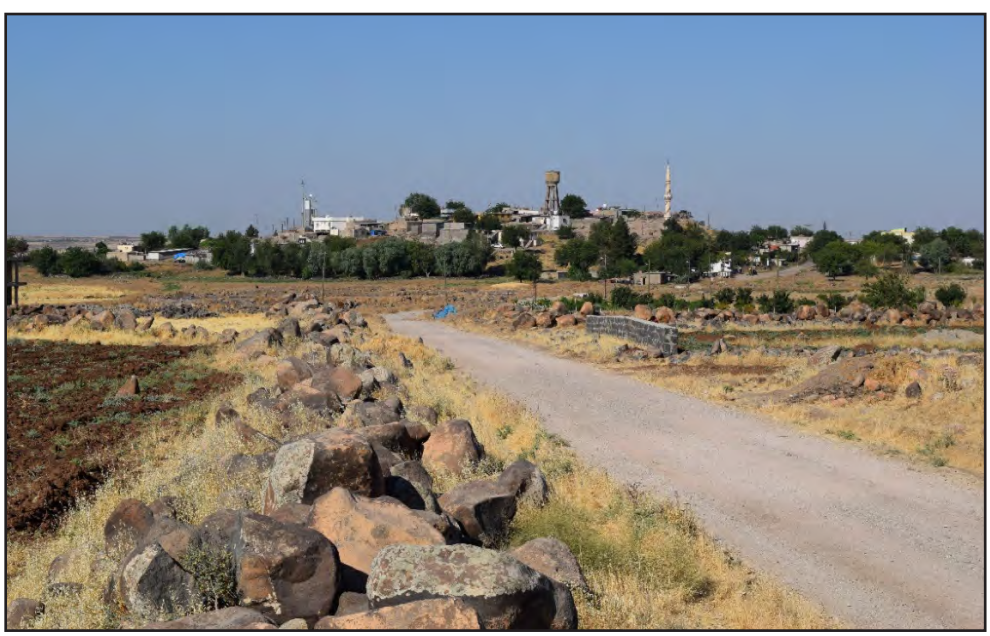
Harita 1: Şırnak, Cizre illeri ve Silopi ve İdil ilçeleri 2021 yılı yüzey araştırması sahası.

Harita 2: Cizre İli ve İdil İlçesi kültür varlıklarının lokasyon haritası.

Resim 1: Grê Şekşek Höyüğü genel görünüm.

Resim 2: Kebeli (Babil) Höyüğü genel görünüm.

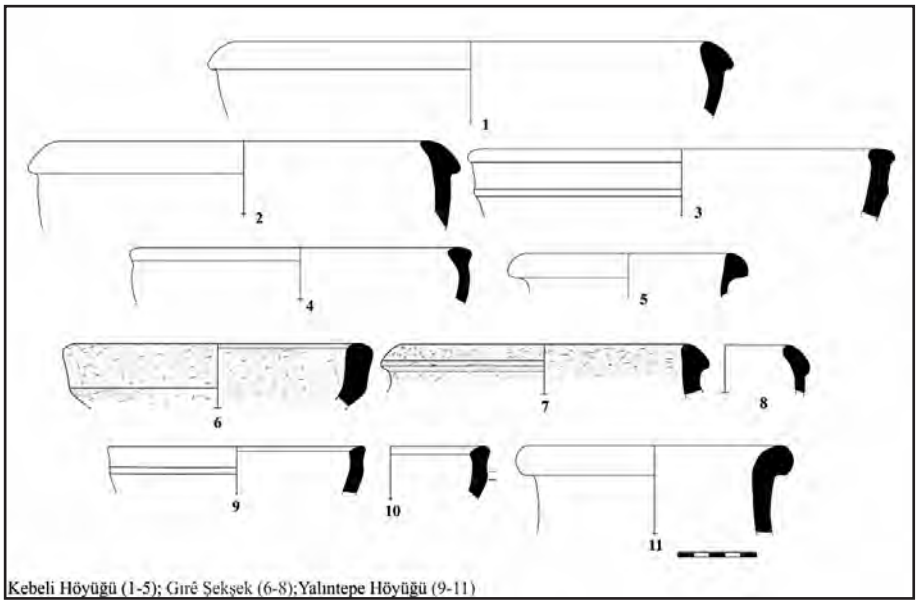
Resim 3: Küçük Kozluca Höyüğü (Grê Xanika) genel görünüm.

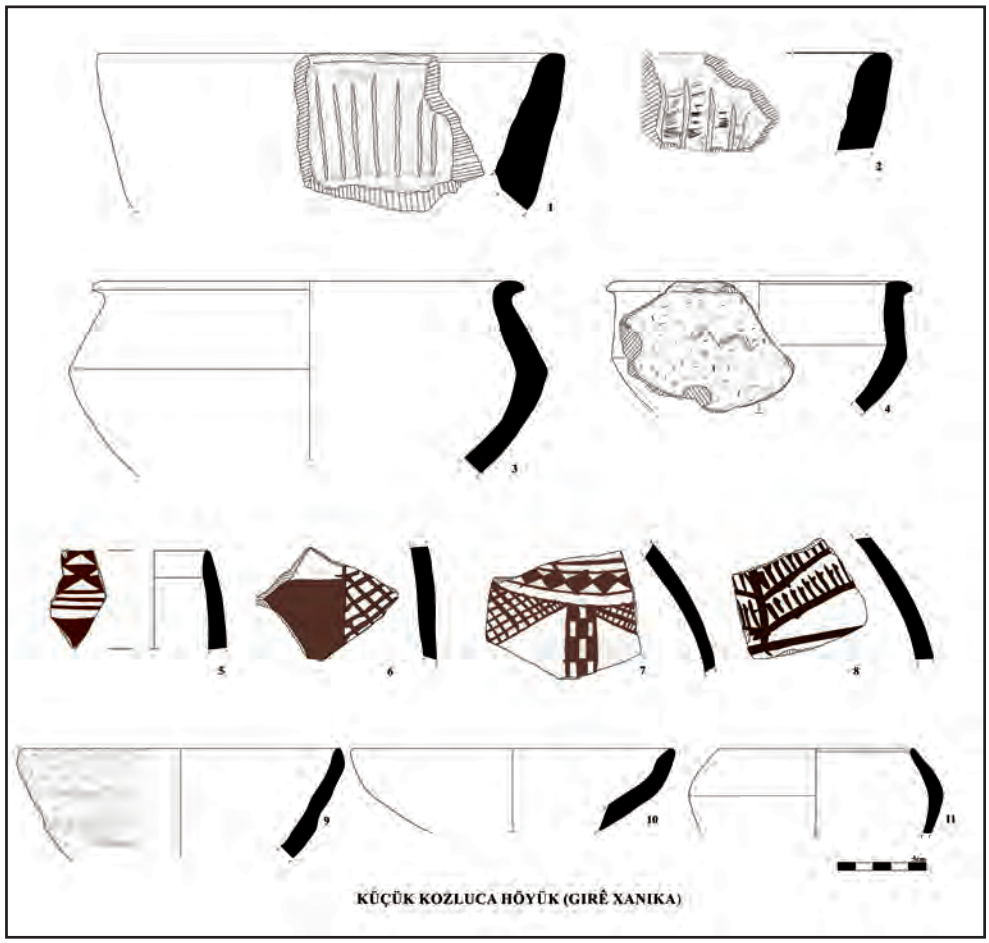
Resim 4: Yalıntepe Höyüğü (Grê Ga) genel görünüm.

Resim 5: Oyalı kayalık alan yerleşimi.

Çizim 1: Yüzey araştırmasında tespit edilen Assur seramik örnekleri.

Çizim 2: Küçük Kozluca Höyük farklı dönemlere ait mal grupları.

KARS İLİ VE ÇEVRESİNDE YER ALAN ORTAÇAĞ ERMENİ KİLİSELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 YILI ÇALIŞMALARI

Güner SAĞIR*

Rıza Gürler AKGÜN

Kars İli ve ilçelerini kapsayan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile İstanbul Üniversitesi adına yürütülen *Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Proje No: YA013601-2021)* yüzey araştırmasının onuncu ve son sezonu, 31 Ağustos-12 Eylül 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.[1]

2010 yılında başlayan yüzey araştırmasında Ortaçağ Ermeni kiliselerinin belgeleme çalışmaları 2019 yılı öncesinde tamamlanmış ve bu yapılara ait bilgiler de önceki yılların raporlarında yer almıştır.

2021 yılında, Kars'ın Merkez ve Digor ilçelerinde, 1. derece askeri yasak bölgede yer alan Horomos Manastırı, Mren Katedrali ve Mağazberd Kalesi'nin yerleşim alanlarının tespitine yönelik 2019 yılında başlayan çalışmalara devam edilmiştir (Harita 1).[2] 2019 yılında, Harita Genel Komutanlığından alınan ortofotolar yerleşim alanlarının tespitinde kullanılmış ancak yeterli olmamıştır. 2021 yılında bu alanların tespitinde daha sağlıklı veriler elde etmek için drone ile fotoğraf ve video çekimleri yapılmıştır. Bu çekimler, askeri yasak bölgede olan yerleşimler için Genelkurmay Başkanlığı'ndan, dışında kalan yerleşimler için ise Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'nden (SHGM) alınan izinlerle gerçekleştirilmiştir. Oğuzlu Köyü'ndeki kilise, Yağkesen Köyü'ndeki Kızıl Kilise ve Kozluca Köyü'ndeki Bagnayr Manastırı'nda sadece drone çekimleri yapılmıştır.

* Doç. Dr. Güner SAĞIR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Müzecilik Bölümü. İletişim: Kütüphane ve Dokümantasyon Dai. Bşk. Geçici Hizmet Binası, MÜZEYUM Ofisi, Molla Hüsrev Mah. Molla Şemsettin Cami Sok. No: 10 Fatih/İstanbul. E-posta: guner.sagir@istanbul.edu.tr, gunersagir@gmail.com

Öğr. Gör. Rıza Gürler AKGÜN, Maltepe Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Mimari Restorasyon Programı. İletişim: Maltepe Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, 34857 Maltepe/İstanbul. E-posta: rizaakgun@maltepe.edu.tr, rizagurlerakgun@gmail.com

1 2010 yılında başlayan araştırmamıza başından beri emek veren Mimar Aykut Fenerci'ye, Ermenice kaynak, yayın ve kitabelerin çevirilerini yapan İstanbul Ermeni Patrikliği'nden Sayın Hovagim Seropyan ile Dr. Krikor Damadyan'a, 2021 yılı Bakanlık Temsilcisi ve Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Aysun Adıgüzel'e, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kars Müzesi Müdürlüğü yetkilileri ve personeline, arazi ulaşımımız için yardımlarından dolayı Ali Haydar Altun, Onur Tevfik Kılıç ve Ayberk Özaltanlı'ya, konaklamamız için Kars'taki evini bizlere açan Sayın Timuçin Yıldız'a teşekkürlerimizi sunarız.

2 T.C. Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Harekât Başkanlığı'nın izni doğrultusunda, Kars 14. Mekanize Tugay Komutanlığı'nda bulunan 25'inci Hd.Tug. K.Yrd.lığı ile Türkiye-Ermenistan sınırında 1. derece askeri yasak bölgedeki yapılarda çalışma koşullarını belirleyen bir protokol imzalanmıştır. Çalışmalar, 25'inci Hd.Tug.K.Yrd.lığı'nın koordinasyonunda Subatan Hudut Taburu (Şehit Albay Yalçın Koçak Kışlası) ve ona bağlı Şehit Piyade Uzman Onbaşı Mustafa Koçak Sınır Karakolu (Baraj Karakolu) ile Üçbölük Sınır Karakolu, Digor Hudut Bölük Komutanlığı ve ona bağlı Kilittaşı Sınır Karakolu'ndan görevlendirilen askerler eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Verdikleri izinler ve destekler için Genelkurmay Başkanlığı'na, 25'inci Hudut Tugay Komutan Yardımcılığı'na, askeri sınırdaki tüm programımızı koordine eden ve bize çok rahat bir çalışma ortamı sağlayan Subatan Hudut Tabur Komutanlığı'ndan Piyade Kıdemli Binbaşı Tolga Üzüm ile tüm askeri personele arazi çalışmalarımızda gösterdikleri yakın ilgi ve kolaylık için teşekkür ederiz.

Horomos Manastırı

2010 yılından beri, bazı yıllar çalışma, bazı yıllar ise kontrol amaçlı ziyaret edilen Horomos Manastırı'nda mimari belgeleme çalışmaları, 2019 yılı öncesinde tamamlanmıştır (Resim: 1). Kuruluşu 10. yüzyıla dayanan manastır, 14. yüzyıla kadar yapılan eklemelerle genişletilmiştir. İnşa edildiği tarihten itibaren önemli bir dini merkez olan manastırda Ermeni kilisesinin büyük din adamları ikamet etmiş, Bagratlı Ermeni krallarının da gömü alanı olmuştur. Değerli röliklere ve büyük kütüphaneye sahip manastır, aynı zamanda minyatürlü el yazması üretimiyle ünlü bir merkezdir.

Manastırın ana bölümü Surp Hovhannes Kilisesi (Aziz Yahya Kilisesi) ve gaviti, Ruzukan mezar yapısı, Ani'li Hatun Şapeli, Rölikler Evi ve kalıntı halinde diğer mekânlardan oluşmaktadır. Güney kısmı Arpaçay'a bakan bu bölümünün, kuzeyi ve batısı avlu duvarıyla, doğusu ise binalarla çevrilidir. Avlu duvarlarının dışında, batıda ve kuzeyde, ayrıca ikinci kısmı oluşturan şapelin kuzeybatısında küçük yerleşim alanı vardır. 2019 yılında bu yerleşim alanın manastırın vaziyet planına işlenmesi için tespit çalışmalarına başlanmış, 2021 yılında ise bu çalışmalar drone çekimleriyle desteklenerek bitirilmiştir (Resim: 2-3). Böylece 2019 ve 2021 yılı çalışmaları sonucunda ilk kez manastırın yerleşim alanındaki tüm binaları içine alacak şekilde vaziyet planı çizilmiştir (Çizim: 1).

Manastırın etrafındaki yerleşim alanında yapılan incelemelerde, birbirine bitişik mekânlardan oluşan, gruplar halinde binalar tespit edilmiştir. Bu mekânların, yaşam ve depo alanları dışında işlevlerini ve dönemlerini belirlemek mümkün olmamıştır. Ancak mekânların bir kısmının duvar örgüsünden manastırın orijinal dönemine ait olabileceği düşünülmektedir. Bazı mekânların manastıra bakan duvarlarının köşelerinde dikdörtgen haçkar yuvaları ve haçkar parçaları bulunmuştur. Bu da özel bir düzenlemeye işaret etmektedir. Ayrıca manastırın Arpaçay'a açık olan kısmında belli aralıklarla, sıra halinde yerleşim alanını çevreleyen dikdörtgen yapılar dikkat çeker. Bu yapıların savunma amaçlı yapılmış olabileceği değerlendirilmektedir. İkinci kısımdaki şapelin kuzeyindeki yerleşim alanında bulunan ortası delik büyük yuvarlak taş, 19. yüzyıl sonlarında oluşan yerleşim alanındaki bezirhaneye işaret eder.

Mağazberd Kalesi

Kars'ın 39 km. doğusunda Üçbölük Köyü yakınlarında 1. derece askeri yasak bölgede bulunan Mağazberd Kalesi, iki bölümlü bir yerleşime sahiptir (Resim: 4). İlk kuruluşu 6. yüzyıla kadar giden kalenin önemi, Ani'nin 961 yılında başkent olmasından sonra artmıştır. 11. yüzyıl ortalarından itibaren Bizanslılar, Selçuklular, Gürcüler ve Moğollar tarafından kullanılan kale, 1579'da Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş ve 19. yüzyıl ortalarına kadar kullanılmıştır.

2019 yılında Mağazberd Kalesi'nin hem alt hem de üst yerleşiminde geçmiş yıllarda tespit ettiğimiz kiliselerin kaledeki konumlarını belirlemek için ortofotolar üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında net görünmeyen, alt ve üst yerleşimlerdeki sur içindeki

mekânların ve mezarlıkların bir kısmı, klasik yöntemlerle ölçüleri alınarak plana işlenmiştir. 2021 yılında ise ölçekli çizimler kontrol edilmiş, eksikler tamamlanmış ve tüm alanın drone ile hava fotoğrafları çekilmiştir. Böylece çekilen hava fotoğrafları ve bunlardan oluşturulan oldukça detaylı ortofotoların yardımıyla, ilk kez Mağazberd Kalesi'nin tüm yerleşim alanının vaziyet planını çizebilmek mümkün olmuştur (Çizim: 2).

Mağazberd Kalesi, Kaya Oyma Manastır

Mağazberd Kalesi'nin alt yerleşiminin güneybatısında, dere yatağından yaklaşık 1,5 km uzaktaki peri bacaları oluşumu içinde küçük bir kaya oyma manastır tespit edilmiştir (Resim: 5).

Daha önce herhangi bir yayında varlığına rastlanılmayan kaya oyma manastırın Ermenilere ait olduğu düşünülmektedir. Hayli tahrip olmuş ve alt bölümleri toprakla kapanmış manastırın bugün altı katı görülmektedir. Küçük şapeller, geçitler, mekânlar ve mekânların içinde mezar nişleri tespit edilen yapının ulaşılabilen alanlarının eskiz çizimleri yapılmış, ölçüleri alınmış ve fotoğrafları çekilerek çalışma sonlandırılmıştır (Çizim: 3-4).[3]

Mren Katedrali

Kars'ın Digor İlçesi'nde, 1. derece askeri yasak bölgede bulunan katedral, batı cephesindeki kitabeye göre 641 öncesine tarihlendirilir (Resim. 6). Yapıdaki kitabelerden 14. yüzyılın ilk yarısına kadar kullanıldığı anlaşılır.

Mren Katedrali, Arpaçay nehri kenarında, geniş plato üzerine yayılmış çok geniş bir yerleşim alanı içindedir. 2019 öncesi Mren Katedrali'nin mimari belgelemesi tamamlanmış, yerleşim alanının bir kısmının yüzey taraması yapılmıştır. Ancak bu süreçte tüm alanın çizime aktarılması mümkün olamamıştır.

2021 yılında Mren Katedrali'nin etrafındaki geniş yerleşim alanında çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. Katedralin özellikle doğusu ve kuzeyinde yoğun yapılaşma vardır. Fakat bu alanlarda drone çekimleri de yapılsa etrafa dağılmış taşlar, kesin sınırları tespit etmeyi güçleştirmektedir. Bu nedenle tüm alanın drone çekimleri yapılırken aynı zamanda 2019 yılında Harita Genel Komutanlığı'ndan alınan ortofotolar üstünde yerleşim alanı bölümlere ayrılarak incelenmiştir. Bu ortofotolar üstünde klasik yöntemlerle ana yollar, sokaklar tespit edilmiş, ölçüler alınmış, şapeller, anıtsal haçkarlar, figürlü steller ve mezarlık alanları işaretlenmiş, birkaç mekân ve çok sayıda mimari plastik parça belgelenmiştir (Resim 8-11).

Mren Katedrali ve çok merkezli yerleşim alanı üzerine yaptığımız incelemelerin ve araştırmaların sonucunda önemli verilere ulaşılmıştır. Ancak çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. Çalışmalar tamamlandığında, yapı ve yerleşim hakkında değerlendirmeler ve ulaşılan sonuçlar monografi olarak bilim dünyasına sunulacaktır.

3 Manastırın tescil edilmesi için doldurulan fiş, Bakanlık Temsilcisi tarafından Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne iletilmiştir.

Sonuç olarak, Ortaçağ Ermeni mimarisine ait dini yapıların mimari olarak belgelenmesi geçmiş yıllarda tamamlanmıştır. Araştırmanın son sezonu olan 2021 yılında ise Horomos Manastırı, Mren Katedrali ve Mağazberd Kalesi'nin yerleşim alanları üzerine çalışılmıştır. Yüzey araştırmasının daha önceki yıllara ait raporlarında da belirtildiği gibi hem Ortaçağ Ermeni mimarisi hem de Dünya mimarlık tarihi açısından çok önemli olan, hatta Dünya Miras Listesine girebilecek özelliklere sahip Mren Katedrali'nin ve Horomos Manastırı'nın yıkılmaması için acil önlem alınması gerekmektedir. Her ikisi de 1. derece askeri yasak bölgede bulunan ve bu sayede günümüze kadar ulaşabilmiş olan yapıların, en azından yıkılmalarını önleyecek koruma projelerinin bir an önce hayata geçirilmesi elzemdir.

2010 yılında başladığımız yüzey araştırması 2021 yılı itibariyle sonlandırılmıştır. Araştırma kapsamında bugüne kadar 50 civarında kilise ve şapel ile 6 manastırda çalışılmıştır (Harita: 2). Çalışmalar ağırlıklı olarak askeri yasak bölgede yürütülmüştür. Sınır hattı dışında da ilçelerin tamamında incelemeler yapılmış, ancak güvenlik nedeniyle gidemediğimiz alanlar da olmuştur. Araştırmalarımız sırasında Ermeni mimarisinde görülen çok çeşitli plan tipleri, özellikle haç planın çeşitli uygulamaları karşımıza çıkmıştır. Araştırmanın sonuçları şu anda yazımı devam eden genel bir kitapta toplanacaktır. Bu kitabın yayımlanmasının hemen ardından yine çalışmaları devam eden Horomos Manastırı, Mren Katedrali ve Mağazberd Kalesi'nin monografileri de seri olarak yayımlanacaktır.

Harita 1: Kars İli ve çevresi haritası, 2021 yılında inceleme yapılan alanlar.

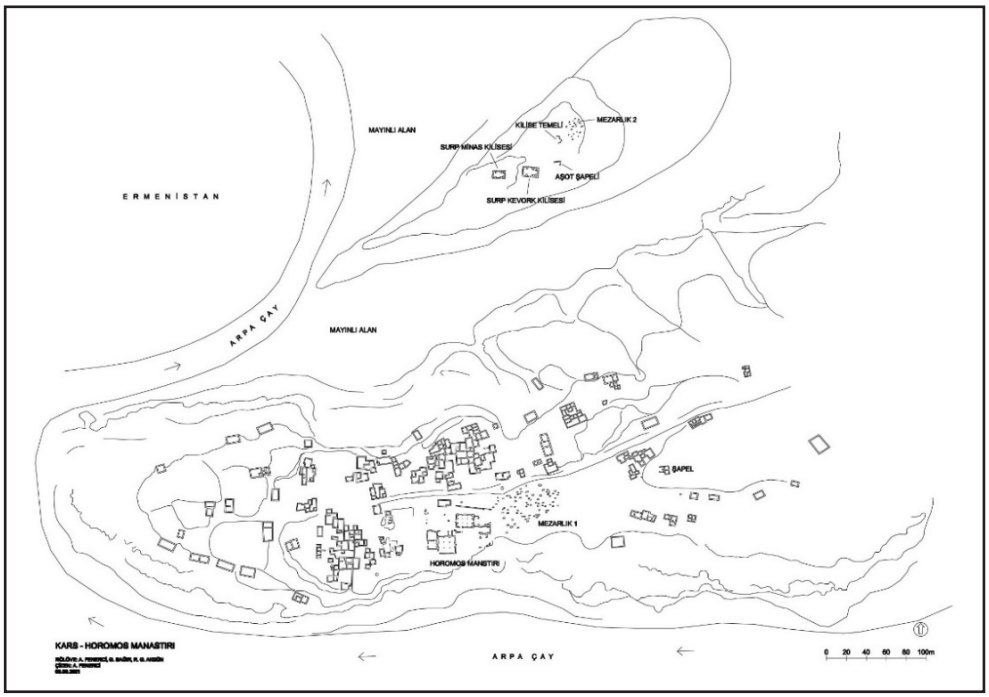
Resim 1: Horomos Manastırı ve çevresi, kuzeydoğudan genel görünüş.

Resim 2: Horomos Manastırı ve çevresini gösteren ortofoto.

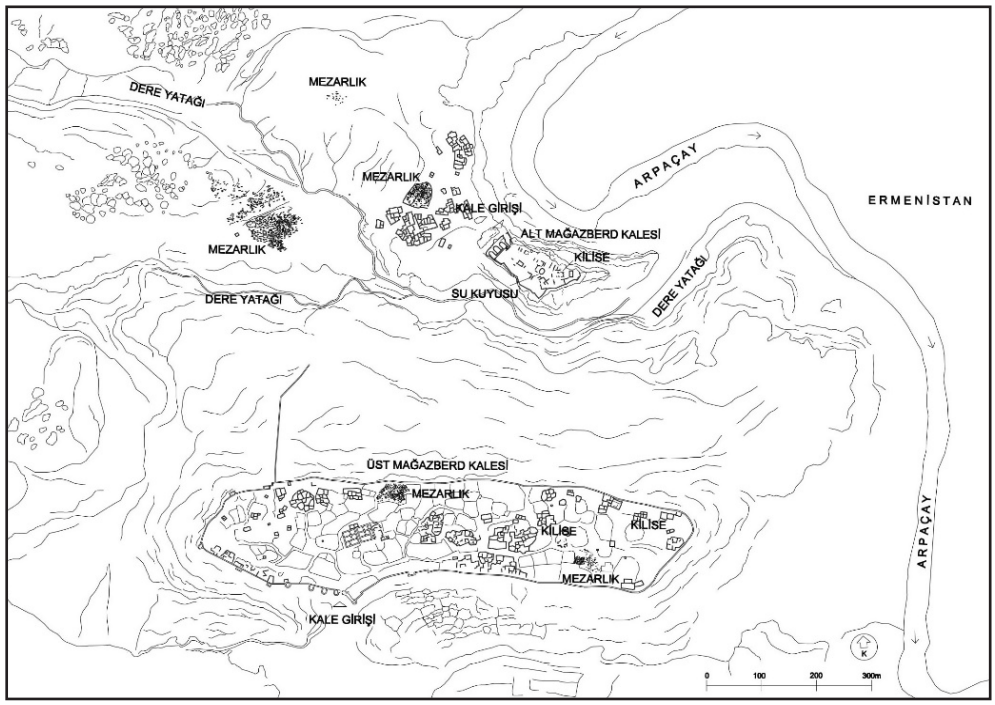
Resim 3: Horomos Manastırı ana kompleks ve çevresini gösteren hava fotoğrafı.

Çizim 1: Horomos Manastırı vaziyet planı (Çizen: A. Fenerci).

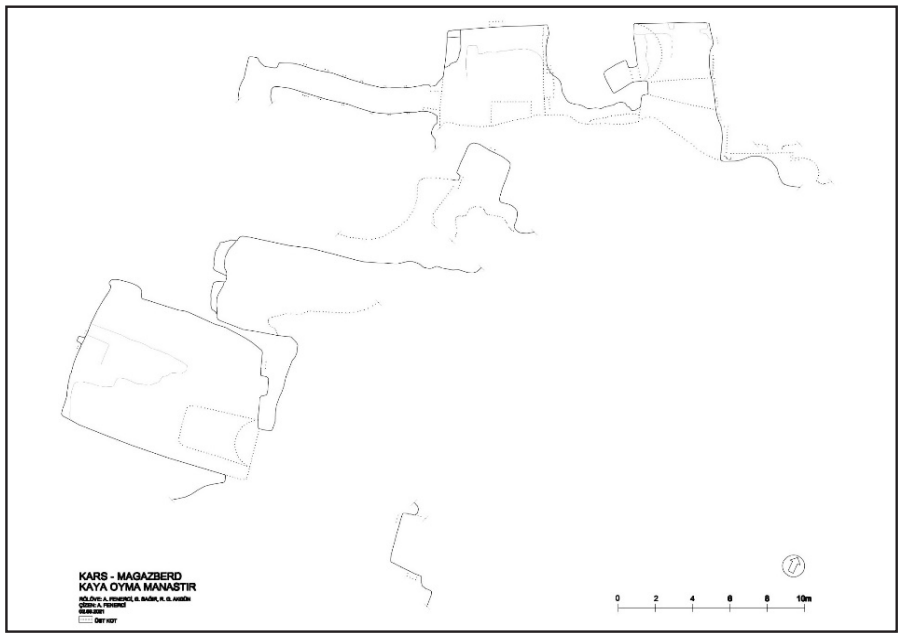
Resim 4: Mağazberd Kalesi ve çevresini gösteren ortofoto.

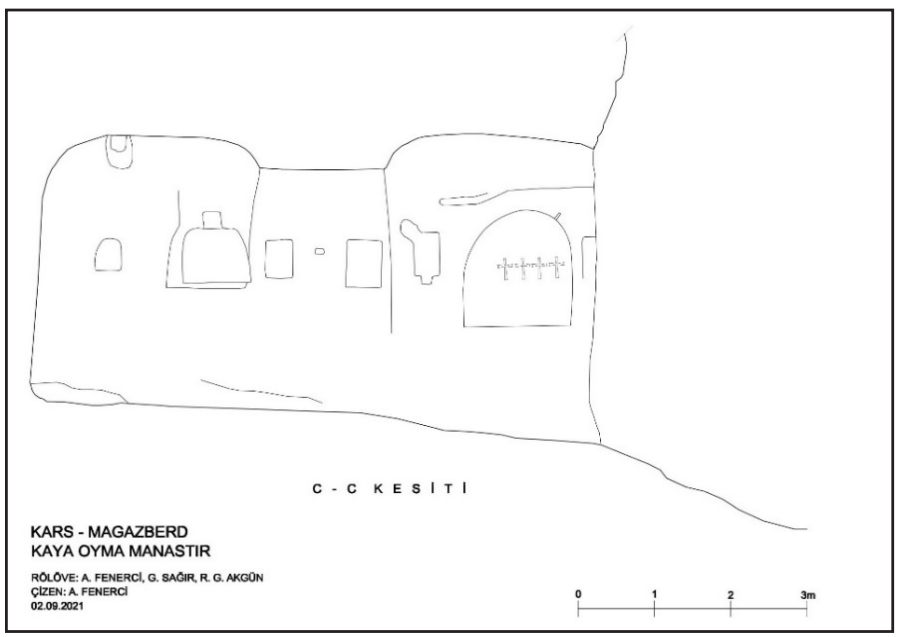
Çizim 2: Mağazberd Kalesi vaziyet planı (Çizen: A. Fenerci).

Resim 5: Mağazberd Kalesi, kaya oyma manastır, kuzeybatıdan genel görünüş.

Çizim 3: Mağazberd Kalesi, kaya oyma manastır, plan (Çizen: A. Fenerci).

Çizim 4: Mağazberd Kalesi, kaya oyma manastır, C-C kesiti (Çizen: A. Fenerci).

Resim 6: Mren Katedrali, kuzeybatı yönünden çekilen hava fotoğrafı.

Resim 7: Mren Katedrali, güneydoğu yönünden çekilen hava fotoğrafı.

Resim 8: Mren Katedrali, haçkar parçası.

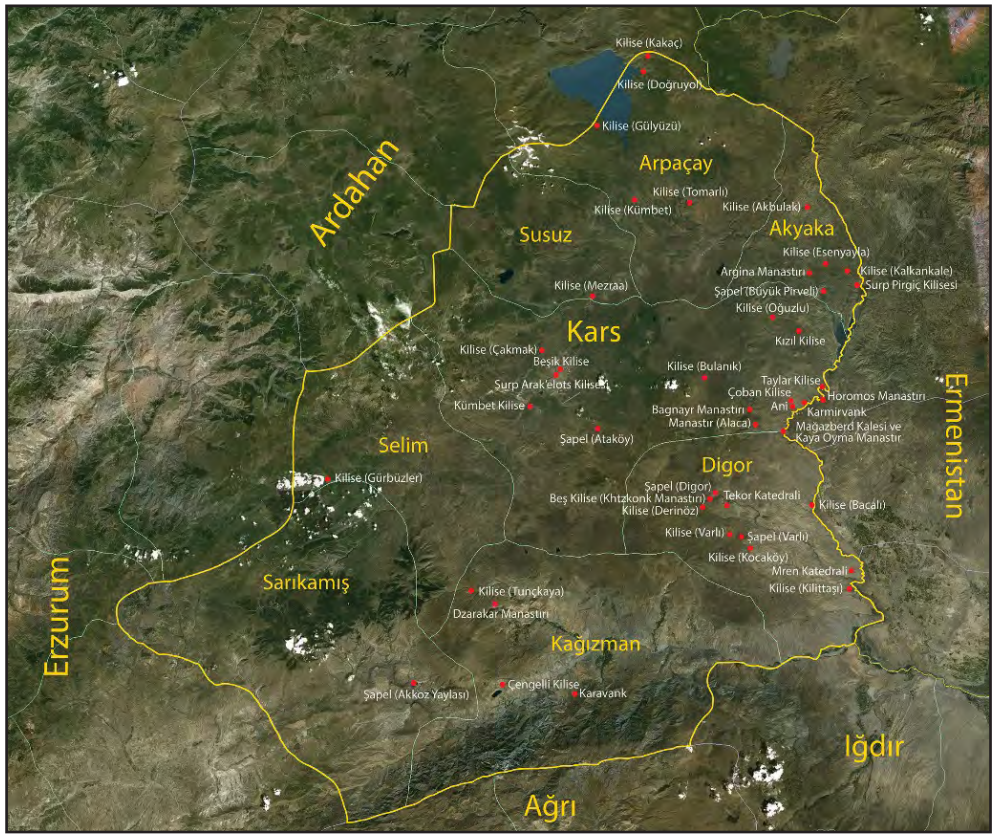
Resim 9: Mren Katedrali, haçkar parçası.

Resim 10: Mren Katedrali, stel parçası.

Resim 11: Mren Katedrali, stel parçası.

Harita 2: 2010 – 2021 yılları arasında incelenen yapılar.

YOZGAT İLİ VE İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2021 YILI ÇALIŞMALARI

Hacer SANCAKTAR*

Ayça DOKUZBOY

Coşkun Furkan ERKOÇ

GİRİŞ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 26.05.2021 tarih ve 1410201 sayılı izni ile Yozgat İli ve İlçelerinde ''Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemleri'' Arkeolojik Yüzey Araştırması dördüncü sezon çalışmaları, Yozgat Bozok Üniversitesi'nin desteğiyle 8 - 25 Haziran 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yozgat İli Akdağmadeni, Saraykent ve Sorgun İlçelerinde yürütülen araştırmaya Bakanlık temsilcisi olarak Nevşehir Hacı Bektaş Veli Müzesi Müdürlüğü'nden Taylan Sümer katılmıştır[1].

2021 yılı araştırma sezonunda Yozgat Akdağmadeni, Saraykent ve Sorgun İlçelerinde toplam yetmiş altı alanda arkeolojik tespit ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır (Harita: 1). Bu çalışmalar sonucunda yirmi dört yeni yerleşimin tescil önerisi yapılmıştır. Çalışma yapılan bazı yerleşimlere aşağıda yer verilmiştir.

1. AKDAĞMADENİ İLÇESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

İlçede toplam otuz alanda kültür varlığı incelenmiştir.

1.1. Sorgunkolu Kaya Üstü Yerleşimi (Resim: 1.1)

Koordinatları: N 39°39.100' - E 36°00.574'

Yerleşim, Akdağmadeni İlçesi Ortaköy Köyü'nün kuş uçumu yaklaşık olarak 3,0 km güneybatısında Sorgunkolu mevkii'nde yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1334 metre olan ve çapı yaklaşık 80 metre olan yerleşim, orman ve tarım alanlarının kesişim noktasında yer

* Doç. Dr. Hacer SANCAKTAR, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 66100 Yozgat/TÜRKİYE. hacer.sancaktar@bozok.edu.tr

Araş. Gör. Dr. Ayça DOKUZBOY, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 66100 Yozgat/TÜRKİYE. ayca.dokuzboy@bozok.edu.tr

Arkeolog Coşkun FURKAN ERKOÇ, Karapürçek Mah. Yeşilkuşak Cad. No. 40 Ankara/TÜRKİYE. coskunerkoc22@gmail.com

1 Yozgat Bozok Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Doç. Dr. Hacer SANCAKTAR başkanlığındaki araştırma heyetinde; Yozgat Bozok Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Araş. Gör. Dr. Ayça DOKUZBOY, Çorum Hitit Üniversitesi'nden Araş. Gör. Dr. Kudret SEZGİN, Yozgat Bozok Üniversitesi'nden Araş. Gör. İlter TANRIVERDİ, Çorum Hitit Üniversitesi'nden Yüksek Lisans öğrencisi Tuba SAYGIN SEZGİN, Yozgat Bozok Üniversitesi'nden Arkeoloji Bölümü öğrencileri Coşkun Furkan ERKOÇ, Bilal ARSLAN ve Halise KOCAKURT görev almışlardır. Araştırmamızı destekleyen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörlüğü'ne, ayrıca araştırmamız sırasında bize değerli yardımlarda bulunan Akdağmadeni Kaymakamlığı'na ve Sorgun Belediyesi'ne yürekten teşekkür ederiz.

almaktadır. Söz konusu yerleşimde kaçak kazılarla bazı yapılara ait duvar hatları ortaya çıkarılarak tahrip edilmiştir. Yerleşimin özellikle güney eteklerinde el yapımı Erken Tunç Çağı çömlek parçalarının yanı sıra Demir Çağı seramikleri tespit edilmiştir.

1.2. Göndelen Kalesi ve Mağarası (Resim: 1.2-4)

Koordinatları: N 39°37.448' - E 36°00.799'

Kale ve mağara, Akdağmadeni İlçesi Yukarı Çulhalı Köyü'nün kuş uçumu yaklaşık olarak 3,5 km doğusunda ve Göndelen mevkii'nde yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1661 metre olan yerleşimin hemen kuzeyinden Akdağmadeni-Yeniçubuk karayolu geçmektedir. Kale yerleşimi ve mağara, kızılçam ve meşe ağaçlarından oluşan ormanın içerisinde kuzey-güney aksında eğimli bir araziye konumlanmıştır. 40x113 metre ölçülerinde olan kalenin harçsız kuru duvar tekniği ile yapılmış sur duvar hatları özellikle güney ve doğu yönde takip edilebilmektedir. Kaleye giriş, doğusunda anakaya kesilerek oluşturulmuş bir patika ile sağlanmaktadır. Kalede yapılara ait duvar hatları yer yer takip edilebilmektedir. Yerleşimde Helenistik ve Roma dönemlerine ait kap parçalarının yanı sıra yoğunluklu olarak Geç Antik Çağ seramikleri ve üretim artığı demir cüruflar, demir ve bronz objeler tespit edilmiştir.

Mağara, kalenin kuzeybatı sınırını oluşturan yüksek kayalığın altında doğal bir oluşumdur. Girişi batıdan olan mağarada ele geçen az sayıdaki seramikler, yerel üretim karakteristiği gösteren Geç Helenistik olabilecek günlük kullanım kap parçalarından oluşmaktadır. Ayrıca mağarada oldukça yoğun hayvan kemiklerine rastlanmıştır.

1.3. Dokuzköy Kaletepe Yerleşimi (Resim: 2.1-2)

Koordinatları: N 39°45.412' - E 36°03.956'

Yerleşim, Akdağmadeni İlçesi Dokuzköy Köyü'nün kuş uçumu yaklaşık 2 km doğusunda Soğuk Çeşme mevkii'nde yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1290 metre olan kale yerleşiminin çapı 120 metredir. Çevresinde aktif tarım alanları bulunmaktadır. Kale yerleşimini çevreleyen sur hattı, güneyinde ve batısında, sur hattındaki kuleler de güneybatısında ve kuzeybatısında yer yer takip edilebilmektedir. Sur içindeki yerleşim 76 metre çapında olup 4,622 metre^2 ölçülerindedir. Çevresi surla çevrili yerleşim üzerinde el yapımı Prehistorik Dönem seramikleriyle beraber Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ'a ait kaplar tespit edilmiştir. Bu veriler bir höyük yerleşiminin özellikle Roma Dönemi sonrasında surlarla çevrili kale benzeri bir yapıya dönüştürüldüğünü akla getirmektedir.

1.4. Ambarkaya Höyüğü (Resim: 2.4-6)

Koordinatları: N N 39°45.594' - E 36°04.025'

Höyük, Akdağmadeni İlçesi Dokuzköy Köyü'nün kuş uçumu yaklaşık 2,2 km doğusunda

Ambarkaya mevkii'nde yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1313 metre olan höyüğün çapı 110 metredir. Güneyinden bir dere geçmekte ve kuzeyinde de aktif tarım alanları bulunmaktadır. Höyük yüzeyinde yapılan araştırmalarda Erken Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'nın geç evrelerine kadar tarihlendirilecek seramikler tespit edilmiştir. Höyüğün hemen çevresindeki düz tarım arazileri içerisinde Erken Tunç Çağı'ndan başlayarak, MÖ 2. Binyıl, Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemleri'ne kadarki zaman dilimine ait seramikler tespit edilmiştir.

Dokuzköy Kale Yerleşimi'nin 347 metre kuzeydoğusunda ve Ambarkaya Höyüğü'nün 220 metre doğusunda Ambarkaya Kaya Mezarı ve Kaya Üstü yerleşimi bulunmaktadır[2]. Kaya mezarının hemen kuzeyindeki vadiden bir dere geçmekte olup mezarın cephesi kuzey yönlüdür. Korunmuş ölçüleri; genişlik 2,33, derinlik 1,50 ve yükseklik 1,26 metredir. Mezarın ön kısmında bulunan dromos ve mezar cephesi kaçakçılar tarafından büyük oranda tahribata uğratılmıştır. Ayrıca kayaç yapısı nedeniyle doğal tahribata da uğramıştır. Höyük yerleşimlerine yakın olan mezarın hemen kuzeyindeki vadinin karşı tarafındaki kayalık alanın düzlük olan üst kısmında Erken Tunç Çağı ve Geç Demir Çağı'na tarihlenen seramikler tespit edilmiştir.

1.5. Düzağaç Kaya Mezarı (Resim: 3.1)

Koordinatları: N 39°46.725' - E 035°57.149'

Kaya Mezarı, Akdağmadeni İlçesi Okçulu Köyü'nün kuş uçumu yaklaşık 1,5 km kuzeyinde Düzağaç mevkii'nde yer alır. Hemen kuzeyinden hızlı tren hattı ve Yozgat-Sivas karayolu geçen mezarın deniz seviyesinden yüksekliği 1192 metredir. Mezarın ön cephesi 1,50 metre yüksekliğinde, 0,70 metre derinliğinde, alt kısmı 1,30 metre ve üst kısmı 0,88 metre genişliğindedir. Cephesi kuzeye yönlendirilen mezarın dış cephesinde herhangi bir kabartma veya yazıta rastlanmamıştır. Mezar odasına giriş, zeminden 0,66 metre yüksekliğinde başlayan 0,63 metre yüksekliğinde ve 0,57 metre genişliğindeki bir kapı ile sağlanmaktadır. Mezar odasının doğusunda tek bir kline bulunmaktadır. Ancak kaçakçılar tarafından tahrip edildiği için ölçüleri alınamamıştır. Mezar odasının tavanı tonozlu değil düz yapılmıştır. Oda içerisinde ve cephesinde kalın murç izleri görülebilmektedir. Kaya mezarı çevresinde el yapımı prehistorik seramik parçalarının yanı sıra Helenistik Dönem bant bezemeli parçalar da tespit edilmiştir.

1.6. Muşali Kalesi (Resim: 3.2-4)

Koordinatları: N 39°44.566'- E 035°50.287'

Muşali Kalesi (Behramşah Kalesi), Akdağmadeni İlçesi Muşalikalesi Köyü'nün kuzeydoğusunda bulunan ve deniz seviyesinde yüksekliği 1047 metre olan yüksek bir tepe üzerinde kurulmuştur[3]. Kale, Gıyaseddin Keykavus (1237-1246) emirlerinden Necmed-din

2 Koordinatları: N 39°45.516' - E 36°04.190'.

3 15 ve 16. yüzyılda tutulan tapu kayıtları ve diğer arşiv belgelerine göre Muşali Kalesi (Behramşah Kalesi) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hanilçe 2017, 141-149, 153-156.

Bahramşah-ı Candar'a ait olduğu ve kalenin olasılıkla 13. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı bilinmektedir. Moloz taş üzeri kesme taş ile kaplı kalenin sur duvarları kısmen iyi korunmuş durumdadır. Sur duvarları iç kısımda çaprazlama dizilerle sıralanarak zikzag duvar örtüsü oluşturmaktadır. Surun kuzey ve batı dış duvarlarında uzun dikdörtgen üç küçük burç bulunmaktadır. Kalenin batısında Ali Çelebi ve Mahmut Çelebi Türbeleri bulunmaktadır. Ali Çelebi Türbesi kitabelere göre 871/1466 veya 875/1471'de, Mahmut Çelebi Türbesi ise 882/1477 yılında yapılmıştır[4]. Söz konusu Muşali Kalesi'nin eteklerinde yoğun olarak erken Tunç Çağı el yapımı seramikleri, Demir Çağı boya bezemeli kapları ve Roma Dönemi kırmızı astarlılarının yanı sıra Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri sırlı seramikleri tespit edilmiştir. Seramik verilerine göre savunmaya elverişli bir konumda yer alan kalenin Tunç Çağı'ndan itibaren kesintisiz iskân gördüğü anlaşılmaktadır.

1.7. Örenkale Kaletepe Höyüğü (Resim: 3.5)

Koordinatları: N 39°44.737' - E 035°40.584'

Höyük, Akdağmadeni İlçesi Örenkale Köyü'nün kuş uçumu yaklaşık 450 metre güneydoğusunda yer alır. Çapı 130 metre olan höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği 1130 metredir. Höyükte yapılan araştırmalarda yoğun seramik parçalarına rastlanmıştır. En yoğun grubu Erken Tunç Çağı ve Geç Demir Çağı seramikleri oluştursa da Helenistik ve Roma Dönemi kap parçaları da tespit edilmiştir.

1.8. Başınyayla Höyüğü

Koordinatları: N 39°32.528' - E 035°44.527'

Höyük, Akdağmadeni İlçesi Akçakışla Köyü'nün kuş uçumu yaklaşık 7,4 km doğusunda Başınyayla mevkii'nde yer alır. Çapı yaklaşık 100 metre olan höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği 1658 metredir. Tarımsal faaliyetler nedeniyle höyüğün konisi yassılaşmıştır. Höyükte yapılan araştırmalarda Demir Çağına tarihlenen bronz bir kaba ait asma kulp ve çok sayıda seramik parçaları tespit edilmiştir. Kare kesitli çubuktan, kendi ekseninde bükülerek yapılmış kulbun iki ucu kanca şeklinde kıvrılmıştır. Büyük bir kaba ait kulbun kanca şeklindeki bir ucunda yaprak şeklinde perçin bulunmaktadır. Perçin de kanca uca bir kanca ile tutturulmuştur. Diğer ucundaki perçin kırık ve eksiktir. Olasılıkla tarımsal faaliyetler sonucunda yassılaşan höyüğün bulunduğu alanda Erken Kalkolitik Dönem'den Geç Demir Çağı'na kadarki zaman dilimine ait seramik örnekleri tespit edilmiştir.

1.9. Abdurrahmanlı Kilisesi (Resim: 4.1-2)

Koordinatları: N 39°41.602' - E 035°37.534'

Kilise, Akdağmadeni İlçesi Abdurrahmanlı Köyü'nün merkezinde köy içi mevkii'nde yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1273 metredir. Dıştan dışa 7,00x25,90 metre ölçülerinde tek nefli bir kilisedir[5]. Oldukça tahrip olmuş durumdaki kilisenin planı yer yer izlenebilmektedir. Girişi, batısındaki açıklıktan sağlanan kilisenin doğusunda bulunan apsisi içten ve dıştan yarım daire planlıdır. Apsis duvar kalınlığı 0,80 metredir. Kilise içerisinde taşıyıcı kullanımına dair izlere rastlanmamıştır. Kilisenin hemen yaklaşık 10 metre kuzeyinden bir dere geçmektedir. Olasılıkla buna bağlı olarak statik sağlamlaştırma için yapının ikinci evresinde kuzeyine 4x4 metre ölçülerinde destek duvarları, güneyinde ise bir portiko eklendiği düşünülmektedir. Portikoda kullanılan sütunlardan dördü ve kaideleri, Abdurramanlı Höyüğü'nün bulunduğu ada parseldeki evin balkonunda tespit edilmiş ve belgelenmiştir[6].

2. SARAYKENT İLÇESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

İlçede toplam on dört alanda çalışılmıştır.

2.1. Yılanboynu Höyüğü (Resim: 4.3-5)

Koordinatları: N 39°41.883'- E 35°30.574'

Höyük, Saraykent İlçe merkezi sınırları içerisinde hemen kuzeyinde Fevzi Çakmak Mahallesi'nde yer almaktadır. Höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği 1166 metredir. Çapı 316 metre olan yerleşim doğal kayalık tepenin dik yamaçlarından başlayarak eteklere kadar inmektedir. Höyükte yapılan araştırmalarda yoğun seramik parçalarına rastlanmıştır. Seramikler içerisinde en yoğun grubu Geç Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemlerine tarihlenenler oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra az sayıda Erken Tunç Çağı el yapımı kırmızı yüzlü kap parçalarıyla Orta Çağ sırlı seramik parçaları da tespit edilmiştir.

2.2. Tavşantepe Tümülüsü (Resim: 5.1)

Koordinatları: N 39°38.262'- E 35°31.418'

Tümülüs, Saraykent İlçesi Benli Köyü'nün kuş uçumu 1,8 km kuzeybatısında, Kösealili Köyü'nün 3,4 km güneybatısında Tavşantepe mevkii'nde yer alır. Tümülüsün deniz seviyesinden yüksekliği 1332 metre ve çapı ise 34 metredir. Tümülüsün bulunduğu mevkii tamamen ormanlık bir alandır. Tümülüs kaçakçılar tarafından kazılarak dromoslu mezar odası açığa çıkarılmıştır. Mezar odasına 0,85 m uzunluğunda ve 0,90 metre genişliğindeki dromostan geçilerek 0,66 metre genişliğindeki kapı açıklığından giriş sağlanmaktadır. Kareye yakın planlı mezar odası 2,13 x 2,81 metre ölçülerine sahiptir. Mezar odasının girişinin karşısında 0,83 metre yüksekliğinde arcosolium nişi yer almaktadır. Odanın her iki yanında birer ve

girişin hemen karşısında bir tane olmak üzere üç kline bulunmaktadır. Fakat kaçakçılar tarafından klineler tahrip edildiği için ölçüleri alınamamıştır. Mezar odasında ve çevresinde seramik vb. buluntuya rastlanmamıştır.

2.3. Sarıkaya Kaya Mezarları ve Sarnıç (Resim: 5.2-3)

Kaya mezarları ve sarnıç, Saraykent İlçesi'nin 3,5 km kuzeyinde, Sarak Köyü'nün 4,4 km güneyinde, Güldibi Köyü'nün 3 km doğusunda, Gazi Mustafa Kemal Caddesi'nin 1 km doğusunda ve Karapınar Köyü'nün 2,5 km batısında Sarıkaya mevkii'nde yer alır. Söz konusu alanda yer alan 1 ve 4 No.lu kaya mezarlarının deniz seviyesinden yüksekliği 1143 metre, 5 No.lu kaya mezarının 1135 metre, 6 No.lu mezarın 1146 ve sarnıcın ise 1149 metredir. Mezarlar ve sarnıcın bulunduğu Sarıkaya mevkii, dağlık ve ormanla kaplı bir alandır.

1 ve 4 No.lu Mezarlar (M1-4)[7], yüksek kayalık alanın güney ve batı yamacına yapılmış tek odalı mezarlardır. Tüf kayaç yapısı nedeniyle doğal tahribata uğramış olan mezarlar oldukça yüksek kayalık alanda bulunmaktadır. Bu nedenle çıkılamamış ve ölçüleri alınamamıştır.

5 No.lu Mezar (M5)[8], yüksek kayalık alanın doğu yamacına yapılmış arcosoliumlu tek odalı mezardır[9]. Mezarın 1,17 metre genişliğindeki giriş açıklığı güney yönündedir. 5 No.lu mezar, 1 ve 4 No.lu Mezarların kuş uçumu 190 metre güneyinde yer almaktadır. Mezar odası 2,17x2,24 metre ölçülerindedir. Odanın her iki yanında birer ve girişin hemen karşısında bir tane olmak üzere 1,96 metre yüksekliğinde arcosolium nişi ve 0,62 metre genişliğinde ve 0,77 metre yüksekliğinde klineler yapılmıştır. Mezarın giriş açıklığındaki anakaya zeminde 0,09 metre çapında yuvalar ve girişin batısında da üst kısmı kemer biçimli sığ bir niş bulunmaktadır. Mezar girişinde zemindeki yuvalar mezar kapısıyla ilişkilidir. Mezar cephesinde ve içerisinde gerek kaçakçılar tarafından yapılan gerekse kayaç yapısından kaynaklanan doğal tahribat söz konusudur.

6 No.lu mezar[10], 1-5 No.lu kaya mezarları ve sarnıcının kuş uçumu yaklaşık 900 metre batısındadır. Mezarın bulunduğu kaya kütlesinin hemen önünden stabilize bir yol geçmektedir. Mezar, yüksek kayalık alanın batı yamacına yapılmış arcosoliumlu tek odalı mezardır. Mezarın 1,40 metre genişliğinde ve 1,28 metre yüksekliğindeki giriş açıklığı batı yönündedir. Mezar odası 4,30 x 2,44 metre ölçülerindedir. Odanın içerisinde arcosolium nişi ve kline işlenmemiştir. Mezar cephesinde ve içerisinde gerek kaçakçılar tarafından yapılan gerekse kayaç yapısından kaynaklanan doğal tahribat söz konusudur.

Sarnıç, 1 ve 4 No.lu Mezarların (M1-4) kuş uçumu 36 metre doğusunda ve 5 No.lu mezarın kuş uçumu yaklaşık 170 metre kuzeyindedir. Ana kayanın oyulmasıyla yapılan sarnıçta da gerek

7 Koordinatları: N 39°43.173'- E 35°32.097'.

8 Koordinatları: N 39°43.471'- E 35°32.103'.

9 Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik yüzey araştırması kapsamında 2017-2019 yılları arasında yapılan çalışmalarda tespit edilen kaya mezarları için bkz. Tamsü-Polat 2018, 347-358; Sancaktar–Sezgin 2020b, 325-349.

10 Koordinatları: N 39°43.398'- E 35°31.530'.

kaçakçılar tarafından yapılan gerekse kayaç yapısından kaynaklanan doğal tahribat söz konusudur. Kaya mezarları ve sarnıç çevresinde seramik ve herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

3. SORGUN İLÇESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

İlçede toplam otuz iki alanda çalışılmıştır.

3.1. Yılanlı Tümülüsleri 1-2 (Resim: 5.4)

Koordinatları: N 39°48.211' - E 035°14.506'

Tümüslüsler, Sorgun İlçesi Çatmasöğüt Mahallesi'nin 800 metre doğusunda yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1196 metre olan tümülüslerin yaklaşık 2,3 km güneyinden Yozgat-Sivas karayolu geçmektedir. Kuzey, güney ve doğusunda tarım alanları ve batısında da Çatmasöğüt Köy yolu bulunmaktadır. Yaklaşık 23 ve 15 metre çapındaki iki tümülüs arasında 45 metrelik bir mesafe bulunmaktadır. Maalesef bölge genelinde olduğu gibi buradaki iki tümülüste de kaçakçılar tarafından yapılan yoğun tahribat gözlemlenmiştir.

3.2. Karakaya Tepesi Yerleşimi (Resim: 5.5-6)

Koordinatları: N 39°40.182' - E 035°11.688'

Yerleşim, Sorgun İlçesi, Ocaklı Köyü'nün yaklaşık 1,7 km kuzeybatısında, Aşağıkarahacılı Köyü'nün de yaklaşık 1,9 km güneybatısındadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1026 metre olan yerleşimin kuzeybatısını kayalıklar sınırlamaktadır. Söz konusu bu kayalığın doğusunda bir mağara yer almaktadır. Ancak içerisinin yoğun toprak ile dolu olması nedeniyle mağara içerisinde gerekli çalışmalar gerçekleştirilememiştir. Yerleşimin güneyinde Geç Neolitik Çağ'dan başlayarak Roma Dönemi'ne kadar tarihlenen seramik parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca yine bu alandan obsidyen alet ve yongalar ile iki parça cam fragman ele geçmiştir. Yine kaçak kazı çukurundan çıkan toprakta yangın katmanına ait izler görülebilmektedir. Yerleşimin güneybatısındaki aktif tarım alanında ise yoğun çatı kiremidi parçaları tespit edilmiştir.

3.3. Ocaklı Yerleşimi (Resim: 6.1-2)

Koordinatları: N 39°39.190' - E 035°12.269'

Yerleşim, Sorgun İlçesi Ocaklı Köyü'nün yaklaşık 850 metre güneybatısında Çaylak mevkii'nde yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 993 metre olan yerleşimin kuş uçumu yaklaşık 200 metre güneybatısında iki tümülüs yer almaktadır. Yerleşimin güney yamacında oldukça yoğun seramik parçalarına rastlanmıştır. Seramik verilerine göre yerleşimin Helenistik ve Roma Dönemi'nde iskân gördüğü anlaşılmaktadır.

3.4. Çanaktepe Tümülüsleri (Resim: 6.3)

Koordinatları: N 39°39.163' - E 035°12.132'

Tümülüsler, Sorgun İlçesi Ocaklı Köyü'nün kuş uçumu yaklaşık 1 km güneybatısında, Karaveli Köyü'nün ise yaklaşık 2,5 km kuzeydoğusunda ve Ocaklı yerleşiminin de kuş uçumu yaklaşık 200 metre kuzeydoğusunda yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1128 metre olan tümülüslerden güneydeki 19 metre, kuzeydeki ise yaklaşık 30 metre çapında olup tümülüsler arasındaki mesafe 12 metredir. Her iki tümülüs de kaçakçılar tarafından yoğun tahribata uğratılmıştır.

3.5. Gedikhasanlı Tepe Yerleşimi (Resim: 6.4)

Koordinatları: N 39°35.058' - E 035°10.409'

Yerleşim, Sorgun İlçesi Gedikhasanlı Köyü'nün hemen doğusunda yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1203 metre olan yerleşimin doğusunda tepe üzerinde 4,40 x 4,20 metre ölçülerinde kare planlı bir yapı bulunmaktadır. Duvar kalınlığı 0,65 metre olan yapının duvar temelleri izlenebilmektedir. Yerleşimin güneybatı yamacında Helenistik Döneme tarihlenen yoğun seramik parçalarına rastlanmıştır.

3.6. Gölyeri Höyüğü (Resim: 7.1-5)

Koordinatları: N 39°34.802' - E 035°06.897'

Höyük, Sorgun İlçesi Gedikhasanlı Köyü'nün yaklaşık 4,43 km güneybatısında Gölyeri mevkii'nde yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1014 metre ve çapı 140 metredir. Höyük çevresinde, Gelingüllü baraj gölünün sularının çekilmesi sonucunda yapılara ait duvar hatları ortaya çıkmıştır. Ayrıca yüksek kesitlerde de tabakalar takip edilebilmektedir. Höyüğün kuzey yamacında yapılan kaçak kazı çukurunda bir insan iskeletine ait kafatası ortaya çıkarılmıştır. Höyükte yoğun seramik parçalarına ve aşık kemiklerine rastlanmıştır. Söz konusu seramiklerden höyüğün Erken Tunç Çağı'ndan Roma Dönemi'ne kadar yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır.

Höyüğün kuş uçumu yaklaşık 65 metre kuzeybatısında höyükten daha düşük rakımlı bir diğer yerleşim alanı yer almaktadır. Bu alanın etrafı surlarla çevrili olup içerisinde iki yapıya ait temeller dikkati çekmektedir. Bu yapılardan ilki 25x7,5 metre ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Diğer yapı ise doğuda üç yapraklı yonca (trikonkhos) planlı ve 11x10 metre ölçülerinde bir bazilikadır.

3.7. Çeş Kalesi ve Tümülüsler (Resim: 8.1-3)

Koordinatları: N 39°35.590' - E 035°12.482'

Yerleşim Sorgun İlçesi, Sivri Köyü'nün 990 metre kuzeybatısında, Çavuşköyü Köyü'nün

yaklaşık 2,5 km güneydoğusunda Kırgı ve Sivridiki mevkiilerinde yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1457 metre olan kale yerleşiminin en üst noktasında kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir şapel yer almaktadır. Şapelin apsisi kuzeydoğu yönünde olup ayrıca kale yerleşiminin sur içi ve sur dışında diğer yapılara ait izler de yer yer takip edilebilmektedir. Yerleşimin sur duvarları içerisinde çok sayıda seramik parçası, bir adet bronz çan, bir adet demir bıçak, bir adet ok ucu, cam parçaları, obsidyen yonga parçaları ve bir adet obsidyen dilgi tespit edilmiştir. Kalede tespit edilen seramik parçaları, İlk Tunç Çağı ile Roma ve Bizans Dönemlerine tarihlendirilmektedir.

Kalenin güneybatısındaki tepede yığma taştan yapılmış Çeş Tümülüsü 1, kuzeydoğusundaki tepede ise Çeş Tümülüsü 2 bulunmaktadır. Tümülüsler ne yazık ki kaçakçılar tarafından tahrip edilmiştir.

3.8. Köyaltı Höyüğü 1-2 (Resim: 8.4-6)

Koordinatları: N 39°45.526' - E 36°03.901'

Höyükler, Sorgun İlçesi, Kodallı Köyü'nün yaklaşık 1,4 metre doğusunda, Köyaltı mevkii'nde yer alır. Köyaltı Höyüğü 1'in deniz seviyesinden yüksekliği 998 metre ve çapı 300 metredir. Köyaltı Höyüğü 2'nin ise çapı 160 metredir. İki höyük arasında yaklaşık 60 metrelik mesafe bulunmaktadır. Höyük 1 ve 2'nin eteklerinde baraj gölünün çekilmesi sonucunda yapılara ait duvarlar açığa çıkmıştır. Höyük 1'de oldukça yoğun seramik parçalarına olup bu seramiklerden höyükteki yerleşimin Erken Tunç Çağı'ndan başlayarak Helenistik Dönem'e kadar kesintisiz bir şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır.

3.9. Esenli Höyüğü (Resim: 9.1-5)

Koordinatları: N 39°45.526' - E 36°03.901'

Höyük, Yozgat Merkez İlçesi Esenli Köyü'nün yaklaşık 3 km güneydoğusunda, Dölek mevkii'nde yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1017 metre ve çapıı 120 metredir. Esenli baraj gölünün suları altında kalan höyüğün yamaçlarındaki kesitlerde tabakalar doğal tahribata uğramıştır. Höyükteki yapılara ait duvarlar da yer yer izlenebilmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda höyük konisinde ve yamaçlarında oldukça yoğun seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu seramik parçalarından yola çıkarak höyüğün İlk Tunç Çağı'ndan Geç Demir Çağı'na kadar yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca bir adet Tunç Çağı'na ait kulpu kırık olan tüm çömlek ve çömlek içerisinden de bir adet bronz cımbız ele geçmiştir. Bu buluntuların yanı sıra iki adet taş ağırşak, bir adet pişmiş toprak olasılıkla bir boğa figürinine ait boynuz ve bir adet pişmiş toprak idol başı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Yozgat İli Akdağmadeni, Saraykent ve Sorgun ilçelerinde araştırmalar, yerleşimlerin tespiti ve belgelendirilmesi ile haritalama ve çizim çalışmaları olarak gerçekleştirilmiştir.

Önceki sezonlarda olduğu gibi araştırma dâhilinde çalışma yapılan tüm yerleşimler, uydu bağlantılı koordinatları saptanarak haritalar üzerine kaydedilmiştir. Alınan noktalar, Yozgat İlinin tamamını kapsayan, Harita Genel Komutanlığının hazırlamış olduğu 1/25000 ölçekli haritalar ArcGIS programına entegre edilerek aktarılmıştır (Harita: 1).

Yüzeyden toplanan çanak-çömlek parçaları gibi önemli buluntular belgelenerek yerleşimlerin kronolojisi oluşturulmuş ve dönemsel yerleşim yoğunluğuna ait değerlendirme yapabilmek için gerekli bilgiler toplanmıştır.

Sonuç olarak bu yılki çalışma programını oluşturan Akdağmadeni, Saraykent ve Sorgun İlçeleri, özellikle Yozgat'ın doğusundaki yerleşim yerlerinin tarihsel sürecinin anlaşılması açısından önemli verileri ortaya koymuştur. Araştırma kapsamında yapılan gözlemler sonucunda tespit edilen yerleşimlerin büyük bölümünde Tunç Çağından başlayan yerleşim kronolojisi, Demir Çağı boyunca da devam etmiştir. Akdağmadeni İlçesi'nde toplam otuz alanda çalışılmış ve bu alanlarda tespit edilen verilere göre en yoğun karşımıza çıkan dönem Demir Çağı ve ardından da Tunç Çağı'dır (Grafik: 1). Saraykent İlçesi'nde toplam on dört alanda çalışılmış olup bu alanlardan saptanan seramik verilerine göre en yoğun karşımıza çıkan dönem Demir Çağı, ardından Tunç Çağı ve Roma Dönemi gelmektedir (Grafik: 2). Üçüncü araştırma alanımız olan Sorgun İlçesi'nde toplam otuz iki alanda çalışılmıştır. Araştırma kapsamında ilçede tespit edilen seramiklere göre yerleşim kronolojisinin Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır (Grafik: 3).

2017-2021 yılları arasında yapılan araştırma kapsamında toplam on bir ilçede çalışmalar yürütülmüştür (Harita: 1)[11]. Söz konusu araştırmada üç yüz atmış üç alanda arkeolojik belgeleme çalışmaları yapılmış ve bu çalışmalar sonucunda yetmiş dokuz yeni yerleşim tescile önerilmiştir. Araştırma projesinin ana odağını Klasik dönemler oluştursa da alanda tespit edilen tüm dönemler ve yerleşim tipleri belgelenmiştir. Dört yıllık çalışmalar kapsamında arkeolojik bulgular veren toplam atmış höyükte araştırma yapılmış ve tespit edilen seramiklerden höyüklerdeki kültürel devamlılığın önemli ölçüde takip edilebildiği görülmüştür (Harita: 2). Ayrıca höyükler dışında kale, yamaç, tepe üstü, kaya önü veya açık alan yerleşimleri şeklinde tanımlanan yüz on sekiz merkez tespit edilmiştir (Harita: 3). Bu merkezlerden stratejik noktalara yapılan kale yerleşimleri, bölge hattındaki Geç Demir Çağı ve sonrasına ait yerleşim dokusunun anlaşılması açısından önemlidir[12].

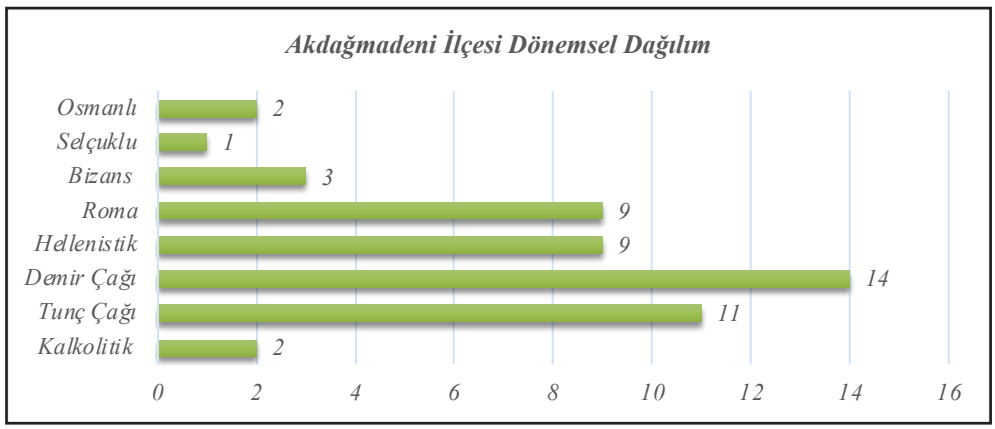
2017-2021 yılları arasında yapılan araştırmalarla Yozgat merkez, Çekerek, Aydıncık, Sarıkaya, Akdağmadeni, Saraykent ve Sorgun ve ilçelerindeki on dört merkezde kayalık

11 Araştırma kapsamında yapılan yayınlar için bkz. Tamsü-Polat 2018, 347-358; Sancaktar vd. 2019, 141-164; Yılmaz 2019, 149-165; Sancaktar vd. 2020, 187-208; Sancaktar–Sezgin 2020a, 47-91; Sancaktar–Sezgin 2020b, 325-349; Sancaktar–Sezgin–Dokuzboy 2020, 154-157; Sancaktar vd. 2021, 277-298; Sancaktar vd. 2022, 461-478.

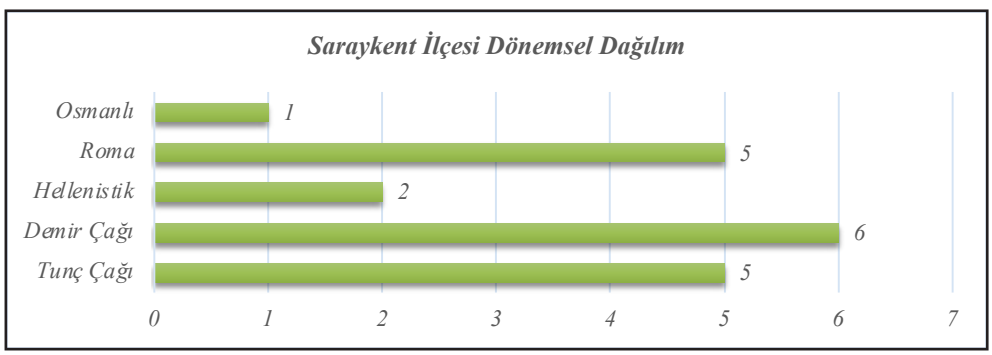
12 2017-2019 yılı araştırmaları kapsamında tespit edilen ve çalışılan kale yerleşimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sancaktar–Sezgin 2020a, 47-91.

alanlara yapılmış toplam kırk altı adet kaya mezarı belgelenmiştir[13]. Ancak bölgede tümülüs geleneğinin önemli bir yer tuttuğu ve kaya mezarlarından daha yaygın olarak kullanılmış oldukları görülmektedir. Özellikle Sarıkaya ve Boğazlıyan ilçelerindeki yoğunluk oldukça dikkat çekicidir.

Araştırma kapsamında özellikle höyüklerde ve tümülüslerdeki yoğun tahribat oldukça dikkat çekicidir. Bu tahribatlar bölgenin tarihsel dokusuna ve kültürel mirasına büyük ölçüde zarar vermektedir. Kültürel mirasın korunmasına yönelik acil koruma önlemlerinin alınması gerekmektedir.

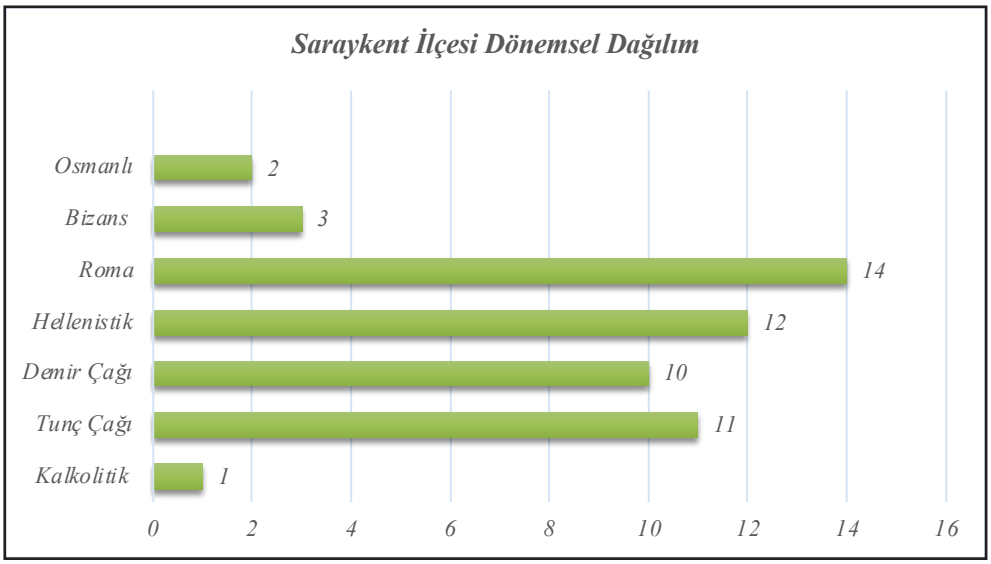

Grafik 1: Akdağmadeni İlçesi'nde tespit edilen seramiklere göre periyodik dağılım.

Grafik 2: Saraykent İlçesi'nde tespit edilen seramiklere göre periyodik dağılım.

13 Araştırma kapsamında tespit edilen kaya mezarları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tamsü-Polat 2018, 347-358; Sancaktar–Sezgin 2020b, 325-349; Sancaktar–Sezgin–Dokuzboy 2020, 154-157.

Grafik 3: Sorgun İlçesi'nde tespit edilen seramiklere göre periyodik dağılım.

KAYNAKÇA

Acun 1981 ACUN, H., "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları", *Vakıflar Dergisi* 13, 1981, 635-715.

Acun 2005 ACUN, H., *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005.

Hanilçe 2017 HANİLÇE, M., "Yozgat İlinde İki Osmanlı Kalesinin Dünü ve Bugünü Karahisar-ı Behramşah (Müşalim) Kalesi ve Akçakale", Tarih ve Gelecek Dergisi, Aralık 2017, Cilt 3, Sayı 3, 2017, 141-164.

Özbudak 2019 ÖZBUDAK, O., "Kuzey Orta Anadolu'nun Tarihöncesi Arkeolojisi ve Rıdvan Kalesi Höyüğü Örneği", Ed. Çaylı, P., Demirtaş, I., ve Eser, B., *Arkeolojiyle Geçen Yarım Asır: Sevil Gülçur Armağanı*, Ankara, 2019, 507-518.

Özkan 2010 ÖZKAN, H., "Gümüşhane'de Tek Nefli Kiliseler", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 10/45, 2010, 67-87.

Sancaktar vd. 2019 SANCAKTAR, H., TAMSÜ-POLAT, R., POLAT, Y., ŞENOCAK, B. DOKUZBOY, A. ve SEZGİN, K., "Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2017 Yılı Çalışmaları". *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, Çanakkale: Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019, 141-164.

Sancaktar vd. 2020 SANCAKTAR, H., SEZGİN, K., DOKUZBOY, A., TANRIVERDİ, İ., "Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2018 Yılı Çalışmaları", *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 2020, 187-208.

Sancaktar – Sezgin 2020a SANCAKTAR, H., SEZGİN, K., "Yozgat İli Geç Demir Çağından Geç Antik Çağ'a Kadar Kaleler ve Savunma Yapıları" *Masrop* 14.1-2, 2020, 47-91.

Sancaktar – Sezgin 2020b SANCAKTAR, H., SEZGİN, K., "Son Dönem Araştırmaları Işığında Yozgat ve Çevresindeki Kaya Mezarları", *Cedrus* VIII, 2020, 325-349.

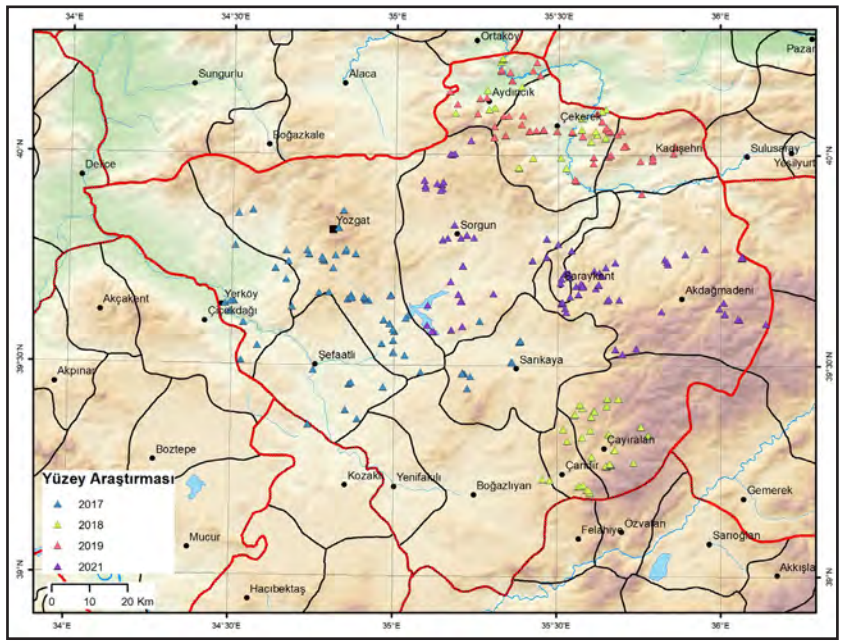
Sancaktar – Sezgin – Dokuzboy 2020 SANCAKTAR, H., SEZGİN, K., DOKUZBOY, A., "Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2017-2019 Çalışmaları", *Türkiye Yüzey Araştırmaları Webinarları I-II-III*, 2020, 154-157.

Sancaktar vd. 2021 SANCAKTAR, H., SEZGİN, K., TAMSÜ-POLAT, R., POLAT, Y., "New Sites Discovered in the Yozgat Archaeological Research Project". Içinde *BYZAS 26, Understanding Transformations. Exploring the Black Sea Region and Northern Central Anatolia in Antiquity*, editör E. Sökmen ve A. Schachner, İstanbul, 2021, 277-298.

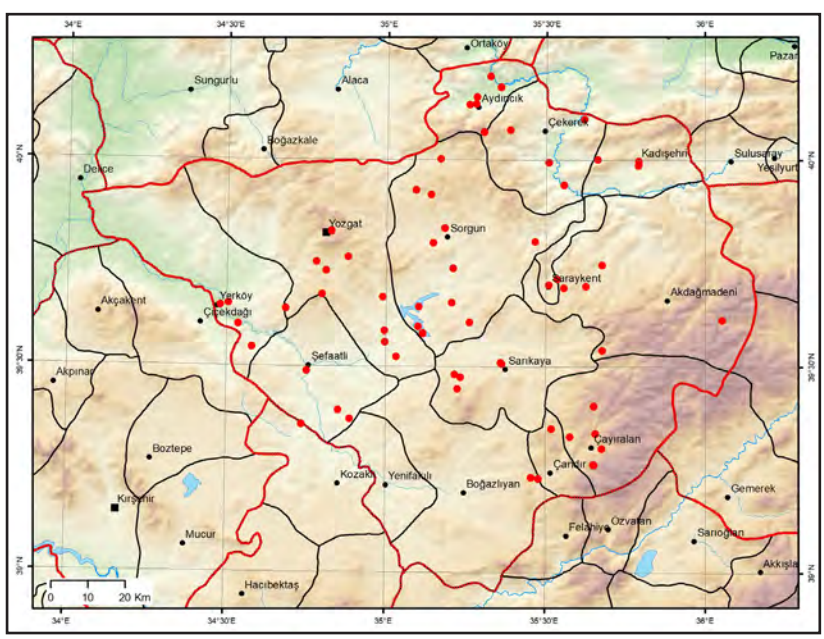
Sancaktar vd. 2022 SANCAKTAR, H., DOKUZBOY, A., SEZGİN, K., TANRIVERDİ, İ., "Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2019 Yılı Çalışmaları", *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları*, Cilt 1, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2022, 461-478.

Tamsü-Polat 2018 TAMSÜ-POLAT, R., "Karabacak Köyü Kaya Mezarları"., *Cedrus* VI, 2018, 347-358.

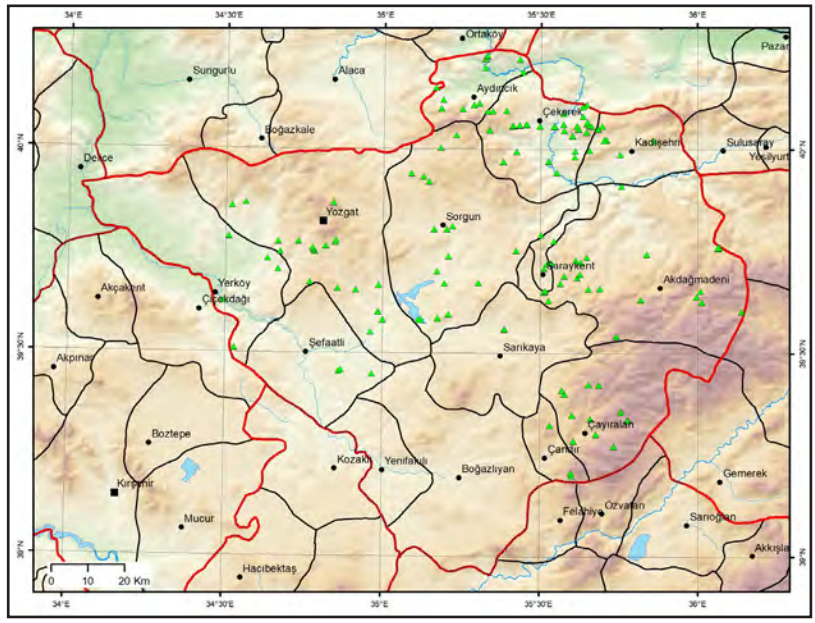
Yılmaz 2019 YILMAZ, F. "New Christian Epitaphs from Yozgat", *Philia* 5, 2019, 149-165.

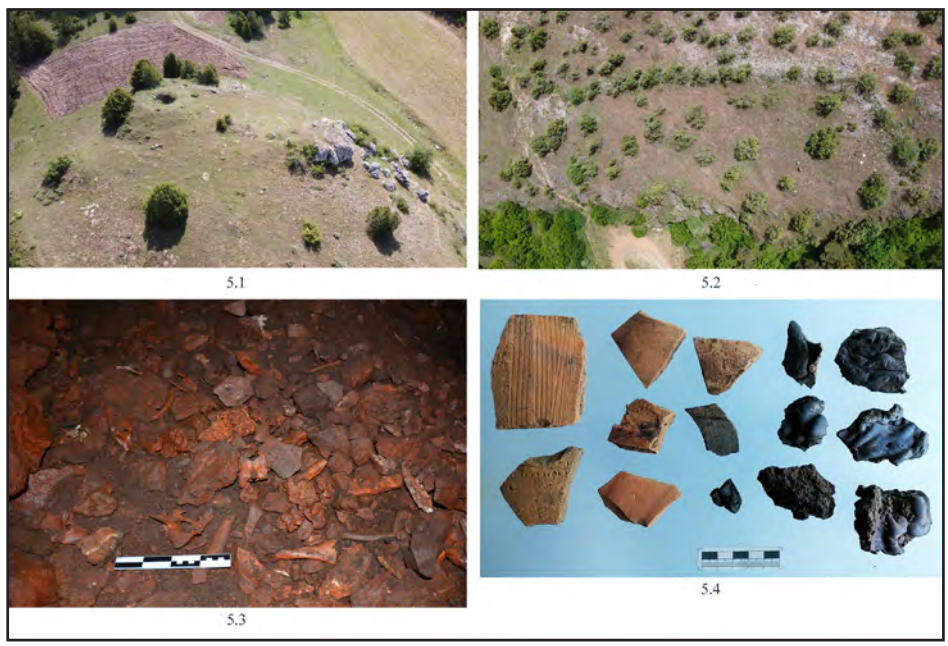
Harita 1: 2017-2021, Çalışılan Alanlar.

Harita 2: 2017-2021, Araştırma Kapsamında Tespit Edilen Höyükler.

Harita 3: 2017-2021, Araştırma Kapsamında Tespit Edilen Yerleşimler.

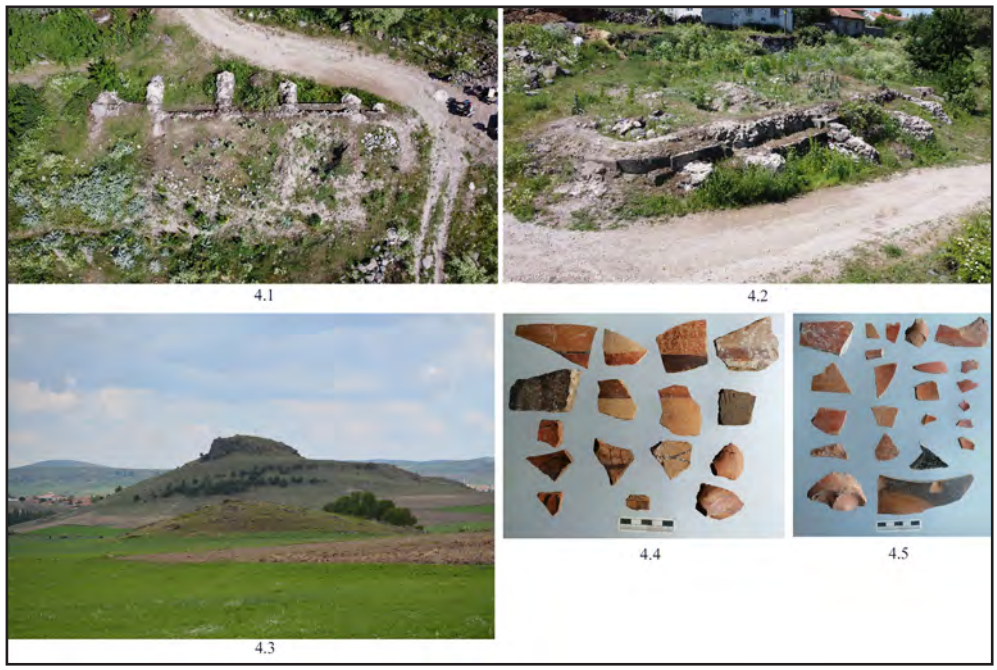
Resim 1: 1 Sorgunkolu Kaya Üstü Yerleşimi, 2-4 Göndelen Kalesi ve Mağarası.

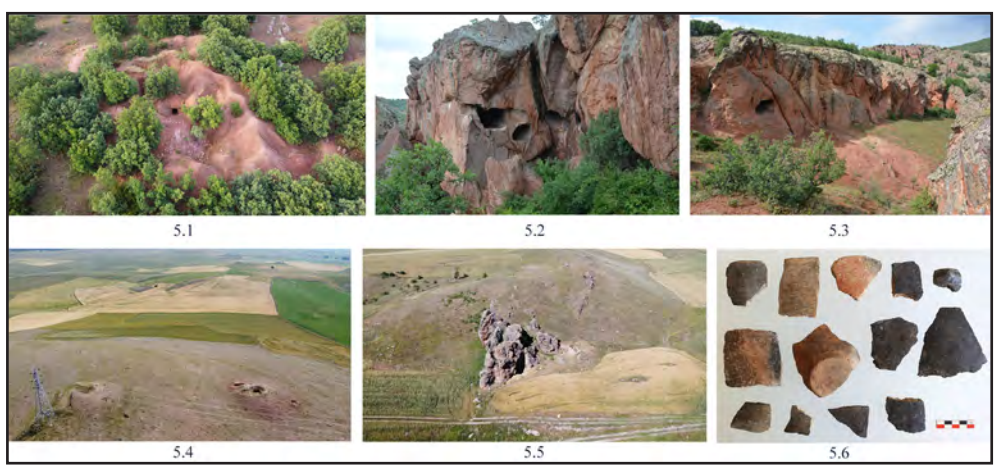
Resim 2: 1-3 Dokuzköy Kaletepe Yerleşimi; 4-6 Ambarkaya Höyüğü.

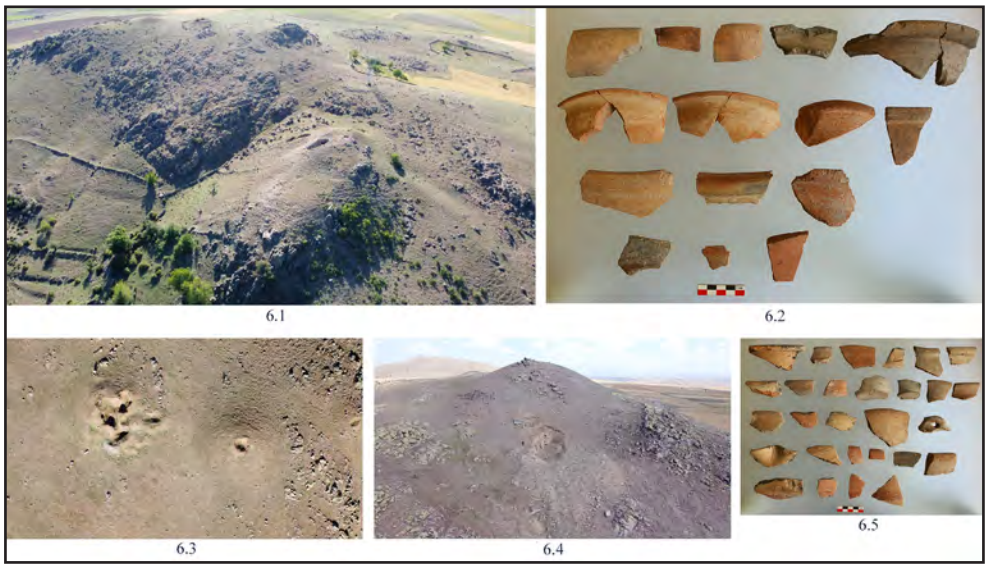
Resim 3: 1 Düzağaç Kaya Mezarı; 2-4 Muşali Kalesi; 5 Örenkale Kaletepe Höyüğü.

Resim 4: 1-2 Abdurrahmanlı Kilisesi; 3-5 Yılanboynu Höyüğü.

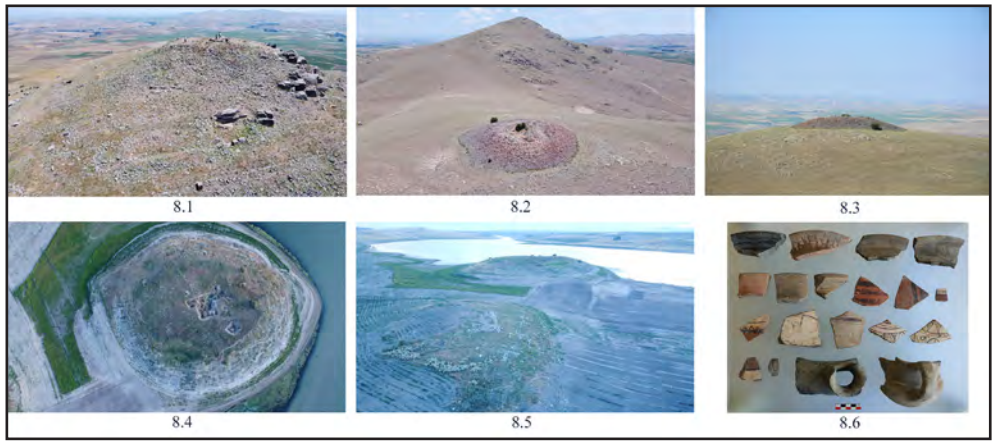
Resim 5: 1 Tavşantepe Tümülüsü; 2-3 Sarıkaya Kaya Mezarları ve Sarnıç; 4 Yılanlı Tümülüsleri; 5-6 Karakaya Tepesi Yerleşimi.

Resim 6: 1-2 Ocaklı Yerleşimi; 3 Çanaktepe Tümülüsleri; 4-5 Gedikhasanlı Tepe Yerleşimi.

Resim 7: 1-5 Gölyeri Höyüğü.

Resim 8: 1-3 Çeş Kalesi ve Tümülüsleri; 4-6 Köyaltı Höyüğü 1-2.

Resim 9: 1-5 Esenli Höyüğü.

ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE ADANA İLİ VE İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021YILI ÇALIŞMALARI

Halil SÖZLÜ*

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Genel Müdürlüğü'nün 28.12.2020 tarih ve E.79887479-900-1546451 sayılı yazısı ile verilen resmi izinle *Ortaçağdan Günümüze Adana İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması,* bakanlık temsilcisi Adana Müzesi müdürlüğünden İmam KESKİN'nin katılımıyla 13.09.2021 – 23.09.2021 tarihleri arasında (11 gün) gerçekleştirilmiştir. Tarafımca başkanlığı yürütülen yüzey araştırmasına Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Doktora öğrencisi uzman İlker GÜMÜŞ ve uzman Hasan ÇOLAKOĞLU katılmıştır. Araştırmaya katılan ekip üyelerine çok teşekkür ediyorum. 2021 yılı çalışmaları Adana'nın Yumurtalık ilçe merkeziyle merkeze bağlı köylerde gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında ortaçağ dönemine ait mimari yapılar ve İslami döneme ait mezar taşları incelenmiştir.

Deniz Kalesi- (Kız Kalesi)

Ayas sahilinde, deniz içinde inşa edilmiş olan kalenin ilk inşasına ilişkin yazılı belge yoktur. Ancak araştırmacılar kalenin ortaçağda inşa edilmiş olduğuna yönelik görüş bildirmektedirler. Kuzey- güney doğrultusunda uzanan bir plana sahip olan kalenin kuzey ucunda dairesel planlı büyük bir burç vardır. Güneydeki burç kendi içerisinde dört kısıma bölünmüştür. İlk yapımı ortaçağa tarihlendirilen kale[1] Osmanlı Dönemi'ne kadar sürekli kullanılmıştır.

Ayas Kalesi (Karadaki)

Ayas İlçesi'nin Ören Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kesin tarihi belirli olmayan kalenin Ortaçağ'da yapıldığı görüşü hakimdir. Doğu-batı doğrultusunda bir düzenlemeyle kıyı kalesi şeklinde inşa edilmiş olan yapı, doğu ve güneyden denizle çevriliyken, batı, kuzey ve kuzeybatı tarafları karaya bakmaktadır. 1266, 1275 Moğollar, 1322, 1337 ve 1347 yıllarında da Memluklular tarafından yapılan saldırılar sonucunda ağır hasara uğrayan kale, birçok defa elden geçirilmiştir. Özellikle 1322 ve 1337 tarihinde Memlukluların surları yıktırdığı bilinmektedir. Bu nedenle, surun birçok kısmında malzeme boyutları ve biçimleriyle birbirlerinden farklı özellikler gösterir.

* Doç. Dr. Halil SÖZLÜ, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Mersin/ TÜRKİYE halilsozlu@mersin.edu.tr (Bu çalışma, Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 2020-1-AP2-4090 numarayla desteklenen proje kapsamında üretilmiştir. Desteklerinden dolayı teşekkür ediyorum.)

1 Deniz Kalesi ve Ayas Kalesinin tarihsel süreci için bkz.; Robert W. Edwards, *The Fortifications of Armenian Cilicia*, Washington 1987.; Evliya, Çelebi, *Evliya Çelebi Tam Metin Seyahatname*, (Çev. Mümin Çevik), c. 9–10, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985.; Hellenkemper, Hansgerd – Hild, Fredrich; *Neue Forschungen in Kilikien* Wien 1986.; Marko Polo, *Marko Polo Seyahatnamesi I-II*, çev., Filiz Dokuman, Tercüman 1001 Temel Eser; Hasan Buyruk, *Sis'i (Kozan) Akdeniz'den Kapadokya'ya Bağlayan Kervan Yolu Kaleleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011.

Deniz seviyesindeki kaleden günümüze sadece Langlois'in 1850 yılında görüp gravürünü çizdiği, batı ve kuzeyi çeviren sur duvarlarının bir bölümü ve bunları destekleyen 7 kule, 1 sarnıç ulaşmıştır. Langlois'in kuzeybatıdan çizdiği gravürde dördü yuvarlak, üçü ise köşeli olmak üzere yedi kule ile kuzeybatı köşedeki kulenin üst kısmı görünmektedir[2].

Süleyman Kulesi

Ören Mahallesi'nde Ayas'ın batı sahilinde deniz kenarında yer almaktadır. Süleymaniye Kulesi, Kanuni Sultan Süleyman kulesi isimleriyle anılır. Kule kitabesine göre, 1536 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Dıştan sekizgen içten dairesel planlı kule iki katlı olarak inşa edilmiştir. Düzgün kesme taş ve bazalt taşı inşasında kullanılmıştır. Kuleye giriş kuzey cepheden sağlanmaktadır. Girişin hemen solunda üst kata çıkışı sağlayan merdivenler vardır. Kuleye girişi sağlayan dikdörtgen formlu kapının üzerinde iki satır, celi sülüs hatla, taş malzeme üzerine ve kabartma tekniğiyle yazılmış olan kitabesi mevcuttur. Üst örtüsü yıkılmış fakat sonraki dönemlerde restore edilmiştir. Koordinatlar (ED50) X: 4072983,22 Y: 747880,42

Demirtaş Köyü Mezarlığı Eski Camii

Köy mezarlığı içinde yer alan yapı günümüzde kullanılmaktadır. Cami kuzey – güney yönünde dikdörtgen planıdır. Güney cepheye bitişik yapılmış ve avlu duvarı ile çevrilmiş bir alan bulunmaktadır. Bu avlunun güney duvarında da cami harim mekanındaki mihraba benzer bir mihrap daha bulunmaktadır. Yapı düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Koordinatlar (ED50) X: 750414,31 Y: 4079127,40

Piri Paşa Hamamı

Ören Mahallesi, Köprübaşı Mevkii'nde bulunmaktadır. Kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte 1547 tarihli bir vakfiye mevcut olup vakfiyeye göre Ramazanoğlu Piri Bey tarafından yaptırılmıştır. Bu tarihten önce yaptırıldığı düşünülmektedir. Çifte hamam şeklinde tasarlanmış olan yapının doğusundaki bölüm kadınlar hamamı, batıdaki ve daha büyük olan bölüm ise erkekler hamamıdır. Güney tarafta ise doğu – batı yönünde dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz örtülü külhan bölümü bulunmaktadır. Koordinatlar (ED50) X: 4073025,30 Y: 748663,84

Hamam

Yumurtalık merkezde Ören Mahallesi'nde bulunmaktadır. Yapının büyük bölümünde tuğla malzeme kullanılmakla birlikte kısmen bazalt taşı da kullanılmıştır. Kuzey tarafından yol doğusundan dere geçmektedir. Hamamın Bizans Döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir.

2 Victor Langlois'in Voyage Dans la Cilicia et Dans Les Montagnes Du Taurus Execute Pendant Les Annees 1852-1853 adlı kitabından aktaran, Hasan Buyruk, "Adana Ayas (Yumurtalık) Kalesi'nde Devşirme (Şipolien) Malzeme Kullanımı", Sanat Dergisi, S.22, 2013, 99-114.

Günümüzde harabe halde gelmiş olan yapı kuzey duvarı ortasında büyük bir açıklık oluşmuş durumdadır. Üst örtü yıkılmıştır. Koordinatlar (ED50) X: 4073303,19 Y: 748732,86

Yumurtalık Merkez Eski Mezarlık Sarnıç

Dervişiye Mahallesi'nde eski mezarlık içerisinde yer alan yapı günümüze yıkık vaziyette gelebilmiştir. Yapı kuzey – güney yönünde dikdörtgen planlı ve iki bölümden oluşmaktadır. Sarnıcın inşasında bazalt taşın kullanıldığı görülmektedir. Koordinatlar (ED50) X: 4073220, 54 Y: 748982,84

Süleyman Kulesi Mevkii Sarnıç

Ören Mahallesi'nde Süleyman kulesinin kuzeyindeki alanda bulunur. Beşik tonoz ile örtülü bir yapıdır. Doğu – batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Bazalt taşından inşa edilmiş olan yapının iç kısmı sıvalıdır. Koordinatlar (ED50) X: 4073195,26 Y: 747948,41

Kalemli Köyü Su Kuyusu

Kalemli Köyü'nde yer alan yapı, köy mezarlığına giden yol üzerinde olup küçük bir dere kenarında yer alır. Köy azası köyün 1912 yılında kurulduğunu belirtti. Bu nedenle kuyunun da bu tarihten sonra yapılmış olduğu düşünülüyor. Dairesel formlu kuyunun toprak yüzeyinde bulunan taşlarından bir kısmı sökülmüş durumda. Ağız kısmındaki taşlardan birinin üzerinde küçük bir niş yer alır. Ağız çağı 60cm'dir. Koordinatlar (ED50) X:4074971,06 Y: 746840,13

Ayvalık Köyü 1 No'lu Su Kuyusu

Ayvalık köyü merkezinde kahvelerin yanında yer alır. 370 cm lik kare bir kaide üzerine yapılmıştır. 30cm yükseklikte ağız kısmı vardır. Ağız kısmını oluşturan taşların iç yüzeylerinde ip izleri oluşmuştur. 11.28 cm derinliğindedir. Koordinatlar (ED50) X: 4075829, 25 Y: 739881,99

Ayvalık Köyü 2 No'lu Su Kuyusu

Köy merkezinde kahvenin önünde bulunmaktadır. Köydeki diğer kuyularla benzer özelliklere sahiptir. 330 cm ölçülerinde kare bir kaide üzerine yapılmıştır. 11,62 cm derinliğindedir. Düzgün kesme taş malzemeden inşa edilen kuyunun ağız kısmında ip izleri oluşmuştur. Koordinatlar (ED50) X: 4075679,80 Y: 739799,83

Haylazlı Köyü Su Kuyusu

Köy merkezinde kahvenin önünde bulunur. Ayvalık Köyü'nde bulunana kuyularla benzer özelliklere sahiptir. Derinlik 620 cm, ağız çapı 70 cm'dir. Koordinatlar (ED50) X: 4074097,38 Y: 737478,52

Süleyman Kulesi Mevkii 1 No'lu Kalıntı

Ören Mahallesi2nde Süleyman kulesinin kuzeyinde yer alır. Günümüzde yıkık bir halde ulaşana yapının örtü kısmından bir bölümü kalmıştır. Bazalt taşlardan inşa edildiği görülmektedir. Koordinatlar (ED50) X: 4073182,24 Y: 747908,04

Süleyman Kulesi Mevkii 2 No'lu Kalıntı

Ören Mahallesi'nde Süleyman kulesi kuzeyindeki alanda bulunmaktadır. Sarnıç kalıntısının doğusundadır. Kalıntılardan tuğla malzemede inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kuzey – güney yönünde uzantılı küçük ölçekli bir yapıdır. Kalıntı içerisinde sütun parçaları görülmektedir. Koordinatlar (ED50) X: 4073125,64 Y: 748012,08

Süleyman Kulesi 3 No'lu Kalıntı

Ören Mahallesi'nde Süleyman Kulesi'nin kuzeyindeki alanda bulunur. Tuğla malzemeden yapılmış olup Roma Dönemi'ne ait bir hamam kalıntısı olduğu düşünülmektedir. Kalıntının etrafını böğürtlen bitkisi sarmış durumdadır. Kareye yakın bir palana sahiptir. Doğu tarafında yarım daire şeklinde bir bölüm dikkat çeker. Yapıda kullanılan tuğla ölçüleri 25cm ile 30 cm arasında değişiklik göstermektedir. Koordinatlar (ED50) X: 4073215,06 Y: 747884,67

Akyuva Mahallesi Tonozlu Yapı

Dudubogazı Mevkii'nde 375 ada 6 parselde bulunuyor. Günümüze yıkık vaziyette ulaşan yapı doğu – batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri beşik tonozla örtülüdür. Yapı bazalt taşından inşa edilmiştir. Doğu ve batı duvarları tamamen yıkılmış durumdadır. Koordinatlar (ED50) X: 4075102,86 Y: 751653,66

Sivil Mimarlık Örneği

Ayas merkezde Eski Ayas Mahallesi'nde bulunmaktadır. Geniş bir meydanda bulunan yapının bir bölümü ayakta kalabilmiştir. Günümüze gelen kısmı doğu – batı yönünde dikdörtgen planlı olup üç bölümden oluşmaktadır. Bu kısma giriş güney cephedeki kapılardan dağlanmaktadır. Her odanın ayrı girişi vardır. Odalardan birbirine geçiş yoktur. Kuzeydeki mekan doğu – batı yönünde dikdörtgen planlı iken diğer ikisi dikdörtgen planlı olarak tasarlanmıştır. Yapını örtü sistemine dair bir iz kalmamış durumdadır. Kuzeydeki yarım dikdörtgen planlı olarak günümüze gelen yapının doğu cephesinde yuvarlak kemerli bir kapı bulunmaktadır. Düzgün kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş ve siyah (bazalt) taşından inşa edilmiştir. Koordinatlar (ED50) X: 4073081,48 Y: 748987,30

Ramazanlı Köyü Mezarlığı Mezar Taşı

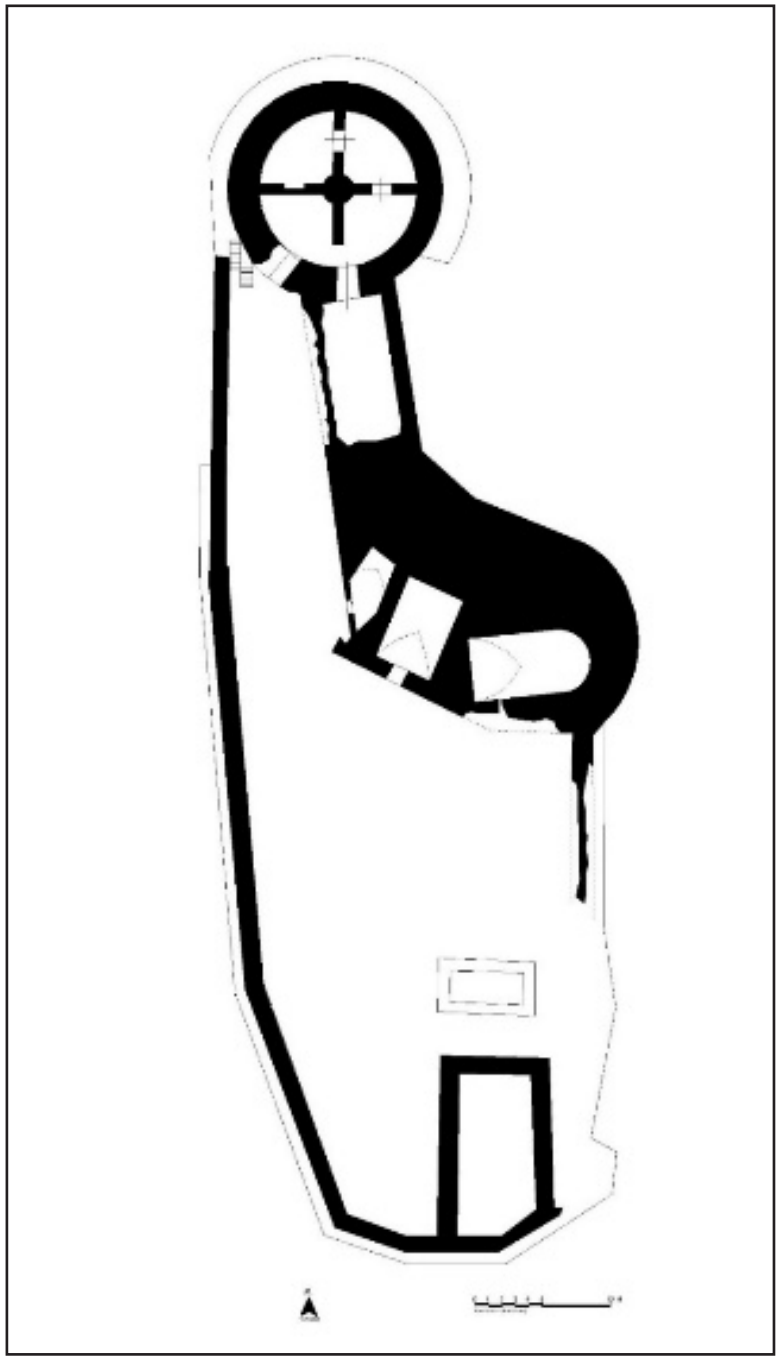
133 ada 1 parsel de bulunuyor. Asmalı (Forlar) Köyü ile Kesmeburun Köyü arasındaki mezarlıktadır. 1319 tarihli bir mezar taşıdır. Baş ve ayak şahidesi bulunan mezarda sadece

baş taşı üzerinde 1319 tarihi yazılıdır. Baş şahidesi fes biçimli başlığa sahiptir. Koordinatlar (ED50) X: 4070757,12 Y: 722772,15

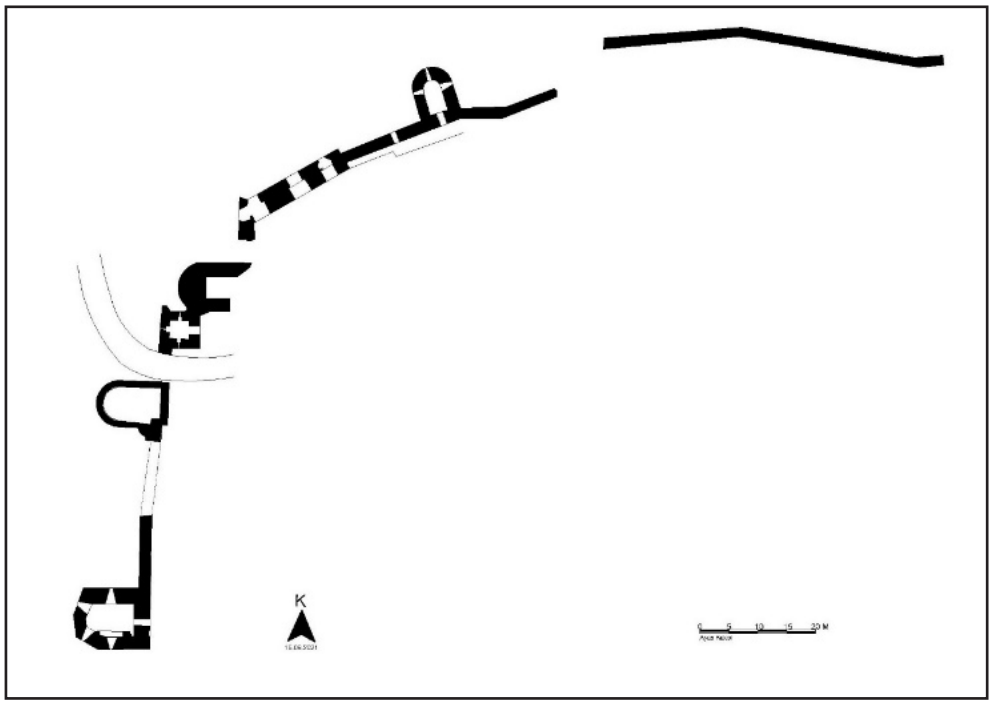
SONUÇ

"Ortaçağ'dan Günümüze Adana İli ve İlçeleri" başlıklı yüzey araştırmasının 2021 yılı çalışma dönemi 13.09.2021 – 23.09.2021 tarihleri arasında sağlıklı bir şekilde tamamlanmıştır. Çalışma öncesinde gidilmesi planlanan Yumurtalık İlçesi'nin tüm köylerine gidilmiştir. Yumurtalık İlçesi'nin tüm köylerine gidilerek tespit edilen kültür varlıları yerinde incelenmiştir. Bu eserler yerlerinde incelenerek, fotoğrafları çekilmiş, ölçüleri alınmış ve ED 50 sistemiyle koordinatları alınmıştır. Tescile önerilecek eser olmadığı için tescil fişi doldurulmamıştır. Arazi çalışması tamamlandıktan sonra birkaç gün ofis çalışması yapılmıştır.

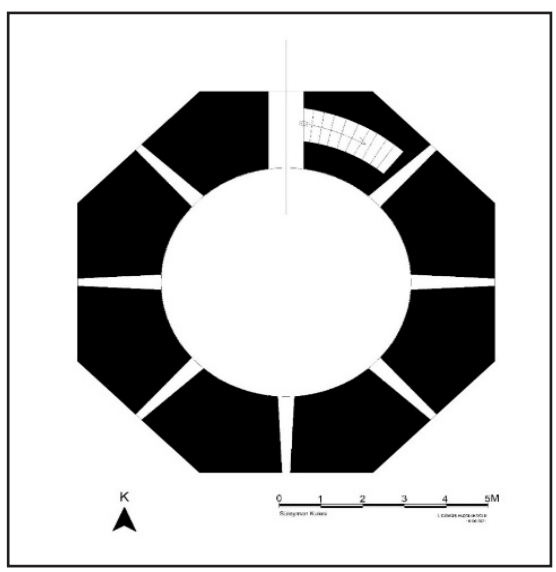
Sonuç olarak; 2021 yılı çalışmalarımız çok verimli bir şekilde tamamlanmıştır. Yumurtalık İlçesi'nin kültürel varlık bakımından zengin olduğu ve bu değerlerin korunarak tanıtımının ve yayımının yapılması, bunların uzun süre yaşatılması yönünde atılacak önemli adımlar olacaktır.

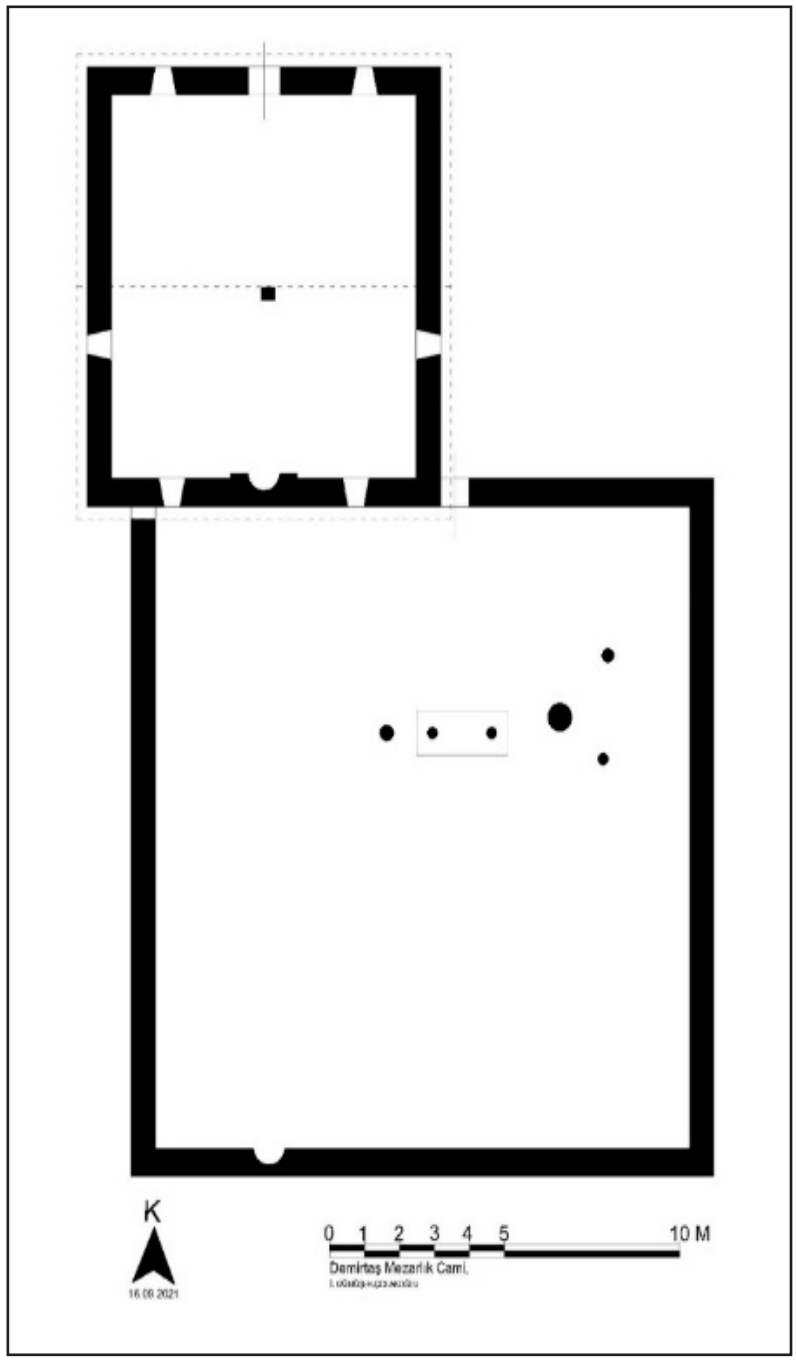
Çizim-1.AyasKalesi (Denizdeki) planı

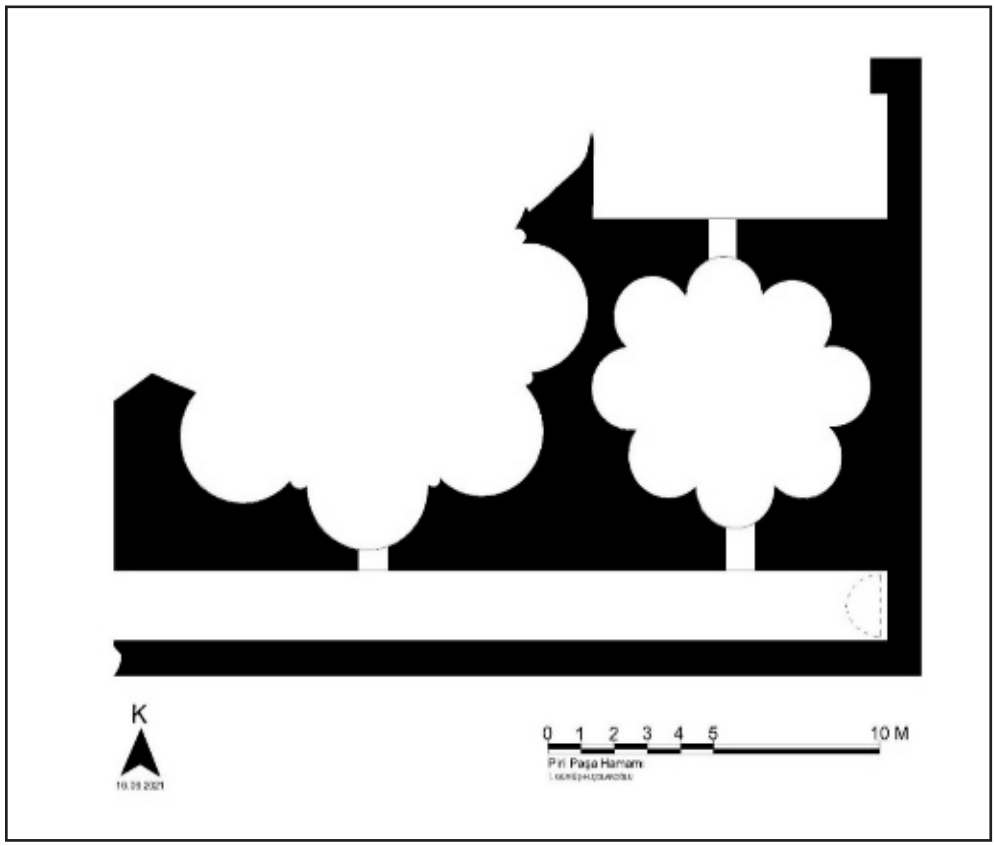
Çizim-2. Ayas Kalesi (Karadaki) planı

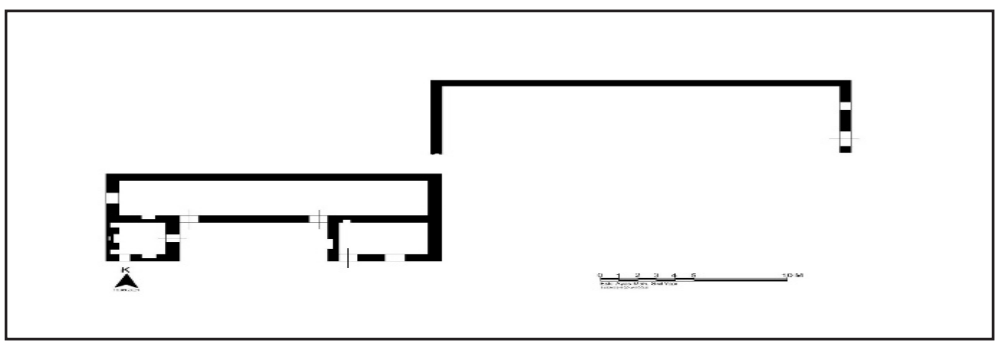
Çizim-3. Süleyman Kulesi planı

Çizim-4. Demirtaş Köyü Mezarlığı Eski Cami

Çizim- 5. Piri Paşa Hamamı planı

Çizim- 6. Sivil mimarlık örneği plan

Resim-1: Ayas (Deniz) Kalesi genel görünüm

Resim-2: Ayas Kara Kalenin denize bakan burçları

Resim-3: Süleyman Kulesi genel görünüm.

Resim-4: Demirtaş Köyü Mezarlığı Eski Cami

Resim-5: Piri Paşa Hamamı iç mekan görünümü.

Resim-6: Bizans Hamamı genel görünüm

Resim-7: Eski Mezarlık Sarnıç iç mekân

Resim-8: Ayvalık Köyü su kuyusu

Resim-9: Sivil Mimarlık Örneği Genel görünüm

NEVŞEHİR İLİ VE İLÇELERİ DEMİR ÇAĞI-ROMA DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021

Handan YILDIZHAN*

"Nevşehir İli ve ilçeleri Demir Çağı-Roma Dönemi Yüzey Araştırması" 2021 yılı çalışmaları; Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan izin ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlüğü'nün araç desteği ile Eylül ayında gerçekleştirilmiştir[1].

Her bir araştırma periyodunda olduğu gibi, 2021 yılı çalışmalarında da araştırma sahasının belirli bir kesimde yoğunlaşılmıştır. Araştırmalar yaklaşık yirmi iki günlük bir süre içinde küçük bir ekip tarafından; Nevşehir Merkez İlçesi'ne bağlı Sulusaray ve Çat Beldeleri ile Gülşehir'in Merkez, Dadağı, Alemli, Yeşilöz, Kızılöz ve Tuzköy Beldelerinin yanı sıra Hacıbektaş'ın Killik ve Acıgöl'ün Tatlarin Beldelerinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alanda toplam yirmi yedi arkeolojik birim (Harita: 1) incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda toplam altı yeni yerleşim yeri, dört yeni *nekropol* alanı ve iki tümülüs mezar için tescil önerisinde bulunulmuştur.

ARAŞTIRMALAR

Daha önceki araştırma sezonlarında olduğu gibi 2021 yılı araştırmalarının da ana odağını bölgenin Demir Çağı ile Helenistik ve Roma Dönemleri oluştursa da alanda tespit edilen tüm dönemler belgelenmiştir. 2021 yılı araştırmalarına Nevşehir Merkez'e bağlı beldelerden başlanmıştır.

1. NEVŞEHİR MERKEZ

Nevşehir Merkez İlçesi'ndeki çalışmalar Sulusaray ve Çat Beldeleri olmak üzere iki farklı alanda gerçekleştirilmiştir.

A. Sulusaray

Sulusaray Beldesindeki çalışmalarda, beldenin doğusunda yer alan Karayazı Mevkii'nde iki höyük yerleşimi (Resim: 1a-b) ve bir tümülüs mezar (Resim: 1c) kayıt altına alınmıştır.

1. A. 1. Karayazı Höyük 1

Karayazı Mevkii, 207 ada 72 parselde yaklaşık 10 m. yüksekliğindeki, 1.551 m^2 alana sa-

* Dr. Öğr. Üy. Handan YILDIZHAN, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 50300, Nevşehir/Türkiye, handanyildizhan@nevsehir.edu.tr, ORCİD NO: 0000-0020-5623-2316.

1 Çalışmamıza olanak sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve Ankara Koruma Kurulu Uzmanlarından İsmail Sarıpınar'a, ve ayrıca emeği geçen ekip üyelerine müteşekkiriz.

hip Karayazı Höyüğü 1 ziyaret edilmiştir. Höyük tepe noktasına açılan iki, kuzey, kuzeydoğu ve batı eteklerine açılmış toplamda beş farklı kaçak kazı alanı tarafından tahrip edilmiştir. Tepedeki kaçak kazı alanı içinde kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu, yüksekliği 50 cm. ile 80 cm. uzunlukları ise 1m. ile 50 cm. arasında değişen, olası bir mekâna ait, bazalt taşından örme iki duvarın varlığı takip edilebilmektedir. Höyük, üzerinden ve etrafından ele geçen seramik buluntular ışığında Tunç Çağı ve Roma Dönemi'nde yerleşim görmüş izlenimini vermektedir.

1. A. 2. Karayazı Höyük 2

Karayazı mevkii'nde, Karayazı Tümülüs'ünün hemen kuzeyinde, 2.361 m^2 alanı kapsayan olası bir höyük yerleşimi yer almaktadır (Resim: 1b). Bu yerleşimin kuzeyinde, tepe noktasında, kaçak kazı marifetiyle açılmış alanda, yaklaşık dört sırası korunmuş 2,5 m. uzunluğunda ve 1,30 cm. yüksekliğinde, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, bazalt taşından yapılmış bir duvar kalıntısı dışında hiçbir arkeolojik buluntuyla karşılaşılmamıştır.

1. A. 3. Karayazı Tümülüsü

Karayazı Mevkii, 207 ada, 546 parsel sınırları içerisinde bölgeye özgü bir tümülüs mezar (Resim: 1c) dikkati çekmektedir. 3 m. yüksekliğinde ve yaklaşık olarak 847 m^2 alana yayılan tümülüste; biri tepe noktasında diğer ikisi kuzey ve bir diğeri ise batı eteğinde olmak üzere dört farklı noktada kaçak kazı alanı tespit edilmiştir. Söz konusu tümülüste Bakanlığın izinleri doğrultusunda 2022 yılında bir kazı çalışmasının gerçekleştirilmesi planlanmakladır.

1. B. Çat

Nevşehir Merkez İlçesi'ne bağlı bir başka araştırma alanı ise, şehir merkezinin 7 km. kuzeybatısında yer alan, Çat Beldesidir. Çat Beldesindeki çalışmalar beldenin güneybatısındaki Yassı Kepez ile Yassı Kepez'in kuzeybatısında yer alan Orta Kepez'de gerçekleştirilirmiştir.

1. B. 1. Yassı Kepez

Çat Beldesinin 2,5 km. güneybatısında yer alan Yassı Kepez adıyla anılan kayalık tepenin, tepe düzlüğünün kuzeydoğu ucunda savunma karakterli bir yerleşim alanı yer alır (Resim 2a). Antik çağda söz konusu yerleşim alanına, varlığı yer yer tepenin güney eteğinden yerleşim alanına kadar takip edilebilen, ana kayaya bir açılmış araba yolu (Resim 2b) ile ulaşılmış olmalıdır. Yerleşim alanın güneyinde ise kaçak kazı ile açığa çıkarılmış bir yer altı kaya oyma oda mezar (Resim: 2c) kayıt altına alınmıştır.

Bu kayalık tepenin güney ve güneydoğu yamaçlarındaki volkanik tüf konileri (Resim: 3f, 4a-b) ile kepezin kuzeydoğu kayalık yamacındaki kayalara (Resim: 3e) ve volkanik tüf konilerine inşa edilmiş mezarların (Resim: 4c) bulunduğu iki farklı *nekropol* alanı (Resim: 3a) tespit edilmişidir.

Her iki alanda, kepezin güney ve güneydoğu yamacında, burada bazı örneklerine yer verilen, ikisi bağımsız (Resim: 3b-c) olmak üzere, yirmi beş kaya mezarı ve altı *khamasorion* mezar (Resim: 3d) ile kepezin kuzeydoğusunda bulunan yedi kaya mezarı (Resim: 3e) olmak üzere, toplamda otuz sekiz mezar kayıt altına alınmıştır.

Her iki *nekropol* alanında bulunan mezarlar arasındaki üç örnek kare ve *fascialı* cepheye sahipken (Resim: 3e), üç örnek ise tapınak cepheli mezar (Resim: 4a-b) tipindedir. Bu örneklerin dışında kalan mezarlarının büyük çoğunluğu sade tonoz kemer cepheli (Resim 3f) olup, düz ve tonoz çatılı mezar odaları, biri hariç, *trinclinum* planlıdır (Resim: 4c-f). Çoklu ölü gömme ve *inhumasyon* geleneğine uygun mezarlar, yönelim açısından düzenli bir birliktelik arz etmemektedir.

Mezarların içinden ve etrafından ele geçen arkeolojik bulgular (Resim: 5a) *nekropol* alanlarının M.Ö. 1.yüzyılın sonlarından M.S. 6. yüzyıla kadar kullanım gördüğünü gösterir niteliktedir.

1. B. 2. Orta Kepez

2021 yılı çalışmaları sırasında Nevşehir ve çevresinin, Merkezi Volkanik Kapadokya Bölgesi erken kültürleri içindeki yerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak verilerden ilki Nevşehir'e bağlı Çat Beldesi'nin 2,5 km. güneybatısında yer alan Orta Kepez Mevkii'nden gelmiştir. Kayalık bir yükselti ile sınırlanmış ve tepe düzlüğünde, kaba el yapımı seramik gövde parçalarının yanı sıra çok sayıda obsidyen taş alet (Resim: 5b) kayıt altına alınmıştır. Tepe üzerinde ayrıca bir alanda söz konusu aletlerin üretildiği bir işlik de tespit edilmiştir. Bu durum tepe düzlüğünün olasılıkla Kalkolitik Çağ'da mevsimlik olarak iskân edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

2. GÜLŞEHİR

Gülşehir İlçesi'ndeki çalışmalar; Gülşehir'in kuzeyindeki Merkez, kuzeydoğusundaki Yeşilöz, Kızılöz, Dadağı, Alemli ile kuzeybatısındaki Tuzköy Beldelerinde gerçekleştirilmiştir.

2. A. Merkez-Araplı

Gülşehir Merkez araştırmalarında Kızılırmak Nehri kenarında, Araplı mevkii'nde yer alan Araplı Höyük ziyaret edilmiştir. Gülşehir İlçesi'nin yaklaşık 2 km. kuzeybatısındaki höyük (Resim 5c); Kızılırmak Nehri'nin 400 m. güneyinde; nehir alüvyonundan 4 - 5 m. yüksekteki konglomera bir teras üzerinde yer alır. Höyüğün yüksekliği, terasla birlikte, on beş metredir. Höyük kuzey eteğinde Kızılırmak Nehri tarafından aşındırılmış durumdadır.

Höyük ağırlıklı olarak İlk Tunç, Demir Çağ Boyalıları ile Helenistik ve Roma Dönemi seramiklerini barındırmaktadır. Buna karşın höyüğün doğu eteğinde bazalttan yapılmış üç adet diş sırası bloğu parçasının (Resim: 5c) benzerleri ile bölgede M.S. 6. yüzyıla tarihlenen bir dizi kâgir ve kaya oyma yapıda, mimari plastik süsleme öğesi olarak sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

2. B. Yeşilöz

Gülşehir Merkezine 7 km. uzaklıkta bulunan Yeşilöz Beldesinin eski adı Cemel Köyüdür. Höyük, Hırka Dağı'nın doğu silsilesinde yer alan ve oldukça stratejik bir noktaya hâkim alanda yer alır (Resim: 5d). Halk arasında Kale Höyük olarak da bilinen Yeşilöz sit alanında özellikle höyüğün doğusundaki düzlükte yer alan *nekropol* alanında defineciler tarafından kaçak kazılar marifetiyle çok sayıda tahribat alanı oluşturulmuştur (Resim: 5e). Yaklaşık olarak kayıt altına aldığımız 18 adet mezarın hemen hepsinin tahrip edildiği görülmektedir. Hem höyük eteğinde hem de *nekropol* alanında obsidyenden yapılmış aletlerin (Resim: 5f) yoğunluğu oldukça dikkat çekicidir. Olasılıkla Kalkolitik Çağ'a ait seramiklerle birlikte ele geçen bu aletler, höyük ve doğudaki düzlük alan üzerindeki yerleşimin Kalkolitik Çağı'ndan itibaren başladığını ve düzlük alanın daha sonraki dönemlerde *nekropol* alanı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Diğer yandan höyüğün, bölgenin Kalkolitik Dönemi hakkında önemli buluntular içeren Civelek Mağarasına olan yakınlığı da dikkate değerdir. Höyükten ele geçen diğer veriler ise bu höyükteki iskânın Kalkolitik Dönem'den Orta Çağ'a kadar kesintisiz olarak devam ettiğini göstermektedir.

2. C. Kızılöz

Yeşilöz Höyüğün 7 km. güneydoğusunda, Kızılırmak Nehri'nin yaklaşık 5 km. kuzeydoğusunda, Avanos-Gülşehir Karayolu üzerindeki Kızılöz mevkii'nde, 11.100 m^2 alana sahip bir höyük yer alır (Resim: 6a). Bulunduğu Mevkii'den adını alan höyük yaklaşık 25 m. yüksekliğe sahip olup üzerinde pek çok kaçak kazı alanı ile karşılaşılmıştır. Höyük üzerinde tespit edilen seramik buluntular (Resim: 6b) Koloni ve Demir Çağı ile Roma Dönemi'ne işaret etmektedir.

2. D. Dadağ

Gülşehir merkezinin 15 km. kuzeydoğusunda bulunan Dadağ Beldesinde bir höyük yerleşimi ve bir tümülüs mezar tespit edilmiştir. Beldenin doğusunda yer alan Dadağ Tümülüsü Yeşilöz Hüyük'ten de görülebilmektedir.

Hırka Dağı'nın kuzey eteğinde yer alan Dadağ Köyü'ne bir kilometre mesafede bulunan höyük yerleşimi (Resim: 6c) ise Kına Taş adı ile bilinmektedir. 47 m. yüksekliğe sahip höyüğün doğusunda bir su kaynağı yer almaktadır. Bu durum höyüğün burada yer alıyor olasının en önemli sebeplerinden biri olmalıdır. Küçük ölçekli bir höyük olan Kına Taş, Erken Tunç II ve Koloni Çağı'ndan Geç Antik Çağ'a kadar veriler sunar (Resim: 6d).

2021 yılında höyük yerleşimleri dışında bir kale yerleşimi de ziyaret edilmiştir.

2. E. Alemli

Gülşehir'in 20 km. kuzeydoğusunda bulunan Alemli Beldesinde bir kale ve bir değirmen yer alır (Resim: 7a-b).

Abdal Kale adıyla anlan kale, Kına Taş Höyüğün yaklaşık olarak 3 km. kuzeybatısında yer almaktadır. 1184 m. rakımlı bir tepenin üzerine kurulmuş kaleye ait sur duvarı batıda 4 m., kuzeyde ise 2 m. uzunluğunda korunmuştur. Ayrıca bu duvarlarla bağlantılı üç adet kulenin de (Resim: 7a) nispetten korunduğu görülmektedir. Gerek kalenin kuzeybatı eteğinde bulunan geç dönem değirmen yapısının bulunduğu alandan (Resim: 7d2-3) gerekse kalenin orta kulesinin basamaklarının yapımında kullanılan harcın içinden ele geçen Geç Helenistik-Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen kırmızı astarlı seramik örnekleri (Resim: 7d1) kalenin yapım tarihi için bir *terminus* oluşturabilir. Buna karşın kale duvarının alt sırasında yer yer takip edilebilen düzgün yüzeyli bazalt bloklar (Resim: 7c) bu yapının daha erken dönem bir evresinin de olabileceğini düşündürmektedir.

Kale'nin batısında yer alan tepede mimariye ilişkin her hangi bir veri ile karışılmazken bu tepenin güney batısındaki kaçak kazı alanından, olasılıkla kiremit mezarlara ait olabilecek, çok sayıda *kalypter* ve *stroter* parçaları ile karşılaşılmıştır.

2. F. Tuzköy

Küçük bir yüz ölçümüne sahip olan beldede antik dönemde iskân görmüş höyük yerleşimlerinin yanı sıra bu dönemde kullanılmış birçok mezar yapısı tespit edilmiştir. Fakat ne yazıktır ki bu mezarların hepsi kaçak kazılar ve yapılan dolaylı çalışmalar ile açığa çıkartılmış olup, bilimsel ve kesin bilgiler vermekten oldukça uzaktır.

2. F. 1. Ak Kepez mevkii

Gülşehir merkez-Tuzköy Karayolu üzerinde Ak Kepez Mevkii'nde kaçak kazı yolu ile açığa çıkartılmış, olasılıkla M.S. 6. yüzyıla tarihlenen bir yapıya ait, bazalt taşından iki dış sırası bloğu kayıt altına alınmıştır (Resim: 8a). Blokların Araplı Höyük yakınlarında bulunan diş sırası blokları (Resim: 5c) ile benzerlikleri dikkat çekicidir.

2. F. 2. Evren Burnu Bizans Yerleşimi

Tuzköy taş ocaklarına yakın Evren Burnu / Gedik Kaya Mevkii'nin batısında ki üç farklı teras düzleminde, olasılıkla Bizans yerleşimlerine ait olabilecek yapıların mekân duvarları tespit edilmiştir (Resim 8b). Bu alanda bulunan seramik buluntular bu gözlemimizi doğrular niteliktedir. Bu yapıların kuzeyinde yer alan taş ocağının yakınlarında bir kaya üzerine kazınarak (*Graffito*) yapılmış Yunanca birkaç sıra yazı ve haç işaretleriyle karşılaşılmıştır (Resim 8c). Okunması oldukça zor olan yazıtta "Christophoros" ismi ve Bizans'ta kişisel dindarlık göstergesi kabul edilen yakarış dualarının formülü olan "Κύριε βοηθει τω δούλω σου", "Tanrım, hizmetkârın ……'a (isim) yardım et" ifadesi seçilebilmektedir.[2] Bizans toplumunda bireylere ait kalıplaşmış ve tanrının koruması altında olma isteğinden kaynaklanan yakarış sözlerinden oluşmuş metinlerin benzerleri, Bizans anıtsal resim sanatından[3], bireysel kullanım nesnelerine, örneğin mücevherlere[4], ve mühürlere kadar geniş bir grupta karşımıza çıkar.

2 Yazıtı okuyarak, değerli görüşlerini bizimle paylaşan Doç. Dr. Tolga Uyar'a teşekkür ederim.

3 Peker 2018: 137, dip not 18.

4 Ross 1965, 61, no.71, pl. XLV; Peker 2018: 136, res.5-7.

2. F. 3. Göl Boğazı Nekropolü 1-2

Tuzköy'ün 3,5 m. kuzeydoğusunda Göl Boğazı Mevkii'nde kanal çalışması ve kaçak kazılar ile açığa çıkartılmış iki *nekropol* alanı (Resim 9 a-c) kayıt altına alınmıştır. Göl Boğazı mevkii Ören Önü mevkii'nin bitiminde başlayan bir tarım arazisidir. Bu alan ismini güneyde kayalık alanda yer alan su pınarından almaktadır. Kaçak kazılar haricinde bölgeye verilen en büyük tahribatın 2012 yılında yapımı tamamlanan H.E.S santralinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu santralin Gülşehir/Araplı Mevkii'nden başlayıp Tuzköy/Sonduruk mevkii'nde son bulan hızlandırma kanaları, Göl Boğazı mevkii'ndeki *nekropol* 1'in bulunduğu alandan geçmiş gibi görünmektedir. Göl Boğazı *Nekropolü* 1'in mezarları beyaz kist taşı ve yöresel bazalt taş kullanılarak yapılan, yatış yönleri ve pozisyonları ise tahribattan dolayı anlaşılamayan taş sanduka tipi mezarlardır (Resim 9a).

Göl Boğazı Mevkii'nin güneyindeki kayalık alanda yer alan Göl Boğazı *Nekropolü* 2'de ise sayıları 50 civarında kurgan tipi mezarların (Resim 9b-c) varlığı gözlemlenmiştir. Bu alandaki mezarların birçoğu kaçak kazılar ile tahrip olmasına rağmen, halen tahrip olmayan mezarlar da bulunmaktadır. Üst konumda bulunan bu mezarların, alt konumunda bulunan Göl Boğazı 1 *Nekropolü* mezarlardan daha özenli bir işçilik ile yapıldıkları görülmektedir. Bu mezarlarda sadece yöresel bazalt taşı kullanılmıştır. Büyük plakalar şeklinde taşlar mezar teknesini oluşturmuş, üst örtüsü de aynı plakalar ile kapatılmıştır. Mezarların üzerlerinin ise ufak bir tepecik oluşturacak şekilde 70-100 m. yüksekliğinde toprak ile örtüldükleri görülmektedir. Her iki *nekopolde* bulunan mezarlar arasındaki kot farkı ve yapım tekniklerinden yola çıkılarak, her iki alanın farklı zamanlarda kullanılan *nekropoller* oldukları düşünülebileceği gibi, farklı statüye sahip kişilere ait olma ihtimalleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

2. F. 4. Çapul Tepe

Tuzköy Mahallesi merkezinin 1,5 km. kuzeybatısında, Çapul Mevkii'nde bölge halkı tarafından Çapul Tepe adıyla anılan bir höyük tespit edilmiştir. Sarayın Kaya *Khamasorionları'nın* 3 m. kuzeyinde kalan bu höyük (Resim 9d), 11 m. yüksekliğe ve 10.308 m^2 yerleşim alana sahiptir. Kayalık bir alanda kurulmuş olan höyük üzerindeki üç farklı bölümde kaçak kazı alanına rastlanmıştır. Bu alanlardan tespit edilen seramikler Tunç ve Demir Çağı'na işaret etmektedir.

2. F. 5. Sarayın Kaya

Çapul mevkii'nde tespit edilen ve halk arasında Sarayın Kaya adıyla anılan yerde bulunan *khamosorion* mezarlar (Resim: 9e) vadinin güneyindeki tüf kayalık alana oyulmuştur. Mezarlar; kuzey-güney doğrultulu, boyları 1, 90 m. ile 70 cm. arasında, derinlikleri ise 40 cm. geçmeyecek şekilde olup bilinen sayıları altı adettir.

Mezarların hepsinin kapak taşları yok olmuş ve içleri toprak dolmuş haldedirler. En dikkat çekici özelikleri ise üç mezarın yetişkin insan ölçülerinde, geri kalan üç mezarın ise çocuk

defini için tasarlanmış şekilde küçük olmasıdır. Sayı bakımından az olmaları ve üç yetişkin ile üç çocuk için tasarlanmış olmaları bu mezarların bir aile mezarlığı olma ihtimalini güçlendirmektedir.

2. F. 6. Gürüzlük

Gülşehir Havaalanı'nın 8 km. kuzeydoğusunda ve Göl Boğazı *Nekropolleri'nin* yaklaşık 1 km. batısında yer alan bir höyüğün kuzeybatısından HES sulama kanalı geçmektedir (Resim: 9f). Gürüzlük Mevkii'nde bulunan höyüğün bu bölümü kayalık olup, bu özelliği ile savunmaya oldukça elverişli görünmektedir. 5 m. yüksekliğe sahip höyüğün batı ve kuzeybatısında kaçak kazı alanları tespit edilmiştir. Höyüğün güneyinde kapı açıklığı 90 cm. olan bir giriş kapısı ve kapının her iki yanında toplam uzunluğu 7.80 cm olan duvar izleri takip edilebilmektedir. Höyük üzerinde bulunan seramikler Tunç Çağı ağırlıklı olup, az miktarda, Demir Çağ ve Roma Dönemi seramiğini de içermektedir.

2. F. 7. Yelli Tepe

Tuzköy'ün yaklaşık 4 km. batısında bulunan baraj göletinin doğusunda, yaklaşık olarak 8 m. yüksekliğinde bir höyük tespit edilmiştir (Resim: 10a). Yerel halk tarafından Yelli Tepe adıyla anılan höyük bu gölet sayesinde bugün bir yarım ada görünümündedir. Höyüğün doğusunda Hemit mevkii'nde duvar ve Roma Dönemi'ne ait kırmızı astarlı seramik parçalarıyla karşılaşılırken burada ayrıca kaçık kazılar neticesinde açığa çıkartılmış bir taş sanduka mezar da (Resim 10b) kayıt altına alınmıştır.

Yelli Tepe Höyüğün kuzeydoğu eteğinde kaçak kazılar ile açığa çıkartılmış bir adet yeraltı kaya oyma oda mezar da tespit edilmiştir. Mezar yapısının girişi Yunan tapınak cephesini andırır tarzda beşik çatılı ve alınlığa sahip bir formda dizayn edilmiştir (Resim 10c). Höyük üzerinde ve çevresinde bulunan seramik buluntular (Resim: 10d), Demir Çağı'ndan Roma Dönemi sonlarına kadar burada kesintisiz bir yerleşim olduğunu kanıtlar niteliktedir.

2. F. 8. Süğönü

Düven Damı *Nekropolü'n*ün 2 km. güneydoğusunda yer alan Süğönü Höyük (Resim: 11a), uzaktan bakıldığında oldukça alçak bir yapıya sahip olup doğusunda bir su kaynağı yer almaktadır. Höyükte Tunç Çağı'ndan Geç Roma Dönemi'ne kadar seramik buluntuların (Resim: 11c) varlığı tespit edilmiştir. Buna karşın olasılıkla bir Bizans Dönemi yapısına ait bir volütlü sütun başlığı parçası (Resim: 11b) köylüler tarafından bu höyüğün kuzeydoğusundaki düzlük alanda bulunmuştur.

2. F. 9. Düven Damı

2021 yılındaki araştırmalarda tespit edilen ve Yassı Kepez'de olduğu gibi yoğun tahribata uğramış bir başka nekropol alanı ise Kızılırmak Nehri'nin 4 km. kadar güneyinde ve Gülşehir İlçesi, Tuzköy Beldesi'nin 7 km. batısında yer alan Düven Damı Mevkii'nde yer alan Nekro-

polüdür. Yağmur sularının oluşturduğu derin sel yatakları haricinde yükseltisi bulunmayan bu alana ulaşım Tuzköy'den gelen toprak yol ile sağlanmaktadır.

Sarp olmayan, güney bakılı, yumuşak tüf kayalık bir alana oyulmuş *nekropolde* ikisi yarım bırakılmış toplam on dört adet mezar (Resim: 12a) saptanmıştır.

Yassı kepez *Nekropolleri'ndeki* mezarlarda olduğu gibi çoklu ölü gömme ve *inhumasyon* geleneğine uygun olacak şekilde tasarlanmış bu mezarlar, onlar gibi yönelim açısından düzenli bir birliktelik arz etmemektedir.

Belirlenebildiği kadarıyla kemer tonoz ve dikdörtgen girişlere sahip mezarların cepheleri süslemesiz olup basit cephelidir. Buna karşın düz ve tonoz çatılı mezarların en dikkat çekici unsurları klineleridir (Resim: 12b-c). Düven Damı *Nekropolü'nün* klasik *trinclinum* plan dışına çıkan mezarları (Resim: 12d-e) bölgede tespit edilmiş kaya mezarları arasında eşi benzeri olmayan en gösterişli kline profiline sahiptir.

Ahşap mobilyalara öykünen bu klineler yuvarlak bacaklı kline tipi[5] (Resim: 11e) içinde yer alır. Klineler ayrıca Helenistik ve Roma dönemlerinde oldukça popüler olan yastık dayanak bölümleri bulunan *fulcra* formlu bronz klineler (Resim: 12e)[6] ile de yoğun benzerlik göstermekte olup, onların taş mimariye aktarılmış örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Kaçak kazılar nedeniyle kontekstleri yok olmuş mezarların tarihlendirilmesinde mezar odalarının tipolojisi ve benzer örneklerle yapılacak karşılaştırmalardan faydalanılmıştır. Mezar anıtları arasında önemli bir yeri olan tonozlu mezarların popüler olması M. S. 2. yüzyılın ortalarından sonraya rastlamaktadır[7]. Bu nedenle bağımsız mezar anıtlarının bu özelliğinin kaya mezarındaki taklidi de bu tarihin hemen sonrasına rastlamaktadır. Bu veriler ışığında Düven Damı kaya mezarı kontekstinin sahip olduğu düz çatılı plan özelliği, mezarları bu tarihten öncaye yerleştirmektedir. Diğer yandan mezarların sahip olduğu *fulcra* tipi klineler ve mezarlar etrafında ele geçen az sayıdaki seramik parçaları (Resim: 13a) dikkate alındığında; Düven Damı *Nekropülü'nde* bulunan mezarların ilk kullanım evresi için M.Ö. 1. yüzyılın son çeyreği ile M.S. 2. yüzyılın ortaları arasındaki bir zaman dilimini önermek mümkündür.

3. ACIGÖL

3. A. Tatalarin

Acıgöl İlçesinde sürdürülen çalışmalarda Tatlarin Beldesinde iki tümülüs mezar tespit edilmiştir.

İlçesinin on kilometre kuzeyinde yer alan Tatlarin Beldesi'ndeki ilk tümülüs Kayabaşı Mevkii'nde yer almakta olup, adını buradan almaktadır (Resim 13b). 9 m. yüksekliğe sahip

5 Ransom 1905: 34, fig. 15.

6 Ricter, 1966: 532; Rumscheid-Koenigs 2000: 103, fig. 87.

7 Durukan 2012: 30.

tümülüs yaklaşık olarak 4.801 m^2 alanı kaplamaktadır. Tümülüs'ün tepe ve eteklerinde kaçak kazı alanları ile karşılaşılmıştır. Beldede yer alan ikinci tümülüs mezar ise Kayabaşı Tümülüsü'nün 8 m. kuzeybatısında bulunan Kaletepe Tümülüsüdür (Resim: 13c).

4. HACIBEKTAŞ

2021 yılı araştırma sezonunda Hacıbektaş İlçesi içinde yer alan Bala mevkii'nde, 75 ada 7 parselde bulunan bir höyük yerleşimi (Resim 13d) ziyaret edilmiştir. Abdal Kalenin 2,5 km. kuzeybatısında konumlanmış 4. 714 m2 alanı kaplayan bu höyüğün kuzeydoğusu ve güneybatısında yer alan su kaynağı onun burada kurulmasındaki en önemli neden olmalıdır. Höyük üzerinde ele geçen az sayıdaki bulgular daha çok Demir Çağı ile Roma ve Bizans Dönemleri'ne işaret emektedir.

SONUÇ

Araştırma kapsamında gerek höyüklerden, gerekse diğer yerleşim birimlerinden elde edilen veriler; bölgenin gerek Kalkolitik, gerek Tunç Çağları gerekse Demir Çağı ve sonraki dönemleri hakkında önemli bilgiler sunacak niteliktedir.

2021 yılında küçük ve orta ölçekli olmak üzere arkeolojik buluntular veren toplam on höyük tespit edilmiştir. Özellikle Gülşehir'in kuzeyi, batısı, kuzeybatısı ve kuzeydoğusunda yer alan; Araplı, Gürüzlük, Çapul Tepe, Süğönü, Yellitepe, Kına Taş, Kızılöz gibi höyüklerin, kenarında kurulduğu Kızılırmak Nehri'nin ve yan kollarının şekillendirdiği genel topografik yapı içerisinde, nehrin imkânlarını kullanmaya elverişli alanlarda konumlandığı gözlemlenmiştir.

Özellikle Yeşilöz ve Orta Kepez mevkii'ndeki Kalkolitik Döneme işaret eden bulguları, Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin erken tarih öncesi yerleşimcileri hakkındaki sınırlı bilgilerimize önemli katkı sağlayan veriler niteliğindedir. Diğer yandan tespit edilen höyüklerin genel çoğunluğunun sunduğu veriler; höyüklerdeki kültürel devamlılığın Erken Tunç Çağı'ndan Orta Çağ'a kadar önemli ölçüde takip edilebildiğini göstermektedir. Höyüklerin büyük çoğunluğunda bulunmuş Tunç Çağı'ndan Geç Antik Çağ'a kadar uzanan seramikler bu höyüklerin; MÖ 3. binyılın ortalarından itibaren Orta Anadolu'da görülmeye başlayan ve ilerleyen dönemlerde de devam eden kültürel, siyasal ve ekonomik gelişmelerden kopuk olmadığına ve büyük merkezlerdeki gelişmelere ayak uydurduğuna işaret etmektedir.

Araştırmada tespit edilen Abdal Kale'nin konumlandığı nokta bakımından savunmaya yönelik işlevinin yanı sıra, konumlandığı alanın etrafındaki Kızılöz Deresi'nin suladığı tarım arazilerini ve Kale'nin 2,5 km kuzey batısında konumlanmış olan Killik Höyük örneğinde olduğu gibi, bu arazilerdeki tarımsal faaliyetleri yürüten yerleşimlerin güvenliğini de sağlıyor olmalıdır.

2021 yılı yüzey araştırmaları kapsamında bölgenin ölü gömme gelenekleri ve mezar tipolojisi konusunda da önemli veriler elde edilmiştir. Bu kapsamda Nevşehir Merkez ve Çat, Gülşehir Tuzköy ve Acıgöl Tatlarin Beldeleri olmak üzere dört merkezde, tescili bulunmayan

sanduka taş mezar, kurgan ve *khamasorion* tipi mezarlar ile kaya mezarlardan oluşan beş farklı *nekropol* alanının yanı sıra iki yeraltı kaya oyma oda mezar ve üç tümülüs mezar da belgelenmiştir.

Maalesef Nevşehir'de belgelenen *nekropol* alanlarının tescillerinin bulunmadığı ve Anadolu'nun birçok yerinde de olduğu gibi mezarların büyük bölümünde kaçak kazılar nedeniyle çok ciddi tahribatın olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada tespit edilen bir sütün başlığı ve diş sırası blokları ile bir yol güzergâhı üzerinde yer alan kaya kütlesinin dikey yüzünde, olasılıkla bir yolcu tarafından yazılmış, bir dizi yazı, bölgenin Bizans Dönemi mimari yapılarını ve Bizans toplumunun inanış ve dini pratiklerini örneklemesi bakımından oldukça özeldir. M.S. 6. yüzyıla ait olduğunu düşündüğümüz bu bulgular, Gülşehir ve çevresinin bu yüz yıllardaki kullanımına ilişkin birkaç veri olarak, Nevşehir'inin Erken Bizans Dönemi yeni buluntularına da ışık tutacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

Durukan 2012: Durukan, M., Kapadokya'da Argaios Dağı Çevresinde Hellenistik-Roma Dönemi Mezarları ve Ölü Kültü, İstanbul.

Peker 2018: Peker, N., "Erken Bizans'ta Bir Kişisel Dindarlık Nesnesi ve Yakarış Duaları; Nysa Enkolpion'u, *Arkeoloji ve Sanat* 159, 131-140.

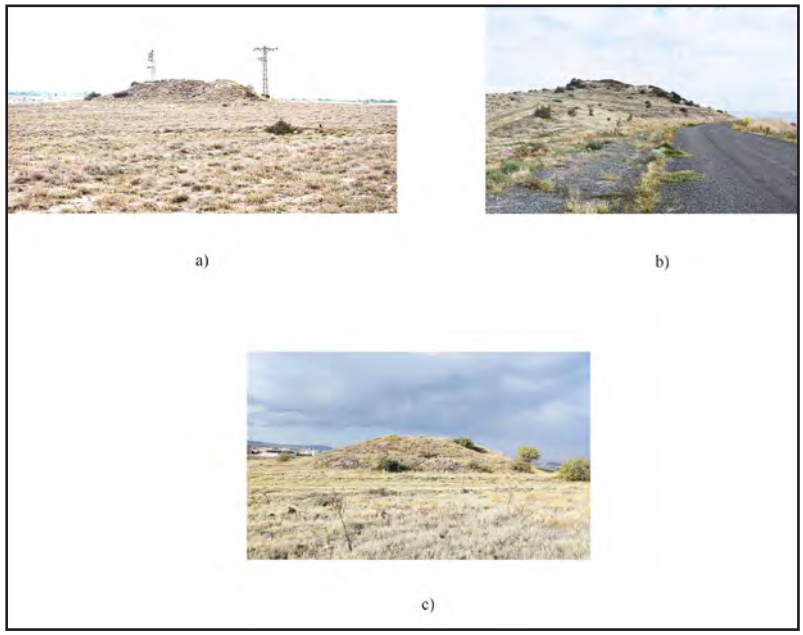
Ransom 1905: Ransom, C. L., *Studies in Ancient Furniture. Couches and Beds of the Greeks, Etruscans and Romans,* Chicago.

Richter 1966: Richter, G.M.A., *The Furniture of The Greeks, Etruscans and Romans*, London.

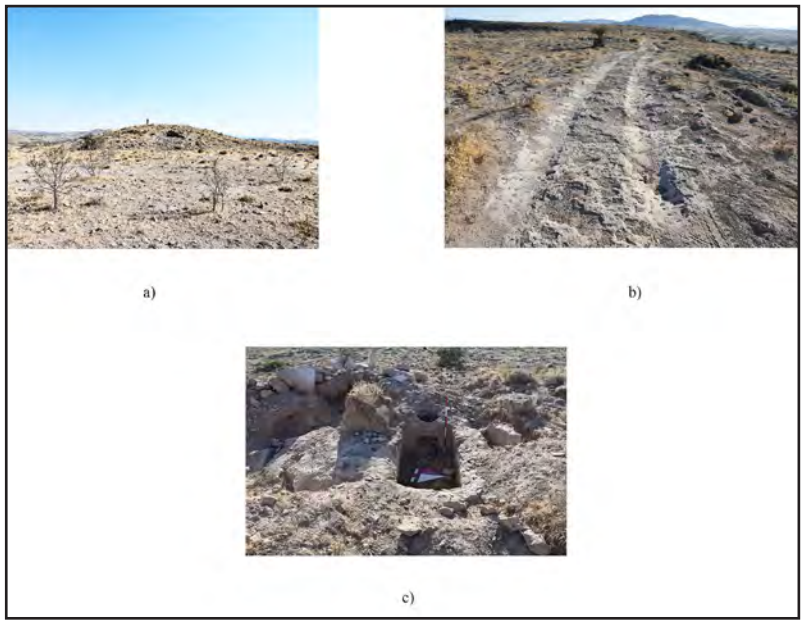
Ross 1965: Ross, M.C., *Catalogue of the Byzantine of the Mediveval Antiquities in Dumbarton Oaks Collection: Jewelry, enamels, and art of the migration period*, Vol 2, Dumbarton Oaks, Washington.

Rumscheid-

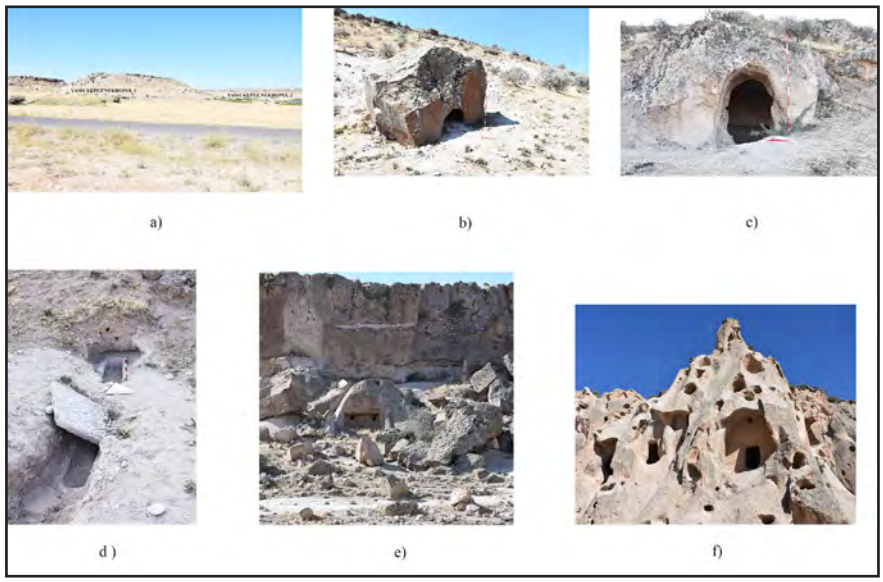
Koenigs 2000 Rumscheid, F., Koenigs, W., *Küçükasya'nın Pompeisi- Priene Rehberi* (Çev. Selma Bulgurlu), İstanbul.

Harita 1: 2021 Yılı Araştırması Yapılan Arkeolojik Birimler.

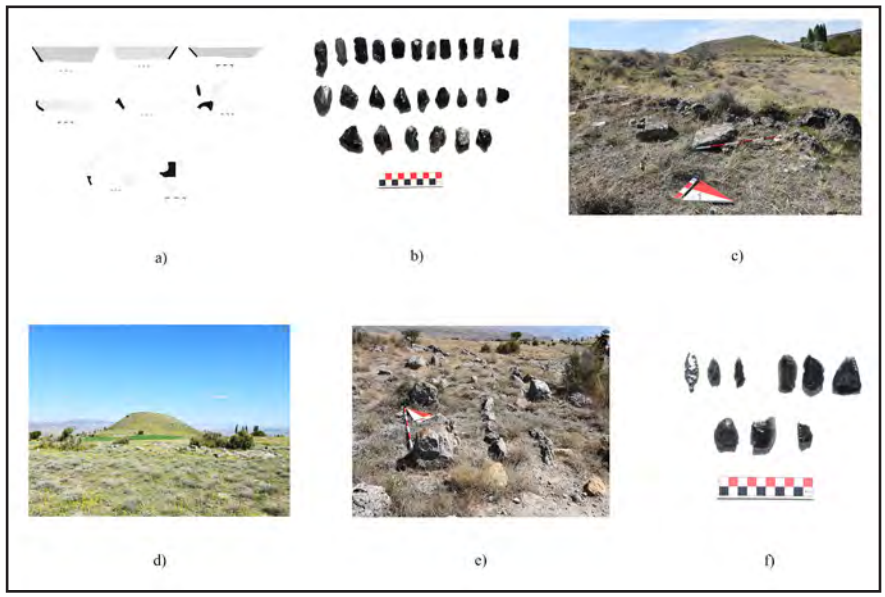
Resim 1: a) Karayazı Höyük 1, b) Karayazı Höyük 2, c) Karayazı Tümülüsü.

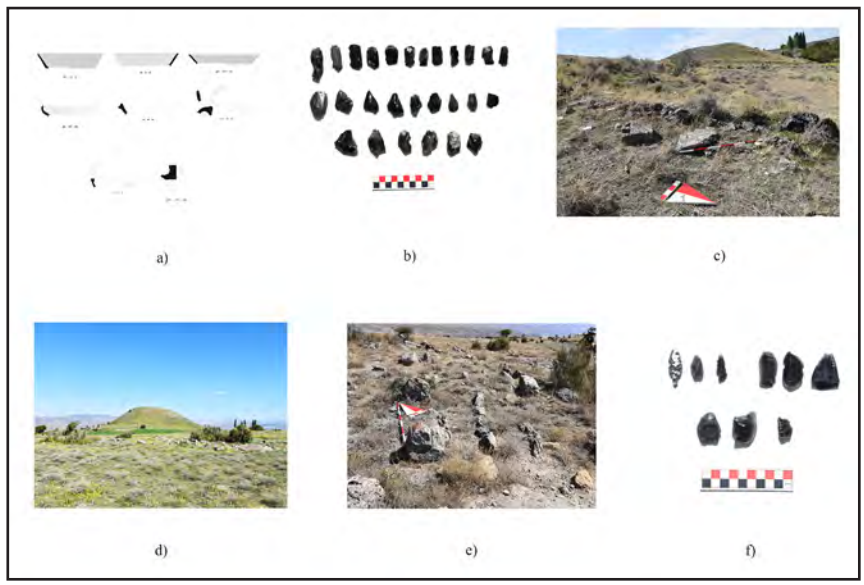
Resim 2: a) Yassı Kepez savunma karakterli yerleşim alanı, b) Antik Yol, c) Yeraltı kaya oyma oda mezar.

Resim 3: a) Yassı Kepez Nekropolü 1-2, b) Yassı Kepez Nekropolü 1 Bağımsız Kaya Mezarı 1, c) Yassı Kepez Nekropolü 1 Bağımsız Kaya Mezarı 2, d) Yassı Kepez Nekropolü 1 Khamasorion Mezarlar, e) Yassı Kepez Nekropolü 2 M24, f) Yassı Kepez Nekropolü 2 M6-8.

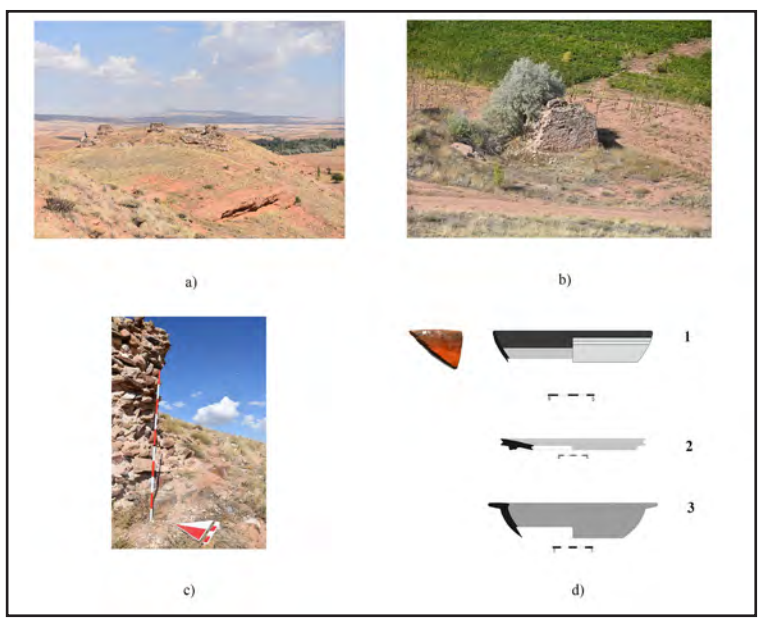
Resim 4: a) Yassı Kepez Nekropolü 1 M23 Cephe, b) Yassı Kepez Nekropolü 2 M17, c) Yassı Kepez Nekropolü 2 M34, d) Yassı Kepez Nekropolü 1 M15, e) Yassı Kepez Nekropolü 1 M23 Mezar Odası, f) Yassı Kepez Nekropolü 1 M23 Kline Detay.

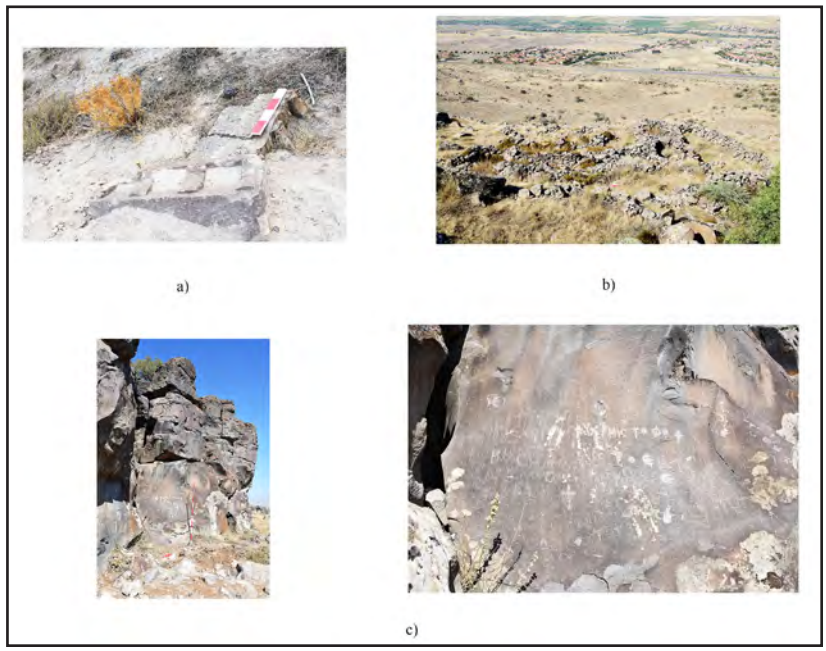
Resim 5: a) Yassı Kepez Seramik Buluntu Örnekleri, b) Orta Kepez Obsidyen Alet Örnekleri c) Araplı Höyük ve Diş Sırası Blokları, c) Yeşilöz Höyük, d) Yeşilöz Nekropolü M10, e) Yeşilöz Höyük Obsidyen alet örnekleri.

Resim 6: a) Kızılöz Höyük, B) Kızılöz Höyük seramik buluntu örnekleri, c) Kına Taş Höyük, d) Kına Taş Höyük seramik buluntu örnekleri.

Resim 7: a) Alemli Abdal Kale, b) Alemli Değirmen, c) Kale duvarlarının temelinde yer alan bazalt bloklar d) değirmen etrafında ve kule harcında bulunan seramikler.

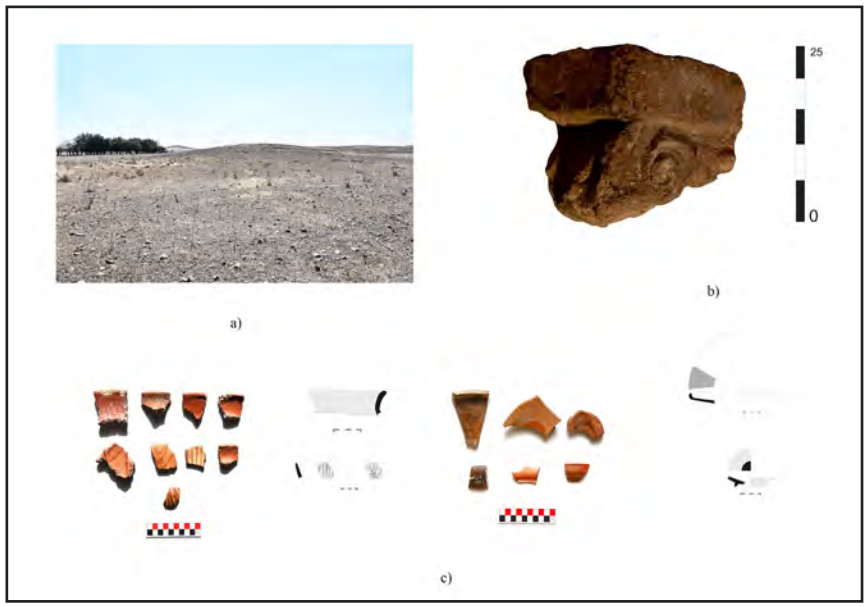
Resim 8: a) Ak Kepez Mevkii Diş Sırası Blokları, b) Evren Burnu Bizans yerleşimi, c) Evren Burnu yazılı kaya.

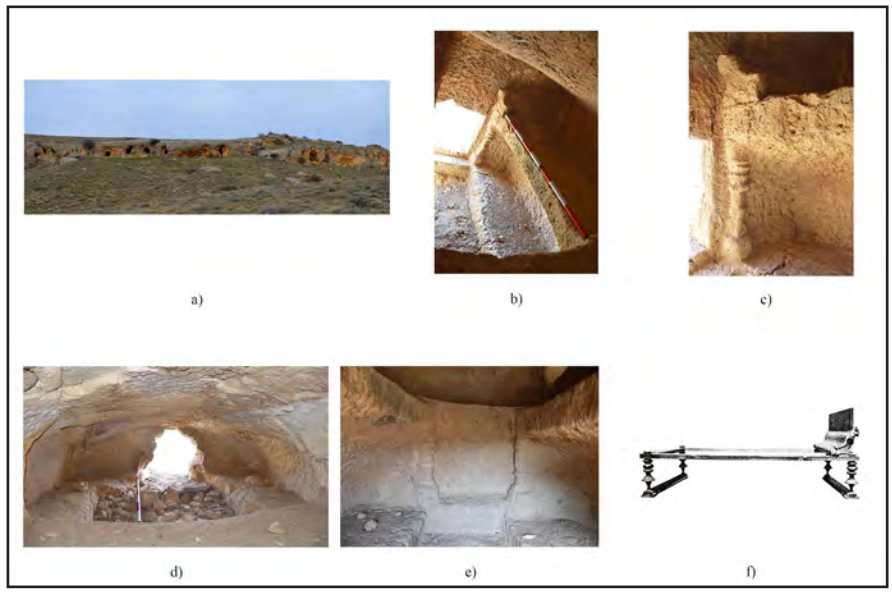
Resim 9: a) Ördek Gölü Nekropolü 1, b) Ördek Gölü Nekropolü 2 Mezar Örneği 2 Genel, c) b) Ördek Gölü Nekropolü 2 Mezar Örneği 2 Detay, c) Çapul Tepe, d) Sarayın Kaya Khamasorionlar, e) Gürüzlük Höyük.

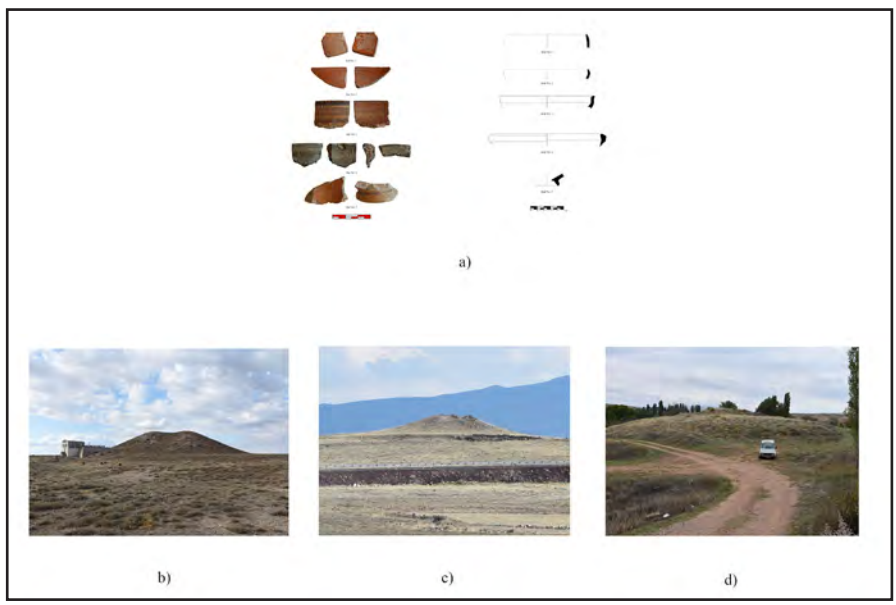
Resim 10: a) Yelli Tepe Höyük, b) Hemit mevkii Sanduka Mezar, c) Yelli Tepe Höyük Yeraltı Kaya Oyma Oda Mezar, d) Yelli Tepe Höyük Seramik Buluntu Örnekleri.

Resim 11: a) Süğönü Höyük, b) Volütlü Sütün Başlığı, c) Süğönü Höyük Seramik Buluntu Örnekleri.

Resim 12: a) Düven Damı Nekropolü, b) Düven Damı Nekropolü M3 Kline, c) Düven Damı Nekropolü M3 Kline Fulcra Detay d) Düven Damı Nekropolü M14, e) Düven Damı Nekropolü M3 Kline Ayakları Detay, f) Pompei Bronz Kline (Richter, 532).

Resim 13: a) Düven Damı Nekropolü Seramik Buluntular, b) Kayabaşı Tümülüsü, c) Kaletepe Tümülüsü, d) Killik Höyük.

ÇANAKKALE BALIKESİR KIYI ŞERİDİ PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI (ÇEBYA) 2021 YILI: İLK SEZON ÇALIŞMALARI VE DEĞERLENDİRMELERİ

Hande BULUT*

Harun TAŞKIRAN

Kadriye ÖZÇELİK

Göknur KARAHAN

1. GİRİŞ

"Çanakkale Balıkesir Kıyı Şeridi Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması" projesinin ilk sezon çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile 21.06.2021 ve 02.07.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir[1].

Doç. Dr. Hande Bulut başkanlığındaki araştırma heyetinde; Prof. Dr. Harun Taşkıran, Prof. Dr. Kadriye Özçelik, Arş. Gör. Göknur Karahan, Arkeolog Güngör Özçelik, Arkeolog Kaan Bulut (MA) yer almıştır. Yüzey araştırmamızın Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilciliğini ise Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Uzmanı Dr. Zehra Fürüzen Taşkıran yapmıştır[2].

2021 yılı araştırma sezonu, pandemi sebebiyle sınırlı sayıda üyeden oluşan ekibimizle Çanakkale ili, Ayvacık İlçesinde başlatılmıştır. Arazi/saha çalışmalarımız ekstansif-yaygın yaya yüzey araştırması yöntemi ile yürütülmüştür. Ekip üyelerince 1,5-2 metre aralıklı ve sıralı halde senkron yürüyüşler ile detaylı gözlemler gerçekleştirilmiştir. Yöre halkı ile yapılan bilgi alışverişleri neticesinde bölge arazileri hakkında detaylı bilgiler edinilmiştir. Tespit edilen buluntu alanlarının GPS ile koordinat bilgileri alınmış ve harita üzerinde lokasyonları işaretlenmiştir. Buluntuların fotoğrafları çekilerek çizim ve analizleri mümkün olduğunca

* Doç. Dr. Hande Bulut (Araştırma Başkanı), Düzce Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 81620-Konuralp Yerleşkesi Düzce/TÜRKİYE.

Prof. Dr. Harun Taşkıran, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Prof. Dr. Kadriye Özçelik, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Göknur Karahan (MA), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

1 Araştırmamıza izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür ediyoruz. Ayrıca Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürü Sayın Çağman ESİRGEMEZ'e, Troya Müzesi Müdürü Sayın Rıdvan GÖLCÜK'e, Truva Müzesi Uzmanı Sayın Ark. Musa TOMBUl'a, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU'na teşekkürlerimizi sunuyoruz. Çanakkale Ayvacık Belediye Başkanlığı'na sağlamış oldukları araç ve sürücü tahsisinden ötürü teşekkür ediyoruz.

2 Araştırmamızda görev olan tüm heyet üyelerine ve Sayın Zehra Fürüzen TAŞKIRAN'a özverili çalışmaları ve değerli katkılarından dolayı çok teşekkür ediyoruz.

tamamlanmış, karakteristik örnekler envanterlik olarak Troya Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

Çanakkale Balıkesir Kıyı Şeridi Paleolitik Çağ yüzey araştırması ile her iki ilin kıyı şeritlerinin araştırılarak Paleolitik Çağ'a ilişkin potansiyellerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Deniz seviyelerindeki değişimler de göz önünde bulundurularak yontma taş endüstriler perspektifinden Midilli (Lesbos) Adası ile olan etkileşimi ortaya koymak ve değerlendirmek de önem taşımaktadır.

Bölgede önceki yıllarda gerçekleştirilmiş olan araştırmalar ile gerek Çanakkale gerekse Balıkesir illerinde Paleolitik Çağ'ın varlığına ilişkin bilgilerimiz bulunmakla birlikte verilerin tamamının karasal alanlarla ilişkili olduğu da bilinmektedir[3]. Buna ek olarak söz konusu araştırmalar Paleolitik Çağ'ın erken dönemlerine ilişkin kesin sonuçlar içermemektedir. Bu durum, kıyı kesimlerinin bir boşluk ve soru işareti olarak kalmasına sebep olmuş, bölgenin Kuzey Ege Paleolitiği çerçevesinde konumlandırılmasını da zorlaştırmıştır. Bu bağlamda bölgenin Pleistosen arkeolojisinin yeri ve önemini ortaya koymak hedeflenmiştir.

Çanakkale ve Balıkesir illeri kıyı şeritleri sözü edilen hususlar çerçevesinde değerlendirildiğinde oldukça önem kazanmaktadır[4]. Anadolu üzerinden Avrupa'ya olan yayılımın anlaşılmasının yanı sıra bölgenin Kuzey Ege tarih öncesi kronolojisinin oluşturulması açısından da Çanakkale Balıkesir Kıyı Şeridi Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması önem ve gereklilik arz etmektedir.

II. ARAŞTIRILAN ALANLAR VE BULGULAR

2021 yılı sezonu ile toplamda on bir buluntu alanı (Harita: 1) saptanmıştır. Araştırmalara Ayvacık İlçesi'nin Büyükhusun Köyü çevresinde başlanmıştır. İlçe merkezine yaklaşık 13 km mesafede yer alan Büyükhusun, 290 m rakıma sahip bir yerleşim alanıdır. Alanda gerçekleştirilen araştırmalarda herhangi bir Paleolitik buluntuya rastlanmamış olmasına karşın hammadde bloklarının varlığı dikkat çekmiştir. Büyükhusun'un ardından Kozlu ve Sazlı arazilerinde araştırmalar yapılmış ve Paleolitik karaktere sahip bir bulguya rastlanmamıştır. Ayvacık İlçesi'nin güneyinde Behram Köyü'nün batısında ve Korubaşı Köyü'nün güney kesiminde yer alan Yeşil Liman kıyı şeridinde araştırmalara devam edilmiş ve Yeşil Liman Mahallesi ile aynı ismi taşıyan liman sahili ayrıntılı şekilde araştırılmıştır.

II.1. Yeşil Liman (1 Numaralı Buluntu Alanı, Rakım: 0 m.)

Behram Köyü'ne yaklaşık olarak 4 km mesafede bulunan alan Yeşil Liman oldukça taşlı, irili ufaklı deniz çakıllarının son derece yoğun ve yaygın olduğu bir sahildir. Deniz çakılları-

3 Prof. Dr. Mehmet Özdoğan tarafından yürütülen çalışmalar 1982 yılında "Doğu Marmara ve Trakya çalışmaları" ile Çanakkale İli üzerinde yoğunlaşmış, sonraki yıllarda Edirne ve Balıkesir illerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Özdoğan 1982;1989). Çanakkale ilindeki bir diğer araştırma Prof. Dr. İsmail Özer başkanlığında bir ekip tarafından yürütülmüştür (Özer 2014).

4 Bulut ve diğ. 2022.

nın arasında son derece zengin ve oldukça yaygın/dağınık halde Paleolitik karakterli yontma taş unsurlar tespit edilmiştir. Yontma taş buluntular; farklı alet formlarından ve çekirdeklerden oluşmaktadır. Yontma taşlar dalgaların etkisiyle yuvarlanmış ve beyaz patinalı bir görünüme sahip olmuştur. Buna karşın, tekno-tipolojik tanımlamalarına engel teşkil edecek herhangi bir bozulma bulunmamaktadır. Üç yüzlü kazmalar, tek ve iki yüzden kıyıcı aletler, *levallois* çekirdekler, *clacton* yongalar, yonga çekirdekleri, kenar kazıyıcılar, dişlemeli ve çentikli aletler buluntular arasındadır (Resim: 1,2,3). Endüstri grubu genel tekno-tipolojik özellikleriyle Geç *Achéuleen* döneme işaret etmektedir.

II.2. Kirse Dere Vadisi (2 Numaralı Buluntu Alanı, Rakım: 90 m.)

Yeşil Liman'a yaklaşık 2 km. mesafede yer alan, Yeşil Liman ve Harapiçi Mahallesi arasında bulunan bir diğer buluntu alanı olan Kirse Dere Vadisi, benzer şekilde zengin bir Paleolitik buluntu topluluğuna sahiptir. Vadi boyunca yürütülen araştırmalar sonucunda içlerinde ikiyüzeyli aletlerin ve iki yüzden kıyıcı gibi örneklerin de bulunduğu çok sayıda yontma taş bulgu ele geçmiştir. Aynı zamanda farklı ebattaki hammadde yumruları da dikkat çekicidir (Resim: 4,5,6).

II.3. Kirse Dere Korubaşı Tarlalar Mevkii (3,4,5 ve 6 Numaralı Buluntu Alanları, Rakım: 87 m.)

Kirse Dere Korubaşı Mevkii'nde oldukça geniş bir alanda, tarla alanlarına uzanan yol boyunca araştırmalar yapılmış ve 90 m rakıma sahip olan arazilerde güncel tarım faaliyetlerinin de etkisiyle kesitler oluşmuştur. Karşılıklı şekilde konumlanmış olan tarlalar yolun sağında ve solunda dört farklı buluntu alanını temsil etmektedir. Sözü edilen kesitlerden ve tarlalardan ikiyüzeyli aletler, iki yüzden ve tek yüzden kıyıcılar, *levallois* teknolojiyi de içeren yonga çekirdekleri ve düzeltili/düzeltisiz yongalar olmak üzere çok sayıda yontma taş buluntu ele geçmiştir (Resim: 7,8,9).

II.4. Tuzla Yamaç (7 Numaralı Buluntu Alanı, Rakım: 20 m.)

Ayvacık İlçe sınırları içerisinde Ezine-Gülpınar yolu üzerinde iki dere yatağı tespit edilmiş ve yataklar ayrıntılı şekilde araştırılmıştır. Tuzla Dağı'nın yamacındaki bu termal alanda daha sonra jeotermal elektrik santrali kurulmuştur. 100-110 derece sıcaklığa sahip olan termal suyla birlikte yüzeye çıkan tuz tüm yamaca yayılmış haldedir. Yamaçta ve eteklerinde yontma taş buluntularla karşılaşılmıştır. Endüstri grubu içinde ikiyüzeyli alet, kıyıcı ve *levallois* teknolojisini yansıtan formlar yer almaktadır. (Resim: 10,11).

II.5. Kızılkeçili Mağara (8 Numaralı Buluntu Alanı, Rakım: 170 m.)

Gülpınar-Ayvacık yolunun kuzey kesiminde anayola yaklaşık 150 m. mesafede yer alan Kızılkeçili Mahallesi bir diğer araştırma alanımızı temsil etmektedir. Mahallenin özellikle güneybatısında çevreye yayılmış halde yontma taş bulgular tespit edilmiş olmakla birlikte dönem niteleyici karaktere sahip değildirler.

Mahalle sınırları içerisinde, yerleşimin doğu kesiminde 170 m. rakıma sahip olan kayaaltı sığınakları tespit edilmiştir. 1 numaralı kayaaltı sığınağının güneydoğusunda ikinci bir kayaaltı sığınağı daha yer almakta ve her iki alanda da dolgu toprağı bulunmaktadır. Birbirlerinden bağımsız farklı kaya sığınakları gibi görünseler de bir mağara kompleksi olabilecek niteliğe sahiptirler. Orijinal ağzın deprem vb. etkiler sonucu kapanmış olması muhtemeldir. Mağaraya uzanan yol üzerinde ele geçen yontma taş parçalar Orta Paleolitik karakterli olup *Levallois* özellikleri taşımaktadır. Tabakalaşmayı anlayabilmek ancak yapılacak bir sondaj çalışması ile mümkün olabilecektir. Kayaaltı sığınaklarının konum olarak Tuzla Yamaç gibi yoğun bir buluntu alanına yakın mesafede yer alması, bu alanın Paleolitik insanlar tarafından iskân edilmiş olma olasılığını güçlendirmektedir (Resim: 12).

II.6. Çamkalabak Kaldıracık Mevkii (9 Numaralı Buluntu Alanı, Rakım: 50 m.)

Çamkalabak köyü arazileri araştırılan diğer alanlar arasındadır[5]. Köy sınırları içerisinde Çamkalabak'ın güneyinde yer alan Balabanlı ile Koyunevi arasında Kaldıracık mevkii olarak isimlendirilen alanda andezit bloklar oldukça yoğun ve dağınık halde tespit edilmiştir. Alan makilik bir arazi olup her iki tarafından kurumuş dere yatağı ile çevrelenmiştir. Dere yataklarında yapılan incelemelerde Orta Paleolitik karakterli endüstri ögeleri tespit edilmiştir. *Levallois* ağırlıklı olan endüstri ögeleri arasında uçlar, çekirdekler yer almaktadır. Hammadde olarak oldukça kaliteli bir çakmaktaşı kullanılmıştır (Resim: 13).

II.7. Başbahçe Bademlialtı (10 Numaralı Buluntu Alanı, Rakım: 40 m.)

Çamkalabak köy arazileri içerisindeki bir diğer alan Başbahça Mahallesi, Bademli Köyü'nün güneybatısında yer alan Bademlialtı Mevkii'dir[6]. Bu alanda yapılan araştırmalar sonucunda az sayıda *levallois* çekirdek, şekilsiz çekirdekler ve Orta Paleolitik karakterde buluntular tespit edilmiştir (Resim: 14).

II.8. Yayla Evleri Gemedere (11 Numaralı Buluntu Alanı, Rakım: 26 m.)

Yayla Evleri Mahallesi arazilerinde gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda Gemedere Çayı sekilerinden çeşitli yontma taş buluntular ele geçirilmiştir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda alandan baraj yapımında kullanılmak üzere toprak çekildiği öğrenilmiştir. Bu sebepledir ki alanda dik kesitler oluşmuştur. Kesit içerisinde yuvarlanmış ve akmış halde çakmaktaşı parçalar tespit edilmiştir. Bunlar *levallois* çekirdek ve iki yüzden kıyıcılardan oluşmaktadır. Buluntu alanının üst kesimlerinde, Gemedere Çayı Vadisi olarak isimlendirilen alanda yapılan incelemeler sonucunda çeşitli ebatta hammadde yumruları tespit edilmiştir. (Resim: 15).

5 Çamkalabak, 2018 yılında Prof. Dr. İsmail Özer başkanlığında yürütülen yüzey araştırmaları sırasında ziyaret edilmiş ve yontma taş bulgular tespit edildiği ifade edilmiştir (Özer vd. 2020: 362).

6 Bademli, 2018 yılında Prof. Dr. İsmail Özer başkanlığında yürütülen yüzey araştırmaları sırasında ziyaret edilmiş ve çeşitli yontma taş bulgular tespit edildiği ifade edilmiştir (Özer vd. 2020: 362).

III. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Tespiti yapılan on bir buluntu alanı ve bu alanlardan ele geçirilen Paleolitik yontma taş endüstri unsurları yanında araştırma güzergâhı üzerinde bulunan tüm alanlarda mümkün olduğunca gözlemler yapılmıştır. Özellikle hammadde yoğunluğunun dikkat çekici olduğu ve çakmaktaşı ile kuvarsın en fazla tercih edilen hammadde türü olduğu anlaşılmıştır. Behram/ Yeşil Liman arasındaki yol güzergâhında yer alan araziler, Tuzla Deltası olarak isimlendirilen araziler, Ezine-Çanakkale yolu arasında yer alan Çamlıca Köyü arazileri, Babadere Köyü arazileri, Naldöken Köyü arazileri ve sözü edilen lokasyonlar arasında kalan araziler hammadde kaynakları ve yoğunluğu açısından da araştırılmıştır. Araştırmamızın bir ayağını da bölgedeki mağara ve kayaaltı sığınaklarının tespit edilmesi oluşturmuştur. Bu noktadan hareketle Gargara olarak isimlendirilen bölgenin yüksek dağlık kesimlerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık olarak 4,5 saat süren tırmanış sonucunda 650 m. rakıma sahip olan ve güneydoğu yönlü lokasyona sahip, ağzı güneydoğuya bakan bir kayaaltı sığınağı tespit edilmiştir. Kültürel dolgu tespit edilemeyen kayaaltı sığınağının 250 m. kadar kuzeybatısında, ağzı kuzeybatıya bakan bir mağara daha tespit edilmiştir. Tek galeriye sahip olduğu anlaşılan mağara yatay tipte bir mağaradır ve batı yönüne doğru uzanan bir bölümü daha olduğu anlaşılmıştır. Mağarada dolgu toprağı gözlemlenmiş fakat herhangi bir yontma taş materyale rastlanmamıştır. Kulhal ve Kulhal'ın doğusunda yer alan vadide sürülmüş zeytinlikler görülmüş ve bu arazilerde incelemeler yapılmıştır. Herhangi bir hammadde örneği veya buluntu ile karşılaşılmamıştır. Kulhal'ın güneyinde ise Korubaşı mevkii'nin doğusunda yer alan Tuzla Çayı'nın güney yamaçlarındaki arazilerde sürülü zeytinlikler incelenmiştir ve bu incelemeler sonucunda bol miktarda ve dağınık halde irili ufaklı kuvars hammadde yumrularına rastlanmıştır. Hammaddenin yoğunluğuna rağmen alanda herhangi bir Paleolitik yontma taş buluntuya rastlanmamıştır. Sözü edilen alanın kuzeydoğusunda bulunan yamaçlarda da incelemeler yapılmıştır. Benzer şekilde yoğun ve dağınık halde kuvars hammadde görülmekle birlikte yontulmuş herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Bektaş Mahallesi kıyı şeridi ile Sivrice Burnu ve çevresi, denize doğru uzanan kurumuş dere yatağı boyunca incelenmiştir. Sahil kesiminde yoğun yapılaşma nedeniyle alan büyük ölçüde taşıma çakıllar ile doldurulmuş haldedir. Bu yoğun iskâna rağmen alan mümkün olduğunca araştırılmış fakat herhangi bir buluntuyla karşılaşılmamıştır.

Çanakkale İli, Ayvacık İlçesi arazilerinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalar sonucunda araştırmanın belirlenmiş olan amaçlarına yönelik önemli sonuçlar elde edilmiştir. Arazinin genel yapısının yoğun makilikler halinde olması yer yer görüş alanını kısıtlasa da buluntu alanlarının saptanmasında bir sorunla karşılaşılmamıştır. Buluntu alanlarının dağılımını dikkate alarak Çanakkale İli, Ayvacık İlçesi'nin Paleolitik Çağ endüstrisinin net bir şekilde anlaşılabildiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında saptanmış olan Kızılkeçili kayaaltı sığınakları, konumları ve içerdikleri dolgu nedeniyle bölge için önemli olan Paleolitik iskân potansiyeline işaret etmektedir. Çoğunlukla Alt ve Orta Paleolitik dönemleri karakterize eden yontma taş buluntular, bölgede yoğun ve de yaygın halde bulunan çakmaktaşı ve kuvars

gibi hammaddelerden üretilmiştir. "Çanakkale Balıkesir Kıyı Şeridi Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması" projesi, 2021 yılından gerçekleştirilen ilk araştırma sezonu ile bölgenin Paleolitik Çağ'ın en erken zamanlarından itibaren, Paleolitik topluluklar tarafından yaşam alanları olarak kullanıldığını göstermiştir. Çok sayıda yontma taş buluntu, özellikle ikiyüzeyli aletler bu bölgenin en erken arkeolojik verilerini oluşturmaktadır. Paleolitik Çağ'ın alt ve orta dönemlerini karakterize eden buluntu alanlarının değerlendirilmesinde deniz seviyesi değişimleri de dikkate alınmıştır. Bu noktadan hareketle gerek deniz seviyesinde yer alan gerek daha yüksek (650 m) rakıma sahip araziler titizlikle araştırılmıştır. 2021 çalışma sezonu ile Çanakkale Ayvacık kıyı şeridine ilişkin çalışmalarımız tamamlanmıştır. Bu yıl elde ettiğimiz verilerin, önümüzdeki yıllarda Balıkesir İli kıyı şeridinde yapılacak olan yüzey araştırmalarımızın sonuçlarıyla destekleneceğini umut ediyoruz.

KAYNAKÇA

Bulut, H., Taşkıran, H., Özçelik, K., Karahan, G., 2022, "Lower and Middle Palaeolithic Evidence from the North Aegean Coastline of Çanakkale, Turkey", *Antiquity: Project Gallery*: 1-8. https://doi.org/10.15184/aqy.2022.59

Özdoğan, M. 1982 "Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları", *Türk Arkeoloji Dergisi* 26/1, 37-49.

Özdoğan, M., 1989 "1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması", *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 571-590.

Özer, İ., M. Sağır, S. Şahin, İ. Baykara, E. Güleç, 2014, ‚2012 Yılı Muğla ve Çanakkale İlleri Yüzey Araştırması', T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı*-I, 297-303, Ankara.

Özer, İ., M. Sağır, İ. Baykara, B. Koca Özer, B. Dinçer, N. Morimoto, W. Morita, S. Şahin, E. Eren, Ö. Gülhan, A. Özdemir, 2017 ve 2018 Yılı Muğla ve Çanakkale İlleri Yüzey Araştırması, *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II*:* 355-374, Ankara.

Harita: 1

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

UŞAK-EŞME TUNÇ ÇAĞI ARAŞTIRMALARI

Harun OY*

Uşak İli ve İlçelerinde gerçekleştirdiğimiz İlk Tunç Çağı (İTÇ) araştırmaları kapsamındaki arkeolojik yüzey araştırmaları 09.08.2021-23.08.2021 tarihleri arasında (15 gün) Eşme İlçesinde aşağıda belirtilen yerlerde gerçekleştirilmiştir[1]. 2020 yılında Eşme İlçesi'nin kuzeyindeki köylerde araştırmalar gerçekleştirilmiştir[2]. 2021 yılı çalışmalarımız ise (9. Sezon) ağırlıklı olarak ilçenin güneyinde yer alan bölgelerde ve Eşme Deresi'nin geçtiği bölgedeki arazi ve köylerde gerçekleştirilmiştir[3] (Harita: 1).

Uşak'ta 2013 yılında başladığımız yüzey araştırmalarında çok sayıda İTÇ yerleşimi tespit edilmiştir[4]. Eşme İlçesi'ndeki çalışmalarımızla birlikte yeni İTÇ yerleşimleri belirlenmiş olup bu sayı oldukça artmıştır. Eşme, Uşak İlinin 60 km. kadar güneybatısında yer alan hem Manisa hem de Denizli ile sınırı oluşturan ilçesidir.

Kumluca Mevkii

Kumluca Mevkii, Eşme'nin yaklaşık 15 km. doğusunda yer alan Ahmetler Köyü'ndedir[5]. Ahmetler Köyü'nün 4 km. güney-güneydoğusunda İstasyon mahallesine giderken sol tarafta yer alır. Yerleşmenin 2 km. güney-güneybatısında Ahmetler Köyü İstasyon Mahallesi bulunur (Resim: 1). Müze tarafından Kumluca Mevkii olarak kayıt edilmiştir. Bazı haritalarda Yeldeğirmeni Tepe olarak geçmektedir. Bölge Eşme İlçesi'nin doğusundaki Ulubey İlçesi

* Doç. Dr. Harun OY, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Cumhuriyet Yerleşkesi, Altınordu-Ordu/TÜRKİYE. harun_oy@hotmail.com.

1 Bu çalışmanın gerçekleşmesi için izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarımız Türk Tarih Kurumu ve Ordu Üniversitesi BAP koordinasyon birimi tarafından da desteklenmiştir. Desteklerinden dolayı ilgili kurum ve yetkililere şükranlarımızı sunarız.

2 Oy 2022, 57-68.

3 Başkanlığımız altında gerçekleştirilen yüzey araştırmasına Arkeolog Merve Cihan ÖRTLEK SARIOĞLAN ve Arkeolog Doğuş COŞAR ile Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanı Ayhan ÖNCELEN katılmıştır. Çalışmalarımız sürecinde desteklerini gördüğümüz Uşak İl Kültür ve Turizm Müdürü Sabri CEYLAN, Uşak Arkeoloji Müzesi Müdürü Şerif SÖYLER ve bütün müze personeline, Eşme Kaymakamı Celal Güngör, Eşme Belediye Başkanı Hacı Mustafa ÇETİN, Eşme İlçe Jandarma Komutanlığı, Eşme Şehit Adem Çiftçi Çok Programlı Anadolu Lisesi Müdürü Bülent KÜÇÜK, aynı lisenin yatılı pansiyon sorumlusu Gözde SARI ile bütün Eşme köy ve mahalle sakinlerine teşekkürlerimizi sunarız.

4 Oy 2014, 215-230; Oy 2016, 499-520; Oy 2017a, 51-74; Oy 2017b, 33-38; Oy 2018; Oy 2019a, 181-204; Oy 2019b, 1-40; Oy vd. 2019, 209-229; Oy 2021, 69-92.

5 Ahmetler daha önceleri bir kasaba iken nüfusunun azalması sebebiyle köy durumuna düşmüştür. Ahmetler Köyü Ulubey-Eşme karayolu üzerinde önemli bir konuma sahiptir. Bu Köyün ve karayolunun hemen kuzeyindeki tepede kaya mezarları ve sunak alanlarından oluşan kompleks bir yapı bulunmaktadır. Turizm açısından değerlendirilmesi gereken, ulaşımı kolay olan bu kaya mezarları ve kutsal alan karayoluna ve bölgeye hakim bir konumdadır. Belirgin olan iki kaya mezarı vardır. Kaya mezarı semerdamlı olup çevresinde sunak alanları yer alır. Ana kaya oyularak özenle yapılmış oda mezar bütün bölgeye hakim bir tepe üzerindedir. Bu güzellikte bölgede pek fazla kaya mezarı bulunmamaktadır. Bu nedenle önemlidir. Dikdörtgen girişi işlemelidir. Kaya mezarına çıkarken ve mezar çevresinde basamaklar yapılmıştır. Mezar yapısı ve bölgeye hakim konumu düşünüldüğünde hemen Eşme-Ulubey karayolu üzerinde olmasının da katkısıyla güzel bir manzaraya sahip olup turizm açısından değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

sınırında yer alır. 1 km. güneyinden ise İzmir'e giden hızlı tren hattı geçmektedir. Yerleşmenin 1 km. kuzeybatısında gölet vardır. Tavuk çiftliğinin de 750 m. güneydoğusunda yer alır[6]. Kumluca'nın 900 m. güneydoğusunda güneş enerji panelleri yer alır. Kumluca'nın hemen kuzeydoğusunda Süngülü Tepe'de aktif olarak kullanılan bir taş ocağı işletmesi mevcuttur ve gittikçe bu taş ocağı genişlemektedir. Taş ocağına giden yol ile buraya ulaşılmaktadır. Kumluca'da yoğun olarak Helenistik ve Roma dönemi seramiklerinin var olduğu belirlenmiştir. Çok sayıda kabartmalı, kalıp yapımı kase örnekleriyle karşılaşılmıştır. Nitelikli olan bu parçalar geniş bir alana yayılmaktadır. Ayrıca bölgede ve tepenin yakınlarında bazı kaya mezarları yer alır[7]. Yine tepenin eteklerinde belirlenen bazı kabartma, çukur ve işaretler, bunların Helenistik ve Roma döneminde işlenmiş olduğunu düşündürmektedir. Tepenin üst kısmında belirlenen bazı duvar ve temel izleri ile koruma-gözetlemeye uygun yapısı sebebiyle kale niteliğindedir. Bütün bölgeye hakim konumu dikkati çekmektedir. Tepenin güney-güneydoğu eteklerinde yaptığımız araştırmalarda İTÇ seramikleri tespit edilmiştir. Bazı seramikler Kalkolitik Çağa kadar giden bir geçmişe işaret etmektedir (Resim: 2). Ayrıca çakmaktaşı alet ve dilgiler de tespit edilmiştir. Yerleşme çevreye oranla çok belirgin bir tepedir. Fakat Kalkolitik ve İTÇ seramikleri tepe üstünde değil de yamaçlarda ve tepenin eteklerinde bulunmaktadır. Bu nedenle bilinçli olarak bu yamaçlar yerleşim için tercih edilmiş olmalıdır. Çünkü güney-güneydoğu yamaçlar bütün bölgeye hakim olan bir görüş imkanı sunmaktadır.

YELEĞEN KASABASI

Eşme'nin 10 km. kadar güneybatısında yer alan Yeleğen kasabası Eşme İlçesi'ndeki tek kasabadır. Diğerlerinin nüfusu azalmış olduğundan burası hala kasaba konumundadır. Eşme-Alaşehir karayolu bu kasabadan geçmektedir. Arazisi geniş olup su bakımından zengindir. Eşme'nin ve Uşak İlinin tarımsal olarak sebze ve meyve üretiminde önemli bir yere sahiptir. Oldukça verimli topraklarında her çeşit tarım yapılmaktadır[8].

Yeleğen Kasabası'nın arazisi oldukça geniş olup burada 3 tane İTÇ yerleşimi tespit edilmiştir. Yeleğen'deki araştırmalarımızda bazı Lidya yerleşimleri/tümülüsler ile Helenistik ve Roma dönemi yerleşimleri de dahil olmak üzere çok sayıda yerleşim araştırılmıştır[9]. Bu nedenle Yeleğen'in yoğun bir şekilde prehistorik dönemden itibaren yerleşilmiş olduğu belirlenmiştir.

---

6 Kumluca Mevkii koordinatları: (35S) 0683950E 4253471N Rakım: 856 m. Duyarlılık: 8 m.

7 Yerleşmenin doğusunda ve taş ocağının güneyinde yine aynı bölge içerisinde iki adet kaya mezarı vardır. Helenistik Döneme ait bu kaya mezarların klinesi yoktur. Ana kayaya oyulmuş oda mezar şeklinde olup aralarında 3 m. mesafe ancak vardır. Girişleri güneye bakmakta ve bir tanesinin üst kısmında delik vardır.

8 Yeleğen kasabası araştırmalarımızda bizlere destek olan belediye başkanı Süleyman Sarı ile belediyede çalışan bütün personele ve kasaba sakinlerine teşekkürlerimizi sunarız.

9 Yeleğen kasabasında araştırdığımız alanlar içerisinde en dikkat çekenlerden birisi Alacaören mevkii'dir. Burası Yarkaşı Höyüğüne yakın bir alandadır. Yerleşmenin hemen kuzeyinde dere akmaktadır. Derenin olduğu kısım uçurumdur. Arazide Helenistik ve Roma dönemi seramikleri ile pithos parçaları vardır. Burası Uşak müzesinde kayıtlı bir alandır. Diğer bir önemli alan ise Örenköy Höyüğü'dür. Burası her ne kadar höyük olarak adlandırılmış olsa da bölge halkı Örenköy demektedir. İncelediğimiz alanda Helenistik ve Roma dönemi seramikleri belirlenmiştir.

Yarkaşı Höyüğü

Yarkaşı Höyüğü Yeleğen Kasabası'nın 5 km. kuzeydoğusundadır (Yarbaşı Mevkii'nde). Yeleğen-Eşme asfalt yolunun sağ tarafında, Gedik Yem fabrikasının ve asfalt yolun 850 m. doğusundadır. Asar Höyükle arasındaki mesafe 900 m. dir. İki yerleşme birbirini görmektedir. Yerleşim, Karadere mevkii'ndedir, hemen kuzeyinden Eşme Deresi/Karadere/Kocadere akmaktadır. Yerleşmede İTÇ ve Roma dönemi seramikleri tespit edilmiştir. Yerleşmeye Gedik Yem fabrikasının ilerisindeki köprüyü geçinde sağ taraftaki Yeşilkavak asfaltına bağlanan yola dönünce, toprak yol ile gidilmektedir[10].

Yarkaşı Höyüğü kuzeydoğu-güneybatı uzantılı 250 m. kuzeybatı-güneydoğu uzantılı 90 m. kadar bir alanı kapsamaktadır. Yerleşmede el yapımı, açkılı, kırmızı ve gri astarlı mallar tespit edilmiştir. Çeşitli ebatlardaki ayaklar içerisinde yalın örneklerin yanı sıra yiv bezemeli olanlar da çok fazladır. Kulp ve tutamaklar çeşitlilik gösterir. Yiv/oluk bezemeli kâse ve çömlek parçaları da bulunmaktadır (Resim: 3). Yerleşmenin hemen güneybatısında mezarlık alanı yer almaktadır. Yerel halkın söylediğine göre çok önceleri buradaki pithos mezarlar içinde iğneler, çanak çömlekler çıkmıştır. Burası yerleşmenin mezarlık alanı olmalıdır. Mezarlık alanının sınırları tam olarak belirlenemese de 100 m. çapında bir alanı kapsadığı düşünülmektedir.

Asar Höyük

Yeleğen Kasabasında Asar Mevkii'nde yer almaktadır. Tescilli olan Asar Höyük yöre halkı tarafından Asar olarak bilinmektedir. Asar Yeleğen'in 5 km. kuzeydoğusunda olup Yeleğen-Eşme asfaltının hemen kıyısındadır. Yerleşme Gedik yem fabrikasının 700 m. kuzeydoğusuna düşmektedir. Bütün bölgeye hakim olan yüksek bir tepenin üzerinde çok büyük bir yerleşimdir. Tepenin üst kısmı düzdür. Üst kısım doğu-batı: 120 m. ve kuzey-güney: 150 m. ölçülerinde olup üzeri tarım alanıdır. Tescil fişlerinde ise höyüğün alanı 600x600 m. olarak belirtilmektedir. Bunu bütün tepeyi kapsayacak şekilde hesaplamış olmaları muhtemeldir[11]. Yerleşmenin güneyinden dere akmaktadır. Eşmedeki en büyük yerleşmelerin başında gelir. Yerleşme üzerinde İTÇ seramikleri az olup yoğun olarak Orta Tunç Çağı (OTÇ) ve Son Tunç Çağı (STÇ) seramikleri ile Roma Dönemi çanak çömleği vardır (Resim 4). Asar Höyük ve Yarkaşı Höyüğü karşılıklı iki yerleşmedir. Birbirleriyle ilişkilidir. Yarkaşı höyüğünde yoğun olarak İTÇ seramiği bulunmaktadır. Asar'da ise OTÇ ve STÇ daha yoğundur. İki yerleşmenin arasından dere akmaktadır. Belki de İTÇ'den sonraki süreçte siyasi sebeplerle veya güvenlik sebebiyle daha korunaklı ve yüksek bir tepe olan Asar höyüğe yerleşim olmuştur. Asar ve Yarkaşı Höyüğü'nün arasından Eşme-Alaşehir karayolu geçmektedir. Belki de Asar höyüğü OTÇ ve STÇ'da buradaki yol üzerinde olduğu için önemli bir konumdadır ve büyümüştür. Bölgedeki yerleşmeler İTÇ'de sayıca fazladır. Bu sayı OTÇ'de azalmakta olup bölgedeki OTÇ yerleşmelerinin daha büyük boyutlu olduğu gözlenmektedir.

10 Yarkaşı Höyüğü koordinatları: (355) 6671950 E 4246604 N Rakım: 692 m. Duyarlılık: 11 m.

11 Asar koordinatları: (35S) 0671363E 4247363N Rakım: 719 m. Duyarlılık: 7 m.

Kızılkabaağaç

Yeleğen'in 3.5- 4 km. kadar kuzeydoğusunda yer alan Kızılkabaağaç Mevkii'ndedir. Balabancı Köyü'nün 3.5 km. kuzeydoğusundadır[12]. Yerel halk bu mevkiiye Oklu Mezar demektedir. Aslında Oklu Mezar yerleşmenin hemen kuzeybatısındadır. Burası Hasan Cida isimli vatandaşın tarlasının ve evinin olduğu alandadır. Bu ev şimdilerde terk edilmiş durumda ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Prehistorik seramik parçaları evin olduğu alanda 100 m. çapında bir alanda yoğunlaşmaktadır. Fakat daha geniş bir alana yayılım söz konusudur. Kızılkabaağaç önemli bir prehistorik yerleşmedir (Resim: 5). Yerleşmede yoğun olarak İTÇ 1-2 seramikleri ile çevresinde Roma seramikleri vardır. İTÇ malları yoğun olarak gri-siyah astarlı ve kalitelidir. Kâseler, çömlekler, üçayakların yanı sıra bezemeli çanak çömlek parçaları çok sayıdadır. Yerleşme tespit etmiş olduğumuz bir adet pişmiş toprak testi Uşak müzesine teslim edilmiştir (Resim: 6). Pişmiş toprak testi çok sayıda kırık parçadan oluşmakta olup büyük oranda eksiktir fakat restorasyonla tümlenebilecek niteliktedir. Gövde ve dip kısmında eksiklikler var olup kulp ve boyun kısmı kırıktır. Üzerinde zikzak motiflerle bezeli olması ve siyah renkli oluşu ile tipik Yortan testilerine benzemektedir[13].

Çilcek Kuyu/Çilçekkuyu/Çilcekuyu

Bu yerleşme Poslu Köyü'nün güneyinde Karaahmetli Köyü'ne giden asfalt yola yakın olan Çilcek Kuyu Mevkii'nden dolayı bu isimle adlandırılmıştır. Çilcek Kuyu, Poslu Köyü'nün 1.5 km. güneydoğusunda, Poslu-Karaahmetli asfaltının 150-200 m. solunda, Kandemirlerin 2.5 km. güneydoğusundadır. Araplar Köyü'nün de 1.5 km. güneybatısındadır. Ama Poslu'ya yakın olup Poslu-Karaahmetli asfaltının 150-200 m. solundadır[14]. Bu köylere çok yakın olmasına karşın tapuda Kandemirler Köyü arazisine kayıtlıdır. Ardıçdede höyüğü ile arasında 300-350 m. mesafe vardır. Yerleşmede Neolitik, Kalkolitik, İTÇ, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemi çanak çömleği vardır. Tütün tarlası üstünde geniş bir alandır. Yerleşmenin kuzey-kuzeybatı yamaçlarında Neolitik parçalar yoğundur. Yerleşmenin batısında Poslu-Karaahmetli asfalt yolu vardır. Yerleşme kuzeydoğu-güneybatı uzantılı 160 m, kuzeybatı-güneydoğu uzantılı 110 m. kadar bir alana yayılmakta fakat tarım nedeniyle daha geniş bir alanda çanak çömlek dağılımı vardır. Seramikler batı tarafta ve üst kısımda daha çoktur. Yerleşmenin yüksekliği 10 m. kadar vardır.

Ardıçdede höyüğünü ararken tesadüfen tespit ettiğimiz bu yerleşme Neolitik döneme ait buluntular vermesi sebebiyle Eşme'deki erken yerleşmelerden birisidir. Ardıçdede höyüğü ile karşılıklıdır. Asfaltın bir tarafında Çilcek Kuyu yerleşimi diğer tarafında da Ardıçdede Höyüğü yer alır. Asfaltın kıyısında sadece bir ev vardır. Özellikle yerleşmenin asfalta bakan taraflarında Neolitik çanak çömlek kırıkları fazladır (Resim: 7). Daha geniş alanda ise İTÇ

12 Kızılkabaağaç koordinatları: (35S) 0668342E 4247433N Rakım: 708 m. Duyarlılık: 6 m.

13 Bu yerleşme ile ilgili yayın çalışmamız devam etmektedir.

14 Çilcek Kuyu koordinatları: (35S) 0672562E 4238322N Rakım: 778 m. Duyarlılık: 6 m.

seramikleri vardır. Doğuya doğru olan alanda ve yan tarlada İTÇ seramikleri fazladır. Çilcek Kuyu yerleşiminde tespit edilen bir adet pişmiş topraktan yapılmış ağırşak ile bir adet taştan yapılmış ağırlık envanter fişleri doldurularak Uşak Müzesine teslim edilmiştir (Resim: 7).

Çilcek Kuyu yerleşiminin hemen kuzeydoğu bitişiğinde sürülmüş tarlada yoğun küp parçaları ve İTÇ seramiği tespit edilmiştir. Bu alan yerleşmenin İTÇ dönemi mezarlık alanı olmalıdır. Burada kuzeybatı-güneydoğu uzantılı 70 m, kuzeydoğu-güneybatı uzantılı 60 m. bir alanda yoğun küp parçaları ve bazı kemik parçaları vardır. Bu nedenle burası yerleşmenin İTÇ mezarlığı olmalıdır. Hemen bitişik tarladadır. Mezarlık olarak değerlendirdiğimiz tarla yerleşmeden 3 m. kadar daha aşağıdadır.

Ardıçdede/Ardıç Dede Höyüğü

Ardıçdede çok eski bir İslami dönem mezarlık alanı olup yerel halk tarafından kutsal kabul edilmektedir. Ardıçdede mezarlığın olduğu alan Poslu Köyü'nün 1.5 km. güneyindedir. Ardıçdede'ye yakın konumda iki adet prehistorik yerleşim vardır. Bunlardan birisi önceden bilinen Ardıçdede Höyüğü olmalıdır. Diğeri ise yeni tespit ettiğimiz Çilcek Kuyu yerleşimidir. Bu iki yerleşimde birbirine yakındır. Bütün bu bölge Ardıçdede olarak bilinmektedir. Fakat derenin güneyinde kaldığından bunlar Kandemirler Köyü arazisinde görünmektedir. Poslu'ya yakın olsa da Kandemirler Köyü arazisinde olduğundan Kandemirler'e dahil edilmiştir.

Ardıçdede Höyüğü Poslu'nun 1.6 km güneyinde, Poslu-Karaahmetli asfalt yolunun sağındadır. Poslu-Karaahmetli asfalt yolunu 1.5 km. gidince köprüyü geçince 200 m. sağda kalmaktadır. Yerleşme Ardıçdede mezarlığının 200 m. güney-güneydoğusundadır ve karşı tarafta kalmaktadır[15]. Bölge ismini buradaki mezarlıktan almıştır. Tapu kadastro kayıtlarında ise Ardıçdede Höyüğü Kandemirler Köyü arazisi içerisindedir. Yerleşmenin asfalt yoldan ve dereden başlayıp evin arkasındaki ve yukarıdaki sırtlara doğru ve geniş bir alana yayılımı vardır. Köprünün olduğu yerden ve karayolundan itibaren yerleşim başlar. Sırttan karayoluna doğru uzanır. Yerleşmede İTÇ ve OTÇ seramikleri vardır (Resim: 8). Kara yolu Çilçek Kuyu ve Ardıçdede Höyüğünü ayırır. İki yerleşme karşılıklıdır.

Ardıç Dede Höyüğü Kandemirler arazisi içerisindedir. Kandemirler Köyü'nün 2 km. güneydoğusundadır. Araplar Köyü'nün de 2 km. güneybatısındadır. Ama en yakın mesafe olalrak Poslu-Karaahmetli asfalt yolunun 1.6 km. sinde Poslu'nun güneyindedir. Yerleşme Ardıçdede mezarlığının 200 m. güney-güneydoğusundadır. Arada kuru bir dere vardır. Ardıçdede'ye gelince karşı yamaçlarda yer alır. Ardıçdede'nin karşısındadır. Asfaltın kıyısında bulunan eve 150-200 m. mesafededir. Evin arkasındaki sırtlardadır. İki derenin arasındaki alanda kalmaktadır. Dereden 10 m. kadar yükseklikte bir sırt üzerindedir. Ardıçdede Höyüğü kuzeydoğu-güneybatı uzantılı 200 m. kuzeybatı-güneydoğu uzantılı 150 m. kadar bir alanı kapsar. İki derenin arasındaki alanda uzanır. Kısmen yola yaklaşır. Yerleşmede İTÇ, OTÇ, STÇ ve Roma seramikleri vardır.

15 Ardıçdede Höyüğü koordinatları: (355) 0672162E 4238190N Rakım:796 m. Duyarlılık: 8 m.

Kayapınar Höyüğü

Bu yerleşim Karapınar Köyü'nün 500 m. batısındaki tepe üstündedir. Köy halkı tarafından Höyük olarak adlandırılan bölgede yer almaktadır[16]. Kayapınar Köyü'nün ve asfalt yolun hemen doğusunda yer alan Kayapınar Höyüğü, köy sınırları dahilindedir. Asfalt yolun karşısındaki tepede çok büyük bir yerleşimdir. Üzerinde ceviz bahçesi vardır. Kayapınar'dan Yeniköy'e giden asfalt yolun hemen kıyısındaki tepededir. Höyük ile köy arasından bir dere akmaktadır. Höyük kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 200 m. kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 150 m. boyutlarındadır. Fakat alan olarak yola kadar seramikler akmış durumda olup bu nedenle daha geniş olarak düşünülmelidir. Dereden yerleşmenin yüksekliği 40-50 m. kadardır. Yerleşmede İTÇ, OTÇ ve Roma seramikleri bulunmaktadır (Resim: 9). OTÇ seramikleri yerleşmenin üstünde cevizlerin olduğu yerde yoğundur. İTÇ seramikleri alt kısımda toprak yolun karşısındaki suyolu açılan alanda fazladır. Eskiden cevizlerin olduğu alanda höyük çok daha yüksekmiş ve yıllar önce (40-50 yıl önce) bu kısmı düzlemişler. Bu nedenle önceki hali daha yüksek olmalıdır. Şimdiki hali doğal bir yükselti üstünde olup korunaklı bir konumu vardır. Yerleşmenin hemen kuzeybatı bitişiğindeki tarlada, 50-60 m. kadar kuzeybatısında küp mezarların çıktığı bilgisi verilmiştir. Yine aynı bölgede kayrak taştan yapılmış mezarların çıktığı belirtilmektedir. Bu alan yerleşmenin mezarlık alanı olarak değerlendirilmelidir.

Çıltılı Seki

Çıltılı Seki, Narlı Köyü'nün 2.5 km. kuzeybatısındadır. Konak Köyü'ne ait Asar'ın doğusunda yer alır. Burası ormanlık alan içerisindeki bir Mevkiidedir. Ayrıca Konak Köyü'nün 3 km. kuzeydoğusunda, Alıçlı Köyü'nün de 2 km. güneybatısındadır. Fakat Narlı Köyü sınırları içerindedir[17]. Çıltılı Seki'nin hemen kuzeyinde bir dere akmaktadır. Narlı Köyü'nden kuzeye doğru tarla yolundan gidilince ulaşılmaktadır. Yerleşme kuzey-güney 200 m. doğu-batı 150 m. kadar bir alanı kapsar. Çıltılı Seki'nin 500-600 m. güneydoğusunda Eşme belediyesinin kum ocağı vardır. Asar ile Çıltılı Seki arasında şuan kurumuş olan bir dere yatağı vardır. Yerleşmenin yüksekliği dere yatağından düşünüldüğünde 30 m. kadardır. Üzeri boş olduğundan çanak çömlek kırıkları batıya açılan orman yolu üzerinde tespit edilmiştir. Eğer yol açılmamış olsa burada bir yerleşimin olduğunu anlamak zor olacaktır. İTÇ malları oldukça niteliklidir (Resim: 10). Üst kısımda ise bir kısmı orman ve bir kısmı boş olduğundan seramik azdır. Ayrıca yerleşmenin batı yamaçlarındaki yol üzerinde, yani Asar'a bakan taraflarda ve kuzeyindeki yamaçlarda da çok sayıda İTÇ seramiği aşağıya doğru akmıştır. Kuzeydoğu ve doğu kısmında ise Helenistik ve Roma dönemi seramikleri mevcuttur. Yerleşmede kalıp yapımı nitelikli kâse örnekleri de vardır. Bu nedenle yerleşme Çıltılı Seki mevkii'nde bütün tepeyi kapsayacak kadar geniş bir alana yayılmaktadır.

Çıltılı Seki ve hemen karşısında yer alan Asar (Konak Köyü Asarı) yerleşimi arasında bir dere yatağı ve vadi yatağı bulunmakta olup bu iki yerleşmeyi ayırmaktadır. İki yerleşme

17 Çıltılı Seki koordinatları: (35S) 0682664E 4244714N Rakım: 581 m. Duyarlılık: 6 m.

karşılıklıdır. Yerleşmenin kuzeyindeki vadi tarım ve su bakımından zengindir. Yerleşim için çok uygun olan bu bölge prehistorik dönemlerden itibaren iskâna uğramıştır. Bölge verimlidir ve sulu tarım yapılmaktadır.

Asar/ Konak Köyü Asarı/ Konak Asarı

Konak Köyü sınırları dahilinde yer alan Asar yerleşimi bölge halkı tarafından Konak Köyü Asarı veya Konak Asarı olarak bilinmektedir[18]. Burası Çıltılı Seki'nin hemen batı tarafında Konak Köyü arazisinde yer alır. Asar, Konak Köyü'nün 3 km. kuzeydoğusundadır. Narlı Köyü'nün 2.5 km. kuzeybatısında, Alıçlı Köyü'nün 2 km. güneybatısındadır. Asar'ın kuzeyinden dere akmaktadır. Çıltılı Seki Narlı Köyü arazisinde, Asar ise Konak Köyü arazisindedir. Konak Asarı ve Çıltılı Seki doğu-batı yönünde karşılıklı iki yerleşmedir. Asar ile Çıltılı Seki'yi kurumuş bir dere yatağı ayırır. Kurumuş dere yatağından yüksekliği 30 m. kadardır.

Konak Asarı olarak bilinen bu yerleşmede Lidya sikkeleri çıktığı söylenmekte, ayrıca Helenistik ve Roma dönemi yerleşimi olarak bilinmektedir. Fakat Asar denilen alan tepedeki üst kısmı ifade eder. Bölge her ne kadar Asar olarak bilinse de Çıltılı Seki ile karşılıklı olan kısmında prehistorik bir yerleşim vardır. Konak Asarı'nın Neolitik Çağa kadar giden bir yerleşime ait olduğu belirlenmiştir. Yerleşmede çok sayıda Neolitik Çağa tarihlenen çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir. Daha az oranda ise İTÇ çanak çömleği bulunmaktadır. Asar bütünüyle çok büyük bir alan olup prehistorik yerleşimi Asar'ın doğu ucunda yer alır. Seramikler daha çok Asar'ın ön kısmında Çıltılı Seki yerleşimine bakan taraftaki alandadır. Yoğun Neolitik, Kalkolitik ve İTÇ seramiği vardır. Çakmaktaşından çekirdek, yonga ve dilgi aletler çok sayıdadır (Resim: 11). Az sayıda olsa da obsidyen aletler de tespit edilmiştir. Çok sayıda tespit ettiğimiz aletlerden bir adet çekirdek ve bir adet dilgi alet envanter fişleri doldurularak Uşak müzesine teslim edilmiştir. Bu çekirdekler bölgede fazla karşılaşmadığımız örneklerdir. Yerleşmede bir çakmaktaşı alet üretim atölyesi olması kuvvetle muhtemeldir.

Asar Neolitik çağ ağırlıklı yerleşme olup Çıltılı Seki'de ise İTÇ ağırlıklı çanak çömlek parçaları vardır. Belki de Neolitik Çağda Asar'a yerleşenler İTÇ'de hemen karşı taraftaki Çıltılı Seki'ye yerleşmiş olmalılar.

Suluk Höyük

Suluk Höyük Yeniköy'ün 2 km. kuzeybatısındadır ve Yeniköy arazisinde bulunmaktadır. Fakat Kazaklar Köyü'ne daha yakın olup Kazaklar'ın ise 1.5 km. kuzeydoğusundadır. Şehitli ve Kayapınar köylerine de yakındır. Bu köylerin ortasında kalan bir konumdadır. Burası Yeniköy-Kayapınar ve Kazaklar Köyü'ne yakındır fakat Kazaklar Suluğu olarak bilinmekte ve Kazaklar'a ait olarak tarif edilmektedir. Tapu kayıtlarında ise Yeniköy'e dahildir[19].

Bölgede birkaç tane Suluk vardır. İTÇ yerleşimi olanına Kazaklar Suluğu deniliyor. Bölge halkı tarafından Kazaklar Köyü arazisinde kaldığı için bu şekilde tanımlanmıştır. Suluk denilmesi ise vadi içinde bir kaynaktan su çıktığından dolayıdır. Burada yaz-kış her zaman su vardır. Bu nedenle yerleşmeye uygun bir alandır. İTÇ de yerleşilmiş daha sonra Roma döneminde de yerleşim görmüştür. Özellikle su sebebiyle vadi içindeki yamaçlarda çanak çömlek parçaları vardır. Yerleşmenin doğu-batı yönünde 100 m. kadar bir yayılımı vardır. İTÇ seramikleri daha çok güneydeki yamaçlardadır. Yamaçlarda ise kuzey-güney yönünde 70 m. kadardır. Dereden yüksekliği 10 m. den fazladadır. Seramikler dere yatağına doğru yamaçtan aşağı akmış durumdadır. Üzeri boş olup yer yer ağaçlıktır. Höyükten çok yamaç yerleşimi gibi durmaktadır. Özellikle İTÇ malları niteliklidir (Resim 12).

Yeniköy Höyüğü

Yeniköy Höyüğü hemen Köyün içerisindeki evlerin olduğu alanda bir tepe üstündedir. Uşak müzesi tarafından Fırınüstü olarak kayıt edilmiştir. Daha önceden köyün bu kısmında bir fırın olduğu için bu isimle adlandırılmış olmakla beraber şimdilerde burada evler bulunmaktadır. Yerleşme köyün içerisinde Fırınüstü Mevkii'si'nin üst kısmında yer almaktadır[20]. Köye hakim durumda olan yerleşme üç tarafında yer alan vadiyi kontrol eden bir konumdadır. Yerleşmenin olduğu bölge Gökbaşlı mevkii olarak adlandırılmaktadır. Köy içerisinde olduğundan dolayı buradaki yerleşime Yeniköy höyüğü adı verilmiştir (Resim: 13). Yeniköy höyüğü köy içerisinde doğudaki tepe üstündedir. Aynı yerde mezarlık alanı da vardır. Gökbaşlı mevkii köye doğru uzanan doğal bir burun üzerinde sırt oluşturmuş durumdadır ve İTÇ yerleşimi de bunun üstünde yer alıyor. Köy içindeki evlerin hemen üstündeki tepedir. Köyün doğusundadır.

Yeniköy Höyüğü kuzeydoğu-güneybatı uzantılı 250 m. kuzeybatı-güneydoğu uzantılı 130 m. kadar bir alanda ve vadi tabanından, asfalttan 30 m. kadar yüksektedir. Yerleşme uzunlamasına gitmektedir. İlerisinde tavuk çiftliği vardır. Köyün içindeki asfalt yolun üst tarafında üç farklı yöne açılan vadiyi kontrol eden bir konumdadır. Höyük üzerinde kısmen tarım vardır. Yerleşim üzerinde ve çevrede, alttaki evlere doğru olan bölge mezarlık alanı olmalıdır.

Büyük Asar/Güllü Asarı

Yerleşme Eşme'nin güneybatısında Denizli il sınırında yer alan Güllü Köyü'ndeki Büyük Asar Mevkii'si'nde bulunmaktadır[21]. Büyük Asar Güllü Köyü'nün 2 km. kuzeybatısında orman içerisinde bir yerleşimdir. Yeniköy'ün 3-3.5 km. kadar kuzeydoğusundadır. Kuzeyinden dere akmaktadır. Burası Asar olarak bilinse de prehistorik döneme uzanan bir yerleşimdir. Büyük Asar'ın doğu yamaçlarında ve dere yatağı içerinde yoğun İTÇ seramikleri belirlenmiştir. İTÇ seramikleri doğu ve güney yamaçlarda geniş bir alanda ve aşağıya doğru akmıştır. Yamaçlardan aşağıya doğru İTÇ seramiği akmış olup geniş bir alandadır. İTÇ'nin yanı sıra Helenistik ve Roma seramikleri daha geniş bir alanda ve Büyük Asar'ın üst kısmında bulun-

maktadır. Makilik ve ormanlık bir yapıda olan Büyük Asar bütünüyle yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Doğudaki kurumuş dere yatağında yürürken bile sel akıntısıyla yayılmış çanak çömlek parçaları görülmektedir.

İTÇ seramikleri vadi yamaçlarında akmış durumdadır ve vadi içindeki dere yatağında da çokça vardır. Büyük Asar'ın üst kısmında da İTÇ var fakat alt kısımlarda daha yoğundur. İTÇ seramikleri Büyük Asar'ın doğusundaki yamaçlarda kuzey-güney olarak 200 m. alanda ve güneydeki 200 m. kadar yamaçlarda oldukça fazladır (Resim:14).

Yerleşmede İTÇ, Helenistik, Roma seramikleri vardır. Bazı seramikler Lidya yerleşimi olabileceğini işaret etmektedir. Bölge orman arazisi durumunda ve engebelidir. Hemen kuzeyden bir dere akmaktadır. Bölgedeki kurumuş olan derelerle karşılaştırıldığında burası halen akmaktadır ve su bakımından zengindir.

Kocadere Höyüğü

Eşme'nin 7 km. güneydoğusunda yer alan Güllübağ Köyü'ndedir[22]. Höyük ismini yakınında akan Kocadere'den almaktadır. Tapu kayıtlarında Zeybek Diyarı olarak geçen bu bölgeye halk burada akan dereden dolayı Kocadere mevkii olarak bilmektedir. Kocadere Höyüğü Güllübağ Köyü'nün 2 km. kuzeydoğusundadır. Ahmetler Köyü İstasyon Mahallesi'nin de 2.5 km. güneybatısında kalır. Güllübağ'dan İstasyon mahallesine giden asfalt yolun hemen sol tarafında kalmaktadır. Yerleşmenin 700 m. batı-kuzeybatısında Güllübağ DSİ sulama göleti yer alır. Sulama göleti yerleşmeden rahatça görülür. Kocadere'ye 180 m. uzaklıktadır. Güllübağ Köyü'ne giden asfalt yolun geçtiği Kocadere üzerindeki köprüye 270 m. uzaklıktadır. Kocadere Höyüğü'nde İTÇ seramikleri 70 m. çapında bir alanda yoğundur. Fakat daha geniş bir alana yayılım söz konusudur. Yerleşme kuzeydoğu-güneybatı uzantılı 100 m. kuzeybatı-güneydoğu uzantılı 70 m. kadar bir alanda yer alır. Yüksekliği 8-10 m. kadardır. İTÇ'nin yanı sıra bölgede Roma seramikleri de vardır. Kocadere Höyüğü'nün hemen 100 m. batısında, DSİ göletine doğru olan tarafta, köprüye varmadan tarlar içindeki bir alanda bu yerleşmenin mezarlık alanı yer almaktadır.

DEĞERLENDİRME

Eşme İlçesi'nin kuzeyi Gediz, güneyi ise Büyük Menderes havzasıyla bağlantılıdır. Eşme'deki çok sayıda küçük dere Batı Anadolu'nun bu iki önemli akarsuyuna akmaktadır. Bu nedenle ilçe önemli bir konuma sahiptir. En önemli akarsuyu güneyde yer alan Eşme deresidir. Diğer küçük akarsular üzerinde ise çok sayıda gölet yapılmıştır. Coğrafi olarak engebeli arazilerle kaplı olan ilçede tespit edilen yerleşmelerin çoğunluğu ilçenin güneyinde bulunmaktadır. Daha az olmakla beraber kuzeyde de bazı yerleşmeler tespit edilmiştir.

Eşme İlçesi'nde önceki sene 3 tane, bu sene 13 tane olmak üzere toplamda 16 adet İTÇ yerleşimi incelenmiştir. Bunlardan 13 tanesi yeni tespit edilmiş yerleşmelerdir. Bu yerleşme-

22 Kocadere Höyüğü koordinatları: (35S) 0681014E 4250160N Rakım: 673 m. Duyarlılık: 10 m.

lerde 5 tanesinin ise mezarlık alanı tespit edilmiştir. Eşmede höyük tipi yerleşmeler var olup bunların bir kısmı ovalık alandadır, bir kısmı ise yüksek bir sırt veya tepe üstündeki höyüklerdir. Bütün yerleşmeler çevresindeki akarsu veya derelere yakın bir noktada konumlanmıştır. Ayrıca yamaç yerleşmeleri de var olup Kumluca ve Güllü Asarı bu tipte yerleşmelerdir.

Suluk Höyük su kaynağının çıktığı noktaya konumlanmış bir yerleşimdir. Yerleşimin oluşmasında su kaynağının varlığı belirleyici olmuş ve bu bakımından önemli bir yerleşmedir. Diğer yerleşmeler bir akarsu veya dereye yakın konumlanmışlardır. Suluk Höyük ise arazi durumu düşünüldüğünde bilinçli olarak yerleşim için bir su kaynağının çıktığı nokta tercih edilmiştir. Şimdilerde bu su kaynağı çok büyük olmayıp sadece 30 m. kadar bir alandadır. Kışın belki daha fazla su akmaktadır. Dere yatağı kurumuş olmakla beraber her zaman kaynakta bir miktar su vardır. Bu nedenle bunu keşfeden prehistorik dönem insanları burayı bilinçli olarak tercih etmişlerdir. Bu nedenle önemli bir yerleşmedir. Bu yerleşme bölge yerleşimlerini anlamaya katkı sunmaktadır.

Kızılkabaağaç, Asar Höyük ve Yarkaşı höyüğü Yeleğen kasabasında yer alan yerleşmelerdir. Asar ve Yarkaşı karşılıklı olup bağlantılı iki yerleşmedir. Bu iki yerleşmenin 3 km. batısında ise Kızılkabaağaç yer alır. Bu üç yerleşme içerisinde Kızılkabaağaç Yortan kültürüyle ilişkili buluntular vermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Asar Höyük ise OTÇ ve STÇ buluntuları sebebiyle diğer ikisinden ayrılmaktadır. Bu yerleşmelerdeki nüfus belki de sonraki süreçte Asar Höyüğe toplanmış olmalıdır.

Çilcek Kuyu, Konak Asarı ve Kumluca yerleşmeleri Neolitik çağa uzanan geçmişleriyle Eşme İlçesi'nin en erken yerleşmeleridir. Asar/Yeleğen, Ardıçdede, Kayapınar yerleşmeleri ilçedeki OTÇ yerleşmeleri olması sebebiyle önemlidir. Konak Asarı'nda tespit edilen çok sayıda çakmaktaşından çekirdekler burada bir üretim atölyesi olabileceğini ortaya koymaktadır. En azından yerleşimin ihtiyacı olan çakmaktaşı aletleri üretmişlerdir. Çeşitli ebat ve şekillerdeki alet buluntuları bunu destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

OY, H. (2014), "Uşak İli ve İlçelerinde İlk Tunç Çağı Coğrafya Araştırmaları 2013 Yılı Çalışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 32-1, 215-230.

OY, H. (2016), "Uşak İli Merkez İlçe İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2014 Yılı Çalışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 33-2, 499-520.

OY, H. (2017a), "Uşak-Banaz İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2015 Yılı Çalışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 34-1, 51-74.

OY, H. (2017b), "Uşak İli Tunç Çağı Araştırmaları", *Yüzey Araştırmaları ve Kazılar Işığında Uşak*, (Ed: R.M. Czichon, Ş. Söyler, B. Can, İ. Çavuş), Zero Production, İstanbul, 33-38.

OY, H. (2018), İlk Tunç Çağında Uşak 1 (Merkez, Banaz ve Sivaslı İlçeleri), Gece Kitaplığı, Ankara.

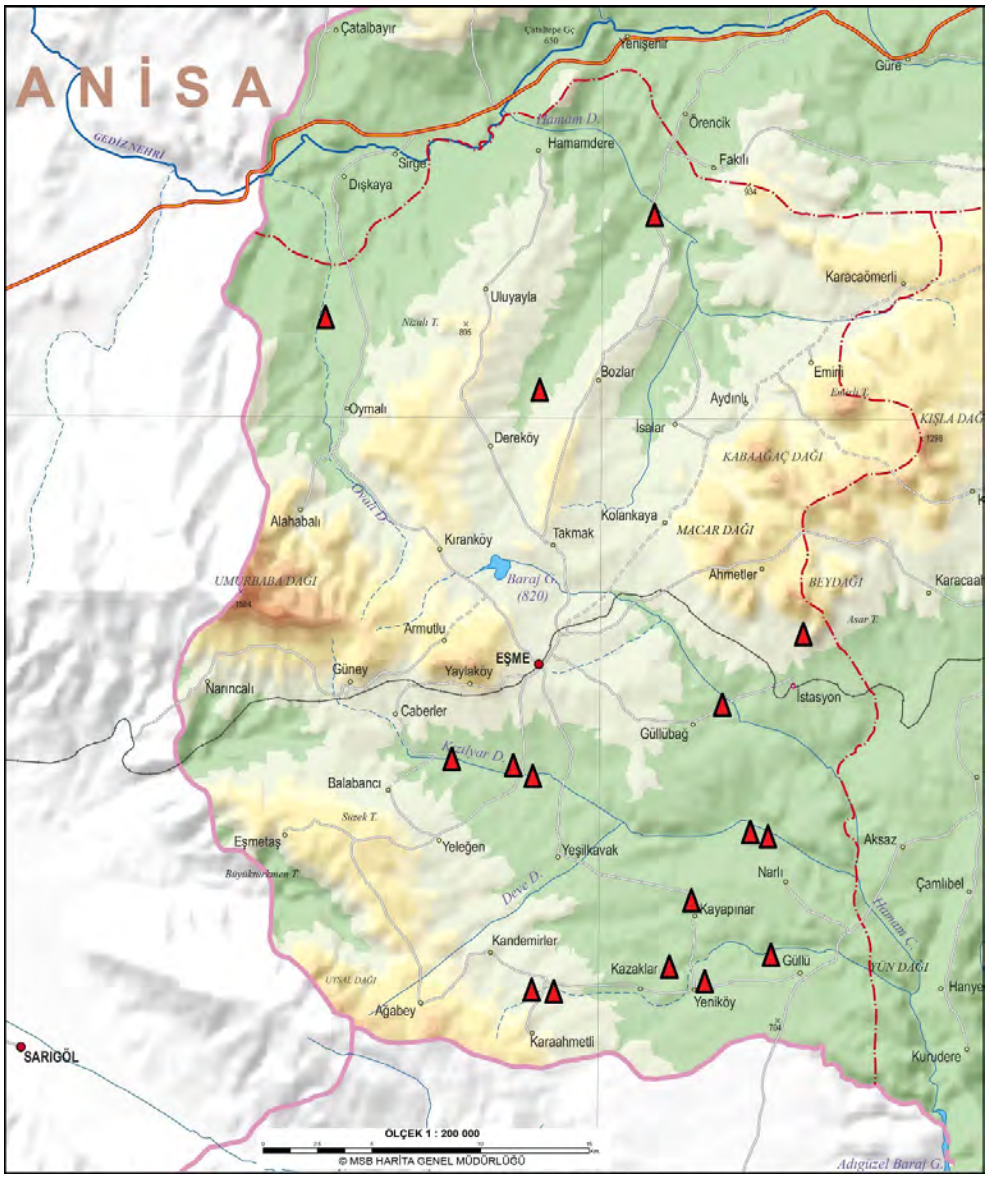
OY, H. (2019a), "Uşak İli ve İlçeleri İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2016 ve 2017 Yılı Çalışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 36-2, 181-204.

OY, H. (2019b), "İçbatı Anadolu'da Prehistorik Döneme Ait Bir Mermer Atölyesi: Karayakuplu Höyük", *OLBA XXVII*, 1-40.

OY, H., COŞAR, D., BEKTAŞ, G. (2019), "Uşak-Ulubey İlk Tunç Çağı Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 37-2, 209-229.

OY, H. (2021), "New Survey and Typological Study of Prehistoric Wares of Dutluca Region, Uşak, Turkey", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, Vol. 21, No. 2, 69-92.

OY, H. (2022), "Uşak İli Tunç Çağı Araştırmaları 2019-2020 Çalışmaları", *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları*, cilt 2, 51-68.

Harita 1: Eşme İlçesi yerleşmeleri.

Resim 1: Kumluca yerleşimi.

Resim 2: Kumluca buluntuları.

Resim 3: Yarkaşı Höyüğü İTÇ seramikleri.

Resim 4: Asar Höyük, Yeleğen Kasabası, İTÇ ve OTÇ malları.

Resim 5: Kızılkabaağaç buluntuları.

Resim 6: Kızılkabaağaç testisi.

Resim 7: Çilcek Kuyu Neolitik Çağ buluntuları.

Resim 8: Ardıçdede Höyüğü İTÇ ve OTÇ buluntuları.

Resim 9: Kayapınar Höyüğü İTÇ ve OTÇ buluntuları.

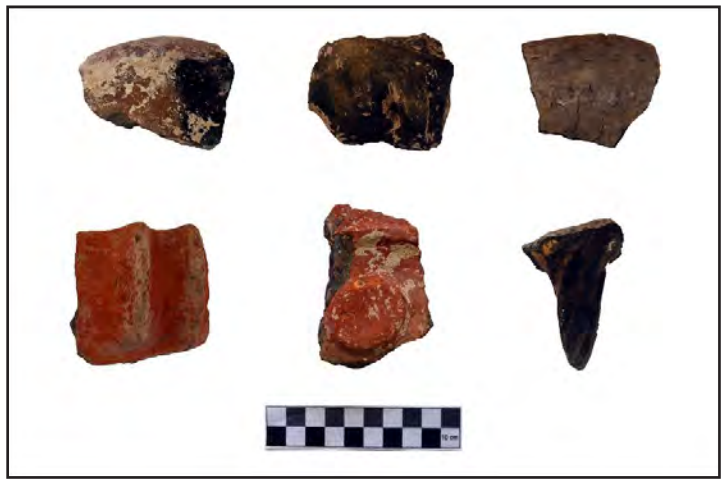
Resim 10: Çıltılı Seki İTÇ malları.

Resim 11: Asar-Konak Asarı, Neolitik çağ malları, çekirdek ve aletler.

Resim 12: Suluk Höyük İTÇ bezemeli malları.

Resim 13: Yeniköy Höyüğü İTÇ malları.

Resim 14: Büyük Asar, Güllü Köyü, boya bezemeli İTÇ malları.

EGE BÖLGESİ KIYILARI SUALTI ARAŞTIRMALARI, 2021 YILI ÇALIŞMALARI

Harun ÖZDAŞ*

Nilhan KIZILDAĞ

Winfried HELD

Samet HARMANDAR

Ege ve Akdeniz kıyılarının sualtı kültür mirasının tespiti, belgelenmesi ve haritalanmasına yönelik olarak yürütülen sualtı araştırmalarının 2021 yılı deniz çalışmaları, İzmir ve Muğla illeri sahil şeridinde gerçekleştirilmiştir[1]. Dokuz Eylül Üniversitesi adına yürütülen çalışmalarda yeni kültür varlıklarının tespitine yönelik araştırmaların yanı sıra, daha önceki yıllarda tespit edilen ve yerleri belirlenen batıklar üzerinde ayrıntılı belgeleme çalışmaları yapılmıştır. 2021 yılında İzmir'in sualtı kültür mirasının tespitine yönelik olarak İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) desteğiyle yeni bir proje hayata geçirilmiş ve İzmir kıyılarında kapsamlı bir haritalama çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma izni kapsamında ayrıca, Bozburun Yarımadası'nda sualtında bulunan ve karada devam eden sualtı ile ilgili yapılar üzerinde Almanya Marburg Philipps Üniversitesi'nden ekip üyelerinin katılımıyla çalışmalar yürütülmüştür.

YÖNTEM

İleri deniz teknolojileri ve modern belgeleme yöntemleri kullanılarak yürütülen sualtı araştırmamızda (i) yandan taramalı sonar ile deniz tabanının akustik olarak görüntülenmesi; (ii) uzaktan kumandalı sualtı robotu (ROV) ve tüplü dalışlar ile buluntuların fotoğraf ve video kayıtlarının alınarak detaylı çalışılması ve (iii) buluntuların veri tabanına işlenerek arşivlenmesi ve haritalanması çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü'ne bağlı R/V K.Piri Reis Araştırma Gemisi ve Bodrum Belediyesi'ne bağlı STS Bodrum Okul Gemisi üzerinden yürütülen çalışmalarda Klein 3000H model yüksek çözünürlüklü ve çift frekanslı (445/900 kHz) yandan taramalı sonar cihazı ve

* Harun ÖZDAŞ, Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü, İzmir. harun.ozdas@deu.edu.tr.

Nilhan KIZILDAĞ, Dr.Öğr.Üy., Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü, İzmir. nilhan.kizildag@deu.edu.tr.

Winfried HELD, Prof.Dr., Philipps-Universität Marburg, Archäologisches Seminar, Marburg, Almanya. heldw@uni-marburg.de.

Samet HARMANDAR, Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Doktora Öğrencisi.

1 Araştırmamıza izni veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Bakanlık temsilcisi Yücel KESKİN'e teşekkür ederiz. Araştırma ekibimizde görev alan Dr. Güngör MUHTAROĞLU, Çağatay ERCİYES, İrfan YILDIZ, Mustafa CENGİZ, Deniz CAN ve Lisa SPURNY'ye katkılarından ötürü teşekkür ederiz. Araştırma, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından desteklenen Türkiye Batık Envanteri: Mavi Miras projesi kapsamında yürütülmüştür. Çalışmalarda çıkarılan eserler Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

yüksek hassasiyette DGPS kullanılmış, tüm buluntular veri işleme ve yorumlama yazılımında (SonarWiz) haritalanmıştır. Sonar ile tespit edilen anomaliler 1000 m derinliğe inebilen Uzaktan Kumandalı Sualtı Robotu (ROV) ile görüntülenmiştir. Ayrıca, batık alanlarında Sub-bottom Profiler sismik sistemi ile taban altı kesit görüntüleme çalışmaları yapılmıştır. Batık alanları, Agisoft Metadata yazılımı fotogrametrik yöntemle belgelenmiştir.

Tüm buluntuların detaylı kayıtları tutulmuş, hassas koordinatları belirlenmiş, çizim ve görüntüleme çalışmaları yapılarak tüm bilgiler ArcGIS yazılımı kullanılarak Coğrafi Bilgi Sistemi'ne aktarılmış ve haritalanmıştır. Ayrıca, petrografik analizler yapılmak üzere, bazı batıklara ait kırık durumda olan amphora parçalarından ve münferit buluntulardan kil örnekleri alınmıştır. Batıkların 4K ve 8K video çekimleri yapılarak yüksek kalitede görüntüler arşivlenmiştir. Çalışma alanında bulunan sualtı mimari kalıntıları üzerinde DRON ile hava fotoğrafı çekimleri yapılmıştır. Sualtı araştırmalarımızda, yeni batıkların yanı sıra, potansiyel batık alanları ve sualtı mimari kalıntıları kayıtlara geçirilmiştir (Harita: 1). Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü bünyesinde kurulan Türkiye Sualtı Kültür Mirası Coğrafi Bilgi Sistemi son buluntularımızla daha da gelişmiştir. Bugüne kadar yürütülen çalışmalarla, Sualtı Kültür Mirası açısından Akdeniz bölgesindeki en gelişmiş veri tabanı oluşturulmuştur.

İZMİR YARIMADASI SUALTI ARAŞTIRMASI

2021 yılı arkeolojik sualtı araştırmamızda, İZKA projesi kapsamında İzmir İli'nin sualtı kültür mirasının haritalanması amacıyla 3 ayrı etapta deniz çalışmaları gerçekleştirilmiştir. K. Piri Reis Gemisi ile yürütülen çalışmalarda derin su araştırmalarına ağırlık verilmiş, yandan taramalı sonar ve ROV cihazları kullanılmıştır. Körfezde yapılan sonar taramasında, 30-58 m arasında 1. Dünya Savaşı ve hemen sonrasında battığı düşünülen gemi kalıntıları tespit edilmiştir. Açık deniz şartları, derinlik ve su altındaki görüş mesafesinin çok az olması nedeniyle sonar görüntüleri dışında herhangi bir görsel elde edilememiştir.

Urla Cılga Koyu'nda yapılan araştırma dalışlarında, Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen yeni bir batık bulunmuştur. Foça'da 2020 yılında yeri belirlenen ancak detaylı çalışması yapılamayan Osmanlı Dönemi savaş gemisi batığı üzerinde, tüplü dalışlarla ve ROV ile incelemeler gerçekleştirilmiştir.

1. Foça Osmanlı Dönemi Batığı

Foça'nın Deveboynu Burnu Mevkii'nde (Harita: 1), yandan taramalı sonar ile 40 m derinlikte tespit edilen alanda yapılan ROV görüntülemesinde, kalıntıların Osmanlı Dönemi'ne ait bir savaş gemisine ait olduğu anlaşılmıştır (Resim: 1). Batık alanında yüzeyde 20-25 adet top, iki tırnaklı demir çapa (Resim: 1a) ile yelken aksamına ait metal parçaların yanı sıra çok sayıda seramik tabak[2], pipo[3], amphora ve farklı formlarda mutfak kapları tespit edilmiştir.

2 Blake 1981: 103-105, Pl. 8.2.

3 Khalil ve Gusach 2018: 240-243, Fig.10.

Sonar kayıtlarında, kalıntıların yaklaşık 30m x 10m'lik bir alana dağıldığı, kumluk ve düz deniz tabanı üzerinde yer aldığı, yüzeyde görünen malzemelerin dışında kısmen gömülü çok sayıda malzeme daha olduğu belirlenmiştir. Batığın derinde yer alması ve suda görüş mesafesinin çok az olmasından ötürü, tüplü dalışlarla detaylı çalışma yapılamamış bu nedenle ROV ile görüntüleme ve fotogrametrik belgeleme çalışmaları ağırlık verilmiştir.

Üzerinde arma olabileceği düşünülen iki adet demir savaş topu çıkarılmış, toplar üzerindeki kalın çökelti tabakası temizlendikten sonra arma olmadığı anlaşılmış, ancak toplardan birisi üzerinde 173oΛ yazısı tespit edilmiştir. Mevcut literatüre göre kalıntıların 1649 yılında[4] Osmanlı ve Venedik/Felemenk donanmaları arasında gerçekleşen Foça Deniz Savaşı'nda[5][6] batmış bir gemiye ait olabileceği fikri öne çıkmaktadır[7].

2. Cılga Fener Burnu Geç Roma Batığı

İzmir Yarımadası'nın güneyindeki Cılga Koyu Fener Burnu'nda (Harita: 1), 6-10 m arası bir batık alanı tespit edilmiştir (Resim: 3). Tamamı kırık ve kayaya kaynamış halde amphora ve mutfak kabı parçalarının yanı sıra, 8 adet T form çapa, 3 adet iki ve üç delikli taş çapa görülmüştür. 8 m.den sonra deniz çayırı başlamaktadır. Çok tahrip olmuş durumdaki batık, amphoralardan yola çıkarak Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir[8].

BODRUM YARIMADASI-GÖKOVA KÖRFEZİ SUALTI ARAŞTIRMASI

Bodrum Yarımadası kıyıları ve Gökova Körfezi'nde yürütülen çalışmalarda, yeni batık alanlarının tespitinin yanı sıra, daha önceki yıllarda bulunan batıklar üzerinde fotogrametrik belgelemeye ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda Çökertme'de önceki yıllarda tespit edilen Tunç Çağı buluntuları çevresinde yapılan ayrıntılı araştırmada daha fazla miktarda seramik eser tespit edilmiş ve alan batık olarak yorumlanmıştır. Yarımada çevresinde ayrıca yandan taramalı sonar ile haritalama çalışması yapılmış ve potansiyel batık alanları belirlenmiştir.

1. Çökertme Tunç Çağı Batığı

Çökertme'de önceki yıllarda tespit edilen Tunç Çağına tarihlenen bir adet akıtaçlı kabın yakın çevresine ve derin bölümlerinde araştırma dalışları gerçekleştirilmiştir (Harita: 1). Yapılan dalışlarda aynı bölgede dağınık halde 18-20 m derinlikte 3 adet gaga ağızlı testi (Resim: 4), karından paralel kulplu bir amphora, 1 leğen ve değişik kaplara ait çok sayıda seramik parça bulunmuştur. Buluntuların coğrafi konumu, sualtındaki dağılımı, kıyıda ve yakın çevrede herhangi bir tunç çağı yerleşiminin olmaması, söz konusu seramiklerin bir batığa ait olduğunu göstermektedir. İlk incelemelerimize bağlı olarak küçük bir tekneye ait bir batık

4 Anderson 1952: 136-138.

5 Vacche 2015: 8.

6 Bostan ve Özbaran 2009: 273.

7 Eickhoff 2009: 61-63.

8 Karagiorgou 2001: 129-166, Fig. 2.1.

olarak yorumladığımız buluntular MÖ.2.bin ilk yarısına Orta Tunç Çağına tarihlenmiştir[9].

BOZBURUN YARIMADASI KIYILARI SUALTI ARAŞTIRMASI

Bozburun Yarımadası kıyılarında (Harita: 1) Almanya Marburg Philipps Üniversitesi'nden ekip üyelerinin katılımıyla yürütülen çalışmalarda önceki yıllarda tespit edilen Tunç Çağı buluntularının kapsamlı incelemesine ve yeni alanların araştırılmasına ağırlık verilmiştir[10]. Su altında bulunan ve karada devam eden sualtı ile ilgili yapılar üzerinde yürütülen çalışmalarda yeni batık alanları ile Tunç Çağı ve Hellenistik döneme tarihlenen yeni buluntular tespit edilmiştir.

1. Alagelme Geç Roma Batığı

Yeşilova Körfezi'nin güneyindeki Alagelme Koyu'nda yapılan araştırma dalışlarında bir amphora batığı tespit edilmiştir. 2-10 m arasında, kayalık yamaçta, tamamı kırık ve dağınık halde seramikler yer almaktadır. Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen buluntular çok tahrip olmuş durumdadır. Alanda Samos sarnıç tipi ile ilişkilendirdiğimiz amphora grubu[11] batığı İ.S. 6-7.yy aralığına tarihlendirebilmemizi sağlamıştır. Ek olarak yine batık kontekstinde bulunan LR1-B grubu içerisinde değerlendirdiğimiz örnek, mevcut kronolojiyle uyumludur[12].

2. Alagelme Arkaik Batık

Alagelme Koyu'nda yer alan Geç Roma batığının hemen yakınında bir batık daha tespit edilmiştir. 2-10 m arasındaki kayalık yamaçta, tamamı kırık seramiklerden oluşan küçük öbekler halindeki buluntular çok tahrip olmuş durumdadır. Alanda bulunan Milet amphoralarından (Resim: 5) yola çıkarak batık Arkaik Dönem'e tarihlenmiştir. Batığın derin bölümünde pithos dip parçaları bulunmuştur. Alanda Miletos ile ilişkilendirdiğimiz amphora grubu, batığı M.Ö. 6.yy'a tarihlendirebilmemize olanak sağlamıştır[13]. Batık alanında ek olarak Korinth Type A tipinde amphora parçaları[14] ve İonia kylixlerine ait parçalar da tespit edilmiştir.

3. İnceburun Seramik Yığını

İnceburun mevkii'nde yapılan araştırma dalışlarında 3-25 m arasında çok geniş bir alanda bir seramik yığını tespit edilmiştir (Resim: 6). Tamamı kırık haldeki çok sayıda malzeme arasında, farklı formlarda amphoralar, sürahiler, çömlekler, mutfak kapları, kandiller ve tezgah ağırlıkları yer almaktadır. Protorodos, Geç Knidos, Geç Rhodos gibi tipik amphora formlarının yanı sıra günlük kullanım seramikleri, lopas, chytra, unguentarium formları yoğun

9 Lloyd-Mellaart 1965: 94, fig. P.6.13.

10 Özdaş vd. 2020: 108.

11 Arthur 1990: 283-296, Fig. 2.2, 3.

12 Alkaç 2012: 323-344, Fig. 10; Şenol ve Alkaç 2017: 831-843; Empereur ve Picon 1989: 236-243.

13 Johnston 1993: 39-382, Fig. 10-F.

14 Koehler 1981: 449-458, Pl. 98-e.

olarak tespit edilmiştir. Alanda bulunan farklı dönemlere ait seramikler bölgenin uzun bir dönem kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte alanda yoğun olarak MÖ. 3.yy'ın son çeyreğine tarihlenen mühürlü Rhodos amphoraları yer almaktadır. Kısa süreli çalışmamıza bağlı olarak elde etmiş olduğumuz veriler söz konusu alanda bir batık olma ihtimalini göstermektedir. Kompleks bir yapı gösteren seramik topluluğu üzerinde önümüzdeki araştırma sezonlarında ayrıntılı inceleme yapılması planlanmaktadır.

Batık alanının üzerinde yaklaşık 100 adet lastik balık ağları ile bidonlar gibi atıklar bulunmaktadır. Bu bölgede Çamçalık'ta olduğu gibi geçmiş yıllarda balık çiftliği tesislerinin kurulu olduğu bilinmektedir. Bu çiftlikler bölgeyi terk ederken tüm malzemelerini denize atarak gitmişlerdir. Bu atıklar nedeniyle sualtında bulunan seramikler çok fazla tahrip olmuş durumdadır.

4. Söğüt Kissebükü

Söğüt Kissebükü Mevkii'nde yürütülen sualtı araştırmaları sırasında, kıyı şeridinde 2 m. den başlayarak 15 m derinliğe kadar dağılım gösteren 4 farklı seramik yığını ile kıyıda bir bölümü sualtında kalmış liman yapıları tespit edilmişti[15] (Resim: 7). Bu yapıların işlevi ve dönemini anlamak üzere 2021 araştırması kapsamında ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır.

Kissebükü, Söğüt Ortaca üzerinde bulunan antik Thyssanous yerleşimine bağlıdır[16]. Mevcut alanın bir kısmı INA ekibi tarafından 1980 yılı sualtı araştırması sırasında belgelenmiştir[17]. Sualtında tespit edilen en yoğun seramik grubunu amphoralar oluşturmaktadır. Rhodos grubu amphoraların[18] yanı sıra günlük kullanım kaplarına ait formlar ve kandiller de yer almaktadır[19] (Resim: 7a). Bu alanın batısında, kısmen su altında kalmış Helenistik Döneme ait duvar ve seramikler görülmektedir (Resim: 7b). Duvarların aralarında bir çatı kiremidi tabakası, üzerinde ise yaklaşık 2 metrelik bir toprak tabakası mevcuttur. Bu veri, Helenistik Döneme ait bir çiftliğin[20] heyelan ile tahrip olup toprak altında gömüldüğünü göstermektedir. Muhtemelen aynı doğa felaketi sırasında, bu çiftliğin hemen batısında yamaçta düşen kayalar bu bölgede kıyıya kadar birikmiştir. Yine çökme ile tahrip olan bir diğer Helenistik çiftliğin izleri aynı yamacın batısında bulunmaktadır.

Kissebükü'ndeki küçük yarımadanın ucunda, erken Bizans Dönemine ait üç nefli bir bazilika tespit edilmiştir (Resim: 7c). Söz konusu bazilika, kısmen denizin içine uzanan blok taşı temeller üzerinde inşa edilmiştir. Bu temelden başlayarak bir eğimle denize uzanan ve kaba taş yığınından oluşan iki dalgakıran mevcuttur. Güneyde yer alan dalgakıranın üst seviyesi güncel deniz seviyesinden yaklaşık 1 m aşağıda bulunmaktadır. Kuzeyde bulunan dalgakıran

15 Kızıldağ vd. 2012: 227-229.

16 Özdaş vd. 2020.

17 Rosloff 1981: 285-286.

18 Cankardeş Şenol vd. 2004: 353-360.

19 Rotroff 2006: Fig. 58, 91.

20 Karya Chersonesos çiftlikleri ve şarap üretimi hakkında bkz. Held 2009; Held ve Şenol 2010. Sophia Şener konu hakkındaki doktora tezini yakında sunacaktır.

ise sonradan yükseltilmiş olup günümüzde halen kullanılmaktadır. Blok taşlardan oluşan temel, kiliseden daha uzun olduğu için, kiliseden daha eski bir döneme ait olabilir, ancak net bir tarih verebilecek bir veriye henüz rastlanmamıştır. Aynı yorum dalgakıranlar için de geçerlidir.

5. Yeşil Ada

Zirvesinde Bizans Dönemine tarihlenen bir kale yer alan Yeşil Ada'nın kıyısında önceki yıllarda 3-10 m arasında çok miktarda Tunç Çağı seramiği bulunmuş ve sualtı buluntularının kara ile ilişkisinin incelenmesi gerekliliği doğmuştur. Adanın çevresinde yapılan Dron görüntülemesi sırasında bugün tamamen suyun altında kalmış bir platform yapısı tespit edilmiştir. Üzerinde yer yer kaba yontu taşların bulunduğu söz konusu platformun rıhtım olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim: 8a). Adanın kuzey yamacında, bu platform üzerinde 6 adet büyük ve kaba yontu kireçtaşından örülen teras duvarları yer almaktadır. Bu duvarların yakınında, yukarıdaki kale ile ilişkili Bizans seramiklerinin yanı sıra orta Minos III – geç Minos I Tunç Çağı seramiğine de rastlanmaktadır. Elde edilen veriler, adanın Tunç çağında yerleşim gördüğünü göstermektedir.

Adanın kıyısında yapılan dalışlarda gaga ağızlı testi, konik kap[21] (Resim: 8b), akıtaçlı kap, pithos, oval ağızlı amphora[22] (Resim: 8c) ve düz tepsi[23] gibi çeşitli formlarda seramik kaplara ait parçalar tespit edilmiştir. Yeşil Ada kap formları Çamçalık buluntuları ile yakın benzerlik göstermekle birlikte buluntu sayısı açısından daha azdır. Orta Tunç Dönemine tarihlediğimiz bu buluntu topluluğu ile Bozburun bölgesinin Tunç Çağı için çok önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

6. Bulgaz Koyu

Bozburun Koyu'nun batı tarafındaki Bulgaz Koyu'nda, modern bir tersane yanında küçük bir yarımada üzerinde inceleme yapılmıştır. Su altında kıyıya dik uzanan kaba yontu taşlardan oluşan dalgakıran ya da mekâna ait duvar yapıları tespit edilmiştir (Resim: 9a). Adada, tek bir Helenistik yapı bulunmaktadır. Dikdörtgen ve uzun planlı olan bu yapı, denizden eğimli bir şekilde karaya uzanmaktadır. İlk verilere göre kesin bir yorum yapmak mümkün olmamakla birlikte, bu yapının bir Helenistik çekek yeri olabileceği düşünülmektedir (Resim: 9b). Koyun daha iç kısmında, hemen kıyıda bir Helenistik çiftliğin kalıntıları da gözlenmektedir.

Bu bölgede hemen kıyıda, Yeşil Ada'daki Bizans kalesi ile çağdaş olan çok büyük bir sarnıç yer almakta olup, duvarları denizin içine doğru uzanmaktadır. Ayrıca kıyıdan içeride en az iki farklı evreye ait üç büyük sarnıcın yanı sıra, Bizans Dönemine ait bir hamam bulunmaktadır (Resim 9c).

21 Rethemiotakis ve Christakis 2011: 205-227, Fig.4-8; Tsipopoulou ve Alberti 2011; 463-498, Fig.10-20; Knappett-Cunningham 2013:191 fig.7.7; Abell 2016: 78-83, fig.6a.

22 Vokotopoulos 2011: 553-572, Fig.13-14; Mathioudaki 2018:52-55, fig.21-22.

23 Tsipopoulou ve Alberti 2011; 463-498, Fig.42.

7. Zeytin Ada

Çamçalık buluntu alanının yaklaşık 1 km güneybatısında yer alan Zeytin Ada'da, 2019 yılında sualtında tespit edilen Tunç Çağı seramiklerinin kara ile bağlantısını incelemek üzere yapılan çalışmada, adanın doğu bölümünde, su altındakilerle çağdaş seramik buluntulara rastlanmış, yüzeyde herhangi bir mimari izi gözlenmemiştir.

Ada kıyısında 6 metre derinlikte dokuma tezgâhı ağırlıkları[24] (Resim: 10a), oval ağızlı amphora[25] (Resim: 10b), gaga ağızlı testi[26] ve yandan kulplu testi parçaları ile Hellenistik Döneme tarihlendirilen amphora, masa amphorası ile Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilen sağlam bir kyliks görülmüştür[27]. Tunç Çağı buluntularının derinlikleri diğer bölgelerle uyuşmaktadır. Buluntuların kıyı bölümünde yapılan incelemede ise, prehistorik taş balta saptanmıştır.

Buluntuların büyük çoğunluğunu Girit-Minos kap formları oluşturmaktadır. Bu nedenle MÖ. 2. binde Anadolu-Girit ilişkisini göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir.

8. Yeşilgelme (Kasara)

Antik Kasara yerleşiminin[28] kuzey batısındaki Yeşilgelme Koyu'nda 3-12 m su derinliğinde bulunan erken Helenistik Dönem seramik yığınının[29] kıyı bölümünde yapılan incelemede, çok az sayıda Helenistik seramikleri ile muhtemelen aynı döneme ait tarım teras duvarları görülmüştür. Sualtında bulunan seramik yığınıyla ilişkili olmaması muhtemeldir.

9. Karagelme

Yeşilova Körfezi'nin güneyinde bulunan Karagelme Koyu'nda, sualtında küçük bir limana ait bir dalgakıran kalıntısı tespit edilmiştir. Yığma taşlardan inşa edilmiş yapının üst seviyesi modern su seviyesinden 40 cm aşağıda olup, tabanı 90 cm derinlikte bulunmaktadır. Bu kalıntının kıyıdaki devamı üzerinde yapılan incelemede, yapı ile ilişkili olabilecek bir Helenistik çiftliğin temel duvarları saptanmıştır. Aynı yerin, erken Bizans Döneminde ve tekrar M.S. 19-20.yy.da çobanlar tarafından yayla olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

10. Kızılada Datbükü

Kızılada'nın doğusunda bulunan bir koyun içinde sualtında kalmış duvar kalıntıları saptanmış ve kıyıya olan uzantıları incelendiğinde çok iyi korunmuş Helenistik bir çiftliğin temel duvarları takip edilmiştir (Resim: 11a). Bu duvarlar kısmen denizde, kısmen de karada

24 Militello 2007:41, Fig.6.6; Nosch 2015: 109-132, Fig.6.9: 125,128; Gleba-Cutler 2012: 113-121.

25 Vokotopoulos 2011: 553-572, Fig.6.

26 Vokotopoulos 2011: 553-572, Fig.3.

27 Robinson 1959: Pl. 64.F.29; Hayes 2008, Fig.30, No: 936.

28 Held 2005: 96; Atauz 2019.

29 Özdaş ve Kızıldağ 2022: 74-75.

devam etmektedir (Resim: 11b). Duvarların su altında kalan bölümü 60 cm derinliğe kadar devam etmektedir.

11. Taşlıca Ada

Taşlıca Ada'nın güneydoğusunda suyun altında bulunan bir platform üzerinde Tunç Çağına tarihlenen bir dokuma tezgâhı ağırlığı tespit edilmiştir (Resim: 12). Bu platformun üzerinde adada bulunan çok sayıda Tunç Çağı seramiği, öğütme taşları ve duvar kalıntıları, adanın söz konusu dönemde bir yerleşim gördüğünü göstermektedir. Bu nedenle, platform muhtemelen üzerindeki Tunç Çağı yerleşiminin rıhtımı olarak kullanılmıştır.

Adada Helenistik ve erken Bizans dönemlerine ait seramiklere ve yapılara da rastlanmıştır. Bununla birlikte, en yoğun buluntu veren dönem, ilk tespitlere göre Tunç Çağı'nın MM III–LM Ia evresine karşılık gelmektedir.

KAYNAKÇA

E. Alkaç 2012; "Korykos Yüzey Araştırmalarında Bulunan LR1 Amphporaları", *Olba* XX, 2012, 323-344, Fig. 10.

R. C. Anderson 1952; *Naval Wars in Levant, 1559-1853*, Princeton, 1952.

M. Andreadaki-Vlazaki 2011; "LM IB pottery in Khania", Eds. Thomas M. Brogan & Erik Hallager, *LM IB Pottery. Relative Chronology and Regional Differences*, Monographs of the Danish Institute at Athens, Vol. 11, 2011, 55-74, Fig.14.

P. Arthur 1990; "Anfore dall'alto Adriatico e il problema del Samos Cistern Type", *Aquileia Nostra*, Anno LXI, 1990, s. 283-296, fig. 2.2, 3.

A. D. Atauz, 2019; "Ceramic Assemblage from the Harbor of Kasara on the Carian Chersonesos", in: W. Held (ed.),: *Die Karische Chersones vom Chalkolithikum bis in die byzantinische Zeit. Beiträge zu den Surveys in Loryma und Bybassos*. Forschungen auf der Karischen Chersones 1. Marburg

P. Balabanov 2012; "Greek amphorae trade during the Hellenistic period according to finds from Shumen district", *Bulgarian e-Journal of Archaeology*, 2012, Vol.2 No: 2, 37-60, Fig.15.

H. Blake 1981; "Pottery Exported From Northwest Italy Between 1450 and 1830: Savona, Albisola, Genoa, Pisa and Montelupo", Eds. G. Barker, R. Hodges, *Archaeology and Italian Society Prehistoric, Roman and Medieval Studies*, BAR international series 102, Papers in Italian Archaeology, 1981, 99-124, Pl. 8.2.

E. Borgna 1997; "Kitchen-Ware from LM IIIC Phaistos. Cooking Traditions and Ritual Activities in LBA Cretan Societies", *Studi micenei ed egeo-anatolici*, Vol. 39, No: 2, 1997, 189-218, Fig.5.2.

G. Cankardeş Şenol, A.K. Şenol, E. Doğer, 2004; "Production in the Rhodian Peraea in the Hellenistic Period", *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean*, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29, 2002, Eds. J. Eiring, J. Lund, Monographs of the Danish Institute at Athens, Vol. 5, Denmark 2004, 353-360.

E. Doğer, A. K. Şenol 1996; "Rhodos Peraiası'nda iki yeni Amphora Atölyesi", *Arkeoloji Dergisi* 4, 1996, 59-73.

E. Eickhoff 2009; *Venedig, Wien und die Osmanen: Umbruch in Südosteuropa 1645-*1700, Klett-Cotta, 2009, 61-63.

J. Y. Empereur, A. Hesnard 1987; "Les amphores hellénistiques" *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 331, 1987, , 9-72.

J. Y. Empereur, N. Tuna 1989; "Hiérotélès, potier rhodien de la Pérée", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 113-1, 1989, 277-299.

J. Y. Empereur, M. Picon 1989; "Les régions de production d'amphores impériales en Méditerranée orientale. " In: Amphores romaines et histoire économique. Dix ans de recherche. Actes du colloque de Sienne (22-24 mai 1986) *Publications de l'École française de Rome*, 114, 1989, 223-248.

J. Hayes 2008; *Roman Pottery, Fine-Ware Imports*, The Athenian Agora, Vol. 32, 2008.

W. Held, 2005; "Loryma ve Karia Chersonesos'un yerleşim sistemi", *Olba* XII, 85–100

W. Held (ed.), 2019; *Die Karische Chersones vom Chalkolithikum bis in die byzantinische Zeit. Beiträge zu den Surveys in Loryma und Bybassos*. Forschungen auf der Karischen Chersones 1. Marburg.

W. Held, K. Şenol 2010; "‚Rhodian Wine' from Karia. The Production of ‚Rhodian Wine' on the Karian Chersonesos in the Hellenistic Period", in: Ü. Aydınoğlu – A. K. Şenol (ed.), *Antik* Çağda *Anadolu'da Zeytinyağı ve* Şarap Üretimi, Symposion Mersin 2008 (Istanbul) 175–183.

W. Held, 2009; "Die Karer und die Rhodische Peraia", in: F. Rumscheid (ed.), *Die Karer und die Anderen*, Kolloquium Berlin 2005 (Bonn) 121–134.

A. Johnston 1993; Pottery from Archaic Building Q at Kommos, *Hesperia*, Vol. 62, No. 3, 1993, 39-382, Fig. 10-F.

W. A. Khalil, I. R. Gusach 2018; "The Collection of Ottoman Tobacco Pipes from Azov Museum-Reserve in Russia," Journal of the General Union of Arab Archaeologists: Vol. 3: Iss. 1, Article 8, 2018, 227-266.

C. G. Koehler 1981; "Corinthian Developments in the Study of Trade in the Fifth Century", *Hesperia*, Vol. 50, No. 4, 1981, 449-458, Pl. 98-e.

I. Mathioudaki, 2018: "The pottery deposit from the Houses of the Fallen Blocks and the

Sacrificed Oxen at the south-eastern corner of the palace of Knossos". *Annual of the British School at Athens*, 113, 19-73.

P. Militello 2007; "Textile Industry and Minoan Palaces", Ancient Textiles, Production, Craft and Society Proceedings of the First International Conference on Ancient Textiles, held at Lund, Sweden, and Copenhagen, Denmark, on March 19–23, 2003, Oxford, 2007, 36-46.

S. Monachov 2005; "Rhodian Amphoras: Developments in Form and Measurements" Eds. V. F. Stolba, L. Hannestad, *Chronologies of the Black Sea Area in the Period C. 400-100 BC*, Black Sea Studies 3, Aarhus, 2005, 69-95.

M. L. Nosch 2015; "The Loom and the Ship in ancient Greece. Shared knowledge, shared terminology, cross-crafts, or cognitive maritime-textile archaeology?", Texts and textiles in the ancient world: Materiality – Representation – Episteme – Metapoetics. Ancient Textiles Series 23, Oxford, 2015, 109-132, Fig.6.9: 125,128.

H. Özdaş, N. Kızıldağ, W. Held, 2020: "Survey of the Coasts of the Karian Chersonesos

The Coastal Necropolis of Thyssanous". *Skyllis*, 20, 108-118.

L. Platon 2011; "Zakros: one or two destructions around the end of the LM IB period", Eds. Thomas M. Brogan & Erik Hallager, *LM IB Pottery. Relative Chronology and Regional Differences*, Monographs of the Danish Institute at Athens, Vol. 11, 2011, 595-612, Fig.2.

D. Puglisi, 2011; "From the end of LM IA to the end of LM IB: the pottery evidence from Hagia Triada", Eds. Thomas M. Brogan & Erik Hallager, *LM IB Pottery. Relative Chronology and Regional Differences*, Monographs of the Danish Institute at Athens, Vol. 11, 2011, 267-289, Fig.8.

G. Rethemiotakis, K. S. Christakis, 2011; "LM I pottery groups from the Palace and the town of Galatas, Pediada", Eds. Thomas M. Brogan & Erik Hallager, *LM IB Pottery. Relative Chronology and Regional Differences*, Monographs of the Danish Institute at Athens, Vol. 11, 2011, 205-227, Fig.4-8.

H. S. Robinson 1959; *Pottery of the Roman Period: Chronology*, The Athenian Agora, Vol. 5, 1959.

J. P. Rosloff 1981; "INA's 1980 Turkish underwater survey", *International Journal of Nautical Archaeology*, Vol. 10.4, 1981, 277–286.

S. I. Rotroff 2006; *Hellenistic Pottery: The Plain Wares*, The Athenian Agora, Vol. 33, 2006.

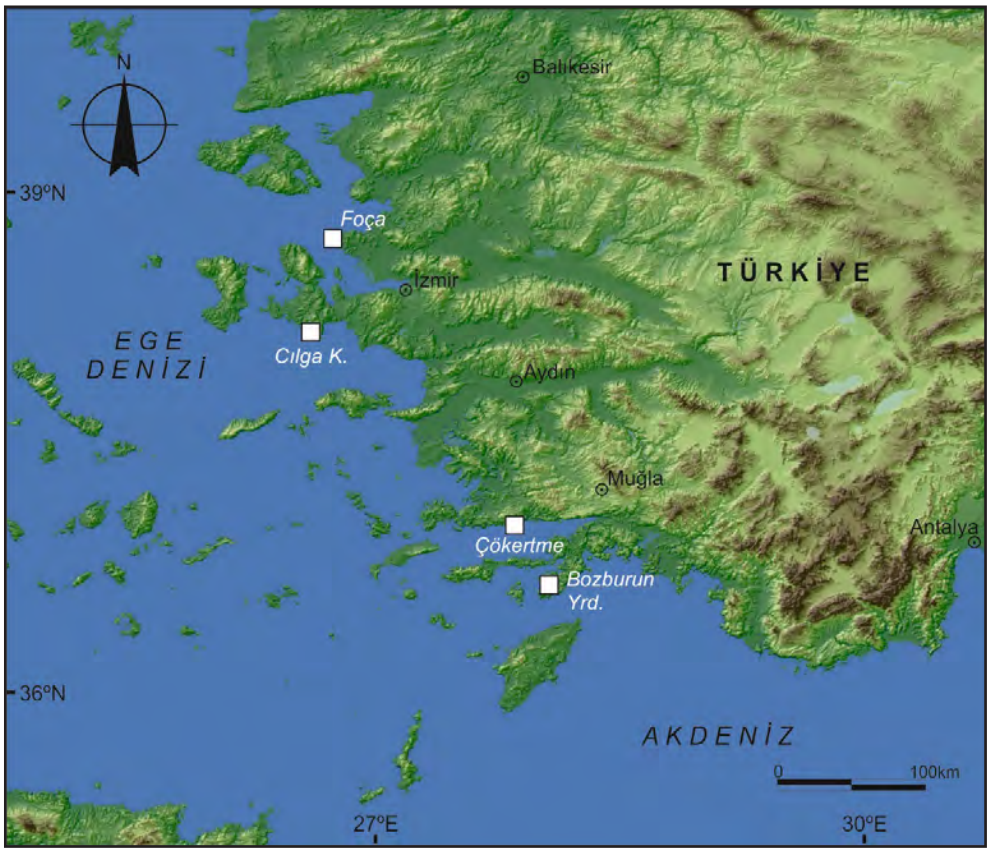
A. K. Şenol 2003; *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*, Ankara, 2003.

A. K. Şenol, E. Alkaç 2017; "A Rediscovery of a LR 1 Workshop in Cilicia and the existence of LR 1 in Alexandria due to the New Evidence", *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 5, Vol. 2, 831-843, 2017.

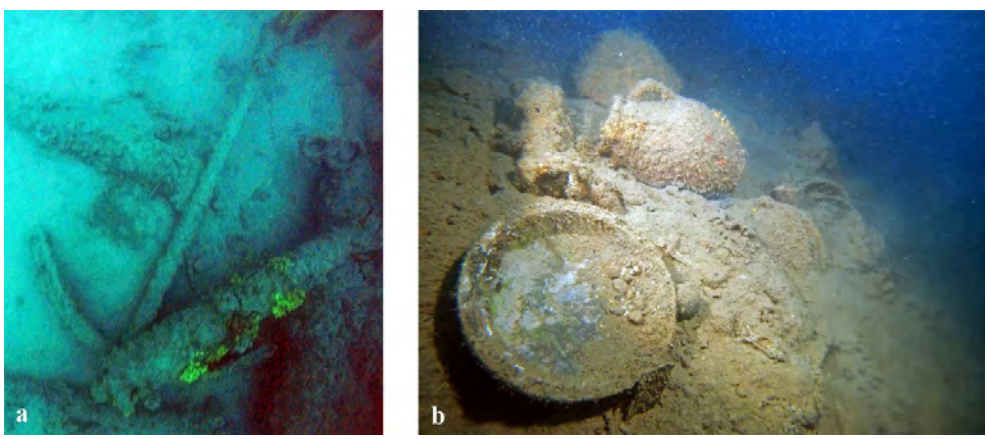
M. Tsipopoulou, M. E. Alberti 2011; "LM IB Petras: the pottery from Room E in House II.1",Eds. Thomas M. Brogan & Erik Hallager, *LM IB Pottery. Relative Chronology and Regional Differences*, Monographs of the Danish Institute at Athens, Vol. 11, 2011, 463-498, Fig.10-20.

R. Vacche 2015;, *L'Esercito veneziano e la difesa di Candia 1645-1669 Il costo di una vittoria mancata,* (Tesi di Laurea, Corso di Laurea magistrale in Storia dal Medioevo all'Età Contemporanea), Venezia, 2015.

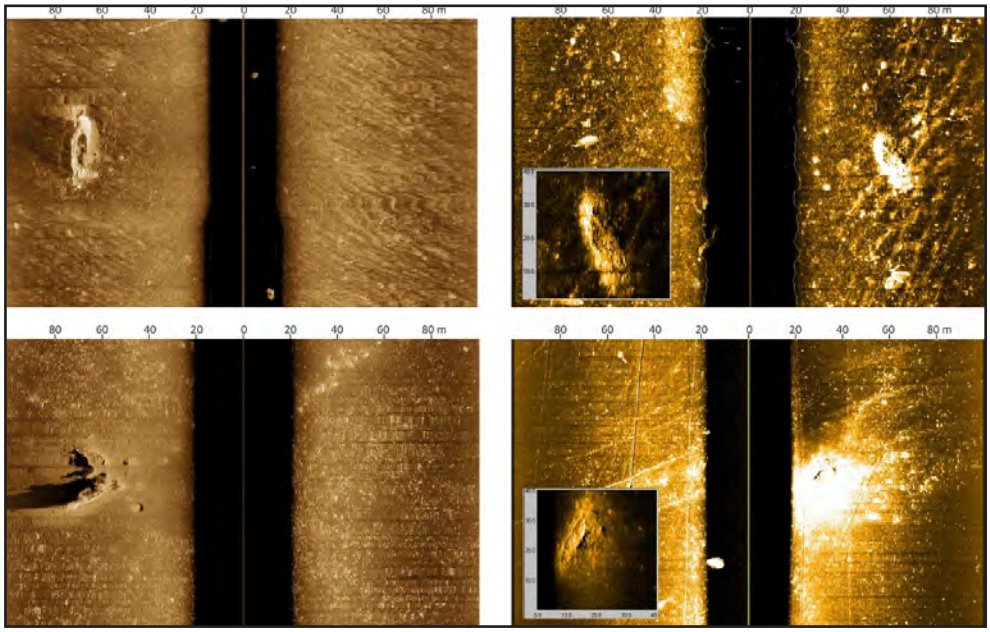
L. Vokotopoulos 2011; "Between Palaikastro and Zakros: the pottery from the final Neopalatial horizon of the Sea Guard-House, Karoumes", Eds. Thomas M. Brogan & Erik Hallager, *LM IB Pottery. Relative Chronology and Regional Differences*, Monographs of the Danish Institute at Athens, Vol. 11, 2011, 553-572, Fig.3.

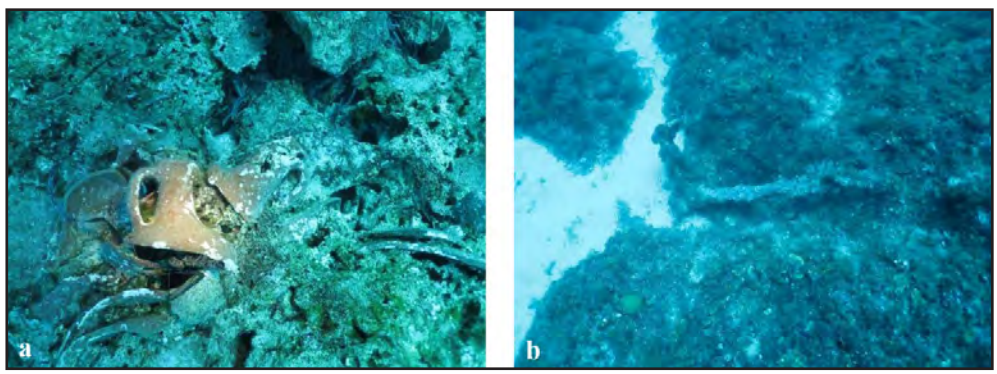
Harita 1: Buluntuların konumları.

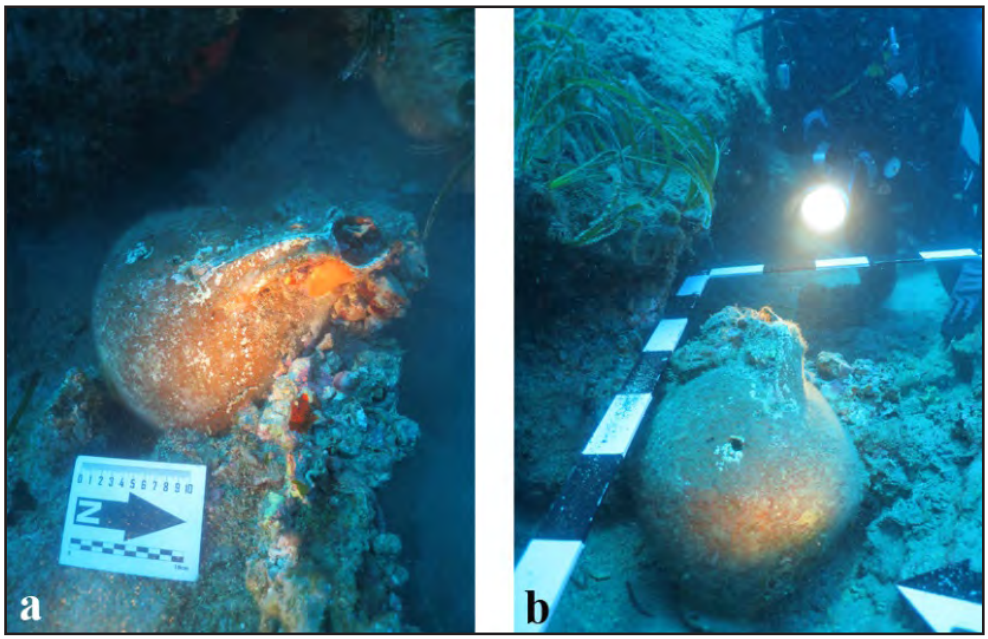
Resim 1: Foça Osmanlı Dönemi Batığı'nda bulunan toplar (a) ve mutfak kapları (b).

Resim 2. İzmir Körfezi'nde sonar ile tespit edilen batıklar.

Resim 3. Cılga Koyu'nda bulunan Geç Roma Batığı.

Resim 4. Çökertme Tunç Çağı Batığı'nda bulunan gaga ağızlı testiler.

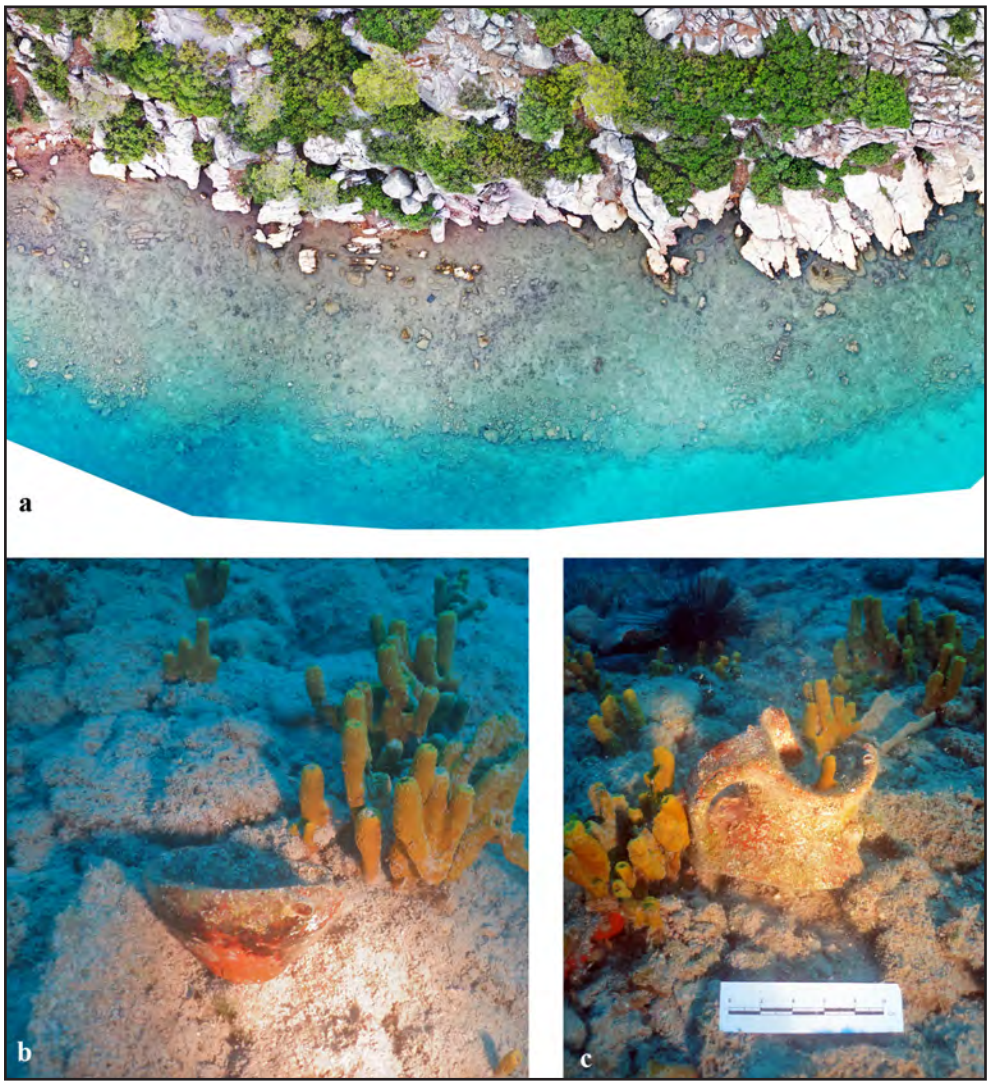
Resim 5. Alagelme Arkaik Batık'ta bulunan Milet amphorası.

Resim 6. İnceburun'da bulunan seramik yığını.

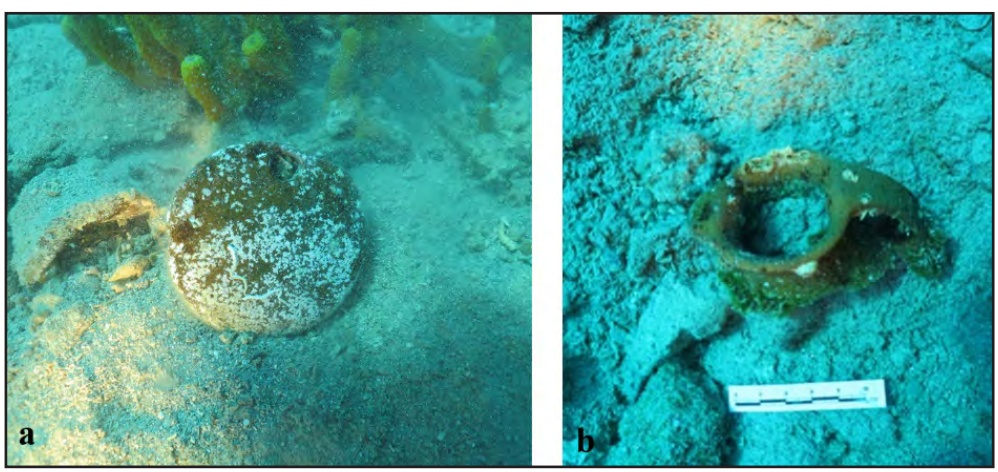
Resim 7. Söğüt Kissebükü mevkii'nde sualtında bulunan seramik yığını (a); Hellenistik çiftliğe ait duvar kalıntıları (b); ve sualtında kalmış dalgakıranlar ve bazilika (c).

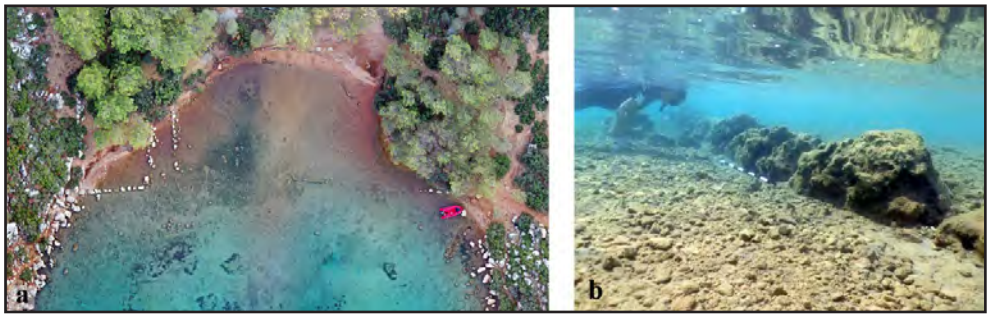
Resim 8. Bozburun Yeşil Ada'da su altında kalmış rıhtım (a) ve çevresindeki Tunç Çağı seramikleri (b ve c).

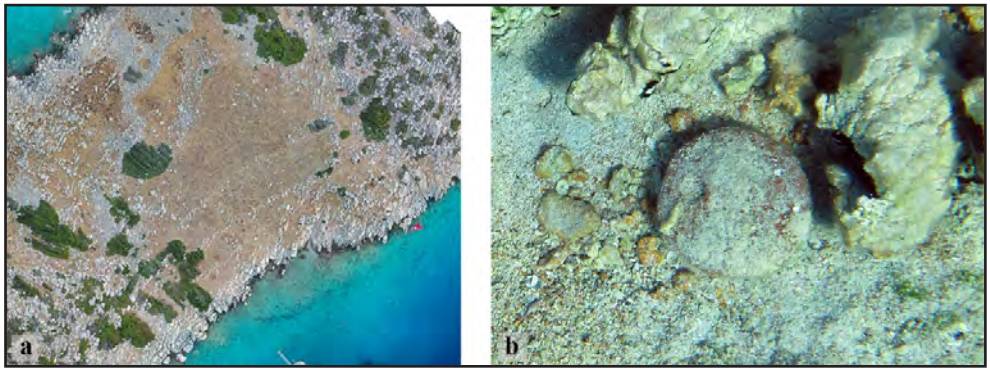
Resim 9. Bulgaz Koyu'nda sualtında kalmış duvar kalıntıları (a); Hellenistik dönem neorion (?) (b) ve Bizans Dönemi sarnıç ve hamam kompleksi (c).

Resim 10. Zeytin Ada'da bulunan dokuma tezgâhı ağırlığı (a) ve oval ağızlı amphora parçası (b).

Resim 11. Kızılada Datbükü Mevkii'nde kısmen su altında kalmış duvar kalıntıları.

Resim 12. Taşlıca Ada'da sualtında kalmış platform (a) ve üzerinde bulunan dokuma tezgahı ağırlığı (b).

KUSEYR YAYLASI YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2021

Hatice PAMİR*

Canan KARATAŞ YÜKSEL

Mesut ŞİMŞEK

GİRİŞ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıktan ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü adına 2007 yılından bu yana sürdürülen yüzey araştırmamızın 2021 yılı çalışmaları, Bakanlık Temsilcisi Sayın Abdulgaffar Geçgin'in katılımıyla, 27 Ekim-18 Kasım 2021 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Araştırmamız Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu[1] ve Üniversite Rektörlüğünün destekleri ile üniversitemiz mensubu dört öğretim elemanı, bir arkeolog, iki öğrenciden oluşan bir ekiple yürütülmüştür[2].

2021 yılı çalışmaları son araştırma sezonu olması nedeniyle eksik verilerin tamamlanması ve yeni alanların keşfine yönelik olarak iki farklı çerçevede planlanmıştır. Bu bağlamda, Kuseyr Yaylası olarak adlandırılan (Harita: 1) ve Amik Ovası'nın güneyinde kalan yüksek topografyaya sahip bölgede yoğun sistematik taramalar yapılmış, bölgenin kıyı şeridi ile bağlantılarına yönelik ilk kez araştırma imkânı bulduğumuz İskenderun ve Arsuz İlçelerinde de yeni arkeolojik lokasyonlar tespit edilmiştir.

2007 yılından bu yana Kuseyr Yaylası odaklı sürdürülen yüzey araştırmaları, Hatay İli dahilinde, Amik Ovası'nda yapılan araştırmalardan[3] sonra yapılmış en kapsamlı yüzey araştırmasıdır. Araştırmamız, Kuseyr Yaylası'nın Paleolitik Dönem'den Geç Antik Çağa uzanan iskân sürecini, yerleşim dağılımı ve yapısını, materyal kültürünü, etkileşim ve iletişim içinde olduğu bölgeler ile ilişkilerini, iskân alanı olarak tercih edilmesinde etkili olan çevresel etmenlerini, Antik Çağlarda Antiokheia'nın teritoryumu içinde kalan bu bölgedeki kırsal yerleşimlerin üretim dinamiklerini anlamak ve tanımlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu

* Prof. Dr. Hatice PAMİR, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 31040 Antakya, Hatay/TÜRKİYE hpamir@mku.edu.tr.
Arş. Gör. Canan KARATAŞ YÜKSEL, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı 31040 Antakya, Hatay/TÜRKİYE ckyuksel@mku.edu.tr.
Dr. Öğr. Üyesi Mesut ŞİMŞEK, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı, 31040 Antakya, Hatay/TÜRKİYE mesut.simsek@mku.edu.tr.

1 "21 GAP 039" no'lu ve "Kuseyr Yaylası Prehistorik Dönem Yerleşimleri Araştırmaları" adlı proje ile desteklenmektedir. HMKU Rektörlüğü'ne desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

2 Araştıra Ekibi HMKU Arkeoloji Bölümünden Prof. Dr. Hatice PAMİR, Doç. Dr. Nilgün MASATÇIOĞLU, Araş. Gör Canan KARATAŞ YÜKSEL, Coğrafya Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Mesut ŞİMŞEK, Arkeolog Gülşah DOĞRU'nun, kaıtılımı, arkeoloji lisans öğrencileri Muhammed Naif SÖNMEZ ve İdil İLHAN araştırmaya katkıda bulunmuşlardır.

3 Braidwood-Braidwood 1960; Yener 2005

kapsamda prehistorik konaklama alanları ve işlikler, höyükler, kırsal yerleşimler, taş işlikleri, atölyeler, mezarlar/mezarlık alanları, köprü ve çeşmeler den oluşan 500'ün üzerinde arkeolojik ve tarihi alan tespit edilmiş, oldukça önemli verilere ulaşılmıştır.

2021 yılı çalışmalarında arkeolojik özellik gösteren toplam 24 lokasyon ziyaret edilmiş ve belgelenmiştir. Bu alanlardan 9'u geçtiğimiz yıllarda (ALT 01 Kamberli Höyük, ALT 27 Maltepe Höyük, Alt 37 Körkün Höyük, ALT 43 Tomusa Höyük, ALT 93 Keçemen Höyük, ALT 96 Avuttepe Höyük, ALT 120 Ilıcak Höyük, ALT 121 Altınözü Merkez Höyük), 15'i ise bu yıl tespit ettiğimiz lokasyonlardır. Bu araştırma sezonunda çalışmalar, önceki yıllardan farklı olarak Ekim ayında gerçekleşmiştir. Böylece bölgede yoğun yerleşim alanı sahalarından biri olan Yarseli Baraj alanının tamamı baraj sularının çekilmesi nedeniyle taranabilmiştir. Bununla birlikte önceki yıllarda tarımsal faaliyetler nedeniyle yüzey görünürlüğü kısıtlı olan bazı alanlar tekrar ziyaret edilmiş, Hatay Arkeoloji Müzesi'ne envanterlik nitelikte teslim edilen toplam 18 adet eserin 12 adedi bu ikinci ziyaretlerde ele geçmiştir.

2021 yılında tespit edilen 15 arkeolojik alanın (Resim: 1) 4'ü açık hava konaklama alanı/işlik, 4'ü höyük, 6'sı kırsal yerleşim ve 1'i taş işliği/atölye olmak üzere kayıt altına alınmıştır. Söz konusu alanların tanımları ise aşağıdaki gibidir;

Konaklama/İşlik Alanları

YD 236 Çabala Konaklama/Kamp Alanı (1): Yayladağı İlçesi, Çabala Mahallesi, Ayvacık mevkii'ndeki buluntu alanı, Antakya-Yayladağı karayolunun kuzeydoğusunda, Yayladağı İlçe merkezinin yaklaşık 2 km. doğusunda yer almaktadır. Hafif bir eğime sahip olan alanda meyve ağaçları yanı sıra mevsimlik tarım faaliyetleri de yapılmaktadır. Alanın üzerinde modern iki katlı bir yapı mevcuttur. Alan taramasından ele geçen çakmaktaşı buluntuların ön değerlendirmesi, bu alanın Orta ve Üst Paleolitik Dönem'de kullanılmış bir kamp alanı olduğunu düşündürmektedir.

YD 237 Çabala Konaklama/Kamp Alanı (2): Yayladağı İlçesi, Çabala Mahallesi, Ayvacık mevkii'ndeki ikinci buluntu alanıdır ve YD 236'nın yaklaşık 500 km. batısında, Yayladağı İlçe merkezinin yaklaşık 1 km doğusunda yer almaktadır. Alan, Antakya-Yayladağı karayolunun doğusunda, yolun hemen kenarındadır. Buluntu alanının kuzey ucunda modern tek katlı bir yapı vardır. Hafif eğime sahip alanın tamamında nar ağaçları ekilidir. Yakınında doğu-batı aksında uzanan kurumuş bir dere yatağı vardır. Çok yoğun olmamakla birlikte burada da çakmaktaşı alet ve alet parçaları gözlenmiştir. Buluntuların ön değerlendirmesi bu alanın da Orta ve Üst Paleolitik Dönem'de kullanılmış bir kamp alanı olduğunu düşündürmektedir.

YD 238 Görentaş Konaklama Alanı/İşlik?: Yayladağı İlçesi, Görentaş Mahallesi, Kıdroparçaları mevkii'nde, köyün yaklaşık 300 m. güneyinde yer almaktadır. Güveççi-Görentaş asfalt yolun hemen kuzey kenarındaki buluntu alanı oldukça düz ve eğimsiz bir arazi yapısına sahiptir. Alanın tam ortasında modern tek katlı bir yapı bulunmaktadır. Bu yapının güneyindeki düzlükte oldukça yoğun miktarda çakmaktaşı alet ve alet parçaları ile bazalt ve kireçtaşından

taş objeler tespit edilmiştir (Resim: 2). Yapının kuzeyine bakan sürülü tarlada ise buluntu yoğunluğunun azaldığı gözlenmiştir. Ayrıca alandan olasılıkla sürüklenerek taşınan 2 parça Roma seramiği de ele geçmiştir. Alandaki buluntu yoğunluğu ve çeşitliliği, bu alanın konaklama alanı olarak tanımlanan diğer alanlara göre daha uzun süreli kullanıldığını düşündürmektedir.

Hatay Paleolitik Dönem mağaralarından (Üçağızlı, Merdivenli ve Tıkalı) ele geçmiş çakmaktaşı buluntuların birincil kaynaklarının, Şenköy ve Yayladağı oldukları bilinmektedir[4]. Yüksek vadilerde yer alan bu hammadde kaynaklarının özellikle Orta Paleolitik insanları tarafından farklı yöntemlerle toplandıkları düşünülmektedir. Hammaddenin işlendikten sonra mağaralara getirildiğini gösteren kanıtlar mevcuttur. Bu durum kaynaklar ile mağara yerleşimleri arasındaki uzak mesafe ile açıklanmaktadır. Ayrıca Orta Paleolitik insan topluluklarının birincil kaynakların yakınında avcılık veya belirli aktiviteler için kısa süreli konakladığı da düşünülmektedir[5]. Araştırmamızda tespit edilen YD 236, YD 237 YD 238 buluntu alanları, mobil haldeki bu toplulukların bölgedeki varlığını göstermesi bakımından önemli verilerdir.

ALT 130 Tell mevkii Konaklama/Kamp Alanı: Altınözü İlçesi, Yarseli Mahallesi, Tell mevkii'nde Yarseli Baraj gölünün kuzeydoğusunda, Yarseli Baraj setinin de güneyinde yer almaktadır. Alanın güneydoğusunda ise Yarseli Köyü bulunmaktadır. Bu arkeolojik lokasyon mevsimsel olarak Yarseli Baraj sularının çekilmesiyle açığa çıkmaktadır. Baraj sularının çekilmesi ve kuraklık nedeniyle de toprak oldukça kurumuş ve alanı çok yoğun kuru dikenli bitki örtüsü kaplamıştır. Bu sebeple yüzey görünürlüğünün az olduğunu söylemek mümkündür. Tell mevkii ("Tell" arapçada höyük, tepe) olarak anılan bu lokasyonda yan yana, biri diğerinden daha büyük, iki doğal teras yer almaktadır (Resim: 3). Arkeolojik buluntular çevreye yayılmakla beraber bu iki doğal teras üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Alanda çok sayıda taş obje ve yontma taş alet parçaları gözlenmiştir. Altınözü'nde tespit ettiğimiz Neolitik öncesi özellikler gösteren ilk alandır. Buluntular henüz tarihlendirilmemekle birlikte Yayladağı bölgesindeki buluntularla benzer özellikler göstermektedir.

Höyükler

ALT 127 Sofular Höyük: Altınözü İlçesi, Sofular Mahallesi, Eski Köy mevkii'nde yer alan höyük, Antakya-Yayladağı karayolunun kuzeydoğusundadır. Höyüğün üzeri ve eteklerinde yoğun tarımsal faaliyetler gerçekleşmektedir. Güney ve batı yamaçlarında zeytinlik vardır ve yamaçlarda modern teraslamalar yapılmıştır. Ayrıca muhtelif meyve ağaçları da ekilidir. Batı yamacının hemen altından küçük bir dere geçmektedir. Höyüğün tepe noktasında kesme taş bloklardan oluşan bir duvar sırası ve yanı sıra üzerinde ve eteklerinde dağınık halde *in-situ* olmayan mimari taş bloklar gözlenmiştir. Höyük üzerinden ve yamaçlarından toplanan çanak çömlekler üzerinde yapılan ilk değerlendirmeler buranın Tunç ve Demir Çağları, Klasik, Helenistik, Roma-Geç Antik ve İslami dönemlerde yerleşim yeri olarak kullanıldığına işaret

4 Şenyürek-Bostancı 1958; Güleç vd. 2012

5 Baykara 2013a, Baykara 2013b

etmektedir. Bununla birlikte höyükte Demir Çağ ve sonrasına ait malzeme yoğunluğu dikkat çekicidir. Çanak çömleğin yanı sıra alanda çok sayıda Roma ve Geç Antik Dönemlere tarihlenen çatı kiremidi ve teserra parçaları da görülmektedir (Resim: 4)

ALT 131 Yarseli Höyük: Altınözü İlçesi, Toprakhisar Mahallesi sınırları içerisinde, Yarseli Mahallesi'nin güneyinde, Boynuyoğun Mahallesi'nin ise batısında yer almaktadır. Yarseli Baraj Gölünün ise doğu kıyısındadır. Hatay Arkeoloji Müzesi tarafından kazısı gerçekleştirilen Toprakhisar Höyüğü'nün yaklaşık 1-1.5 km. kuzeydoğusunda ve karşı kıyısındadır. Höyük, Toprakhisar Mahallesi sınırları içerisinde yer almasına rağmen litaratürde isim karışıklığı olmaması nedeniyle tarafımızdan "Yarseli Höyük" olarak adlandırılmıştır. ALT 130 Tell mevkii kamp alanının yaklaşık 500 m. güneyindedir. Bu alanın da Yarseli Baraj Gölü'nden olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Baraj Gölü sularının yükseldiği aylarda höyüğün neredeyse yarısının sular altında kaldığı ve batı yamacının tamamen baraj gölü suları tarafından tahrip edildiği gözlenmiştir. Ayrıca höyüğün kuzey yamacında mevsimlik tarımsal faaliyetler (fasulye ekimi) yürütülmektedir. Bu faaliyetler de höyüğü tahrip eden bir başka unsurdur. Höyük üzerinde ve yamaçlarında çok sayıda çanak çömlek parçaları, öğütme taşları, çakmaktaşı alet parçaları, 1 adet obsidyen dilgi parçası, 2 adet kandil parçası ve teserra parçaları tespit edilmiştir. Arkeolojik bulgular höyüğün stratigrafik sürecini net bir şekilde göstermektedir. Yapılan ilk değerlendirmeler ile Neolitik Dönem'den, İslami Dönem'e uzanan kesintisiz bir tabakalanmaya işaret etmektedir. Çanak çömlek repertuvarında Tell Kurdu Höyüğü'nden bildiğimiz Halaf ve Ubaid benzeri (Amuq C-E tabakaları)[6] boyalı çanak çömleklerin çok sayıda örneği yer almaktadır. Bununla birlikte yine bölge için tipik ve Amik A-E evrelerinden bildiğimiz Koyu Yüzlü Açkılı Mallar'ın (DFBW) çok çeşitli örnekleri temsil edilmektedir[7]. Ayrıca yontma taş buluntular da höyükte güçlü bir Neolitik-Kalkolitik tabakalanmaya işaret etmektedir. Höyük üzerinde ve yamaçlarında *in-situ* olmayan birçok mimari taş buluntu ve yoğun çatı kiremidi parçaları yer almaktadır. Kesme taş blokların birçoğu Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir. Ayrıca çatı kiremitleri de Roma Dönemi'ne tarihlenen bir diğer buluntu grubudur (Resim: 5).

İSK 1 Dağılbaz Höyük: Arsuz İlçesi, Kışla Mahallesi, Davulbaz mevkii'nde yer almaktadır. Höyük güneydoğu-kuzeybatı yönlü iki vadinin tam ortasına konumlanan büyük boyutlu höyüğün, kuzey ve kuzeydoğu yamaçları İskenderun Körfezi'ne bakmaktadır ki bu özelliği ile Amanoslar'dan İskenderun Körfezine açılan doğal bir yolun üzerinde yer almaktadır. Höyüğün güneydoğu yamacında antik dönemde kullanılmış olması muhtemel rampalı bir taş yol tespit edilmiştir. Bu yolun hemen yanında ise taş duvar sırası gözlenmiştir. Tepe noktasında iki kaçak kazı çukuru yer almaktadır. Güney ve güneybatı yamaçlarının alt kısımlarında muhtemelen kuruyan bir derenin taşıdığı denizsel toprak özellikleri gösteren bir toprak tabakası gözlenmiştir. Höyüğün üzerinde ve eteklerinde *in-situ* olmayan dağınık biçimde mimari taş bloklar gözlenmiştir. Bununla birlikte çok sayıda çanak çömlek parçası bulunmuştur. Çanak çömlekler, Tunç ve Demir Çağlar ile Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne

6 Braidwood-Braidwood 1960; Özbal 2010

7 Braidwood-Braidwood 1960;

tarihlendirilmiştir (Resim: 6). Yamaçlarda yoğunlaştığı görülen çanak çömlekler içinde çok sayıda depolama kaplarına ait parçalar yer almaktadır. Alandan ayrıca sürtme taş obje parçaları da ele geçmiştir.

İSK 2 Höyük Tepe: Arsuz İlçesi, Hüyük Mahallesi, Hüyük Tepe mevkii'nde, köyün içinde yer almaktadır. Höyük Arsuz sahilinden yaklaşık 5 km. doğuda, alüvyal dolgu düzlüğünün uç kısmında konumlanmıştır. Höyüğün doğu, güneydoğu ve kuzeydoğusunda modern yapılar vardır. Tepe kısmı ve yamaçları zeytinlik olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte muhtelif meyve ağaçları da dikilidir. Yaptığımız taramada höyük üzerinde zeytin işlik taşı ve Roma Dönemi'ne tarihlenen çatı kiremitleri gözlenmiştir. Bununla birlikte höyük üzerinden ve yamaçlarından ele geçen çanak çömlekler üzerinde yapılan ilk değerlendirmeler Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağları, Roma-Geç Antik ve İslami Dönem' e değin uzanan bir yerleşim silsilesine işaret etmektedir.

Kırsal Yerleşimler

ALT 122 Enek Yerleşimi: Altınözü İlçesi, Enek Mahallesi, Kuyuyazısı mevkii'nde yer almaktadır. Yerleşim Enek Mahallesi mezarlık alanının hemen güneyinde, mezarlık ile köyü ayıran yolun hemen batısındadır. Yerleşim üzerinde modern bir su kuyusu, çevresinde modern yapılar bulunmaktadır. Üzerinde yeni dikilmiş zeytin ağaçları vardır ve ayrıca bir kısmında tütün ekilidir. Alandan ele geçen çanak çömlek buluntularının ön değerlendirmesi buranın Roma-Geç Antik ve İslami dönemlerde kullanıldığına işaret etmektedir.

ALT 123 Avuttepe Kerimbelası Yerleşimi: Hatay'ın Altınözü'ne bağlı olan Avuttepe Mahallesi Kerimbelası mevkii'nde yer alan yerleşim ALT 96 Avuttepe Höyüğü'nün yaklaşık 1,5 km. kuzeydoğusunda kalmaktadır. Yerleşim zeytinlik içerisindedir ve ceviz ağaçları da dikilidir. Alanın toprağı yeni sürülmüş vaziyettedir. Alanda yoğun miktarda amorf çatı kiremidi ve çanak çömlek gözlemlenmiştir. Yerleşimin tepe noktasından güneybatısına bakan yerde bir işlik bulunmuştur. Bu işlik 110x95 cm. boyutlarına sahiptir. İşliğin ortasındaki oluk 10x6 cm.'dir. İşliğin yüksekliği 75 cm. olup iki yandan 20x65 cm. ölçülerinde karşılıklı iki oyuk bulundurmaktadır. Yerleşimin tepesinde iki kaçak kazı çukuru saptanmıştır. Yuvarlak formlu çukurlardan ilki 160x160 cm., ikincisi 110x110 cm. boyutlarındadır. Kaçak kazı çukuru içerisinde bolca depolama kabı, seramik parçaları, künk parçası, çatı kiremidi ve teserra parçası bulunmuştur. Ayrıca üzerinde sıvası korunagelmiş bir mozaik parçası da tespit edilmiştir. Alandan ele geçen arkeolojik bulgular Roma ve Geç Antik Dönem'e tarihlenen bir çiftlik yerleşimi olduğunu düşündürmektedir (Resim: 7).

ALT 125 Çiftlik Yerleşimi: Antakya İlçesi, Tanışma Mahallesi'nde, mahalle meydanının yaklaşık 500 m güneyinde yer almaktadır. Güneydoğu-kuzeybatı yönünde eğimli bir morfolojiye sahip yerleşim, güneyinden akan derenin kenarına yaslanmıştır. Yerleşim alanı üzerinde zeytin ağaçları mevcuttur. Alandan ele geçen çanak çömlekler ve çatı kiremidi parçaları üzerinde yapılan ilk değerlendirmeler buranın Roma ve Geç Antik Dönemlerde çiftlik yerleşimi olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

ALT 126 Zengiye Yerleşimi: Antakya İlçesi, Gökçegöz Mahallesi, Zengiye mevkii'nde yer almaktadır. Mahallenin güneydoğu çıkısında Zenge Vadisi'nin batısında kalmaktadır (Zenge Vadisi sınırında). Yerleşim alanının güneydoğusunda köy yolu bulunmaktadır ve köy yoluna bakan yamaçları zeytinlik olarak kullanılmaktadır. Alan üzerinde üç adet kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Kaçak kazı çukurlarının hepsi yaklaşık 2.50x1.50 m. boyutundadır ve dikdörtgen formludur. Alanda çok sayıda seramik ve çatı kiremidi parçaları, sıvalı ve parça tesseralar, amorf cam parçaları tespit edilmiştir. Buluntular üzerinde yapılan ilk değerlendirmeler alanın Roma, Geç Antik ve İslami Dönem'lerde iskân gördüğüne işaret etmektedir. Malzeme yoğunluğu ve konumu nedeniyle bu alanın bölgenin genelinde görülen çiftlik yerleşimlerinden büyük yerleşim olduğu düşünülmektedir (Resim: 8) .

ALT 128 Ömerli Yerleşimi: Altınözü İlçesinde yer alan Yiğityolu (Ömerli) Mahallesi, Köyaltı mevkii'nde yer almaktadır. Hafif eğimli bir arazi yapısına sahip olan alanın kuzeyinde köy okulu, güneydoğusunda modern evler bulunmaktadır. Alanda yapılan tarama sonucunda çok sayıda çatı kiremidi ve çanak çömlek parçaları (çok sayıda depolama kabı), teserra ve cam parçaları ele geçmiştir. Arkeolojik buluntular üzerinde ilk değerlendirmeler Klasik (?), Helenistik, Roma- Geç Antik Dönem ve İslami Döneme değin uzanan bir yerleşim silsilesine işaret etmektedir.

ALT 129 Avsuyu Yerleşimi: Antakya İlçesi, Avsuyu Mahallesi'nde köyün güneydoğusunda yer almaktadır. Ayrıca Yarseli Barajı'nın batı kıyısındadır ve yerleşim alanının doğusundan asfalt köy yolu geçmektedir. Alanın bir kısmı boş tarla, büyük bir kısmı ise zeytinliktir. Hafif eğimli araziye sahip alanda dağınık bir buluntu yoğunluğu gözlenmiştir. Yerleşim alanının tam sınırları belirlenememekle birlikte yan yana 5 tarlada arkeolojik buluntular tespit edilmiştir. Antropojenik etkiler nedeniyle buluntuların geniş bir alana yayıldığını söylemek mümkündür. Tarımsal faaliyetlerin yanı sıra baraj göl seviyesinin kışın yükselmesinin bu arkeolojik lokasyonu olumsuz etkilediği gözlenmiştir. Yerleşim alanından ele geçen buluntular çeşitlilik göstermektedir. Alanda bir adet *in-situ* olmayan sütun altlığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra çanak çömlek parçaları, çatı kiremidi parçaları, çakmaktaşı alet parçaları, bir adet cam bilezik parçası, teserra parçaları (2 adet) ve taş obje parçaları ele geçmiştir. Buluntular üzerindeki ilk değerlendirmeler yoğun bir Roma-Geç Antik yerleşimine işaret etmektedir. Bununla birlikte sırlı İslami Dönem seramikleri ile el yapımı 3 parça çanak çömlek de yer almaktadır. Taş buluntular ve prehistorik özellik gösteren az sayıda çanak çömlek ayrıntılı değerlendirilecektir. Bu sebeple söz konusu yerleşimi şimdilik Roma-Geç Antik ve İslami Dönemlere tarihlemek gerekmektedir (Resim: 9).

Taş İşliği/Atölye

ALT 124 Tokdemir Köyaltı mevkii Taş İşliği/Atölye?: Altınözü İlçesi, Tokdemir Mahallesi, Köyaltı mevkii'nde yer almaktadır. Altınözü-Karbeyaz asfalt yolunun doğu kenarındadır. Alanın büyük bir kısmı zeytinlik olarak kullanılmaktadır. Alan, Şeyh İsa mevkii'nden geçen dereye doğru eğim yapmaktadır. Genel olarak alanın yapısı yoğun taşlıktır. Alanın doğusunda üzeri düzleştirilmiş iki büyük kaya ve yanlarında bir büyük kaya daha yer almaktadır. Bu düzleşti-

rilmiş kayaların taş işlemek için kullanıldığı düşünülmektedir (Resim: 10). Alandan çok fazla sayıda kireçtaşı taş obje ele geçmiştir. Söz konusu buluntular çeşitli boyutlardadır ve bir kısmı deliklidir. Taş objelerin yanı sıra alandan 2 parça çakmaktaşı ele geçmiştir. Buluntular spesifik özellikler sergilemediğinden alanın hangi dönemde kullanıldığı bilinmemektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Kuseyr Yaylası'nda 2007 yılından bu yana yaptığımız çalışmalar bölgenin insanlık tarihinin en erken evrelerinden itibaren stratejik bir öneme sahip olduğunu ve yaşam alanı olarak tercih edildiğini göstermektedir. Bu durum kuşkusuz, zengin hammadde kaynakları, elverişli iklim, bitki örtüsü ve su kaynaklarının yoğunluğu ile ilişkilidir. Araştırmalarımız, su kaynaklarına yakın, tarımsal açıdan elverişli alanların ilk tarımcı toplulukların ortaya çıktığı Neolitik Dönem itibariyle yoğun olarak kullanıldığını göstermiştir. Ayrıca araştırmalarımız, vadilerde kümelenmiş höyüklerin birbirlerine neredeyse eşit mesafedeki uzaklıkları ve dizilimine dayanarak, Kuseyr Yaylası'nda prehistorik dönemden günümüze kadar kullanılmış geçiş güzergah(lar)ı olabileceğini önermektedir. Yaylanın materyal kültürü Paleolitik Dönem'de Samandağ kıyı şeridindeki mağaralar ile ilişkisini gösterirken, Neolitik Dönem itibariyle de Amik Ovası ve Kuzeybatı Suriye yerleşimleri[8] ile güçlü bağlantılarını göstermiştir. Bununla birlikte "HMKU 21 GAP 039" numaralı proje çalışmamız kapsamında Neolitik Dönem obsidyen buluntuları üzerinden yaptığımız XRF analizleri[9] yaylanın bu dönemde uzak mesafeli takas/ticaret ağı içerisinde olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Yaylayı Akdeniz Deltası'na bağlayan vadilerden birinde 2019 yılı araştırma sezonunda tespit ettiğimiz YD 231 Çınarlı Höyük[10] ise Kuseyr Yaylası'nın Tunç çağlarında Akdeniz'le ovadan bağımsız bir etkileşim ağı içerisinde olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte, son yıllarda Kuseyr Yaylası'nda gerçekleştirilen Toprakhisar Höyük kazılarından elde edilen veriler, yaylanın Tunç Çağlarında zeytincilik ve bağcılık faaliyetleriyle ilişkili olarak Amik Ovası ile güçlü bağlantılarını göstermiştir[11].

Kuseyr Yaylası'nda Helenistik Dönem itibariyle yerleşim dokusunda çeşitlik söz konusudur. Kısmen daha yüksek alanlarda bağımsız çiftlik evleri ve birkaç haneli köy tipi kırsal yerleşimler ortaya çıkmıştır.

Kırsal yerleşim dokusunun Geç Antik Çağ'da sıklaşarak devam etmesi, hem tarımsal faaliyetlerdeki çeşitliliğe ve nüfus yoğunluğuna işaret etmektedir. Yerleşimler arasında uzanan mezarlar, taş ocakları, su yapıları, zeytinyağı işlikleri, taş ocakları-işlikleri ve köprüler de yerleşimlerin birbirleri ile iletişim ve etkileşim yoğunluğunu kanıtlar niteliktedir. Nitekim

8 Nieuwenhuyse 2009; Tsunaki 2012; Odaka 2017

9 Analizler, Koç Üniversitesi Arkeoloji Laboratuvarında ve Doç. Dr. Rana ÖZBAL danışmanlığında gerçekleşmiştir.

10 Pamir-Karataş Yüksel 2022

11 Akar-Kara 2020

kaya mezar odalarının çeşitliliği ve Gelinler Dağı Nekropolü' nde olduğu gibi genelde kentsel dokunun bir unsuru olan nekropol kavramının Kuseyr Yaylası'ndaki mevcudiyeti buradaki zenginleşmiş köylerin nüfus yoğunluğunu göstermektedir. Bölgenin zeytincilik ve zeytin üretimi ile zenginleştiği ve zeytinyağı ihracatı yaptığı bilinmektedir.[12] Libanius geç antik çağ Antakya'sının kırsal alanlarını oluşturan bu bölgede zengin köylearin varlığından bahsetmektedir. Libanius XI. 20 Oration' unda şarap ve zeytinyağı ihracatının Antiokheia' nın ihraç ürünlerinin başında geldiğini, Libanius XI. 23 de Antiokheia' nın dağlık bölgelerinde şarap ve zeytinyağına ilaveten bahçe tarımı ve tohumlu bitkilerin üretiminin yapıldığı ve bölgenin zenginleştiğini söylemektedir. [13] Antiokheia' nın teritoryumu içinde kalan tepelik alanlarda MS 2. Yüzyılda çıkarılan yasa ile topraksız köylülere eip dikmesi ve karşılığında üründen pay verilmesi şartıyla toprak dağıtılmıştır.[14]Tepelik alanlardaki makilik ve ormanlık alanların ekilebilir alanlara dönüşmesi, zeytincilik ve asma üreticiliğinin artışının ve bunun sonucu olarak nüfus yoğunluğunun artması ve zengin köylerin Kuseyr yaylasından 2. Yüzyıldan itibaren yoğunlaşması sonucu ile doğrudan ilişkilidir. Bu büyüme 2. Yüzyılda başlamış 4. Yüzyıl boyunca devam etmiş ve 6.yüzyılda en üst noktasına ulaşmıştır. [15] MS 526 ve 528 depremleri, 540 daki Sasani işgali ve sonrasında veba salgını, MS 599 daki kuraklık ve devamında yaşanan ekolojik olumsuzlukların bu bölgedeki başlıca ekonomik kaynak olan zeytinyağı ve şarap üretimini büyük ölçüde olumsuz etkilemesi, Kuseyr Yaylasındaki yerleşimlerin de olumsuz etkilenmesine yol açmış olmalıdır. 7. Yüzyıldan itibaren yerleşimlerin giderek azaldığı bu döneme ait verilerin azlığından anlaşılmaktadır. 7. Yüzyıldaki bölgenin en büyük ekonomisi olan Antiokheia' nın karagaşa dönemi, 638 deki İslam siyasi coğrafyasına dahil olması ile mevcut ekonomik sistemin çökmesinin doğrudan etkisini 7. Yüzyıldan itibaren kırsal alanlardaki üretimin azalması büyük köy-kasaba yerleşimlerinin küçülmesine yol açmış, yerleşimler küçük kırsal organizasyonlara dönüşmüştür. Orta Bizans Döneminde yerleşimlerin devam ettiğini bölgede görülen kaleler ve kaleler çevresindeki kırsal yerleşimler açıklamaktadır. Buna rağmen Ortaçağa ait yerleşimlerin geç antik çağa göre daha az olduğu verilerin azlığından anlaşılmaktadır. Bu dönemde yaylada, Geç Antik Çağ ve öncesine benzer bir yerleşim yoğunluğundan söz etmek pek mümkün olmamıştır.

Antiokheia' nın kırsal alanını oluşturan Antakya, Altınözü ve Yayladağı'nda yürütülen Kuseyr Yaylası yüzey araştırmaları bölgenin paleolitikten günümüze kadar uzanan yerleşim biçimi ve yerleşim süreçlerinin bilimsel bağlamda değerlendirilmesine yönelik lisansütü çalışmaları da yürütülmektedir. Bu bağlamda bir yüksek lisans tezi tamamlanmış, bir yüksek lisans tezi ve bir doktora tezi hazırlanmaktadır. Elde edilen verilerin monografi kitap çalışmasına başlanmıştır. İskenderun Körfezinde başlatılan yüzey araştırması ise bugüne kadar pek araştırılmayan İskenderun Körfezinin arkeolojik potansiyelinin varlığını göstermektedir. Bu bölgede yürütülecek araştırmaların sonuçları bölgesel anlamda etkili sonuçla doğuracaktır.

12 Pamir 2010

13 Downey 1959, 657-658.

14 Liebeschutz 1972, 79.

15 Pamir 2014, 174.

KAYNAKÇA

Akar, M., Kara, D., 2020. "The formation of collective, political and cultural memory in the Middle Bronze Age: foundation and termination rituals at Toprakhisar Höyük", *Anatolian Studies,* 70*:* 77–103.

Baykara, İ., 2013a. "Hatay Orta Paleolitik Dönem Endüstrilerinde Hammadde Kullanımı", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi,* 4/2: 19-33.

Baykara, İ., 2013b. "Hatay Orta Paleolitik Dönem Toplumlarında Mobilite ve Yerleşim Sistemleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 53/2: 181-199.

Braidwood, R.J., Braidwood , L.S., 1960. *Excavations in the Plain of Antioch I: The Earlier Assemblages Phases A-J.* Chicago: University of Chicago Press.

Downey, G., 1961. *A history of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest,* Princeton University Press.

Güleç, E., Özer İ., Baykara İ., Sağır M. Şahin S., 2012. "2011 Yılı Gaziantep ve Hatay İlleri Yüzey Araştırması". *34. AST,* Cilt 2: 257-266.

Karataş, C., Pamir, H., 2021. "An evaluation of the Late Neolithic pottery assemblages from the Kuseyr plateau in Hatay region (Turkey)" in Y. Tonoike, R. Özbal, M. Erdalkıran (eds), *Neolithic Pottery from the Near East. Production, Distribution and Use.* Third International Workshop on Ceramics from the Late Neolithic Near East, 7-9 March, 2019 Antalya: Proceedings. Istanbul, AKMED: 307–320.

Liebeschuzt, J. H. W. G., 1972. Antioch : City and Imperial Administration in the Later Roman Empire, Clarendon Press.

Nieuwenhuyse, O.P., 2009. "The Late Neolithic Ceramics from Shir: A First Assessment", *Zeitschrift für Orient-Archäeologie* 2: 310–56.

Odaka, T., 2017. "The emergence of pottery in the northern Levant: A recent view from Tell el-Kerkh", in A. Tsuneki, O. Nieuwenhuyse, S. Campbell (eds.), *The emergence of pottery in West Asia,* 82–94. Oxford & Philadelphia: Oxbow Books.

Özbal, R., 2010. A Comparative Look at Halaf and Ubaıd period social Complexity and the Tell Kurdu Case/Halaf ve Obeyd Dönemlerinin Toplumsal Örgütlenme Gelişkenliği Açısından Karşılaştırılması ve Tell Kurdu Örneği, *TUBA-AR,* 13: 39-60.

Pamir, H., 2010. "Antiokheia ve Yakın Çevresinde Zeytinyağı Üretimi ve Zeytinyağı İşlikleri", *Antikçağda Anadoluda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi* , 53-74. KAAM Kiikya Arkeolojisi Araştırma Merkezi

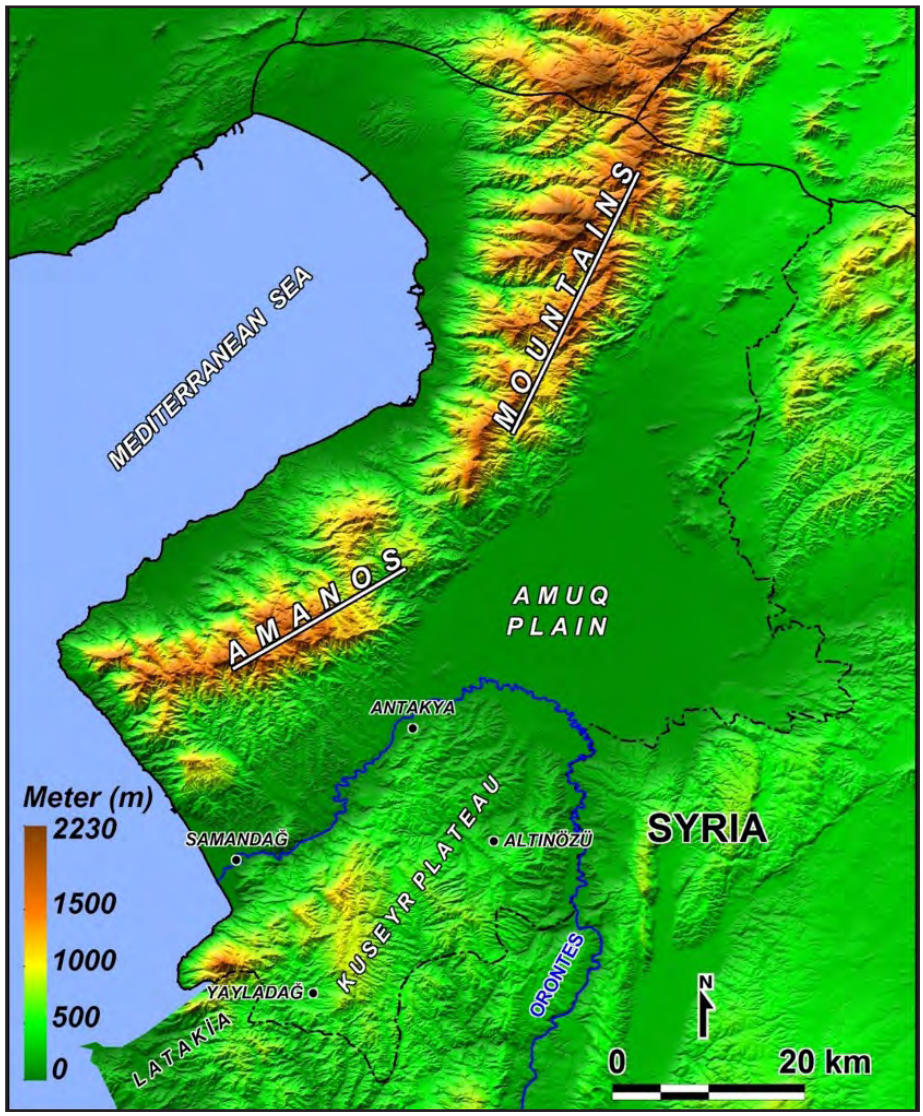
Pamir , H., 2014. "Hatay İli Antakya, Altınözü, Yayladağı Yüzey Araştırmaları", *Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kazı ve Araştırmaları ,* 137-176. MKÜ Yayınları. 51

Pamir, H., Karataş Yüksel, C., 2022. "Kuseyr Yaylası Yüzey Araştırması 2019", *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları,* Cilt 2, 89-106.

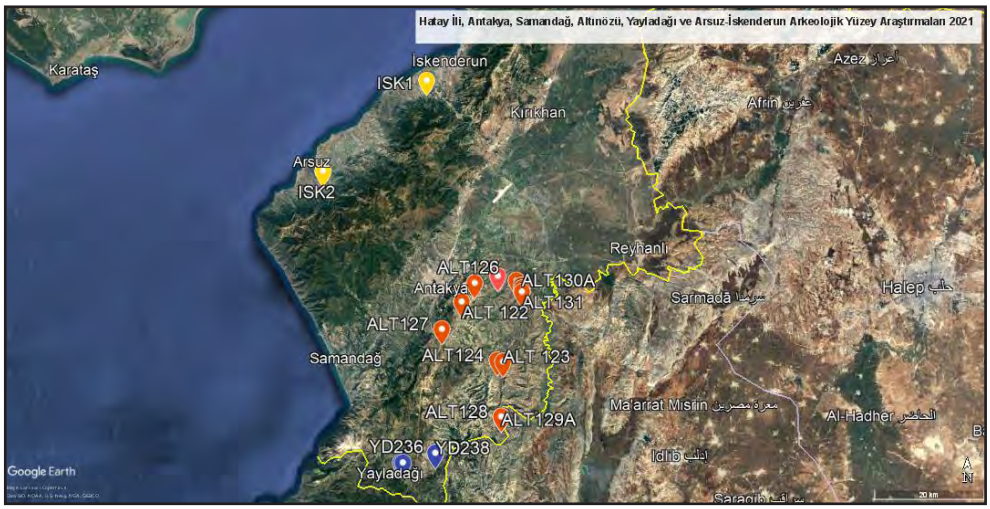
Şenyürek, M., Bostancı, E., 1958. "Hatay Vilayetinde Prehistorya Araştırmaları", *Belleten,* 23 (56): 147-210

Tsuneki, A., 2012. "Tell el-Kerkh as a Neolithic Mega Site", *ORIENT,* XLVII, 29–65

Yener, K. A., 2005. *The Amuq Valley Regional Projects.* Chicago: Oriental Institute Publications.

Harita 1: Kuseyr Yaylası ve çevresi yükselti haritası.

Resim 1: 2021 yılında tespit edilen arkeolojik lokasyonlar.

Resim 2: YD 238 Görentaş Konaklama Alanı/İşlik? ve çakmaktaşı buluntu örnekleri.

Resim 3: ALT 130 Tell mevkii Konaklama/Kamp Alanı ve Yarseli Barajı.

Resim 4: ALT 127 Sofular Höyük, höyük üzerindeki duvar sırası ve çanak çömlek örnekleri.

Resim 5: ALT 131 Yarseli Höyük, çanak çömlek ve litik buluntu örnekleri.

Resim 6: İSK 1 Dağılbaz Höyük ve çanak çömlek örnekleri.

Resim 7: ALT 123 Avuttepe Kerimbelası Yerleşimi, çanak çömlek, çatı kiremidi örnekleri ve bir sıvalı mozaik parçası.

Resim 8: ALT 126 Zengiye Yerleşimi, çanak çömlek örnekleri ve sıvalı mozaik parçası ile teserra örnekleri.

Resim 9: ALT 129 Avsuyu Yerleşimi, çanak çömlek ve sürtme taş buluntu örnekleri.

Resim 10: ALT 124 Tokdemir Köyaltı Mevkii Taş İşliği/Atölye?

NIKAIA (BITHYNIA) EGEMENLİK ALANI EPİGRAFİK-TARİHİ COĞRAFİ ARAŞTIRMALARI 2021

Hüseyin Sami ÖZTÜRK*

Ezgi DEMİRHAN-ÖZTÜRK

Hazel DENİZ-TOKTAY

Bilecik İli, Osmaneli ve Gölpazarı ilçelerinde 09-21 Ağustos 2021 yılı tarihleri arasında gerçekleştirilen çalışma sırasında 8 yazıt kayıt alınmış; daha önceki çalışmalarda kaydedilmiş bir yazıt ise tekrar tarafımızdan kontrol edilmiştir[1]. 2021 yılındaki çalışma sırasında sadece yazıtlar kaydedilmemiş; Nikaia'dan çıkan ve Doğu'ya giden Roma Yolu'nun izleri takip edilmiş ve Bilecik İli, Osmaneli İlçesi, Selçik Köyü üzerinde yer alan ve üzerindeki monogramdan[2] (Resim: 1) dolayı Mauricius Köprüsü olarak adlandırdığımız köprü üzerinde de incelemelerde bulunulmuştur. Adı geçen köprüde 2019 yılında detaylı bir çalışma yapılmaya başlanmış[3]; akabinde köprü hakkında TC Karayolları Genel Müdürlüğü, Tarihi Köprüler Şube Müdürlüğü'ne ve Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne detaylı bir rapor verilmiştir. Bunun sonucu olarak köprü "Mauricius Köprüsü" adı ile Eskişehir Koruma Kurulu tarafından 2020 yılının sonunda tescillenmiştir (Resim: 2-5).

Osmaneli'nde sadece Mauricius Köprüsü değil, aynı zamanda halk arasında Taşköprü[4] olarak adlandırılan köprünün de temelleri üzerinde incelemelerde bulunulmuş ve burada iki taşçı işareti[5] de kayıt altına alınmıştır. Daha çok bir Osmanlı köprüsü olarak bilinen bu köprünün temeli tamamen Roma mimari öğesi barındırmaktadır (Resim: 6-7). Hem mimari hem de Helence olarak yazılmış iki taşçı işareti, köprünün bir Roma köprüsü olduğunu göstermektedir. Ancak Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nce tescil edilmiş olmasına rağmen, köprünün önemli bir kısmı başta insan olmak üzere doğa tarafından tahrip edilmiştir.

Taşköprü'nün çok da uzağında olmayan bir noktada başka bir Roma köprüsü kalıntısı vardır (Resim: 8-9). Söz konusu köprü, bölgede yaptığımız ve Moedo Orientis olarak adlandırdığımız yerleşmeye izafeten Moedo Orientis olarak adlandırılmaktadır[6]. Bu köprünün

1 Söz konusu projeye izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne; Marmara Üniversitesi BAPKO'ya; yardım ve destekleri için Osmaneli Belediye Başkan Münür Şahin'e, Osmaneli Kültür Müdürü Süleyman Çakar'a; DOST Derneği'ne, özverili çalışmalarından dolayı Hamit Karadağ, Necip Ümit Oral, Mücahit Kaya, Buğra Yerli, Ali Kaya, Şüheda Taştan, Yakup Kalhan ve son olarak Adem Gündüz, Uzay Can Ardal, Ulaş Yalvaç, Tuncay Erik ile Yunus Söylet Tesisleri ile Konak Otel çalışanlarına teşekkürü bir borç biliriz.

2 Öztürk 2022: 126, no. 78.

3 Köprü hakkında detaylı bilgi için bk. Öztürk 2022: 25-27; 126-128.

4 TIB XIII s.v. "Taşköprü (2)"; Öztürk 2022: 66.

5 Öztürk 2022: 75, no. 28-29.

6 Öztürk 2022: 25-26.

maalesef günümüze neredeyse kalıntısı kalmamış gibidir. Bununla birlikte suyun çekilmesi ile Sakarya Nehri içinde ve Selçik Köyü kıyısındaki alanda bazı kalıntılar görülmektedir. Bu köprüye ilişkin bilgiler, Mauricius Köprüsü'nün tescillenmesi için 2020 yılında gönderdiğimiz yazıda yer almakta olup; bunun sonucu olarak TC Karayolları Genel Müdürlüğü, Tarihi Köprüler Şube Müdürlüğü'nce arşivlenmiş ve Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nce de 2021 yılı Kasım ayında tescillenmiştir. Moedo Orientis Köprüsü üzerinde de incelemelerde bulunulmuştur.

Yol çalışmaları için ayrıca Osmaneli İlçesi'ndeki Büyük Yenice-Medetli Köyü arasında hatta incelemelerde bulunulmuştur. Bu çalışma sırasında Büyükyenice köyü civarında antikçağa ilişkin yerleşim izine rastlamamakla birlikte, Türkmenler'e ve Osmanlı Dönemi'ne ait oldukça büyük bir mezarlık tespit edilmiştir[7]. Ayrıca köyün civarında arazilerde de Bizans Dönemi'ne tarihlenen kiremit mezarlar bulunmuştur. Köy aynı zamanda Lefke Kalesi verilen bir kalenin de hemen alt yamaçlarında yer almaktadır. Bütün bunlar bize -her ne kadar bir yerleşim izine rastlamaksa da- köy civarında önemli bir yerleşim olabileceğini düşündürtmektedir. Hristiyan hacıların rehber kitabı olan Itin. Burd. 573, 7'de mutatio Chogeae olarak geçen ve Mansio Mido'dan (= Düzmeşe Höyük) VI mil (= 8.886 km) sonra bir yerleşim gelmektedir. Hem bu nedenlerden hem de mil mesafesinin uygun düşmesinden ötürü Chogeai yerleşimi Büyükyenice köyü civarında olmalıdır[8].

Yine bu yolla bağlantılı olarak Gölpazarı İlçesi'ndeki Küçükyenice Köyü'ndeki tescilli bir Roma köprüsü[9] daha incelenmiş ve temelinde devşirme malzeme olarak kullanılmış olan M.s. II. yüzyıla tarihli bir mezar yazıtı kaydedilmiştir. Köprü bir HES barajının içinde yer aldığı için kısmen fotoğraflanabilmiştir ve incelenebilmiştir. Buradaki köprünün de çizimlerinin ve sayısal değerlerinin bir an önce arşivlenmesi; karadaki ayaklarının etrafında koruma yapılması gerekmektedir.

Benzer çalışma Osmaneli İlçesi'ndeki Çiftlikköy'de yer alan İki Kule'de (Resim: 10-11) gerçekleştirilmiştir[10]. Kule daha önceden tescil edilmiş olmakla birlikte; defineciler tarafından her yıl giderek tahrip edilmektedir. Kule yakın bir zamanda yıkılma ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu kule 1204 yılındaki IV. Haçlı seferlerinin sonucunda İznik'te hüküm süren Laskarid Hanedanı tarafından yolların güvenliği için yaptırılmış olmalıdır. Anadolu'da Laskarid Hanedanı'na ilişkin bilinen yapı sayısı oldukça azdır ve bu bakımdan da bu kule ayrıca bir önem arz etmektedir. Ayrıca bu bir kule olmayıp, bir kalenin günümüze ulaşmış iki kulesidir.

Çalışma sırasında tespit edilen yazıtların buluntu yeri ve içerikleri şu şekildedir:

Env. No	Yazıtların İçerikleri
473	Beyaz mermerden bir mezar steli. 1906 yılının Ocak ayında Lefke'de ölen Menas Çavuşoğlu'nun mezarı.
474	19. ya da 20. yüzyıla ait beyaz mermerden, çatı biçimli, altı profilli; üstünde melek ve çelenk figürüne sahip bir mezar steli. Modern Yunanca el yazısı ile yazılmış olan yazıt üzerinde çalışma devam etmektedir.
475	Kireçtaşından bir mezar steline ait fragman. Yazıtın çevirisi şöyledir: [İmparatorun filanca hükümdarlık yılında] Aristeid--- [bu mezarı filanca kişi/kişilere yaptırdı].
476	Beyaz mermerden altı ve üstü profilli bir adak steli. Stel INikaia 1115'te yayımlanmış. Yazıtın çevirisi şöyledir: (Bu adak steli) Zeus Epuranios'a (Tanrı'nın) emri uyarınca (adandı).
477	Kireçtaşından, üzeri harçlı bir mezar taşı. Yazıt fragman olarak günümüze ulaşmış olup içeriği şöyledir: Adı bilinmeyen bir kişinin kendisine ve pek sevgili eşine yaptırdığı bir mezara ait yazıt fragmanı.
478	Kireçtaşından ikiye ayrılmış üzerinde Helenistik Dönem'e tarihlenen bir Helence yazıt yer alan bir lento. Bir mezar yapısına ait olduğu anlaşılan yazıt üzerinde aşınmalar bulunmaktadır. Yazıt üzerinde çalışmalar devam etmektedir.
479	Kireçtaşından, üzerinde dört adet kenet deliği bulunun dikdörtgen blok bir taş üzerinde taşçı işareti: A
480	Kireçtaşından, dikdörtgen blok bir taş üzerinde taşçı işareti: Θ/E

ARKEOJEOFİZİK ÇALIŞMALAR (2021 DÖNEMİ)[11]

2021 yılı arkeojeofizik araştırmalar kapsamında 19.08.2021–21.08.2021tarihleri arasında yer altı radarı (Ground Penetrating Radar) yöntemi kullanılarak söz konusu alanlarda olası yapı unsurlarının varlığı, uzanım ve derinlik değerleri araştırılmıştır. Bu bağlamda Bilecik İli Osmaneli İlçesi'nde bulunan Aya Yorgi Kilisesi'nde çalışma alanı kilisenin içinde ve etrafında 6 bölge halinde bölünerek ölçümler gerçekleştirilmiştir. GSSI marka yer radarı aleti 400 MHz anten kullanılarak, toplamda 327 profilde ölçümler gerçekleştirilmiş ve sığ derinliklerde bulunabilecek yapı unsurları araştırılmıştır. Profil aralıkları 0.5 m olarak belirlenmiştir. Yer yer farklı alanlarda deneme ölçümleri alınmıştır. Ölçümler sonucu elde edilen radargramlar bilgisayar ortamına aktarılmış, ReflexW programı ile veri işlem aşamaları gerçekleştirilmiştir. Veriler dewow, bandpass filtreleri ve sıfır zaman düzeltmeleri yapılarak yoruma hazırlanmıştır. Aynı alanda 2022 senesinde manyetik ölçümlerin yapılması planlanmıştır. Elde edilecek manyetik verilerin sonuçları ile radargramlar karşılaştırılarak yorumlama ve saptama işlemlerinin sonuçlanması beklenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

INikaia: S. Şahin (Hrsg.), Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia), I–II 1/2, Bonn 1979–1982 (IGSK 9–10 1/2).

IGSK: Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien.

Öztürk, H. S. 2022: Nikaia: Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarihi, Coğrafya Araştırmaları, I: Osmaneli/Lefke (Bilecik), İstanbul.

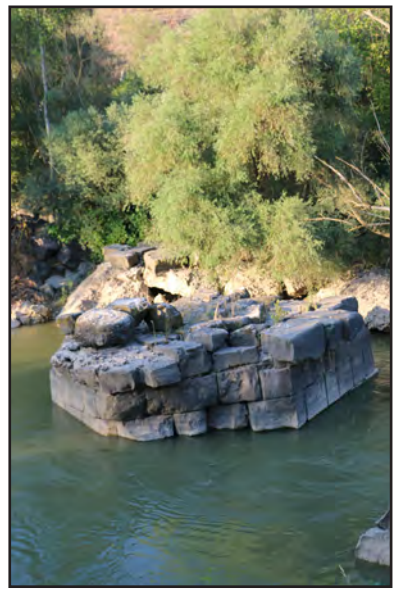
TIB XIII: K. Belke (Hrsg.), Tabula Imperii Byzantini, 13: Bithynien und Hellespont, Wien 2020.

Resim 1: Mauricius'un monogramı.

Resim 2: Mauricius Köprüsü, güneybatı yönü.

Resim 3: Mauricius Köprüsü, Sakarya Nehri üzerinde yıkılmış bir ayak kalıntısı.

Resim 4: Mauricius Köprüsü, Sakarya Nehri üzerinde yıkılmış bir ayak kalıntısı.

Resim 5: Mauricius Köprüsü, güneybatı yönündeki kara üzerinde kalan bir ayak kalıntısı.

Resim 6: Taşköprü - Rebas Köprüsü.

Resim 7: Taşköprü - Rebas Köprüsü.

Resim 9: Moedo Orientis Köprü kalıntıları.

Resim 10: İki Kule - Laskarid Kalesi.

Resim 10: Moedo Orientis Köprüsü'nün karadakai ayak kalıntısı.

Resim 11: İki Kule - Laskarid Kalesi.

2021 YILI ÇANAKKALE MERKEZ, EZİNE VE BAYRAMİÇ İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (ARKAİK DÖNEMDEN ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ SONUNA KADAR)

Hüseyin YAMAN*

Tolga ÖZHAN

Murat AY

1. GİRİŞ

2021 yılında ilk kez çalışmaya başladığımız Çanakkale Merkez, Ezine ve Bayramiç ilçeleri yüzey araştırması 13-30 Eylül 2021tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Sezon boyunca Ezine İlçesi'ne bağlı 19 köy ile bir mahallede toplam 57 farklı mevkii ve Merkez ilçeye bağlı bir köyde 1 nokta ziyaret edilerek toplam 58 konumda belgeleme çalışmaları yürütülmüştür (Resim: 1)[1]. Bu alanların büyük bir kısmı daha önceki yıllarda sit olarak tescil edilmiş olmakla birlikte birkaç mevkiide yeni bulgular tespit edilmiştir. Troas bölgesi sınırları içinde kalan yüzey araştırma sahası, 16. yüzyıldan itibaren gezgin ve araştırmacılar tarafından ziyaret edilmiş[2], 19. yüzyıldan itibaren kentlerin lokalizasyonu amaçlı geziler yanı sıra kazılar yapılmıştır. Devam eden ve kısa süreli bazı kazılarla birlikte 20. yüzyılın başlarında W. Leaf bölgeye araştırma gezisi gerçekleştirir[3]. 1960'lı yıllarda sonra J. M. Cook ve 1970'li yıllarda A. Akarca tarafından yürütülen yüzey araştırmalarını 1980'lerin sonlarında başlayıp günümüze değin devam eden farklı dönemlere odaklanan yüzey araştırmaları izlemiştir[4]. Özellikle son yıllarda yüzey araştırmasının coğrafik ve kronolojik sınırlarıyla örtüşen kapsamlı bir çalışma olmayışı nedeniyle bu alandaki arkeolojik varlıkların tespiti, daha önce

* Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YAMAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi, 17100, Çanakkale/TÜRKİYE. e-posta: huseyinyaman@comu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÖZHAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi, 17100, Çanakkale/Türkiye. e-posta: tolgaoezhan@gmail.com
Arş. Gör. Murat AY, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi, 17100, Çanakkale/Türkiye. e-posta: muratay@comu.edu.tr

1 2021 yılı yüzey araştırmamıza izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne teşekkürü bir borç biliriz.
Çalışmalarımıza, Bakanlık temsilcisi olarak Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanı Arif İTİK katılmıştır. Arkeolog Hakan EĞRİ ve lisans öğrencisi Alya KARTALLIOĞLU arazi çalışmalarında ekip üyesi olarak yer almıştır. Bakanlık Temsilcimize ve ekip üyelerimize özverili çalışmalarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız. Çalışmalara destek veren Dr. Öğr. Üyesi Erdinç BURULDAĞ ve arkeolog Büşra AY'a teşekkür ederiz.

2 Erken dönem gezgin ve araştırmacılar için bkz. Cook 1973, 14-44.

3 Leaf 1910; Leaf 1912a; Leaf 1912b; Leaf 1923.

4 Cook 1973; Akarca 1978; Özdoğan 1990; Schwertheim 1990; Ricl 1996; Arslan 2006; Arslan 2017; Aslan 2012; Böhlendorf-Arslan 2009; Böhlendorf-Arslan 2012; Böhlendorf-Arslan 2015; Böhlendorf-Arslan 2017; Çaylak-Türker 2012; Çaylak-Türker 2018; Yılmaz 2019a; Yılmaz 2019b; Uysal 2019; ayrıca Çanakkale İli Kültür Envanteri için bkz. Tombul 2015.

belirlenenlerin son durumu, lokalizasyon, yol ağları ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi amacıyla bu yüzey araştırması planlanmıştır.

2. EZİNE İLÇESİ SINIRLARINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

2021 yılında öncelikli olarak Ezine İlçesi sınırlarında çalışılmış ve bu kapsamda Uluköy, Körüktaşı, Akçakeçili, Alemşah, Tavaklı, Gazi Mahallesi, Bozalan, Mahmudiye, Pınarbaşı, Darıköy, Bozköy, Taştepe, Derbentbaşı, Çamköy, Üsküfçü, Kızıltepe, Kemallı, Gökçebayır Kumburun, Üvecik köyleri sınırlarında kalan lokasyonlar ziyaret edilmiştir.

2.1. Uluköy (Kestanbol)

Uluköy'de köyün kuzeydoğusunda kalan Yeni Çeşme, Ulaç Tepe, Dokuzahırlı Çeşme, İğdelidere ve Karapınar ziyaret edilmiştir. Daha önce B. Böhlendorf-Arslan tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada belgelendiği üzere bu alanlarda çeşitli mimari parçalar, duvar ve temel kalıntıları izlenmiştir[5]. Yeni Çeşme, İğdelidere ve Dokuzahırlı Çeşme mevkiileriinde taş ocağı olarak kullanılmış alanlar görülmüştür[6]. Yüzeyde rastlanan seramik parçaları yoğunlukla Bizans seramikleri olup az sayıda Geç Roma örnekleri de bulunmaktadır.

2.2. Körüktaşı

Körüktaşı'ndaki çalışmalarımız köy içi, Sarıkız Tepesi ve Gözkaya mevkiilerinde gerçekleştirilmiştir. Körüktaşı'nın yaklaşık 1,5 km kuzeybatısında yer alan Sarıkız Tepesi'nde yer alan iki mezarın yapımında Geç Antik çağa ait mimari parçaların kullanıldığı belirlenmiştir.

Uluköy'den Koçali Köyü'ne giden yolun 2,4. km'sinde toprak yolun batısında, çalılıkların arasında kabaca biçimlendirilmiş, granit bir lahit teknesi bulunmaktadır. Teknenin yaklaşık 10 m kadar güneyinde ana kaya üzerinde taş kesim izleri olduğu fark edilmiştir. Lahdin batısına doğru devam edildiğinde, Körüktaşı Köyü'nün yaklaşık 1,5 km kuzeydoğusundaki Gözkaya Mevkii'sinde lento, söve, düzgün kesilmiş bloklar, sütun parçaları ve yapı temeli gibi buluntular ve seramik parçaları ilk gözlemlere göre en az 5,5-6 hektarlık alana yayılan bir iskâna işaret eder (Resim: 2.a-b). Burada yaklaşık 130 m'lik bölümü takip edilebilen bir çevre duvarına ait olabilecek izler görülmüştür. Bu duvarın kuzey kesiminde giriş olduğunu düşündüğümüz bir açıklık izlenmiştir. Buluntular alanın özellikle doğu kesiminde yoğunlaşmaktadır. Seramik parçalarıyla birlikte birkaç kandil ve figürinlere ait olabilecek çeşitli parçalar da tespit edilmiştir. İlk kez tespit edilen bu alan yüzeydeki buluntulara göre Geç Roma–Erken Bizans dönemlerinde yerleşim görmüş olmalıdır.

---

5 Uluköy ve çevresindeki Geç Roma ve Bizans çağı bulguları için bkz. Böhlendorf-Arslan 2009, 317; Böhlendorf-Arslan 2015, 113-114; Ayrıca daha erken bir çalışma için bkz. Cook 1973, 211-212; Ricl (I.Alexandreia Troas 133, 125) tarafından yayınlanan Harmanyeri mevkii'nde yalak olarak kullanılan yazıtlı lahit de belgelenmiştir.

6 Yeni Çeşme mevkii'nde taş ocağı olarak kullanılmış üç ana kaya bloğu tespit edilmiştir. Buradaki masif bloklardan biri üzerinde daire içine kazınmış bir "P" harfi bulunmaktadır.

2.3. Akçakeçili

Akçakeçili Köyü'nde Aktaş, Değirmendere (İzbizlik Hamamı), Damarkaşı, Denizkıyısı mevkiileri ve Sığırasarı (Kayalar)'ndaki antik taş ocağı[7] ziyaret edilmiştir. Akçakeçili Köyü'nün yaklaşık 4 km kuzeybatısındaki Aktaş Mevkii'nde asfalt yolun batısında deniz kıyısına kadar uzanan alanda düzgün kesilmiş mermerden birkaç mimari blok ve lahit kapağı olabilecek bir parça görülmüştür. Bu alanın yaklaşık 300-350 m kuzeybatısında geçmiş yıllarda defineciler tarafından açılmış bir kaçak kazı çukuruna rastlanmıştır (Resim: 2.c-d). Çukurun bulunduğu tepecik, güneyden, doğu ve batıdan bakıldığında küçük bir tümülüsü andırmaktadır. Kazı çukuru içinde ve tepeciğin eteklerinde yanık izleri olan künk parçaları, birkaç çatı kiremidi ve seramik parçası görülmüştür (Resim: 2.e-f). Aleksandreia Troas *nekropolis*'inin devamı olarak değerlendirebileceğimiz bu noktadaki yüzey buluntuları Roma-Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen bir mezara işaret eder. Akçakeçili'nin 1,42 km batı-güneybatısında yer alan Değirmendere mevkii'nde kaçak kazı sonucunda tahrip edilmiş bir hamamın varlığı B. Böhlendorf-Arslan'ın çalışmasından bilinmektedir[8]. Hamamın doğu ve güney kenarlarındaki duvarlar kısmen sağlam kalmıştır. Doğu kenarda duvar kalınlığı 1,20 m, su seviyesinden yüksekliği ise 2,50 m olarak ölçülmüştür. Güney duvarı yaklaşık 3,50 m yüksekliğe kadar sağlam kalmış olup duvarın ölçülebilen kalınlığı 85 cm'dir. Hamamın doğu ucunda floral bezemeli mimari bir parça ile söve ve lento parçaları görülmüştür. Seramik parçaları Geç Roma'dan başlayıp Osmanlı seramiklerine kadar farklı dönemlere aittir. Hamamın yoğun şekilde tahribata uğramaya devam ettiği açıktır. Örneğin yukarıda adı geçen çalışmada bahsedilen yazıtlı mimari blok kaybolmuştur. Kocadam (Damarkaşı) Mevkii'sinde, bir sütun parçası dışında mimariyle ilişkili herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Ancak özellikle alanın batı kesimindeki zeytinlik içinde *terra sigillata* ve kırmızı astarlı seramik parçaları gibi Roma dönemi buluntuları yoğunlaşır.

2.4. Alemşah

Alemşah sınırları içinde çalışmalarımızın yoğunlaştığı noktalar Kolonai olarak lokalize edilen Beşiktepe, güneyindeki Bağlarbeşik Tepe ile bu tepenin Tavaklı yönüne doğru güney kesimi, doğusunda yer alan Gürceağaç ve Haydaraltı mevkiilerinde bazı parseller, köyün kuzeydoğusundaki Kocamezarlık ve Karaman alanı mevkiileridir. Kolonai, Alemşah'ın yaklaşık 4,1 km kuzeybatısında deniz kıyısında Beşiktepe üzerinde yer alır9. Beşiktepe üzerinde güney uca doğru, tepenin en yüksek noktasında doğu-batı doğrultulu, düzgün kesilmiş blok taşlardan örülmüş, ölçülebilen kalınlığı 1,25 m, uzunluğu 60 m civarında olan bir duvar yüzeyde izlenebilmektedir. Bu duvarın doğu ucunun 14 m kuzeyinde yer alan 6x6,5 m ölçülerinde dörtgen planlı bir yapının düzensiz toplama moloz taşlardan oluşturulmuş temeli

7 Işık 1977; Ponti 1995; Tombul 2015, 423; Ay – Tolun 2017.

8 Böhlendorf-Arslan 2009, 317.

9 Kolonai kentinin Beşiktepe üzerinde lokalizasyonu için bkz. Calvert 1860, 289; ayrıca bkz.: Cook 1973; Körpe 2006; Tombul 2015, 440.

kısmen sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Beşiktepe'deki yüzey buluntuları MÖ 7. yüzyıl yerel gri seramiklerinden MÖ 4. yüzyıl siyah astarlı seramiklere kadar geniş bir zaman aralığına aittir.

Beşiktepe'nin güneyindeki sırtın güney ucunda olasılıkla basit bir mezara ait yassı blok taşlar tespit edilmiştir. Sırtın doğu eteğinde MÖ 5.-4. yüzyıla tarihlenen siyah astarlı kase parçaları gözlemlenmiştir. Güneye doğru devam edildiğinde yaklaşık 500 m uzaklıktaki Bağlarbeşik Tepe olarak adlandırılan mevkiide, kaçak kazıyla tahrip edilmiş, ana kayaya oyulmuş iki mezar görülmüştür (Resim: 2.g-h). İlk kez tespit edilen mezarlar alanın *nekropolis* olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Literatürde ilk kez yer bulan bir diğer kalıntı da bu mezarların 200 m güneydoğusundaki tarlada (Gürceağaç Mevkii) yer alır. Korunan yüksekliği 4,80 m ve tabanda 4,50x4,20 m taban ölçülerinde, *opus caementicium* tekniğinde duvarlara sahip oldukça fazla tahribata uğramış kalıntılar bu yapının bir anıt mezar olabileceğini düşündürmektedir (Resim: 3.a-b). Köyün yaklaşık olarak 2,8 km kuzeybatısında, Beşiktepe'nin 1,4 km güneydoğusunda Haydaraltı Mevkii'ndeki bir tarla içindeki bir mezarda Roma Dönemi mimari parçaları devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Alemşah'ın yaklaşık 1,5 km kuzeydoğusunda, sit olarak tescil edilmiş Koca mezarlık Mevkii'nde yüzeyde mimari öğelere ait parçaların varlığı görülmüştür. Çok sayıda mimari parça ve iki satırlık yazıt fragmanı gibi buluntular yüzeye dağılmış durumda tespit edilmiştir. Kaçak bir kazı çukuru etrafında düzgün kesilmiş granit ve mermer bloklar görülmüştür (Resim: 3.c-f). Arazideki gözlemlerimiz anıtsal bir yapının varlığını düşündürmüştür ki alanda bulunan yazıt fragmanı (Resim: 3.g) bu görüşümüzü doğrulamaktadır (bkz. Ek). Koca mezarlık Mevkii'nin yaklaşık 600 m güneydoğusundaki ana kaya kütlesinin kuzeybatı yüzünde "Φ" ve "P" harfleri, güneydoğu yüzünde de "Φ" harfi okunmaktadır.

2.5. Tavaklı

Tavaklı'da İskele, Ören, Kocamezarlık mevkiileri, Yakın Tepe ve Sakarkaya Tepe'ye gidilmiştir. Köyün yaklaşık 1 km kuzeybatısındaki Yanık Tepe'de birkaç yeşil sırlı seramik ve tuğla parçası dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Tavaklı köyü İskele mevkii'nde caminin doğu ve batısındaki alanda birkaç sütun parçası ve az sayıda seramik parçası görülmüştür. Caminin 190 m kuzeyinde *opus reticulatum* tekniğinde örülmüş duvarlara sahip, yoğun tahribata uğramış bir anıt mezar tespit edilmiştir (Resim: 4.a-d). Mezarın ölçülebilen boyutu 10,30x3,65 m'dir. Kuzey duvarının yüksekliği ise yaklaşık 3,10 m'dir. Yapının kuzeyindeki evin bahçesinde, cami civarında bulunduğu söylenen mermer mimari parçalar ile düzgün kesilmiş kireçtaşından blok parçalarına rastlanmıştır. Tavaklı'nın 1,2 km güneydoğusundaki Sakarkaya Tepe bölgede 2007 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırması neticesinde tepedeki arkeolojik kalıntılar ilk kez[10] belgelenmiş ve sonraki çalışmalarda kalıntılar

10 Böhlendorf-Arslan 2009, 318; Böhlendorf-Arslan 2012, 289, Res. 7; Erken çalışmalarda W. Leaf (1912b, 33; 1916, 405-407) tepeden bahseder.

yeniden ele alınarak arkeolojik önemi vurgulanmıştır[11]. Denizden 515 m yükseklikteki tepe (Resim: 4.e) kuzey, batı ve güneybatıya doğru oldukça geniş alanları kontrol edebilen panoramik bir görüş açısına sahiptir (Resim: 4.f). Kuzey ve batıda dik yamaçlara sahip tepenin kuzeydoğu ucu güçlü bir sur ile korunmaktadır. Sur düzensiz taşlardan kuru duvar tekniğinde örülmüştür (Resim: 5.a-c). Tepenin kuzeydoğudaki en yüksek kesimlerini çeviren surun uzunluğu yaklaşık 225 m'dir. Bu da yaklaşık 1 hektarlık bir alanı sınırlar. Korunan birkaç noktada sur kalınlığı en az 2,50-2,80 m olarak ölçülmüştür. Güneybatı ve güney yönde yaklaşık 1,5 m kalınlığında ikinci bir sur duvarının izleri görülebilmektedir. Bununla birlikte, sur içi ve dışında herhangi bir yapıya ait bir ize rastlanmamıştır. Sınırlı sayıdaki yüzey buluntuları tarihleme için yeterli veri sunmaz.

Tavaklı'da ziyaret edilen diğer iki alan köyün yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda kalan Ören ve Kocamezarlık mevkiileridir. Ören Mevkii'nde yüzeyde mermer bir sütuna ait küçük bir parça, cam kaplara ve bileziklere ait birkaç parça ile seramik parçaları görülmüştür (Resim 8.1-3). Seramik ve bilezik parçalarını kabaca Orta-Geç Bizans dönemlerine tarihlemek mümkündür. Kocamezarlık mevkii'nde yüzeyde düzgün kesilmiş bir blok, volütlü bir sütun başlığı parçası, üzerinde iki harfe ait çizgilerin görülebildiği mermer bir levha parçası ile sütun, kaide, süpürgelik parçası gibi mimari buluntulara rastlanılmıştır (Resim: 5.d-g). Ayrıca alanda yoğun olmamakla birlikte birkaç adet Roma Dönemi seramik parçası ve bir adet sırlı, olasılıkla Geç Bizans, seramik parçası da gözlemlenmiştir.

2.6. Gazi Mahallesi

Ezine ilçe merkezi Gazi Mahallesi'nde Savran Tepe, Çamdede Tepe ve Balontepe araştırılan alanlardır. Ezine 3. Jandarma Er Eğitim Taburu sınırlarında kalan olası arkeolojik verilerin tespiti için tabura gidilmiş, alınan izinle çalışma gerçekleştirilmiştir. Tabur komutanlığının bahçesinde Erken Bizans Dönemi bitkisel bezemeli sütun başlığı parçaları ve yarım sütun parçası görülmüştür. Ayrıca aynı yerde sit olarak tescilli Balontepe höyüğü de bulunur[12].

Savrantepe, Gazi Mahallesi'nin kuzey ucunda, Skamandros Nehri'nin kenarında yer alır[13]. Yerleşim Çanakkale-İzmir otoyoluyla bölünmüştür. Tepenin en yüksek noktası yaklaşık 220 m'lik bölümü takip edilebilen kuzeyde 1,10 m güney ve doğuda 1,40-1,50 m kalınlığındaki bir çevre duvarıyla tahkim edilmiştir. Buna göre *akropolis* yaklaşık 0,46 hektarlık bir alana yayılır. Tepenin batı kesiminde yüzeyde az sayıda seramik ve çatı kiremidi parçaları tespit edilmiştir. Özellikle *akropolis*'in doğu ve güneydoğusundaki yamaçlarda seramiklerin yanı sıra pithos ve tuğla parçaları dikkat çekmektedir. Seramik buluntular arasında, birkaç Arkaik yerel gri seramik parçası, Helenistik siyah astarlı parçalar ve kırmızı astarlı Roma dönemi parçaları yer almaktadır. Birkaç parçaysa Geç Bronz çağa işaret eder. Savran Tepe'nin 600 m güneyinde yer alan Çamdede Tepe'nin (Resim: 6.a) kuzey ve doğu eteklerinden itibaren

11 Polat-Becks 2014; Tombul 2015, 473.

12 Tombul 2015, 439.

13 Cook 1973, 274; Tombul 2015, 443.

seramik, tuğla ve granit blok parçaları göze çarpar. Tepenin doğu eteğinde düzgün kesilmiş blok taşlardan örülmüş, dörtgen planlı yapılara ait temel kalıntıları izlenebilir (Resim 6.b-c). Kuzeydoğu-güneybatı yönlü uzanan duvar 11,5 m, bu duvarın güneybatı ucundaki kuzeybatı-güneydoğu yönlü duvar 9 m, bu duvarın kuzeybatı ucundaki kuzeybatı-güneydoğu yönlü duvar 9,2 m uzunluğundadır. Bu temellerin 15 m kuzeybatısında yaklaşık 30 m²'lik bir alana yayılan başka bir yapıya ait moloz taş yığıntısı tespit edilmiştir. Seramik buluntular bu yapıların güneyine doğru yoğunlaşmaktadır. Yüzeyden topladığımız parçalar Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi aralığına vermektedir (Resim: 8.4-6). Kuzeydoğu ucundan tepenin en yüksek noktasına doğru yaklaşık 400 m ilerlendiğinde buluntu neredeyse tamamen kesilir.

2.7. Pınarbaşı

Pınarbaşı Köyü'nde Hanay Tepe, Karlık Tepe, Ballı Dağ ve Çoban Tepe[14] mevkiileri ziyaret edilen alanlardır. Köy içinde Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen köy mezarlığı ve çocuk parkı civarında ve köy kahvesinde görülen mimari parçalar belgelenmiştir. Pınarbaşı'nda ilk olarak köyün yaklaşık 1,25 km kuzeydoğusunda yar alan ve "Hanay Tepe" olarak adlandırılmış tepede çalışılmıştır. A. Akarca tarafından bu tepe üzerinde iki tümülüsün varlığından bahsedilmiştir[15] ancak günümüzde tepede bu tümülüslerle ilişkilendirebileceğimiz bir buluntuya rastlanmamıştır. Hanay Tepe'nin yaklaşık 700 m batısındaki Karlık Tepe'de Roma ve az sayıda Bizans Dönemi seramiğine rastlanmıştır. Pınarbaşı Köyü'nün yaklaşık 1,8 km güneydoğusunda yer alan Ballı Tepe (Gentinos ?), Skamandros'un kuzeyde Kara Menderes Ovası'na çıkış yaptığı noktanın hemen güneyinde, denizden 143 m yükseklikte ve doğuya doğru çıkıntı yapan bir sırt görünümündedir (Resim: 6.d)[16]. Yerleşim, tepenin en yüksek noktasını da içine alan doğu bölümdedir. Ballı Tepe, 19. yüzyıldan günümüze kadar araştırmacılar tarafından Troia, Gergis, Skamandria, Gentinos ve Kokkylion olarak lokalize edilmiştir[17]. Yerleşimde ilk göze çarpan kaçak kazı faaliyetlerinin hemen hemen her noktadaki yoğun izleridir (Resim: 7.b-c). Özellikle güneybatı, batı ve kuzeybatıdaki *nekropolis* alanlarında bu izler yoğunlaşır. *Nekropolis*'te irili ufaklı tümülüslerin (Resim: 7.a) yanı sıra kaçak kazı çukurlarında dağıtılmış bazı *pithos* mezarlara rastlanmıştır. Tepenin doğu ucundaki *akropolis* kuzey-güney yönlü uzanan bir duvar ile aşağı şehir ve *nekropolis*'ten ayrılır. *Akropolis*'in güneydoğu kesiminde oldukça yeni açıldığı anlaşılan bir kaçak kazı çukuru içinde düzgün kenarlı, *isodomik* bir duvarın parçaları olan kireçtaşından iki blok taş açığa çıkmıştır. Doğu-batı yönlü uzanan bloklardan tamamı açıkta olanı 135x65x22 cm olarak ölçülmüştür (Resim: 7.b). Yerleşimin sur duvarı ile bağlantılı olabilecek bir duvarın yıkıntıları, tepenin doğu kesiminin kuzey eteğinden *akropolis*'e doğru yaklaşık 100 m boyunca uzanır (Resim: 7.e). Tepeye ulaşmadan kesilen duvarın *akropolis* suruyla bağlantısı olup olmadığı anlaşılamamıştır. Aşağı şehir ve *akropolis*'te çatı kiremidi ve tuğla parçaları dahil yoğun seramik parçalarına

14 Çoban Tepe'de bir tümülüs bulunmaktadır. F. Calvert (1897, 319-320) tümülüsün köylüler tarafından kazıldığı hakkında bilgi verir.

15 Akarca 1978, 49.

16 Koşay – Sperling 1936, 4-7; Akarca 1978, 45-51.

17 Polat 2010, 80-89.

rastlanmıştır (Resim: 9.1-4). Bunlar arasında en erken Arkaik yerel gri en geç ise Hellenistik siyah astarlı seramik parçaları bulunmaktadır.

2.8. Taştepe

Küçük Fığla (Küçükfığıl) Tepe, Taştepe Köyü'nün 1,45 km güney-güneydoğusunda, Pınarbaşı Köyü'nün 3,3 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Denizden yüksekliği 226 m olan tepe, Sakarkaya gibi oldukça geniş görüş alanına hakimdir. Araştırmacılar; Küçük Fığla Tepe'nin antik çağda Petra, Kenkhreai ve Thymbra kentlerinden birine ev sahipliği yapmış olabileceği yönünde farklı görüşler ileri sürmüştür[18]. Kalıntılar, tepe etrafını dönen üç kademeli bir sur sisteminin varlığını düşündürmektedir. Tepenin en yüksek noktasını çevreleyen iç sur ve bunun yaklaşık 50 m kadar aşağısındaki ikinci sur yaklaşık 1,80-1,95 m kalınlığa sahiptir. Özellikle kuzey, doğu ve güneydoğuda ikinci sura ait yaklaşık 0,70 m yüksekliğe kadar ayakta kalmış bölümler olduğu görülür. Aynı zamanda tepenin güneydoğu kesiminde, ikinci sur üzerinde yaklaşık 3,5 m açıklığa sahip bir giriş bulunur. Girişin her iki yanında birer gözetleme kulesinin varlığı açıktır. En dıştaki sur duvarına ait olduğunu düşündüğümüz bazı izler her ne kadar tahrip olsa da yer yer takip edilebilmektedir. Yüzeyden toplanan az sayıdaki seramik parçaları Demir Çağ – Arkaik Dönem örneklerine aittir.

2.9. Derbentbaşı

Derbentbaşı'nda her ikisi de Skamandreia kenarındaki tepeler üzerinde yer alan Çamlı (Çevrim) Tepe ve Asarlık Tepe'de çalışılmıştır. Çamlı (Çevrim) Tepe köyün 3,8 km güneybatısında yer alır. Tepenin kuzey, kuzeybatı, batı ve güneydoğu yamaçları dik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle diğer yönlerdeki etekleri ulaşım için daha elverişlidir. Tepenin güneybatı ucundan yaklaşık 450 m kuzeyde dikdörtgen planlı, kuru duvar tekniğinde küçük ve orta boy taşlardan örülmüş duvarlara sahip bir yapıya ait kalıntılar görülmüştür. Bu kalıntılardan 200 m kuzeye ilerlendiğinde sur yıkıntısıyla karşılaşılmıştır. Surun, kuru duvar tekniğinde, küçük ve orta boy toplama taşlardan örüldüğü anlaşılmaktadır. Tahrip olmuş surun sağlam kalan birkaç noktasında kalınlık 2-2,85 m yükseklik 60 cm olarak ölçülmüştür. Tepenin kuzey ve batı kesiminde sur duvarına ilişkin bir ize rastlanmamıştır. Tepenin kuzeydoğusunda yaklaşık 2,80 cm'lik bir kapı tespit edilmiştir. Bu kapının her iki yanında 4,70 m'ye kadar uzanan duvarlar ile girişi kontrol altında tutan burçlar yer alır. Yer yer tamamen tahrip olsa da surun güneybatı-kuzeydoğu uzunluğu yaklaşık 410 m'dir. Çalışmamız sırasında yüzeyde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Ancak A. Akarca, tepenin eteklerinde MÖ 4. yüzyıldan Roma dönemi kadar devam eden az sayıda seramik parçası bulduğundan söz eder[19].

Asarlık Tepe, Derbentbaşı Köyü'nün yaklaşık 3,2 km güneybatısında, Skamandros Nehri'nin diğer yakasındaki Ballı Tepe (Gentinos ?)'un karşısında yer alır[20]. Araştırmacılar tara-

18 Akarca 1978, 42-45; Polat 2010, 171-176; Tombul 2015, 471.

19 Akarca 1978, 52; Polat 2010, 161-163; Tombul 2015, 434.

20 Koşay – Sperling 1936, 7-16; Akarca 1978, 51-52; Tombul 2015, 427.

fından yerleşmenin Petra veya Kenkhreai olabileceğine dair lokalizasyon önerileri yapılmıştır[21]. Kuzeybatı yamaçlardan tepeye yaklaşıldığında ilk olarak küçük ve orta boy moloz taş yığınlarıyla karşılaşılır. Kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla, duvarlar, kuru duvar tekniğinde örülmüştür. En kuzeydeki duvarın korunan uzunluğu yaklaşık 20 m'dir, yüksekliği ise yaklaşık 90 cm ölçülmüştür. Tepenin kuzey eteğinin doğu ve güneybatısında moloz taş yığınları görülür. Aynı zamanda bu kesimde bazı ana kaya blokları taş ocağı olarak kullanılmıştır. Tepe zirvesine doğru ilerlediğimizde yer yer 90-110 cm yüksekliğe kadar korunmuş en az 1 m kalınlığa sahip duvar kalıntılarıyla karşılaşılmıştır. Bu duvarlar güçlü yapısı nedeniyle dış surla bağlantılı olmalıdır. Tepeye ulaşıldığında, *akropolis*'i tahkim eden U planlı yaklaşık 320 m uzunluğa, 1,80-2 m kalınlığa sahip sur ile karşılaşılmıştır. Güneybatı yamacın dik olması nedeniyle sur burada devam etmez. Surun kuzeydoğuda kısmında, her iki yanında kare formlu burçlar bulunan yaklaşık 4 m genişliğinde bir giriş yer alır. *Akropolis*'te, düzgün kesilmiş birkaç blok dışında mimariyle ilişkili bir yüzey buluntusu tespit edilmemiştir. Alan genelinde birkaç gri seramik parçası ile çok az sayıda amorf seramik ve tuğla parçası dışında buluntuya rastlanmamıştır.

2.10. Çamköy

Çamköy'de Skamandros kenarındaki Bükgölü/Köktarla mevkii ve Asarlık Tepe (Skamandria) ziyaret edilmiştir. Bükgölü/Köktarlı Mevkii'nde görülen bazı temel izleri ve birkaç seramik parçası yakın dönemdeki tarımsal bir faaliyetle bağlantılı olmalıdır. Asarlık Tepe, Çamköy'ün 1,8 km güney-güneydoğusunda, Karadağ Köyü'nün 2,1 km kuzeydoğusunda yer alır. Yerleşim 2000'li yılların başında R. Körpe tarafından Skamandreia olarak lokalize edilmiştir[22]. Tepe üzerindeki kaçak kazı çukurları yerleşime defineciler tarafından yoğun bir şekilde zarar verildiğine işaret eder. Burada elde edilen seramik buluntuların çoğunluğunu bezemesiz ve boyasız mallara ait parçalar oluşturmaktadır (Resim: 10.1-5). Seramiklerin yanı sıra sınırlı sayıda kurşun kenet parçaları, demir cürufu, figürin parçaları gibi veriler de mevcuttur.

2.11. Diğer alanlar

Bozalan Köyü cami bahçesinde birkaç arkeolojik eserin var olduğunun öğrenilmesiyle, köy camine gidilmiştir. Cami bahçesinde pişmiş topraktan bir pithos ve mermer sütun tamburu parçası belgelenmiştir. Bozalan'dan Mahmudiye yönüne doğru devam edilmiştir. Bozalan'dan gelen yol ile Mahmudiye-Pınarbaşı yolunun birleştiği kavşağın batısında, akaryakıt istasyonunun hemen karşısındaki tepeciğin üzerinde düzgün kesilmiş büyük boyutlu bloklar, profilli parçalar ve sütun parçası içeren bir yığıntı fark edilmiştir. A. Akarca tarafından 1970 yılların sonlarında gerçekleştirilen çalışmada burada bir tümülüs olduğuna dair bilgi verilmiş ancak detay aktarılmamıştır[23]. Tespit ettiğimiz blokların bu tümülüsle bağlantılı olabileceği

21 Polat 2010, 150-152.

22 Körpe 2004, 367-376; Körpe 2019, 51-52.

23 A. Akarca, (1978, 50) Pınarbaşı-Mahmudiye yolunun batısında Tırtıl/Tırtıllı (Kırtıllı) tepede bir tümülüsten

düşünülmektedir. Kemallı Köyü'nde, sit olarak tescil edilmiş Devekaya Tepe olarak adlandırılan noktaya gidilmiştir. Geçmiş yıllarda yapılan bir çalışmada burada Erken Bizans Dönemine tarihlenen buluntuların varlığı bildirilmiştir[24]. Çalışma sırasında tepenin eteklerinde Geç Roma seramik parçaları da görülmüştür.

Gökçebayır Köyü'nün 2,8 km batı-güneybatısındaki Kumbağlar mevkii'nde (Resim: 7.g-h) yüzeyde Geç Tunç Çağına ait olabilecek bazı parçalar yanı sıra çok az sayıda Roma sigillatası ve kırmızı astarlı seramikler (Resim 10.6-7,9) ile Bizans (Resim: 10.8) ve sırlı Osmanlı dönemi seramikleri tanımlanabilmiştir[25]. Ayrıca alanın kuzeydoğusunda düzgün kesilmiş kireçtaşı bloklar, tuğla ve çatı kiremidi parçaları da görülmüştür. Araştırma kapsamında sit olarak tescillenmiş Üsküfçü köy mezarlığı da ziyaret edilmiştir. Burada Roma ve Bizans Dönemine tarihlenen mermer ve granitten yapılmış sütun, arşitrav, söve, lento ve panel gibi mimari plastik öğelere ait çok sayıda parça görülmüştür. Üsküfçü mezarlığından yaklaşık 900 m güneyde, Kızıltepe Köyü'ne doğru devam eden asfalt yolun güneyinde birkaç çeşmenin bulunduğu, güney yöne doğru alçalan tepenin üzerinde ve güney eteklerine doğru Bizans Dönemi iskânına işaret eden bulgular tespit edilmiştir. Bozköy'de ziyaret ettiğimiz köy merkezinin güney bölümünde, asfalt yolun doğu ve batısında kalan zeytinliklerde ve Üvecik'in güneybatısındaki Kabristan Mevkii'nde Geç Bizans ve Osmanlı Dönemi seramikleri görülmüştür. Her iki alan da sit olarak tescillidir. Kumburun Köyü'nde Damyeri ve Bağlimanı mevkiileriinde sit olarak tescilli noktalarda az sayıda amorf seramik parçaları gözlemlenmiştir.

3. ÇANAKKALE MERKEZ İLÇEDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMA

Merkez ilçede yalnızca Çınarlı Köyü sınırları içinde kalan Dardanos ziyaret edilmiştir. Tarımsal faaliyetlerin devamlılığı nedeniyle yüzeyde in-situ durumda herhangi bir temel, duvar vb. mimari veri izlenemez. Yalnızca ölçüleri 65 cm ile 1,15 m arasında değişen bazı blok taşlar görülmüştür ki bunlar da tarım arazisinin dışına çıkarılıp yol kenarına veya ağaç diplerine bırakılmıştır. Bu blokların buradaki yapılara ait olabileceği yönünde değerlendirmede bulunabiliriz. Yüzeyde az sayıda tuğla ve kiremit parçalarıyla birlikte Arkaik gri ve boyalılar, siyah astarlı MÖ 5.-4. yüzyıl seramikleri ve Roma *sigillata*'larını içeren farklı formlarda çok sayıda seramik parçaları gözlemlenmiştir[26].

4. SONUÇ

Araştırma boyunca ziyaret edilen alanlarda ele geçen yüzey buluntuları Demir Çağı – Erken Arkaik dönem ile Geç Antik çağ aralığında yoğunlaşmaktadır. Balontepe ve Savran

bahseder ancak detay aktarmaz.

24 Böhlendorf-Arslan 2017, 260.

25 Bu alanı bizden önce tespit edip, değerlendirme için ziyaret etmemiz hususunda bilgi paylaşımında bulunan Dr. Nurettin BATARAY'a teşekkür ederim.

26 Dardanos'ta son yıllarda gerçekleştirilen bir diğer yüzey araştırmasının sonuçları için bkz. Yılmaz 2019, 456; Yılmaz 2019b, 14.

Tepe'de Bronz çağa ait seramikler belirlenmiştir. Bununla birlikte Karamanalanı, Bükgölü/Köktarla ve Kabristan Mevkii'nde Osmanlı seramikleri de görülmüştür. Erken bir yerleşim olduğu düşünülen Çamlı (Çevrim) Tepe'de yüzey buluntusuna rastlanmamıştır. Buradaki sur sistemiyle Asarlık Tepe, Küçük Fığla Tepe, Sakarkaya Tepe'deki sur örgüsü birbirinin aynıdır. Yüzeyde çok net takip edilemiyor olsa da Savran Tepe, Ballı Tepe ve Beşiktepe-Kolonai'da çok belirgin olmasa da sur takip edilebilir durumdadır. Bu yerleşimler bazen birden fazla katmana sahip sur sistemleri inşa etmeyi tercih etmiştir. Kumbağlar mevkii, Devekaya Tepe, İzbizlik Hamamı, Kocadam, Gözkaya, Çamdede Tepe ve Yeni Çeşme mevkiileri Roma-Geç Roma seramiklerinin görüldüğü alanladır.

Beşiktepe-Kolonai'nin güney kesiminde yer alan Bağlarbeşik olarak adlandırılmış mevkiide defineciler tarafından açılmış ve dağıtılmış basit mezarlar tespit edilmiştir. Bu alan Beşiktepe'deki Kolonai ile bağlantılı olmalıdır. Bu mezarların doğusunda Gürceağaç'ta ve Tavaklı İskele mevkiileriinde anıt mezarlara ait kalıntıların varlığı belirlenmiştir. Uluköy'deki Karapınar'da rastladığımız mimariye ilişkin kalıntılar bir *nekropolis*'in varlığına işaret etmektedir. Gezilen alanların neredeyse tamamında doğal bozulmaların yanı sıra tarımsal ve özellikle definecilik faaliyetlerinin sebep olduğu yoğun tahribat gözlemlenmiştir.

EK – Alemşah Köyü, Kocamezarlık mevkii'nden bir yazıt parçası

Soldan, sağdan, üstten ve alttan kırık bir mermer parçası (Resim: 3.g). Taşın genişliği 40 cm, yüksekliği 15 cm ve kalınlığı 14 cm'dir. Genel olarak harf yüksekliği 4 cm'dir ancak Φ harfi 8 cm uzunluğundadır.

ΡΑΦΗΣΤΟ

ΜΑΤΟΦΥΛΑ

Birinci satırdaki *sigma* ve *tau* harflerinin üzerindeki iki eğik çizgi, *denarius*'un kısaltması olan □ iminin aşağı doğru uzayan çizgileridir. Bu imin diğer harflerden daha büyük bir şekilde yazıldığı ve aşağı satırlara doğru taşan örnekleri yazıtın tespit edildiği yerin yakınlardaki Alekandreia Troas kentinin lahit yazıtlarında karşımıza çıkan bir özelliktir[27]. Bu yazıt fragmanı, bir mezar yazıtının şart cümlesinin *apodosis* bölümünün çok küçük bir kısmı dahil olmak üzere son kısmını içermektedir. Asia Minor'daki benzer örneklerden yola çıkarak yazıtı aşağıdaki gibi tamamlamak mümkündür.

[- - -] □̣ [- - -]

[- - - ταύτης τῆς ἐπιγ]ραφῆς τὸ [ἀντίγραφον]

[ἀπετέθη εἰς τὸ γραμ]ματοφυλά[κιον]

Tercüme: "……. denarii [verecektir]. Bu yazıtın kopyası arşivde saklanmaktadır."

"Arşiv" anlamına gelen γραμματοφυλάκιον kelimesi, bu yazıtla birlikte bölgede ilk kez

27 Bkz. örn. I.Alexandreia Troas 98, 129.

epigrafik olarak kayıt altına alınmaktadır. Mezar sahiplerinin mezarlarının kullanımıyla ilgili haklarını korumak ve yazıtların kısmen veya tamamen silinmesiyle ortaya çıkabilecek olası ihlallerinin önüne geçebilmek için mezar yazıtlarının bir kopyasını kent arşivinde tutması Asia Minor'da bilinen bir uygulamadır; mezar yazıtının bir kopyasının arşivde saklandığını belirten cümleleri – terminolojik farklılıklarla (örn. ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς ἀντίγραφιον ἀπετέθη εἰς τὰ ἀρχεῖα/ἐν τῷ ἀρχείῳ/ἐν τοῖς ἀρχείοις[28] / εἰς τὸ χρεωφυλάκιον[29] / εἰς τὸ βασίληον[30]; ἀπετέθη fiili yerine ἐτέθη[31] veya ἀπόκειται[32], ἀντίγραφιον yerine ἐκσφράγισμα[33] kullanılan örnekler de çoktur) – içeren yazıtlara Asia Minor'un birçok farklı kentinde rastlamak mümkündür. Ancak mezar yazıtının kopyasının arşivde bulunduğunu belirten bu formülle oluşturulmuş bir cümlecik Troas bölgesinde ilk defa belgelenmektedir[34]. Elimizdeki parçada bir kent adı geçmese de yazıtın buluntu yeri dikkate alındığında bu yazıtın kopyasının saklandığı arşivin Aleksandreia Troas'a ait olması epey olasıdır. Yazıtı MS 2./3. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akarca, A. 1978. "Troas'ta Aşağı Kara Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler." *Belleten* 42: 1-52.

Arslan, N. 2006. "Abydos." İçinde *Sevim Buluç Anı Kitabı*, editör V. Tolun – T. Takaoğlu, 83-88, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Arslan, N. 2017. "Surface surveys in the northern Troad and the identification of Çiğlitepe as ancient Arisbe." *Anatolian Studies* 67: 129-144.

Aslan, R. 2012. "2010 Yılı Bozköy-Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 30 (1): 149-164.

Ay, M. – Tolun, V. 2017. "Troas Bölgesi'ndeki Antik Granit Ocakları: Yeni Bulgular." *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* 15 (23): 265-295.

Böhlendorf-Arslan, B. 2009. "Byzantinische Siedlungen in der Südlichen Troas. Kampagne 2007." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26 (2): 311-326.

Böhlendorf-Arslan, B. 2012. "2010 Yılında Ezine, Bayramiç ve Ayvacık İlçelerinde Bizans Dönemi Yerleşmeleri", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29.2, 431-452.

28 Altertümer von Hierapolis 69, 78, 104, 111, 116, 117, 133, 140, 158, 186, 194, 200, 201, 218, 235, 273, 278, 286, 291/292, 298, 302, 314, 336, 345.

29 "Arşiv" anlamına gelen χρεωφυλάκιον yaygın olarak Aphrodisias yazıtlarında geçmektedir, bkz. MAMA VIII 537-539, 541, 544-548, 550, 553-556b, 557, 559-560, 565, 568, 571-572, 577, 579, 584, 588.

30 Bkz. örn. Milet VI.2 642, 649,

31 Bkz. örn. TAM V.2 1051, 1075, 1084, 1157, 1293.

32 Bkz. örn. I.Smyrna 206, 264, 287, 346; Milet VI.2 642, 649, 693.

33 Bkz. örn. I.Ephesos 1650, 2218; I.Smyrna 190, 212, 236b, 238b.

34 Troas bölgesinde lahdi koruma altına almak için yazıtının kent arşivinde saklandığını belirten diğer bir örnek Assos'tan bilinmektedir, bkz. I.Assos 74.

Böhlendorf-Arslan, B. 2015, "Çanakkale İli, Ezine, Bayramiç ve Ayvacık İlçelerindeki Bizans Yerleşmeleri 2012 ve 2013 Yılı Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 32 (2), 111-130.

Böhlendorf-Arslan, B. 2016, "Çanakkale İli, Ezine, Bayramiç ve Ayvacık İlçelerindeki Bizans Dönemi Yerleşmeleri 2014 Yılı Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 33.1, 339-360.

Böhlendorf-Arslan, B. 2017. "Çanakkale İli Ezine, Bayramiç ve Ayvacık İlçelerindeki Bizans Dönemi 2015 Yılı Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 34 (2): 257-284.

Calvert, F. 1860. "Contributions to the Ancient Geography of the Troad. On the Site and Remains of Colonae." *The Archaeological Journal* 17: 287-291.

Calvert, F. 1864. "Contributions towards the Ancient Geography of the Troad. On the Bite of Gergithe." *The Archaeological Journal* 21: 43-58.

Calvert, F. 1897. "On the Tumulus of Choban Tepeh in the Troad." *Journal of Hellenic Studies* 17: 319-320.

Cook, J. M. 1973. *The Troad: An archaeological and topographical Study*. Oxford: Oxford University Press.

Çaylak-Türker, A. 2012. "Archaeological Survey of Early Christian-Byzantine Period on the Valleys that Reached the Hellespont: 2010 Research." Araştırma Sonuçları Toplantısı 29 (1): 227-244.

Çaylak-Türker, A. 2018. "An Archaeological Survey of Early Christian-Byzantine Period on the Valleys that Reached the Hellespont: 2016 Research." Araştırma Sonuçları Toplantısı 35 (1): 177-188.

Işık, M. A. 1977. "Çanakkale-Koçali ve Akçakeçili Köyü Yakınlarındaki Granit Sütun Yatakları." *Türk Arkeoloji Dergisi* 24 (1): 125-135.

Koşay, H. Z. – Sperling J. 1936. *Troad'da Dört Yerleşme Yeri*. İstanbul: Devlet Basımevi.

Körpe, R. 2004. "Asarlık Tepe, Skamandria antik kenti için yeni bir öneri." içinde *Mauerschau. Festschrift für Manfred Korfmann*, editör R. Aslan vd., 367-376, Remshalden-Grunbach: Verlag Bernhard Albert Greiner.

Körpe, R. 2006. "Batı Troas'ta Küçük Bir Kent: Colonai. Colonai Güney Nekropolü Kurtarma Kazısı." *Kubaba* 8: 7-15.

Körpe, R. 2019. *Skamandria: Troas'ın Kayıp Kenti*. Çanakkale: Paradigma Akademi.

Leaf, W. 1910. "The Topography of the Scamander Valley I." *British School at Athens* 17: 266-283.

Leaf, W. 1912a. "The Topography of the Scamander Valley II." *British School at Athens*

17: 286-300.

Leaf, W. 1912b. “Notes on the Troad.” *The Geographical Journal* 40, no. 1: 25-45.

Leaf, W. 1916. “The Military Geography of the Troad.” *The Geographical Journal* 47, no. 6: 401-421.

Leaf, W. 1923. *Strabo on the Troad*, Cambridge: Cambridge University Press.

Özdoğan, M. 1990. “1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları.” Araştırma Sonuçları Toplantısı 7: 443-457.

Polat, B. A. 2010. “Troas Bölgesi’ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri: kent planlama ve savunma sistemleri açısından bir inceleme.” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Polat-Becks, B. A. 2014. “Batı Troas’ta Surlarla Çevrili Bir Yerleşim: Sakar Dağı.” *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10: 164-178.

Ponti, G. 1995. “Marmor Troadense-Granite Quarries in The Troad. A Preliminary Survey.” *Studia Troica* 5: 291-320.

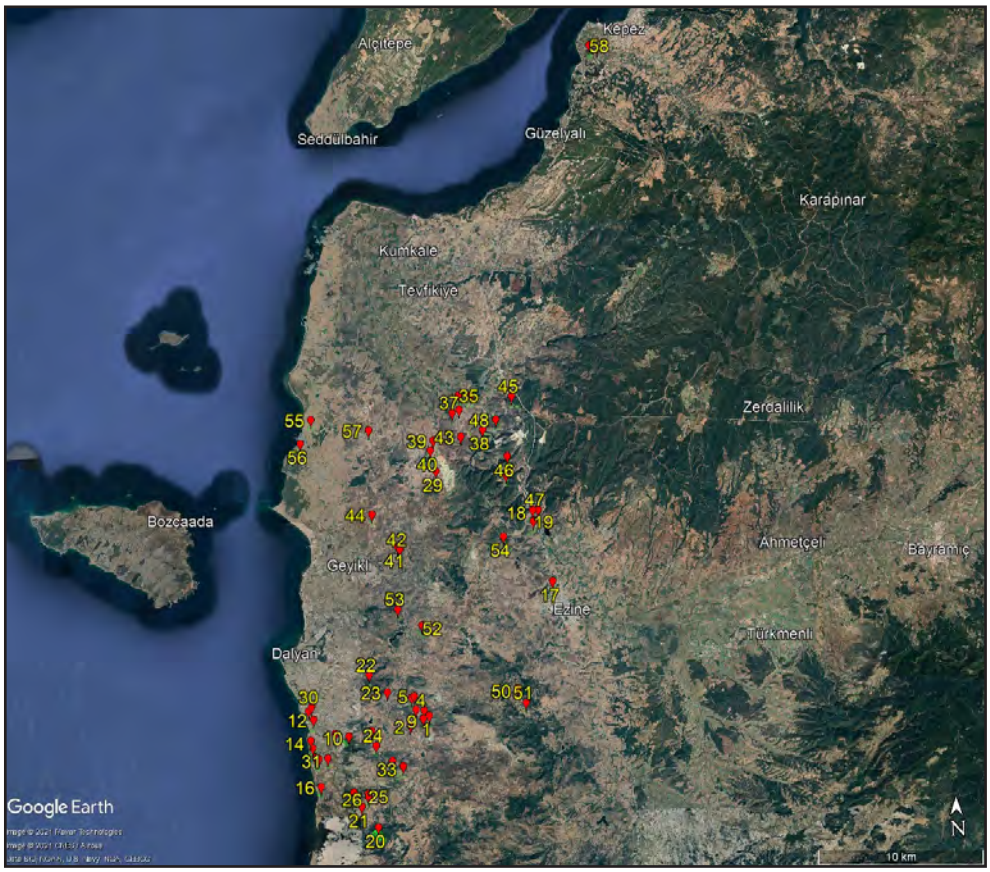
Tombul, M. 2015. *Çanakkale Kültür Envanteri: Arkeolojik yerleşim alanları ve sanat tarihi yapıları*. İstanbul: Ege Yayınları.

Schwertheim, E. 1990. “Forschungen in der Troas im Jahre 1988.” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 7: 229-232.

Uysal, A. O. 2019. “Çanakkale İli Türk Dönemi Yüzey Araştırması 2017 Yılı Çalışmaları.” Araştırma Sonuçları Toplantısı 36 (1): 153-168.

Yılmaz, D. 2019a. “Neolitik Çağdan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale İli Merkez İlçesi 2017 Yılı Yüzey Araştırması.” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 36 (1): 455-478.

Yılmaz, D. 2019b. “Neolitik Çağ’dan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale İli Merkez İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması, 2016-2018.” İçinde *Kuzey Troas’ta Yeni Araştırmalar: Neolitik Çağ’dan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale Merkez Yüzey Araştırması*, editör D. Yılmaz, 1-125, İstanbul: Ege Yayınları.

1. Yeni Çeşme (Uluköy); 2. Harmanyeri (Uluköy); 3. Karapınar (Uluköy); 4. Dokuzahırlı Çeşme (Uluköy); 5. Kumavlu (Uluköy); 6. Gözkaya (Körüktaşı); 7. Aktaş (Akçakeçili); 8. Akçakeçili; 9. Ulaç Tepe (Uluköy); 10. İzbizlik (Değirmendere) Hamamı (Akçakeçili); 11. Kocadam (Akçakeçili); 12. Aktaş, deniz kıyısı (Akçakeçili); 13. Bağlarbeşik Tepe (Alemşah); 14. Beşiktepe/Kolonai (Alemşah); 15. Gürceağaç (Alemşah); 16. İskele (Tavaklı); 17. Balontepe (Gazi Mahallesi); 18. Savran Tepe (Gazi Mahallesi); 19. Çamdede Tepe (Gazi Mahallesi); 20. Sakarkaya Tepe (Tavaklı); 21. Tavaklı; 22. Sarıkız Tepesi (Körüktaşı); 23. Körüktaşı; 24. Sığırasarı/Kayalar (Akçakeçili); 25. Ören (Tavaklı); 26. Kocamezarlık (Tavaklı); 27. Yanıktepe (Tavaklı); 28. Bağlarbeşik Tepe güneydoğusu (Alemşah); 29. Bozalan; 30. Aktaş, yol altı (Akçakeçili); 31. Haydaraltı (Alemşah); 32. Kocamezarlık (Alemşah); 33. Karamanalanı (Alemşah); 34. Hanay Tepe (Pınarbaşı); 35. Karlık Tepe (Pınarbaşı); 36.-37. Pınarbaşı; 38. Ballı Tepe/Gentinos? (Pınarbaşı); 39. Çanakkale Yolu-Kocakırtıl Tepe kuzeyi (Mahmudiye); 40. Kocakırtıl Tepe (Mahmudiye); 41. Çardakbayırı (Darıköy); 42. Taşaltı (Darıköy); 43. Çoban Tepe (Pınarbaşı); 44. Dedecivarı (Bozköy); 45. Küçük Fığla Tepe (Taştepe); 46. Çevrim (Çamlı) Tepe (Derbentbaşı); 47. Savran Tepe (Gazi Mahallesi); 48. Asarlık Tepe (Derbentbaşı); 49. Bükgölü/Köktarla (Çamköy); 50. Mezarlık (Üsküfçü); 51. Hasankuyu Tepe güneyi (Kızıltepe); 52. Devekaya Tepe (Kemallı); 53. Kumbağlar (Gökçebayır); 54. Asarlık Tepe/Skamandria (Çamköy); 55. Bağlimanı (Kumburun); 56. Damyeri (Kumburun); 57. Kabristan (Üvecik); 58.Dardanos (Çınarlı).

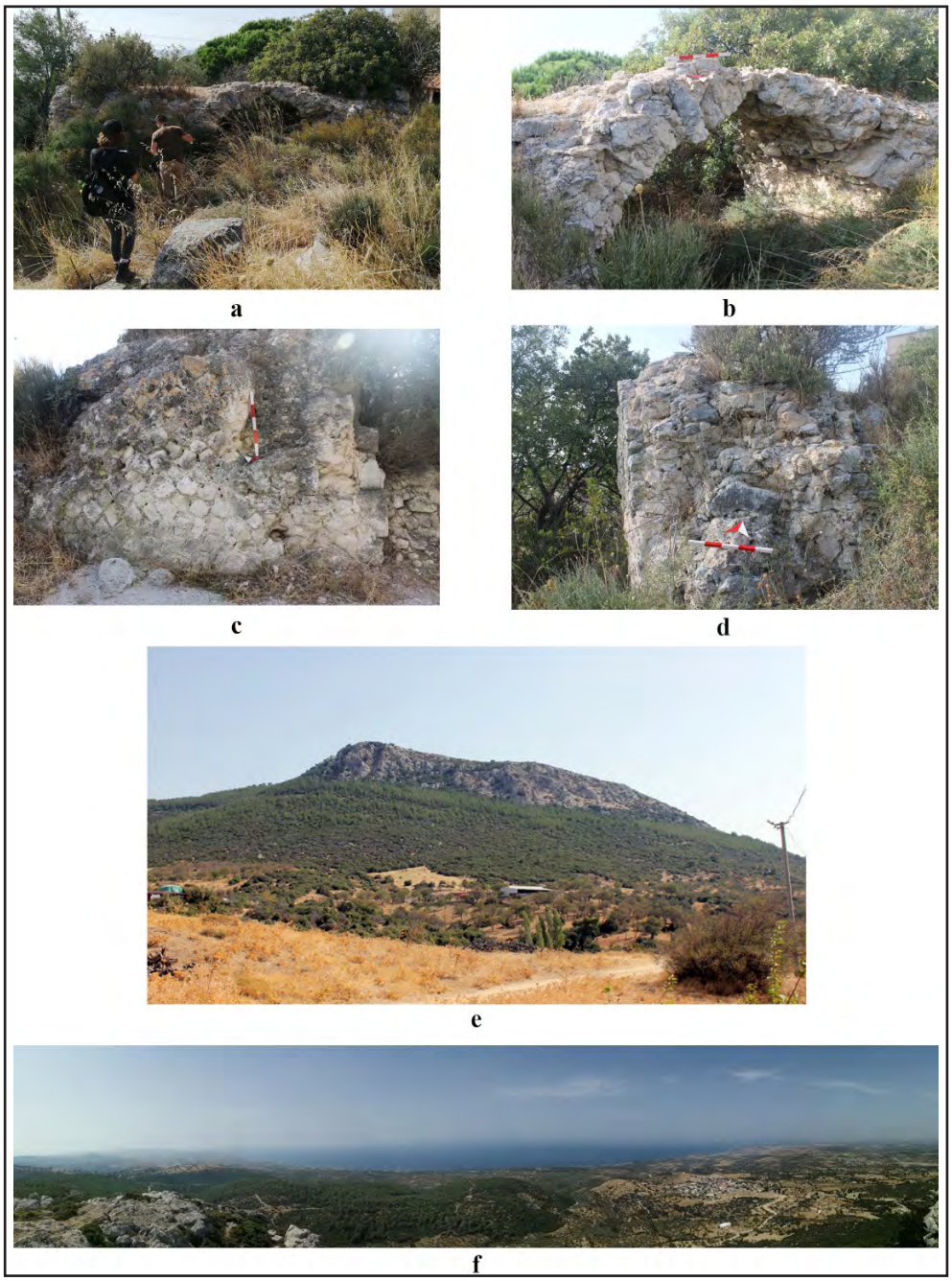
Resim 1: Yüzey araştırması kapsamında 2021 yılında çalışılan alanları gösteren harita.

Resim 2: a.-b. Körüktaşı, Gözkaya Mevkii, mimari parçalar ve temel kalıntısı; c.-f. Akçakeçili, Aktaş Mevkii kaçak kazılan mezar (?) ve yüzey buluntuları; g.-h. Alemşah, Bağlarbeşik mevkii mezarlar.

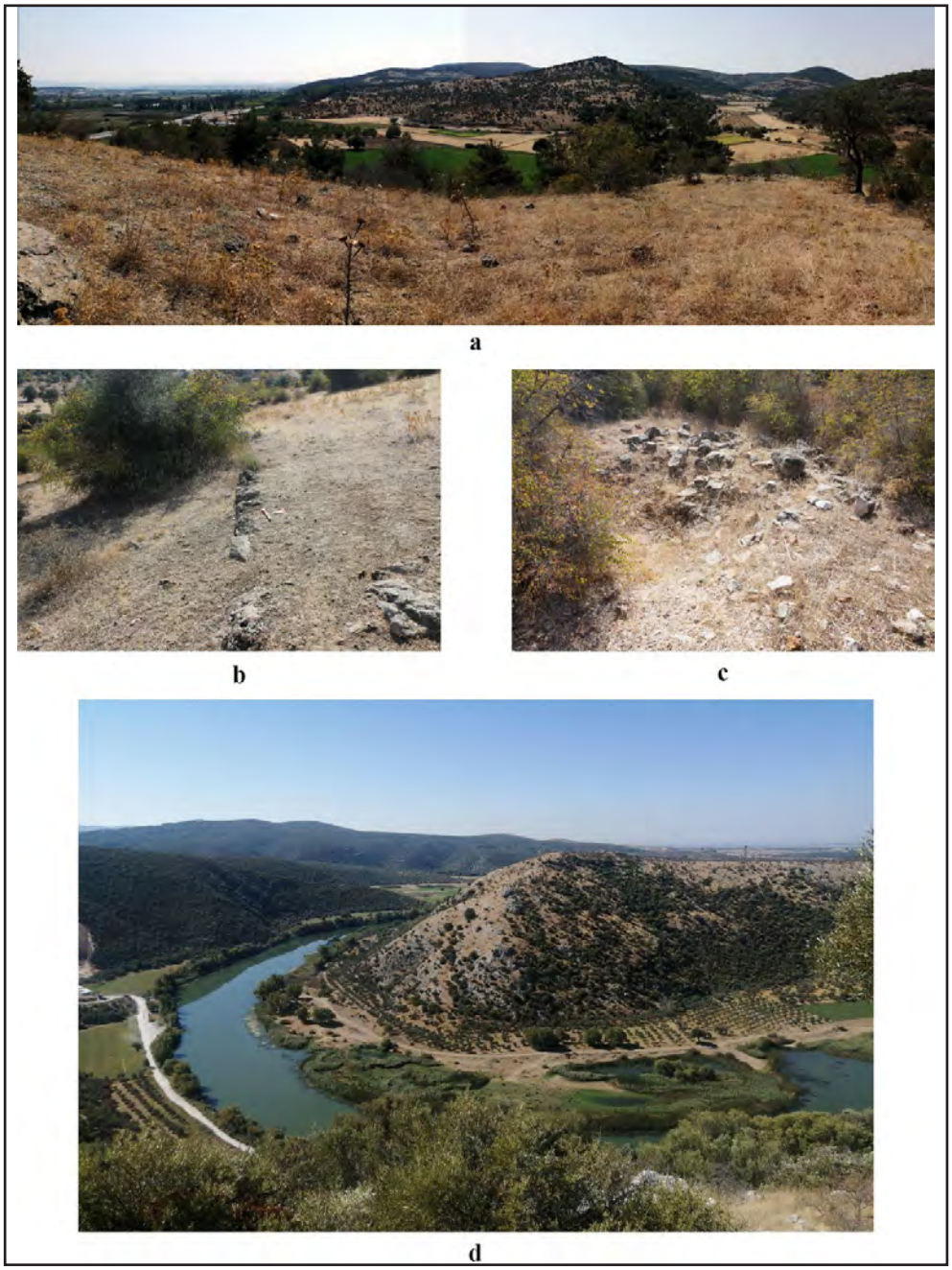
Resim 3: a.-b. Alemşah, Gürceaağaç Mevkii, yapı (anıt mezar ?) kalıntısı; c.-g. Alemşah, Kocamezarlık Mevkii, kaçak kazılmış mezar, çevresindeki mimari parçalardan örnekler ve yazıt parçası.

Resim 4: a.-d. Tavaklı, İskele Mevkii, anıt mezar.; e. Tavaklı yönünden Sakarkaya Tepe; f. Sakarkaya Tepe'den güney, batı ve kuzey yönde panoramik görüş açısı.

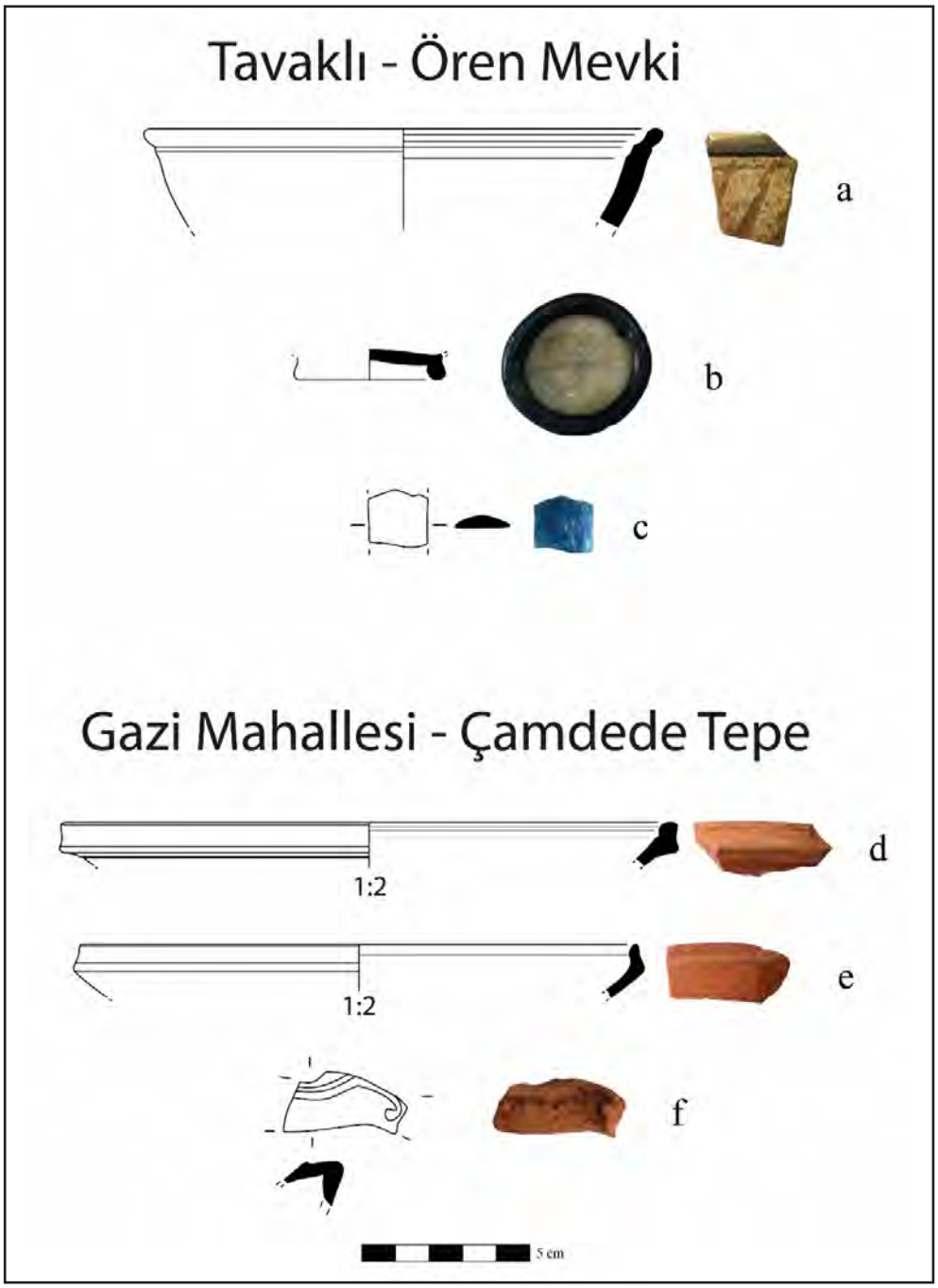
Resim 5: a.-c. Tavaklı, Sakarkaya Tepe, sur duvarı; d.-g. Tavaklı, Kocamezarlık Mevkii'nden buluntular.

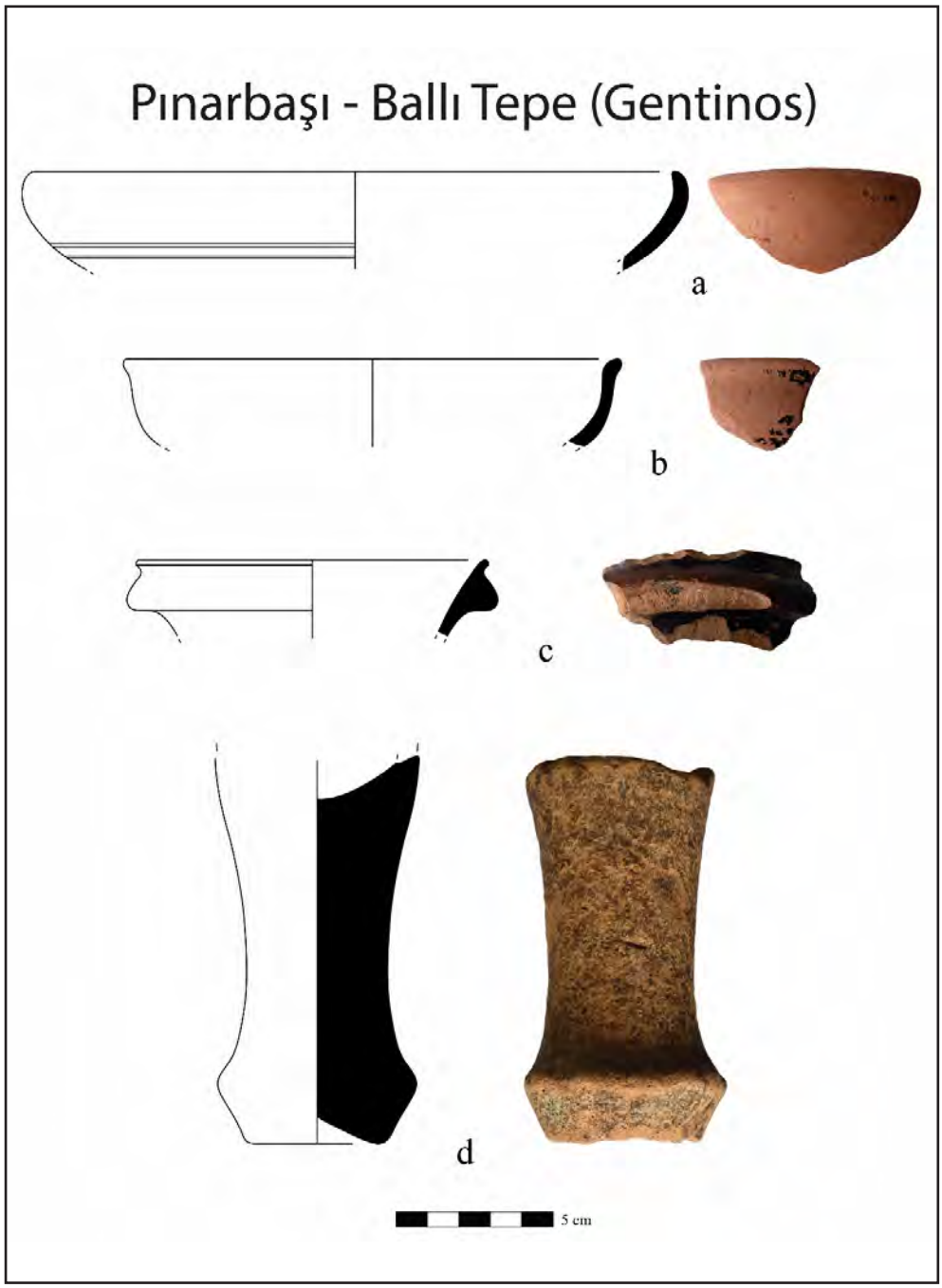
Resim 6: a.-c. Ezine, Gazi Mahallesi, Savran Tepe üzerinden Çamdede Tepe ve temel kalıntıları;
d. Pınarbaşı, Ballı Tepe (Gentinos ?).

Resim 7: a.-f. Pınarbaşı, Ballı Tepe (Gentinos ?); g.-h. Gökçebayır, Kumbağlar Mevkii.

Resim 8: a.-c. Tavaklı, Ören Mevkii; d.-f. Ezine-Gazi Mahallesi, Çamdede Tepe.

Resim 9: Pınarbaşı, Ballı Tepe (Gentinos ?).

Resim 10: a.-e. Çamköy, Asarlık Tepe (Skamandria); f.-i. Gökçebayır, Kumbağlar Mevkii.

2021 YILI GAZİANTEP İLİ DEMİR ÇAĞLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI

İbrahim ÜNGÖR*

Merve ÖZYİĞİT

Beyazıt SÖYLEMEZ

Rıdvan TORUN

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın E-94949537-161.01-16663666 sayı ve 31.08.2021 tarihli izinleri ile başkanlığımdaki bir ekip ile yürütülen yüzey araştırması 13-27 Eylül 2021 tarihleri arasında Gaziantep İli İslâhiye, Nurdağı, Kargamış ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırmamızda bakanlık temsilcisi görevini Sait USLU üstlenmiştir. Ayrıca ekibimizde yer alan Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN ve Prof. Dr. Yusuf KILIÇ engin bilgileri ile yol göstermiş, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali YILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARAGEÇİ laboratuvar çalışmalarımıza katkıda bulunmuştur. Dr. Öğr. Üyesi Pınar POLAT ise harita çalışmalarımıza destek olmuştur.[1]

2020 yılında çalışmalara başlamayı planladığımız fakat Covid-19 hastalığının sebep olduğu salgın şartları nedeni ile ertelemek zorunda olduğumuz projemizi 2021 yılı Eylül ayında gerçekleştirme imkânı bulduk. 2021 yılı Gaziantep İli ve İlçeleri Demir Çağları Yüzey Araştırması kapsamında yürüttüğümüz arazi çalışmaları sonucunda İslahiye İlçesinde 12 Nurdağı İlçesinde 9 Kargamış İlçesinde 11 olmak üzere toplam 32 tarihi ve arkeolojik yerleşme tespit edilmiştir.

İSLAHİYE İLÇESİ

Demirsi Kalesi

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi'ne bağlı Demirsi Yaylası'nda yer alır. Yaklaşık 3,5 dönümlük bir arazi üzerine kurulan kale kuzeyde Kahramanmaraş'a kadar olan bölgeyi rahatlıkla görürken, güneyde ise Tahtaköprü Barajı'nı ve Amik Ovası ve Kilis'e kadar olan coğrafyayı görebilen bir konuma sahiptir. Kalede keramik verisi elde edilememiş olmakla birlikte mimari kalıntılardan kalenin İlk Tunç Çağı ve Demir çağları özelliği gösterdiği anlaşılmıştır.

* Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü (Başkan) Erzincan, TÜRKİYE, iungor@erzincan.edu.tr

Arş. Gör. Merve ÖZYİĞİT, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, Erzincan, TÜRKİYE, merve.ozyigit@erzincan.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Beyazıt SÖYLEMEZ, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, Hatay, TÜRKİYE, beyazitsoylemez@mku.edu.tr

Rıdvan TORUN, Doktora Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzincan, TÜRKİYE, ridvantorun@yandex.com

1 Yüzey araştırması sırasında gösterdikleri anlayış ve katkılarından ötürü ekip üyelerine ve özverili tutumlarından dolayı bakanlık temsilcisi Sait USLU'ya teşekkür ederiz. Ayrıca Yüzey araştırmamıza maddi destek sağlayan Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi BAP birimine yardımlarından ötürü müteşekkiriz.

Roma Yolu ve Tek Odalı Mimari Yapı

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi'nde bulunan Zincirli Höyük'ten Örtülü Antik Kenti'ne doğru uzanan yol üzerinde bir Roma yolu tespit edilmiştir. Bu yolun sol kısmında tek odalı bir mimari yapı bulunmaktadır. Nurdağı ve İslâhiye arasında bulunan Leçe bölgesinde yer alan yapı, Geç Demir Çağı ve Roma Dönemi özelliği göstermektedir.

Örtülü Yerleşim Alanı

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi'nde bulunan Örtülü Antik Kenti'nin güneydoğusunda yer almaktadır. Geniş bir alana yayılan yerleşim alanında çalışma yapmak oldukça zor olmuştur. Harçsız duvar yapısı ve iç içe geçmiş kümeler halindeki odalar, yollar ile birbirinden ayrılmış adeta bir kent yapısını andırmaktadır. Elde edilen çok az keramik verisi Helenistik ve Roma dönemlerini yansıtmaktadır.

Örtülü Kalesi

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi'ne bağlı Örtülü Köyü'nde bulunan Örtülü Antik Kenti'nin 1 km kuzeyinde yer alır. "Örtülü Kalesi" adı verilen ve iki surlu bir sistemle korunmakta olan kalenin en dışta yer alan duvarı oldukça tahrip olmuştur. Kalenin iç kısmında 2. Sur duvarı izleri belirgin bir şekilde görülmektedir. Kale, Leçe olarak adlandırılan bölgenin tam ortasında yer alır.

Büyükikiz Kalesi

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi, Çınarlı Mahallesi sınırları içinde yer alan Kozoluk mevkiinde bulunur. Büyükikiz Kalesi, İslahiye Ovası'nın yanı sıra Kahramanmaraş'ı ve Ahır Dağları'nı da görebilen bir konumdadır. Kuzeyde Okkaşıye Türbesi ve Aslanlıbel Geçidini, güneyde Hatay'ın girişi, Hassa İlçesi ve Tahtaköprü Barajı'nı rahatlıkla kontrol altında tutabilecek bir konuma sahiptir. Kalede Erken Roma ve Geç Roma dönemlerine ait keramik verilerine rastlanmıştır. Bu kalenin İlk Tunç ve Demir çağlarında da yerleşim gördüğü tespit edilmiştir.

Küçükikiz Kalesi

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi'nin doğusunda bulunan Kurt Dağları'nın zirvesinde yer alır. Alaca köyünün 1.5 km kadar güneyinde İkiz Mevkii olarak adlandırılan tepede bulunur. Batıda İslâhiye Ovası, Amanos Dağları, güneybatıda Hatay, kuzeybatıda Kahramanmaraş'a kadar kontrol edebilecek bir konumdadır. Doğusu ise Kilis ve Halep'i görebilmektedir. Kalenin Geç Tunç Çağı'ndan Geç Demir Çağı'na kadar kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çerçili Mahallesi Nekropol Alanı

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi'ne 3,5 km mesafede yer alan Çerçili Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bu nekropol ve kutsal alan Kabaklar Mahallesine giden ana yolun kuzey kısmında

kayalık bir alana yapılmıştır. Büyük bir kaya bloğundan hem nekropol hem de ritüel alanı olarak tasarlandığı anlaşılan çok sayıda mezar ve ritüellik yapılar tespit edilmiştir. Mezarlar ve kutsal alanların Geç Demir Çağı, Erken Hristiyanlık Dönemi'ne tarihlendiği anlaşılmıştır.

Tepeobası Kaya Mezarları

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi'nin batısında, Amanos Dağları'nın doğu eteklerinde yer almaktadır. Mezar alanı Çerçili Mahallesi'nin 1 km kadar güneyinde yer almaktadır. Tepeobası Mezar Sahası'nda, 1 oda mezar ve 3 kaya mezarı bulunmaktadır. Bu sahada tespit edilen ancak kapalı veya tahrip olmuş daha fazla mezar bulunmaktadır. Mezarların Geç Demir Çağı Erken Hristiyanlık Dönemi'ne tarihlendiği anlaşılmıştır.

Beyler Mahallesi Yerleşmesi

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi Beyler Mahallesi'nde yer almaktadır. Bazalttan yapılmış sütun kaideleri ve mimari yapılarda kullanıldığı anlaşılan blok taşlara rastlanmıştır. Mimari kalıntılardan ve incelenen keramiklerden bu yerleşim yerinin Helenistik ve Roma dönemine tarihlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca leçe bölgesinde tespit edilen Roma Yolu olarak adlandırdığımız yol ağı ile Beyler Mahallesi yerleşmesi'nin bağlantılı olduğu da anlaşılmıştır.

Türkbahçe 1

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi'nden Fevzi Paşa mahallesine giden yol üzerinde Fevzipaşa Gölü'nün batı kısmında, İslahiye-Nurdağı karayolunun 7. km. sinde, yola 100 m mesafede tespit edilmiştir. Bu sahada ve kale çevresinde bol miktarda cüruf bulunmaktadır. Kale, Zincirli Höyük/Sam'al'a yakın bir mesafede olması ile de dikkat çekmektedir. İncelenen keramiklerin İlk Tunç, Demir Çağı ve Orta Çağ'a tarihlendiği anlaşılmıştır.

Türkbahçe 2

Gaziantep İli, İslâhiye İlçesi'nde tespit edilen Türkbahçe1 Kalesi'nin 150 m kadar kuzeyinde yer almaktadır. Kale'nin mimari yapısı temel seviyesinde görülebilir durumdadır. Fevzipaşa Gölü'nün hemen batı kıyısında yer almaktadır. Tarım arazileri ile çevrili durumdadır. Kalenin özellikle güney tarafında bol miktarda cüruf olduğu görülmüştür. Bu kalenin Türkbahçe1 ile aynı döneme tarihlendiğini söylemek mümkündür.

Oygu Tekne Mezar Alanı

Gaziantep İli, İslâhiye ilçe merkezinin 6 km kuzeyinde, Leçe olarak tabir edilen bölgede yer almaktadır. Mezarlar, Örtülü Mahallesinde bulunan Roma dönemine ait kale kalıntılarının 3 km kadar kuzeybatısında ve Sam'al Antik Kenti'nin 3 km kadar güneydoğusunda yer alır. Alanda oygu tekniği ile yapılmış mezarlar tespit edilmiştir. Mezarların tamamı bazalt türü taşların oyulması ile oluşturulmuştur. Tespit edilen mezarlar Roma dönemine aittir.

NURDAĞI İLÇESİ

Karaburçlu Kalesi 1

Gaziantep İli, Nurdağı İlçesi'nin 7 km güneyinde yer alan Karaburçlu Köyü'nde bulunmaktadır. Köyün kuzeyinde bulunan bir tepe üzerinde bulunur. Mimari yapılar temel seviyesinde görülür durumdadır. Elde edilen keramik verileri; İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Geç Demir Çağı ve Orta Çağ'a aittir.

Karaburçlu Kalesi 2

Gaziantep İli, Nurdağı İlçesi'nin 7 km güneyinde yer alan Karaburçlu Köyü'nde bulunmaktadır. Karaburçlu1 Kalesi'nin 600 m güneybatısında bulunur. Kalenin en önemli özelliklerinden biri sunak alanlarının bulunmasıdır. Kalenin etrafı tarım ve hayvancılık için oldukça uygundur. Kale ortasından geçen yol ile iki kısma ayrılmıştır. Kalede bol miktarda Tunç Çağı ve Demir Çağı keramikleri bulunmaktadır.

Yukarı Kışla Yerleşmesi

Gaziantep İli, Nurdağı İlçesi sınırlarında bulunan Yukarı Kışla Köyü'nde yer alır. Vadiyi, İslâhiye Ovası'nı ve Kilis bölgesini kontrol altında tutan stratejik bir konumu sahiptir. Yerleşme alanında tespit ettiğimiz keramik verileri Orta Çağ özelliği göstermektedir.

Memiştepe/Nurdağı Kalesi

Gaziantep İli, Nurdağı İlçesi'nin 1,5 km kuzeydoğusunda bulunan Memiştepe Mevkii'nde yer alır. Nurdağı-Kahramanmaraş karayoluna 600 m mesafede bulunmaktadır. Ova seviyesinden 15 m kadar yüksekte bulunmaktadır. Kalenin üst kısmı ağaçlandırılmıştır. Temel seviyesinde mimari yapı kalıntıları görülmektedir. Kale, kuzeyde Kahramanmaraş ile güneyde İslahiye Ovası'nı kontrol etmesi dolayısıyla stratejik açıdan oldukça önemlidir. Etrafı tarım arazileri ile çevrilidir. Kalenin doğu eteğinden demiryolu geçmektedir. Yakın çevresinde Gedikli Höyük, Kırışkal Höyük ve Çakmak Höyük yer almaktadır. Kale yüzeyinde tespit ettiğimiz keramik verileri İlk Tunç Çağı, Demir çağları ve Orta Çağ özelliği göstermektedir.

Yeşiloba Höyük

Gaziantep İli, Nurdağı İlçesinde yer alan Memiştepe'nin 1,5 km doğusunda yer almaktadır. Alanın büyük bir kısmı mezarlık olarak kullanılmakta ve geri kalan kısmı ise zeytinlik olarak kullanılmaktadır. Tespit ettiğimiz keramik verileri İlk Tunç Çağı ve Demir Çağı'na tarihlendirilmektedir.

Mesthöyük Mevkii

Gaziantep İli, Nurdağı İlçesi'ne bağlı Yeşiloba köyünün 1 km doğusunda yer almakta-

dır. Höyük/yerleşme, Nurdağı İlçesi'ne 9 km uzaklıktadır. Köylüler tarafından tarım arazisi olarak kullanılan alan tamamen tahrip olmuş durumdadır. Köyün doğu kesiminde yer alan tarlalarda bol miktarda yonga ve bol miktarda keramik parçaları bulunmaktadır. Elde edilen keramik verileri İlk Tunç Çağı Dönemi'ne aittir.

Kırışkal Höyük

Gaziantep İli, Nurdağı İlçesi'ne bağlı Kırışkal Mahallesi'nin mezarlık alanı olarak kullanılmaktadır. Yol çalışması gerçekleştirilen ve büyük tahribata uğrayan höyükte bol miktarda keramik verisine rastlanılmıştır. Kalkolitik Çağ, ilk Tunç Çağ, Demir Çağı ve Roma dönemine ait Ortaçağ keramiklerinin yanı sıra Orta Çağ'a ait keramiklerde tespit edilmiştir.

Sayburun Höyük 1

Gaziantep İli, Nurdağı İlçesi'ne bağlı Sayburun Mahallesi'nin doğusunda yer alan tepelik üzerinde tespit edilmiştir. Tespit edilen höyükte kısa süreli bir yerleşim olduğu veya Sayburun Höyük 2 ile ilişkili bir olduğu düşünülmektedir. Az miktarda tespit edilen keramikler Tunç Çağı özelliği göstermektedir.

Sayburun Höyük 2

Gaziantep İli, Nurdağı İlçesi'ne bağlı Sayburun Mahallesi'nin batısında, mahalleye150-200 m uzaklıkta bulunur. Bu höyük tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Höyük neredeyse tamamen tahrip olmuş durumdadır. Elde edilen keramikler Tunç ve Demir çağlarına tarihlenmektedir.

KARKAMIŞ İLÇESİ

Küçük Eşme Höyük

Gaziantep İli, Karkamış İlçesi'nde bulunan küçük Eşme Köyü'nün kuzeybatısında yer alır. Höyük üzerinde küçük ebatlı modern mimari yapılar bulunmaktadır. Elde edilen keramik verileri Demir Çağı özelliği göstermektedir.

Yunus Höyük (Karkamış Mezarlık Alanı)

Gaziantep İli Karkamış İlçesi'nde bulunan Karkamış Antik Kenti'nin tam karşısında bulunmaktadır. Höyük, Karkamış mezarlık alanı olarak kullanılmaktadır. Alanda büyük bir sunak alanı ve Demir Çağı'na ait çok sayıda keramik bulunmuştur. Güneydoğu ve Kuzeybatı doğrultusunda uzanan höyük, Demir Çağı özelliği göstermektedir.

Çiftlik Höyük 1

Gaziantep İli, Karkamış İlçesi Çiftlik Köyü'nün 1 km güneydoğusunda yer almaktadır. Höyüğün üzerinde ve çevresinde bol miktarda keramik buluntusuna rastlanılmıştır. Tespit

edilen keramikler Geç Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Demir Çağı, Geç Demir Çağı ve Erken Orta Çağ'a tarihlendirilmektedir.

Çiftlik Höyük 2

Gaziantep İli Karkamış İlçesi'nde bulunan Çiftlik Höyük 1'in 500 m kadar kuzeyinde Çiftlik Höyük 2 yer almaktadır. Ovanın taban seviyesinden 300 m daha yüksekte bulunan bir höyüktür. Çiftlik höyük 1 de olduğu gibi Kalkolitik Çağ, Geç Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Demir Çağı, Geç Demir Çağı'na ait keramikler bulunmaktadır.

Gidevir Höyük

Gaziantep İli, Karkamış İlçesi'ne bağlı Akçaköy mahallesinin 1 km güney batısında yer almaktadır. Ova içerisinde yükselen höyüğün etrafı tamamen tarım arazileri ile çevrili durumdadır. Alanda çok sayıda keramik verisine rastlanmıştır. İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Ortaçağ'a ait keramik verileri bulunmaktadır.

Öncüler Köyü Mezarlık Alanı

Gaziantep İli, Karkamış İlçesi'ne bağlı Öncüler Köyü'nün batısında, modern köyün mezarlığı olarak kullanılan alanda kültür tabakası tespit edilmiştir. Ancak bu alanda çok az miktarda keramik verisi bulunmaktadır. Tespit edilen keremikler Erken Ortaçağ ve Roma dönemine aittir.

Arıkdere Höyük 1

Gaziantep İli, Karkamış İlçesi'ne bağlı Arıkdere Mahallesinin hemen doğusunda yer alır. Höyükte bol miktarda keramik verisine rastlanılmıştır. Höyükte az sayıda İlk Tunç Çağı keramiğinin yanı sıra Demir Çağı ve İslamiyet dönemine ait keramikler de tespit edilmiştir.

Arıkdere Höyük 2

Gaziantep İli, Karkamış İlçesinde bulunan Küçük Arıkdere Höyük, Arıkdere köyünün doğusunda bulunmaktadır. Höyükte Geç Demir Çağı ile Helenistik Döneme ait keramik verisine rastlanmıştır.

Ayyıldız Höyük

Gaziantep İli, Karkamış İlçesi'ne bağlı Ayyıldız Köyü'nün kuzey batısında yer alır. Küçük bir höyüktür. Çevreye tamamen hâkim ve Suriye sınırına yakın konumdadır. Höyükte İlk Tunç, Demir Çağı keramikleri bulunmaktadır.

Beşkılıç Höyük 1

Gaziantep İli, Karkamış İlçesi'ne bağlı Beşkılıç Köyü'nde yer alır. Höyük orta büyüklüğe sahiptir. Kargamış bölgesinde bulunan diğer höyüklerde olduğu gibi Beşkılıç höyükte keramik verilerine rastlanılmıştır. Bu keramik verileri Geç Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve az miktarda Helenistik döneme aittir.

Beşkılıç Höyük 2

Gaziantep İli, Karkamış İlçesi'nde bulunan Beşkılıç 2 Höyük, Karkamış İlçesine bağlı Beşkılıç köyünün 150 m batısında, Beşkılıç 1 höyüğün 500 m güneybatısında yer alır. Tespit edilen keramik verileri Demir Çağı özelliği göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2021 yılı Gaziantep İli ve ilçeleri Demir çağları yüzey araştırmalarına 1 Eylül 2021 tarihinde İslahiye İlçesinde başlanmıştır. İslahiye ve çevresinde 1882 yılından günümüze kadar tarihi ve arkeolojik çalışmalar yapılmıştır. Özellikle U. Bahadır Alkım ve Refik Duru'nun yaptığı kazı ve yüzey araştırmaları tanınan bilinen çalışmalardır. İbrahim Üngör tarafından hazırlanan 2011 yılında İslahiye ve Çevresinin Eskiçağ Tarihi adlı doktora tezi de İslahiye ve Nurdağı bölgesi ile ilgili mevcut yerlerin incelenmesi ve yeni merkezlerin tanıtılması açısından önemlidir. İslahiye İlçesinde bu çalışmalar birçok konuyu aydınlatmakla birlikte yeni soru işaretlerini de akla getirmiştir. 2021 yılı çalışmalarında yeni merkezlerin tespiti ile birlikte bu konular üzerinde durulmuş ve önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlardan ilki 2009 yılında İslahiye'nin kuzeyinde yer alan Leçe bölgesinde tespit ettiğimiz Roma yolu ile ilgilidir. Bu yol yoğun bazalt blok taşlarla kaplı Leçe bölgesinde ara ara takip edilebilen bir yoldur. Fakat bu bölgeden ulaştığı yerler soru işareti olarak durmaktaydı. 2021 yılı çalışmalarımızda Roma yolunun Amanos Dağları'nın İslahiye Ovası'nı takip ettikten sonra2 Zincirli Höyük'ün 3 km güneyinde belirginleşti anlaşılmıştır. Roma yolunun 400 m batısında, 2009 yılında tespit ettiğimiz ve 2015 yılında yayımladığımız Oygu Tekne Mezarlar (homosorium) bulunmaktadır3. Bu alanın 50 m güneyinden Roma yolunun doğuya doğru 3 km mesafede bulunan Örtülü yerleşmesine ulaştığı anlaşılmıştır. Yine güneye doğru bir yolun ayrıldığı ve İslahiye merkezde bulunan Beyler Mahallesi Roma Dönemi yerleşim merkezine ulaştığı anlaşılmıştır. Buradan da İslahiye merkezde yer alan ve Göztepesi olarak adlandırılan Nikopolis (Niğolu)'ya kadar ulaştığına da şüphe yoktur. Örtülü Kalesi'ne ulaşan yolun ise Tilmen Höyük yakınlarından Karasu Çayı'nı takip ederek önce güneye ve sonra da doğuya doğru devam ettiği anlaşılmıştır. Buradan sonra yol takip edilememektedir.

Bir başka soru işareti ise Demir Çağı'nda çok önemli merkezlere sahip olan İslahiye ve Nurdağı bölgesinde madencilik ile ilgilidir. Sam'al, Sakçagözü, Büyükikiz gibi çok önemli

2 Bu kısımda modern yol çalışmaları, tarımsal faaliyetler gibi nedenlerle yok olduğu anlaşılmıştır.

3 Bu mezarların tahrip edildiğini ve sadece bir kaya bloğundaki 3 mezarın varlığını koruduğu tespit edilmiştir.

merkezlere sahip olan İslahiye'de madencilik faaliyetleri ile ilgili merkezlerin tespit edilmesi gerekmekteydi. On yıldır aklımızda soru işaretleri oluşturan bu konuya 2021 yılında çözüm aranmıştır. İslahiye İlçesinin 6 km kuzeyinde yer alan Türkbahçe Mahallesinde, Fevzipaşa Gölü'nün batı kıyısında Türkbahçe 1 ve Türkbahçe 2 olarak adlandırdığımız merkezlerde bol miktarda cüruf varlığı tespit edilmiştir. Cüruf analizleri bu merkezlerde demir ergitildiğini ortaya koymuştur. İslahiye merkezinin 24 km doğusunda Kurt Dağları üzerinde Kozoluk Mevkii'nin güneyinde bulunan tepede Büyükikiz Kalesi yer almaktadır4. 2009 çalışmalarımızda tespit ettiğimiz kalede 2021 yılı çalışmalarımızda bir kaçak kazıda çok miktarda ergitilmiş ve kullanıma hazır metal çubukların ortaya saçıldığı tespit edilmiştir. Yapılan analizlerde metal çubukların demir olduğu anlaşılmıştır. Böylece İslahiye bölgesinde Demir Çağı'nda madenlerin ergitildiğine ve yoğun biçimde kullanıldığına dair görüşlerimiz netleşmiştir.

Nurdağı İlçesinde de çalışmalarımız verimli sonuçlar almamızı sağlamıştır. Nurdağı İlçesinden Kahramanmaraş'a giden yolun 1. km'sinden mahallelere doğru doğuya yöneldikten 500 m sonra Nurdağı/Memiştepe Kalesi'nde yoğun İlk Tunç Çağı keramikleri tespit edilmiştir. Buradan 1,5 km doğuda Yeşiloba Höyük'te de bol miktarda keramik parçaları tespit edilmiştir. Bunların arasında yer alan Karaz tipi keramikler ise Karaz Kültürü'nün yayılım coğrafyası açısından son derece önemli olmuştur. Gedikli Höyük ve Kırışkal Höyük'te incelemeler yapılmış ve Kırışkal Höyük 2 olarak adlandırdığımız merkezde Kalkolitik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar değişik dönemleri yansıtan keramik varlığı tespit edilmiştir. Bunlarla birlikte İlk Tunç Çağı dönemine tarihlendirdiğimiz bir mührün bulunması da önemli olmuştur.

Karkamış İlçesindeki çalışmalarımız; Karkamış Antik Kenti'nde yaptığımız incelemelerle başlanmıştır. Karkamış İlçesinde arkeolojik merkezlerin çoğunun höyüklerden oluştuğu anlaşılmıştır. Hemen hepsinde Tunç çağlarından itibaren yerleşimin olduğu gözlenmiştir. Merkezlerde Demir Çağı keramiklerinin daha yoğun olduğu anlaşılmıştır. Bazı höyüklerde yangın tabakaları açıkça görülebilmektedir. Karkamış dışında, orta büyüklükteki bu höyüklerde kazı yapılması durumunda özellikle Tunç ve Demir çağlarında Anadolu-Mezopotamya, ilişkilerin aydınlatacak çok önemli bulgulara ulaşılacağını düşünmekteyiz.

Bilindiği üzere Gaziantep İli ve çevresi Demir Çağı açısından oldukça önemlidir. Gaziantep İli genelinde 2021 yılında gerçekleştirdiğimiz çalışmalarımızın bunlara yeni bilgiler eklediğini düşünmekteyiz.

4 Bu merkez İslahiye ve Çevresinin Eskiçağ Tarihi adlı doktora tezinde tanıtılmıştır.

HARİTA

GAZİANTEP İLİ VE İLÇELERİ ESKİÇAĞ YERLEŞİM HARİTASI
İl Sınırı
İlçe Sınırı
Akarsular
Yollar
0
991.666666666667
1983.33333333333
2975
0 10 20 km
Harita: Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR Arşivi
1-Demirşi Kalesi
2-Roma Yolu
3-Ortülü Yerleşmesi
4-Ortülü Kalesi
5-Beyler M. Roma Y.
6-Tepeobası N. Alanı
7-Çerçili Mezar A.
8-Türkbahçe 1
9-Türkbahçe 2
10-Oygu Tekne Mezarlar
11-Zincirli Höyük
12-Büyük İkiz Kalesi
13-Küçük İkiz Kalesi
14-Sayburun 2
15-Sayburun 1
16-Karaburçlu 2 Kalesi
17-Karaburçlu 1 Kalesi
18-Yukarıkışla Yerleşmesi
19-Nurdağı Belpınar Kalesi
20-Yeşiloba Höyük
21-Mesthöyük
22-Kırışkal Höyük 2
23-Ayyıldız Höyük
24-Beşkılıç Höyük 2
25-Beşkılıç Höyük 2
26-Çiftlik Höyük 1
27-Çiftlik Höyük 2
28-Arıkdere 2 Höyük
29-Öncüler Höyük
30-Küçükeşme Höyük
31- Arıkdere 1 Höyük
32-Gidevir Höyük
33-Yunus Höyük

Demirsi Kalesi.

Roma Yolu ve Tek Odalı Mimari Yapı.

Büyük İkiz Kalesi.

Çerçili Mezar Alanı.

Karaburçlu Kalesi 1.

Karaburçlu Kalesi 2.

Memiştepe Kalesi.

Sayburun Höyük 2.

Arıkdere Höyük.

Çiftlik Höyük 1.

Çiftlik Höyük 2.

Gidivur Höyük.

Türkbahçe 1

Türkbahçe

KONYA İLİ, KARATAY ve ALTINEKİN İLÇELERİ, BOZDAĞ MİLLİ PARKI DOĞU ve KUZEY KESİMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 YILI SONUÇ RAPORU

İlker IŞIK*

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 02.06.2021 tarih ve 94949537-161.01-E.1425148 sayılı ilgili yazısıyla verilen resmi izinle *Konya İli, Karatay ve Altınekin İlçeleri, Bozdağ Milli Parkı Doğu ve Kuzey Kesimi* yüzey araştırması, bakanlık temsilcisi, Aksaray Arkeoloji Müze Müdürlüğü uzmanlarından Ferhat KARADAĞ'IN katılımıyla 20 – 29 Haziran 2020 tarihleri arasında (10 gün) gerçekleştirilmiştir. Doç. Dr. İlker IŞIK başkanlığında yürütülen çalışmaya Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Arkeoloji bölümü öğretim üyesi Dr. Öğr. Ü. Mehmet ALKAN ve Karatay Belediyesi Harita Departmanı Uzmanı Ahmet GÜMÜŞ bilimsel heyet üyesi olarak katılmışlardır. Bu kapsamda çalışma sahası olarak; Ortakonak, Çengilti, Acıdort, Zincirli, Zulmanda, Giymir (Perta), İpekler, Katrancı, Obruk, Akörenkışla, Yağlıbayat (Savatra), ve Beşağıl (Kana) ziyaret edilmiştir.

GİRİŞ

Bu çalışma, Konya İli, Karatay ve Altınekin ilçelerinde yer alan ve Bozdağ Milli Parkı'nın çevresindeki yerleşim yerlerinde bulunan arkeolojik bulguları saptamak ve buralardaki tarihsel kronoloji hakkında bilgi toplamak amacıyla yapılmış bir araştırmadır. (Harita: 1).

2017 yılında başlatılan ve 5 sezondur yürütülmekte olan yüzey araştırma çalışmalarımız özellikle Bozdağ Milli Parkı dağlık kesimi ve çevresi olmak üzere yüzeydeki tüm arkeolojik buluntuları ve yerleşim yerlerinin tespiti hususunda titizlikle sürdürülmüştür. Başta Karatay İlçesi, Yağlıbayat Mahallesi sınırları içerisinde kalan Savatra Antik Kenti ve çevresi olmak üzere antikiteye ışık tutabilecek birçok yerleşim yeri içerisinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar esnasında Savatra'daki höyük, tiyatro ve sit alanı sırları bünyesindeki bölgede gerek GPR (Jeoradar) analizleri gerekse 3D modelleme, hava ve yer fotoğraf kaydı ile ortofoto gibi fotogrametrik çalışmalar gerçekleştirilmiş ve mevcut tüm imkanlar dahilinde yüksek seviyede bilimsel bir araştırma yapılması hedeflenmiştir.

2018 yılı ile birlikte bu çalışmalarımız daha geniş bir alanda devam ettirilmiş ve Konya'nın en doğu kesimi olan bu dağlık coğrafyada 60000 hektarlık alan taranarak birçok mimari kalıntı, yol ve buluntu tespit edilmiştir. Özellikle Bozdağ eteklerinde ve sarp yamaçlar üzerinde inşa edilmiş olan askeri gözetleme kuleleri ve kalelerin yanı sıra büyük bir baraj benti, sarnıç, kilise ve taş döşeli antik yol ağları keşfedilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde bölgenin özellikle Geç Antik Çağ içerisinde önemli bir askeri garnizon bölgesi olduğu anlaşılmış ve Katolik kaynaklarında geçen piskoposluk merkezlerine ait kiliseler ve onların

* Doç. Dr. İlker IŞIK., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Konya/TÜRKİYE, e-mail: ilkerarkeo26@gmail.com/ilkerarkeo@selcuk.edu.tr

bulunduğu yerleşim alanları bulunarak Anadolu kültür mirası envanterine katkı yapılmıştır. Bununla beraber 6 m. uzunluğunda ve 3'er metrelik çift şeride sahip Anadolu'nun en geniş yol ağı da bu çalışmalar esnasında ortaya çıkarılmıştır. Antik Çağ'dan yakın tarihimize kadar kullanım gören bu yol ağı aynı zamanda İpek Yolu'nun bir parçası olarak tarih sahnesinde önemli bir konuma sahiptir. Yol ağının ve Bozdağ içerisindeki patika yolların haritalandırılması kısmen tamamlanarak Doğu Lykaonia yol güzergâhları belge altına alınmıştır. Ayrıca yol hattı çevresindeki tarihi kayıtlarda olmayan yeni hanların keşfi ile beraber han kalıntıları da incelenerek devşirme malzemeleri ve dönemsel özellikleri üzerinde çalışma yapılmıştır.

Bölgede yürütülen çalışmalarda bulunan İslami dönemlere ait mezar taşları ve antik dönemlere ait yazıt ve stellerin tanım ve tercümeleri yapılmış ve tüm bölgenin genel karakteristik yapısını belirlemek maksadıyla bir veri sistemi oluşturulmuştur. Bu nedenle aceleci bir yaklaşımla hareket etmeksizin bilimsel yayın çalışmalarını elde edilecek tüm bilgilerin ardından yapılması uygun görülmüştür. Zira uzun yıllar çalışma yapmayı planladığımız bölgeyi tam anlamıyla tanımak ve yanlış bir bilgi aktarımını ortadan kaldırmak için seçici ve bilimsel bir bakış açısıyla hareket etmek istenmiştir. Bu kapsamda başta epigrafik çalışmalar olmak üzere arkeometrik ve fotogrametrik çalışmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

2020 yılından itibaren daha önceki sezonlarda bulunan yazıt ve steller tercüme edilmiş ve yayım sürecine başlanmıştır. Ayrıca arkeometrik çalışmalar doğrultusunda bölgedeki mermer, traverten ve taş ocaklarının tespit çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Keşfedilen ocaklar üzerinde karot cihazı ile numuneler alınmış ve analizi yapılmak üzere S.Ü. Analitik Kimya laboratuvarına teslim edilmişlerdir. Bu yıl arazi ve burada bulunan epigrafik eserlerin tercümeleri ile mermer ocaklarının keşfi ve analizi amaçlı arkeometrik çalışmalar olmak üzere iki farklı safhada araştırmalar yürütülmüştür.

Çalışmalarımızın 5. sezonunda, dijital sistemler kullanılarak bölgenin yerleşim planının tespiti üzerine yoğunlaşılmıştır. 2021 yılı yüzey araştırmalarımızda bir kısmı daha önceki sezonlarda gidilen yerler de dahil olmak üzere arkeolojik yerleşim sahalarının haritalandırılması, mevcut yapıların 3D modellemesi ile bunları birbirine bağlayan yol ağlarının saptanması öncelikli çalışma planımızı teşkil etmiştir. Ayrıca epigrafik çalışmalar da yine bu çalışma döneminde hız kazanarak bölgenin etnik, dini ve sosyolojik yapısı açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

BOZDAĞ MİLLİ PARKI FOTOGRAMETRİ, ARAZİ VE EPİGRAFİ ÇALIŞMALARI

1. Batı Kesimi Çalışmaları

1.1. Ortakonak Mahallesi

Çalışmalarımızın batı kesiminde yer alan ilk yerleşim noktası Ortakonak Mahallesi'dir (Resim:1). Burada bir hanenin duvarında yan yatırılmış olarak bulunan bir adet mezar steli tespit edilmiştir. Yaklaşık 14 satır uzunluğundaki stel fotoğraflanarak belgelenmiştir (Resim:2). Ortakonak Mahallesi sınırlarına giren ve yerleşim yerinin güneydoğusunda bulunan

Höyükler mevkii'nde çalışmalar devam etmiştir. Burada irili ufaklı pek çok höyük ve yapı kalıntısı bulunmakta olup yüzeyde yoğun miktarda seramik ve cam malzeme gözlemlenmektedir. Höyükler mevkii üzerinde tarla kenarında Bizans Dönemi çift sütunu ve payeler görülmüştür. Mahalle muhtarı Ali Can'ın verdiği bilgiye göre bu mimari öğeler tarla sınırı içerisinde kalan han kalıntısının örnekleridir. Daha sonra Höyükler mevkii'nde çalışmalar sürdürülmüş ve höyük yapısı ile bu yapının hemen batısındaki kilise olabilecek yapının ortofoto çekimleri alınmıştır. Kilise ve çevresi defineciler tarafından açılan çukurlar nedeniyle yoğun tahribata uğratıldığı görülmüştür (Resim:3). Yüzeyde görülen seramikler uyarınca ağırlıklı olarak Bizans ve daha geç dönemlere ait seramikler görülmektedir. Höyükler mevkii'nin kuzey kısmında inşa edilen çevre yolunun batı kısmında bir adet lahit gövdesi bulunmuştur.

1.2. Acıdort ve Çengilti Mahallesi

Burada Acıdort Mahallesi'nin batısında bulunan Keşlik mevkii ziyaret edilmiştir. İrili ufaklı pek çok höyük ve yerleşim kalıntısının bulunduğu bölgeden hava fotoğrafları alınarak lokasyon haritası çıkarılmaya çalışılmıştır (Resim:4). Yapılan araştırmada yoğun kalın kaba seramik ve kiremit örnekleri ile beraber 4 adet sikke ele geçmiştir. Ardından yerleşim içerisindeki mezarlık sahası üzerindeki höyüğe gidilerek belgeleme çalışması yapılmıştır. Doğu Batı doğrultulu olarak Ortakonak ile aynı güzergâhta bulunan Acıdort Mahallesi'ne kadar giden saha arkeolojik açıdan höyük ve diğer yapı kalıntıları ile zengin bir yerleşim alanına sahip olmakla birlikte günümüzde tarla alanları içerisinde kalmaktadır. Son olarak buradan Çengilti Mahallesi'nde araştırmalar devam etmiş ancak burada herhangi bir arkeolojik öğeye rastlanılmamıştır.

1.3. Zincirli Mahallesi

Buradaki ilk çalışmalar mahallenin batısında yer alan Zincirli Han ve üzerinde gerçekleştirilmiştir. Zincirli Han'ın ve çevresinin ortofoto çekimleri yapılarak hanın sahip olduğu territoryum saptanmaya çalışılmıştır (Resim:5). Ardından mahalleye gidilerek buradaki arkeolojik buluntular tespit edilmeye çalışılmıştır. Buradaki hanelerin duvarlarında görülen mimari öğelerin yanında mahalle camiinin yanında bir adet paye ve mahallenin başka bir noktasında ise bir adet haç figürlü sütünce bulunmuştur (Resim:6).

1.4. Divanlar Mahallesi

Mahalle sınırları içerisinde bulunan ve Kınık Tepesi olarak bilinen dağlık yamaç üzerinde bir adet kale kalıntısı görülmüş ve fotoğraflanmıştır (Resim:7). Kale modern yerleşim alanının doğu kesiminde Bozdağ'a bakan dağlık alan üzerinde konumlanmaktadır. Defineciler tarafından yoğun şekilde tahrip edilen kalenin iç bölümünde bir adet Bizans Dönemi'ne ait çifte sütun görülmüştür. Kaleye çıkan dağ eteklerinde ve kale çevresinde ise Geç Roma Dönemi seramik örnekleri ile kalın kaba seramik örnekler bulunmuştur. Çoğunlukla dönem ve profil belirtmeyen seramik örneklerin yanı sıra kalypter ve stroter parçalarına da yüzeyde sıkça rastlanılmıştır. Kalenin batı kesiminde ve kalenin yaklaşık 15 m. aşağısında bir istinat duvarı ile sınırlandırılmış bir adet sarnıç tespit edilmiştir.

Çalışmalarımız yine Divanlar Mahallesi içerisinde kalan ve mahallenin güneyine bakan dağ etekleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Cüneyit mevkii olarak bilinen bu kesimde büyük taş ve mermer blokların varlığı saptanmış ve dağlık yamaç üzerine doğru çıkıldıkça kesme taşlardan pek çok galeri ve işlevsel alanlar bulunmuştur. Yamaç boyunca bölüm bölüm işlenen ve murç izlerinin de belirgin olarak görüldüğü mermer ocağı sahaları ile üzüm işlikleri ve bunların öğütülüp muhafaza edildikleri oyuklar tespit edilmiştir (Resim:8). Belli yerlerde basamaklar halinde şekillendirilen mermer blokların yanı sıra keski aletleri vasıtasıyla koparılan blokların taşınabilmesi maksadıyla zemininin eğimine uygun şekilde kızaklandırılan bölümler tespit edilmiştir. 2020 yılında Savatra Antik Kenti'nde keşfettiğimiz ve galeriler halinde olan mermer ocakları ile benzerlik gösteren bu yerde saptanan mermer örnekler görüngüsel olarak tıpkı Savatra'dakine benzeyen siyah beyaz alacalı kaplan postu mermer cinsine yakındır. Yaklaşık 1000 m^2 lik bir alanda saptadığımız bu alan üzerinde su testilerine ait kulplar ve çömlek parçaları ile diğer amorf seramik örnekleri ele geçmiştir.

1.5. Karakaya Mahallesi

Karakaya'da yerleşim yeri içerisinde muhtelif mimari parçalar görülmüştür. Karakaya Mahallesi'nin güneyindeki Göçü Mahallesi'ne doğru giden ve Bozdağ yamaçlarına paralel olarak devam eden yol üzerinde bir adet han kalıntısı saptanmıştır (Resim:9). Han ve çevresinde 3 D modelleme, ortofoto ve alan fotoğrafları alınarak yapı ve çevresi belgeleme altına alınmıştır.

2. Kuzey Kesimi Çalışmaları

2.1. Zulmanda Hanı ve Çevresi

Yüzey araştırmalarımız Bozdağ Milli Parkı'nın kuzey kesiminde devam etmiştir. Altınekin sınırları içerisindeki beldelere gidilerek yerleşim planları ve mevcut yapıların ortofoto çekimi çalışmalarına ağırlık verilmiştir (Resim: 10). İlk olarak Zulmanda Hanı ziyaret edilmiştir. Hanın 3 D modelleme ve ortofotosu alındıktan sonra hanın karşısında bulunan ve Bozdağ'ın yamacına konumlanan yerleşim alanının ortofotosu çıkarılmıştır. Güzergâhımız üzerinde bulunan Koçaş Mahallesi'nde 2017 çalışmalarımız esnasında tespit ettiğimiz lahit gövdesi üzerinde incelemeler yapılmış ve lahitin su kuyusuna bakan kısmında bulunan ve proporsiyonun iki kısımda duran baklava motifinin içindeki kadın betimlemesi fotoğraflanmıştır. Khiton üzerine himation giymiş ve bir kolu dirsekten kırılarak himation içerisine gizlenmiş pudicitia duruşunda tasvir edilen figürün orta kompozisyonunda bir tabula ansata bulunmaktadır.

2.2. Giymir Mahallesi (Perta Antik Kenti)

Roma İmparator'u Hadiranuas'un (M.S. 117-138) Galatia ziyareti sırasında Perta Antik Kentini ziyaret ettiği ve imparatorun onuruna koloni kenti olarak kurulduğu bilinmektedir.[1]

1 Mitchell, Stephen (1993). Anatolia, Land, Men and Gods in Asia Minor: The Celts and the Impact of Roman Rule. I-II, Oxford-New York: Oxford University Press.

Söz konusu kentte daha önceki yıllarda araştırma yapıldığı gibi 2021 yılı yüzey araştırmasında da çalışma planına dâhil edilmiştir. Giymir Mahallesi'ndeki höyük ve onun doğu tarafına bakan yamaçlar üzerinde ortofoto çekimleri yapılarak yapı tespiti konusunda bir ön araştırma uygulanmıştır (Resim:11). Bu kapsamda yerleşimin doğu kısmında bulunan tepelik alanda doğu-batı doğrultulu bir kilise ve ona ait temenos duvarı saptanmıştır (Resim:12). Kilisenin bulunduğu alanın batısında daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda kaya oygu mezarlar ve kayalar üzerine kazınmış haç figürleri tespit edilmişti. Bu keşif ile birlikte kentin Bizans evresindeki konumu hakkında da bir bilgi elde edilmiş oldu. Ardından mahalle içi ziyaret edilerek yazıtlı bloklar tespit edilmiştir. Söz konusu yazıtlar ve bazı mimari öğeler belgelenerek çalışmalar sonlandırılmıştır.

2.3. İpekler Mahallesi

İpeklerde ilk olarak mahalle girişinin batı kısmına düşen tepelik alanda bir adet mağara keşfedilmiştir. Dar bir girişin ardından genişleyen galerilerle çevrili olan mağaranın duvarlarında Grekçe yazıların yanı sıra bir adet Arapça yazı görülmüştür (Resim: 13). Ardından bu mağaranın kuzeye bakan dağlık kesiminde at ve süvari betimlemeleri fotoğraflanmıştır. Son olarak 2018 yılında ziyaret edilen Kakağıl Mevkii'nde bir adet üzüm işliği ile üzümlerin muhafaza edildiği defineciler tarafından ortaya çıkarılmış olan bir mahzen görülmüştür. İşlik defineciler tarafından tahribata uğratılmıştır (Resim: 14). Bu tepelik alanın üzerinde ise 2019 yılında tespit edilen adet kule kalıntısı bulunmaktadır.

3. Doğu Kesimi Çalışmaları

3.1. Obruk Han

Doğu kesiminin ilk ziyaret noktası Obruk Han olmuştur. Karatay Belediyesi'nin girişimleri ile başlatılan restorasyon çalışmaları sonucu kullanıma açılan alanlar üzerinde yaptığımız araştırmalarda birçok yazıt tespit edilmiştir (Resim:15). Burada yapılan restorasyon çalışmaları nedeniyle hanın iç kısmı yıkılmış ve etrafa saçılmış bloklardan temizlenerek iç mekan açıklığa kavuşturulmuştur. Bu nedenle handa daha önce tespit edilememiş olan tonozlu yapılar içerisinde yazıtlı blokların olduğu anlaşılmaktadır (Resim:16). Bu bloklar fotoğraflanarak epigrafik çalışmalar için detaylı belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

3.2. Akörenkışla Mahallesi

Akörenkışla'da çift haç figürlü üst yapı öğesi olmak üzere yer yer evlerin duvarlarında görülen haç figürlü bloklar tespit edilmiştir (Resim:17). Akörenkışla'da bulunan bir su kuyusunda sıralanmış devşirme blokların yanında runik alfabe ile yazılmış bir yazıt keşfedilmiştir (Resim:18). Yazıtın çevirisi uyarınca Erken Türk Dönemi'ne ait bir yazıt olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra Akörenkışla'ya bağlı Eğrikuyu Yaylası'nda bir adet yan cephesi tahribat sonucu silik durumda olan yazıtlı ve ön cephesi çift yılan figürlü bir stel bulunmuştur (Resim:19). Eğrikuyu Camii'nin giriş kapısı önünde merkezde rozet motifli olan haç figürlü

bir levha ile cami duvarında yer alan ve antitetik şekilde iki kuş figürünün ortasında haç figürü olan çelenk motifi ile çevirili bir blok saptanmıştır. Yine Akörenkışla'ya bağlı Höyüklü Yaylası'na gidilerek buradaki höyüğün hava fotoğrafları alınmıştır. Burada höyük üzerinde bir adet sikke bulunmuş ve belgelenmiştir. Daha sonra Akörenkışla'ya bağlı Gavur Damları Mevkii'ne gidilmiştir. Burada galeriler halinde murç izlerinin yoğun olarak görüldüğü taş ocaklarına rastlanmıştır. Bu galerilerden biri defineciler tarafından kazılmış ve alanın alt bölümünde bir duvar sırası görüşmüştür. Duvar kısmen tahrip edilmiştir. Bu yapının yan cephelerinde haç figürleri görülmektedir. Son olarak Kızboğan Mevkii yakınlarında bir adet sarnıç belgelenmiştir. Yine burada bir hanenin giriş kısmında bir adet merkez kompozisyonu rozet motifi olmak üzere haç motifli bir blok bulunmuştur (Resim:20).

3.3. Beşağıl Mahallesi (Kana Antik Kenti)

Bozdağ'ın doğu hattındaki bir diğer yeri Beşağıl Mahallesi olmuştur. Buradaki Kızkuyu Mevkii'nde defineciler tarafından ciddi tahribatların yapıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Kesmekaya mevkii ve civarında ortofoto çalışması yapılmıştır (Resim:21). Ayrıca Kesmekaya'da bir adet insan figürü görülmüş ve belgelenmiştir.

3.4. Yağlıbayat Mahallesi (Savatra Antik Kenti)

Bir sonraki çalışma alanı Yağlıbayat Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Savatra Antik Kenti ziyaret edilmiştir. Antik kaynaklar tarafından bahsedilen Savatra'dan; Strabon Geographıka (Antik Anadolu Coğrafyası) adlı eserinde Lykaonia Bölgesi'nin kentleri ile ilgili bilgiler aktarırken, Savatra/Soatra'dan; Garsaura yakınlarında, suyun para ile satıldığı, dünyanın en derin kuyularının bulunduğu yer olarak söz etmiştir[2]. Ramsay ise Strabon'un yer tarifine dayanarak, Eskil'in dört saat güney-batısındaki ören yerini tarif etmektedir[3]. Ayrıca, M.Ö. 27 yıllarından itibaren ise Roma Dönemi'ne ait darphane merkezlerinden biri Lykaonia Birliği'ne bağlı olduğunu gösteren sikkeler mevcuttur.[4] Bizans Dönemin 'de ise önemli bir piskoposluk merkezi olan Savatra, 381 yılındaki İstanbul Konsili ve 451 yılındaki Kadıköy Konsili'ne temsilci göndermiş olması kentin önemini bu evre içerisinde de göstermiştir.[5] Roma Dönemi'nde coğrafi sınırların değişmesiyle kent zaman zaman Galatia ve Lykaonia bölgesi içinde gösterildiği bilinmektedir. Roma'nın erken dönem bölge teşkilatlanması esnasında Savatra Kenti, Galatia Bölgesi'nde yer almıştır[6]. M.S. 370/372 yıllarındaki yeni düzenlemeyle Lykaonia Bölgesi içinde gösterilmeye başlanmıştır[7]. Savatra Antik Kenti'nin bulunduğu alan ziyaret edilen son yerleşim durağımız olmuştur. Burada yapılan çalışmalarda

2 Strabon, *Geographika, (Antik Anadolu Coğrafyası),* (Çev. Adnan Pekman),İstanbul 2000, s. XII-6-I.

3 W. M., Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası,* (Çev. Mihir Pektaş), İstanbul 1960, s. 380.

4 Hans Von Aulock, *Münzen und Stadte Lykaoniens.* İstanbul. Tübingen 1976, s. 73.

5 Hasan Bahar, Eskiçağ'da Konya, s. 293; Michek Le Quien, Oriens Christianus, s. I, 1083, 1901.

6 [6] M, Kadıoğlu, *Roma Dönemi'nde Anadolu,* Ankara 2009, S. 23.

7 Bahar, Eskiçağ'da Konya, s. 291.

bir kırık olmak üzere iki adet yazıt tespit edilmiştir (Resim:22). Bölgenin yerleşim haritasının belirlenmesi maksadıyla kale, höyük ve çevresinin ortofotoları alınmıştır (Resim:23). Bu çalışmalarının ardından arazi çalışmaları sonlandırılmıştır.

SONUÇ

Bozdağ Milli Parkı ve çevresinde yürüttüğümüz çalışmalar bölgenin doğu, batı ve kuzey bölgeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. 5. Sezonu gerçekleştirdiğimiz bu yılki yüzey araştırmalarımızda ortofoto çalışmalarında elde ettiğimiz veriler sayesinde önemli yerleşim kalıntıları tespit edilmiştir. Ayrıca başta Obruk Han olmak üzere birçok yazıt da belgeleme altına alınarak tarihsel dökümantasyonun artırılması sağlanmıştır. Özellikle geçen Savatra Antik Kentinde bulduğumuz Türkopol (Türkoğlu) yazıtından sonra İslam öncesi Türklerin barlığına dair araştırmalar yoğunlaştırılmış ve bu kapsamda biri Akörenkışla'da diğeri ise Obruk Han'da olmak üzere runik alfabe ile yazılmış iki adet Erken Türk dönemi yazıtına ulaşılmıştır. Böylece Türklerin bu coğrafyada çok daha önceden iskân ettiği kanıtlanmıştır. Çalışma alanımızın güney bölgesi bakanlığımızın müsaadesiyle gelecek yıl araştırılmak üzere rezerv alanı olarak bırakılmıştır.

Erken dönem Türk tarihiyle ilgili bilgi veren kaynakların yetersiz olması, mevcut çalışmaların taraflı ve çelişkili ifadelerden oluşması[8] karşımıza önemli bir sorun olarak çıkmaktadır. Kök-Türk Kitabeleri öncesine dair Türkçe yazılı kaynaklara erişimin henüz tamamıyla sağlanamaması ve konar-göçer olan Türklerin arkalarında çok fazla iz bırakmadan dinamik bir hayat yaşamaları, Türk tarihinin aydınlatılmasını güçleştirmektedir.

Erken dönem Türklerde, ölümden sonra kişinin ruhunun bedeni kuş şeklinde terk ettiği inancı mevcuttur. Bu nedenle, ölen kişilerin onuruna dikilen taş heykellerde kuşlar temsil edilmiştir. Ayrıca kurganlarda yapılan incelemelerde, bu inancı yansıması görülmektedir. 1988 yılında Kazakistan'ın doğusunda bulunan Kuruk'daki kurganda yapılan araştırmalarda ölen kişiyle birlikte dört adet altın kartalın gömüldüğü görülmüştür.

Tüm bulgular göz önüne alındığında Konya'da farklı kültürlerin oluşmasına imkân veren şartlar, erken dönemlerden itibaren varlığını göstermiştir. Konya coğrafyasının doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde birçok kültür coğrafyasının merkezinde bulunması, çeşitli yol ve geçitlerle ulaşılabilir konumda bulunması nedeniyle erken dönemlerden itibaren birçok topluluğun göçüne maruz kalmıştır. Ayrıca Konya'nın düzlük arazi yapısı, hayvancılığa ve tarıma elverişli olması ve bozkır kültürünün doğduğu topraklarla aynı özellikleri taşıması Konya'yı çekici kılan diğer özellikleridir.

KAYNAKÇA

Strabon, *'Geographika', (Antik Anadolu Coğrafyası),* (Çev. Adnan Pekman),İstanbul 2000.

W. M., Ramsay, *'Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası',* (Çev. Mihir Pektaş), İstanbul 1960.

Hans Von Aulock, '*Münzen und Stadte Lykaoniens'.* İstanbul. Tübingen 1976.

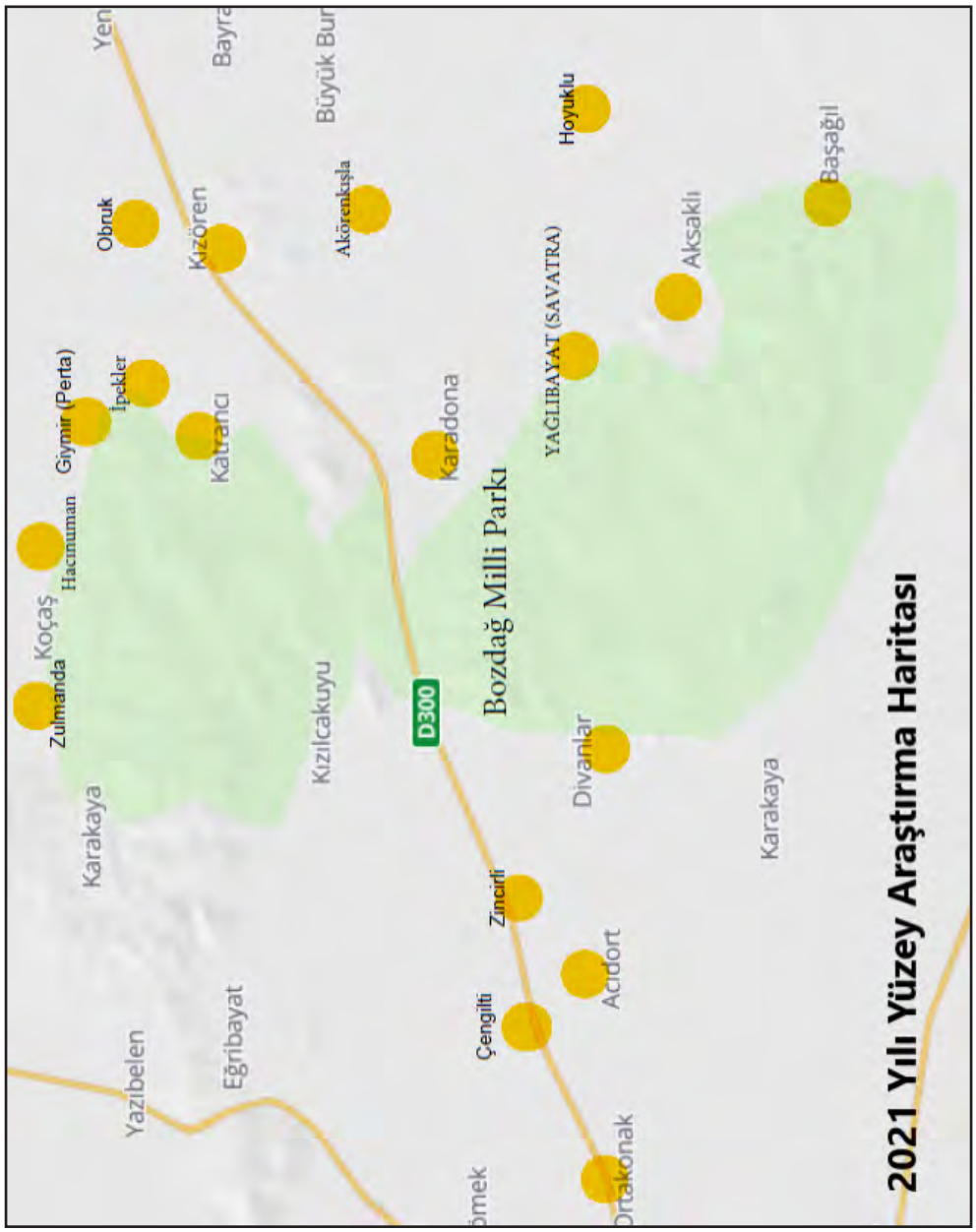
http://asam.org.tr/turk-tarihinde-r1a-r1b-mucadelesi, (Erişim Tarihi: 10.11.2019).

Mitchell, Stephen (1993). '*Anatolia, Land, Men and Gods in Asia Minor: The Celts and the Impact of Roman Rule'*. I-II, Oxford-New York: Oxford University Press.

Işık İ. – Sarp O. – Erdem M. N., "*2017 Yılı Konya İli, Karatay ve Altınekin İlçeleri, Bozdağ Milli Parkı Doğu ve Kuzey Kesimi Yüzey Araştırması*", Araştırma Sonuçları Toplantısı 36, Cilt 2 [2018], Ankara.

Hasan Bahar, '*Eskiçağ'da Konya*', s. 293; Michek Le Quien, Oriens Christianus, s. I, 1083, 1901.

M, Kadıoğlu, '*Roma Dönemi'nde Anadolu',* Ankara 2009.

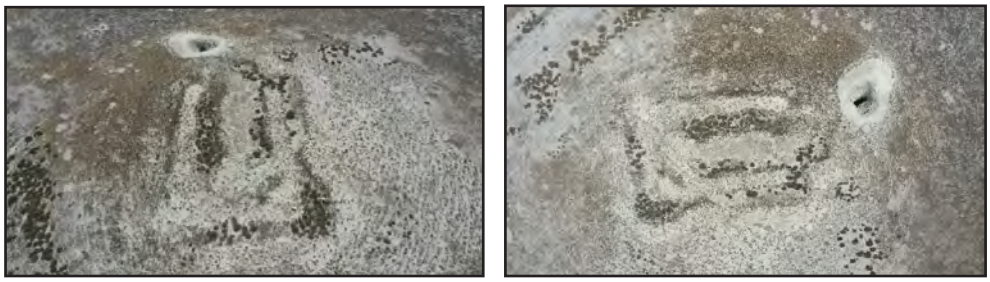
Harita 1: 2021 Yılı için ziyareti planlanan yerleşim alanları.

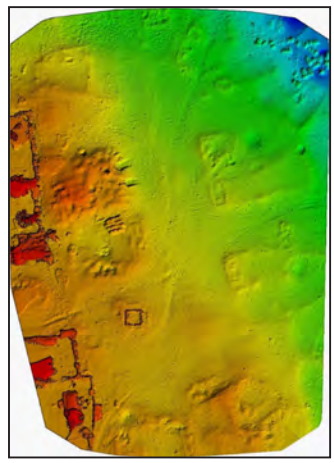
Resim 1: Ortakonak Höyükler Mevkii genel görünüm.

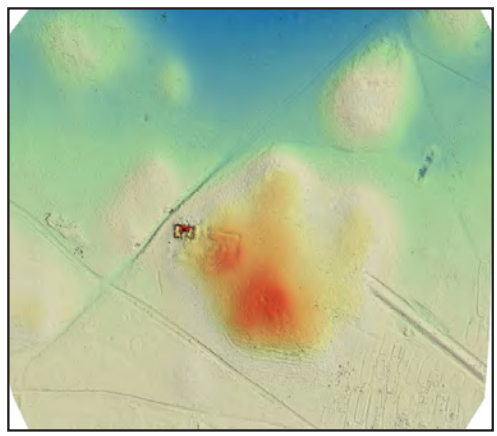
Resim 2: Ortakonak'ta bulunan stel.

Resim 3: Höyükler Mevkii kilise temel kalıntısı ile defineciler tarafından açılan çukur.

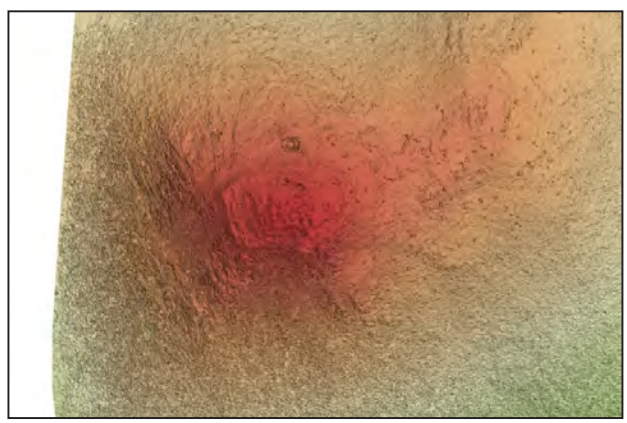
Resim 4: Acıdort-Keşlik Mevkii ortofoto çekiminde tespit edilen yapı temelleri (DMS).

Resim 5: Zincirli Han ve çevresinin ortofoto çekimi (DMS).

Resim 6: Zincirli Mahallesi'nde görülen mimari öğeler.

Resim 7: Divanlar Mahallesi Kınık Tepesi'ndeki kalenin ortofotosu.

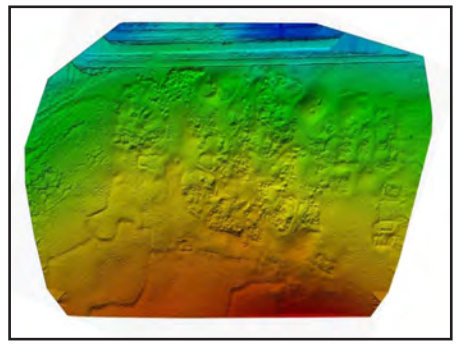

Resim 8: Divanlar / Cüneyit mevkii (İşlik).

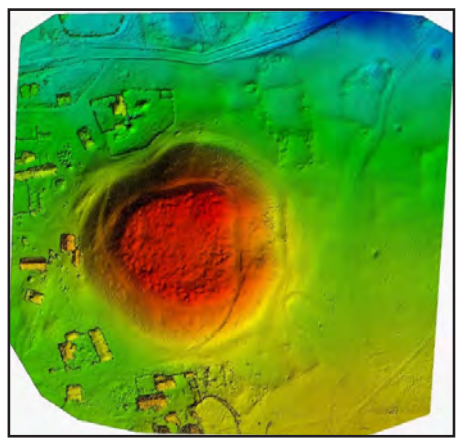

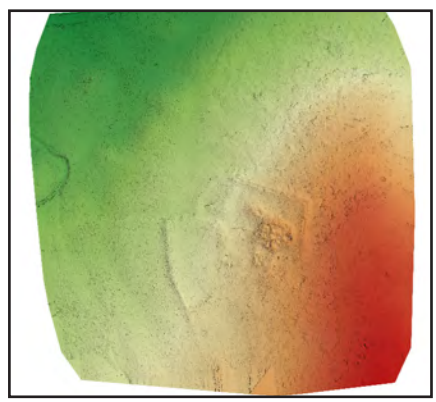
Resim 9: Karakaya-Göçü arasında yer alan han kalıntısı.

Resim 10: Zulmanda Hanı karşısındaki yerleşim alanının ortofoto çekimi.

Resim 11: Giymir (Perta) Höyük ve çevresinin ortofoto çekimi.

Resim 12: Giymir (Perta) tespit edilen kilise ve temenos duvarı.

Resim 13: İpekler'de tespit edilen mağara resimleri.

Resim 14: İpekler'deki üzüm işliği.

"TELMESSOS YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2021"

İsa KIZGUT*

Telmessos Yüzey Araştırmaları'nın ilk sezonu Bakanlık Temsilcisi İstanbul 1 numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanı Gürkan BİRGÜN gözetiminde 16.08.2021 günü başlamış 12 Eylül 2021 tarihinde son bulmuştur. Çalışmalar ***Şövalye*** *Adası'*nda gerçekleştirilmiş, sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Çalışmalar sırasında ekipte yer alan bazı üyeler Covid-19 karantinası nedeniyle çalışmalara katılamamıştır. Başkanlığımda gerçekleştirilen çalışmalara Doç. Dr. Erdoğan ASLAN, Dr. Öğr. Üyesi Nisa ERKOVAN YILMAZ, Ark. Pınar DÖĞERLİ BAŞERKAFAOĞLU, Ark. Faruk Furkan YAŞA, Ark. Ayşe TAŞKESEN ve Dalgıç Aslısu BAŞERKAFAOĞLU katılmışlardır[1].

Çalışmalar Şövalye Adası üzerindeki kalıntıların harita üzerine işlenmesi ile başlanmış, tanımlamaları yapılmış, fotograflanarak belgelenmiştir. Adanın sahili tamamen incelenerek kara üzerindeki yapılarla su altında kalan yapıların yapı ve/veya kalıntıların ilişkileri araştırılmış, ölçümleri yapılmadığı için değerlendirmeleri gelecek sezona bırakılmıştır.

TARİHÇE:

1.5 Km uzunluğundaki ada üzerinde modern yapılaşma, sit dereceleri belirlenip uygulanmadan önce başladığı için tarihi kalıntılar üzerinde tahribat ve eksilmeler yaşanmış, ada yaşamının getirdiği zorluklar nedeniyle de kaderine terk edilen eserler genellikle ada halkı tarafından çöplük olarak günümüze dek kullanılmaya devam etmiştir.

Yerleşim; tarihi kaynaklarda Lykia'nın bir adası olarak *Makra* olarak ilk kez İÖ. 1. Yüzyılda görülür. Pilinius adayı, Macris adı ile Fethiye Körfezi içerisindeki Kızıl Ada, Yassıca Ada ile Delikadalar arasına konumlandırmıştır. İS. 5. Yüzyıla dek adı pek anılmayan, İS. 451 yılında Khalkedon (Kadıköy) konseyine Telmessos ve Makra Adası adına piskopos Zenodotos'un katıldığının bildirilmesi ile yeniden anılmaya başlanır. İS. 10. Yüzyıldan sonra adanın Makra adı Telmessos kentine geçmiş ve Telmessos kenti bu dönemden sonra Makri olarak adlandırılmıştır. Adanın ismi ise *Palaio Makri* (Eski Makri) olarak değişmiştir.

Adanın günümüzde kullanılan Şövalye adı ise, Kudüslü Aziz Johannes'in emriyle İS. 1306 yılında, Haçlı Seferleri esnasında Rhodos ve çevresini kontrol altına alan, Makri (Telmessos) limanından yararlanan Rhodos Şövalyelerinden gelmektedir. Söz konusu şövalyeler Liman ile birlikte adayı da idare altına almış ve buraya yerleşerek çeşitli tahkimatlar yaptırtmışlardır. Günümüz halkı ada için Meğri, Eski Meğri, Fethiye Adası gibi adları kullansalar da yaygın kullanım *"Şövalye Adası"*dır.

* Prof. Dr. İsa KIZGUT, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

1 Araştırma izni için Genel Müdürlüğümüze, ihtiyaçlarımızı karşılayan Lamatur Şirketi ve Pınar DÖĞERLİ BAŞERKAFAOĞLU'na, desteklerinden ötürü Sayın Ali DÖĞERLİ ve ailesine, temizlik çalışmalarına destek veren Fethiye Belediye Başkanlığı ve Fethiye Kaymakamlığı ile çalışanlarına, araştırmaya katılan tüm meslektaşlarıma teşekkür ederim.

TOPOGRAFYA: Telmessos Liman ağzını kuzeyden kapatan ada yaklaşık 24 hektar genişliğinde, uzun ve dar bir formda devam eder, güney batıda genişleyerek çatal forma dönüşür, çatalın kısa bölümü batıya uzun ve geniş kısmı güney batıya yöneliktir. (Resim: 1). Doğu bölümde deniz seviyesinden başlayıp kısa alanda yükselir, bir süre ilerledikten sonra rakım oldukça düşer. Batı kısım başlarken tekrar yükselen topografya denizle karşılaşıldığında en yüksek rakıma ulaşılır. Adanın güney ve kuzey bölümleri sahildir ancak çökmeler nedeniyle bazı bölümler doğrudan denizle irtibat halindedir. Antik dönem ve son yüzyılda yaşanan depremler nedeniyle çepeçevre kıyının 1 ila 1.5 metre çöktüğü kayıtlardan bilinmektedir, söz konusu çöküntüde 3m ila 10m arasında değişen zemin genişlikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle yapıların bazı kısımları su altındadır.

ŞEHİRCİLİK: Yerleşim için küçük olarak nitelendirebileceğimiz ada üzerinde erken dönemlere (Roma ve Öncesi Dönemlere) tarihlenebilecek plan ve bu bağlamda yapılar görülmemektedir. Günümüze dek korunagelmiş yapıların ve surların Roma Dönemi sonrası özellikler taşıması, mevcut yerleşim planının geç dönemlerde, tamamen planlı ve düzenli şehircilik anlayışıyla tasarlandığını söylemek pek mümkün görülmemektedir. Çünkü Hristiyanlık Dönemi ve sonrasında Ortaçağda yapılan ekleme ve/veya düzenlemeler rahat ve huzurlu ortamlarda yapılmamıştır. Yaşama telaşı ve uğraşı ya da varolma savaşı verilen ortamlarda planlı bir düzenleme beklemek doğru olmayacaktır. Ancak; tüm bu olumsuzluklara karşın konutların batı sur içerisinde nekropolün ise sur dışında konumlandırıldığı anlaşılmış, kendi içerisinde duruma uygun bir planlama yapıldığı tespit edilmiştir(Harita: 1). Kuzey batı bölümde yer alan ve yaklaşık 4-5 dönüme yayılan konutlar tamamen yıkıldığı ve kazı yapılamadığı için herhangi bir plan çıkarmak mümkün olmamıştır. Kuzey, doğu ve batısı deniz bakışımlı alanda yıkıntı malzemesi nedeniyle sokaklar da belirlenememiştir. Hemen güneybatıda kalan nekropol alanı ise tam ölçülemese de yaklaşık iki-üç dönümlük alanı kaplamaktadır.

Kamu yapıları olarak tespit ettiğimiz hamam surun dışında ve kuzey sahilde yer alırken, kilise ve iki şapel doğu surların içerisindedir. Adanın batısından doğusuna baştan boya uzanan yürüme yolu, sıkıştırılmış toprak ve taş parçalarından oluşturulmuştur. Ana yol görünümündeki bu yoldan adanın kuzeyine ve güneyine ara yollar bulunmaktadır fakat modern düzenleme ve taş döşemeler nedeniyle antik yol kalıntıları görülmemektedir.

SU SİSTEMLERİ: Yerleşimde herhangi bir su kaynağı olmadığı için sistemin ana yapısı olarak sarnıçlar öne çıkmaktadır. Çok sayıda sarnıcın tespit edildiği yerleşimde bazı modern evlerin hala aynı yöntemi kullandığı görülmüştür. Yerleşimin iç kesimlerinde bulunan sarnıç sayısı sahil kesimlerine göre daha azdır ve küçük ölçülerdedir. Sahilde yer alan sarnıçlarda denize doğru yönlendirilmiş künkler tespit edilmiştir. Bu sarnıçların herhangi bir yapı ve/veya yapı kompleksiyle bağlantısı olmadığı için yağmur suyundan çok dışarıdan getirilen taşıma suyun biriktirilmesi için oluşturulduğu düşünülmektedir.

BİTKİ ÖRTÜSÜ: Ada üzerinde yabani zeytin ağacının (Olea-Oleaster) çokluğu dikkat çekmektedir. Sakinler az miktarda ağacı aşılayarak ürün verimini arttırmıştır. İkinci yoğun bitki keçi boynuzudur (Ceratonia siliqua) Tipik Akdeniz bitki örtüsünün ürünlerini sergileyen

adada Zakkum (Nerium oleander) de oldukça yoğundur. Temmuz-Ağustos aylarında yukarıda sözü edilen bitkiler dışında farklı fakat sayıca az bitkiler de görülmektedir. İlkbahar ve kışn aylarında çeşitliliğin artacağı beklenmektedir.

ÇALIŞMALAR-TESPİTLER: Ada üzerinde yapılan ilk gözlemler sonunda surla çevrili yerleşimin batı kısmında daha fazla ve güçlü sur duvarları olduğu ve bu alanın daha yoğun kullanıldığı anlaşılmıştır. Doğu kısmında korunmuş sur duvarı daha azdır. Surlar içerisinde dinsel yapılar dışında tespit edilen kamu yapısı da fazla değildir.

Sur Duvarları: Çıkarılan batı bölüm planına göre surların yer yer yıkıldığı, bazı burçların korunduğu diğerlerinin kısmen ya da büyük bölümünün tahrip olduğu görülmüştür. Yapılardan devşirilen büyük bloklar ile daha çok yerel kayalardan elde edilmiş düzgün olmayan irili ufaklı taş ve bol harçla örülmüş duvarlar oldukça güçlü görünmektedir. Korunmuş en yüksek yeri 5m olan surların duvar kalınlıkları 1.20 ile 1.70m arasında değişmektedir(Resim 2). Doğudan gelen suru batıya bağlayan Güney Burç oldukça iyi korunmuştur. Batı duvar 5.60, güney duvar 4.85, doğu duvar 5.40 ve kuzey duvar 4.82m uzunluklardadır. Duvar kalınlığı 1.20m olan burcun kapısı kuzeyde ve 0.80m, güneye (denize bakan) yüzdeki pencere açıklığı 0.70mx0.87m dir. İç yükseklik mevcut dolgu ile 2.80, batı dış duvar yüksekliği 2.50, doğu dış duvar yüksekliği 2.30, güney dış duvar yüksekliği 3.90m, kuzey dış duvar yüksekliği ise 1.70m ölçülmüştür. Normal bir oda ölçülerindeki burç, kullanım amacına uygun tasarlanmıştır. Batı yönde bulunan burç tahrip olduğundan ölçüleri alınamamıştır.

Güneybatıdan kuzeydoğuya uzanan sur duvarının ortalarında, nekropol alanının başlangıcına yakın yerde bir kapı açıklığı bulunmaktadır. 3.70 ölçülerindeki kapının her iki yanında ve duvarın içerisinde bulunan dörtgen oyukların işlevi üzerine iki düşünce geliştirilmiştir. Birincisi; sur duvarlarında görülen yuvarlak formlu oyuklar ile bazı yerlerde korunmuş künk parçaları suyla ilişkili olduğudur(Resim: 3). İkincisi ise; dörtgen formu ve oyuğun sürekliliğinin olmaması nedeniyle kilit amaçlı hatıl yuvaları olduğudur.

Daha az sur duvarları görülen adanın doğu bölümünde, yapılan gözlemlere göre bir kısmının modern evlerin altına gittiği, yer yer tahribatlar olduğu tespit edilmiştir. Surlara bağlı olan bazı duvarların deniz altına doğru devam ettiği de görülmüştür. Bu duvarların tanımları gelecek sezon yapılacak çalışmalarla gerçekleştirilecektir.

Güney Yapı: Adanın doğu yarısında, yapıya göre kuzey yamaçtan denize doğru inen 0.65m kalınlığındaki duvar, yapının batı duvarına birleşerek sonlanmaktadır. Hem büyük bir zeytin ağacının hem de alt yapı çalışması için yapılan kazının etkisiyle yapının planı bozulmuştur. Tek mekân olarak gözlemlenen yapının genişliği 3.74m ölçülürken uzunluğu tespit edilememiştir. İri ve düzgün bloklarla birlikte moloz taşların da kullanıldığı duvar örgüsünde derz üzerine çizgiler dikkat çekmektedir. Bu teknikte derzlerin ince bir sıva ile kapatılması ve çift çizgi çekilmesi şeklinde gerçeklelştirilir. M.S. 4. Yüzyıl ile 13. Yüzyıl arasında görülmektedir. Yapının güney duvarı deniz tarafına açılan bir kapı ile ikiye bölünür ve her iki tarafta simetrik ve kemerli nişler bulunur. 0.28m derinlikteki nişlerin genişliği 1.85m. kapı

açıklığı 1.10m. duvar kalınlığı ise 0.80metredir. Kuzey duvar tam olarak ölçülememiş, mekânı doğu yönde kapatan duvardan 1.92m devam ettikten sonra bir nişle sonlanmaktadır. Fakat bu bölüm, duvar örgü tekniği nedeniyle ana yapıdan farklıdır ve sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Bu eklenti, yapının karakteristiğini ve işlevini değiştirmiş olmalıdır. Kuzey duvarın batı ucundan 6.95m sonrasında kuzeye 1.05m genişliğinde bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Topografyası daha yüksek olan bu bölüme kapı açılabilmesi için ön tarafta mutlaka bir teras duvarı gerekmektedir ancak, dolgu nedeniyle görülmemektedir. Korunmuş en yüksek duvar, deniz tarafında dıştan 3.25m. zeminde oluşturulmuş platform, yapı boyunca uzanırken genişliği deniz yönünde 3m ölçülmüştür. Bu platformun altında sarnıç olduğu düşünülmektedir. Hem deniz hem de kara tarafına kapı açılmış olması, tek mekânlı yapısı, altında sarnıç bulunması ve özenli duvar işçiliği yapının resmi özellik taşıyabileceğini düşündürtmektedir. Ancak yerleşime giriş için zor bir topografya da bulunması bu düşünceyi zorlayan bir özelliktir. Güney Yapının doğu bitiminden sonra, su altında, dikdörtgen ve tek mekanlı bir yapı bulunmaktadır. Bu bağlamda iki yapının ilişkili olduğu düşünülmekte, çöküntü gerçekleşmeden önce eğimin bu kadar fazla olmadığı düşünülürse güney ve kuzey kapıların işlerlik kazanması mantıklı görünmektedir. Böylece güney yapı, deniz ve kara bağlantılı her iki kapının kullanıldığı, sur duvarına bitişik, denizle bağlantılı işlerin gerçekleştirildiği bir yapı olmalıdır. Ayrıca; alt kotta ve kendine ait bir sarnıcının bulunduğu, bu bağlamda kendine yeten durumu, merkezi yerleşim merkezine uzak konumu yapıyı biraz daha özel kılmaktadır.

Hamam?: Kuzey sahilin batı kısmına daha yakın alanında güçlü duvarları, büyüklüğü ve hareketli planı ile bir yapı dikkat çekmektedir (Resim: 4) Hristyanlık Dönemi hamamlarının sadece yıkanma işlevli yapılar olmadığı, sosyal ve siyasi tartışmaların yapıldığı, yemekli toplantılar düzenlendiği ve dinlenme buluşmalarının gerçekleştirildiği çok amaçlı planlandığı bilinmektedir[2]. Adanın en büyük kompleksi olduğu düşünülen yapının duvarları iri, düzgün blok ile moloz taşlarla ve harçla örülmüş, aralarda iki veya üç sıra tuğla bağlayıcı olarak kullanılmış ve duvar yüzeylerinin de harçla sıvandığı anlaşılmıştır(Resim: 5)

Doğu Roma İmparatorluğu'nda başkent ve metropol sayılabilecek kentlerde "almaşık duvar" örgüsü tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin içerisinde İS 5. Yy'dan itibaren birçok önemli yapıda "almaşık duvarın" en önemli örgesi horizontal tuğla şeritleri duvar örgüsünde kullanılmıştır.

MS. 5. Yy'dan itibaren yoğun şekilde gözlemlenen almaşık duvar ögesinin horizontal tuğla şeritleri, sürekli tekrar eden bir öge olarak değil de duvar örgüsünde tekil olarak yer alıyorsa "gizli hatıl tekniği" olarak nitelendirilmektedir. Gizli hatıl tekniği, M.S 5. Yy'daki kullanımdan tamamen farklı bir yöntem içermektedir. Gizli hatıl tekniği olarak nitelendirilen aralıklı, eşit yükseklikteki tuğla şeritleri, M.S 10 – 14. Yy arasında yoğun olarak kullanılmıştı.

Planını çıkarmak pek kolay olmayan yapının yıkılmış ve eksik duvarları, duvar gidiş yönlerine göre tamamlanmaya çalışılmış ve öneri olarak plan çıkarılmıştır(Resim: 6). Kapalı mekânların azlığı, boş alanların (bahçe) fazlalığı dikkat çeken yapının, yapılan tamam-

2 Necipoğlu, N., "Bizans İstanbul'u" *İstanbul'un Dört Çağı,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999. 24.; Ertuğrul, A., "Hamam Yapıları ve Literatürü" Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Cilt 7, Sayı 13. 2009. 241-266.

lamalara göre kıyıya yakın olması, güçlü duvarları, batı duvarında preafurnium (külhan) olabilecek bir örgenin bulunması hamam olabileceğini düşündürtmektedir(Resim: 13A). Duvar örgü sistemi, duvarların kalın ve güçlü olması, sıva tekniği yapının 10-14. yüzyıla tarihlenebileceğini gösteren özelliklerdir.

Şapel: Adanın doğu kısmına daha yakın, özel mülkiyet bir konutun bahçesinde bulunan yapı peyzajın bir öğesi gibi görünmektedir. Doğu-batı uzantılı yapının doğusu apsisli ve tek mekânladır. Kapı güney yönde ve 1.10m genişliğindedir (Resim: 7). 0.65m kalınlıkta olan duvarlar 1.00m yüksekliğinde korunmuştur. Kuzey duvar, şapeli geçerek doğuya düzgünce uzanmaktadır. Zemin dolgu ile kaplı olduğundan döşemenin niceliği tespit edilememiştir. Mekân içerisinde batı duvara yakın duran çapları farklı iki adet sütun parçası bulunmaktadır. Birinci sütun 0.25m çapında 0.57m yüksekliğinde, ikinci parça ise 0.35m çapında ve 0.76m yüksekliğinde korunmuştur.

Mezarlı Kilise?: Mozaikli Kilise'nin 100m doğusunda, yine özel mülkiyet arsasında yapılan kurtarma kazısı ile gün yüzüne çıkan yapının planı, kazı tamamlanmadığı için tam okunamamaktadır(Resim: 8). Ancak mekânların ikisinde, üzeri dörtgen plakalarla örtülü toplam üç adet mezar bulunmaktadır. Örtü plakaları dağıldığı için mezar içerisindeki iskeletlerin bazı kemikleri görülmekte idi. (Bitki artıkları temizlendikten sonra plakalar düzgünce yerleştirilerek üzerleri tekrar örtülmüştür) En doğuda bulunan ve doğu-batı uzantılı mezarın iç ölçüleri uzunluğu 2.10, batı dar kenar 0.45, doğu dar kenar ise 0.24m dir. Ortadaki mezarın ölçüleri; uzunl1ık 1.85m, batı dar yüz 0.50m, doğu dar yüz ise 0.26m. ölçülmüştür. Üçüncü mezar kuzey güney-güney doğrultulu ve diğerine bitişik mekânda yer almaktadır. Ölçüleri, uzunluk 2.00m, kuzey dar yüz 0.28m, güney dar yüz 0.42m. dir.

Yapı içerisinde, sütun parçası ile başlık parçası bulunmaktadır. Çok net veriler bulunmasa da, mezarların mekânla birlikte bulunması, başlık parçasının Hristiyanlık dönemi bezeği taşıması yapının kilise olabileceğini düşündürtmektedir.

Mozaik Zeminli Batı Kilise: Yerleşimin ortalarında yer alan yapı, özel mülkiyet alanında olduğu için yapılan temel kazısı sırasında antik kalıntılara rastlanınca Fethiye Müze Müdürlüğü tarafından 2015 yılında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiş ve mozaikli zemini olan yapı gün yüzüne çıkartılmıştır. (Resim: 9) Ancak yapının doğu bölümü diğer parsele uzandığından kazı tamamlanamamış ve yapının planı tamamlanamamıştır. Duvar kalınlığı 0.72m olan yapının kuzey mekân 2.20, orta mekân 1.20m genişliğindedir ve mozaik zeminlidir. Kırmızı, beyaz ve mavi teseractlardan oluşturulan mozaik döşemde geometrik desenler tercih edilmiştir (Resim: 10). Üçüncü nif olması beklenen güney mekân tahrip olmuştur. Binanın yönü (doğu-batı uzantılı), zeminin mozaik döşemi, üç nefli planı ve bunların yanında hemen bitişiğinde din görevlilerin yaşadığı ayrı bir mekânın bulunması nedeniyle yapı kilise olarak tanımlanmıştır.

Mozaikli- Sarnıçlı Yapı: Yürüme zemini altında kalan ve üzerinde mozaik döşem görülen alan bugüne dek sarnıç olarak anılmıştır. Ancak, dikkatli bakıldığında zemin seviyesindeki duvar kalıntıları ve kapı eşiği görülen alanın sadece bir sarnıç değil zemin altı tamamen

sarnıç olarak düzenlenmiş bir yapı olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu yapının, güneydoğu ilerisinde bulunan "Mozaik Zeminli Yapı" ile ilişkilendirilebileceği görülmüştür. Hem yakınlığı hem de mozaik teseractların formu ve renklerinin benzer olması birlikte planlandığını ve de ilişkili olabileceğini düşündürtür. Yapının girişi doğudandır. Eşiğe göre kapı 1.10m. duvar kalınlığı ise 0.60m dir. Zemini mavi, beyaz, kırmızı ve siyah renkli teseralarla mozaik kaplanmıştır. Güney tarafta yazıt için ayrılmış bir panel içerisinde altı satırlık Eski Hellence yazıt bulunmaktadır. Beyaz zemin üzerine siyah tesseractlarla oluşturulan harflerle "*Ey Mesih İsa! Yardım et, bu yapı pek mübarek ve dini bütün piskopos Klearkhos döneminde yaptırılmıştır* " yazılmıştır. (Resim: 11). Hemen yakınındaki "Mozaik Zeminli Yapı" nın kilise olarak değerlendirilmesi için önemli bir argüman olarak değerlendirilmiştir. Piskopos Klearkhos'un kilisenin hemen yakınında yaptırttığı (olasılıkla konutunu) yapıyı kutsaması için Mesih İsa'ya yakarışı söz konusudur.

İki Bölümlü Avlulu Yapı (Dükkân): Mozaikli sarnıcın hemen kuzey batısında yer alan yapının kuzey-güney doğrultulu üç duvarı korunmuş diğer detaylar tahrip olmuştur. Yapının kuzeyinde düzgün bir platform oluşturulmuş bu nedenle tahrip olmuş duvara rağmen girişlerin önden olduğu anlaşılmıştır. Belirli yükseklikte tonoz dönüşü olmadığından üst örtüsü düz dam olmalıdır. Duvarlarda düzgün ve iri bloklar daha çok olmak üzere, küçük moloz taşlar da harçla birlikte kullanılmıştır. Doğudaki mekânın genişliği 2.30m, uzunluğu 4.30m dir. Mekanın batı duvarında girişten başlayıp arka duvara doğru 2.30m ilerleyen ve 0.70m yükseklikte sona eren bir seki bulunmaktadır. Batıda kalan ve ortak duvarlı mekânın genişliği 2.43m, uzunluğu 4.00metredir.Doğu duvar tam korunmuşken batı duvar sadece 2.30 metre görülebilmektedir. Arka duvarlar tamamen dolgu altındadır. Batı duvara bitişik, yaklaşık 3.00 metre genişliğinde bir platform tespit edilmiştir. Yapının tamamı 10.60 metre ölçülebilmektedir. Bunlar dışında ön taraftaki platformdan sonra bir kot alçalan bölgede bazı mimari bloklar bulunmaktadır. Yapı, bu özellikleri ve birbirine geçiş vermemesi, ayrı girişlere sahip olması nedeniyle dükkân olarak değerlendirilmişlerdir.

Sarnıçlar: Adada hemen her alanda karşılaşılan yapıların başında gelen sarnıçların sayısal fazlalığı yerleşimdeki su sorununun boyutunu anlatmaktadır. Sur içinde, dışında ve kıyıda rastlanan sarnıçlar korunan örneklere göre üst örtüleri genellikle tonozlu, zeminleri ise mozaik kaplıdır. Sur içi ve dışındaki sarnıçlar dörtgen planlı ve üzerleri tonozludur. Fakat suyu nereden aldıkları pek anlaşılamamıştır. Kıyıdaki sarnıç ve/veya sarnıç formlu yapıların sadece sarnıç olmadığı, farklı bir düzenlemenin parçaları olabileceği de düşünülmelidir. Adanın en doğu ucunda görülen beş bölümlü kompleksin su altına doğru ilerleyen uzantıları ve zeminlerinin mozik kaplı olması farklı bir işlevle kullanıldığını düşündürten özelliklerdedir. Oldukça geniş bir kompleksin izlerinin görüldüğü bütünde, çok yakın olan doğudaki anakara (Şat Burnu) ile ilişkili bir hareket alanı beklenebilir. Anakaradan buraya malzeme aktarımının yapılmış olabileceği söz konusu olabilir, ancak yapı grubunun tamamına bakıldığında balıkçılıkla ilgili bir tesis olabileceği de söz konusudur(Resim: 12, 13).

Kuzey sahilin doğu bölümünde bulunan ve ada halkınca hamam olarak nitelendirilen yapının, birbirine bitişik üç adet sarnıçtan oluşan düzenleme olduğu tespit edilmiştir. Doğuda bulunan ve en küçük olan sarnıcın tonozu doğu-batı yönlü kapanırken daha büyük olan diğer iki sarnıcın tonozları kuzey-güney yönlü kapanmaktadır. En batıdaki büyük sarnıcın yüksekliği 7.30m. ortada yer alan sarnıç, 3.30 diğeri ise 2.70metredir. (Resim: 14) Birbirine bitişik ve kıyıya paralel durumda yer alan üç sarnıcın kendi üst örtüleri dışında su alabilecek kaynağı yoktur. Büyük sarnıcın deniz tarafında, yapıdan dışa açılan iki adet künk mevcuttur. Su altındaki kalıntılara bakıldığında çöküntüden önce denizden biraz daha uzak olan söz konusu sarnıçların ya taşıma suyla doldurulduğu veya yine deniz ürünleriyle ilintili yapılar olduğu düşünülebilir.

Karada ve yapılardan bağımsız yer alan sarnıçlar dörtgen planlı ve üst örtüleri tonozludur. Surla çevrili alanın batısında bulunan iki örnek, bitişiğinde ya da çevresinde antik yapı bulunmadığı için suyu nereden aldığı konusu düşündürücüdür. Günümüzde modern evlerin arasında kalmış ve maalesef atık depolama yerine dönüştürülen Kuzeybatı Sarnıç doğu-batı doğrultuludur.

Konut Alanları: Adanın tahkimatlı batı bölümünde, geniş bir alanın konutlara ayrıldığı gözlemlenmiştir. Söz konusu alanda çok miktarda yapı yıkıntısı tespit edilmiş ve birçoğunun yanında çökmüş ya da sağlam sarnıç kalıntıları olduğu anlaşılan yapılar bulunmuştur. Küçük moloz taşlarla yapıldığı anlaşılan konut duvarlarında ahşap hatıllar kullanıldığı muhtemeldir. Bu nedenle tahribatın fazla olduğu düşünülmektedir. Yoğun moloz ve dolgu nedeniyle konut planı çıkarılamamıştır.

Nekropol Alanları: Konut alanının bittiği yerde fakat surun dışında sahile dek uzanan nekropol alanı bulunur. Burada inhumasyon gömü (doğrudan toprağa) uygulanmıştır. Ada sakinlerinden alınan bilgiye göre farklı bir gömü tekniği olmadığı anlaşılmıştır.

Seramikler: Yerleşimin her alanına dağılmış seramiklerin ön incelenmesi tamamlandığında geniş bir zaman dilimine yayıldığı anlaşılmıştır. Roma Dönemi, Hristiyanlık Dönemi ve Orta Çağ'a ait seramikler bol miktarda bulunmaktadır.

Mimari Parçalar: Modern yapılaşmanın, henüz sit uygulamasının yapılmadığı 1960'lı yıllarda başlaması ile antik yapıların tahribatı gerçekleşmeye başlamış ve hızla artmıştır. Depremin yarattığı yıkım ve kara parçasının çökmesi, Roma ve öncesi dönemlere ait yapı kalıntısı görülmeyen yerleşimde daha sonraki dönemlere ait kalıntıların da tahrip olması yerleşimin bütününün algılanmasına engel olmaktadır. Söz konusu tahribattan kurtulan ve modern evlerin bahçelerinde peyzajın bir unsuru olan genellikle işlemeli mimari elemanlar incelenmiş ve tarihlendirilmişlerdir.

Yine ada halkından alınan bilgilere göre burada bulunan mimari blokların, adada ve anakara Fethiye de ev yapımında kullanıldığı öğrenilmiştir. Tahribatın bu alandaki boyutu belirlenememektedir. Bugüne dek korunagelmiş örneklerin Roma, Hristiyanlık ve Ortaçağ dönemlerine ait yapılarda kullanılan malzemeler olduğu söylenebilir (Daha sonra ince detaylara göre tarihlendirme çalışmaları yapılacaktır).

Sualtı Çalışmaları:

Ada çevresinde Ekip üyesi Doç. Dr. Erdoğan ASLAN yönetiminde gerçekleştirilen sualtı incelemelerinde çıkan sonuca göre adayı çepeçevre saran yapı kalıntıları bulunmaktadır. Bölgede yaşanan depremler sonucu adanın kıyıları 2 metre ila 2.8 metre çökmüş, bu nedenle kıyıdaki yapıların bir kısmı su altında kalmıştır[3]. İlk değerlendirmelerden sonra adanın sualtı çalışmaları için bir proje yapılıp yapılmayacağına karar verilecektir.

İlk tespitlere göre adanın doğu burnu anakarada Şat Burnu ile karşılıklıdır. Adaya ulaşım için en yakın mesafe burası olduğundan antik dönemlerde de bu bölgenin stratejik önemi olması beklenir. Şövalye Adası doğu burnundaki yapı yoğunluğu su altında, karada devam eden uzantıları ise moloz dolgu altında kalmıştır. Bazı birimlerde mozaik kalıntıları da görülmektedir. Bütün bunların doğru değerlendirilebilmesi için kapsamlı çalışmalar ve kazı gerekmektedir. Mevcut bulgulara göre kıyı tesisleri olarak adlandırılabilir, hatta deniz ürünleri ile ilgili tesis olabileceği önerilebilir.

SONUÇ: Telmessos Yüzey Araştırmaları 2021 sezonu, Fethiye İlçesi, Karagözler Mahallesi, Şövalye Adası mevkii araştırmaları dört farklı çalışmayla sürdürülmüş ve adadaki her kalıntı değerlendirilmiştir.

Mevcut kalıntılar hizmet alımı yoluyla, total station ölçümleriyle haritalandırılmış ve yerleşimin planı çıkartılmıştır. Tüm alan taranmış her yapı ve/veya yapı parçası ölçülerek yerleşim planı oluşturulmuş, konut ve nekropol alanları netleştirilmiştir. Sit dereceleri belirlenmeden ve uygulanmadan önce gerçekleşen modern yapılaşma furyası ve depremler nedeniyle yaşanan tahribat, antik dokuda yoğun miktarda eksilmeler oluşturmuş, yerleşimin tam olarak belirlenmesini engellemiştir. Sur duvarlarındaki söz konusu eksilmeler, bilgisayar ortamında tamamlama yoluna gidilerek yerleşim planının algılanması sağlanmıştır. Korunmuş sur duvarlarının tarihlenmesine çalışılmış, çoğunluğunun Ortaçağ yapısı olduğu anlaşılmıştır.

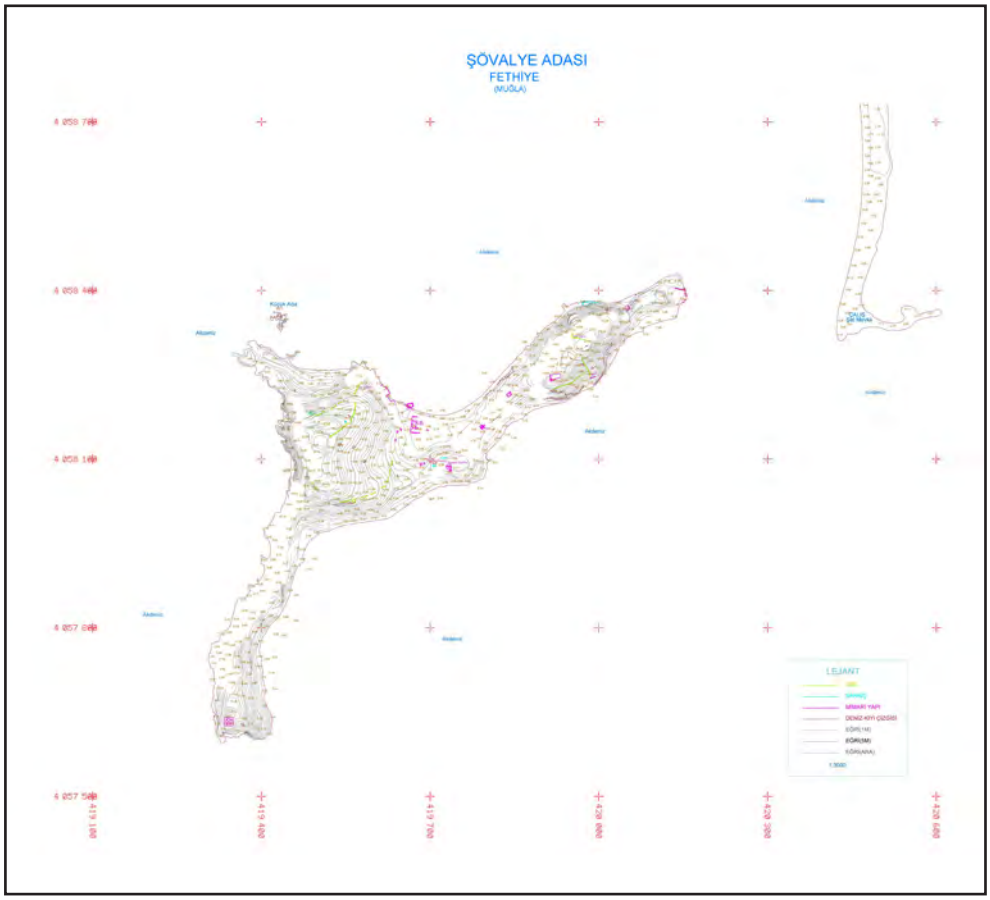
Yapı ve/veya yapı kalıntıları incelenmiş, çizimleri yapılmış, sağlam ve özellikli duvarlara ortofoto çalışması yapılarak tek fotoğrafta geniş algılama sağlanmış, tanımlamaları gerçekleştirilmiştir. Kimliklendirme çalışmaları devam etmektedir. Tespitleri yapılan yapılar genellikle kamu yapılarıdır ve korunmuş olanların Geç Roma ve Hristiyanlık Dönemi özellikleri gösterdiği anlaşılmıştır. Adada görülen yapılar içerisinde en çok örneği sarnıçlar oluşturur. Su problemi yaşandığı anlaşılan adada bugün de su gereksinimi şehir şebekesinden sağlanmaktadır, yerleşimin tatlı su kaynağı yoktur. Diğer yapılar olasılıkla biri hamam, üçü kilise ve bir şapel gibi dini yapılar diğeri de Piskopos konutudur.

3 Kızıldağ, N.-Özdaş, H.; "Relative sea-level changes along the Fethiye Coast (SW Turkey) based on recent archaeological data" *Geoarchaeology 2021.* 36. 485. Fig. 9a.; Özdaş, H.-Kızıldağ, N.; "Archaeological and geophysical investigation of submerged coastal sutructures in Kekova Southern coast of Turkey" *Geoarchaeology 2028.* 504-516.

Çevrede ya da modern evlerin duvar ve bahçelerinde bulunan mimari kalıntılar ile yüzeye dağılmış seramikler arasından seçilenlerin belgelenmesi gerçekleştirilmiştir. Roma Dönemi ile Ortaçağ arasına tarihlenebilecek özellikler gösteren örnekler belgelenmiştir.

Sualtı çalışmaları: Geçmiş dönemlerde yaşanan depremler nedeniyle özellikle kıyıda yaşanan çökmeler bazı yapıların tamamen ya da kısmen su altında kalmasına neden olmuş, bu nedenle kıyıdaki yapıların anlaşılması ve işlevlerinin belirlenmesi güçleşmiştir. Karadaki bölümlerle sualtında kalan bölümlerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ilk gözlemleri yapılan kalıntılar değerlendirilecek, uygun görüldüğü takdirde ayrı bir proje olarak gelecek yıl araştırma planına dahil edilecektir.

Son söz olarak; en yoğun ve korunagelmiş kalıntılar, 14.-16. Yüzyıl eserleri olarak tespit edilmiştir. Rodos Şövalyelerinin bölgedeki nüfuzu ve gücü bölgeyi etkisi altına almış, korunaklı olması nedeniyle adada yaşam sürmüşlerdir. Yerleşimdeki yaşam izleri, kazı çalışmalarının gerçekleşmesiyle tam olarak anlaşılabilecektir.

Harita 1: Şövalye Adası.

Resim 1: Genel görünüş ve topografya.

Resim 2: Sur bölümü.

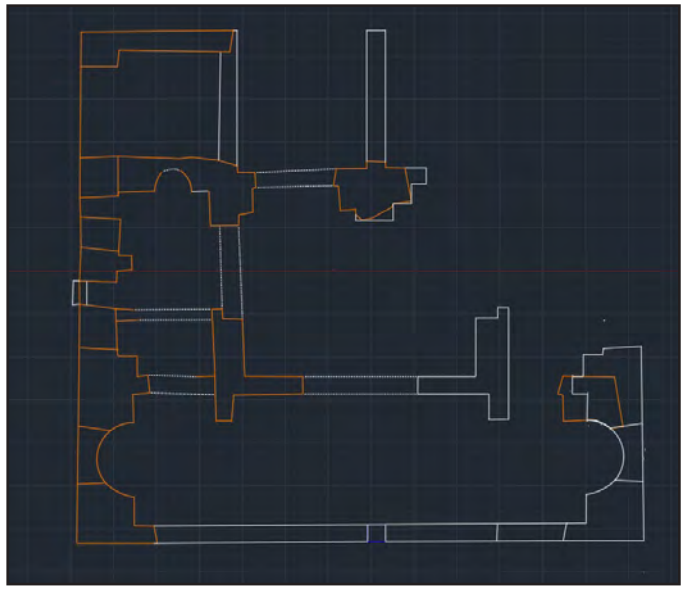
Resim 3: Sur içi su sistemi.

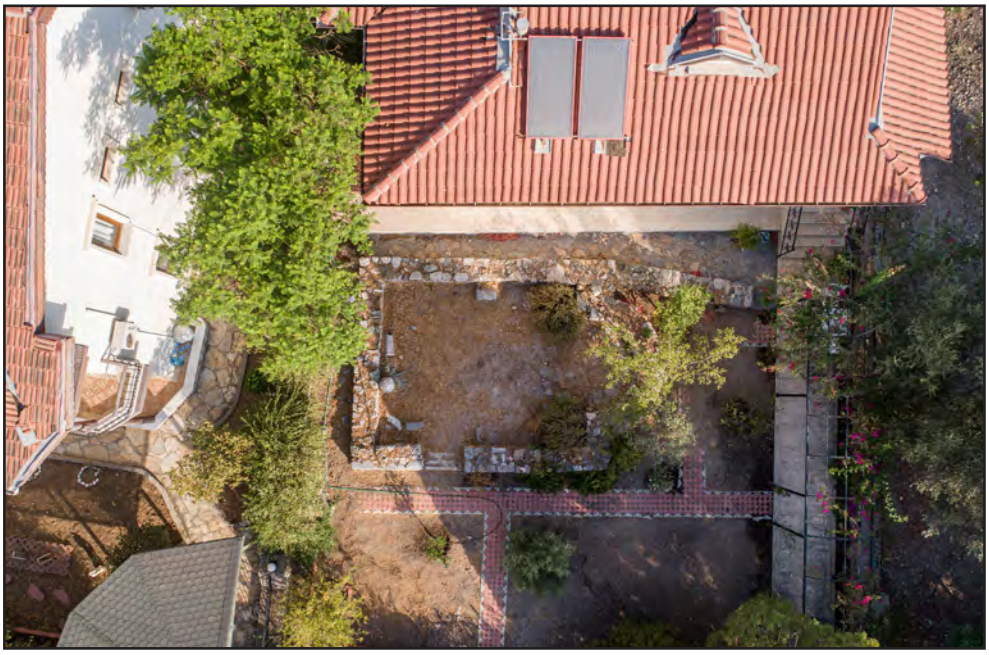
Resim 4: Hamam.

Resim 5: Hamam duvar örgüsü.

Resim: 6

Resim 7: Şapel.

Resim 8: Mezarlı kilise.

Resim 9: Mozaik zeminli batı kilise.

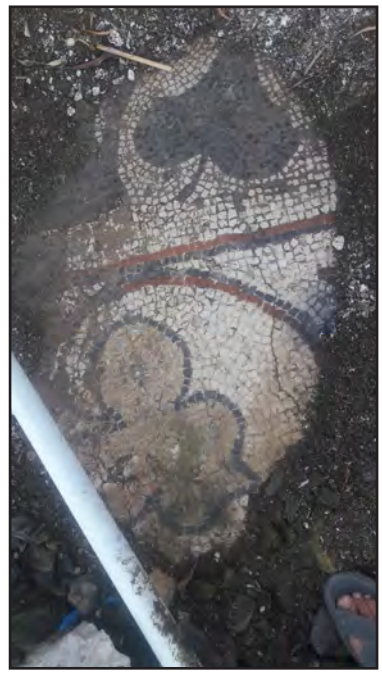
Resim 10: Mozaik zemin.

Resim 11: Mozaik zeminde yazıt.

Resim 12: Doğu bölüm sualtı kalıntıları.

Resim 13: Sualtı mozaikli zemin.

Resim 14: Kuzey sarnıç.

VAN İLİ NEOJEN ve PLEİSTOSEN DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI – VANYA 2021

İsmail BAYKARA*

Didem TURAN

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 01.06.2021 tarihli ve 1417010 sayılı izniyle "Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri" yüzey araştırması, 14.06.2021 – 25.06.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri yüzey araştırması, Pleistosen Dönem göç yollarının ve avcı-toplayıcıların günlük aktivitelerini tespit etmek ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin Pleistosen Dönem arkeolojisi açısından potansiyelini ortaya çıkarmak amacıyla başlatılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda yapılan çalışmalarla toplamda 76 adet buluntu alanı tespit edilmiştir.

2021 yılı yüzey araştırması çalışmaları, Gürgürbaba volkanizmasıyla ilişkili olan ve 2015 yılında tespit edilen 018 ve 020 numaralı buluntu alanlarında gerçekleştirilmiştir (Baykara vd. 2017). Van'ın Erciş İlçesinde bulunan Gürgürbaba Tepesi Paleolitik Dönem yerleşim alanı, Van Gölü'nün kuzeyinde, Gürgürbaba Volkanik konisinde (2778 m) ve Meydan Dağı kalderasından yaklaşık 6 km güneydoğuda, Ulupamir Mahallesi'nin güneyinde, denizden 2200 m yükseklikte olan dom şeklindeki düz bir tepenin üzerinde yer almaktadır (Resim: 1 ve Harita: 1). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Türkiye'nin en büyük ikinci kapalı havzası olan Van Gölü kapalı havzası genel olarak karasal iklim etkilidir ve bu karasal iklim göl kıyısına yakın alanlarda daha yumuşaktır[1].

Doğu Anadolu Bölgesi yapısal ve jeomorfolojik özellikleri Orta Miyosen Dönem'de başlayan Neo-tektonik hareketler ve volkanizma sonucunda gelişmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin volkanik topografyası çok geniş bir alanı kaplamakta ve lav platoları, lav seddi gölleri gibi çok çeşitli volkanik oluşum ve aşınım şekilleri bulunmaktadır. Andezit, bazalt, trakit, riyolit, aglomera ve tüfler gibi yapı materyallerinin bulunduğu bölgede, tarih öncesi toplulukların alet yapımında kullanabilecekleri çeşitli hammadde kaynakları yer almaktadır (Harita: 2). Van Gölü'nün kuzeyinde, güneybatı-kuzeydoğu yönünde bir hat boyunca dizilmiş olan Nemrut (2935 m), Süphan (4434 m), Tendürek (3533 m ve 3291 m) ve Meydan (3290 m) volkanik dağları ise bu önemli hammadde kaynaklarını içermektedir (Harita: 3). Neojen-Kuvaterner volkanizması sonucunda oluşmuş olan bu zengin obsidiyen yatakları, bölgede çok geniş bir alana yayılım göstermiştir[2]. Yüzey araştırması çalışmalarının yapıldığı alanı içeren Meydan Dağı kompleksi ve Gürgürbaba parazit konisi ise Miyosen, Pliyosen ve Kuvaterner olmak üzere üç aşamada oluşmuştur. Gürgürbaba Volkanik Konisi (2278 m) ise Kuvaterner

* Prof. Dr. İsmail BAYKARA, Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, Gaziantep / Türkiye, iibaykara@gmail.com

Arş. Gör. Didem TURAN, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, Trabzon / Türkiye, didemturan114@gmail.com

1 Kempe vd. 1978; Çağatay vd. 2014

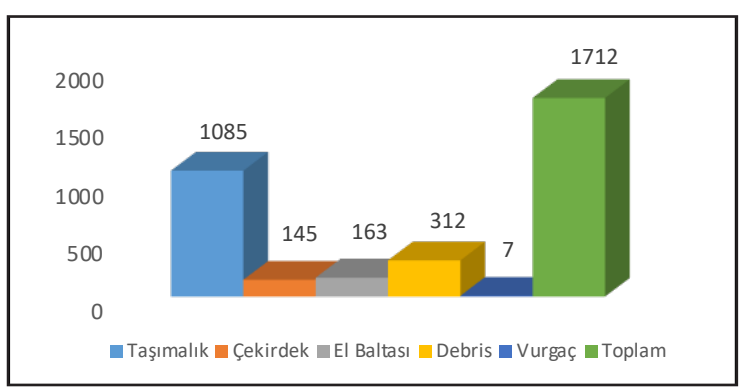
2 Bigazzi vd. 1997

Dönem'de Meydan Dağı kalderasının oluşumu sonrasında meydana gelen ve kaldera içerisine yayılarak geniş bir alanı kaplayan parazit bir koni olarak yer almaktadır[3]. Meydan Dağı kompleksinde bulunan obsidiyenin ana kaynağı olan Gürgürbaba lavlarının volkanik materyalleri ise gri-siyah riyolit, kahverengi, kahverengi-siyah obsidiyen ve gri perlitlerden oluşan bir yapıya sahiptir[4].

2021 YILI ARAZİ ÇALIŞMALARI

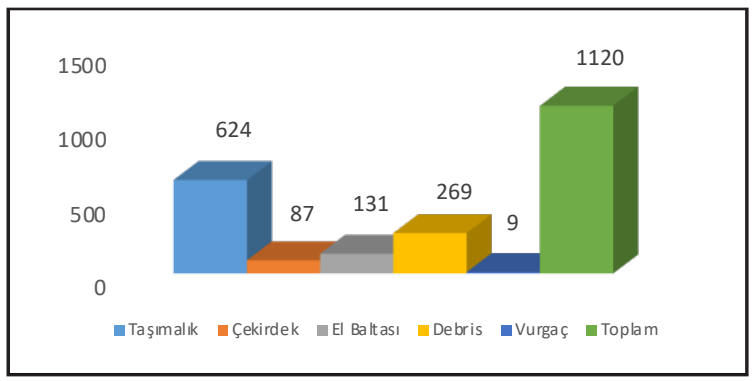
Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri yüzey araştırması kapsamında tespit edilen Gürgürbaba Tepesi Paleolitik Dönem buluntu alanında Detaylı / Yoğun Yüzey Araştırması (Intensive Survey) yöntemleri kullanılmıştır. Önceki yıllarda yapılan çalışmalarda 010 ve 028 numaralı buluntu alanlarında Yoğun Yüzey Araştırması tekniklerinden birisi olan Kareleme Sistemi (Dog Leash) kullanılmıştır (Baykara vd. 2022a; Baykara vd. 2022b). 2021 yılı çalışmalarında ise 018 ve 020 numaralı buluntu alanlarında Cors GPS (Sürekli Çalışan Referans İstasyonları) kullanmıştır. Her iki buluntu alanı doğu - batı ve kuzey-güney yönlerinde çevrelenerek alan içerisinde tespit edilen her bir yontma taş kalıntısının koordinatları Cors GPS ile belirlenmiştir. Böylece alan içerisindeki her bir buluntu kayıt altına alınmış ve buluntuların alan içerisindeki dağılımı ARCGIS uygulaması ile haritalandırılmıştır. Buluntu tiplerine göre yapılan dağılım haritalarıyla alanın kullanımı ve buluntuların yoğunlaştığı bölgeler tespit edilmiştir.

018 numaralı buluntu alanı, Tuğlu Köyü'ne giden toprak yolun kuzeybatısında yer almaktadır. Buluntu alanın yer aldığı tepenin hafif eğimli olması ve dere yatağı aşındırması sonucunda alan üzerindeki toprak dolgusu aşınmış ve obsidiyen kalıntılarının görünürlüğü artmıştır (Resim: 2 ve Harita: 4 ve 5). Eğimin çok fazla olmaması ve dere yatağı debisinin yüksek olmaması buluntuların *in-situ* şeklinde korunmasında etkili olmuştur (Resim: 3). Alanda gerçekleştirilen yoğun yüzey araştırması çalışmaları sonucunda 1085 taşımalık, 145 çekirdek, 163 el baltası, 312 debris ve 7 adet vurgaç olmak üzere toplam 1712 adet buluntu tespit edilmiştir (Grafik: 1 ve Harita: 4).

Grafik 1: 018 numaralı buluntu alanında tespit edilen buluntuların dağılımı

020 numaralı buluntu alanı da Tuğlu Köyü'ne giden yolun kuzeybatısında, 018 numaralı buluntu alanının yaklaşık olarak 150 m güneydoğusunda yer almaktadır (Resim: 4 ve Harita: 6). 018 ve 020 numaralı buluntu alanlarının arasında yaklaşık 100 m genişliğinde bir toprak dolgusu bulunmaktadır (Harita: 7). Bu toprak dolgusundan kaynaklı olarak her iki buluntu alanı arasında bağlantı tam olarak anlaşılamamıştır. 020 numaralı buluntu alanı da dere yatağı üzerinde bulunmaktadır. Dere yatağı aşındırması ve taşkınlar sonucunda aladaki toprak dolgusu azalmış ve yontma taş kalıntılarının görünürlüğü artmıştır. Eğimin çok fazla olmaması ve dere yatağının debisinin yüksek olmamasından dolayı alan içerisindeki buluntular *in-situ* bir şekilde korunmuştur (Resim: 5). Alanda gerçekleştirilen yoğun yüzey araştırması teknikleri sonucunda 624 taşımalık, 87 çekirdek, 131 el baltası, 269 debris ve 9 vurgaç olmak üzere toplam 1120 adet buluntu tespit edilmiştir (Grafik: 2 ve Harita: 6).

Grafik 2: 020 numaralı buluntu alanında tespit edilen buluntuların dağılımı

SONUÇ

2021 yılı yüzey araştırması çalışmaları kapsamında Gürgürbaba Tepesi 018 ve 020 numaralı buluntu alanlarında yoğun yüzey araştırması tekniği kullanılarak her iki buluntu alanının tamamı detaylı olarak taranmış ve yontma taş kalıntılarının her birinin koordinatları Cors GPS ile alınmıştır. Her iki alanda gerçekleştirilen çalışmalardaki temel amaç, yoğun yontma taş kalıntılarının tespit edildiği 018 ve 020 numaralı buluntu alanlarındaki Paleolitik Dönem insan faaliyetleri ve bölgenin iskanına ilişkin kanıtlar tespit etmek olmuştur. Bunun yanı sıra alanda tespit edilen yontma taş kalıntılarının teknolojik ve tipolojik olarak ayrıntılı incelenmesi ile komşu bölgelerdeki yontma taş topluluklarıyla benzerliklerine ilişkin veriler sağlanması ve bölgeler arasındaki ilişkiler ve hareketlilik hakkında çeşitli öneriler sunulabilmesi amaçlanmaktadır.

018 ve 020 numaralı buluntu alanları dere yatağı içerisinde yer almaktadır. Alan içerisindeki hafif eğim ve dönemsel su taşkınlarından kaynaklı olarak her iki buluntu alanında da toprak dolgusu zamanla aşınmıştır. Bu durumun etkisiyle her iki alan içerisindeki buluntuların görünürlüğünün yüksek olmasının yanı sıra alandaki 2,5 cm'den küçük yontma

artıkları olan debris kalıntılarının da yoğun bir şekilde tespit edilebilmesi mümkün olmuştur. Her iki buluntu alanında da eğimin fazla olmaması aynı zamanda buluntuların *in-situ* bir şekilde tespit edilebilmesini sağlamıştır. 018 numaralı buluntu alanında el baltaları, iri yonga ve dilgiler, iri kesici aletler, Levallois yonga ve dilgiler, basit yonga ve dilgiler, çeşitli tiplerde kenar kazıyıcı aletler, önkazıyıcılar, düzeltili aletler, Levallois çekirdek gibi buluntuların yanı sıra yoğun miktarlarda debris de tespit edilmiştir (Grafik: 1). Yontma taş kalıntılarının alan içerisindeki dağılımını Harita 4 üzerinden değerlendirdiğimizde, buluntuların özellikle alanın güneydoğu kesiminde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Genel buluntu dağılımından farklı olarak el baltalarının ise alanın geneline yayıldığı görülmektedir. 018 numaralı buluntu alanına yaklaşık olarak 150 m uzaklıkta bulunan 020 numaralı buluntu alanı ise güncel obsidiyen madeni kullanımından kaynaklı olarak tahrip olmuştur. Bu duruma rağmen alanda yoğun miktarda yontma taş kalıntısı tespit edilmiştir. 020 numaralı buluntu alanında da 018 ile benzer teknolojik ve tipolojik özelliklere sahip yontma taş kalıntıları tespit edilmiştir. Alandan yoğun miktarlarda el baltaları, iri yonga ve dilgiler, Levallois yonga ve dilgiler, iri kesici aletler, basit yonga ve dilgiler, çeşitli tiplerde kenar kazıyıcılar, önkazıyıcılar, düzeltili aletler, Levallois çekirdekler ve yoğun miktarda debris alandan tespit edilmiştir. Harita 6 üzerinden buluntu dağılımını incelediğimizde, alan içerisindeki buluntu dağılımının belirli alanlarda yoğunlaştığı ve bu alanlarda hemen hemen eşit miktarlarda bir yoğunluğa sahip olduğu görülmektedir.

018 ve 020 numaralı buluntu alanlarında tespit edilen yontma taş kalıntılarının teknolojik ve tipolojik olarak benzer özellikler gösterdiği ve dönemsel olarak her iki alanın da Geç Acheulian Dönem endüstrisinin karakteristik özelliklerini gösterdiği tespit edilmiştir. Her iki buluntu alanının da teknolojik olarak detaylı yüzey araştırması tekniği kullanılarak çalışma gerçekleştirilen bir diğer buluntu alanı olan ve 311.000 yıl öncesine tarihlendirilen 010 numaralı buluntu alanıyla benzer bir yontma taş endüstrisine sahip oldukları gözlenmiştir (Baykara vd. 2022a). Alan kullanımı bakımından da özellikle düzeltili aletlerin yoğun olarak tespit edilmesi, Pleistosen Dönem yaşam izlerini yansıtması ve alanın atölye olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Türkiye ve komşu bölgelerle karşılaştırdığımızda ise yonga ağırlıklı bir endüstriye sahip olması, el baltalarının yoğun bir şekilde gözlenmesi, çeşitli tiplerde kenar kazıyıcıların olması ve Levallois teknolojisinin yoğun olmasından kaynaklı olarak Türkiye'deki Yarımburgaz Mağarası, Karain Mağarası, Kaletepe Deresi 3 ve Dursunlu gibi Paleolitik Dönem yerleşim alanlarından farklılık göstermektedir. Buna karşılık özellikle Güney Kafkaslar ve Levant Acheulian – Yabrudiyan topluluklarıyla teknolojik ve tipolojik olarak benzer özellikler taşıması benzer özellikler taşıması, Levant ve Kafkas Geç Acheulian toplulukları arasında yer aldığını ve Pleistosen insanlarının göç yollarını yansıttığını düşündürmektedir. Özellikle son yıllarda Ermenistan'ın Hrazdan Vadisi'ndeki volkanik arazide yapılan araştırmalar, Güney Kafkasya'da Geç Acheulian Dönem'in yaygın olarak yer aldığını göstermiştir. Bu durum Van'ın doğusunda yer alan bölgelerle benzerliklerin ve farklılıkların

daha iyi bir şekilde değerlendirilebilmesini sağlamıştır.[5] Gürgürbaba Tepesi Paleolitik Dönem buluntu alanlarında yapılan çalışmalar, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Pleistosen Dönem arkeoloji için önemli bir potansiyel oluşturduğunu ve Van Havzası'nın özellikle hammadde kaynakları bakımından dönem insanlarının bölgesel hareketliliği ve yaşamını göstermesi açısından önemli bir bölgeyi oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Adler, D.S., Wilkinson, K.N., Blockley, S., Mark, D.F., Pinhasi, R., Schmidt-Magee, B.A., Nahapetyan, S., Mallol, C., Berna, F., Glauberman, P.J., Raczynski-Henk, Y., Wales, N., Frahm, E., Jöris, O., Macleod, A., Smith, V.C., Cullen, V.L., Gasparia, B. 2014. "*Early Levallois technology and the Lower to Middle Paleolithic transition in the Southern Caucasus*", Science. 345(6204): 1609-1613.

Akköprü, E., Tunç, R., Robin, A. K., Mouralis, D. 2019. "*Meydan Volkanik Alanı ve Gürgürbaba Domu Çevresinin Jeomorfolojik Özellikleri*", Coğrafi Bilimler Dergisi, 17(2): 428-452. doi:10.33688/aucbd.615971.

Arslan, M. 1994. Mineralogy, Geochemistry, Petrology and Petrogenesis of the Meydan-Zilan (Erciş-Van, Turkey) Area Volcanic Rocks, University of Glasgow, Department of Geology and Applied Geology (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Glasgow.

Baykara, İ., Dinçer, B. Şahin, S., Baykara, D., Bolkan, İ. H. 2017. "2015 Yılı Van İli Pleistosen Dönem Yüzey Araştırması", Araştırma Sonuçları Toplantısı, 34/1: 295-314

Baykara, İ., Sarıkaya, M. A., Şahin, S., Dinçer, B., Ünal, E. 2022a. "Late Acheulian Lithic Assemblages in Locality 010 from Gürgürbaba Hill, Van (Eastern Anatolia Turkey)", European Journal of Archaeology, 1-20, https:// doi:10.1017/eaa.2021.50

Baykara, İ., Turan, D., Özgüner, N. P. 2022b. "Pleistosen Dönem Gürgürbaba Tepesi 028 Numaralı Buluntu Alanı (GBT – 028) Yontma taş Topluluğu, Erciş-Van", TÜBA-AR, 30, 143-168

Belyaeva, E. 2020. "*Palaeoenvironmental Background for the Early Paleolithic Occupation of the Vol- canic Upland in the South Caucasus*", International Journal of Environmental Sciences & Natural Resources, *26*(3): 78–88. https://doi.org/10.19080/ijesnr.2020.26.556189

Bigazzi, G., Yeğingil, Z., Ercan, T., Oddone, M., Özdoğan, M. 1997. "*Doğu Anadolu'daki obsidiyen içeren volkaniklerin «Fizyon Track" yöntemiyle yaş tayini*", Türkiye Jeoloji Bülteni, 40(2): 57-72.

Çağatay M. N., Gretmen, N. Ö., Damcı, E., Stockhecke, M., Sancar, Ü., Eris, K. K., Özeren, S. 2014. "*Lake level and climate records of the last 90 ka from the Northern Basin of Lake Van, Eastern Turkey*", Quaternary Science Reviews, 104, 97-116.

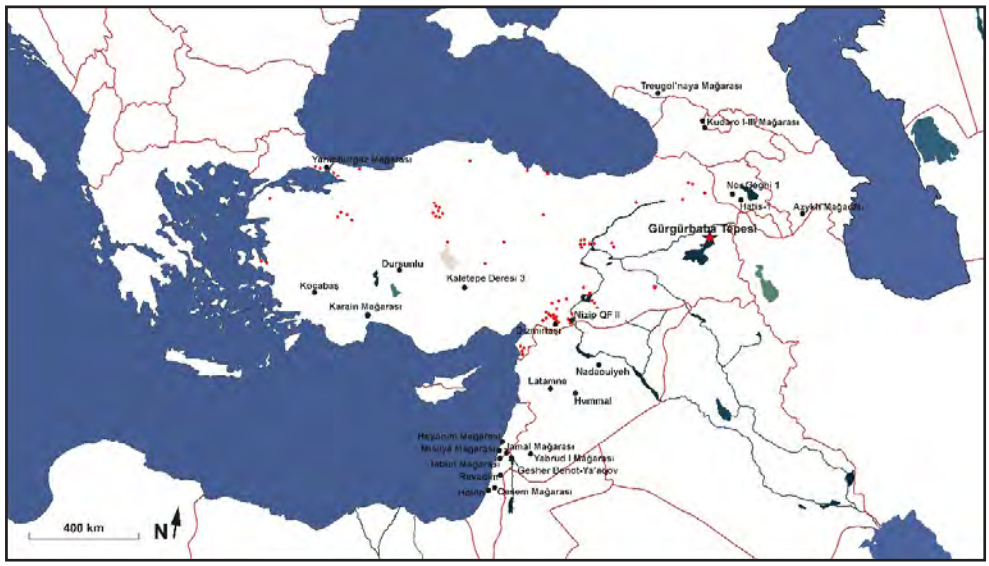
5 Adler vd. 2014; Frahm vd. 2020; Belyaeva 2020; Gill vd. 2021; Frahm vd. 2021

Frahm, E., Owen Jones, C., Corolla, M., Wilkinson, K. N., Sherriff, J. E., Gasparyan, B., Adler, D. S. 2020. *"Comparing lower and middle Palaeolithic lithic procurement behaviors within the Hrazdan basin of central Armenia",* Journal of Archaeological Science: Reports, 32: 1-16, https://doi.org/10. 1016/j.jasrep.2020.102389.

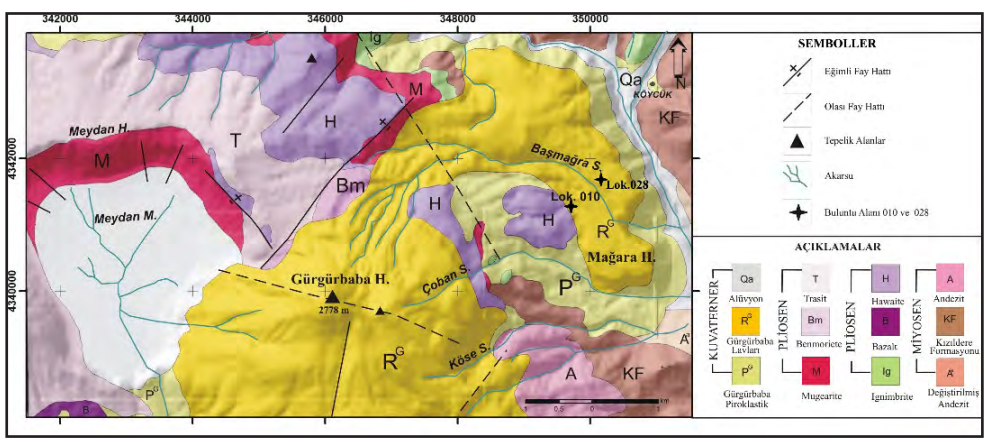
Frahm, E., Martirosyan-Olshansky, K., Sherriff, J. E., Wilkinson, K. N., Glauberman, P., Raczynski- Henk, Y. / Gasparyan, B. / Adler, D. S. 2021."*Geochemical changes in obsidian outcrops with elevation at Hatis volcano (Armenia) and corresponding Lower Palaeolithic artifacts from Nor Geghi 1",* Journal of Archaeological Science: Reports, 38: 1–24, https://doi.org/10.1016/j.jasrep. 2021.103097

Gill J.P., Adler D.S., Raczynski□Henk Y., Frahm E., Sherriff J.E., Wilkinson K.N., Gasparyan B. 2021. "*The Techno□typological and 3D□GM Analysis of Hatis□1: a Late Acheulian Open Air Site on the Hrazdan□Kotayk Plateau, Armenia*", Journal of Paleolithic Archaeology, 4(29): 1-49,

Kempe, S., Khoo, F. Gürleyik, Y. 1978. "*Hydrography of Lake Van and It's Drainage Area*", The Geology of Lake Van, (Eds. E. T. Degens / F. Kurtman), MTA Yayınları, No. 169: 30-44.

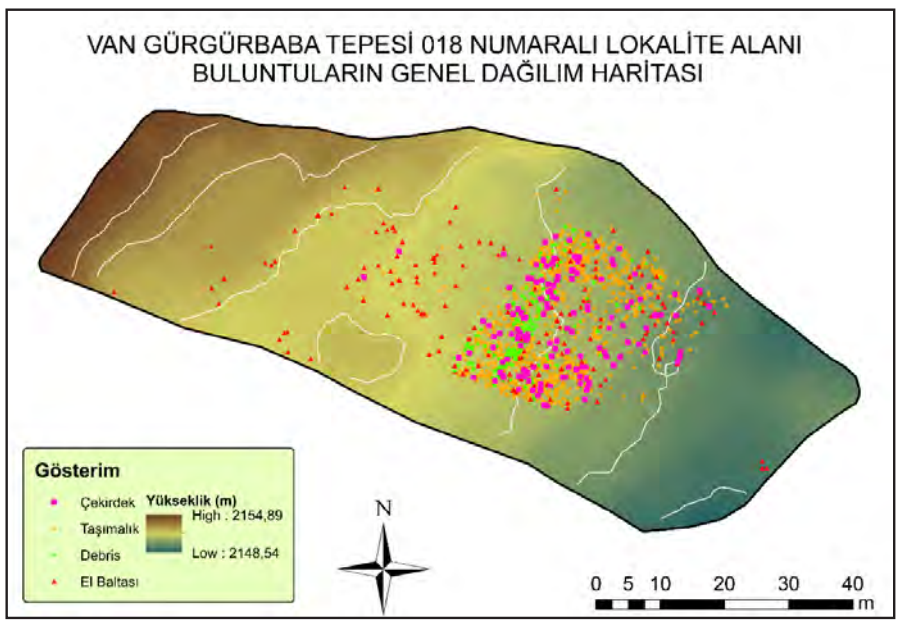
Harita 1: Alt Paleolitik Dönem yerleşim alanları ve Gürgürbaba Tepesi'nin konumu (Kırmızı noktalar yüzey araştırmalarını göstermektedir).

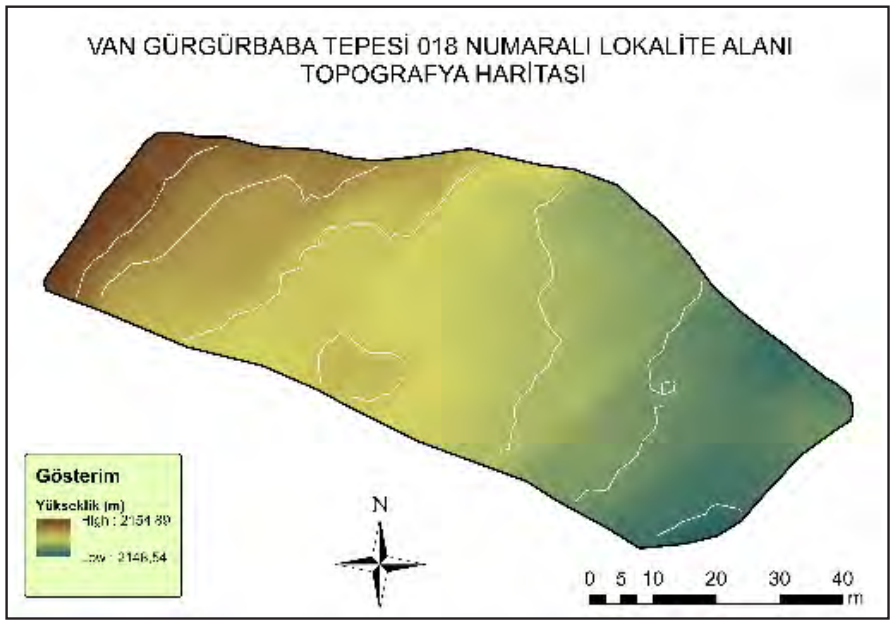
Harita 2: Meydan Dağı ve çevresinin jeolojik haritası.

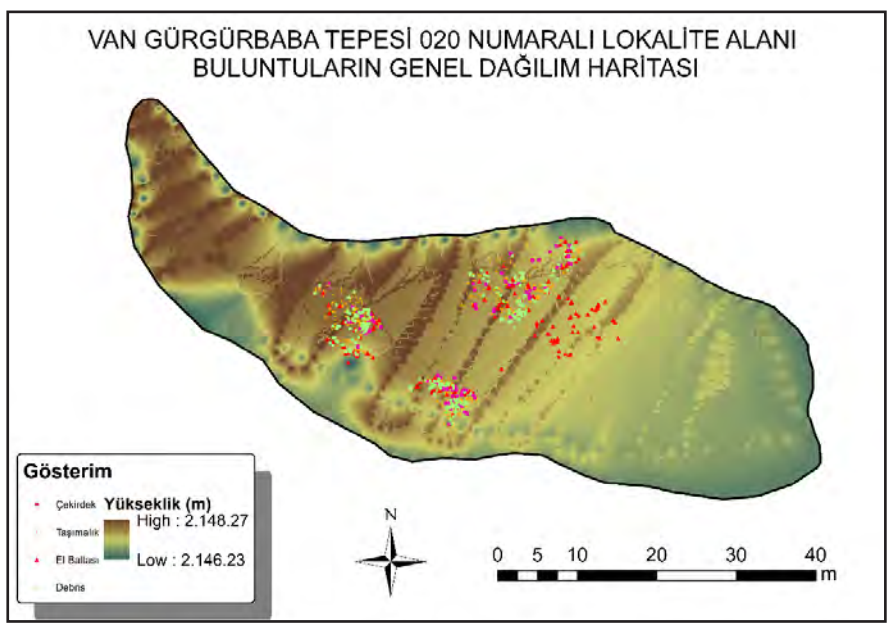
Harita 3: Van Gölü Havzası volkanik dağları.

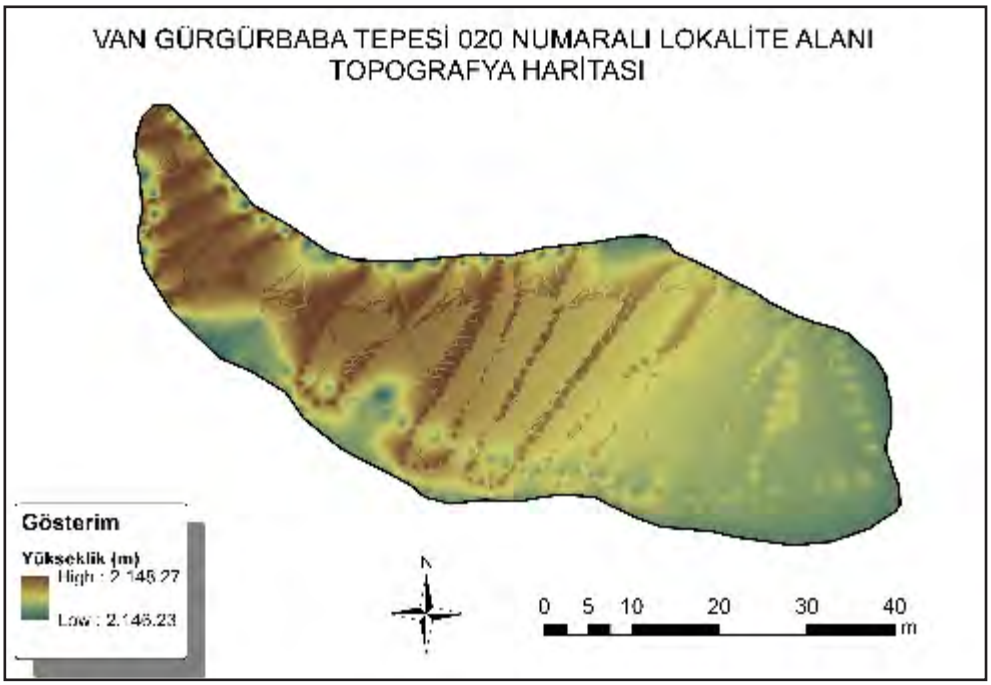
Harita 4: 018 numaralı buluntu alanında tespit edilen buluntuların genel dağılımı.

Harita 5: Gürgürbaba Tepesi 018 numaralı buluntu alanı topografya haritası.

Harita 6: 018 numaralı buluntu alanında tespit edilen buluntuların genel dağılımı.

Harita 7: Gürgürbaba Tepesi 020 numaralı buluntu alanı topografya haritası.

Resim 1: Gürgürbaba Tepesi genel görünümü.

Resim 2: Gürgürbaba Tepesi 018 numaralı buluntu alanı.

Google Earth

GBT-18 615
0 1 2 3 4 5 CM

Resim 3: 018 numaralı buluntu alanında tespit edilen *in-situ* kalıntılarına örnekler.

Resim 4: Gürgürbaba Tepesi 020 numaralı buluntu alanı.

Resim 5: 020 numaralı buluntu alanında tespit edilen in-situ kalıntılara örnekler.

2021 YILI MUĞLA VE ÇANAKKALE İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

İsmail ÖZER*
İsmail BAYKARA
Başak KOCA ÖZER
Ece EREN KURAL
Ayşegül ÖZDEMİR BAŞARAN

2012 yılından beri Muğla ve Çanakkale illerinde sürdürdüğümüz araştırmamızın amaçları; Orta Anadolu'da yoğunlaşan Neojen dönem fosil yataklarının Batı Anadolu'daki yayılım alanlarının saptanması ve Paleolitik dönemde Batı Anadolu'da yaşamış olan fosil insanlara ait kanıtlara yenilerinin eklenmesidir.

Bilindiği üzere ilk kez Afrika'da ortaya çıkan ve buradan Dünya'ya yayılan insan türlerinin göç süreçlerinde coğrafi konumu nedeniyle Anadolu'nun oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Türkiye'de yapılan araştırmalarda *Homo erectus, Homo neanderthalensis* ve *Homo sapiens* gibi insan türlerinin fosil kalıntılarına da rastlanmıştır.

2012 yılında Muğla İlinde başlatılan yüzey araştırmasının ilk iki yılında Neojen çökelleri gezilerek bölgenin fosil zenginliği bir kez daha vurgulanmıştır (Özer vd., 2014; Özer vd., 2014). 2014 yılından itibaren Çanakkale İlinde gerçekleştirilen araştırmalarda ise Pleistosen dönem yontma taş alet buluntuları Paleolitik dönemde bu bölgenin yoğun bir insan yerleşimine maruz kaldığını kanıtlamıştır (Özer vd., 2016; Özer vd., 2017; Özer vd., 2017; Özer vd., 2018; Özer vd., 2018, Özer vd., 2020, Özer vd., 2022). 2020 yılında Covid 19 salgını tedbirleri kapsamında ara verilen yüzey araştırması, 2021 yılında gerçekleştirilmiş ve Muğla ve Çanakkale İlleri yüzey araştırması projesi sonlandırılmıştır.

ARAZİ ÇALIŞMALARI

2021 yılı Muğla ve Çanakkale İlleri yüzey araştırması projesi 29 Haziran-8 Temmuz tarihleri arasında fosil insanlara ait yaşam izlerinin belirlenmesi amacıyla önceki yıllarda yapılan araştırmaların ışığında Gökçeada, Bozcaada, Eceabat, Gelibolu, Ayvacık ve Bayramiç'deki Pleistosen dönem çökellerinde gerçekleştirilmiştir. Daha önceki yıllarda da gidilen bu bölgelerdeki araştırmalar büyük oranda kıyı kesimlerinin kontrolü şeklinde yapılmıştır.

* Prof.Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara. iozer@ankara.edu.tr
Prof.Dr. İsmail BAYKARA, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara. ibaykara@yyu.edu.tr
Prof.Dr. Başak KOCA ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara. bkozer@ankara.edu.tr
Araş.Gör.Dr. Ece EREN KURAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara. ece_eren86@hotmail.com
Araş.Gör.Dr. Ayşegül ÖZDEMİR BAŞARAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara. ozdemira@ankara.edu.tr

Bozcaada İlçesi Araştırmaları

Bu adadaki çalışmalarımız, adanın doğusundan başlayarak tüm kıyı kesimlerindeki kesitler de gözden geçirilerek kuzey, batı ve güney bölgelerini de kapsayacak şekilde tamamlanmıştır. Bölgede mağara oluşumlarına sahne olabilecek herhangi bir kayalık alanın bulunmadığı ve yüzeyde de herhangi bir Paleolitik dönem bulgusunun var olmadığı tespit edilmiştir. Paleolitik dönemde deniz seviyesinin alçaklığınından dolayı muhtemelen adanın kıyı kesimlerinde yerleşimlerin olabileceği olasılığı bulunsa da yaptığımız araştırmada herhangi bir yontma taş buluntusuna ulaşılamamıştır.

2- Gökçeada İlçesi Araştırmaları

Gökçeada'ya daha önce 2018 yılında gidilmiş ve adanın güneydoğusundaki Eşelek Köyü civarında 3 lokalitede yontma taş buluntular tespit edilmiştir. Gökçeada'da adanın güneyinden başlayarak, kuzeyi, doğusu ve batısında sistematik olarak araştırmalar yapılmıştır. 2018 yılında bulunan lokalitelerin ilkine tekrar gidilmiş ve Eşelek 1 lokalitesinde bu yılki araştırmada yüzeyde birçok çakmaktaşı yontma taş buluntusu tespit edilmiştir. Bu alanın yontma taş buluntuları açık kahverengi, iyi kalite homojen çakmaktaşlarından oluşmaktadır. Tespit ettiğimiz çakmaktaşı yumrularının da orta boyutlarda ve çakıl taşı tipte dairesel yapıda olduğu gözlenmiştir. Düzeltili aletler içerisinde mikro yongalar üzerine yapılmış çentikli ve kenar kazıyıcı aletler yer almaktadır. Bunun yanı sıra tespit edilen mikro yonga çekirdeği iki tane yongalama yüzeyine sahiptir. Her iki yüzeyden de mikro yonga parçaları çıkarılmıştır. Çekirdek yarı prizmatik formda olup bipolar düzelti yer almamaktadır. Çıkarılan yongalardan bir tanesinin platformu derin negatif ize sahipken diğerinde ise negatif iz siliktir. Gökçeada Eşelek 1 buluntu alanında tespit edilen kalıntılar buranın Mezolitik döneme ait olduğunu düşündürmektedir (Resim: 1 ve 2).

2018 yılında tespit edilen Eşelek 1 ve Eşelek 2 lokaliteleri arasında yeni bir lokalite tespit edilmiştir. Eşelek 4 olarak isimlendirilen lokalitede buluntu yoğunluğu diğer lokalitelere göre daha azdır. Bu buluntu alanından bir tane tek yüzeyli mikro yonga çekirdeği tespit edilmiştir. Çekirdek heterojen koyu kahverengi, içerisinde farklı renkte tanecikli silisyum yer alıyor. Çekirdek kalın bir yonga üzerine yapılmış, yonganın ventral yüzeyinde topuğun olduğu alandan küçük bir mikro yonga parçası sert vurgaç uygulaması ile çıkarılmıştır. Dorsal yüzeyin yanal kenarlarında ise küçük farklı boyutlarda yonga çıkarımları mevcuttur. Bu parçanın olasılıkla Mezolitik döneme ait olduğu düşünülmektedir (Resim: 3 ve 4).

Batıya doğru sürdürülen çalışmalarda Eşelek 3 lokalitesinin batısında yeni bir lokalitede az sayıda yontma taş buluntu tespit edilmiştir. Eşelek 5 olarak isimlendirilen lokalitedeki buluntuların dönemi olasılıkla Orta Paleolitik'tir (Resim: 5 ve 6).

Adanın en güney ucundan batıya doğru sürdürülen çalışmalarda Kefalos Plajı'nın 2 km kadar batısında da yeni bir lokalite tespit edilmiştir. Kefalos olarak tanımlanan lokalitede çok sayıda işlenmiş alet ve yonga tespit edilmiştir. Bu buluntu alanında Orta Paleolitik döneme

ait olduğu düşünülen bir kompozit alet (sağ kenarında dik düzelti, sol kenarında almaşan düzelti bulunmaktadır) ve bir levallois yonga ile taşımalığı levallois yonga olan çentikli alet tespit edilmiştir (Resim: 7 ve 8).

3- Bayramiç İlçesi Araştırmaları

Çanakkale İli'nde Paleolitik buluntu alanlarının yoğunlaştığı Çan İlçesi ile Bayramiç İlçesi sınırlarında bulunan Alanköy ve Karaibrahimler köyleri civarında gerçekleştirilen araştırmalarda oldukça büyük bir alanda taşocağı tespit edilmiştir. Bu ocağın muhtemelen çevrede bulunan 39 açık alan lokalitesindeki yontma taşların hammadde kaynaklarından birisi olduğu düşünülmektedir (Resim: 9).

4- Ayvacık İlçesi Araştırmaları

Çanakkale İli'ndeki Paleolitik buluntu alanları açısından zengin ilçelerden biri olan Ayvacık'ta önceki yıllarda birçok açık alan lokalitesi bulunmuştu. Bu sezonki araştırmalarda hem iç kesimlere hem de kıyı kesimlerindeki alanlara daha detaylı bir şekilde bakıldı. Önceki yıllarda tespit edilen Büyükhusun köyü yakınlarındaki Büyükhusun 2 lokalitesinde Orta Paleolitik döneme ait yonga ve çekirdekler bulunmaktadır. Düzeltili yonga ile Levallois yonga üzerine çentikli alet, tek platformlu protoprizmatik çekirdek ve bir adet merkezcil levallois çekirdek tespit edilmiştir. Bu çekirdek parçası kahverengi iyi kalite çakmaktaşından üretilmiştir. Çekirdek kabuğa da sahip olup oldukça tüketilmiştir (Resim: 10 ve 11).

Ayvacık İlçesi, Asos Antik Kenti'nin batısında kalan tüm kıyı kesimlerinde çakmaktaşı hammadde kaynaklarının varlığı bilinmekteydi. Bu kıyı alanlarının dönem insanlarının, deniz seviyesinin daha düşük seviyede olduğu dönemlerde sıklıkla kullandığı ve göç rotalarını oluşturduğu da tahmin edilmekteydi. Korubaşı Köyü'nün güneydoğusundan denize doğru inildiğinde Yeşil Liman olarak bilinen mevkiide, denizin kıyısındaki tarlaların erozyonla aşınmasıyla açığa çıkmış ve deniz çakılları arasına karışmış vaziyette onlarca çakmaktaşı yontma taş bulunmuştur. Bunlar arasında iri yongalar, kabuklu yongalar, tek vurma düzlemli çekirdekler, vurgaçlar, kenar kazıyıcılar tanımlanmıştır (Resim: 12 ve 13).

SONUÇ

Çanakkale İlinde 2014 yılından beri tespit edilen Paleolitik dönem buluntularını genel olarak değerlendirdiğimizde, bu döneme ilişkin kalıntıların Çan, Yenice, Bayramiç, Lapseki, Ayvacık ve Gökçeada gibi kesimlerde yoğunlaştığını görmekteyiz. 2021 yılı çalışmalarında Gökçeada ve Ayvacık İlçelerinde bulunan yeni lokaliteler ile toplam lokalite sayısı 65'e ulaşmıştır.

Bu bölgelerin Paleolitik dönem insanları tarafından tercih edilmesinde en büyük etkenler çakmaktaşı gibi hammadde kaynaklarının bolca ve ilin pek çok bölgesinde yaygın olarak bulunması ve bu yörede bugün bile varlığını sürdüren sıcak su kaynaklarının bulunmasıdır ki, buzul dönemlerinin zor şartlarında yaşayan dönem insanları için bu kaynaklar çok önemlidir. Olasılıkla Paleolitik dönemde bu bölgelerin avcı-toplayıcı grupların yaşam mücadelelerinde

rahatlıkla ulaşabilecekleri besin kaynakları (toplayabilecekleri ya da avlayarak ulaşabilecekleri) da bol miktarda bulunmaktaydı.

Çanakkale İlinde tespit ettiğimiz yontma taş buluntularının büyük çoğunluğu açık alanlardan tespit edilmiştir ve bu buluntu alanları özellikle yeni açılmış tarlalardadır. Tarımsal faaliyetler yontma taş alet buluntularının jeolojik insitu pozisyonlarının bozulmasına neden olmuştur. Bu tip alanların eski akarsu yataklarında yer alması ve iyi kalitede korunmuş çakmaktaşı örneklerini içermesinden dolayı, Prehistorik insanlar tarafından sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Bu alanlardaki yontma taş aletler aynı zamanda avcı-toplayıcı insanların günlük mobiliteleri hakkında da önemli ipuçları sağlamaktadır. Bu tip alanlar avcı-toplayıcıların hammadde bloklarını bulundukları yerden çıkarmaları, işlemeleri ve kullandıktan sonra ıskartaya atmalarıyla karakterize bir sistemin varlığını göstermektedir. Bu nedenle açık alan buluntu yerlerinde sıklıkla birkaç çekirdek kalıntı, hemen yanlarında birçok yonga kalıntısı, yongalama artıkları, vurgaç ve birkaç adet kullanılmış düzeltili alet ele geçirilmektedir. Bu tip bir yapı dönem insanlarının burada tespit ettikleri bir hammaddeyi hızlı bir şekilde işlediklerini, sonrasında yakın alanda gerçekleştirdikleri bir avcılık aktivitesinde kullandıklarını ve yontma taşları terk ettiklerini göstermektedir.

Çanakkale İlinde 2021 yılında ulaştığımız önemli sonuçlardan birisi Ayvacık'taki kıyı şeridi boyunca yontma taş alet kalıntılarının tespitidir. Ayvacık'ta kısa süreli araştırmalarda tespit ettiğimiz lokaliteler Çanakkale İlindeki detaylı araştırmalar sonucunda onlarca yeni lokalitenin de tespit edilebileceğinin ipuçlarını vermiştir. Bu seneye ilişkin diğer bir önemli sonuç ise yontma taş buluntusu veren açık alan yerleşimlerinin Çanakkale İlinde çok geniş alanlara yayıldığının tespit edilmesidir. 2016 yılındaki yüzey araştırmalarımız sırasında tespit ettiğimiz Çan / İnkaya Mağarası, Paleolitik dönem bulguları açısından taşıdığı potansiyel nedeniyle 2021 yılından itibaren Cumhurbaşkanlığı Kararlı Kazı çalışmasına dönüştürülmüştür ve yüzey araştırmasını da gerçekleştiren uluslararası bir ekip tarafından kazılara devam edilecektir. İnkaya Mağarası konumu itibariyle Çanakkale İlinde bulunan tüm açık alan yerleşim alanlarıyla ilişkili olabilecek durumdadır. Bölgede tespit edilen Alt Paleolitik, Orta Paleolitik ve Mezolitik dönem buluntuları Çanakkale'nin fosil insanlar tarafından binlerce yıl boyunca yerleşim alanı olarak kullanıldığını kanıtlamıştır.

Önceki yıllarda Paleolitik bulgular açısından potansiyeli bilinmeyen ve çok da rağbet görmeyen Çanakkale İlinde, 2014-2021 yılları arasında tarafımızdan gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında elde edilen çok değerli bulgular, İnkaya Mağarası Kazısı'ndan elde edilen tamamlayıcı bulgularla birlikte değerlendirilerek en kısa zaman içerisinde detaylı bir yayın ile bilim dünyasına duyurulacaktır. Bu yayınımız, bölgede ileriki yıllarda yapılacak olan benzer çalışmalara da kaynak olarak yol gösterecektir. Gelecek yıllarda İnkaya Kazısı'nın bulguları ışığında Çanakkale İlinin Paleolitik geçmişinin aydınlatılmasına devam edilecektir.

TEŞEKKÜR

2021 yılında Çanakkale İlinde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmasına izin veren Kültür

Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, çalışma sırasındaki ilgi ve destekleri nedeniyle Çanakkale Müzesi Müdürü Rıdvan Gölcük'ün şahsında tüm Müze personeline, 2021 yılı arazi çalışmasında büyük bir özveriyle görev alan Bakanlık Temsilcisi Troya Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Güney Can Gülşan'a ve 7 sezon boyunca Çanakkale'de yaptığımız araştırmalara destek olan ve emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

ÖZER, İ., M. SAĞIR, S. ŞAHİN, İ. BAYKARA, E. GÜLEÇ, 2014, "2012 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*, 297-303, Ankara.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, S. ŞAHİN, İ. BAYKARA, E. GÜLEÇ, 2014, "2013 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 279-288, Ankara.

ÖZER, İ., İ. BAYKARA, B. DİNÇER, S. ŞAHİN, M. SAĞIR, E. GÜLEÇ, 2016, "2014 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 323-334, Ankara.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. DİNÇER, B.K. ÖZER, S. ŞAHİN, 2017, "Batı Anadolu'da fosil insan araştırmaları", *ASOS Journal (The Journal of Academic Social Sciences)*, 5(47), 1-25.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, B. DİNÇER, S. ŞAHİN, İ. BAYKARA, E. GÜLEÇ, 2017, "2015 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*, 315-327, Edirne.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. DİNÇER, S. ŞAHİN, 2018, "2016 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 35. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 43-57, Bursa.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. DİNÇER, B.K. ÖZER, S. ŞAHİN, E. EREN, A. ÖZDEMİR, 2018, "Çanakkale İlinde Paleolitik dönem insan izleri", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 99-116.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. KOCA ÖZER, B. DİNÇER, N. MORIMOTO, W. MORITA, S. ŞAHİN, E. EREN, Ö. GÜLHAN, A. ÖZDEMİR, 2020, "2017 ve 2018 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 37. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 355-373, Ankara.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. KOCA ÖZER, B. DİNÇER, N. MORIMOTO, W. MORITA, S. ŞAHİN, E. EREN KURAL, A. ÖZDEMİR BAŞARAN, Ö. GÜLHAN, 2022, "2019 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları-II*, 187-198, Ankara.

Resim 1: Eşelek 1 lokalitesi.

Resim 2: Eşelek 1 lokalitesi yontma taş buluntuları.

Resim 3: Eşelek 4 lokalitesi.

Resim 4: Eşelek 4 lokalitesi yontma taş buluntuları.

Resim 5: Eşelek 5 lokalitesi.

Resim 6: Eşelek 5 lokalitesi yontma taş buluntuları

Resim 7: Kefalos lokalitesi.

Resim 8: Kefalos lokalitesi yontma taş buluntuları.

Resim 9: Karaibrahimler Köyü çakmaktaşı ocağı.

Resim 10: Büyükhusun lokalitesi.

Resim 11: Büyükhusun lokalitesi yontma taş buluntuları.

Resim 12: Yeşil Liman lokalitesi.

Resim 13: Yeşil Liman lokalitesi yontma taş buluntuları.

LYRBE YÜZEY ARAŞTIRMASI – 2021 (BİRİNCİ SEZON)

Işıl R. IŞIKLIKAYA*

Selma BULGURLU GÜN

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 17.06.2021 tarih ve E-94949537-161.02-1468633 sayılı izni ile Antalya ili, Manavgat ilçesi, Bucakşeyhler Mahallesi, Asarkale mevkii'nde yer alan Lyrbe (eski araştırmalarda Seleukeia) antik kentinde 2021 yılından itibaren arkeolojik yüzey araştırması çalışmalarına başlanmıştır. Birinci sezon çalışmaları 07.07.2021 – 28.08.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi olarak Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Sanat Tarihçisi Mustafa ERTÜRK çalışmalara eşlik etmiştir[1].

LYRBE ANTİK KENTİ

Pamphylia'nın doğusunda, liman kenti Side'nin hinterlandında yer alan yerleşim, deniz kıyısından yaklaşık 20 km içeride bir tepe üzerinde gelişmiştir. Çevreye hakim bir konuma sahip olan bu tepede aynı zamanda doğal bir su kaynağı bulunur. Pamphylia'nın dört büyük akarsuyundan biri olan Melas (Manavgat Çayı) kentin yaklaşık 5 km doğusundan akar. Ancak kent ile Melas nehrinin denize döküldüğü nokta arasında yer alan ve günümüzde Manavgat Şelalesi olarak bilinen falez dolayısıyla antik dönemde Lyrbe *territorium*u ile Akdeniz arasında su ulaşımı bulunmadığı düşünülmektedir[2].

---

* Dr. Işıl R. IŞIKLIKAYA LAUBSCHER, Frankfurt J.W. Goethe Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Önasya ve Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, D-60629 Frankfurt. E-posta: isiklikaya@em.uni-frankfurt.de, isil.isiklikaya@gmail.com.
Dr. Selma BULGURLU GÜN, Kiefeinweg 2a, 51503 D. Rösrath. gunselma246@Gmail.com

1 2021 yılı ekibi Araştırma başkanı Dr. Işıl R. IŞIKLIKAYA LAUBSCHER, Dr. Selma BULGURLU GÜN, Doç. Dr. Aşkım ÖZDİZBAY, Doç. Dr. Aliye EROL, Arş. Gör. Dr. İpek DAĞLI, Arkeolog Veli KAYA, Arkeolog Ferdi ÇİFTÇİ, Arkeolog Abdurrahman ÖZKAN, Arkeolog Ceylan PAMUK, Harita Mühendisi Emre YALÇIN, Jeoloji Mühendisi Dr. Öğr. Üy. Zeynep ÜÇTAŞ ÖZBEY, Jeoloji Mühendisi Arş. Gör. Dr. Özge KARSLIOĞLU TURGUT, Fotoğrafçı Fikret ÇİFTÇİ ve Konservatör/Restoratör Nazım Can CİHAN'dan oluşmuştur. Ayrıca 12.07.2021 tarihinde gerçekleştirilen topografik belgeleme çalışmaları kapsamında Ankara merkezli DEHA Haritacılık çalışanları Harita Mühendisi Hakan KAVAKLI, Harita Mühendisi Musa BİZİM, Harita Mühendisi Tuğrul GÖÇMEN, Topogaf Adem ÖZTÜRK ve Harita Teknikeri Hüsamettin ÜNLÜ 1 (bir) gün süre ile çalışmalara katılmışlardır. Bakanlık Temsilcimiz Sn. Mustafa ERTÜRK'e ve tüm ekip arkadaşlarıma özverili çalışmaları için teşekkür ederim.

YA020702(2021) proje numarası ile Frankfurt J.W. Goethe Üniversitesi adına yürütülen çalışmalar Manavgat Kaymakamlığı, Manavgat Belediyesi ve Bucakşeyhler Köyü Muhtarlığı'nın lojistik desteği, Sarılar Jandarma Karakol Komutanlığı tarafından sağlanan güvenlik tedbirleri ayrıca Frankfurt J.W. Goethe Üniversitesi Arkeoloji Bilimleri Enstitüsü, J.W. Goethe Üniversitesi Vakfı, AKMED (Koç Üniversitesi, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi), AOROC (Doğu ve Batı Akdeniz Arkeolojik ve Filolojik Araştırmalar Laboratuvarı, CNRS / ENS / EPHE) ve Manavgat Mimarlar Odası'nın maddi destekleri sayesinde mümkün olmuştur. Ayrıca Side Müze Müdürlüğü (Müze Müdür Vekili Sn. Özay Özgür AĞAR), Perge Antik Kenti Kazıları (Kazı Başkanı Prof. Dr. Sedef ÇOKAY KEPÇE) ve Side Antik Kenti Kazıları (Kazı Başkanı Prof. Dr. Feriştah SOYKAL ALANYALI) da çalışma boyunca projemize yakın ilgi, tavsiye ve lojistik destek sağlamıştır. Söz konusu kişi ve kurumlara içtenlikle teşekkür ederim.

2 Nollé 1988, 258.

Antik kaynaklardaki aktarımlar ile 19. ve 20. yüzyıllarda kenti ziyaret eden gezgin ve araştırmacıların yorumları doğrultusunda kentin adı sırasıyla *Seleukeia, Klaudioseleukeia* ve *Lyrbe* olarak teklif edilmiştir[3]. Günümüzde *Lyrbe* ismi bilim insanlarınca büyük ölçüde kabul edilmiş olmakla birlikte henüz bunu ispatlayan bir arkeolojik ya da epigrafik veri bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu raporun başlığından da kentin adı Lyrbe (?) olarak anılmıştır.

Kentte yürütülen ilk sistematik çalışmalar 1972-1979 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi J. İnan tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısı ve yüzey araştırmalarıdır. Bu kapsamda kentin topografik haritası çıkarılmış, görünür haldeki yapıları belgelenmiş, ayrıca agora, hamam ve mezarlık kilisesi başta olmak üzere kent genelinde kazı/sondaj ve kısmi onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir[4]. H. Hellenkemper ve F. Hild, *TIB* dizisi kapsamında kentte incelemelerde bulunmuş, Lyrbe tarihi ile ilgili kaynakları derlemiş ve kentteki başlıca kalıntıları ana hatlarıyla sunmuşlardır[5]. 2014 yılında Lyrbe agorası N. Yıldırım tarafından hazırlanan doktora tezine konu olmuş, yapı tekniği ve mimari detayları doğrultusunda agora ve çevresindeki yapıların kullanım amacı ve mimari evreleri incelenmiştir[6]. 2017 yılında ise çeşitli koleksiyonlarda bulunan Lyrbe sikkeleri A. Erol tarafından bir makale kapsamında ele alınmış; bu sikkelerin tarihsel dağılımı, betimlenen tanrılar, kentin erken dönem tarihine yönelik sunduğu veriler ve kentin Side ile olası ilişkileri değerlendirilmiştir[7].

Mevcut arkeolojik veriler doğrultusunda kentin en geç Hellenistik dönemden itibaren yerleşim gördüğü[8] ve komşusu Side ile yakın ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır[9]. Kentte ele geçen Sidece - Yunanca çiftdilli yazıtlar, kentin Anadolu kökenli geleneğine ve Luvi kültürü ile ilişkisine işaret etmesi bakımından önem taşır[10]. Roma İmparatorluk döneminde kentteki inşa faaliyetleri yoğunluk kazanmış; agora, hamam ve tapınak/heroon(?) gibi anıtsal yapılar inşa edilmiş[11]; bu yapılar nitelikli mimari bezeme, mozaik ve heykeltraşlık eserleriyle donatılmıştır[12]. M.S. 4.-7. yüzyıllar arasında yerleşimin yoğunluğunun arttığı[13] ve dini nitelikli yapıların inşa edildiği görülür[14]. Olasılıkla Erken Bizans Döneminde savunma ihtiyacı yeniden artan[15] yerleşimin ne zaman terkedildiği kesin olarak bilinmemektedir. Kent, 16./17. yüzyıllarda bir Türkmen boyu olan Tugaylar / Togaylar tarafından mevsimlik yerleşim olarak kullanılmıştır[16].

Günümüzde Orman Genel Müdürlüğüne bağlı ormanlık arazide yer alan Lyrbe antik kentinin üzerinde bulunduğu tepe ve yamaçları 1979 yılında Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun kararı ile 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir. Yüzey araştırması projesinin sınırları, söz konusu sit alanı ile örtüşecek şekilde belirlenmiştir. Proje kapsamında kentin kimliği, doğal yapısı, yerleşim tarihi, yerleşimin yayılım alanı ve karakteri, yapıların işlev ve evreleri, kentin sosyal yapısı, doğal ve ekonomik kaynakların kullanımı ve çevre yerleşimler ile olan ilişkilerinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Buna paralel olarak kentteki kalıntıların mevcut durumunun belgelenmesi, acil müdahale gerektiren yapıların tespiti, bu yapıların koruma ve onarımına yönelik projelerin geliştirilmesi, kentin tanıtımı ve bir turizm destinasyonu olarak geliştirilmesi ile bölge halkının kültürel miras bilincinin arttırılması çalışmanın amaçları ara-

sında yer alır. Bu doğrultuda birinci sezon çalışmaları arşiv, arazi, müze, ofis, turizm-tanıtım ve yayın çalışmaları olmak üzere altı ana başlık altında yürütülmüştür.

ARŞİV ÇALIŞMALARI

Kentte 1972-1979 yılları arasında J. İnan başkanlığında yürütülen çalışmalara ait görsel malzeme, çizim ve arazi notlarının büyük bölümü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı arşivinde bulunmaktadır. Çalışmanın ilk aşamasında bu arşivde bir ön tarama gerçekleştirilerek söz konusu verilerin sistematik bir şekilde dijital ortama aktarılması planlanmış, ayrıca negatif arşivinin taranmasına başlanmıştır[17]. Bu veriler, kentteki kalıntıların 1970'li yıllardaki durumunu yansıtması ve daha önce yapılan çalışmalar hakkında bilgi sağlaması bakımından önem taşır.

ARAZİ ÇALIŞMALARI

Normal şartlarda 2021 yılı Temmuz ayında yaklaşık 3 hafta sürmesini öngördüğümüz çalışmalar 29.07.2021 tarihindeki Manavgat Yangını dolayısıyla sekteye uğramıştır. Yangın sonucunda çalışma alanındaki mimari ve arkeolojik kalıntıların daha açık bir şekilde ortaya çıkması, diğer taraftan hali hazırda riskli durumda olan bazı duvarların yıkılma tehlikesinin artması dolayısıyla 2021 yılında aslen topografik belgeleme, jeolojik araştırma ve araziyi tanıma amaçlı arkeolojik yüzey araştırması olarak planlanan çalışmalar, Ağustos ayında yangın sonrası tedbir amaçlı acil mimari belgeleme öncelikli olarak sürdürülmüştür.

Topografik Belgeleme Çalışmaları

1972-1979 yılları arasında yürütülen çalışmalarda Topograf A. Şakar tarafından kentin üzerinde yer aldığı doğal tepenin topografik haritası hazırlanmıştır[18]. Ancak yaklaşık 50 yıl önce gerçekleştirilmiş olan bu belgelemenin kentin yamaçlarını da içine alacak şekilde yenilenmesi gerekmektedir. 128 hektar (1.286.467m^2) büyüklüğündeki sit alanında topografik belgeleme çalışmaları yangından önce ve sonra iki farklı ekip tarafından yaklaşık 100 m yükseklikten uçurulan İHA'lar (Deha Haritacılık: DJI Phantom 4 ve Yalçın Haritacılık: Anafi Parrot 4K) yardımıyla gerçekleştirilmiştir (Resim: 1a-b). Elde edilen ortofotolar üzerinden alanın eşyükselti eğrilerini gösteren topografik haritası ve sayısal yükseklik modeli (DEM) hazırlanmış (Resim: 2a), bu sayede kentin arazi yapısının daha iyi okunması mümkün olmuştur. Aynı ortofoto üzerine yerleştirilen 100x100 m'lik karelaj ile sit alanının tümü plankare sistemi içerisine oturtulmuştur (Resim: 2b). Kent planına da aktarılan bu karelaj sayesinde 2022 yılından itibaren kentteki mimari ve arkeolojik buluntuların sistematik bir şekilde plana işlenmesi mümkün olacaktır.

---

18 İnan 1998, Çiz. 2.

Dr. Öğr. Üy. 2. Uçtaş ÖZBEY, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Jeoloji Mühendisliği bölümü, Mineroloji ve Petrografi Anabilim Dalı, Avcılar, İSTANBUL. zeynep.uctas@gmail.com

Ar. Gör. Dr. Ö. KARSLIOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Jeoloji Mühendisliği bölümü, Mineraloji ve Petrografi Anabilim Dalı, Avcılar, İstanbul. ozgekarslioglu@yahoo.com

Jeolojik Araştırmalar

Z. ÜÇTAŞ*-ÖZBEY-Ö. KARSLIOĞLU**

Jeolojik araştırmalar kapsamında mimari malzeme olarak kullanılan taşların cinsi ve olası kaynak alanlarının tespiti amaçlanmıştır. Lyrbe antik kenti başlıca konglomera, kumtaşı ve silttaşı türünde kayalar içeren Aksu ve Karpuzçay Formasyonları üzerinde yer alır (Resim: 3a). Araştırma alanında yapılan makroskopik gözlemlerde, antik kentte mimari yapı elemanı olarak kullanılan taşlar ile doğal ana kaya arasında benzerlikler saptanmıştır (Resim: 3b). Ancak bölgede, mimari yapı elemanları için olası kaynak alan olabilecek, benzer kaya türleri içeren farklı yaş ve litolojik özelliklere sahip başka formasyonlar da bulunmaktadır. Bu nedenle araştırma alanını çevreleyen yaklaşık 15 km yarıçapında bir alanda da jeolojik araştırmalar yürütülmüştür (Resim: 3c-d). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izniyle sit alanından 25 adet taş ve 7 adet harç örneği (toplam 32 adet örnek), ayrıca sit alanı dışından 20 adet doğal taş örneği toplanmıştır. Bu örnekler üzerinde İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Mineraloji ve Petrografi Anabilim Dalı bünyesinde karşılaştırmalı petrografik, paleontolojik ve jeokimyasal analizler gerçekleştirilecektir.

Mimari Belgeleme Çalışmaları

1972-1979 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalarda kentin vaziyet planı, sarp yamaçlarla çevrili tepelik alan ve geç dönem surlarının dışında kalan güney yamaç olmak üzere iki ayrı pafta halinde hazırlanmıştır[19]. Mevcut proje kapsamında vaziyet planı güncellenecek olup bu doğrultuda Harita Mühendisi E. Yalçın ve Restoratör/Konservatör ve Mimari Restorasyon Teknikeri N.C. Cihan tarafından kent genelindeki yapıların konumları yaklaşık 100 m yükseklikten çekilen orthofotolar ve yersel yöntemlerle tespit edilmiş, elde edilen veriler güncel topografik harita üzerine işlenmeye başlanmıştır (Resim: 2b).

Çalışma kapsamında ayrıca kent genelinde mimari dokudaki tahribatlar ve kaçak kazılar, koordinatları tespit edilerek fotoğraflanmıştır. Buna göre sit alanı içerisinde toplam 201 noktada ot/ağaç tahribatına maruz kalmış olan yapı ile farklı derecelerde yıkılma tehlikesi bulunan duvarlar saptanmıştır (Resim: 2b). Bitki oluşumundan sonra kentteki en büyük tahribat türü (kaçak kazılar, kontrolsüz ziyaretçi trafiği, mangal kullanımına bağlı yangın riski vb.) insan tahribatıdır. 2021 yılında kent genelinde toplam 232 kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir (Resim: 2b). Bu durum aynı zamanda alandaki bekçi ihtiyacının aciliyetini göstermektedir.

Lyrbe Antik Kenti ve yamaçlarını kapsayan 1. derece sit alanı 29.07.2021 Perşembe sabahı meydana gelen orman yangınından doğrudan etkilenmiş; yamaçlardaki ağaçlar tümüyle yanmış, kent genelindeki ağaçlar gövdeleri yanarak güçsüzleşmiş ve bazıları yıkılmıştır. Agora ve çevresindeki yapılar ile geç dönem suru yangından nispeten az etkilenmiş, bunun dışındaki mimari kalıntılar ise farklı derecelerde tahrip olmuştur[20] (Resim: 1a-b, 4, 6). Tedbir

19 İnan 1998, Çiz. 2, 28.

20 Yangın sonrasında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın isteği üzerine Side Müzesi Müdürlüğü, Antalya Kültür

amaçlı acil mimari mimari belgeleme çalışmaları kapsamda yapıların plan, cephe ve kesitlerini sistematik olarak kayıt altına almak amacıyla 1) özellikle yapılaşmanın daha yoğun olduğu güney bölümdeki mimari kalıntıların yapı bazında yakın planlı (yak. 40 m yükseklikten) ortofotoları çekilmiş (Resim: 5), 2) ağaç yoğunluğu dolayısıyla hava fotoğrafında okunamayan mimari kalıntıların dakik konumları yersel yöntemlerle belirlenmiş, 3) duvar cephe ve kesitleri sistematik olarak fotoğraflanmış (Resim: 6) ve 4) kentteki anıtsal yapıların genel görünümleri - geniş açılı hava fotoğrafları ile - belgelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda kent planı güncellenmekte olup çalışmalar ofis ortamında devam etmektedir (Resim: 7).

2022 Nisan ayında, kentin batısında yer alan mezarlık kilisesinin apsis duvarı yıkılmıştır. Bu durum tedbir amaçlı acil mimari belgeleme çalışmaların önem ve gerekliliğini vurgulamıştır.

Arkeolojik Yüzey Araştırması

2021 yılında araziyi tanıma amacıyla sistematik olmayan arkeolojik yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Kentin topografyası ve başlıca yapıları temel alınarak sürdürülen bu araştırmalar kapsamında kent alanı mevcut plan doğrultusunda dokuz farklı sektöre ayrılmış (a-i) (Resim: 8) ve her alan 3-4 kişilik gruplar halinde taranmıştır. Ayrıca, çalışma alanı dışında olmakla birlikte Bucakşeyhler Köyü merkezindeki gözlemlerimiz de aşağıdaki satırlarda kısaca sunulmuştur.

Kent Surları ve Güney Yamaç:

Kent sınırlarında topografya belirleyici olmuştur. Üç yanı sarp yamaçlarla çevrili olan kente ulaşım, eğimin daha yumuşak olduğu güneyden sağlanmıştır. Bu yönde iki farklı sur hattı bulunur. Bunlardan kuzeydeki, tepenin en dar noktasına yerleştirilmiş olan ve daha önceki araştırmacılar tarafından Geç Antik döneme ait olduğu tespit edilen D-B doğrultulu sur hattıdır (Resim: 7: A). İkinci sur hattı ise 2021 yılı çalışmaları kapsamında geç dönem surlarının güneyinde tespit edilmiştir. Kentin doğal kaya yapısı olan konglomeradan elde edilmiş ve birbiri üzerine şevli yerleştirilmiş polygonal bloklardan oluşan bu duvarın kentin erken dönemine ait bir sur sistemi olabileceği tarafımızca düşünülmektedir (Resim: 7, 9). Söz konusu kalıntılar 1972-1979 çalışmalarında kısmen plana işlenmiş ancak herhangi bir yazılı tanıma yer verilmemiştir.

Kentin güney yamaçlarında, erken ve geç dönem sur hatları arasında kalan alanda kaçak kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkmış, kaliteli işçilik gösteren tonozlu bir mezar yapısı (Resim: 10), anıtsal mezar yapılarına ait olabilecek iki platform, anakayaya oyulmuş lahit tekneleri ve Medusa kabartmalı mermer bir lahit teknesi parçası tespit edilmiştir. Bu

Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve Antalya Rölöve ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü uzmanlarından oluşan bir komisyon tarafından Lyrbe'de ve yangından etkilenen diğer kentlerde hasar tespit çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalara katılan uzmanlar kent genelindeki yanmış ağaçların ivedilikle kesilmesi ve yıkılma riski bulunan duvarların desteklenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Söz konusu çalışmaların raporları doğrudan Bakanlığa sunulmuştur.

durum söz konusu alanın Roma döneminde nekropolis olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca kentin güneybatı yamacında zeytinyağı presine ait bir taş blok tespit edilmiştir.

b) Kent Surlarının Kuzeyi (Kent Surları – Agora Arası):

Geç dönem surunun kuzeybatısında, sur hattı ile agora arasında yer alan G yapısı, plan özellikleri (geniş mekân açıklıkları) ve duvar örgüsü doğrultusunda kamusal/yarı kamusal nitelikli bir yapı olarak tanımlanabilir (Resim: 7: G). Bu alanda ayrıca muhtemelen bir heykele ait bir asa (?) parçası ele geçmiştir.

Agoranın güneybatısındaki bir yapı içerisinde kumtaşından bir değirmen taşı (Resim: 11) ve bunun hemen yanında dikdörtgen biçimli taş bloklarla oluşturulmuş dörtgen planlı bir havuz saptanmıştır. Bu düzenek, Bucakşeyhler Mahallesi merkezinde bulunan ve günümüzde atıl halde bulunan susam değirmeni ve fırını ile benzeşmektedir (Bkz. aş. j).

Yine agoranın güneybatısında, sokağa bakan duvar köşeleri korunagelmiş bir yapı ve bunun gerisinde bir sarnıç tespit edilmiştir. Yapının konut olabileceği düşünülmektedir.

c) Agora ve Çevresi:

Tepenin güney bölümünde nispeten düz bir alanda inşa edilmiş olan agora kentin en iyi korunagelmiş olan yapısıdır (Resim: 7: B). Dört kenarı sütunlu galerilerle çevrili dikdörtgen bir meydandan oluşan yapı arazinin eğimine bağlı olarak batıda bir altyapı ile desteklenmiştir[21]. J. İnan yapıyı M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısı, MS. 2. yüzyılın ilk yarısına, N. Yıldırım ise MS. 1. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlemiştir. Yüzey araştırması kapsamında agoranın olası mimari evreleri tespit edilmeye çalışılmış, özellikle doğu kanadın yapım evreleri, doğu ve kuzey kanatlar arasındaki ardıllık ilişkisi, kuzey cephedeki 10 ve 11 no'lu – mozaik döşeli – mekânların orijinal işlevi, kullanım evreleri ve mozaik-mimari ilişkisi ile agoranın güney cephesindeki mimari evreler yerinde incelenmiş ve önümüzdeki senelerde gerçekleştirilecek çalışmalar için ön hazırlık yapılmıştır.

d) Agoranın Doğusu:

Agoranın doğusunda - *bouleuterion*un doğusuna denk gelen alanda - iki adet Korint başlığı parçası, bir adet sütun gövdesi parçası, mermer mimari eleman parçaları ve kaliteli işçiliğe sahip *in situ* korunagelmiş figürlü bir mozaik döşeme tespit edilmiştir. Aynı alanda ayrıca etrafı çevrilmesi gereken bir sarnıç ve kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkmış, zeytinyağı presine ait bir blok yer almaktadır. Arazi genelinde zeytinyağı veya susam işlenmesi ile ilgili düzeneklere ait elemanların çokluğu bu tarz işliklerin yoğunluğuna ve kent geneline dağıldığına işaret etmektedir.

21 İnan 1998, 36-37; Yıldırım 2014, 103-111. İnan, agorayı MS. 1. yüzyılın ikinci yarısı / MS. 2. yüzyılın ilk yarısı arasına tarihlemiştir. Yıldırım ise yapının tek bir evrede inşa edildiğini ve MS. 1. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmesi gerektiğini iler sürmüştür.

Kentin, geç dönem surunun içinde kalan güney, güneydoğu ve doğu yamaçlarında kırma taşlardan inşa edilmiş kuru duvar örgüsüne sahip (konut ?) yapılar tespit edilmiştir. Önümüzdeki yıllarda bu alan sistematik olarak belgelenecektir.

e) Agoranın Kuzeyi:

Agoranın kuzeyinde H, C2, K, Z, Y, T ve S yapılarını kapsayan geniş bir alanda ön keşif niteliğinde incelemeler yapılmıştır (Resim: 7) . Özellikle agoranın kuzeybatısındaki alan yangından yoğun biçimde etkilenerek otlarından arındığından burada yeni tespitler yapılması mümkün olmuştur. Agoraya yakınlığının yanı sıra bu alanda tespit edilen mimari kalıntılar, bezemeli mimari elemanlar ve heykeltraşlık eserleri, söz konusu alandaki yapıların anıtsal niteliğine işaret etmektedir.

Agoranın hemen kuzeyinde yer alan ve daha önce tapınak, kütüphane ya da heroon olabileceği ileri sürülen[22] C2 yapısının hemen batısında kadın büstü kabartmalı bir mimari blok (Resim: 12) tespit edilmiştir (Ayrıca bkz. aş.: *Müze Çalışmaları*).

Agoranın kuzeyinde yer alan H yapısı anıtsal mimariye sahiptir (Resim: 7 H). Yapı, Hellenkemper ve Hild tarafından yandan narteksli bir bazilika olarak tanımlanmıştır[23]. Bu alanda bir kadın (?) heykeline ait kalça bölümü, kırık ve oldukça aşınmış halde ele geçmiştir.

Agoranın kuzeybatısında yer alan K yapısının alt seviyesinde dört gözlü bir sarnıç ve bunun üst seviyesinde çakıltaşı döşemeye (podima) ait parçalar bulunur. Aynı alanda ayrıca Korint düzeninde bir ante başlığı (Resim: 13), iki adet sütun başlığı parçası, bazıları profil veren bol miktarda mermer kaplama levhası parçaları ile mozaik döşeme parçaları tespit edilmiştir. K yapısının güneydoğusunda yekpare bir kaide üzerinde normalden büyük bir erkek heykeline ait sağ ayak ve buna bitişik olarak işlenmiş kaya biçimli destek parçası kırık halde bulunmuştur.

Yangından sonraki yürüyüşlerde alanda yapılan en önemli tespit, K yapısının batı duvarına paralel olarak uzanan bir tüneldir (Resim: 14). Giriş kısmı mevcut kent planına işlenmiş olan, ancak kazı monografisinde bahsi geçmeyen bu tünel girişte K-G doğrultulu olarak uzanır, daha sonra batıya kıvrılarak devam eder ve en az 40 metre uzunluğa sahiptir. İçerideki kireç tortuları söz konusu tünelin bir su yolu olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

K yapısının güneybatısında, sözü edilen tünel girişinin güneyinde, erkek heykeline ait bir baldır (?) parçası ele geçmiştir. Ayrıca agoranın kuzeydoğusunda (KD-GB doğrultulu olarak uzanan vadinin K ucunda) çeşitli mimari kalıntılar ve bir zeytinyağı presine ait blok saptanmıştır.

f) Agora ile Hamam Arasındaki Vadi:

Kentin güney bölümünde, agora ile hamam arasındaki vadide daha önce tespit edilmiş ve

22 Büyükkolancı, şurada: İnan 1998, 69-71.

23 Hellenkemper – Hild 2004, 695.

kent planına işlenmiş olan doğal su kaynağı (Resim: 7: P), bunun önünde dikdörtgen planlı bir havuz ve üst seviyesinde bir teras saptanmıştır. Söz konusu kaynak, kentte bilinen tek tatlı su kaynağı olması dolayısıyla önemlidir.

Yüzey araştırması kapsamında yürütülen bir diğer çalışma, kent genelindeki sarnıçların tespiti olmuştur. Kent topografi dikkate alınarak yerleştirilmiş düzensiz teraslar üzerinde yükselmektedir. Bu teraslar zemini düzlemek ve su biriktirmek amacıyla inşa edilmiş sarnıçlar ile desteklenmiştir. 2021 yılında kent genelinde toplam 24 adet su sarnıcı saptanmıştır (Resim: 2b, 15). Tonozlu ve kuyu tipi olmak üzere iki farklı inşa tekniğine sahip olan bu sarnıçlar kentin güney bölümünde – özellikle de agora ile hamam arasında yer alan ve agoranın kuzeybatısı boyunca uzanan KD-GB doğrultulu vadi üzerinde – yoğunlaşmaktadır.

g) Hamam ve Çevresi:

Kentin güneybatısında, çevreye hakim dik bir yamacın kenarında yer alan hamam, güneyde birbirine paralel olarak düzenlenmiş beş tonozlu mekan, bunların kuzeyinde D-B doğrultulu olarak uzanan geniş bir salon ve daha kuzeyde daha küçük ölçülere sahip üç mekandan oluşur[24] (Resim: 7: L). 2021 yılı çalışmaları kapsamında hamamda kapsamlı bir inceleme gerçekleştirilmemiş ancak ot/ağaç tahribatına maruz kalan ve/veya yıkılma tehlikesi bulunan duvarlar tespit edilerek belgelenmiştir.

Hamamın kuzeydoğusundaki yamaçta daha önce plana işlenmiş olan bir sarnıç yapısı, doğusunda ise bir zeytinyağı presine ait kalıntılar tespit edilmiştir. Hamamın batı/kuzeybatısında, mezarlık kilisesinin kabaca güneyine denk gelen alanda ise taş plakalarla oluşturulmuş tek bir mezar saptanmıştır. Aynı alanda K-G doğrultulu bir dere yatağı gözlemlenmiştir. Bu alanda sarnıçların olabileceği düşünülmektedir.

Hamamın kuzeyindeki yamaçta (agoradan mezarlık kilisesine uzanan patikanın kuzeyinde) olasılıkla Geç Antik döneme ait bir konut alanı ve bunun hemen kuzeyinde işlikler tespit edilmiştir. Daha batıda, yüksekliği 4 m'yi bulan düz bir yüzeye sahip olan bir konglomera kütlesi bulunmaktadır. Bu alanın antik dönemde taş ocağı olarak kullanılmış olabileceği tarafımızca düşünülmektedir.

h) Mezarlık Kilisesi ve Çevresi:

Kentin güneybatı bölümünde daha önce M. Ahunbay tarafından çalışılmış olan mezarlık kilisesi (Resim: 7: M) ve çevresinde tespitlerde bulunulmuştur. M.S. 5.-8. yüzyıllar arasına tarihlenen dört evresi olan yapıda çok sayıda devşirme malzeme kullanıldığı görülmektedir. mezarlık kilisesinin kuzeyinde yine bir kilise olabileceği düşünülen N yapısı yer alır. Alanda ayrıca çok sayıda mezar (Resim: 7: W) bulunmaktadır.

24 İnan 1998, 38-40.

i) Kentin Kuzey Bölümü:

Topografyaya uygun olarak kentteki yapılaşma tepenin güney bölümünde yoğunlaşmıştır. Güneye göre daha dik yamaçlardan ve bunların arasında uzanan vadilerden oluşan kentin kuzey bölümündeki mimari kalıntılar ise çok daha seyrektir. Bununla birlikte bu alandaki yapı kalıntılarının dini ve profan nitelikli yapılar, anakayanın düzlenmesiyle elde edilmiş platformlar ve ana kayaya oyulmuş yuvarlak planlı, işlik olarak kullanılmış olabilecek havuz ya da tekne benzeri oyuklardan (Resim: 16) oluştuğu anlaşılmaktadır. Kent genelinde kullanılan yerel kayaçların da kentin kuzeyindeki taş ocaklarından temin edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

j) Bucakşeyhler Köyü Merkezinde Yapılan Tespitler:

Bucakşeyhler Köyü merkezinde bulunan çay bahçesinde büyük olasılıkla Lyrbe kökenli mimari parçalar (örn. sütun parçaları, sütun başlıkları, akroter, parapet ve diğer bezemeli mimari parçalar), lahit parçaları ve bazıları kaliteli işçilik gösteren heykeltraşlık eserlerinin açıkta sergilendiği görülmüştür. Durumun Side Müze Müdürlüğüne bildirilmesinin ardından heykel parçaları Size Müzesine götürülmüş, mimari parçalar ise daha ileriki bir tarihte müzeye götürülmek üzere kafeterya sahibi Hasan İŞBİLİR'e zimmetlenmiştir.

Bucakşeyhler Köyü merkezinde yer alan bir değirmen – fırın yapısı, Lyrbe'deki örnekler ile olan benzerliği dolayısıyla dikkat çeker. Kuru duvar tekniğinde örülmüş tek mekândan oluşan dikdörtgen planlı yapının doğudaki giriş kısmında Lyrbe'de tespit edilen değişmen taşı ile benzeşen, kumtaşından yapılmış, işleyebilecek halde bir değirmen yer alır. Mekânın batı bölümünde ise 2,60 m çapında kesmetaş bloklardan örülmüş kubbeli ve iki bölmeli bir taş fırın ile bunun hemen önünde (öğütülecek ürünün yığıldığı) dikdörtgen planlı bir havuz bulunmaktadır. Köylülerin aktardığına göre 1960'lı yıllara kadar işletilen fırın, özellikle susam öğütmek ve kavurmak için kullanılmıştır. Çok hisseli olan yapı, günümüzde son derece bakımsız haldedir ve yıkılmaya terk edilmiştir.

2021 Yılı Buluntuları

Çalışmalar sırasında dört adet mermer heykel parçası [bir kadın heykeline ait kalça parçası, erkek heykeline ait bir sağ ayak, buna bitişik kaya biçiminde işlenmiş destek ve yekpare kaidesi, yine erkek heykeline ait bir baldır (?) parçası ve bir asa (?) parçası] bulunmuştur. Tümü Roma Dönemi'ne tarihlenen, etüdlük nitelikteki bu eserler çalışma sonunda Side Arkeoloji Müzesine teslim edilmiştir. Ayrıca agoranın kuzeyinde, C2 yapısının batısında, kadın büstü kabartmalı bir mimari blok ile kentin güney yamacında Medusa kabartmalı bir lahit teknesi parçası tespit edilmiş; her iki eser de müze uzmanlarınca Side Müzesine taşınmıştır. 2021 yılı yüzey araştırmaları kapsamında seramik toplanmamıştır.

MÜZE ÇALIŞMALARI

Müze çalışmaları kapsamında Side ve Antalya müzelerindeki Lyrbe kökenli eserlerin incelenmesine ve yayına hazırlık çalışmalarına başlanmıştır.

Side Müzesinde yürütülen çalışmalarda, 2021 yılı yüzey araştırması buluntularının yanı sıra kentte tespit edilerek Side Müzesine götürülmüş olan iki kabartmalı mimari blok belgelenmiştir. Bunlardan ilki 2021 yılında agoranın kuzeyinde (C2 yapısının batısında) tespit edilen kadın kabartmalı kumtaşı bloktur. 51 x 26,5 x 18,5 cm ölçülerindeki bloğun üzerinde başında polos ve baş örtüsü, ve boynunda olasılıkla istridye kabuklu bir kolye ile betimlenmiş bir kadın büstü yer alır. İkinci blok geçtiğimiz yıllarda kentin doğu yamacında (?) bulunarak Side Müzesine taşınmıştır. 28 x 22 x 12 cm ölçülerindeki blok parçasında, başında ve omuzlarının gerisinde hilal betimli bir tanrıça görülür. İkonografik olarak Artemis Pergaia'yı çağrıştırmakla birlikte figürün ay tanrıçası (ya da ay ile ilişkilendirilen bir ana tanrıçayı) betimlemiş olması da mümkündür. Başörtülü ve midye kabuğu kolyeli kadın betimi ise yine Perge'den bilinen Artemis Pergaia rahibelerinin betimleri ile benzeşmektedir[25].

Antalya Müzesinde yürütülen çalışmalar kapsamında, 1972 yılında kentteki kazılarda tespit edilen ve daha sonra kaldırılarak Antalya Müzesine taşınan "Bilgeler Mozaiği" Antalya Arkeoloji Müzesi Müdürlüğünün 06.05.2021 tarih ve E-77492378-107-1374187 sayılı izniyle belgelenmiştir. Profesyonel ışıklandırma ve fotogrametrik yöntemlerle yapılan bu belgeleme kapsamında mozaiğin ortofotosu oluşturulmuş, portre betimi içeren panoların ve mozaik yazıtlarının detay fotoğrafları çekilmiş ayrıca tessera boyutu ve renk ölçümleri gerçekleştirilmiştir. 2022 yılında Lyrbe agorasında bulunmuş olan Orpheus Mozaiği'nin belgelenmesi ve Antalya Müzesindeki Lyrbe kökenli diğer eserlerin taranması planlanmaktadır.

TURİZM ve TANITIM ÇALIŞMALARI:

2021 yılı çalışmaları kapsamında Side Turizm Enformasyon Birimi Sorumlusu Sn. Erdal KAÇMAZ ile görüşülmüş, önümüzdeki yıllarda kentle ilgili olarak yapılabilecek tanıtım ve koruma faaliyetleri hakkında fikir alışverişinde bulunulmuştur. Bu kapsamda Lyrbe antik kentini tanıtan küçük bir bilgilendirme dosyası hazırlanmış, bu dosya öncelikle kenti ziyarete gelen mülki idare amirlerine sunulmuştur. Temmuz ayı içerisinde Bucakşeyhler Köyü sakinleri ile bir toplantı öngörülmüş ise de 28.07.2021 tarihinden itibaren tüm bölgeyi etkileyen yangından dolayı bu toplantı iptal edilmek zorunda kalmıştır. Yangın öncesinde ve sonrasında kenti ziyaret ederek çalışmalar hakkında bilgi alan yetkililer ve ziyaret tarihleri şu şekildedir; 23.07.2021 tarihinde: Sarılar Jandarma Karakolu Komutanı Asb. Ferhat YILMAZ; 27.07.2021 tarihinde: Manavgat Kaymakamı Dr. Mustafa YİĞİT, Manavgat İlçe Orman Müdürü Sn. Aydın AÇIKBAŞ, Side Arkeoloji Müzesi Müdür Vekili Sn. Özay Özgür AĞAR, Side Arkeoloji Müzesi Uzmanı Sn. Emine FERSİZ, Bucakşeyhler Muhtarı Sn. Halit DEMİR; 30.07.2021 tarihinde: T.C. Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı Dr. Serdar ÇAM,

25 Onurkan 1969; Dağlı Dinçer 2020, 122-132, 152-159.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdür Yardımcısı Dr. Yahya ÇOŞKUN, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürü Dr. Candemir ZOROĞLU.

YAYIN ÇALIŞMALARI

Lyrbe yüzey araştırması projesi kapsamında yürütülen çalışmalardan ilki 13-19.06.2022 tarihleri arasında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen *Antakya Mozaikleri Güncel Durum ve Yeni Yaklaşımlar Uluslararası Konferans ve Çalıştayı* kapsamında "The Mosaic of Homer and the Sages from Lyrbe: A Reevaluation in Progress" başlıklı bir bildiri olarak sunulmuştur. Bu bildiride Lyrbe agorasında bulunmuş olan ve halen Antalya Müzesinde sergilenen Homeros ve Bilgeler Mozaiği ile Orpheus Mozaiği'nin mimari kontekstleri ve arkeolojik veriler doğrultusunda yeniden değerlendirilmesi ile ilgili ilk sonuçlar paylaşılmıştır.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Bean – Mitford 1965, Bean, G. E. – Mitford, T. B., «Journeys in Rough Cilicia in 1962-1963», *Denkschriften Österreichische Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Klasse 85*, Vienna, 1965.

Bean – Mitford 1970, Bean, G. E. – Mitford, T. B., «Journeys in Rough Cilicia in 1964-1968», *Denkschriften Österreichische Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Klasse 102*, Vienna, 1970.

Brixhe – Neumann 1988, Brixhe, C., – Neumann, G., "Die griechisch-sidetische Bilingue von Seleukeia", *Kadmos 27*, 1988, 35-43.

Dağlı Dinçer 2020, Dağlı Dinçer, İ., *Cults and Religious Life of Pamphylaa from the Archaic to the Late Antıque Period* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Koç Üniversitesi, 2020).

Darga 1983, Darga, M., 1983, "Seleukeia Grekçe-Sidece Çiftdilli (Bilinguis) Yazıtı", *Anadolu Araştırmaları IX*, 1983, 401-410.

Erol-Özdizbay 2017, Erol-Özdizbay, A., "Lyrbe ve Sikkeleri", *Toplumsal Tarih 277*, Ocak 2017, 37-39.

Heberdey – Wilhelm 1896, Heberdey, R. – Wilhelm, A., «Reisen in Kilikien ausgeführt 1891 und 1892», *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse 44.6*, Vienna, 1896.

Hild – Hellenkemper 2004, Hild, F. – Hellenkemper, H., *Tabula Imperii Byzantini 8. Lykien und Pamphylien*, Wien, 2004.

İnan 1998, İnan, J., *Toroslar'da bir antik kent / Eine antike Stadt im Taurusgebirge: Lyrbe ? - Seleukeia ?*, İstanbul, 1998.

Lanckoronski 1892, Lanckoronski, K. G., *Städte Pamphyliens und Pisidiens*, Wien, 1892.

Nollé 1988, Nollé, J., "Forschungen in Selge und Ostpamphylien" *Araştırma Sonuçları Toplantısı VI*, 1988, 257-259.

Onurkan 1969, Onurkan, S., "Perge Artemis Kabartmaları ve Artemis Pergaia", *Belleten 33*, 1969, 303-323.

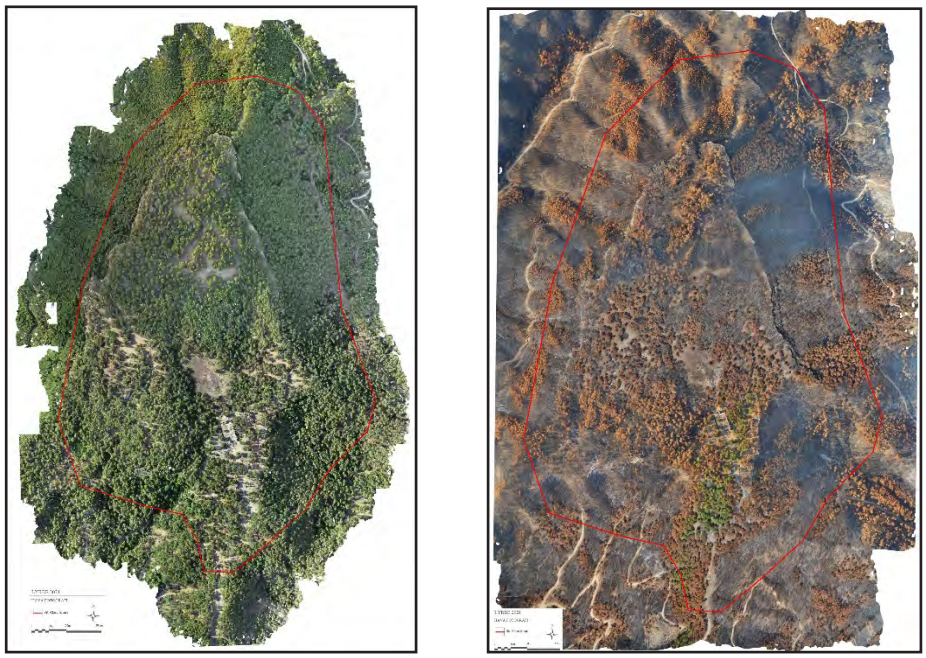
Robert 1966, Robert, L., *Documents de l'Asie Mineure méridionale, inscriptions, monnaies et géographie*, Genève, 1966.

Rott 1908, Rott, R., *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kapodokien und Lykien*, Leipzig, 1908.

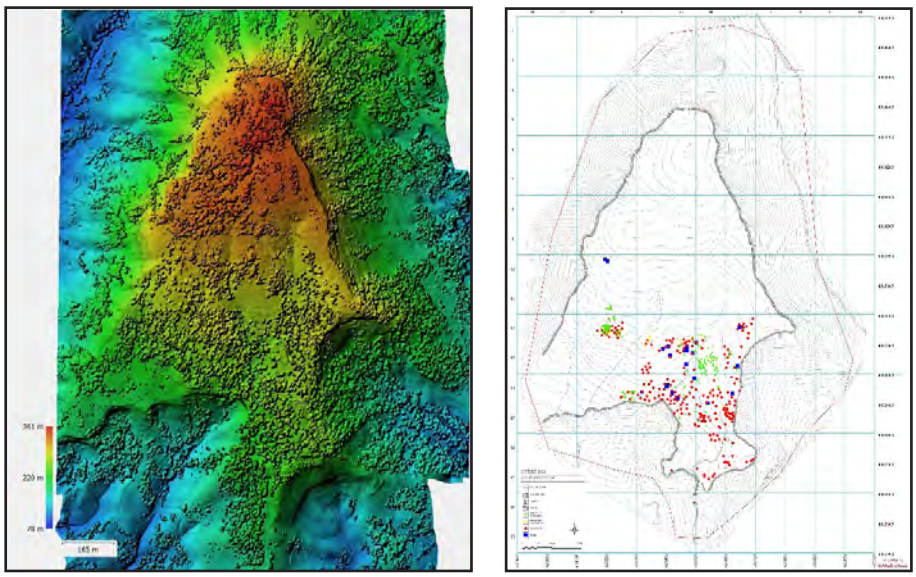
Şahin 1988, Şahin, S., "Pamphylia'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı VI*, 1988, 253-254.

Yıldırım 2014, Yıldırım, N., *Lyrbe Agorası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2014).

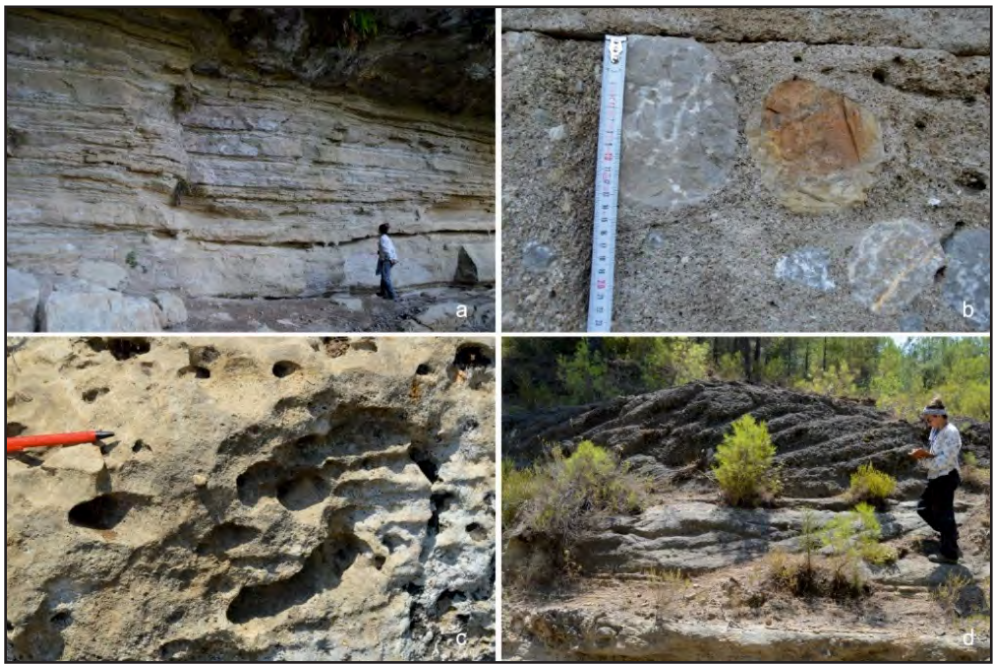
Yıldırım 2018, Yıldırım, N., "Lyrbe Agorası", *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2015*, 2018, 831-844.

Resim 1a-b: Lyrbe Antik Kenti ve yamaçlarının yangın öncesi ve sonrası durumu.

Resim 2: a) Kentin sayısal yükseklik modeli, b) Güncel topografik harita ve vaziyet planı üzerinde kentte tespit edilen kaçak kazı (kırmızı), mimari doku tahribatı (sarı ve yeşil) ve sarnıçların (mavi) dağılımı.

Resim 3: a) Lyrbe Antik Kenti anakayaları (kumtaşı), b) Agorada kullanılan mimari bloklardaki polijenik çakıllar, c) Kumtaşlarında ayrışma yapıları. (sit alanı dışı), d) Çapraz tabakalanma içeren konglomeralar (sit alanı dışı).

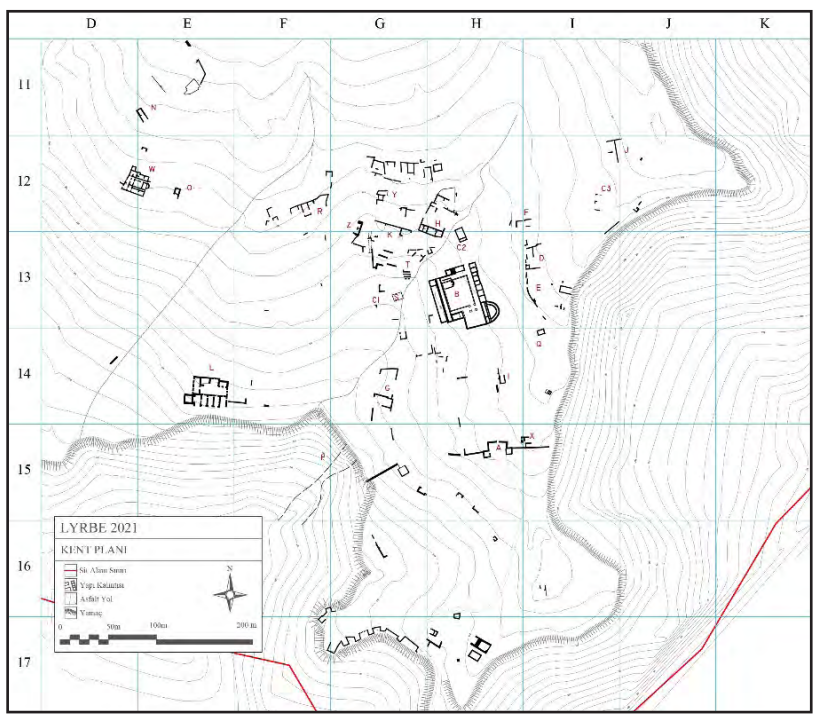
Resim 4: Agoranın kuzeyindeki su yapısının yangın sonrası görünümü.

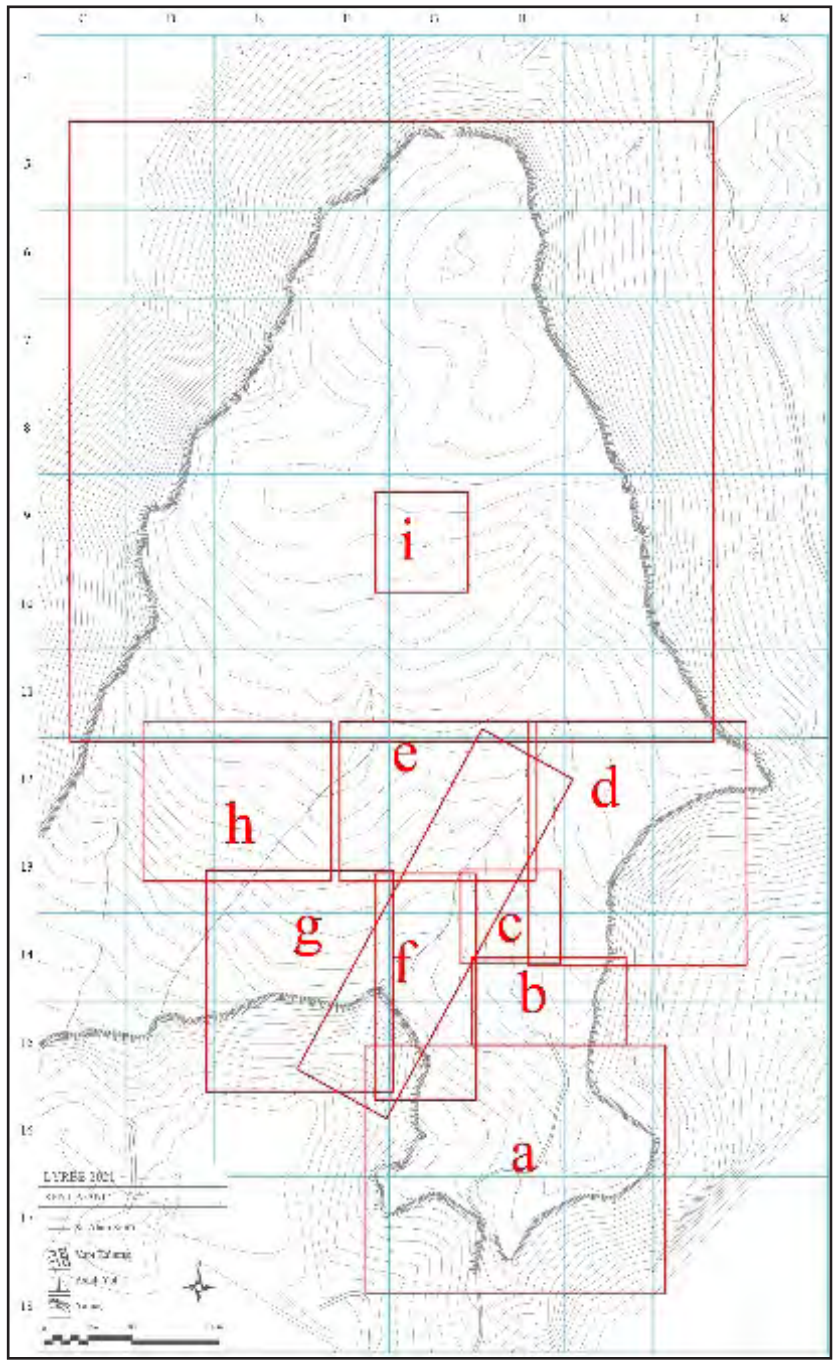
Resim 5: Yangın sonrası acil mimari belgeleme çalışmaları kapsamında alçak uçuşla hazırlanan ortofoto örneği (agora).

Resim 6: Yangın sonrası acil mimari belgeleme çalışmaları kapsamında duvar cephe ve kesitlerinin belgelenmesi.

Resim 7: Mimari belgeleme çalışmaları doğrultusunda güncellenen kent planı (detay).

Resim 8: 2021 yılında taranan sektörler ve metin içerisindeki kodları.

Resim 9: Güney yamaçtaki erken dönem surları.

Resim 10: Güneydoğu yamaçta tespit edilen tonozlu mezar yapısı ve aslan kabartmalı yalancı çörten bezemeli sırma bloğu.

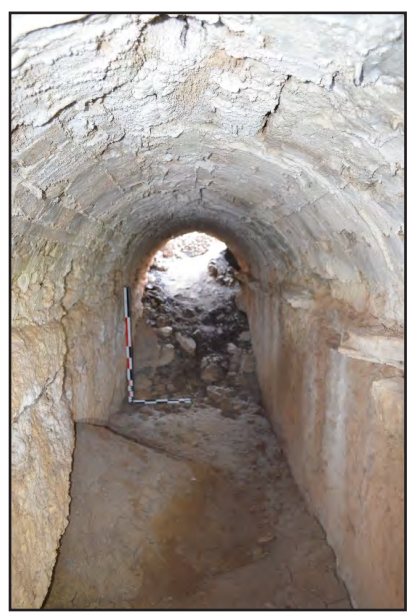
Resim 11: Agoranın güneybatısında tespit edilen değirmen taşları.

Resim 12: Agoranın kuzeyinde (C yapısının batısında) tespit edilen kabartmalı mimari blok.

Resim 13: Agoranın kuzeyinde (K yapısı yakınlarında) tespit edilen ante başlığı.

Resim 14: K yapısının batısındaki su tüneli (kuzeyden görünüm).

Resim 15: Kent genelinde tespit edilen tonozlu sarnıçlara örnek olarak H yapısının altında yer alan ve yapının zeminini destekleyen sarnıç.

DENİZLİ İLİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2021

Kadriye ÖZÇELİK*

Çiğdem ŞAHİN

Güngör ÖZÇELİK

I. GİRİŞ

2021 yılı "Denizli İli, Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması" proje çalışmamız, 02.09.2021-13.09.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir[1]. Prof. Dr. Kadriye Özçelik başkanlığındaki araştırma heyetinde; Arkeolog Çiğdem Şahin ve Arkeolog Güngör Özçelik yer almıştır. Yüzey araştırmamızın T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi ise Düzce Müzesi Müdürlüğü uzmanlarından Binnur Topoz olmuştur[2].

Denizli İli'nde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması projemiz kapsamında Tavas İlçesinde 2019 yılında kısıtlı bir alanda incelemeler yapılmış, bir ön inceleme niteliğindeki çalışmalarımızda Kızılca, Kızılcabölük ve Pınarlık mahallelerine gidilmişti. Bu alanlarda Paleolitik potansiyeli olabileceğini düşündüğümüz birkaç mağaranın varlığı öğrenilmiş, mağaraların olduğu bölgeye kadar gidilmiş ancak ulaşımın güç olması ve çok zaman gerektirmesi nedeniyle başka bir araştırma sezonunda incelenmeleri planlanmıştı[3]. 2021 yılında öncelikle bu mağaraların incelenmesi, devamında ise yüz ölçümü oldukça geniş olan, günümüzde olduğu kadar Paleolitik Çağ boyunca da bulunduğu coğrafya nedeniyle stratejik bir konumda bulunan Tavas İlçesi'nin araştırılması hedeflenmiştir.

Araziye çıkmadan önce yine ön çalışmalar gerçekleştirilmiş, Pleistosen dönem kültür kalıntılarına ulaşabileceğimiz yapıdaki arazilerin yürünerek detaylı olarak araştırılması, iskana elverişli tüm mağara ve kaya altı sığınaklarının ulaşımları mümkün olduğu ve imkanlar elverdiği ölçüde incelenmesi planlanmıştır. Araştırma sırasında, zaman zaman yöre halkından ve özellikle de muhtarlıklardan edindiğimiz araziye ilişkin bilgiler daha sistemli hareket etmemizi sağlamıştır. Araştırmalarımız sonucu tespit edilen buluntu alanlarının koordinatları alınmış ve 1/25.000'lik haritalara işlenmiştir. Önemli buluntuların çizimleri alanda gerçekleştirilmiş, analizleri yapılarak fotoğrafları çekilmiştir. Sonrasında ise bulundukları alana bı-

* Prof. Dr. Kadriye Özçelik (Araştırma Başkanı), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE, *e-posta:* kozcelik20@gmail.com
Arkeolog. Çiğdem Şahin, Ankara/TÜRKİYE, *e-posta:* cigdem_sahin_1990@hotmail.com
Arkeolog. Güngör Özçelik, Ankara/TÜRKİYE, e-posta: gungorozcelik@gmail.com

1 Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne araştırmamıza verdikleri izinden dolayı, Türk Tarih Kurumu'na ise maddi desteklerinden dolayı çok teşekkür ediyoruz. Ayrıca, Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Denizli Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne teşekkür ediyoruz. Denizli Tavas İlçesi'ndeki çalışmalarımız sırasında ekibimize arazide kullanabilmek için bir araç tahsis eden Tavas Belediyesi'ne sundukları destekten dolayı teşekkür ediyoruz.

2 Sayın Binnur Topoz'a araştırmamıza olan katkılarından dolayı çok teşekkür ediyoruz.

3 Özçelik ve diğ. 2022: 220.

rakılmışlardır. Yontma taş endüstriye ilişkin çok karakteristik parçalar envanterlenip müzeye teslim edilmiştir.

II. TAVAS İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Arazi çalışmalarımıza yukarıda bahsedilen mağaraların olduğu bölge ile başlanmıştır. Tavas'ın kuzeyinde yer alan Kızılcabölük'e gidilmiş, daha kuzeydoğu sınırda yer alan Pınarlık Mahallesi arazileri, özellikle de Kızıldere Göleti çevresi incelenmiştir. Pınarlık- Karataş yolu üzerinde yer aldıklarını öğrendiğimiz Güllününini ve Karain isimli mağaralara ulaşmak amacıyla yöreden bir rehberle birlikte hareket edilmiştir. Zorlu ve yaklaşık 2 saat süren uzun bir tırmanış sonucu Karain Mağarası'na ulaşılmıştır (Resim: 1). Karain Mağarası, Paleolitik Çağ'da yerleşim görmeye oldukça uygun bir yapı ve konumdadır. Ağzı güneye bakmaktadır. Kalkerli karstik yapıdadır. Rakımı 1260 m.dir. Mağaranın girişinde yoğun bir kalsitleşmenin görüldüğü büyük bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluğun eni yaklaşık 13-14 m., uzunluğu 16-17 m., yüksekliği ise 9-10 m. civarındadır. Tabanda ise yoğun bir kalker döküntü ile birlikte dolgu bulunmaktadır. Mağaranın dip kısmına doğru ilerlendiğinde bir delik görülmüş, buradan sürünerek ilerlendiğinde yine büyük bir boşlukla karşılaşılmıştır. Bu boşluğun tabanında da koparak düşmüş büyük kalker bloklar bulunmaktadır. Mağaranın önünde damarlar halinde kuvars oluşumlar görülmüştür. Bunlar koparak çevreye dağılmıştır. Mağaranın içinde ya da çevresinde Paleolitik Çağ'ı nitelendirebilecek herhangi bir bulgu gözlenmemiştir. Ancak, mağaradaki kalsitleşmenin alttaki kültürel dolguyu kapatmış olabileceği göz ardı edilmemelidir. Özellikle de Alt Paleolitik bir yerleşim söz konusuysa metrelerce derine inmek gerekebilecektir. Karain'e yakın olduğu söylenen Güllününini ise rehber eşliğinde epey aranmış ancak bulunamamıştır.

Tavas'ın kuzeyinde yer alan Vakıf Mahallesi'ne gidilmiş, batı sınırı güzergahında yer alan Karahisar, Güzelköy, Çalıköy, Sofular, Altınova, Çiftlikköy ve Ebecik mahallelerine ait birçok arazi taranmış, Paleolitik potansiyelleri araştırılmıştır. Çalıköy'e ait bir arazide çekirdek ve yongalardan oluşan Alt/Orta Paleolitik dönemlere tarihlendirilebilecek yontma taşlar bulunmuştur. Hammaddeleri çok kaliteli değildir.

Güzelköy Mahallesi'nde yapılan çalışmalar sonucu Yenidere Baraj alanında oldukça geniş bir alana yayılmış Alt/Orta Paleolitik yontma taş endüstri ile karşılaşılmıştır. Denizli'de bugüne dek gerçekleştirdiğimiz araştırmalarda en zengin Paleolitik buluntu alanlarının baraj bölgelerinde yer aldığı görülmüştü[4]. Tavas İlçesinde de aynı durum söz konusudur. Oldukça zengin olan endüstrinin bir kısmı Yenidere Barajı'nın üzerindeki ormanlık arazide, bir kısmı ise ormanın hemen bitişiğinde tarım faaliyetlerinde kullanılan tarlalardadır (Resim: 2). Hammadde olarak genellikle yerel çörtler kullanılmıştır. Arazide bol miktarda farklı boyutlarda yontulmamış örnekleri de vardır. Bu hammadde, daha önceki araştırma sezonlarımızda çok sayıda Paleolitik Çağ buluntu alanına rastladığımız Honaz ilçesi, Akbaş Baraj Bölgesi'ndeki-

4 Özçelik ve diğ. 2022:219-220.

lerle ve Acıpayam ilçesi, Akalan Baraj Bölgesi'ndekilerle tamamen aynı yapıdadır[5]. Çörtlerin yanı sıra yontulmuş kuvars örnekler de az olmalarına karşın varlıklarını gösterirler. Endüstri grubu içinde en baskın formlar tek ve iki yüzden kıyıcılardır (Resim 3,4). Farklı boyutlara ve farklı alt tiplere sahip çok sayıda örnek bulunmaktadır. İki yüzeyli aletler (Resim: 5) ve yonga çekirdekleri de kıyıcılara eşlik etmektedir. Çekirdekler arasında az sayıda olmakla birlikte *levallois* olanlar da yer almaktadır (Resim 6:1). Yonga taşımalıklı alet grubu içindeki en belirgin formlar ise düzeltili yongalar (Resim 6:2), dişlemeli ve çentiklilerdir.

Tavas'ın kuzeybatı yönüne doğru yapılan araştırmalarda, ilçenin en kuzeybatı sınırında olan Seki Mahallesi'ne kadar birçok arazi incelenmiştir. Bu güzergahta yer alan Yahşiler Mahallesi sınırları içinde Sakarca ya da Koca Alı Damı olarak adlandırılan ve tarım için kullanılmış arazide Paleolitik yontma taş endüstriye ait örnekler bulunmuştur. Hammadde olarak çakmaktaşı ve kuvars kullanılmıştır. Bu tarlayı temizlemek için toplanıp tarlanın alt kenarına yığılan taş birikintileri içinde de (Resim: 7) çok tipik bir *levallois* çekirdek (Resim: 8) başta olmak üzere yontulmuş taşların olduğu görülmüştür Alt/Orta Paleolitik karakterler gösteren endüstri içinde ayrıca iri kıyıcılar, çok yüzeyli parça, yonga çekirdekleri ve yongalar bulunmaktadır.

Aynı güzergahta Yahşiler ve Seki mahalleleri arasındaki arazilerde incelemeler yapılmış, yeni 2 buluntu alanı daha saptanmıştır. Bunlardan ilki 3 teraslı yapıya sahip tarlalardan oluşur (Resim: 9). Bu tarlalarda çok yoğun olmamakla birlikte geniş bir alana yayılmış halde, hammaddesi kuvars olan yontma taşlar bulunmaktadır. Alt/Orta Paleolitik karakterler gösteren endüstri içinde yine kıyıcı formlar ve yonga çekirdekleri ilk göze çarpan parçalardır. Bu buluntu alanına yakın mesafede yer alan diğer buluntu alanındaki endüstrinin hammaddesi de kuvarstır ve aynı tekno-tipolojik özellikleri taşımaktadır.

Tavas merkezin biraz güneyinde yer alan Pınarlar Mahallesi girişinde bir mağara olduğu bilgisi alınmıştır. Yöre halkı tarafından Ölü Kayası, Öğle Kayası ya da Kızılin gibi farklı isimlerle anılan bu mağaraya tırmanılmıştır. Paleolitik Çağ'da iskan için elverişli görünen mağarada bu dönemlere ait hiçbir buluntuya rastlanmamıştır. Aynı şekilde mağaraya çıkış yolunda ve aşağıdaki arazilerde de Paleolitik dönemleri karakterize eden bir buluntu gözlenmemiştir.

Pınarlar Mahallesi'ndeki incelemelerden sonra daha doğuda yer alan Kızılca'ya geçilmiştir. Mahallenin yüksek arazilerinde radyolarit hammaddenin olduğu görülmüş ancak yontulmuş bir örnek bulunamamıştır. Kızılca Göleti'ne gidilmiş, göletin üzerindeki ormanlık arazide de radyolaritler görülmüştür. Ancak burada da yontulmuş bir parça bulunamamıştır.

İlçenin doğusunda yer alan Aydoğdu Mahallesi'ne ait arazilerde ve Aydoğdu Yoran Göleti çevresindeki taraçalarda incelemeler yapılmıştır. Bu alanlarda da Paleolitik bir yontma taş ile karşılaşılmamıştır.

5 Özçelik ve diğ. 2022: 217.

Tavas'ın kuzeydoğu sınırındaki Sarıabat Mahallesi'ne doğru hareket edilmiştir. Bu güzergahta sırasıyla Akyar ve Tekkeköy mahallelerine ait arazilerde incelemeler yapılmıştır. Akyar Göleti'nin üzerindeki kayalık arazide bir mağara olduğu bilgisine ulaşılmış ve mağarayı incelemek için yola çıkılmıştır. Ancak aşağısında göletin bulunduğu dik ve kayalık alandaki mağaraya ulaşmanın çok tehlikeli olacağı görülmüştür. Göletin teraslarında incelemeler yapılmış, Paleolitik bir buluntu ile karşılaşılmamıştır.

Tavas İlçesi'nde araştırılan bir diğer güzergah ise merkezin güneyindeki Medet Mahallesi'nden ilçenin en güney ucu olan Alpa'ya kadar olan arazilerdir. Medet ve Garipköy mahallelerinde araştırılan arazilerde Paleolitik dönemlere tarihlenebilecek bir yontma taş ya da yontulmaya elverişli hammadde ile karşılaşılmamıştır. Ulukent Mahallesi'ne geçilmiş, kısmi incelemeler yapılmıştır. Az miktarda kuvars hammadde gözlenmiştir. Ulukent ile Başalan Mahalleleri arasındaki arazilerde iri bloklar halinde çakmaktaşlarının varlığı görülmüş, ancak yine yontulmuş bir örnek bulunamamıştır. Ağılca geçidinden ilerlenerek etrafı dağlık olan Yukarıboğaz Mahallesi'ne ulaşılmış, buraya ait arazilerde incelemeler yapılmıştır. Daha sonra Çağırgan Mahallesi'ne gidilmiştir. Bu mahallede bulunan bir obruk ve etrafındaki araziler incelenmiştir. Sonrasında Damlacık Mahallesi'ne gidilmiştir. Oldukça dağlık ve rakımı yüksek bir arazidir. Daha güneydeki Kayaca ve Dereağzı Mahallelerine ait arazilerde de araştırmalar yapılmıştır. Kozlar Göleti taraçaları ve Gölet yolu üzerinde kaya sığınağı görünümündeki bir oluşum incelenmiştir. Paleolitik bir bulgu gözlenmemiştir. Alpa yolundaki araziler incelenerek farklı bir güzergahtan Tavas merkeze doğru harekete geçilmiştir. Bu güzergahtaki Derinkuyu, Gümüşdere ve Horasanlı mahallelerine ait araziler incelenmiştir. Gümüşdere'de büyük bir obruğun çevresindeki araziler araştırıldığında bazı radyolarit oluşumlar gözlenmiş ancak yontulmuş bir parça bulunamamıştır. Daha kuzeyde Ovacık Mahallesi'ne geçilerek kısmi incelemeler yapılmıştır. Yöre halkından bu mahalle sınırlarında birkaç mağara olduğu bilgisine ulaşılmış ancak bu mağaraların tam olarak yerini bilen bir rehber bulunamadığı için Paleolitik potansiyelleri araştırılamamıştır.

Nikfer (Büyükkonak) Mahallesi Tavas İlçesi'nin doğu sınırında bulunmaktadır ve araştırma kapsamında incelenen alanlardan biridir. Mahallenin girişinde yol üzerinden rahatlıkla farkedilen kaya sığınağı görünümündeki bir oyuk incelenmiştir. Oyuğun içinde ya da çevresinde Paleolitik dönemlere tarihlenebilecek kültürel bir bulgu gözlenmemiştir. Acıpayam İlçesi sınırına yakın olan Çatak Yaylası'nın da bulunduğu araziler kısmi olarak incelenmiştir. Bu bölgedeki çalışmalar tamamlandıktan sonra Bahçeköy, Yorga ve Balkıca mahallelerinde incelemeler yapılmış ancak Paleolitik Çağ'ı karakterize eden bir bulgu ele geçmemiştir.

Tavas İlçesi'nin kuzeybatısına doğru yapılan araştırmalar kapsamında Yahşiler Mahallesi'nin de içinde bulunduğu bölgede Paleolitik buluntu alanları tespit edilmişti. Bu bölgenin araştırılmayan daha batı kısımlarında detaylı bir inceleme yapılmıştır. Bu arazilerde öncelikle göze çarpan nokta, yontma taş alet yapımı için uygun niteliklere sahip hammaddenin (kuvars, çört, çakmaktaşı) çok sayıda olması ve çok çeşitlilik sunması olmuştur. Yahşilerden Akıncılar Mahallesi'ne giden yol üzerinde Harambelen (Harami Beleni) mevkii'si olarak adlandırılan

arazide (Resim: 10) Alt/Orta Paleolitik karakterler gösteren yontma taş endüstri ile karşılaşılmıştır (Resim: 11). Çok geniş bir alana yayılmış materyalin bir kısmı sürülmüş tarlalarda, bir kısmı bu tarlanın bitişiğindeki orman arazisinde bulunmaktadır. Tarlayı taşlardan temizlemek için kenarlara yığılan hammaddeler içinde de bol miktarda yontulmuş Paleolitik endüstri örnekleri bulunmaktadır. Çok zengin yontma taş endüstri içindeki irili ufaklı kıyıcı formlar özellikle dikkat çekmektedir. Ayrıca iki yüzeyli aletler, çok yüzeyli parçalar (Resim: 12), içlerinde *levallois* olanların da bulunduğu yonga çekirdekleri ile yongalar da bu grup içinde ilk göze çarpan parçalardır. Kuvars yongalar arasında bipolar teknikle üretilmiş olanlar bulunmaktadır. Daha önce Buldan ve Güney ilçelerindeki kuvars endüstri içinde de bipolar yongalamanın izerini taşıyan çekirdek ve yongaların olduğunu görmüştük[6]. Yonga taşımalıklı aletler grubunda sayısal olarak en baskınları düzeltili yongalar, dişlemeli ve çentiklilerdir. Endüstrinin büyük kısmının hammaddesi kuvarstır. Çört örnekler ise oldukça az sayıdadır.

Akıncılar Mahallesi arazilerinde Gölet çevresi başta olmak üzere detaylı araştırmalar yapılmıştır. Mahallenin merkezine doğru gidildiğinde yine çok miktarda yontulabilir kalitede hammaddenin yol ve tarla kenarlarına yığılmış olduğu görülmüştür. Mahalle merkezinin hemen girişindeki sürülmüş tarlaya bakıldığında ise yine Alt/Orta Paleolitik yontma taş endüstri ile karşılaşılmıştır (Resim: 13). Tavas'taki araştırmalar kapsamında saptadığımız diğer buluntu yerlerindeki yontma taş endüstriler ile benzerdir. Tek farkı, yonga taşımalık üzerindeki düzeltili aletlerin biraz daha fazla olmasıdır. Bu aletler içinde de diğer buluntu alanlarında olduğu gibi düzeltili yonga, dişlemeli ve çentikliler ilk sıradadır. Yongaların alındığı *levallois* olan ya da olmayan farklı formlara sahip yonga çekirdekleri de bulunmaktadır. Hammadde olarak büyük oranda çört kullanılmıştır. Kuvars örnekler ise çok azdır.

Akıncılar Mahallesi merkezi girişindeki bu ilk buluntu yerine yakın mesafede zengin yontma taş endüstriler içeren 3 buluntu yeri daha saptanmıştır. Tamamen benzer olan endüstri gruplarında yine tek ve iki yüzden kıyıcılar (Resim: 14), iki yüzeyliler, yonga çekirdekleri ile düzeltili yongalar öncelikli olarak göze çarparlar. Buluntuların fazlaca yoğunlaştığı bu alanların ayrı ayrı işaretlenmiş olmasına rağmen Paleolitik yontma taşlar Akıncılar Mahallesi ve çevresindeki arazilere yayılmış durumdadır ve esasen tek bir buluntu alanı görünümündedir. Mahalleliye ait konutların bahçelerinde, aralardaki toprak yollarda, kısacası her yerde Paleolitik buluntuya rastlamak mümkündür. Aktüel mahalle, Paleolitik Çağ avcı-toplayıcıların konakladıkları alanın üstünde yer alıyor gibi görünmektedir. Araştırmanın son günleri olduğu ve buluntu yoğunluğu çok fazla olduğu için bu alanın sınırları ve niteliği belirlenememiştir. 2021 sezonunda sınırlı sayıda yontma taş örneğe dayanarak yaptığımız ilk tekno-tipolojik gözlemler endüstrilerin ait oldukları kültür ve dönemler hakkında bilgi vermekte ancak tekno-tipolojiyi ve işlem zincirini tamamıyla anlamamız için yetersiz kalmaktadır. Bu alanda yapılacak detaylı bir çalışma söz konusu bilgilere ulaşmamıza olanak sağlayacaktır. Bu alan/alanların sınırlarının belirlemesine, ayrıca kullanımları ile ilgili birçok sorunun cevaplanmasına yardımcı olacaktır.

Bir Paleolitik açık hava kampı görünümündeki Akıncılar Mahallesi'nin yakın çevresinde bir mağara ya da kayaaltı sığınağı olup olmadığı merak edilmiş ve çok sayıda kişiyle yapılan görüşmeler sonucu 2 mağara oluşumunun varlığı öğrenilmiştir. Mahalle merkezine yakın bir vadinin karşılıklı yamaçlarında birbirlerine yakın mesafede olan bu oluşumlar incelenmiştir. Küçük olan mağara akıntılarla dolmuş, neredeyse kapanmıştır. Kocain olarak adlandırılan diğeri ise iskan edilebilecek bir konum ve yapıdadır. Giriş kısmı vadiye bakmaktadır. Mağarada tek göz tespit edilebilmiştir. Dolgusu da bulunmaktadır. Ancak kültürel bir bulgu gözlenmemiştir. Mahalle merkezindeki durumun aksine bu mağaraların bulunduğu çevrede Paleolitik bir buluntu görülmemiştir. Daha önce farklı alanlarda saptadığımız ve Paleolitik yerleşim için elverişli görünen ancak buluntu gözlemlemediğimiz diğer mağaralarda olduğu gibi burada da mağaradaki dolgunun daha alt seviyelerinde insan yaşamına dair izlerin olabileceğini düşünebiliriz.

Tavas İlçesi'nde gerçekleştirdiğimiz arazi çalışmalarında son olarak Gökçeler, Denizoluğu, Avdan ve Yeşilköy Mahallelerine ait arazilerde zaman yetersizliği nedeniyle daha kısmi araştırmalar yapılabilmiştir. Araştırılan bu alanlarda ise Paleolitik bir buluntu gözlenmemiştir.

III. SONUÇ

Denizli İli sınırları içinde 2021 yılına dek gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması projesi kapsamında Paleolitik Çağ'ın erken evrelerini niteleyen zengin yontma taş endüstrilerin bulunduğu çok sayıda alan belirlemiştik[7]. Bunlardan Honaz, Serinhisar, Acıpayam, Güney ve Buldan ilçelerindeki buluntu alanları hem yontma taş aletlerin hem de endüstriye ilişkin diğer parçaların (çekirdek, yonga, teknolojik parça, yontma artığı vs.) bir arada yer almasıyla önem kazanmaktadırlar. Paleolitik yaşantının izlerini güçlü bir şekilde sunarlar. Baklan ve Çivril ilçelerindeki sadece yonga ve çekirdeklerden oluşan buluntular ise tekil olmalarına karşın söz konusu çağda Denizli'deki insan hareketlilikleri üzerine ipuçları verirler.

2021 yılında Tavas İlçesi'nde gerçekleştirdiğimiz incelemeler de, bu ilçenin ilk sakinlerine ait zengin kültürel veriler içeren çok sayıda buluntu alanının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Paleolitik Çağ'ın erken evrelerini karakterize eden bu buluntular sayesinde Tavas'ın, tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşim gören, dolayısıyla geçmişi bilinenden çok daha eskilere inen bir coğrafyada olduğu anlaşılmıştır. Toplamda 10 buluntu alanı belirlenmiştir. Buluntu alanları özellikle ilçenin kuzeybatı yönünde yoğunlaşmaktadır. Hammadde olarak bölgenin yerel hammaddeleri olan çört, kuvars ve az miktarda çakmaktaşı kullanılmıştır. Yontulmaya elverişli ve zengin hammaddelere sahip bir bölgedir.

Buluntu alanlarının hepsinde yontma taş endüstrinin tekno-tipolojik yapısı aynıdır. Sayısal olarak yoğunluk, form olarak çeşitlilik gösteren ve kültürlerinin karakteristik özelliklerini taşıyan buluntular Alt/Orta Paleolitik dönemlere tarihlenebilir niteliktedirler. Tek ve özellikle iki yüzden kıyıcılar, Denizli'de yer alan diğer buluntu alanlarındaki, özellikle de Acıpayam'dakiler gibi oldukça zengindir.

Bu sezonda da çok sayıda mağara ve kayaaltı sığınağı görünümündeki oluşum Paleolitik potansiyelleri açısından incelenmiştir. Ancak içlerinde ya da yamaçlarında herhangi bir Paleolitik buluntu ile karşılaşılmadığı için ilk gözlemlere dayanarak söz konusu dönemlerde yerleşim görüp görmediklerini söylemek mümkün olmamıştır. Konum ve yapısal özelliklerine dayanarak, ayrıca çok yakınlarında açık havada Paleolitik buluntu alanlarının olmasını da değerlendirerek en azından bazılarının kısa süreli de olsa yerleşim görmüş olabileceklerini düşünmekteyiz. Ancak bir sondaj çalışması bu durumu netleştirebilecektir. Hem bu bölgede hem de Denizli genelinde bugüne kadar gerçekleştirdiğimiz çalışmalarımızla saptadığımız ve tekno-tipolojik görünümlerini temel alarak Alt/Orta Paleolitik dönemlere tarihlendirilebileceklerini söylediğimiz zengin bulguların mutlak tarihlendirmeleri ancak stratigrafik yapı gösteren bir konaklama yerinde yapılacak çalışmalarla mümkün olabilecektir. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde ait oldukları zaman dilimine yerleştirilebileceklerdir.

KAYNAKÇA

Özçelik, K., G. Kartal, B. Fındık, (2016), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2014", *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1: 377-396.

Özçelik, K., A.Vıalet, H. Bulut, (2017), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2015", *34. Araştırma sonuçları Toplantısı*, Cilt 1: 505-523.

Özçelik, K., H. Bulut, (2018), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2016", *35. Araştırma sonuçları Toplantısı*, Cilt 2: 85-98.

Özçelik, K., İ. Çiçek, N. Türkoğlu, H. Bulut, E. Tunçel, E. Erbil, (2019), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2017", *36. Araştırma sonuçları Toplantısı*, Cilt 2: 377-390.

Özçelik, K., H. Bulut, E. Tunçel, E. Erbil, M. Mutlu, (2020), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2018", *37. Araştırma sonuçları Toplantısı*, Cilt 2: 401-414.

Özçelik, K., H. Bulut, İ. Çiçek, N. Türkoğlu, E. Tunçel, M. Mutlu, G. Özçelik, Ç. Şahin, Y.E. Sevindik (2022), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2019", *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları*, Cilt 2: 215-226.

Özçelik, K., G. Karahan, (2022), "The Paleolithic Quartz Assemblages of Denizli (South Aegean, Western Anatolia): A Selection of Bipolar Knapping, Techno-Typological and Experimental Approaches", *Lithic Technology,* ,

Resim 1- Pınarlık Mahallesi, Karain Mağarası.

Resim 2- Yenidere Baraj Bölgesi arazi çalışması.

Resim 3- Yenidere Baraj Bölgesi, yontma taş buluntu grubu.

Resim 4- Yenidere Baraj Bölgesi, yontma taş buluntular.

Resim 5- Yenidere Baraj Bölgesi, yontma taş buluntu.

Resim 6- Yenidere Baraj Bölgesi, yontma taş buluntular.

Resim 7- Yahşiler Mahallesi, Sakarca Mevkii'si arazi çalışması.

Resim 8- Yahşiler Mahallesi, Sakarca Mevkii'si, yontma taş buluntu.

Resim 9- Yahşiler ve Seki mahalleleri arası arazi çalışması.

Resim 10- Akıncılar Mahallesi, Harami Beleni Mevkii'si arazi çalışması.

Resim 11-Akıncılar Mahallesi, Harami Beleni Mevkii'si, yontma taş buluntu grubu.

Resim 12-Akıncılar Mahallesi, Harami Beleni Mevkii'si, yontma taş buluntu.

Resim 13- Akıncılar Mahallesi arazi çalışması.

Resim 14- Akıncılar Mahallesi, yontma taş buluntu.

NİĞDE İLİ ve İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 YILI

Mehmet EKİZ*

Necla DURSUN

Murat ÇERKEZ

Sibel Yıldız KISACIK

Ertaç YILDIRIM

1. GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi adına Prof. Dr. Mehmet EKİZ başkanlığında yürütülen Niğde İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmasına, 13.09.2021 tarihinde başlanmış, çalışmalar 24.09.2021 tarihinde tamamlanmıştır. Araştırmalara Bakanlık temsilcisi olarak Nevşehir Müzesi Müdürlüğü uzmanı Oruç DURMUŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nden Prof. Dr. Murat ÇERKEZ, Erciyes Üniversitesi'nden Doç. Dr. Necla DURSUN, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nden Doç. Dr. Sibel YILDIZ KISACIK, Araştırma Görevlisi Ertaç YILDIRIM, Sanat Tarihçisi Muhammet Bahadır ARAR ve Burak PAKLACI katılmıştır. 2021 yılı araştırmaları, program doğrultusunda Niğde İli, Merkez İlçesi'ndeki Gümüşler, Aktaş, Özyurt, Uluağaç, Yeşilova (Kiçağaç), Ovacık, Çavdarlı, Yarhisar, Çayırlı, Değirmenli, Elmalı, Himmetli ve Kızılören kasabalarında Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türk Tarih Kurumu destekleriylegerçekleştirilmiştir.11 gün süren araştırmaların, çeşitlilik gösteren kültür varlıklarının belgeleme (Ölçüm-çizim-koordinat alma-fotoğraflama) çalışmaları yapılmıştır.

2. 2021 YÜZEY ARAŞTIRMASI

2021 yılı yüzey araştırmasında, Niğde İli, Merkez ilçesi'ndeki Aktaş, Çavdarlı, Çayırlı, Değirmenli, Elmalı, Gümüşler, Himmetli, Kiçağaç (Yeşilova), Kızılören, Ovacık, Özyurt, Uluağaç ve Yarhisar kasabalarında (Harita: 1) incelenen eserlerin bazıları çalışmalara konu olmuş, bazıları ise ilk kez ekibimiz tarafından ele alınmıştır. Bunlar arasında tarihi eser niteliği taşıdığı düşünülen eserler için tescil fişleri hazırlanarak, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na tescil için öneride bulunulmuştur. Bölgesel olarak incelenen eserler katalog düzeninde hazırlanılarak, ayrı ayrı ele alınmıştır.

* Prof. Dr. Mehmet EKİZ, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyata Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Niğde/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Necla DURSUN, Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Kayseri/TÜRKİYE.

Prof. Dr. Murat ÇERKEZ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyata Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Sibel YILDIZ KISACIK, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyata Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Niğde/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Ertaç YILDIRIM, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyata Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Niğde/TÜRKİYE.

2.1. AKTAŞ

Niğde merkez ilçesi, Aktaş Kasabası merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan Eski Aktaş Kilise Camii, Kuruçeşme Çeşmesi, Ömer Tural'ın Evi ve Aktaş Değirmeni ile Aktaş Ören yerindeki kaya oyma mekânlarda incelemeler yapılmıştır.

2.1.1. Eski Aktaş Kilise Camii (Gps Koordinatları: 38° 1'14.17"K 34°44'18.92"D)

Kilise 1842 yılında inşa edilmiştir. 1950'li yıllarda camiye dönüştürülmesi esnasında narteks yıkılmıştır. Bu bölüm son cemaat yeri olarak kullanılmaktadır. Üç nefli, tonoz örtülü, bazilikal plan şemasında olan kilisenin, güney duvarına bir mihrap yerleştirilmiş ve kuzeybatısına minare eklenmiştir. Avlu şadırvanında küçük boyutlu sütun başlıkları yer almaktadır. Eser, 01.11.2002 tarihinde tescil edilmiştir[1].

2.1.2. Aktaş Kuruçeşme (GPS Koordinatları: 38° 1'30.72"K 34°46'11.68"D)

Çeşme, kasaba merkezinde Aktaş İlkokulunun kuzey yönünde yer almaktadır. Çeşme inşasında sarımtırak renkte ince yonu taş malzeme kullanılmıştır. Çeşme, ahır olarak kullanılan bir mekânın beden duvarına bitişik inşa edilmiştir. Ön cephe sivri kemerli olup üst örtüsü kırma çatılıdır. Tek lülesi ve iki taslığı vardır. Çeşme, zemin seviyesinin aşağısında kalmıştır.

2.1.3 Aktaş Ömer Fevzi Tural Evi (GPS Koordinatları: 38° 1'41.89"K 34°46'15.77"D)

Konut, Aktaş Kasabası, belediye meydanın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Dikdörtgen planlı, iki katlı, yığma şeklinde inşa edilmiş olup örtüsü düz damlıdır. Konutun alt katı ahır olarak kullanılmakta olup girişi dıştan merdivenlidir. Üst kat düzgün kesme taştan, alt kademeler kaba yonu taşlardan inşa edilmiştir. Konutun cephesi, üst kat seviyesinde iki kemerli bir açıklıkla hareketlendirilmiştir. Kemer açıklıkları, iyon başlıklı sütuna oturmaktadır. Giriş revaklı olup, güney cephesinde kitabe yer almaktadır. Kitabenin üstünde yer alan çörten Niğde'de sık rastlanan stilize ejder başı formundadır.

2.1.4. Aktaş Değirmeni (GPS Koordinatları: 38° 1'58.73"K 35° 0'16.43"D)

Değirmen Aktaş Aşağı Mahalle olarak anılan mevkiide Niğde- Kayseri otoyolunun güneybatısında yer almaktadır. Değirmen kuzey- güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Üst örtü sistemi tonozdur. Düzgün yonu ve moloz taşlarla inşa edilen değirmen büyük oranda yıkılmıştır. Değirmenin güneybatı yönündeki açıklıktan kareye yakın ölçülerde inşa edilmiş bir odaya girilmektedir. Odanın örtü sistemi tonozlu olup biri kuzeyde biri güneyde iki pencere açıklığı vardır. Değirmen günümüzde kullanılmamaktadır.

1 Komisyon, Niğde Kültür Envanteri, 2009, 114.

2.2. ÇAVDARLI

Niğde merkez ilçesi, Çavdarlı Köyü merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan Zamzama (Damdama) mevkii, kaya oyma mekânlarda, İbrahim Kocaoğlu Evinde, Karşıyama mevkii'nde ve Çavdarlı Köy Mezarlığı'nda incelemeler yapılmıştır.

2.2.1. Çavdarlı Zamzama mevkii İbrahim Kocaoğlu Evi (GPS Koordinatları: 38° 5'14.54"K 34°53'47.11"D)

Konut, tüf kaya kütlesi üzerine iki katlı inşa edilmiştir. Alt katlarda moloz, üst katlarda düzgün kesme taş kullanılmıştır. Zemin kat tamamen kaya oyma iki mekândan ibaret olup, ahır ve kiler mekânı olarak tasarlanmıştır. Üst kata dıştan 13 basamaklı merdiven ile erişim sağlanır. Bu bölümde dikdörtgen planda iki oda yer almaktadır. Konutun üst katı büyük oranda yıkılmıştır.

2.2.2. Çavdarlı Karşıyama mevkii Mezarlık Alanı (Gps Koordinatları: 38° 5'22.19"K 34°53'32.44"D)

Çavdarlı Köyü, Karşıyama mevkii'nde yapılan incelemelerde ana kayaya oyulmuş farklı boyutlara sahip Khamosorion tipi mezarlar ve bunlara ek olarak 1 tane giriş kısmı büyük oranda toprakla örtülmüş kayaya oygu mezar tespit edilmiştir. Mezar için ana kaya tıraşlanarak düz bir cephe oluşturulmuş ve mezara giriş bu cephe üzerinde yer alan kare açıklıktan sağlanmıştır. Giriş açıklığından ufak bir kısmı görülen mezar odasının içini tam anlamıyla incelemek mümkün olmamıştır. Ancak görüldüğü kadarıyla kare formlu oyulan mezar odasının içinde alt kısmı bosajlı şekilde işlenmiş yan ve karşı kenarlarda olmak üzere dar rafların varlığı tespit edilebilmektedir.

2.3. ÇAYIRLI

Niğde merkez İlçesi Çayırlı Köyü merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan Çayırlı Camii ve Çayır mevkii kaya oyma mekânlarda incelemeler yapılmıştır.

2.3.1. Çayırlı Camii (Gps Koordinatları: 38° 3'52.55"K 34°57'58.23"D)

Yapılan incelemelerde Çayırlı Camii'nin özgünlüğünü kaybettiği gözlemlenmiştir. Camide mihrap, doğu duvarı ve pencereler yenilenmiş, batı duvarındaki açıklık kapatılmıştır. Harimin bir bölümü PVC malzeme ile imam odasına çevrilmiştir.

2.3.2. Çayır mevkii Kaya Oyma Mekânlar (Gps Koordinatları: 38° 3'52.52"K 34°57'58.97"D)

Çayırlı Köyü merkezi Çayır mevkii'nde kaya oyma mekânlar tespit edilmiştir.

2.4. DEĞİRMENLİ

Niğde merkez İlçesi Değirmenli Kasabası merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan Hikmet Baba Türbesi'nde incelemeler yapılmış Köy mezarlığında da bezemeli mezar taşları tespit edilmiştir.

2.4.1. Hikmet Baba Türbesi (Gps Koordinatları: 38° 2'45.91"K 34°53'59.42"D)

Yapı, tek katlı ve kare planlı türbeler grubuna girmektedir. Yapının inşasında sarımtırak renkte ince yonu taş malzeme kullanılmış ve cephe duvarları taş kornişle nihayetlenmektedir. Kare plan1ı türbe dıştan 6.90 x 6.97 m. ölçülerindedir. Yapının alt kısmı kare plandır. Cephe duvar1arının köşeleri belirli bir yükseklikten itibaren pahlanarak üst kısımda sekizgene dönüştürülmüştür. Yapının inşa kitabesi yoktur. Türbenin içinde 0.27 x 0.7 l x l .62 m' boyutlarında dikdörtgen prizma şeklinde taş sanduka bulunmaktadır. Sade yapılan sandukanın üzerinde yazı yoktur.[2]

2.5. ELMALI

Niğde merkez ilçesi, Elmalı Köyü merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan Şeyh Hüseyin Türbesi, Elmalı Merkez Camii, Meydan Çeşmesi'nde incelemeler yapılmış köy merkezi dışında Susuzlar mevkii'nde mezar taşları, Hüyücek mevkii'nde kaya oyma mekânlar ve Göremsentepe'de yerleşim yeri ile sarnıçlar tespit edilmiştir.

2.5.1. Elmalı Şeyh Hüseyin (Çomak Dede) Türbesi (Gps Koordinatları: 38° 1'34.45"K 34°59'5.77"D)

Yapı, tek katlı ve kare planlı türbeler grubuna girer. Türbe dıştan 5.45 x 5.45 m. ölçülerindedir. Yapının inşasında sarımtırak renkte ince yonu taş malzeme kullanılmıştır. Cephe duvarları taş kornişle nihayetlenmektedir. Türbeye kuzey cephesinde yer alan 0.70 x 1.30 m. ölçülerinde basık kemerli kapıdan girilir. Kapının eşik taşı toprak seviyesinden dört basamak aşağıda kalmıştır. Yapı içten 4.00 x 4.00 m. boyutlarında olup, köşelerden tromplarla geçilen yarım küre kubbeyle kapatılmıştır. Türbenin içerisinde 0.40 x 0.70 x l.70 m' ve 0.40 x 0.85 x 1.80 m. ölçülerinde iki basit taş sanduka bulunmaktadır. Sandukaların üzerinde kitabe yoktur. Türbe sade bir şekilde inşa edilmiştir[3].

2.5.1. Elmalı Merkez Camii (Gps Koordinatları: 38° 0'53.45"K 35° 1'36.46"D)

Cami inşa kitabesine göre, II. Abdülhamit Han'ın baş muhasibi Cevher Ağa'nın nezaretinde 1324 (1906) yılında yapılmıştır. Yapı, tek kubbeli camiler grubuna girer. Cami, dıştan 11.80 x 11.90 m. ölçülerinde harim ile kuzeybatı köşesinde yer alan tek şerefeli minareden

2 Özkarcı 2014, 645-646.

3 Özkarcı 2014, 649-650.

oluşur. Yapının inşasında sarımtırak renkte ince yonu taş malzeme kullanılmıştır. Cephe duvarları ve kubbe kasnağı profilli silmeli taş kornişle nihayetlenmektedir. Harim kısmına, kuzey duvarının ortasına ve mihrabın eksenine yerleştirilen söveli ve atkı taşlı 1.43 x2.5 m. ölçülerinde cümle kapısından girilir. Sövelerin üst kısmı profillendirilerek içten 9.5 x9.75 m. ölçülerinde olan harim, köşelerden tromplarla geçilen 9.30 m. çapında yarım küre kubbeyle kapatılmıştır. Trompların arasında kalan duvar yüzeyleri sağır sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir[4]. Yapıya ait kalem işi süslemeler onarımlar sırasında sıvanarak yok olmuştur.

2.5.3. Elmalı Merkez Çeşmesi (Gps Koordinatları: 38° 0'53.45"K 35° 1'36.46"D)

Dıştan 1.70 x 2.60 x 3.15 m. boyutlarında olan çeşme, 1.16 m. Derinliğinde ve 2.15 m. genişliğinde sivri kemerli nişe sahiptir. Niş, hafif taşıntı yapan sivri kuşatma kemeriyle çevrelenerek cephe hareketlendirilmiştir. Üst kısmı kesme taşla kaplanmış.

2.5.4. Elmalı Hüyücek mevkii, Kaya Oyma Mezarlar (GPS Koordinatı: 38°2'2.018"K - 34°59'11.969"D)

Kaya oyma mezar Elmalı Köyü Hüyücek Mevkii'nde yer almaktadır. Ana kaya oyularak şekillendirilmiş mezar yapısının giriş kısmının büyük oranda tahrip olduğu görülmektedir. Basit tek odalı bir yapıya sahip mezar 2.80 m genişliğinde, 1.70 m yüksekliğindedir. Mezar odasının sağ kenarında muhtemelen tahrip olmuş bir klineye ait izler görülmektedir.

2.5.5. Elmalı Susuzlar mevkii Mezarlık (Gps Koordinatları: 38° 1'58.63"K 35° 0'16.34"D)

Elmalı Köyü Susuz Mevkii'nde Niğde-Çamardı yol kenarında yer alan eski mezarlık alanında yapılan incelemelerde, taş sanduka tipi mezarlar ile profilli taş bloklara rastlanmıştır. Mezarları tarihlemek için herhangi bir veriye rastlanmadığından, söz konusu mezarların ait olduğu dönemle ilgili kesin bir yargıya varmak mümkün olmamıştır.

2.6. GÜMÜŞLER

Niğde merkez İlçesi Gümüşler Kasabası merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan, Değirmenardı Camii, Tekke Camii, Avlanlı Camii, Kızıldam Camii, Tekke Cami Çeşmesi ve Namazgâh Çeşmesi ile Gümüşler Su Değirmeni'nde incelemeler yapılmıştır.

2.6.1. Değirmenardı Camii (Gps Koordinatları: 37°59'34.40"K 34°46'35.77"D)

Osmanlı Geç döneminde inşa edilen cami kuzey güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlıdır. Yapının güney duvarında "Maşallah 1240" yazılı bir kitabe yer almaktadır. Dikdört-

4 Özkarcı 2014, 530-531.

gen harim ortada bir taş ayak ile iki bölüme ayrılmıştır. Kuzey giriş kapısı üzerinde mahfil bulunmaktadır. Harimin kuzeydoğusuna, sonradan son cemaat yeri ve imam odası şeklinde oluşturulmuş pvc malzemeli bölümler eklenmiştir. İç mekân güney ve batı duvarlarında açılan ikişer adet mazgal pencereyle aydınlatılmaktadır. Mihrabı yarım daire niş şeklinde ve sıvalıdır. Harimin güneybatısında muhdes ahşap minber yer almaktadır. Caminin örtü sistemi düz damlıdır. Cami çeşitli onarımlar geçirerek özgünlüğünü büyük oranda kaybetmiştir.

2.6.2. Tekke Camii (Gps Koordinatları: 37°59'55.84"K 34°46'24.41"D)

Yapı inşa kitabesine göre H.1265 M. 1849 tarihinde yapılmıştır. Cami dikdörtgen bir harimden meydana gelmektedir. İnşa malzemesi olarak, ince yonu sarı trakit taşı ile örtü sisteminde ahşap malzeme kullanılmıştır. İç mekân alt sırada, batı ve kuzey duvarında üst sırada, doğu ve batı duvarında birer adet olmak üzere toplam dört tane mazgal pencereyle aydınlatılmaktadır. Kuzey duvarındaki alt pencere, harimin kuzey tarafına sonradan yapılan odunluk nedeniyle kapatılarak dolap nişine dönüştürülmüştür[5].

2.6.3. Gümüşler Kızıldam Camii (Gps Koordinatları: 37°59'43.20"K 34°46'25.99"D)

Kızıldam Camii, 1983 yılında dönemin belediye başkanı tarafından yıktırılmıştır[6].

2.6.4. Gümüşler Avlanlı Camii (Gps Koordinatları: 37°59'32.00"K 34°45'58.25"D)

Camide, dış mekânda merdiven kütlesi dâhil tüm birimlerde değişiklikler yapılarak yapı özgünlüğünü kaybetmiştir. Cami günümüzde kuran kursu olarak hizmet vermektedir.

2.6.5. Gümüşler Tekke Camii Çeşmesi (Gps Koordinatları: 37°59'55.84"K 34°46'24.41"D)

Tekke Camii'nin kuzeyinde ve cami avlu duvarının yanında olan yapı, "Meydan Çeşmesi" olarak inşa edilmiştir. Çeşmenin yapımında sarımtırak renkte ince yonu taş malzeme kullanılmıştır. Çeşme dıştan 3.15 x 3.25 x 4.00 m. boyutlarında olup üst kısmı kesme taş ile kaplanmıştır. Çeşme 1.36 m. derinliğinde ve 2.80 m. Genişliğinde yuvarlak kemerli nişe sahip olup tek lüleli yapılmıştır. Kemerin üzengi taşı profilli silmelerle hareketlendirilmiştir[7]. Günümüzde kullanılmayan çeşme, döneminde hem mahallenin su ihtiyacını karşılamak için hem de cami cemaatinin abdest alması için yapılmıştır. Onarımlar sırasında taşlar yenilenerek derzler sıvanmıştır.

5 Özkarcı 2014, 571-572.

6 Komisyon, Niğde Kültür Envanteri, 2009, 81.

7 Özkarcı 2014, 740.

2.6.6. Gümüşler Köylü Çeşmesi (Namazgâh Çeşmesi) (Gps Koordinatları: 38° 0'1.84"K 34°45'47.89"D)

Çeşme kare planlı, kübik gövdeli bir yapıya sahiptir. Kitabesi olmadığından yapım tarihi bilinmemektedir. İnşa malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Yuvarlak kemerli bir açıklığa sahip olan çeşmenin güney tarafında, cephe ekseninde namazgâh bölümü mevcuttur. Bu bölümde bir mihrap açıklığı ile mihrabın batısında küçük bir niş yer almaktadır (Resim: 1). Namazgâh bölümünün üstü sonradan beton ile kapatılmıştır. Çeşme günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır. Namazgâh bölümünde yer alan mihrap ile çeşmenin kuzey cephesi günümüzde çimento harcı ile sıvanarak sarı renkte boyanmıştır.

2.6.7. Gümüşler Su Değirmeni (Gps Koordinatları: 37°59'28.54"K 34°46'43.45"D)

Değirmenin inşa malzemesi moloz taştır. Dikdörtgen plana sahip değirmenin üst örtüsü tahrip olmakla birlikte örtü sistemine ait sadece ahşap hatıllar görülmektedir. Değirmene bitişik vaziyette bir de oda yer almaktadır. Değirmen günümüzde işlevini yitirmiş olmasına rağmen suyolu belirgindir.

2.7. HİMMETLİ

Niğde merkez ilçesi, Himmetli Köyü merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan Hanyeri ve Himmetli Mezarlığı'nın yamacında Himmetli Türbesi'nde incelemeler yapılmıştır.

2.7.1. Hanyeri Hanı (Gps Koordinatları: 38° 1'38.63"K 34°56'10.91"D)

Hanyeri, Himmetli Köyü merkezinde, Himmetli Cami yanında yer almaktadır. Yapı büyük oranda tahrip olmuştur. Günümüzde beden duvarlarının bir kısmı ile örtü sistemine ait tonozlar ayakta kalmıştır.

2.7.2. Himmetli Türbesi (Gps Koordinatları: 38° 1'35.25"K 34°55'42.97"D)

Himmetli Türbesi, tek katlı ve dikdörtgen planlı türbeler grubuna girmektedir. Yapıya tek kanatlı demir bir kapıyla girilmekte olup kapı üzerinde dikdörtgen küçük bir pencere yer almaktadır. İnşa malzemesi olarak beden duvarlarında moloz taş, örtü sistemini taşıyan tonozlarda düzgün kesme taş kullanılmıştır. İç mekânda bir adet 1.00 m. x 2.30 m. ölçülerinde mezar yer almakla birlikte sanduka veya baş taşı bulunmamaktadır. Türbenin cepheleri çimento harcı ile sıvanarak sarı renge boyanmıştır.

2.8. YEŞİLOVA (KİÇAĞAÇ)

Niğde merkez ilçesi, Yeşilova Köyü merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan Eski Cami'de incelemeler yapılmıştır.

2.8.1. Yeşilova Eski Cami (Gps Koordinatları: 37°58'40.88"K 34°40'7.82"D)

Cami, minarede yer alan inşa kitabesine göre H.1290 M.1873 yılında yapılmıştır. Cami doğu batı doğrultusunda dikdörtgen bir planda inşa edilmiştir. Örtü sistemi beşik tonozlu olan yapı, dikdörtgen bir harim kısmından ibarettir. Harim bölümüne, batı duvarının ortasına yerleştirilen üstten sivri kemerli, içten basık kemerli cümle kapısından girilir. İç mekânın aydınlığı, doğu duvarında açılan mazgal pencere ile sağlanmaktadır. Cami damının güneybatı köşesine kesme taştan köşk tipi minare yapılmıştır. Minareye, güney cepheye yerleştirilen yirmi taş basamaklı merdivenden çıkılır. Minarenin köşk kısmı kaş kemerlerle 1.25 m. yüksekliğinde sekizgen kesitli dört taş sütunun üzerine oturmaktadır. Sütunların kaide ve başlıkları kare kesitlidir. Köşk kısmı, profilli silmeli kornişle hareketlendirilen düz taş örtü ile kapatılmıştır. Örtü sisteminin üst kısmına kesme taştan hilal ile sonuçlanan âlem yerleştirilmiştir.[8]

2.9. KIZILÖREN

Niğde merkez ilçesi, Kızılören Köyü merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan Eski Cami, Aşağı Pınar Çeşmesi ve Şeyh Cemaleddin Türbesi'nde incelemeler yapılmıştır.

2.9.1. Kızılören Eski Camii (Gps Koordinatları: 38° 0'55.65"K 35° 1'52.06"D)

Cami kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir planda inşa edilmiştir. Örtü sistemi beşik tonozlu olan yapı dikdörtgen harimden oluşmaktadır. Caminin doğu duvarı ve üst örtüsü tamamen yıkılmıştır. Harim kısmına, kuzey duvarının ortasına yerleştirilen kapıdan girilir. Mihrapta kabartma ve kazıma motiflerle birlikte "1943" tarihi yer almaktadır. İç mekânın ayakta kalan batı duvarında kalem işi bezeme izleri görülmektedir. Dış mekânda batı beden duvarına bitişik bir merdiven kütlesi yer almaktadır.

2.9.2. Kızılören Aşağıpınar Çeşmesi (Gps Koordinatları: 38° 0'53.39"K 35° 1'50.71"D)

Kızılören Aşağıpınar Çeşmesi, Kızılören Aşağıpınar mevkii'nde yer almaktadır. Yapım tarihi bilinmeyen çeşme köy halkından edinilen bilgilere göre köyün en eski su kaynağıdır. 2.80 x 3.00 m. boyutlarında olan çeşme kesme taşla inşa edilmiştir. Çeşmede yer alan yuvarlak kemer sonradan briketlerle yeniden düzenlenmiştir. Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

2.9.3. Kızılören Şeyh Cemaleddin Türbesi (Gps Koordinatları: 38° 0'53.63"K 35° 1'36.21"D)

Türbe, Kızılören Köyü'nün güneyinde, Niğde-Çamardı yolu üzerinde, yolun yaklaşık 200 m. kuzeyde yer almaktadır. Türbe birbirine bitişik iki birimden meydana gelmektedir. Yapı düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Her iki birime de doğu cephede yer alan tek kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. Kuzeydeki mekân dikdörtgen planlı düz dam örtülüdür. Bu

8 Özkarcı 2014, 634-635.

alan giriş kapısı cephesindeki dikdörtgen küçük bir tepe penceresi ile aydınlatılmaktadır. Bu birimin kuzey duvarında ocak mahiyetinde kullanılan bir niş yer almaktadır. Bölge sakinleri bu bölümde yılın belirli zamanlarında yemek pişirilerek köylülere dağıtıldığını, yağmur duası için buraya gelindiğini aktarmıştır. Bu mekânın güney duvarındaki bir açıklıktan kubbeli türbe bölümüne ulaşılmaktadır. Türbede kubbeye geçişler küçük ölçülerdeki tromplar ile sağlanmıştır. Taş sandukalı ve baş taşı olan tek mezar yapısından ibaret türbe iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Güney tarafında küçük bir mihrap nişi yer almaktadır. Mekân dıştan çimento harcı sıvalıdır.

2.10.OVACIK

Niğde merkez ilçesi, Ovacık Köyü merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan Kilise Cami, Ovacık Köy Mezarlığı, Osman Çelebi Türbesi ve Bezirhane'de incelemeler yapılmıştır.

2.10.1. Ovacık Kilise Cami (Gps Koordinatları: 38° 4'22.03"K 34°49'3.94"D)

Niğde İl,i Merkez, Ovacık Kasabası içinde bulunan kilisenin yapım tarihi üzerindeki kitabesine göre 1771 olarak görülmektedir. Orijinalinde kilise olarak yapılan yapı sonraki yıllarda camiye çevrilmiştir. Yapı camiye çevrildiğinde güney duvarına bir mihrap nişi eklenmiştir. Yapıya, narteksin yan tarafındaki kapıdan girilmektedir. Narteksin kemerleri taş malzeme ile örülerek kapatılmıştır. İç mekânda 3 nefli olarak yapılmış kilise, bir ana apsis ve yanlarda iki adet küçük apsisten oluşmaktadır. Ana apsisin hemen karşısında ikinci kat bulunmaktadır. Sonraki yıllarda camiye çevrilirken yaklaşık iki metre zemin yükseltilmiştir. Kilisenin güneydoğusunda çan kulesi bulunmakta olup, sonradan minare ilave edilmiştir. Çatısı kiremitle kaplı kilisenin avlusuna kuran kursu ve imam evi yapılmıştır[9].

2.10.2. Ovacık Köy Mezarlığı (Gps Koordinatları: 38° 4'12.92"K 34°48'49.46"D)

Niğde İli, Merkez, Ovacık Kasabası sınırları içerisinde bulunan mezarlık, mezar taşlarının üzerindeki tarihlerden 19. yy. ve 20.yy'a tarihlendirilmektedir. Mezar taşları yöredeki taşlarla yapılmış olup, mezar taşlarının çoğu büyük oranda tahrip olmuştur.

2.10.3. Ovacık Osman Çelebi Türbesi (Gps Koordinatları: 38° 4'12.92"K 34°48'49.46"D)

Türbe, NiğdeİIi, Merkez Ovacık Kasabası, Mezarlık alanının içinde yer almaktadır. Tek katlı ve kareye yakın planlıdır. Kesme taş malzemeden inşa edilmiş türbenin kapı girişi ahşap hatıllı, giriş bölümü kemerlidir. Merkezi mekân örtüsü kubbeli olmakla birlikte kubbe altında iki mezar, girişte yer alan kemer açıklığının altında bir mezar daha bulunmaktadır. Kubbeye geçişte simetrik tromplar kullanılmış olup bu tromplar sadedir. İç mekânda kubbe haricinde yapının içindeki taşlar çimento harcı ile sıvanarak beyaza boyanmıştır. Yapının dışında derz araları ve kubbe yeşile boyalıdır. Yapı yakın dönemde çok sayıda müdahaleye uğramıştır.

9 Komisyon, Niğde Kültür Envanteri 2009, 108.

2.10.4. Ovacık Bezirhane (Eski Değirmen) (Gps Koordinatları: 38° 4'28.29"K 34°48'55.48"D)

Bezirhane, Niğde İli Merkez Ovacık Kasabası meydanının 200 m. batısında yer almaktadır. Yapı günümüze gelememiş olmasına rağmen yapıya ait kalıntılar, bezirhanenin doğu-batı yönünde bir plana sahip olduğunu göstermektedir. Yapıya ait dink (ezme) taşları kırık vaziyette karşımıza çıkmaktadır.

2.11. ÖZYURT

Niğde merkez İlçesi Özyurt Köyü merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde herhangi bir yapıya yahut yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Dokuzlar mevkii'nde bir adet monoblok taş tespit edilmiştir.

2.11.1. Bezemeli Taş Blok (Gps Koordinatları: 37° 57'24.66"K 34°51'37.49"D)

Niğde merkez İlçesi Özyurt Köyü, Dokuzlar mevkii'nde köy merkezine yaklaşık 500 m mesafede tarım arazisi içinde bölgesel bezemeli yekpare 1.40 x 0.85 m. ölçülerinde taş tespit edilmiştir. Bir yüzü yarıya kadar işlenmiş olan blok üzerinde bir figür bulunduğu gözlenmiştir. Kabaca ve birazda stilize biçimde işlenmiş figürün kesin olamamakla birlikte dikdörtgen bir platform üzerinde diz çökmüş ve kollarını iki yana açmış, başını hafif yana eğmiş olan insan (İsa ?) figürü olabileceği düşünülmüştür. Ancak figürün kollarının stilize kuş kanadı veya çiçek taç yaprakları şeklinde işlenmiş olması dikkat çekicidir. Figürün iki bacağının ayrımı ince bir kazıma çizgiyle, yüz hatları da yine ufak kazımalarla kabaca verilmiştir (Resim: 2).

2.12. ULUAĞAÇ

Niğde merkez, Uluağaç Köyü merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, köy içinde bulunan Fakılar Çeşmesi, Çalık Çeşmesi, Eski Mektep, Eski Kilise'de köy merkezinin dışında Çatalçeşme mevkii'nde Çatalköprü ve Çatalçeşme'de Uluağaç Göleti mevkii'nde ise Eski Mezarlık ve Uluağaç Türbesi'nde incelemeler yapılmıştır.

2.12.1. Fakılar Çeşmesi (Gps Koordinatları: 38° 2'41.56"K 34°50'14.91"D)

Uluağaç Fakılar Çeşmesi'nde herhangi bir kitabe yoktur, bu sebeple yapım tarihi belli değildir. Dıştan 3.80x2.40 m. ölçülerinde kesme taştan inşa edilmiştir. 1.30 m. ölçülerinde kesme taş dizilerinden müteşekkil kemerli bir niş açıklığı ile depo kısmına erişilmektedir. Günümüzde aktif olarak kullanılan çeşme kot altında kalmış olup, çok kez müdahaleye maruz kalmış, ön cephe beden duvarları çimento harcı ile sıvanmıştır.

2.12.2. Çalık Çeşmesi (Gps Koordinatları: 38° 2'44.06"K 34°50'7.55"D)

Uluağaç Çalık Çeşmesi, inşa malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Hazneli olan çeşmenin arkasında kemerli bir yunak yapısı mevcuttur. Çeşmenin kitabesi okunamamakta-

dır. Günümüzde aktif olarak kullanılan çeşme zemin kotu altında kalmıştır. Çeşmeye kemer açıklığının bitişinden itibaren zemine kadar beton dökülmüştür.

2.12.3. Çatalçeşme Çeşmesi (Gps Koordinatları: 38° 2'53.88"K 34°50'22.37"D)

Uluağaç Çatal Çeşme'nin kitabesi yoktur. İnşa malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Haznesiz olan çeşmenin iki taslık nişi mevcuttur. Dıştan 1.30 x 4.70 m. ölçülerinde olan çeşme günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır.

2.12.4. Çatalçeşme Köprüsü (Gps Koordinatları: 38° 2'54.22"K 34°50'21.44"D)

Uluağaç Köprüsü, Çatalçeşme Mevkii'nde yer almaktadır. İnşa malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Köprüde iki kemer açıklığı mevcuttur. Yer seviyesinden yüksekliği 4.25 m. olan köprünün genişliği 3.40 m, uzunluğu 14 m'dir. Yakın dönemde köprünün bazı kısımlarında beton onarımlar yapılmıştır (Resim 3).

2.12.5. Eski Mektep (Gps Koordinatları: 38° 2'53.10"K 34°50'13.73"D)

Eski mektep, Uluağaç Köy merkezinde yer almaktadır. İki katlı yapı, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı ve kesme taşlardan inşa edilmiştir. Yapıya giriş ön cephede yer alan basık kemerli iki kanatlı metal kapıdan sağlanır. Kapı açıklığının üstünde yarım daire formunda tepe penceresi mevcuttur. Zemin kat bir sofa etrafına sıralanan üç odadan oluşmaktadır. Odalar yaklaşık aynı boyutlarda olup üst kata erişim sofanın her iki yanından uzanan ahşap merdivenlerle sağlanır. Günümüzde merdivenler tahrip olduğundan üst kata erişim sağlanamamaktadır. Günümüzde ambar olarak kullanılan yapı asli fonksiyonunu yitirmiştir.

2.12.6. Uluağaç Kilise (Gps Koordinatları: 38° 2'53.10"K 34°50'13.73"D)

Uluağaç Kilisesi, Uluağaç köy merkezinde eski mektebin yanında yer almaktadır. Kiliseye ait örtü sistemi yıkılmış ve mekanlar tahrip olmuştur. Giriş cephesi ayakta olan kilisenin giriş kapısında kabartma tekniğinde kenger yaprakları, üzüm motifleri ve "S" formlu Barok-Rokoko tarzı süsleme motifleri işlenmiştir.

2.12.7. Uluağaç Türbesi (Gps Koordinatları: 38° 0'36.02"K 34°50'58.02"D)

Türbe, Uluağaç Göleti mevkii'nde yer almaktadır. Tek katlı olan türbenin inşa malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Örtü sistemi içeriden tonozlu, dışardan düz damlıdır. Dikdörtgen planlı olan yapı doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Giriş cephesinde dikdörtgen kapı açıklığı ile iki pencere yer almaktadır. Türbenin batısında, biri güneyde diğeri kuzeyde kenarlıkları ve baş taşları taş malzemeden iki adet mezar mevcuttur. Yapının güney duvarında bir mihrap nişi yer almaktadır. Dış mekânda tamamen, iç mekânda beden duvarının alt kademeleri, çimento harcı ile sıvanarak yeşile boyanmıştır.

2.13. YARHİSAR

Niğde merkez, Yarhisar Köyü merkezi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, eski köyde yer alan çok sayıda kaya mezarı tespit edilmiştir.

Yarhisar Köyü'nün 800 m kadar kuzeyinde Eski Yarhisar olarak adlandırılan bölgede girinti ve çıkıntı yaparak kavisli bir şekilde ilerleyen kayalıkların ağırlıklı olarak güney cephesine dağınık şekilde yerleştirilmiş 7 adet kaya oyma mezar ve üst kısımda 3 adet Khamosorion tipi mezarlar tespit edilmiştir.

Yar Hisar'da ki kaya oygu mezarlar, 4 numaralı mezar dışında genel olarak benzer özelliklere sahiptir. Ön cepheleri ana kaya kütlesi düzleştirilerek oluşturulmuş ve mezarlara girişler bu cephede açılan dörtgen şekilli açıklıklardan sağlanmıştır. Ulaşılan mezarlardan 2 numaralı mezarın dikdörtgen formlu mezar odası 220-180 cm. ölçülerinde olup üst kısmı içeriden tonoz şeklinde biçimlendirilmiştir ve 180 cm. yüksekliği sahiptir. Mezar odasının içinde yan ve karşı duvarlara yerleştirilmiş 45 cm genişliğinde üç kline bulunmaktadır (Resim 4). Çoğu tek odalı bir yapıya sahip olan mezarlardan 3 numaralı mezarın yıkılan yan cephesinden birkaç odadan oluştuğu görülmektedir.

Mezarlar arasında en dikkat çekici olanı ise yine konumundan dolayı ulaşamadığımız. Yanlarda iki anta ve üstte kırma çatı şeklinde biçimlendirilen geniş bir giriş açıklığa sahip 4 numaralı mezardır. Görülebildiği kadarıyla mezarın ön açıklığının yanlarında dor başlıklı? iki anta yer almakta ve bu antalardan birinin üzerinde tahrip olmuş bir kabartma figürün (boğa başı?) varlığı izlenebilmektedir (Resim: 5). Birçoğu ulaşılamayan konumda yer alan (Resim: 4, Mezar 6) mezarların içlerinde inceleme yapılamamıştır. Ulaşılan mezarlarda yerel halk tarafından çoban barınağı veya ağıl olarak kullanıldığından oldukça tahrip olmuştur. Bu nedenle ulaşılabilen mezarlar içinde ve çevresinde yapılan incelemelerde tarihleyici bir malzemeye rastlanmamıştır.

3.SONUÇ

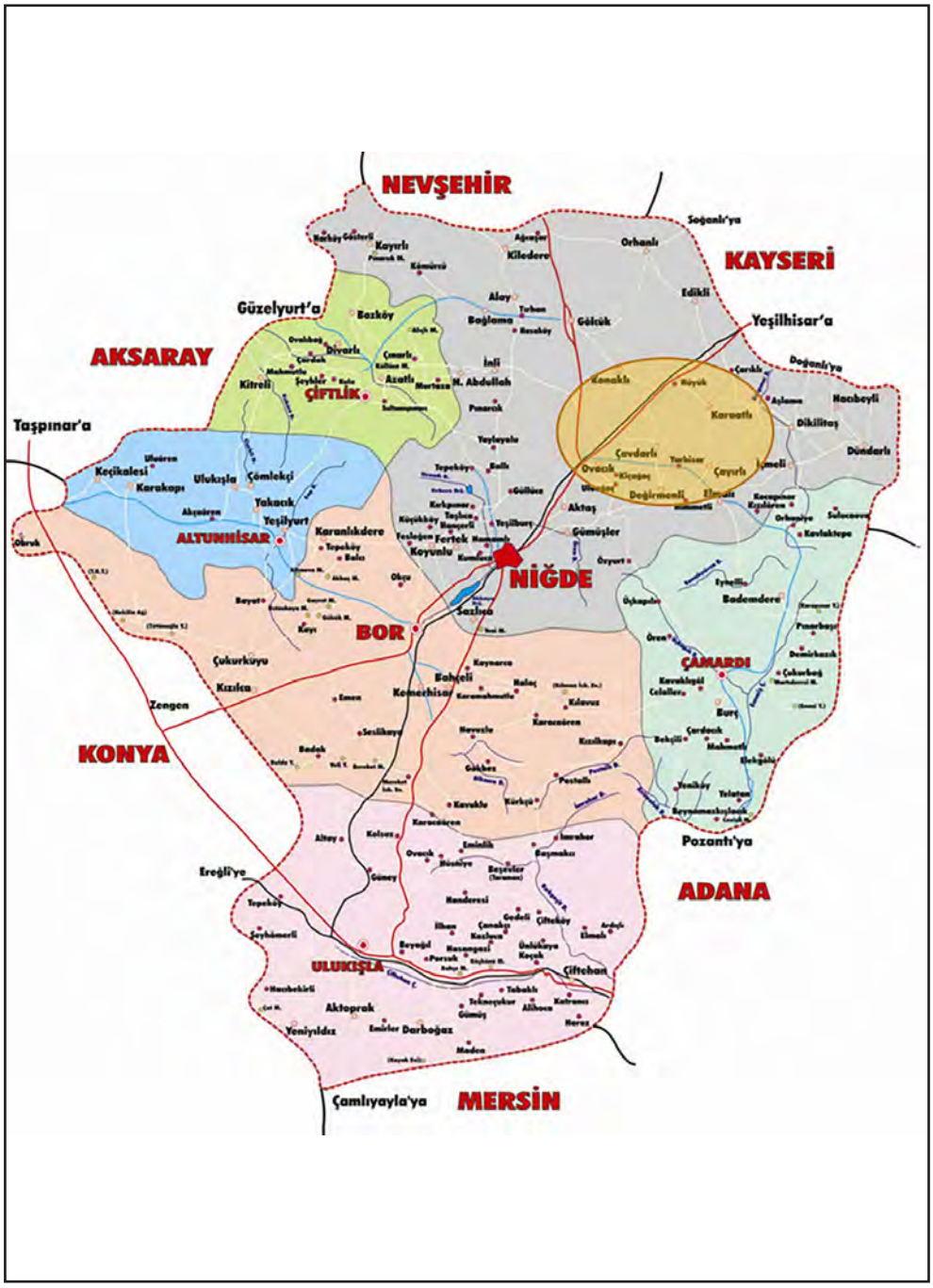
2021 yılı Niğde İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması kapsamındaki bölgede yapılan çalışmalar sırasında Niğde İli, Merkez İlçesi'ne bağlı Aktaş, Çavdarlı, Çayırlı, Değirmenli, Elmalı, Gümüşler, Himmetli, Kiçağaç (Yeşilova), Kızılören, Ovacık, Özyurt, Uluağaç ve Yarhisar kasabalarında incelemeler yapılmıştır. Gümüşler Kasabasında; 4 Camii, 2 çeşme ve 1 su değirmeni, Aktaş Kasabasında; 1 cami (kiliseden dönüştürülmüş), 1 değirmen, 1 çeşme ile 1 sivil konut tespit edilmiş olup, Aktaş'ta eski yerleşim alanlarında tespit edilen kaya oyma mekânlarda da çalışmalar yapılmıştır. Özyurt Köyü'nde tarihi niteliği olan herhangi bir mimari unsur tespit edilememiş olup, tarım arazisi içerisinde buraya taşınmış olduğu düşünülen üzerinde figür bulunan monoblok bir taş tespit edilmiştir. Eski adı Kiçiağaç olan Yeşilova Köyü'nde sadece harimi olan bir mescit tespit edilmiştir. Ovacık Köyü'nde; 1 cami (kiliseden dönüştürülmüş), 1 mezarlık alanı ve 1 bezirhane kalıntısına rastlanmıştır. Çavdarlı Köyü'nde; Zamzama Höyüğü Mevkii'sinde alt katı kaya oyma, üst katı ise kesme taş ile inşa

edilmiş konut ile, Karşıyama mevkii'nde Khamosorion tipli mezar alanı tespit edilmiştir. Yarhisar Köyü'nde; Eski Yarhisar yerleşim alanı çevresinde çok sayıda, kayaya oyulmuş klineli mezarlara rastlanmıştır. Çayırlı Köyü'nde; 1 camii ile Çayır mevkii'nde yerel halkın "keler" ismini verdiği kaya oyma ağıllar tespit edilmiştir. Elmalı Köyü'nde; 1 camii, 1 çeşme ve 1 türbe tespit edilmiş olup, köye bağlı tarım arazilerinin içinde keler adı verilen kaya oyma mekanlar ile profilli isimsiz mezar taşlarına rastlanmıştır. Himmetli Köyü'nde: 1 cami, 1 türbe ve 1 han kalıntısı, Kızılören Köyü'nde; 1 cami, 1 çeşme ve 1 türbe, Değirmenli Köyü'nde; 1 türbe tespit edilmiştir. 2021 yılı çalışmalarımızda tespit ettiğimiz eserler dönem açısından farklılık göstermekle birlikte genellikle Türk Dönemi'nde inşa edilmiş türbeler, çeşmeler, camiiler, mescitler, değirmenler ve konutlardır. Bunun yanı sıra Roma ve Bizans Dönemine tarihlendirebileceğimiz kaya oyma mekânlar, mezar yapıları ve seramikler bulunmuştur. Çalışma yapılan bölgelerde araştırmamızın öncesinde literatüre kazandırılmış eserler olmakla birlikte, çok sayıda yeni mimari eser tespit edilmiştir. Bu eserlerden iki tanesi tescil için önerilmiştir (Resim: 6).

KAYNAKLAR

KOMİSYON, (2009). "Niğde Kültür Envanteri" Tekten Matbaacılık, Niğde.

ÖZKARCI, M. (2014). "Türk Kültür Varlıkları Envanteri Niğde" (C.1), TTK Yayınları, Ankara.

NEVŞEHİR
KAYSERİ
AKSARAY
NİĞDE
BOR
ÇAMARDI
ALTUNHİSAR
ÇİFTLİK
ULUKIŞLA
KONYA
ADANA
MERSİN
Güzelyurt'a
Taşpınar'a
Soğanlı'ya
Yeşilhisar'a
Doğanlı'ya
Pozantı'ya
Ereğli'ye
Çamlıyayla'ya
Kayırlı
Kileders
Orhanlı
Edikli
Bozköy
Alay
Bağlama
Gölcük
Kemaklı
Karaatlı
Çavdarlı
Ovacık
Çayırlı
İmeli
Hacıbeyli
Dikilitaş
Dündarlı
Kitreli
Azatlı
İnli
N. Abdullah
Pınarcık
Yeşilyurt
Karanlıkdere
Koyunlu
Fertek
Aktaş
Gümüşler
Kavlaktepe
Bademdere
Çukurköy
Kızılca
Zengen
Bahçeli
Kemerhisar
Çamardı
Çiftehan
Aktoprak
Yeniyıldız
Darboğaz
Emirler
Maden
Horoz

Harita: 1.

Resim 1: Gümüşler Köylü Çeşmesi kuzey ve güney cephelerinden görünüm.

Resim 1b: Gümüşler Köylü Çeşmesi kuzey ve güney cephelerinden görünüm.

Resim 2: Özyurt Köyü'nde bulunan figürlü taş blok.

Resim 3: Uluağaç Çatal Çeşme Köprüsü.

Resim 4: Mezar 2.

Resim 4: Mezar 6.

Resim 5: Mezar 4.

Resim 6: Tescili önerilen yapıların tescil fişleri.

Resim 6: Tescili önerilen yapıların tescil fişleri.

AMOS ANTİK KENTİ VE ÇEVRESİ 2021 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

M. GÜRBÜZER*

GİRİŞ

Muğla İli, Marmaris İlçesi, Turunç Mahallesi, Kumlubük Mevkii, Asarcık Tepesi üzerinde yer alan Amos Antik Kenti ve çevresine yönelik 2021 yılı yüzey araştırması, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün verdiği izin ve destek ile 06-16 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir[1].

2019 yılından itibaren sürdürülen Amos Antik Kenti ve çevresi yüzey araştırmasının 2021 yılı çalışmalarının ana hedeflerden birini kentin *territorium* sınırlarını belirlenmek teşkil etmektedir. Antik dönemde bir *koinon*a (federasyon) liderlik yaptığı bilinen Amos'un aynı zamanda koinon sınırlarını saptamak da 2021 sezonunun bir diğer amacıdır[2]. 3 yıldır devam eden yüzey araştırması neticesinde Amos'un hem *territorium* hem de koinon sınırlarının ana hatları ile çizilebildiğini söylemek mümkündür (Resim: 1).

2021 yılı araştırma alanlarını sıralamak gerekirse: ilk olarak kentin ana yerleşiminin yer aldığı Asarcık Tepesi ile yakın çevresindeki Kumlubük Mevkii ve Sandaleylik Tepesi'nde gerçekleştirilen araştırmalarda kentin yol güzergâhı ve savunma sistemini anlamak, yukarıda adı geçen mevkilerde yürütüldüğü düşünülen tarım faaliyetleri ile tarım teraslarını ve tarımsal üretim araçlarını saptamak hedeflenmiştir. Bu yılki araştırmanın ikinci ayağı Turunç mahallesinde gerçekleştirilmiştir. Antik dönemde Amos *Koinon*unun önde gelen *kome*lerinden biri olan Turunç mahallesinde antik yerleşimin izlerini saptamak adına yoğun yüzey araştırmaları yürütülmüş ve oldukça değerli bulgulara ulaşılmıştır. Bayır Mahallesi'ndeki Syrna yerleşiminde araştırma ve belgeleme çalışmaları devam edilmiştir. Sezonun son çalışma aşamasını ise İlimar, Camiyanı ve Kumlubük'te 2020'de tespit edilmiş olan şapellerin belgeleme çalışmalarına devam edilmesi oluşturmuştur[3].

---

* Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜRBÜZER, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000, Kötekli/Muğla/TÜRKİYE, mgurbuzer@mu.edu.tr

1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne vermiş oldukları izin ve desteklerden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım. 2021 yılı çalışmalarında Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak görev alan, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü uzmanı Meliha Kayaalp Yaylalı'ya araştırmaya sağladığı katkılardan dolayı çok teşekkür ederim. 2021 yılı ekip üyeleri Doç. Dr. Çiler Çilingiroğlu, Emre Mandacı, Atakan Türk ve Coşkun Çolu'ya en içten duygularım ile teşekkür ederim.

2 Amos, Tymnos ile birlikte Karia Khersonesos'unda bir *koinon*a liderlik yaptığı bilinen iki kenttir. Bkz. P. M. Fraser – G. E. Bean, *The Rhodian Peraea* (1954) 8-12.

3 Şapeller için bkz. M. Gürbüzer, "Amos Antik Kenti 2019-2020 Yılları Yüzey Araştırması", içinde: C. Keskin (ed.), *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları 2*, 2022, 239.

AMOS TERRİTORİUMU'NDAKİ ARAŞTIRMALAR

Ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı, kırsal bir yerleşim kimliğine sahip olan Amos ve yakın çevresindeki tarım arazilerinin dağılımını ve mülkiyet durumlarını saptanmaya dönük Kumlubük ve Turunç'ta yoğun yüzey araştırmaları yürütülmüştür. Kentin ana yerleşimine ev sahipliği yapan Asarcık Tepesi'nin kuzey yamacında önceki yıllarda kısmen tespit edilen tarım teraslarının bulunduğu batı bölümünde sürdürülen yoğun yüzey araştırmalarında, seramik buluntular söz konusu terasların MÖ 4. yüzyıldan başlayarak MS 3. yüzyıla kadar kullanıldığı ortaya koymaktadır (Resim: 2). Seramiklerin yüzeydeki temsiliyetine bakıldığında orta yoğunlukta oldukları söylenebilir. Yamaç boyunca uzanan teraslar birbirleri ile olan mesafeleri eğimin derecesine göre 5 ile 7,5 m. arasında değişkenlik göstermektedir.

Amos *territorium*unun en önemli noktalarından biri olan Kumlubük Koyu'nun güney kıyısı çizgisini oluşturan Karacabelen Tepesi'nin kuzey yamacında sürdürülen araştırmalarda yamaç boyunca kesintisiz uzanan tarım terasları saptanmıştır (Resim: 3). Yamacın alt kısımlarında birbirine yaklaşık 4 m. mesafe ile sıralanmış teras duvarlarının yüksekliği ortalama 1 m.'dir. Teraslar arası mesafe belli bir standardı gözetmeksizin eğimin durumuna göre yapıldıkları düşünülmektedir. Eğim arttıkça teras duvarları arasındaki mesafe azalmakta, eğimin azalmasıyla teras duvarlarının arasındaki mesafenin arttığı gözlemlenmiştir. Yamacın doğusundan denize ulaşan Sülüklü Çay mevkiinde sürdürülen araştırmalarda tarım terasları ile aynı alan içerisinde bir mezar bulunmuştur (Resim: 4). Tek odalı yeraltı oda mezarı, pseudo (yalancı) tonoz tekniği ile inşa edilmiştir. Tonozlar alttan iki sıra duvar örgüsü üzerine yapılmış olan mezar kuzey-güney doğrultuludur ve mezarın girişi kuzeydendir. Mezarın mevcut yüksekliği 1, 40 m., uzunluğu 2, 15 m., genişliği ise 1,60 m.dir. Mezarın üzeri kayrak şeklindeki üç adet kapak taşı ile örtülmüştür ancak bunlardan en öndekinin yerinden sökülerek mezarın ön kısmına atılmıştır. Ortadaki büyük boyutlu kapak taşı ise orijinalinde bir zeytinyağı ezgi taşı ters çevrilerek kapak taşı olarak kullanılmıştır (Resim: 5). Ezgi taşı 1,2x1,5 m. ölçülerinde, 18 cm. kalınlığındadır. Ezgi taşının 1 m. çapındaki akıtma kanalı 10 cm. genişliğinde, 3 cm derinliğindedir. Ezgi taşı 33 cm. uzunluğunda bir akıtaç ile son bulmaktadır. Karia Khersonesos'unda yaygın olarak görülen benzer tipteki pres taşlarının büyüklüklerinden ve akıtaç uzunluklarından hareketle, genel kanı şarap üretiminde kullanıldıkları yönündedir[4].

4 Karia Khersonesos'undaki örnekler için bk. A. Diler, "Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytin ve Üzüm Presleri, 1993", AST 12, 1995, 449, Res. 4; W. Held, "Die Karer und die Rhodische Peraia", F. Rumscheid (ed.), Die Karer und die Anderen, Kolloquium, 2009, 132, Abb. 11; Z. Kuban, "Karya, Bozburun Yarımadası, Kıran Gölü Kutsal Alanı Yüzey Araştırması Sırasında Tespit Edilen Tarımsal Üniteler", Ü. Aydınoğlu, A. K. Şenol (eds.) Olive Oil and Wine Production in Anatolia During the Antiquity, International Symposium Mersin-Turkey, 06-08 November 2008 (İstanbul 2010) 224, Fig. 5; D. Oğuz-Kırca – V. Demirciler, "Antik Dünyada Kırsal Ekonomi. Karia Kersonesosu'ndan Yeni Kanıtlar", Anadolu 41, 2015, 71-74, Res. 3-9; A. K. Şenol – S. Waltz, "Vine Cultivation Areas on the Carian Chersonesos in Antiquity Estimating the Wine Production Potential of Bybassos and its Territory", A. Diler, A. K. Şenol, Ü. Aydınoğlu (eds.) Olive Oil and Wine Production in Eastern Mediterranean during Antiquity International Symposium Urla-İzmir-Turkey, 17-19 November 2011 (İzmir 2015) 33-34, Fig. 5; A. K. Şenol, "Ceramic Production on the Karian Chersonesos", W. Held (Hrsg.) Die Karische Chersones vom Chalkolithikum bis in die byzantinische Zeit (Marburg 2019) 94, Fig. 2.

Karia'da özellikle Rhodos Peraia'sının "Bağlı Peraia" olarak bilinen bölgesinde yaygın olarak görülen bir mezar tipi olan, pseudo-tonoz tekniğinde inşa edilmiş tek odalı yeraltı mezarları Helenistik dönem boyunca sıkça tercih edilmiştir[5]. Söz konusu mezarlar Geç Helenistik döneme kadar özgün olarak inşa edilmelerine karşın, Geç Helenistik dönem ile birlikte söz konusu mezarlarda devşirme malzemeler de kullanılmaya başlanmıştır. Mezarda zeytinyağı ezgi taşının devşirme olarak kullanılması göz önüne alındığında, mezar Geç Helenistik dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Mezarın tarım arazisi içerisinde yer alması da mülkiyet durumu ile ilgili önemli bir veri sunmaktadır. Kira kontratlarından da bilindiği üzere Amos'ta kiraya verilen tarım arazilerinde kesinlikle gömü yapılmasına izin verilmemekteydi[6]. Söz konusu mezar mevcut konumundan hareketle kiralanan bir arazi içerisinde değil, bir Amosluya ait özel mülkiyette yer alıyor olmalıydı. Kumlubük'teki tarım arazileri Amosluların kendi tarım faaliyetlerini yürüttükleri arazilerdi.

Mezarın yaklaşık 100 m. güneydoğusunda bir düzlük arazide 18,30x5,50 m. ölçülerinde yapı kuzey-güney doğrultulu bir yapı tespit edilmiştir (Resim: 6). Yapı uzun kenar boyunca 10 m. ve 7 m. olmak üzere iki mekâna bölünmüştür. Kuzeydeki büyük mekâna giriş doğu yönünden çift kanatlı bir kapı ile sağlanmaktadır. 1 m. genişliğindeki kapının kuzeydeki kanadı 80 cm, güneydeki ise 20 cm genişliğindedir. Bu da güney kanadın sabit bir şekilde kapalı tutularak, kuzey kanadın aktif olarak kullanıldığını göstermektedir. Kuzey kanattaki eşik taşı üzerindeki aşınmalar da bunun bir diğer kanıtıdır. Kapının kuzeyindeki mil yuvası 16x8 cm. güneyindeki ise 12x6 cm'dir. Yapının kuzeydoğu köşesindeki yüksek bosajlı duvar örgüsü MÖ 4. yüzyıla ait olabileceğini düşündürmektedir. Yapının düzgün dikdörtgen duvar örgüsü ve masif yapısının yanı sıra, Amos ve Marmaris'e hâkim mevcut konumu göz önüne alındığında bir askeri gözetleme kulesi olduğu fikrini doğurmaktadır ancak yapının yaklaşık 50 m kuzeyinde, denize bakan noktada büyükçe bir kaya kütlesinin yer alıyor olması görüş alanını perdeleyerek engellemektedir. Bununla birlikte, yapı yamacın tam ortasında savunmaya hiç de uygun olmayan bir noktada yer almaktadır. Yapının bulunduğu düz arazi ve etrafını çevreleyen tarım terasları bir arada değerlendirildiğinde, söz konusu yapı bir askeri gözetleme kulesi olmaktan ziyade büyük boyutlu çiftlik yapısı olmalıdır. Söz konusu çiftlik yapısı ile pseudo-tonozlu yeraltı oda mezarı arasında bir ilişki kurulacak olursa, MÖ. 1. yüzyıla tarihli yeraltı oda mezarında devşirme olarak kullanılan ezgi taşı büyük ihtimalle, MÖ 4. yüzyıla ait çiftlik yapısından getirilerek kullanılmış olmalıdır. Yeraltı oda mezarının 350 m güneybatısında kalan ve 2020 yılı çalışmalarında keşfedilen stel şeklindeki dikme taşın yaklaşık 40 m batısında ise bir başka çiftlik yapısı daha yer almaktadır[7]. Yapının işliğinde kullanılmış, 1,70x1,17 m boyutlarında, dikdörtgen formlu pres taşı *in-situ* olarak arazide bulunmaktadır (Resim: 7). İkiye ayrılmış pres taşının üzerinde 9 cm. genişliğinde, 3 cm. derinliğinde ve 95 cm. çapında yuvarlak bir kanal bulunmaktadır. Kanalın genişliği 9 cm., derinliği ise 3 cm.dir. Pres taşı 48x26 cm. ölçülerinde büyük bir akıtaca sahiptir. Akıtacın ölçüleri ve uzunluğu şarap üretiminde kullanıldığını işaret etmektedir[8].

Yeraltı oda mezarının kuzeyinde, Sülüklü Çay'ın denize ulaştığı noktada yer alan küçük bir burun ve hemen doğusunda yaklaşık 200 m. genişliğinde küçük bir koy antik döneme ait bir limana ev sahipliği yapmaktadır[9]. Burnun üzerinde 25x14 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir kompleks yapı yer almaktadır (Resim: 8). Yapının duvarları 70 cm. kalınlığında, yaklaşık 2 m. yüksekliğinde ve polygonal örgülüdür. Dikdörtgen yapının içinde mekânlara ait duvar izlenebilmektedir. Takip edilebildiği kadarıyla içteki mekânlardan bir tanesi yaklaşık 12x9 m. ölçülerindedir. Yapının hemen kuzey bitişiğinde 6,50x6,50 m. ölçülerinde kare planlı bir mekân; batı bitişiğinde de 9x12 m. ölçülerinde "L" planlı bir mekan bulunmaktadır. L-planlı yapının da hemen batısında modern bir ev bulunmaktadır. Burnun ucundaki kare planlı yapı ise mevcut konumu ve planı göz önüne alındığında aynı zamanda fener işlevine sahip bir kule olmalıdır. Söz konusu kompleks yapının konumu ve boyutları göz önüne alındığında limanın gümrük binası olabilir. Burundaki bu kompleks yapının güneydoğu köşesinden başlayarak, sahil boyunca doğuya doğru 150 m. uzanan ve 3 m. yüksekliğinde bir istinat duvarı yer almaktadır (Resim: 9). 2,5x4 m boyutlarında iki mekân, istinat duvarına dik uzanmaktadır. Söz konusu mekânlar limana ait silolar ya da gemi barınakları olabilir. Arazide yürütülen yoğun yüzey araştırmasında saptanan seramikler buluntuları bu bölgenin MÖ 3. yüzyıldan MS 2. yüzyıla kadar kesintisiz kullanıldığını ortaya koymaktadır. Burun üzerindeki yapı ve çevresine yayılan mimarinin işlevi ile ilgili olarak, bir liman yerleşimine ait olabileceği ileri sürülebilir.

AMOS ÇEVRESİNDEKİ ARAŞTIRMALAR

Turunç Mahallesi'ndeki araştırmalar kuzey ve batıdaki tepelerde gerçekleştirilmiştir. Batıdaki tepelerde herhangi bulguya rastlanılmamasına karşın, Turunç Mahallesi'nin batı ucunda, Vatan Caddesi ile 58. Sokağın kesiştiği noktada korunan ölçüleri 31x13 m. olan, podyum benzeri mimari tespit edilmiştir (Resim: 10). Podyumun yaklaşık 4 m. yüksekliğindeki, polygonal örgülü uzun duvarı doğu-batı doğrultuludur. Podyumun sadece kuzey ve batı duvarları kısmen korunabilmiştir. Güney duvar, 58. Sokağın güneyindeki modern ev tarafından; doğu duvar da yine bir başka modern konut tarafından tahrip edilmiştir. Batı duvarı güneye doğru 13 m. ilerledikten sonra 8 m. genişliğindeki Vatan Caddesi tarafından kesilerek tahrip edilmiştir. Duvarın yoldan sonraki korunan uzunluğu 10 m'dir. Duvarların mimari özelliği, Dereözü'ndeki podyumlu yapı ile benzerlik göstermektedir[10]. Söz konusu yapı bir kutsal alanın podyumunu oluşturuyor olabilir. Turunç'taki günümüz mezarlığının etrafında ortalama 5 m. aralıklar ile kuzey yönünde sıralanmış tarım terasları tespit edilmiştir (Resim: 11). Bununla birlikte, mezarlık içerisinde zeytinyağı işliğinde kullanılan, 110x95 cm ölçülerinde ve 74 cm. yüksekliğinde bir ağırlık taşı saptanmıştır (Resim: 12). Söz konusu ağırlık taşı yakınlarda bir çiftlik yapısının varlığını da ortaya koymaktadır. Turunç'un hemen kuzeyindeki Topan Tepesi ve çevresinde sürdürülen araştırmalarda tepenin kuzey yamacında bir yapı kalıntısına rastlanılmıştır (Resim: 13). Yapının güneydoğuya doğru 5,50 m, kuzeybatı yönünde 5,70 m

9 1989'da Amos'u ziyaret eden E. E. Rice, Kumlubük Koyu'ndaki mimari kalıntıları ilk kez tespit etmiş ve "burası Amos'a ait bir liman olabilir mi?" sorusunu yöneltmiştir (Rice 1999, 48, Pl. 14-15)s.

10 Dereözü'ndeki podyum duvarı için bkz. G. E. Bean – A. Akarca, "1953 Eylülünde Gölenyede (Marmaris) Yapılan Araştırma", TAD VI/2, 1956, 17-22.

ilerleyen ve kesişen iki duvarı korunmuştur. Yapının ortasında doğu-batı yönünde uzanan ve 1,80 m. genişliğindeki açıklık muhtemelen bir koridor olmalıdır.

Turunç'un 2 km. batısındaki Kızılağaç mevkiinde sürdürülen araştırmalarda Geç Antik döneme ait bir yapı bulunmuştur (Resim: 14). Kızılağaç mevkiinin doğusundaki alçak tepe üzerindeki yoğun bitki örtüsü içerisinde yer alan dikdörtgen planlı yapı kuzey-güney doğrultuludur. Yapının duvar kalınlıkları 50 cm. korunan yüksekliği ise 80 cm.'dir. 8,90x7 m. ölçülerindeki yapı 40 cm. kalınlığındaki bir duvar ile iki mekâna ayrılmıştır. Güneydeki küçük mekân 2,5 m. kuzeydeki ise 5 m. genişliğindedir. Yapıya giriş kuzeydeki mekândan sağlanmaktadır. Turunç ve yakın çevresinde tespit edilen arkeolojik bulgular burada antik döneme ait bir yerleşimin varlığını kesin olarak kanıtlamaktadır. Söz konusu yerleşim Amos'a bağlı, adı henüz bilinmeyen bir *kome* olmalıdır.

Amos'un batısındaki Sarayagedik Tepesi'nin batı yamacında yürütülen yoğun yüzey araştırmalarında çok sayıda tarım terası saptanmıştır. Kuzeybatı yönüne bakan terasların arası mesafe 4 ile 5,50 m. arasında değişmektedir. Sarayagedik Tepesi'nin 333 m. rakımlı zirvesine ulaşıldığında da tepenin doğuya üst kısmında da tarım teraslarının varlığı saptanmıştır. 3-3,5 m. aralıklar ile dizili terasların korunan yükseklikleri 70 cm.'dir. Söz konusu teraslar Amos ve çevresinde şu ana kadar tespit edilen en yüksek rakımdaki örnekleri teşkil etmektedir. Şarap üretiminde üzüm bağının denize en yakın ve en yüksek noktalarda kalitesinin yükseldiği düşünüldüğünde bu noktada üretilen şarabın kalitesinin üst seviyede olduğu düşünülebilir.

İlimar Camiyanı ve Kumlubük mevkiilerindeki şapellerde belgeleme çalışmaları devam etmekle birlikte, İlimar'da geçen sene tespit edilen şapel çevresinde sürdürülen araştırmalarda çok sayıda tarım terası belgelenmiştir (Resim: 15). Yoğun bitki örtüsü ve ormanlardan dolayı alanda oldukça zayıf olan yüzey görünürlüğünü, 2021'deki Marmaris büyük yangının ardından en yüksek noktaya ulaşmış ve böylelikle şapelin çevresindeki teras duvarları saptanabilmiştir. İlimar'da şapel ve tarım terasları haricinde iskâna dair herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Yüzey buluntuları Geç Antik dönem öncesine ait hiçbir veri sunmamaktadır. Söz konusu teraslar, büyük olasılıkla kilise nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamaya dönük yürüttüğü tarım faaliyetlerine hizmet ediyor olmalıydı.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2021 yılı Amos ve çevresinde yürütülen yüzey araştırması sonucunda kentin hem *koinon* hem de *territorium* sınırları kesin olarak saptanmıştır. Karia. Khersonesosu'ndaki diğer tüm kentler gibi tarım ekonomisine dayalı kırsal bir yerleşim modeline sahip olan Amos Koinon'u 4300 ha'lık bir alanı kapsamaktadır. Amos'a en yakın modern yerleşimler olan ve yoğun arkeolojik bulgular veren Turunç, Dereözü, Kuyucak, Hacıağaç, Camiyanı, İlimar ve İçmeler. Amos *Koinon*'una bağlı antik yerleşimler olmalıdır. Birer *kome* niteliğindeki bu yerleşimler aynı zamanda Amos *Koinon*'unun sınırlarını oluşturmaktaydı. Antik yerleşimleri işaret eden, yukarıda adı geçen modern mahallelerin antik dönemdeki isimlerine ilişkin kira kontratları önemli bir ipucu sunmaktadır. Sözleşme maddelerinden birinde "kiracı "Daphnai,

Methesai ve Pisthmoi'den inerek gelen yolları ihlal etmemesi, aksi halde Amoslulara ve hieromnamos'lara 3000 drahmi ceza ödemesi" yönünde bir madde yer almaktadır[11]. Maddedeki ifadeden, söz konusu üç yerleşimin Amos'tan daha yüksek bir yerde olduğu anlaşılmaktadır. Amos çevresinde bu tarife uyan yerleşimler Camiyanı, Kuyucak ve Dereözü'dür. Tarıma elverişli düzlüklerde yer alan ve aynı zamanda yoğun arkeolojik veri sunan söz konusu üç yerleşim, kira kontratında adı geçen Daphnai, Methesai ve Pisthmoi lokalizasyonu için en uygun adaylar olarak ileri sürülebilir.

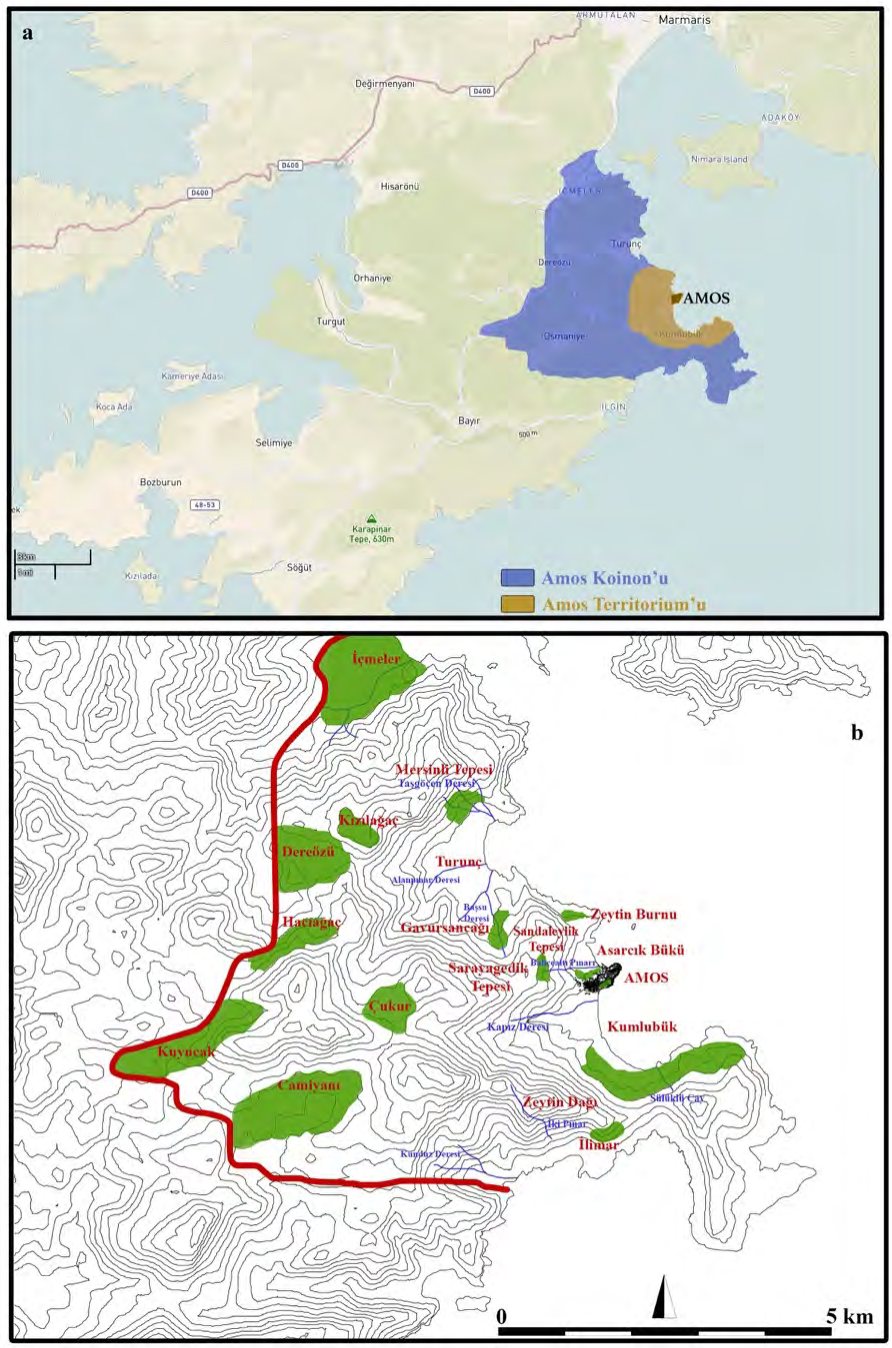
Güneyde Kumlubük Koyu'ndan başlayarak kuzeyde Turunç ile Kumlubük arasındaki araziyi içeren Amos *territorium*unun 5,5 km^2'lik (550 ha) bir alanı kapsadığı hesaplanmıştır. Kumlubük Koyu'nun güneyindeki liman Amos'un en önemli ticari limanı niteliğindedir ve *territorium*daki üretimin büyük bir çoğunluğu bu limandan piyasaya arz edilmekteydi.

Amos arazilerinin mülkiyet durumları ile ilişkili olarak Amos *territorium*undaki tüm arazilerin Amoslulara ait özel mülkiyet olduğunu, buna karşın başta İçmeler olmak üzere *territorum* dışındaki tarım arazilerinin kiralandığını söylemek mümkündür. 2021 çalışmalarında Amos Koinonu'ndaki tarım arazilerinin ortalama yüzölçümleri ve buralardaki rekolte miktarları da hesaplanmıştır. 110000 hektolitrelik şarap rekoltesinin piyasaya sunulması için yılda yaklaşık 44000 amphoraya ihtiyaç duyulmaktadır. 2019'dan itibaren sürdürülen yüzey araştırmasına ilaveten iki yıldır devam kazı çalışmaları ile birlikte kentin tarihinin M.Ö. 10. yüzyıla kadar gittiği saptanmıştır[12]. Erken Demir Çağı'ndan itibaren kesintisiz olarak yaşamın devam ettiği Amos'ta MS 3. yüzyıldaki ardışık depremler neticesinde kent terkedilmiştir[13]. Bu tarihten sonra kentte herhangi bir iskân söz konusu değildir. MS 6. yüzyıl ile birlikte bazı çiftliklerde oldukça sınırlı sayıda bir yaşam olmakla birlikte, M.S. 10. yüzyıldan itibaren kent çevresinde tekil kiliseler ekseninde küçük çaplı bir nüfustan söz edilebilir.

11 Fraser – Bean 1954, no. 9; Zgusta 1984, nos. 806, 1065; Bresson 1991, no. 50. Amos'ta arazi kiralayanlar içerisinde Daphnai'den Epiphanes isimli biri de bulunmaktadır (Fraser – Bean 1954, no. 10).

12 M.Ö. 10. yüzyıla ait bulgular için bkz. M. Gürbüzer, "Amos Kazısı 2021 Yılı Çalışmaları", KST 42, 2023 (baskıda).

13 Bkz. M. Gürbüzer, "Amos'ta Yeni Araştırmalar ve Bulgular", Cedrus 9, 2021, 234, 243-245; M. Gürbüzer, "Amos Antik Kenti 2019-2020 Yılları Yüzey Araştırması", içinde: C. Keskin (ed.), 2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları 2, 2022, 240. Depremler için ayrıca bkz. N. Ambraseys, Earthquakes in the Mediterranean and Middle East (2009) 91; E. Vaudour – T. Boulay "Towards a Spatial Analysis of Ancient Viticultural Areas/The Case Study of Amos (Turkey)", Food & History 11/2, 2011, 169; A. Bresson, The Making of the Ancient Greek Economy (2016) 33.

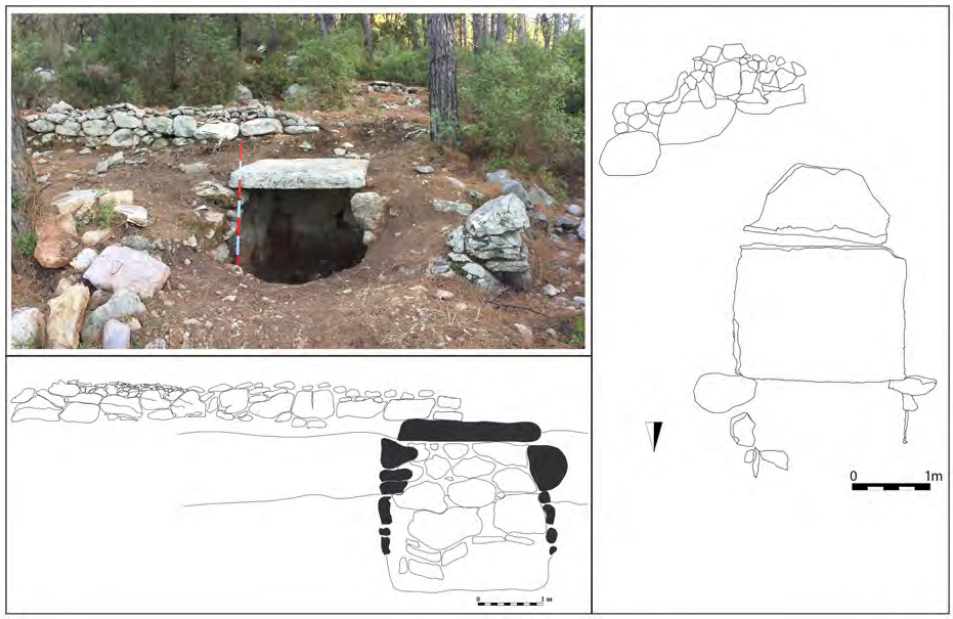
Resim 1: Amos Koinonu ve territoriumu.

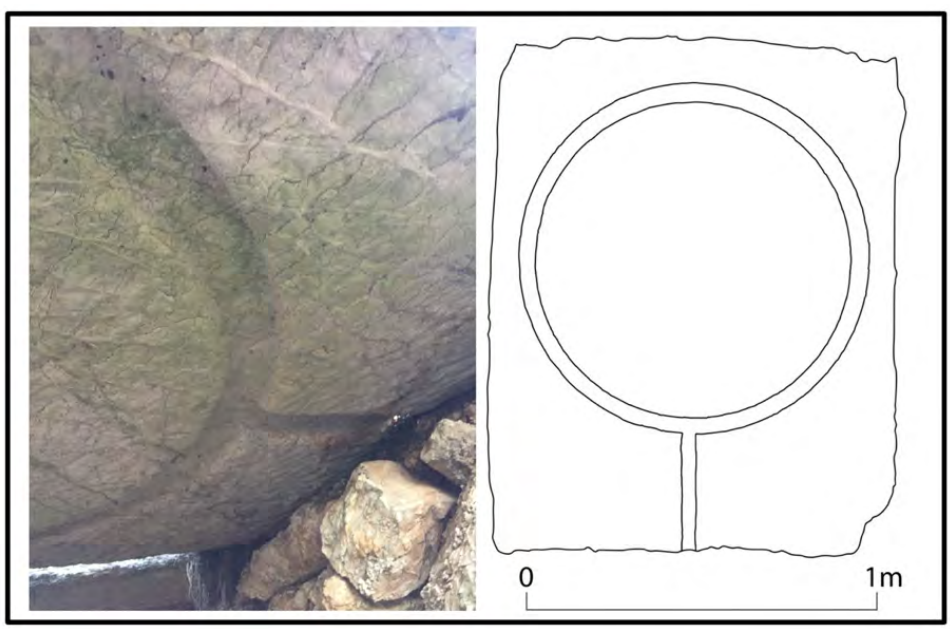
Resim 2: Asarcık Tepesi'nin kuzey yamacındaki tarım terasları.

Resim 3: Kumlubük Koyu, Karacabelen Tepesi'nin kuzey yamacındaki tarım terasları.

Resim 4: Pseudo-tonozlu yeraltı oda mezarı.

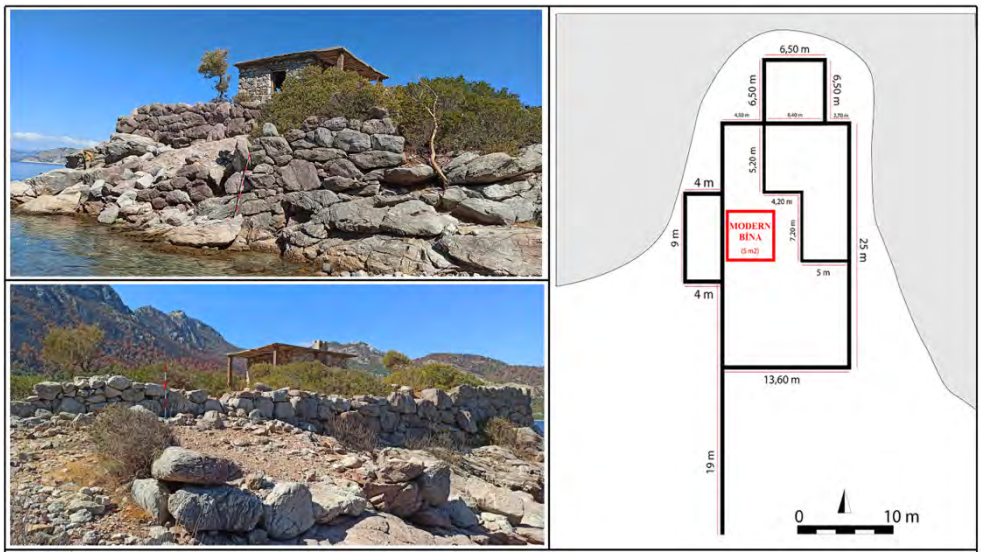
Resim 5: Pseudo-tonozlu yeraltı oda mezarda kapak taşı olarak kullanılmış ezgi taşı.

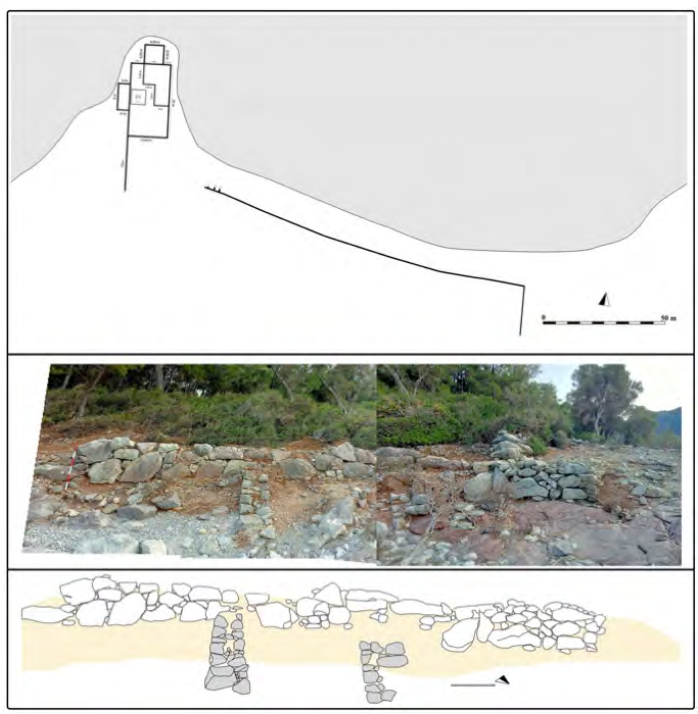
Resim 6: Kumlubük'teki çiftlik yapısı.

Resim 7: Pres taşı.

Resim 8: Kumlubük'teki limana ait gümrük binası?

Resim 9: İstinat duvarı ve silolar.

Resim 10: Turunç'taki podyum duvarı.

Resim 11: Turunç modern mezarlığın etrafındaki tarım terasları.

Resim 12: Ağırlık taşı.

Resim 13: Topan Tepesi'ndeki çiftlik yapısı.

Resim 14: Kızılağaç'ta Geç Antik dönem yapısı.

Resim 15: İlimar'da Geç Antik döneme ait tarım terasları.

HERAKLEIA SALBAKE ANTİK KENTİ YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2021 YILI

Mehmet OK*

Handegül CANLI*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile, Denizli İli, Tavas İlçesi, Vakıf Mahallesi sınırları içerisinde ilk sezon yüzey araştırmaları 2021 yılında gerçekleştirilmiştir (Resim: 1)[1]. Çalışma kapsamında, Vakıf Mahallesi ve kalıntı sahasının tamamı taranarak kültür varlığına ilişkin veriler kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Herakleia Salbake'de yakın zamanda herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamış olması, kentin bölgelerarası stratejik bir noktada bulunması nedeniyle çevre kentlerle olan etkileşimlerinin yorumlanması ve bu alanda bulunan kültür varlıkları ve yerleşime dair kanıtların arkeolojik envanterinin çıkarılması önem arz etmektedir. Ayrıca antik kentten geriye kalan kısımlar, definecilerin yoğun bir şekilde kaçak kazı yaptığı bir alana dönüşmüştür. Buna bağlı olarak kentte yaşanan tahribatın da belgelenmesi önemlidir. Alan günümüzde yoğun bir şekilde tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Bu çalışma ile arazide bulunan kültür varlıklarının yerinde görülüp, yüzeyde bulunan kalıntıların korunmasına yönelik çalışmaların da temelini atmak öncelikli amaçlar arasında olmuştur.

Çalışmalar, Denizli İli, Tavas İlçesi, Vakıf Mahallesi sınırları içerisinde yer alan[2] camilerde, kalıntı sahasındaki sokaklarda, evlerde ve bahçelerde, tarım arazilerinde olmak üzere, antik Herakleia Salbake kentinin bulunduğu alanda sur içi ve çevresinde, köy mezarlığının da içerisinde yer aldığı Osmanlı Dönemi'ne ait mezarlık alanında gerçekleştirilmiştir. Belgeleme çalışmaları 06-15 Eylül tarihleri arasında 10 günlük süre içerisinde yapılmıştır.

2021 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASINDA ELDE EDİLEN İLK VERİLER

2021 yılı çalışmalarında, planlanan hedeflere ulaşmamıza sağlayacak oldukça önemi veriler elde edilmiştir. Bu alanda gezginlerin yapmış olduğu incelemelerden elde edilen metinlerinden bildiğimiz bazı bulguların[3] arazide tespitinin yapılmasının yanı sıra kentle ilgili bilinmeyenlerin aydınlatılması amaçlanmıştır. Araştırma; günümüz Vakıf Mahallesi ve çevresinde,

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Avşar Yerleşkesi 46050 Kahramanmaraş, Türkiye. E-mail: okmehmet@ymail.com; Orcid:0000-0002-0163-5732

Dr. Öğr. Üyesi Handegül CANLI, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Avşar Yerleşkesi 46050 Kahramanmaraş, Türkiye. E-mail: handegulcanli@gmail.com; Orcid:0000-0003-4455-3961

1 Araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın himayelerinde, Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden Uzman Aylin AKIŞIK KAR'ın temsilciliğinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma, Dr. Öğretim Üyesi Mehmet OK başkanlığında, Dr. Öğretim Üyesi Handegül CANLI, Doç. Dr. Barış SEMİZ, Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM, Arş. Gör. Dr. Hicran Özdemir, Öğr. Gör. Osman Emre KÖSE, Öğr. Gör. Kerem DEMİR, Talibe KÖSE, Uzm. Arkeolog H. Tolga CANDUR, Uzm. Arkeolog Eylem ÖZDEMİR ve Arkeolog Uğur Can ULUDAĞ tarafından yürütülmüştür. Katkıları için teşekkür ederiz.

2 Buckler- Calder 1939, xiv. Kentte 1939 yılında yapılan plan çizimi hakkında ayrıca bkz. Buckler- Calder 1939, xiii.

3 La borde 1838, 100; Robert 1954, 20, Abb. 12; Fleisher 2002, 325; Robert 1954, 23.

Geç Roma Dönemi sur duvarı dışında kalan alanda, sur içinde ve modern mezarlık alanı olmak üzere dört bölümde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar dışında, Kültürel Mirasın korunasına yönelik halkın bilgilendirilmesi ve Herakleia Salbake Antik Kenti Hava Fotoğrafları, İnsansız Hava Aracı Görüntülerinden Arazi Topoğrafyası Ölçüm Çalışmaları da gerçekleştirilmiştir.

VAKIF MAHALLESİ VE ÇEVRESİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Vakıf Mahallesi içerisinde yer alan sokaklarda ve bazı evlerin bahçelerinde Herakleia Salbake'den taşınan yazıtlı bloklar, sütunlar, başlıklar, pithoslar, devşirme malzeme ile yapılmış köy çeşmesinde antik döneme tarihlenen çok sayıda eser yer almaktadır (Resim: 2).

Mahalle içerisinde dikkati çeken mimari blokardan bazıları bahçe duvarında sıralı şekilde dorik friz bloklarıdır (Resim: 3). Bunun gibi Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen mimari bloklar kent içerisinde de görülmektedir.

Mezarlık alanına yakın bir mevkiide bulunan bir evin bahçesinde olasılıkla bir heykele ait yazıtlı kaide bloğu ve sütun kaidesi tespit edilmiştir (Resim: 4). Bu eserlerin ağırlığı ve yanında görülen eserler dikkate alındığında, eserlerin taşınmış olabileceğinden çok evin bulunduğu alanın, antik dönemde cadde olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Kentin yamaç ve teraslı olduğu düşünüldüğünde zemine yakın alanlar mahalle içerisinde kalıyor olmalıdır.

GEÇ ROMA SUR DUVARI DIŞI VE ÇEVRESİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Sur Duvarı dışında kalan alanın yakın çevresinde yapılan araştırmalarda 2002 yılında kazısı yapılan ve günümüzde yoğun deformasyona uğrayan stadium yapısında incelemeler yapılmıştır (Resim: 5).

Stadium basamaklarının büyük bir bölümü takip olmuştur. Bu alanda önceki yıllarda her ne kadar Denizli Müzesi tarafından bir kazı çalışması yapılmış olsa da, kazı çalışmalarının devam ettirilmemesi, koruma önlemlerinin yeterli olmaması sebebiyle yapının oturma basamakları büyük zarar görmüştür. Günümüzde basamakların sadece 13 sırası takip edilebilmektedir. Ancak stadiuma giriş kapılarının da toprak altında olduğunun düşünülmesi nedeniyle basamakların büyük bölümünün toprak altında olduğu öngörülmektedir. Stadiumun doğu ucunda *sphendone* olarak adlandırılan dönüş kısmının bir bölümü açığa çıkarılmış, ancak araştırmamızda batıya doğru ilerledikçe kuzey oturma basamaklarının da toprak altında olduğu takip edilebilmiştir. Güneydeki oturma basamaklarının ise bir bölümünün evlerin temeline yakın bir konumda olduğu, topraktaki yükselti ile takip edilebilmektedir. Doğu spendhonedeki oturma basamaklarının bazılarında Latin harfleri tespit edilmiştir. Ayrıca yapının bir kısmını güneşten ve yağmurdan koruyacak üst örtü için ve basamakların üst bölümünde üst örtü için açılmış delikler de yer almaktadır. Yapının yürüyüş basamaklarında ise bölgeden örneklerini bildiğimiz aslan ayağı kabartmaları tespit edilmiştir.

SUR DUVARINDA GÖRÜLEN MİMARİ ESERLER

Antik kentte Geç Roma Dönemi sur duvarı stadium yapısının kuzeyinde yer almakta olup, kuzey-güney yönlü devam etmektedir (Resim: 6). Sur duvarının büyük bir bölümü takip edilememektedir. Bunun en büyük nedeni ise, alanın yamaç yerleşimi olması nedeniyle yoğun bir toprak örtüsüyle kaplanmış olması, blokların zaman içerisinde hem kaymış olması hem de taşınarak devşirme olarak farklı yapılarda kullanılmasıdır.

Sur duvarı yapımında monoblok taşlar ve çok sayıda devşirme yapı malzemeleri farklı duvar örgüsü teknikleri ile kullanılmıştır. Kısa bir alanda takip edilen batı sur duvarında ince yapılı isodomik duvar örgüsü tekniği görülmektedir. Bu duvar örgüsünün sur içinde bir yapı ile bağlantılı olup olmadığı kazılar sonucunda netleşebilecektir. Sur duvarının batısında ise yarısı görülebilen kemerli bir kapı tespit edilmiştir (Resim: 7). Bu alan geç dönemde kentin "Batı Girişi" olmalıdır.

Sur duvarı üzerinde yerel halk tarafından değirmen olarak adlandırılan alanda, surun genelinde tespit edilen bloklara göre daha büyük boyutlu olan ve üst kısmı oluk şeklinde işlenmiş taş sırası yer almaktadır. Bu blokların üst kısmındaki oluk, sur duvarının su taşımak için kullanılmış olduğu düşündürmektedir. Benzer şekildeki bloklar sur duvarı boyunca takip edilebilmektedir.

SUR DUVARI İÇİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Sur içinde yapılan çalışmalar güneyden kuzeye doğru, parseller baz alınarak taşınmaz kültür varlıklarının kayıt altına alınmasıyla sürdürülmüştür. Bu alanda da çok sayıda mimari blokların bahçe/parsel sınırı olarak kullanıldığı görülmüştür.

Gerçekleştirilen araştırmalarda az sayıda seramik gövde parçası tespit edilmiş ve bunlar form vermediği için değerlendirilememiştir. Form veren ve teknik çizimleri yapılan az sayıda seramik parça ise Geç Roma Dönemi ve M.S. 10. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

Sur içerisinde alınlık parçası, kabartma süslemeli ve yazıtlı arşitrav-friz bloğu, kapı lentosu, yazıtlı arşitrav bloğu, pencere sövesi, ion sütun başlığı, dorik yivli sütun tamburu, yivsiz sütun tamburu, yazıt parçası, konsollu geison ve arşitrav friz bloğu, oluklu monoblok traverten bloklar, alınlık parçası, dorik friz bloğu, yazıtlı kapı lentosu, monolit sütun parçası, dor başlığı gibi çeşitli mimari elemanlar tespit edilerek kayıt altına alınmıştır (Resim: 8).

Sur içinde kaçak kazı sebebiyle oldukça tahribe uğramış ve planı tespit edilemeyen, muhtemel bir *exedra* mezar yapısı? da tespit edilmiştir (Resim: 9). Ayrıca, bu alanda bir adet tonozlu yapı ve bu yapıya yakın konumda mimari elemanlar da tespit edilmiştir (Resim: 10-11).

MEZARLIK ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Mezarlık alanı, kentin bulunduğu alan ile yakın bir konumda, tepelik bir alanda bulunmaktadır (Resim: 12). Tepelik alanda ise Roma ve Bizans dönemlerine tarihlene çok sayıda

sütun tamburu, sütun kaidesi ve sütun başlığı bulunarak kayıt altına alınmıştır. Bu eserler arasında dikkat çeken bir sütun başlığı, yakın zamanda toprak altından çıkmış olduğu anlaşılan bir sütun başlığıdır. Bu başlık üzerinde iyi şans anlamına gelen ve şans tanrıçası Tyche tapınımı ile ilişkili olarak iyi şans temennisini ifade eden "*Agathe Tykhe*" yazıtı bulunmaktadır.

Yine bu tepelik üzerinde in-situ olarak bulunan mimari bloklar görülmektedir. Mezarlık içerisinde bulunan diğer mimari yapı elemanları ise, çift yüzlü sütunce başlığı, dorik friz bloğu, oluklu başlık, parapet, impost sütun, impost sütun başlığı, pedastal kaide, toscania tipi başlık, burgulu yivli sütun, ionik sütun tamburu, sütun tamburu, yivsiz sütun tamburlarıdır.

Mezarlık yanındaki bu tepelik alanda yüzeyde dağınık halde bulunan çok sayıda mimari eleman ve takip edilebilen sıralı taşlar, bu alanın Herakleia Salbake'nin kutsal alanı olduğunu düşündürmektedir. İlerleyen dönemlerde yapılacak jeofizik ve kazı çalışmalarıyla bu durum netlik kazanacaktır.

Alanda Osmanlı Dönemi'ne ait çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır. Mezar taşlarının bazılarında sütun tamburlarının ikiye bölünüp kullanıldığı görülmüştür. Ortadan ayrılan tamburun düz yüzeyinde mezar sahibi hakkında bilgi yazılmış, arka yüzünde ise sütunların yivleri takip edilebilmektedir. Bir başka mezarda ise triglif-metop dizisine sahip Dor frizinin metoplarına isim ve yıl yazmak suretiyle mezar taşı olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu durum ise kentte, Osmanlı Dönemi'nde, antik dönem malzemesinin yeniden işlenerek devşirme olarak kullanıldığını gösteren önemli bir veridir.

VAKIF MAHALLESİ TÜRK DÖNEMİ ESERLERİ[4]

Mezarlık (Resim: 12)

Osmanlı Dönemi mezar taşlarında şu ana kadar tespit edilebilen en erken tarihli mezar taşı 1227 H./ 1813 M. olarak belgelediğimiz mezardır. Aşırı korozyonlu olan mezar taşı üzerindeki yazılar okunamamaktadır. Mezar taşının başlıksız olması ve yuvarlatılmış alınlık kısmındaki daire içine alınmış güneş motifinden, bir kadın mezar taşı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer mezar taşları ise 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başına tarihlenen Osmanlı Dönemi mezar taşlarıdır. Bu mezar taşları çeşitli boyutlarda başlıklıdır. Başlık formları ise fes biçimlidir. Fes biçimli başlık formları Osmanlı mezar taşlarında erkek mezar taşları olarak bilinir.

Camiler (Resim: 13)

Vakıf Köyü içeresinde üç adet cami yer almaktadır. Bir cami yıkılarak yerine yenisi yapılmıştır. Diğer iki camiden birinin adı bugün Vakıf Mahallesi Merkez Cami, diğerinin adı Vakıf Mahallesi İrim Cami'dir. Her iki cami de benzer plan tipin dedir. Kare planlı, günümüzde kırma çatılıdır. Yapının kuzey cephesinde son cemaat yeri doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiştir. Ancak günümüzde taşlarla örülerek, kapalı mekân haline dönüştürülmüş ve bu

4 Konu ile ilgili detaylı çalışmalar Arş. Gör. Dr. Hicran ÖZDEMİR tarafından sürdürülmektedir.

kapatılan son cemaat yerinin kuzey tarafına sundurmalı bir giriş bölümü eklenmiştir. Taşlarla örülerek kapatılan son cemaat yerinin orijinal ayakları ve ahşap sütunları görülebilmektedir. Bu görülen izlerden orijinal son cemaat yerinin, Bursa kemerlerle[5] birbirine bağlanan ahşap direklerle taşınan beş gözlü olduğu tespit edilmiştir. Bu ahşap sütunlar antik döneme ait taş malzemeden ayaklara oturmuştur. Son cemaat yerinden kare planlı harim kısmına geçilmektedir. Harim bölümünde kadınlar mahfili son cemaat yerinde olduğu gibi Bursa kemerlerle birbirine bağlanan ahşap direklerle beş gözlü bir düzenlemeye sahiptir. Harimin güney cephesinin ortasında bugün orijinalliğini yitirmiş bir mihrap nişi vardır. Mihrap nişi dikdörtgen bir pano içerisinde içe doğru üç kademelidir. Mihrabın batısında ahşap malzemeden bir minberi vardır. Minberin yan aynalıklarında kare ve dikdörtgen panolar yapılmıştır. Korkuluk kısmı ajur tekniğinde bezemelidir. Minber kapısı ahşap sütunlu yuvarlak kemerlidir. Kapı ve köşk kısmımda hilal motifli süslemeler yapılmıştır. Günümüzde minber yağlı boya ile kaplanmıştır. Mihrabın doğusunda güney ve doğu cephelerinin birleştiği köşede bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Son cemaat yerinden ahşap bir merdivenle ikinci kattaki kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Bu bölüm mahfilin ortasında bulunan ahşap dört direkle iki sahınlı bir düzenlemeye sahiptir. Ön kısmında altı ahşap direkle birbirine bağlanan Bursa kemerler ile taşınmaktadır. Korkulukları ahşaptır. Korkulukların tam ortasında öne doğru kare planda çıkıntı yapan bir bölüm bulunmaktadır.

Minare yapıya sonradan eklenmiştir. Kare kaideli, silindirik gövdelidir. Kaide ve pabuç kısmında moloz taş, kesme taş, gövdesinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Vakıf Mahallesi İrim Camii' de benzer plan ve süsleme özelliklerine sahiptir. Her iki Camii de 18. yüzyıla tarihlendirilebilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Denizli İli, Tavas İlçesi, Vakıf Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Herakleia Salbake'de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın olurlarıyla 6-15 Eylül 2021 tarihleri arasında alanında uzman bilim heyeti ve uzman arkeologların katılımıyla yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Alanda çok sayıda kaçak kazı çukuru ile karşılaşılması, yerleşimin insan kaynaklı tahribat riskiyle karşı karşıya olduğunun açık kanıtıdır (Resim: 14). Söz konusu kaçak kazı çukurlarında yerleşkeye ait yapı duvarları ve mimari blokların tahrip olduğu görülmüştür.

Yüzey araştırması kapsamında 56 adet mimari buluntu kayıt altına alınmıştır. Herakleia Salbake kentinde, 2021 sezonunda gerçekleştirilen yüzey araştırması kapsamında kentte çok sayıda dorik mimari elemanlar tespit edilmiştir. Triglif-metop bloklarının tipolojisi, Lykos Vadisi çevresinde bulunan kentlerde inşa edilmiş dor düzenli yapılara ait triglif-metop frizlerinde görülen bir uygulama olup benzer örnekleri M.S. 1. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu benzerlikler, giflerin bitiminin ters yarım daire şeklinde olup, triglif ve metop tacının da Pergamon ovolosundan oluşmasıdır. Belgelenen dört başlıkta farklı stil özelliklerine sahiptir. Bu durum bize dört

5 Doğan 1979, 276,277.

farklı dorik yapıya işaret etmektedir. Fakat dorik başlıklar herhangi bir yapı ile ilişkili olmayan bağımsız elemanlardır. Bunların ön çalışmasının yapılması daha sonra tespiti yapılabilecek yapıların kimliklendirilmesine olanak sağlayacaktır. Söz konusu başlıklar farklı tipolojiye sahip olsalar da Lykos Vadisi'nde bulunan komşu kentler ve Karia kentlerinde aranan benzer örnekleri ile karşılaştırıldıklarında MS 1. yüzyıl yapılarına ait başlıklar ile uyum içerisindedirler. Yüzey araştırması kapsamında kent içerisinde tespit edilmiş üç dorik sütun mevcuttur. Bunlar da yine diğer dorik elemanlar gibi bağımsız durumdadırlar. Dolayısıyla herhangi bir yapı ile ilişkisi bulunmayan bu sütun tamburlarının belgelenmesi, daha sonra ortaya çıkarılacak yapılarla ilişki kurulması bakımından önemlidir. Kent merkezinde ve çevresinde az miktarda pişmiş toprak seramik parçası bulunmuştur. Bunların büyük bölümü amorf olmakla beraber Geç Roma Dönemi'ne aittir. Form veren seramikler Geç Roma Dönemi ve M.S. 10. yüzyıla ait günlük kullanım kapları olarak tespit edilmiştir (Çizim: 1). Kentin sur duvarı kamu ve sivil mimarisinin tespiti ve çalışmaları ile birlikte elde edilen epigrafik veriler kentin sosyo kültürel yapısı ve tapınımı gibi önemli bulgulara ışık tutacaktır.

Kentte yapılan araştırmalar ve bulgular dikkate alınarak, Tavas İlçesi'nin kültür ve kültürel mirasa yönelik zenginliği dikkati çekmektedir. Bu çalışmalar ile Denizli ve Tavas'ın birbiri ile bağlantılı olarak dört mevsim turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği, aynı zamanda bir turizm rotasının oluşturulabileceği tespit edilmiştir. Kentin ülke turizmine ve ekonomisine kazandırılması için alana ilişkin ilgili mevzuat hükümleri doğrultusunda çevre düzenleme projelerinin hazırlanılmasının uygun olacağı, sonrasında ise kaçak kazıların önlenmesi yönünde adımlar atılması gerektiği yönünde kanaatler oluşmuştur.

KAYNAKÇA

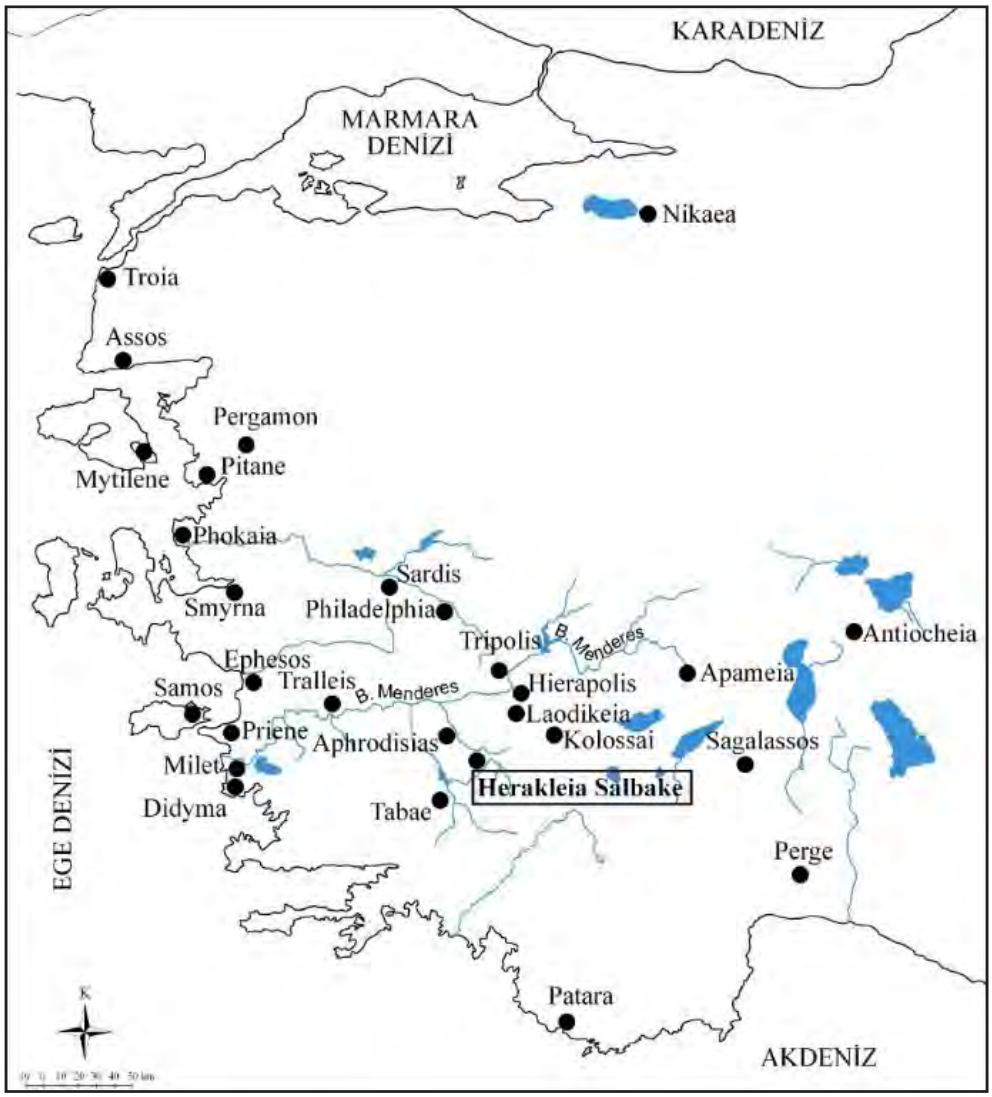
Buckler, W. H.– Calder, W. H. (1939). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua VI.* The Manchester University Pres.

Laborde, Léon de. 1838. *Voyage de l'Asie Mineure* ... Paris: F. Didot.

Robert, L. - Robert, J. (1954). *La Carie: histoire et géographie historique avec le recueil des inscriptions antiques.* Paris: Librairie d'Amerique et d'Orient, Adrien-Maisonneuve.

Fleischer, R. (2002). "Ein Unbekanntes Heiligtum für Apollon, Artemis und Leto in der Südwestlichen Türkei", *Antike Welt 33/3*, s. 325-337.

Doğan, H. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü,* İstanbul.

Resim 1: Antik Kentin Batı Anadolu'daki konumu

Resim 2: Devşirme malzeme ile yapılan mahalle çeşmesi.

Resim 3: Dorik friz blokları.

Resim 4: Yazıtlı heykel kaidesi.

Resim 5: Stadium.

Resim 6: Sur duvarı.

Resim 7: Sur duvarının batısında tespit edilen kemerli giriş kapısı.

Resim 8: İon sütun başlığı.

Resim 9: Exedra (Mezar Yapısı?) ve derin bir şekilde kaçak kazı çukuru.

Resim 10: İn-Situ olarak tespi edilen mimari bloklar.

Resim 11: Tonozlu yapı.

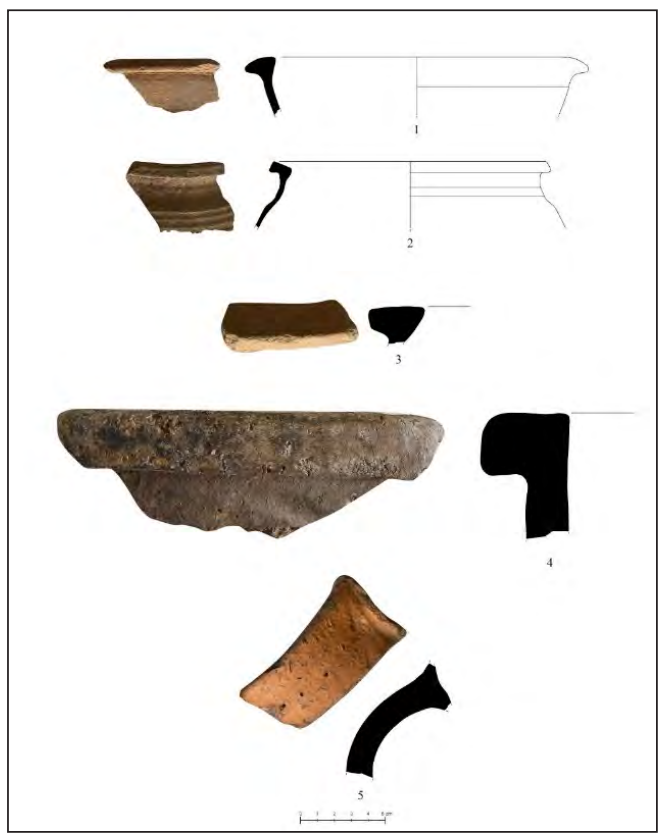
Resim 12: Mezarlığın genel görünümü.

Resim 13: Caminin giriş kapısı yanındaki taş ayaklar.

Resim 14: Kaçak kazı çukuru.

Çizim 1: Yüzeyde Bulunan Geç Roma (1-4) ve M.S. 10. yüzyıl (5) seramikleri.

HARRAN OVASI 2021 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Mehmet ÖNAL*

Süheyla İrem MUTLU

Semih MUTLU

Şanlıurfa İli, Harran İlçesi'nden başlamak üzere Harran Ovası sınırları içerisinde kalan kırsal alanda gerçekleştirilen Harran Ovası Yüzey Araştırması'nın üçüncü sezonu, 31.05.2021 tarihinde başlatılıp 18.06.2021 tarihinde sona erdirilmiştir[1].

Harran Ovası, Şanlıurfa'nın güneydoğusunda bulunan, doğudan Tek Tek Dağları, batıdan ise Fatik Dağları arasında uzanarak Suriye'yi geçip Cezire bölgesine doğru açılan, yüksekliği 400-550 m arasında değişen, yaklaşık olarak 40 km genişliğinde ve 55 km uzunluğunda bir alanı kapsayan alüvyonlarla kaplı bir ovadır. Ovanın bereketli yapısı sayesinde çok sayıda yerleşim yeri bulunduğu ve pek çoğunun her dönemde önemini korumuş olduğu görülmektedir. Konumuyla ve bölgeler arası bağlantıların sağlandığı önemli kesişim yollarında bulunması sebebiyle çağlar boyunca önemli bir yerleşim alanı olarak tercih edilmiş olan Harran Ovası ve çevresi çok sayıda gezgin ve bilim insanı tarafından ziyaret edilmiş ve aynı zamanda arkeolojik araştırmalar da gerçekleştirilmiştir[2].

Şanlıurfa İli'nin güneydoğusundan başlayan ve Suriye sınırına kadar dayanan bir bölgede yer alan ve 1754 km2 yüzölçümüne sahip olan Harran Ovası'nda gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının üçüncü sezonunda, ilk olarak Harran Ören Yeri merkez alınarak Harran Ovası'nın kuzeyi, kuzeybatısı ve kuzeydoğusundaki höyükler gezilmiştir ve böylece ovanın kuzey sınırına kadar ilerlenebilmiştir (bkz. Harita: 1-2). Araştırması yapılan yerler ve tespit

* Prof. Dr. Mehmet ÖNAL, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-ŞANLIURFA. monal@harran.edu.tr

Arş. Gör. Süheyla İrem MUTLU, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300- ŞANLIURFA. suirem@gmail.com.

Öğr. Gör. Semih MUTLU, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-ŞANLIURFA. semihmutlu@harran.edu.tr

1 Araştırmalarımıza izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, ayrıca desteklerinden dolayı Şanlıurfa Müze Müdürlüğü'ne, Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Şanlıurfa Müzesi'nden Ömür KESKİNKAN'a, Ayrıca ekip üyelerimiz Rahime SELİM, Jiyan ÇALIK, İshak TEMELLİ, İsmail ASLAN'a, Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerimizden Mesut İLHAN, Mehmet Fatih MELİK, Serap GÜN, Türkan Sultan BİLGİN ve Ezgi ÖRENLER olmak üzere katılan diğer öğrencilerimize de teşekkür ederiz.

2 Yardımcı 2004; Önal vd. 2019: 469-479; Özellikle son dönemlerde hem ovada gerçekleştirilmiş olan Neolitik Dönem yüzey araştırmaları ve kazılar (Çelik 2018: 55-57; Çelik ve Bingöl 2016: 7-8.) hem de ovanın doğusunda Tek Tek Dağları'nda yer alan Soğmatar ve yakın çevresindeki yüzey araştırmaları ve Soğmatar'da Nekropol Alanında yapılmış olan kazılar vasıtasıyla (Tek Tek Dağları'nda Tunç Çağlar, Demir Çağlar ve Roma Dönemi araştırmaları detayı için bknz: Albayrak ve Mutlu 2014: 337-339; Albayrak ve Mutlu 2015: 260-266; Albayrak ve Mutlu 2017: 526-535; Albayrak 2019a: 652-661; Albayrak 2019b: 177-201; Albayrak 2019c: 271-274; Albayrak ve Çelik 2019: 256-258; Albayrak vd. 2019: 265-267) ova ve dağlık kesim arasında farklı dönemlerde kurulan kültürel ilişkilerin boyutu ve çevre bölgelerle bağlantının anlaşılabilmesi açısından oldukça büyük önem taşımaktadır.

edilen höyük ve yerleşimler ise; Turluk, Yediyol, Yamaçaltı, Atyurdu Mezrası, Taşlıca yakını, Kuruyer Ballıca Mezrası, Görenler, Küpeli, Ambar Tepe, Buğday Kuyusu, Arpa Kuyusu, Mamuca Höyük, Horaz Köy, Sultantepe, Sultan Tepe yakını, Ömer tepe, Büyük Kap, Başören, Havşanlı Güneyi, Doğramacı, Mutluca Höyük, Yazılıkavak, Güzel Köy, Yarımsu Yakını, Çamlıdere, Parapara Höyük, Koruklu Höyük, Tırıllı Höyük, Umut Tepe, Kara Tepe, Kepirli, Göktepe, Gülveren, Kazane, Ulubağ, Akçalı, Gülveren Yakını olmak üzere köyler ve bu köylere bağlı mezralar teker teker gezilmiştir. Söz konusu gezilen yerleşimlerde tespit edilen her bir höyüğün konumu, boyutu ve niteliği belirlenerek hava fotoğrafları ve alan fotoğrafları çekilmiştir. Araştırma alanına giren köylerde tespit edilen arkeolojik unsurlar sırasıyla aşağıda değerlendirilmiştir.

1- TURLUK HÖYÜK: Harran'ın 17,4 km. kuzeybatısında 9 hektar genişliğinde, 28 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 405 m. olarak ölçülen dairesel formda olan höyük doğusunda toprak alımı ile tahrip edilmiştir. Höyüğün batısında ve güneyinde yeni yerleşim yeri bulunmaktadır. Ayrıca batısında hayvanlar için yapılan bir yapı bulunmaktadır. Höyük güneydoğu tarlalara kadar yayılım göstermektedir. Höyük genelinde Erken-Orta Tunç ve Demir Çağı yoğunluktadır.

2- YEDİYOL HÖYÜK: Harran'ın 16,7 km. kuzeybatısında 6 hektar genişliğinde ve tepe kotu 390 m. olarak ölçülen ve daha önce Nurettin Yardımcı döneminde yapılan yüzey araştırmasında 13 m olan höyük günümüzde sadece sokaklar ve günümüz yerleşimi ile kaplanmıştır. Ayrıca höyüğün hemen yanından geçen Balih nehri kolu olan Cullap Suyu'nun höyüğü oldukça tahrip ettiği düşünülmektedir. Yerleşimde hiçbir buluntuya rastlanılmadı**.**

3- YAMAÇALTI HÖYÜK (İBGEDİD): Harran'ın 14,5 km. kuzeybatısında 3,45 hektar genişliğinde, 13 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 384 m. olarak ölçülen höyüğün kuzey ve doğu kesiminde toprak alımı yapılmıştır. Güneyinde ise yeni yerleşim alanı tespit edilmiştir. Höyüğün kuzeybatı tarlalara kadar genişlediği tespit edilmiştir. Höyükte buluntu grubu olarak Erken Tunç Çağı yoğun, Orta Tunç, Demir Çağı ve Yunan-Roma Dönemleri de saptanmıştır.

4- *ATYURDU MEZRASI HÖYÜK:* Harran'ın 14,5 km. kuzeybatısında 3 hektar genişliğinde, 5 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 387 m olarak ölçülen höyük üzerinde yerleşim tamamen yayılmış durumdadır. Höyük genelinde tespit edilen buluntu grubu az sayıda olup İslami dönem ve Tunç Çağlarına tarihlenmektedir.

5- TAŞLICA YAKINI HÖYÜK: Harran'ın 15,7 km. kuzeybatısında, 3 hektar genişliğinde, 4 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 391 m. olarak ölçülen höyük oldukça yayvan bir tepeden oluşmaktadır. Höyüğün batı kısmında toprak alımı yapılmıştır. Höyük doğu ve batı yönünde ekili tarlalara kadar yayılım göstermektedir. Höyükte çok sayıda çakmaktaşı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca seramik grubu da Batı Yamaç ve tarlalarda Tunç çağları, Doğu Yamaç ve tarla ise İslami Dönem özelliği göstermektedir.

6- KURUYER - BALLICA MEZRASI HÖYÜK: Harran'ın 6,8 km. kuzeyinde 6 hektar genişliğinde, 6 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 374 m. olarak ölçülen höyük üzerinde mezarlık

(günümüz), doğusunda toprak alımı vardır. Höyük kuzeyde tarlaya kadar yayılım göstermiştir. Höyükte ağırlıklı olarak Roma-İslami Dönem ve Orta Tunç Çağ seramikleri, ayrıca az da olsa Erken Tunç Çağ ve Yunan-Roma Dönemi saptanmıştır.

7- GÖRENLER HÖYÜK (TEL AVAR): Harran'ın 13,8 km. kuzeyinde 17 hektar genişliğinde, 20 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 393 m. olarak ölçülen höyük oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Güney ve doğusunda yeni yerleşim yerleri, batısında ise toprak alımı yapılmıştır. Yoğun çakmaktaşı ve obsidyen parçalarına, 2 adet havaneli, batı yamaçta bir adet hematitten damga mühür ile Çanak Çömlekli Neolitik Dönem, Halaf-Ubaid Dönemi, Geç Kalkolitik Dönem Çağ seramikleri yoğun, ayrıca Erken Tunç Çağ, Orta Tunç Çağ, Demir Çağ ve Roma Dönemleri de saptanmıştır (Resim: 1).

8-KÜPELİ HÖYÜK (GÜRDA): Harran'ın 12,1 km. kuzeydoğusunda 11 hektar genişliğinde, 13 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 380 m. olarak ölçülen höyüğün doğusunda ve güneydoğusunda yoğun yerleşim yeri bulunmaktadır. Güney kesiminde toprak alımı yapılmıştır. Höyük üzerinde ve yamaçlarında yoğun olarak boyalı Halaf seramikleri, az da olsa Erken Tunç Orta Tunç ve Demir Çağ seramikleri tespit edilmiştir.

9- AMBAR TEPE TARLA: Harran'ın 23 km. kuzeybatısında 8,29 hektar genişliğinde ve tepe kotu 411 m. olarak ölçülen tarla daha önce yükseltisi olan bir alan olup tarla sahibi tarafından tarlada ekili alan oluşturulmuştur. Höyüğün güneyinde bulunan tarlalarda yoğun Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem buluntuları (az sayıda seramik parçaları, yoğun çakmaktaşı parçaları, obsidyen alet parçaları ile taş objeler) gözlenmiştir. Ayrıca tarla içinde yoğun olarak taş baltalara rastlanılmıştır (Resim: 2).

*10- AMBAR TEPE***:** Harran'ın 23,9 km. kuzeybatısında 13 hektar genişliğinde, 13 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 415 m. olarak ölçülen dairesel formlu bir yapıya sahiptir. Yayılım alanı oldukça geniştir. Höyük kuzey ve doğudan aşırı derecede toprak alımı ile tahrip edilmiştir. Höyüğün batısında ve güneyinde yeni yerleşim yeri bulunmaktadır. Tepe üzerinde ve yamaçlarında ise yoğun Halaf-Ubaid boyalıları, Erken-Orta Tunç Çağ, Roma Dönemi ve Orta Çağ (İslami Dönem) seramikleri saptanmıştır. Tepede ve güneydeki tarlalarda Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem buluntuları mevcut iken doğudaki tarlada geç dönem buluntuları tespit edilmiştir.

*11- BUĞDAY KUYUSU HÖYÜK***:** Harran'ın 13,9 km. kuzeydoğusunda 8,27 hektar genişliğinde, 16 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 386 m. olarak ölçülen höyük güneyden ve kuzeyden toprak alımıyla tahrip edilmiştir. Üzerinde günümüz mezarlık, etrafında ise yerleşim yeri bulunmaktadır. Höyük üzerinde ve yamaçlarında Geç Kalkolitik Çağ, Erken-Orta Tunç Çağlar, Demir Çağ, Yunan-Roma Dönemi, Orta Çağ (İslami Dönem) seramikleri saptanmıştır.

*12- ARPA KUYUSU HÖYÜK***:** Harran'ın 14,3 km. kuzeydoğusunda 3,91 hektar genişliğinde, 5 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 384 m. olarak ölçülen Buğday Kuyusu Höyüğüne çok yakın bir höyüktür. Höyük oldukça yayvan olup üzerinde ve etrafında yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu yerleşim yerleri terk edilmiştir. Höyükte yoğun seramik grubu Halaf-U-

baid Dönemi ve Erken Tunç Çağı'na aittir, az da olsa Geç Kalkolitik Çağ, Orta Tunç Çağ ve Yunan-Roma Dönemleri de tespit edilmiştir.

13- MAMUCA HÖYÜK: Harran'ın 24,1 km. kuzeyinde 9,20 hektar genişliğinde, 29 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 432 m. olarak ölçülen höyük dairesel bir forma sahiptir. Höyüğün güney batısında günümüz mezarlığı, doğusu ve güneyinde ise yerleşim yeri bulunmaktadır. Tepesi ve yamaçlarında yoğun çakmaktaşı, az miktarda Paleolitik Çağ taş aletler, yoğun Erken Tunç Çağ ve ayrıca Orta Tunç, Demir Çağ, Yunan-Roma Dönemi ve İslami Dönem seramikleri olduğu görülmüştür. Tepenin güneydoğusundaki tarlada ise yoğun çakmaktaşı parçalarının olduğu tespit edilmiştir (Resim: 3).

14- MAMUCA TARLA: Harran'ın 23,6 km. kuzeyinde 2,80 hektar genişliğinde ve tepe kotu 417 m. olarak ölçülen Mamuca Höyük'ün doğusunda kalan tarlayı günümüz yol ayırmaktadır. Yolun doğu kısmında bulunan alan hafif yükseltide olup ekili alan olduğu için gezilememiştir. Batı kısmında kalan alan ise pamuk tarlası olarak kullanılmaktadır. Tarlada çakmaktaşı yoğunluğunun oldukça fazla olduğu gözlenmiştir.

15- HOROZKÖY HÖYÜK (ZİYARET TEPE): Harran'ın 20,7 km. kuzeyinde 7 hektar genişliğinde, 14 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 409 m. olarak ölçülen höyüğün üstü tamamen günümüz mezarlığı olarak kullanılmaktadır. Mezarlığın etrafı beton duvarla çevrili olduğundan dolayı tepe üzerinde gezilmeye engel teşkil etmiştir. Tepe üzerinde çıkılmadığından sadece yamaçlarda incelemelerde bulunulmuştur. Buna göre az miktarda Erken-Orta Tunç Çağ, Yunan-Roma Dönemi ve Orta Çağ-İslami Dönem seramiği saptanmıştır.

16- *SULTANTEPE HÖYÜK:* Harran'ın 23,4 km. kuzeybatısında 48 hektar genişliğinde, 42 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 440 m. olarak ölçülen höyük ovadaki en yüksek höyüklerdendir. Höyüğün doğusunda ve güneyinde yeni yerleşim, batı kısmında ise günümüz mezarlığı bulunmaktadır. Höyükte Erken Tunç Çağı ve Demir Çağ buluntuları ağırlıkta iken Orta Tunç Çağ, Yunan ve Roma Dönemi ve İslami Dönem buluntuları da gözlenmiştir (Resim: 4). Sultantepe Höyüğü ilk kez 1946 yılında K.Kökten, ardından 1947 yılında A. Dönmez ve W. Brice tarafından incelenmiştir[3].

Höyükte ilk kazılar 1951-53 yıllarında Seton Lloyd ve Nuri Gökçe başkanlığında gerçekleştirilmiştir. 1952 sondaj kazılarındaki en önemli sonuç, höyüğün kuzey-doğusunda 10x7m boyutlarındaki bir sondajla açığa çıkarılan tabletler ve stellerdir[4]. Ayrıca höyükte 2011 yılında Prof. Dr. Gülriz KOZBE başkanlığında intensif yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir ve oldukça önemli sonuçlara ulaşılmıştır[5].

3 Tüm buluntular, özellikle de bir kraliyet kütüphanesi olduğu düşünülen kütüphane, yerleşmenin Yeni Assur Dönemi'nde önemli bir kent olduğuna işaret etmektedir. Kentin Asur metinlerinde geçen Huzirina olduğu anlaşılmaktadır.

4 Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi ve Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen kazılarda ele geçmiş tabletler ve stelller, Anadolu arkeolojisi açısından oldukça önemli buluntular olarak görülmektedir. Tabletlerle ilgili bkz. Lloyd ve Gökçe 1953.

5 Kozbe 2017; Kozbe 2018.

*17-SULTANTEPE YAKINI TEPE***:** Harran'ın 23,1 km. kuzeybatısında 1,30 hektar genişliğinde, 3 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 411 m. olarak ölçülen ikinci yerleşim yeri ise Sultan Tepe köyü girişine çok yakın bir alanda yer alan yerleşimdir. Çok fazla yükseltiye sahip olmayan höyük aşırı derecede tahrip edilmiştir. Az da olsa Roma Dönemi ve Orta Çağ-İslami Dönem seramikleri saptanabilmiştir.

*18- ÖMER TEPE***:** Harran'ın 25,8 km. kuzeybatısında 2,95 hektar genişliğinde, 13 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 421 m olarak ölçülen höyük toprak alımıyla tahrip edilmiştir. Doğu kısmında yerleşim bulunmaktadır. Tüm alanda genel olarak az miktarda Halaf-Ubaid Dönemi, Geç Kalkolitik, Erken-Orta Tunç Çağ, Yunan-Roma Dönemi ve İslami Dönem buluntuları gözlenmiştir.

*19- BÜYÜK KAP TEPE***:** Harran'ın 21,6 km. kuzeybatısında 8,60 hektar genişliğinde, 24 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 411 m. olarak ölçülen höyük, Ambar Tepe'nin güneyinde yer almaktadır. Höyük üç tepeden oluşmaktadır. Ortadaki tepe daha dik olup diğer iki tepe ortadakine göre daha yayvandır. Buluntuların yoğun olarak Tunç Çağlarına tarihlendiği, ayrıca Demir Çağ, Yunan Roma Dönemi ve İslami Dönem buluntuları da gözlemlenmiştir (Resim: 5).

*20- BAŞÖREN HÖYÜK***:** Harran'ın 18,8 km. kuzeydoğusunda 4 hektar genişliğinde, 19 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 398 m. olarak ölçülen höyük üzerinde yeni dönem mezarlığı bulunmaktadır. Höyüğün kuzey ve doğu kısmında tahribat söz konusu olup buluntu yoğunluğu çok azdır. Geç Kalkolitik Çağ, Erken Tunç Çağ ve Orta Çağ (İslami Dönem) saptanabilmiştir.

*21- HAVŞANLI HÖYÜK***:** Harran'ın 22,3 km. kuzeydoğusunda 5,67 hektar genişliğinde, 5 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 409 m. olarak ölçülen höyük genel olarak yayvan bir yapıya sahiptir. Höyüğün kuzeyi tahrip edilmiş geri kalan kısmında ise günümüz yerleşim görülmektedir. Seramik yoğunluğu azdır ve yoğunluk Erken Tunç Çağ'a aittir, ayrıca Orta Tunç Çağ, Demir Çağ, Yunan-Roma Dönemi ve Orta Çağ-İslami Dönem de tespit edilmiştir.

22- DOĞRAMACI HÖYÜK (NACCAR): Harran'ın 22,6 km. kuzeydoğusunda 1,80 hektar genişliğinde, 6 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 410 m. olarak ölçülen höyük oldukça yayvandır. Höyüğün genelinde bir tahribat söz konusudur. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait taş aletler, Yunan Roma Dönemi ve Orta Çağ-İslami Dönem'e ait seramikler saptanmıştır.

23- *MUTLUCA HÖYÜK:* Harran'ın 22,5 km. kuzeyinde 3 hektar genişliğinde, 5 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 412 m. olarak ölçülen höyüğün doğusunda yeni yerleşim yeri bulunmaktadır. Höyüğün kuzey ve batı kısmının toprak alımıyla tahrip edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak höyükte söz konusu tahribatlardan dolayı çok az sayıda seramik parçaları tespit edilmiştir. Bunlar da Erken Tunç Çağ, Orta Tunç Çağ ve Orta Çağ-İslami Dönem'e tarihlendirilebilmiştir.

24- YAZILIKAVAK HÖYÜK (TAŞLIK TEPE): Harran'ın 25,1 km. kuzeydoğusunda 4,66 hektar genişliğinde, 20 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 424 m. olarak ölçülen höyük oldukça

büyüktür. Höyüğün kuzey ve doğu kısmı toprak alımıyla tahrip edilmiştir ve etrafında yeni yerleşim yerleri bulunmaktadır. Höyük oldukça büyük olmasına rağmen buluntu yoğunluğu oldukça azdır. Geç Kalkolitik Çağ, Erken-Orta Tunç Çağ, Demir Çağ ve Orta Çağ-İslami Dönem buluntuları az da olsa saptanmıştır (Resim: 6).

25- GÜZELKÖY HÖYÜK: Harran'ın 27,1 km. kuzeyinde 5,76 hektar genişliğinde, 15 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 442 m. olarak ölçülen Güzelköy Höyük yan yana iki tepeden oluşmaktadır. Oldukça yayvan olan her iki tepenin üzerinde yeni dönem mezarlık bulunmaktadır Höyüğün kuzey kısmında toprak alımı, doğusunda yeni yerleşim yeri bulunmaktadır. Höyüğün kuzeyinde toprak alımıyla oluşan tahribat kısmında yoğun seramik parçalarına rastlanılmıştır. Höyük genelinde yoğunluk Erken Tunç Çağ, ayrıca daha az yoğunlukta Geç Kalkolitik Çağ, Orta Tunç Çağ, Demir Çağ, Hellenistik ve İslami Dönem olmak üzere farklı dönem buluntuları da tespit edilmiştir (Resim: 7).

*26- SİNEKLİ HÖYÜK***:** Harran'ın 28,9 km. kuzeyinde 3,89 hektar genişliğinde, 19 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 447 m. olarak ölçülen Sinekli Höyük'ün genelinde özellikle doğu tarafının tamamen ağaçlarla kaplı olduğu gözlenmiştir. Tahribatlardan dolayı höyükte buluntu yoğunluğu çok azdır. Alanda bulunan seramik grubu yoğun olarak Erken Tunç Çağ'a aittir, ayrıca az miktarda Orta Tunç-Demir Çağları, Yunan-Roma Dönemi ve Orta Çağ-İslami Dönem'e ait seramiklerden oluşmaktadır ve etrafında bulunan tarlalarda da Paleolitik Çağ'a ait taş aletler de tespit edilmiştir (Resim: 8).

*27- ÇAMLIDERE HÖYÜK***:** Harran'ın 32,6 km. kuzeyinde 33 hektar genişliğinde, 22 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 485 m. olarak ölçülen höyük oldukça yüksektir. Höyüğün güney ve doğusunda modern yerleşim bulunmaktadır, batı kısmında ise toprak alımı gözlenmiştir. Höyükte buluntu yoğunluğu Erken Tunç Çağ'a aittir. Ayrıca Orta Tunç Çağı, Demir Çağı, Yunan-Roma Dönemleri ve Orta Çağ-İslami Dönem seramik parçaları da saptanmıştır.

28- PARAPARA HÖYÜK: Harran'ın 12,2 km. kuzeybatısında 46,8 hektar genişliğinde, 27 m. yüksekliğinde ve tepe kodu 392 m. olarak ölçülen höyük ovanın yüksek höyüklerinden biridir. Höyük iki tepeden oluşmaktadır ve dairesel formda olup oldukça geniş bir alanı kaplamaktadır. Höyüğün etrafı tamamen yeni yerleşim ile çevrilmiş durumdadır ve doğu ile kuzey kesiminde ise toprak alımı yapılmış olduğu görülmüştür. Höyüğün tepe kısmında seramik yoğunluğu oldukça fazladır. Seramik grubunda yoğunluk Erken Tunç Çağ olmak üzere ayrıca daha az yoğunlukta Halaf-Ubaid Dönemi, Geç Kalkolitik Dönem, Orta Tunç Çağ, Demir Çağ, Yunan-Roma Dönemleri ve İslami Dönem olmak üzere hemen her dönem yerleşim görmüş olduğu anlaşılmaktadır.

29- KORUKLU HÖYÜK: Harran'ın 10,4 km. batısında 9,42 hektar genişliğinde, 22 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 386 m. olarak ölçülen oldukça geniş bir yayılım gösteren höyük muhtemelen 3 terastan oluşmaktadır Höyüğün güney kısmında yeni yerleşim, doğu batı ve kuzeyinde pamuk tarlaları ile çevrilmiştir. Höyüğün kuzeybatı ve doğu kısmında kalan teraslarda tamamen toprak alımı yapılıp düzleştirilmiştir. Höyüğün tepe kısmında buluntu yoğunluğu azdır, kuzey ve batı kısmında bulunan tarlalarda ise buluntu yoğunluğunun fazla olduğu

gözlenmiştir. Seramik yoğunluğu Erken Tunç Çağı'na aittir, ayrıca daha az yoğunlukta Geç Kalkolitik Çağ ve Orta Tunç Çağ saptanabilmiştir (Resim: 9).

*30- TIRILLI HÖYÜK***:** Harran'ın 40,1 km. kuzeydoğusunda 3,62 hektar genişliğinde, 6 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 536 m. olarak ölçülen höyüğün batı kısmı ve güney kısmı ceviz bahçesi, doğu kısmı günümüz mezarlık alanından oluşmaktadır. Höyüğün yükseltisi azdır ancak yayılım alanı oldukça geniştir. Buluntu yoğunluğu çok az olmakla birlikte Erken-Orta Tunç Çağları, Demir Çağ ve Yunan-Roma Dönemlerine ait buluntular da tespit edilebilmiştir.

*31- UMUT TEPE***:** Harran'ın 40,3 km. kuzeydoğusunda 1,50 hektar genişliğinde, 6 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 531 m. olarak ölçülen höyüğün etrafında herhangi bir yerleşim yeri bulunmamaktadır. Höyük üzerinde yoğun kaçak kazı çukurları ve etrafında fıstık ağaçları bulunmaktadır ve kuzey kısmı tarla olarak kullanılmıştır**.** Buluntu yoğunluğuna göre en yoğun Erken-Orta Tunç Çağ seramikleri gözlenmiştir. Ayrıca az da olsa Halaf-Ubaid Dönemi, Geç Kalkolitik Çağ ve Yunan-Roma Dönemlerine ait buluntular da ele geçmiştir.

32- KARATEPE (GRE REŞ): Harran'ın 41,8 km. kuzeyinde 5 hektar büyüklüğünde, 27 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 544 m. olarak ölçülen höyük ovanın en kuzey kısmında yer alıp, oldukça geniş bir alana yayılmıştır ve oldukça dik ve yüksektir. Dairesel formda olan höyüğün güneydoğu ve batı kesiminde yeni yerleşim yeri bulunmaktadır ve doğusu ile güneyinde yer yer toprak alımı yapılmış olduğu gözlenmiştir. Seramik yoğunluğu en çok Erken Tunç Çağı, daha sonra Orta Tunç Çağı ve Yunan-Roma Dönemlerine aittir.

*33- KEPİRLİ TEPE***:** Harran'ın 34,9 km. kuzeybatısında 4,04 hektar genişliğinde, 3 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 510 m. olarak ölçülen alçak bir tepeden oluşan höyük geniş bir alana yayılmıştır. Tepe üzerinde yeni dönem mezarlığı bulunmaktadır. Höyüğün doğusunda dere yatağı bulunmaktadır ve höyüğü tahrip etmiş olduğu gözlenmiştir. Höyük üzerinde çakmaktaşı ve çok az sayıda seramik buluntusu saptanmıştır. Ele geçen buluntulara göre Paleolitik Çağ, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem, Yunan-Roma Dönemleri ve çok az miktarda Orta Çağ-İslami Dönem çanak çömlekler saptanmıştır.

34- *GÖKTEPE HÖYÜK:* Harran'ın 36,8 km. kuzeybatısında 3,20 hektar genişliğinde, 23 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 538 m. olarak ölçülen höyük dairesel formda olup, Göbeklitepe yakınında yer almaktadır. Üst yüzeyi aşırı derece çakıllı ve taşlı olan höyüğün güney kısmında yeni yerleşim görülmektedir. Çoğunluğu Erken Tunç Çağı'na tarihlenen seramik bulgularından ayrıca Geç Kalkolitik Çağ, Orta Tunç Çağ- Demir Çağ, Yunan Roma-Dönemleri'ne ait buluntular da gözlenmiştir.

*35- GÜLVEREN HÖYÜK***:** Harran'ın 32,8 km. kuzeyinde 2,19 hektar genişliğinde, 6 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 477 m. olarak ölçülen Gülveren Höyük oldukça yayvan bir höyüktür. Höyük üzerinde telle çevrili alanlar ve tarlalar mevcuttur. Höyüğün güneyindeki pamuk tarlasında taş balta, ok ucu ve havan bulunmuştur. Yerleşimde Paleolitik Çağ, Çanak Çömlekli ve Çanak Çömleksiz Neolitik dönemlere ait taş aletler yoğunken, daha az yoğunlukta İslami Dönem'e ait çanak çömlek parçaları saptanmıştır (Resim: 10).

36- KAZANE HÖYÜK: Harran'ın 32,9 km. kuzeybatısında 95 hektar genişliğinde, 29 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 482 m. olarak ölçülen Kazane Höyük'te incelemelerde bulunuldu. Höyük, araştırma yaptığımız alan içinde şehir merkezine en yakın höyük konumundadır. Oldukça büyük olan höyük oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Çevresinde yer yer yerleşim ve ekili tarlalar höyüğü oldukça tahrip etmiştir. Höyük üzerinde, güney kısımda bir yapı ve tek bir mezar (etrafı beton duvarla çevrili) bulunmaktadır. Höyüğün kuzeybatısında yoğun toprak alımı gözlenmiştir. Güneydoğusunda ise tarlalar höyüğün yamacına doğru uzanmaktadır. Ayrıca yer yer kaçak kazı çukurları da görülmüştür. Höyük üzerinde, etrafında ve tarlalarda taş kap, pişmiş toprak obje parçaları ve çakmaktaşı parçaları görülürken genel itibariyle dönem olarak yoğunluk Erken Tunç Çağı'na aittir, ayrıca yoğunluk bakımından sırasıyla Halaf-Ubaid dönemleri, Geç Kalkolitik Çağ, Orta Tunç Çağ, Demir Çağ, Yunan-Roma dönemleri ve Orta Çağ-İslami Dönem'e ait seramik örneklerine de rastlanmıştır (Resim: 11).

Höyükteki kazılar ilk olarak 1992 yılında Virginia Üniversitesi'nden Patricia Wattenmaker başkanlığında başlamıştır. Höyükte 1996-98 yıllarında Reinhard Bernbeck, Susan Polock ve C. Coursey tarafından, Erken Halaf ve Halaf yerleşmeleri üzerinde ikinci dönem kazıları gerçekleştirilmiştir[6].

*37- ULUBAĞ HÖYÜK***:** Harran'ın 36,4 km. kuzeybatısında 3,57 hektar genişliğinde, 3 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 485 m. olarak ölçülen höyük oldukça yayvandır. Höyük üzerinde yerleşim ve mezarlık bulunmaktadır. Höyüğün doğu kısmında toprak alımı yapılmıştır ve höyüğün batısı ve kuzeyi tarla olarak kullanılmıştır. Höyük üzerinde ve etrafında Paleolitik Çağ ve Neolitik Çağ'a ait buluntular gözlenirken ayrıca az da olsa Halaf-Ubaid Dönemleri, Tunç Çağlar ve İslami Dönem buluntuları da saptanmıştır.

*38- AKÇALI HÖYÜK***:** Harran'ın 34,6 km. kuzeyinde 1,32 hektar genişliğinde, 4 m. yüksekliğinde ve tepe kotu 508 m. olarak ölçülen höyük dairesel formda olup kuzeydeki dağ eteğine oldukça yakındır. Höyüğün güneyinde ve doğusunda modern yerleşim kurulduğu görülmüştür, ayrıca höyüğün tepe kısmında günümüz mezarlığı bulunmaktayken höyüğün güney yamacının da tahrip edilmiş olduğu gözlenmiştir. Höyük üzerinde Neolitik Dönem, Halaf-Ubaid Dönemi Tunç Çağlar ve Orta Çağ – İslami Dönem'e tarihlendirilen yoğun seramik buluntusu gözlenmiştir ve kuzeyindeki tarlalarda ise çoğunluğu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait çakmaktaşı yoğunluğu dikkat çekmektedir.

DEĞERLENDİRME

31 Mayıs – 18 Haziran 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Harran Ovası Yüzey Araştırması'nda öncelikli olarak Harran İlçesi merkez alınarak ovanın kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğu sınırına kadar tüm köyler detaylı bir şekilde araştırılmıştır. Her dönemde önemini koru-

6 Kazılardan elde edilen sonuçlara göre, aşağı şehirde yer alan Halaf yerleşiminin 20 hektarlık bir alana yayılmış olduğu belirtilmektedir. Ubaid yerleşiminin de geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır. Mimari açıdan en zengin buluntular yerleşmenin Erken Tunç Çağı I. evreye göre hızla büyüdüğü Erken Tunç Çağı'nın II. ve III. evrelerinde görülmektedir. Aşağı şehirde anıtsal boyutta taş temelli bir surla çevrili en az 900 metrekarelik kerpiç bir yapı açığa çıkarılmıştır. Detaylar için bkz. Wattenmaker ve Mısır 1994: 177-192.

yan ovanın bu sezonda genel itibariyle kuzey hattı boyunca sıralanan yerleşimler gezilerek, yerleşimlerin konumları, büyüklükleri, yayılımları saptanmıştır. Ayrıca her bir yerleşimden arkeolojik buluntular toplanarak yerleşimlerin kendi içerisinde ve birbirleriyle ilişkilerini değerlendirilebilecek veriler elde edilebilmiştir. 2021 yılında saptanan yerleşimlerin yerleşim ve dönem bilgisi tablosundan görüldüğü üzere toplamda 37 yerleşim yeri saptanmıştır ve dönemsel bir değerlendirme yapıldığında Paleolitik Çağlardan Orta Çağ – İslami Döneme kadar ovanın genel olarak yoğun bir şekilde yerleşim görmüş olduğu anlaşılmıştır. Ovanın kuzeyi, kuzeydoğusu ve kuzeybatısında dağ sıralarına yakın bölgelerde özellikle Paleolitik Çağ, Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Çağ yerleşim yerlerinde bir artışın olduğu gözlenmiştir ve genellikle çok yüksek olmayan ve maksimum 3-4 hektarlık bir alanda yayılım gösteren yerleşimlerden oluştukları veya büyük ve geniş yayılım gösteren höyüklerin eteklerinde günümüz tarlaları içerisinde kaldıkları gözlenmiştir. Halaf-Ubaid Dönemi'ne ait yerleşimlerin ise ovanın güneyinde Suriye sınırına yakın alanda daha yoğun olduğu ve Balih'in bir kolu olan Cullap Suyu hattını takip ederek özellikle ovanın kuzey ve kuzeybatısına doğru bir hat izlediği düşünülmektedir. Tunç Çağı, Demir Çağı, Yunan-Roma Dönemi ve Orta Çağ-İslami Dönem yerleşimleri ise ovanın genelinde yaygın olarak saptanmıştır.

2018-2021 yılları araştırma verilerine göre şu ana kadar araştırma yapılan 76 yerleşim içinde 35 yerleşim 0-5 hektar arasında, 17 yerleşim 5-10 hektar arasında, 12 yerleşim 10-20 hektar arasında, 4 yerleşim 20-40 hektar arasında, 6 yerleşim de 40 hektar ve üzeridir. En geniş yayılıma sahip yerleşim 456 hektarlık yayılım alanıyla Harran'dır ve onu 95 hektarla Kazane Höyük, Seksenörenler Höyük (71 hektar), Sultantepe Höyüğü (48 hektar) ve de Para Para Höyük (46 hektar) takip etmektedir. Oldukça geniş yayılım gösteren bu höyüklerin ovanın kontrolünü sağlayan ana merkezler oldukları ve hemen her dönemde yerleşim gördükleri anlaşılmaktadır. Bu höyükler gibi diğer geniş yayılım gösteren höyüklerin de ana yerleşimler oldukları ve etrafında küçüklü büyüklü höyüklerin de onların uydu yerleşimleri oldukları düşünülmektedir. 2021 yılındaki çalışmalarımızda ise 37 yerleşim içerisinde çoğunluğu 1-10 hektar arasında yayılım gösteren 30 yerleşim saptanmıştır. Bu 30 yerleşim arasında 19 yerleşim 1-5 hektar arasında, 11 yerleşim 5-10 hektar arasındadır, 3 yerleşim 10-20 hektar arasında, 30-50 hektar arasında 3 yerleşim (Para Para, Sultan Tepe ve Çamlıdere), 50-100 hektar arasında ise sadece 1 yerleşim (Kazane Höyük) vardır (Şekil: 1)

2018-2021 yılları araştırma verilerine göre saptanan dönemler ve yerleşim sayılarına göre ovadaki en yoğun yerleşimin 58 yerleşimle İslami Dönem'de olduğu ve onu 53 yerleşimle Erken Tunç Çağ, Orta Tunç Çağ, Demir Çağ ve Halaf-Ubaid dönemlerinin takip ettiği görülmektedir. 2021 yılında ovanın kuzey kesiminde yaptığımız araştırmalarda ise İslami Dönem ve Halaf-Ubaid Dönemi yerleşme sayılarında bir azalma olduğu ve daha çok Erken ve Orta Tunç Çağların ve onu Yunan Roma Dönemi ve diğer dönemlerin takip ettiği anlaşılmıştır. Yine önceki dönemlerden farklı olarak Paleolitik Çağ ve Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşim yerleri az da olsa saptanabilmiştir. Daha önceki araştırmalarımızda erken dönem yerleşimlerinin tespit edilememesi ovanın diğer bölgelerinde yerleşmemiş olmalarından ziyade

çok fazla yükseltiye sahip olmayan bu yerleşimlerin pek çoğunun tarım arazilerinin altında kalmış oldukları şeklinde düşünülebilir.

2021 yılında araştırma yaptığımız 39 yerleşim yeri dönemsel olarak sırasıyla ele alınacak olursa; Paleolitik Çağ, Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Çağlara ait arkeolojik buluntuların yoğun olarak ele geçtiği yerleşimler Kepirli (4,04 ha.) – Gülveren (2,19 ha.) – Ambar Tepe Tarla (8,29 ha.) – Ulubağ (3,57 ha.) ve Akçalı (1,32 ha.) yerleşimleridir. Burada önemli bir husus söz konusu dönemlerin saptandığı bu yerleşimlerde aynı zamanda İslami Dönem ve Roma Dönemi başta olmak üzere diğer dönemlerin de daha az yoğunlukta olsa da görüldüğüdür. Halaf-Ubaid dönemlerinin yoğun olarak görüldüğü yerleşimler ise Görenler (17 ha.) – Küpeli (11 ha.) – Ambar Tepe (13 ha.) ve Arpa Kuyusu (3,91 ha.) olarak sıralanabilir. Yine bu yerleşimlerde de Çanak Çömlekli Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, Erken Tunç Çağ, Orta Tunç Çağ, Demir Çağ, Roma Dönemi olmak üzere hemen her dönem az veya yoğun olsa da saptanabilmiştir. Geç Kalkolitik Çağlardan İslami Dönem'e kadar yerleşim görmüş çoğunluğu 7 hektardan geniş yayılım alanına sahip yerleşimlerin özellikle Erken Tunç Çağ ve Orta Tunç Çağ'da daha yoğun iskân edilmiş oldukları ayrıca Demir Çağ ve sonrası Roma Dönemi ve Orta Çağ – İslami Dönemlerde de kullanılmış oldukları anlaşılmaktadır. Bu özelliğe sahip höyükleri ise Buğday Kuyusu (8,27 ha.) – Mamuca Höyük (9,20 ha.) – Sultan Tepe (48 ha.) – Kazane Höyük (95 ha.) - Büyük Kap Tepe (8,60 ha.) – Güzel Köy (5,76 ha.) – Sinekli Höyük (3,89 ha.) – Çamlıdere Höyük (33 ha.) – Para Para Höyük (46,8 ha.) – Koruklu Höyük (9,42 ha.) – Kara Tepe (5 ha.) – Göktepe (3,20 ha.) gibi yerleşimler oluşturmaktadır (Şekil: 2).

Önümüzdeki sezonlarda gerçekleştirilmesi planlanan araştırmalarımızla saptanan yerleşimlerin sayıları arttıkça daha detaylı ve geniş kapsamlı sonuçlar ortaya konulabilecek ve ovadaki yerleşimlerin birbirleriyle bağlantıları ve kültürel gelişimi daha iyi değerlendirilebilecektir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Y. ve S. İ. Mutlu 2014. "Soğmatar Kutsal Alanı ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması, 2012", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 31/2: 337-352.

Albayrak, Y. ve S. İ. Mutlu 2015. "Soğmatar Kutsal Alanı ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması, 2013", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 32/2: 259-278.

Albayrak, Y. ve S. İ. Mutlu 2018. "Soğmatar Nekropolü 2016 Yılı Temizlik Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 39/3: 525-544.

Albayrak, Y. 2019a. "Soğmatar Nekropolü 2017 Yılı Temizlik Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 40/3: 651-668.

Albayrak, Y. 2019b. *Göbekli Tepe'den Edessa'ya Şanlıurfa*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Albayrak, Y. 2019c. "Soğmatar", M. Önal, S. İ. Mutlu ve S. Mutlu (yay.) *Harran ve Çevresi Arkeoloji*: 271-284. Şurkav Yayınları, Şanlıurfa.

Albayrak, Y., S. İ. Mutlu, S. Mutlu ve B. Çelik 2019. "Soğmatar'da Sunaklı Kaya Oyuğu Mezarlar", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 41: 263-274.

Albayrak, Y. ve B. Çelik 2019. "Soğmatar Çevresi Kaya Mezarları", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 43: 255-261.

Çelik, B. 2018. "Şanlıurfa İli Neolitik Dönem Yüzey Araştırması, 2018", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 40: 52-63.

Kozbe G., 2017. "Sultantepe: Assur'un Gizemli Kalesi", (Ed.) Necmi Karul, Gülriz Kozbe ve Ahmet Yavuzkır *Şanlıurfa Müzesi Arkeolojik Eser Kataloğu*, Şanlıurfa, 343-345.

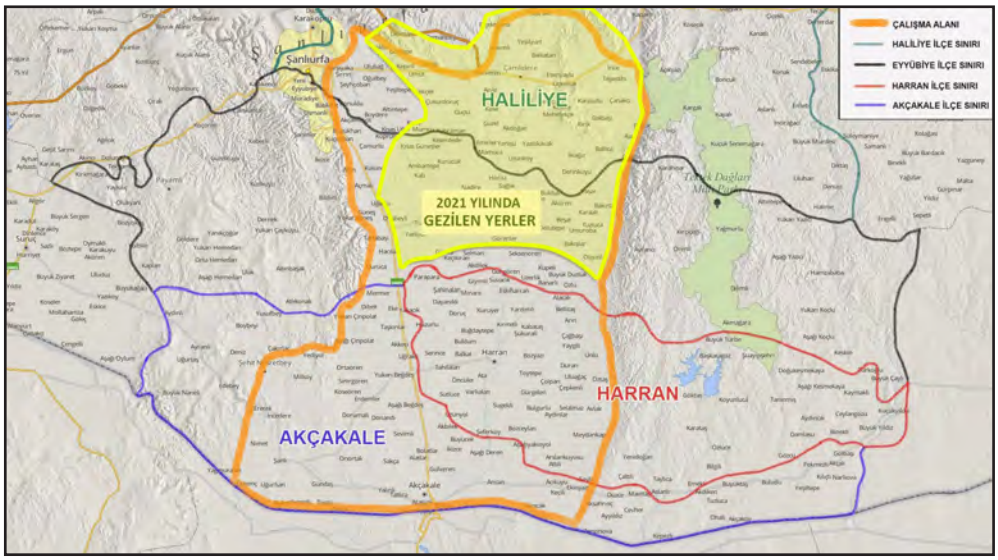
Kozbe, G., 2018. "Sultantepe Höyüğü: Tüm Gizemini Koruyan Assur Şehri", Assurlular - Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı**,** Yapı Kredi Yayınları, 352-363.

Lloyd, S. ve N. Gökçe 1953. "Sultantepe: Anglo-Turkish Joint Excavations 1952", *Anatolian Studies,* Vol; 3, Ankara, 27-47.

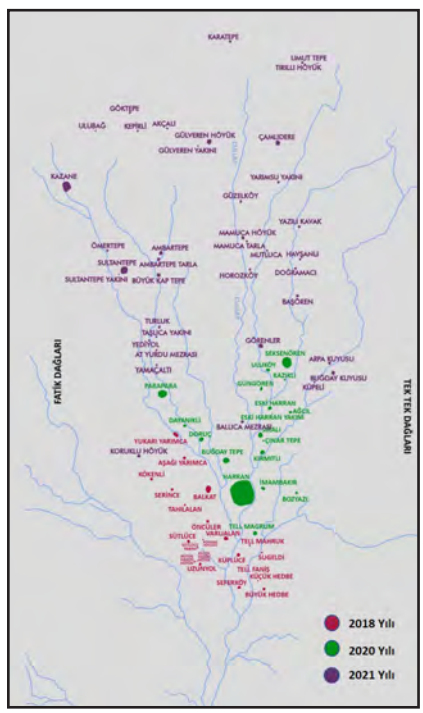
Önal, M., S. İ. Mutlu, S. Mutlu 2019. "Harran Ovası Yüzey Araştırması 2018", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 37/2: 469-486.

Wattenmaker, P. ve A. Mısır 1994. "Kazane Höyük-1992," *Kazı Sonuçları Toplantısı 15*, 177-192.

Yardımcı, N. 2004. *Harran Ovası Yüzey Araştırması I-II, Archaeological Survey in the Harran Plain*. (Eds.) Ayşe H. Özkan & J.D. Carpenter Efe, Print A Grafik ve Matbaacılık, İstanbul.

Harita 1: 2021 Yılında araştırılan bölgenin haritası.

Harita 2: 2019: 2021 Yıllarında araştırılan alan harita.

Resim 1: Görenler höyük ve buluntuları.

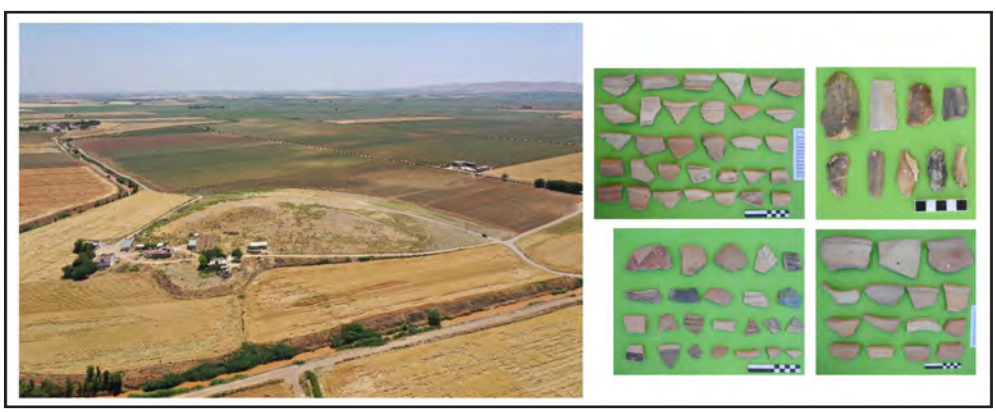
Resim 2: Ambar Tepe tarla ve buluntuları.

Resim 3: Mamuca höyük ve buluntuları.

Resim 4: Sultantepe Höyük ve buluntuları.

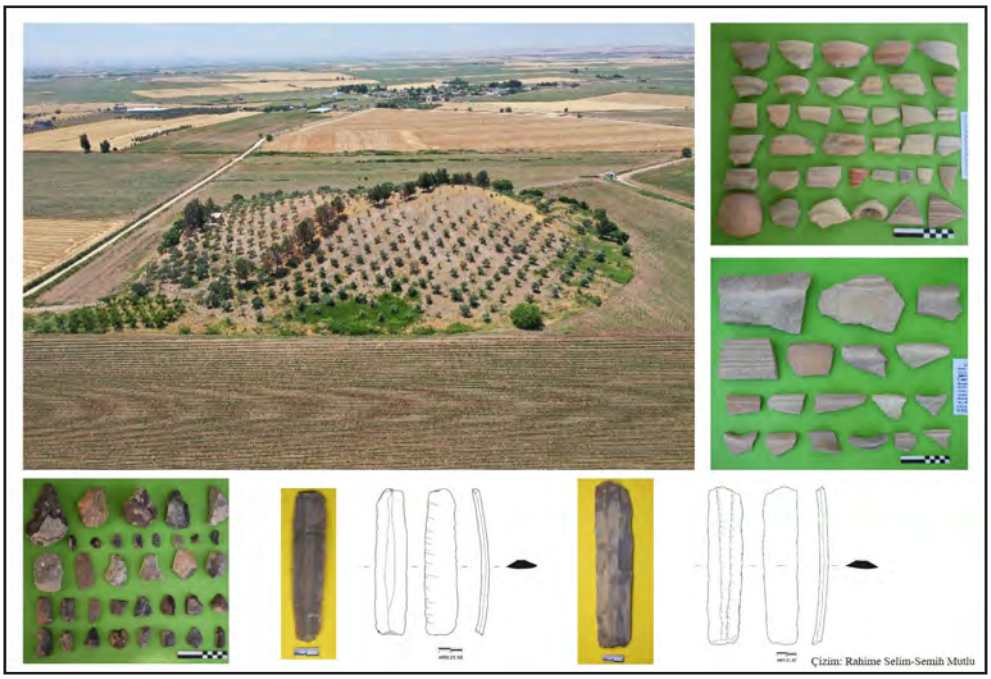
Resim 5: Büyük Kap Tepe ve buluntuları.

Resim 6: Yazılı Kavak Höyük ve buluntuları.

Resim 7: Güzel Köy Höyük ve buluntuları.

Resim 8: Sinekli Höyük ve buluntuları.

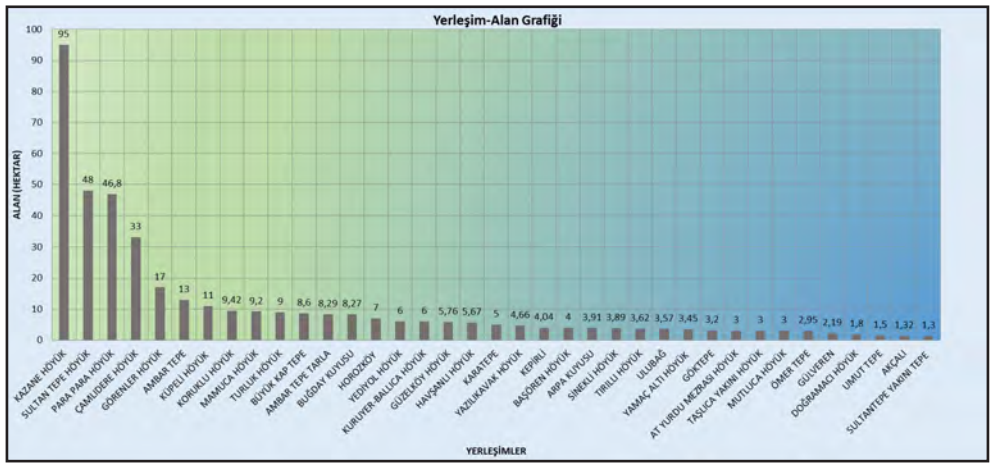
Resim 9: Koruklu Höyük ve buluntuları.

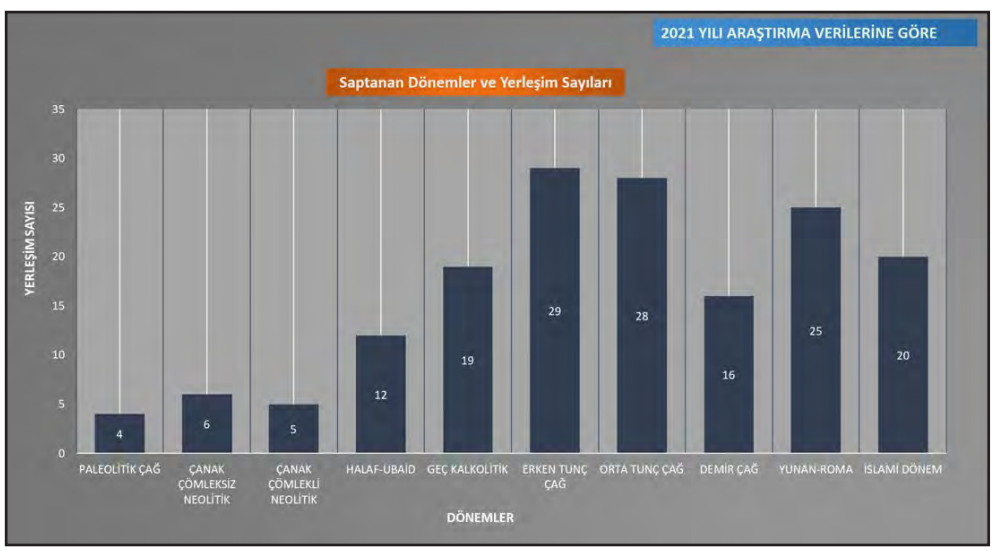
Resim 10: Gülveren Höyük.

Resim 11: Kazane Höyük ve buluntuları.

Şekil 1: 2021 Yılı araştırma verilerine göre yerleşim-alan grafiği.

Şekil 2: 2021 Yılı araştırma verilerine göre saptanan dönemler ve yerleşim sayıları.

ISPARTA İLİ; YALVAÇ, GELENDOST VE ŞARKİKARAAĞAÇ İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021

Mehmet ÖZHANLI*
Ersin ÖZEN
Ali GÜNDOĞAN
Veysel ERDOĞAN

Yalvaç Ovasını kuzeyden ve batıdan kuşatan Sultan ve Karakuş Dağları'nın birleştiği noktada, 2675m. yüksekliğindeki Geklincikana sivrisi bulunmaktadır. Gelincikana Dağı'nın güneybatı eteğinde fay hattında meydana gelen kırılma, çokta derin olmayan uzun bir vadi oluşturmuştur. Vadi, Sultan Dağları'na paralel uzanmakta ve Sücüllü Köyü'nü geçtikten sonra güneye doğru yönelerek, Eğirdir Göl'ü ile birleşmektedir. Vadinin başlangıcında, Yarıkkaya Köyü'ne adını veren kayanın içerisinde bulunan derin bir yarık, dağın altına doğru uzanmaktadır. Burası, aynı zamanda vadi içerisinden akan çayın kaynağının doğduğu yerdir. Yarığın bulunduğu kayanın hemen önünde, günümüzde Kayaönü Yerleşimi olarak adlandırılan Demir Çağı'nda ve Roma İmparatorluk Dönemi ile sonrasında kullanılmış bir yerleşim görülmektedir. Bu yerleşimden başlayarak, vadi boyunca çayın hemen kenarına ya da biraz uzağına yol ağı ile birbirine bağlı farklı dönemlere ait çok sayıda yerleşim yerleri tespit edilmiştir. Yerleşimlerin birbirlerine olan uzaklığı, ortalama 5km. dir. 2021 yılında, bu vadi ve çevresindeki yerleşim yerlerinde araştırma gerçekleştirildi (Resim: 1). Araştırma çerçevesinde vadi içerisindeki; Yarıkkaya, Çakırçal (Surk), Çamharman (Köstük), Bağlarbaşı (Elbengi) ve Sücüllü köyleri ile bu vadinin güneyinde kalan; Terziler, Körküler, Ayvalı ve Sağır Köylerini kapsayan geniş bir alan tarandı.

YARIKKAYA KÖYÜ:

Adını, vadinin başlangıcındaki yarıktan alan Yarıkkaya Köyü sınırları içerisinde, Prehistorik Dönemden itibaren geç dönemlere kadar kullanılmış bir mağara ile üç yerleşim yeri tespit edildi. Bunlardan ilki Yarıkkaya Hüyük'tür. Höyük, köyün 500m. kuzeyinde bulunmaktadır. Daha doğrusu günümüz yerleşimi, höyükten 500m. vadinin içine doğru taşınmıştır. Höyüğün mezarlık alanının bir kısmı köyün altında kalmıştır. Vadiye hâkim konumuyla höyük, 150x100m. boyutlarda ve 10m. yüksekliktedir. Daha yüksek ve büyük olan höyük, yıllarca tarla olarak kullanılmasından dolayı, küçülmüş ve düzleştirilmiştir. Yüzeyde yapılan araştırmada, Erken Kalkolitik ve Tunç Çağı'na ait çok sayıda seramik ile öğütme taşları bulundu. Büyük bir ihtimalle verimli arazileri, korunaklı konumu ile höyükte yerleşim, Neolitik

* Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Isparta/Türkiye, mehmetozhanli@sdu.edu.tr
Uzman Arkeolog Ersin ÖZEN, Pisidia Antiokheia Kazısı, Yalvaç/TÜRKİYE, ersinozen3@gmail.com
Uzman Arkeolog Ali GÜNDOĞAN, Pisidia Antiokheia Kazısı, Yalvaç/TÜRKİYE, ali.gundaogan@gmail.com
Arkeolog Veysel ERDOĞAN, Pisidia Antiokheia Kazısı, Yalvaç/TÜRKİYE, erdoganveysel@yandex.com

Dönemle başlamış olmalıydı. Ancak, kazı yapılmadan bu konuda kesin bir şey yazmak doğru olmaz. Höyüğün güney bölümüne yapılan ağaçlandırma, yerleşime büyük bir zarar vermiştir.

Höyük yerleşiminden sonra, Demir Çağ'la birlikte yerleşim, vadinin başlangıcını oluşturan kayanın önüne taşınmıştır. Sırtını dağa yaslayan yeni yerleşim, daha korunaklı bir konuma sahip olmuştur. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kullanılmaya devam edilen yerleşim alanı içeresinde, Demir Çağı'na ait çok az seramik görülürken; Roma İmparatorluk ve sonrası dönemlere ait seramikler, tuğlalar ve de çatı kiremitleri oldukça yoğudur. Yerleşim alanının tarla olarak kullanılmasından dolayı, yapılara ait taşlar bir araya toplanmış ve yapıların temel izlerini takip etmek zorlaşmıştır. Bu yerleşim ile Sağır Kalesi'ni birbirine bağlayan antik yol ağı bölüm bölüm izlenebilmektedir. Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde Kayaönü yerleşimiyle birlikte, Yarıkkaya Köyü'nün hemen girişinde bulunan alanda, başka bir yerleşim ortaya çıkmıştır. Antik ismini bilmediğimiz yerleşim yeri, Yarıkkaya köylüleri tarafından "Ayıp Köyü" olarak isimlendirilmektedir. Yerleşim, Sultan Dağları'ndan kuzey-güney yönde mevsimsel olarak akan dere yatağının hemen kenarında, verimli bir alanda, doğal bir tepecik üzerindedir. Köyün yerleşim alanı, yaklaşık olarak 100x 50m. boyutlarındadır. Alanın yüzeyi yoğun tarım faaliyetlerinden dolayı oldukça tahrip olmuş olup herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılamamıştır. Alanda yapılan incelemelerde, Geç Roma Dönemi'ne ait seramik parçaları ve çatı kiremitleri tespit edilmiştir. Bu köy yerleşimi, büyük bir ihtimalle Osmanlı İmparatorluk Dönemi'nde Yarıkkaya Köyü ile birleştirilmiş olmalıdır. Köylülerin verdiği sözlü bilgilerde bu düşünceyi destekler niteliktedir. Köyün içeresindeki çeşmelerde, camii ve bazı evlerin temellerinde farklı yapılara ait Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen mimari malzeme bulunmaktadır. Köyün altında eski bir yerleşim olup olmadığı tam olarak anlaşılamadı. Ancak özellikle köyün merkezindeki camii ve çeşmenin olduğu alanda eski bir yerleşimin olma ihtimali oldukça yüksektir.

Yarıkkaya Köyü sınırları içerisinde bulunan en ilginç yerleşim alanı Gelincikana Mağarasıdır. Mağara, 1675m. yüksekliğinde olan Gelincikana Dağı'nın yaklaşık 2000m. yüksekliğinde bulunmaktadır (Resim: 2). Dağın güneyinde bulunan mağara, iki bölümden oluşmakta ve ön tarafında meydana gelen göçük yüzünden büyük bir kaya kütlesi bu ön alanı kısmen kapatmıştır. Mağaranın ağzında boydan boya uzanan duvar, temel düzeyde korunmuştur. Harç kullanılarak moloz taşlardan örülmüş olan duvarın ne kadar yüksek olduğu anlaşılamamaktadır. Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde iki bölümü birbirinden ayıran kayanın üzerine de bir duvar örülmüş ve dar bir koridor ile arkaya geçiş bırakılmıştır. Mağaranın ikinci bölümü, dağın içine doğru oldukça eğimli inmektedir. Eğim, meydana gelen göçükler yüzünden içerisinin dolmasından kaynaklanıyor. Bu ikinci bölümü 400m. derinliğindedir. Mağaranın önünde ve içerisinde, Roma İmparatorluk ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemleri' ne tarihlendirilen seramik kırıkları oldukça yoğundur. Mağaranın yaklaşık 100m. aşağısında bol suyu olan bir kaynak görülmektedir. Bu kaynağın suyu, günümüzde Yarıkkaya Köyü'ne taşınmaktadır. Mağaranın ihtişamının bölge halkı üzerindeki etkisi, uydurulmuş çok sayıda efsane ile anlatılır.

ÇAKIRÇAL (SURK) KÖYÜ:

Yarıkkaya Köyü'nün 3km. doğusunda bulunan köy, 1912 kayıtlarına "Surk" adı ile geçmiştir. Köyün içerisinde antik döneme ait malzeme oldukça azdır. Konumu itibarıyla da antik dönemde tercih edilecek bir yerleşim yeri değildir. Sadece caminin güney cephesinde yer alan çeşmede ve bir evin taş temelinde; kiliseye ait paye, levha ve plaster sütun belgelenmiştir. Köyün çevresinde ise bir kaya mezarı dışında yerleşim bulunmaz. Mezar, köyün 850m. güneydoğusunda, Gavurevi mevkii olarak adlandırılan alanda, büyük bir kaya kütlesine oyulmuş tek odalı, işlenmemiş düz cephelidir (Resim: 3). İçerisinde 3 adet ölü yatağı bulunan mezar 1,75 x 1,50/1,20m. ölçülerinde dikdörtgen planlı, 1,24m. yüksekliğindedir (Resim: 4). Dış cephesinde herhangi bir işçilik olmamasına karşın, üst kısmı içeriden kırma çatı şeklinde oyulmuştur. Mezarın duvarları ve klineleri kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiştir. Mezarın doğusundaki tepede az sayıda seramik parçaları tespit edilmiştir. Alan, çiftlik yerleşimi olarak kullanılmış olmalıdır.

ÇAMHARMAN (KÖSTÜK) KÖYÜ:

Köy ve çevresinde yapılan çalışmalarda, toplamda 8 adet yerleşim alanı tespit edilmiştir. Bunlardan üç tanesi ETÇ (Çamharman Höyük, Örentepe, Dallar Pınarı) olup; diğer beş tanesi, Roma ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemleri (Ören, Kuzucu, Deper, Ençayırı, Örençayır) yerleşimleridir (Resim: 5). Yerleşim yerlerinin tamamının, tarım arazisi olarak kullanılmış olmasından dolayı büyük bir tahribat meydana gelmiştir.

Ören Tepe Yerleşimi

Çamharman'ın kuş uçumu 4km. güneybatısında, Yazıpara Tepesi ve Emrecil mevkii arasında kalan alanda bulunan yerleşmenin, 2km. batısında Ayvalı Höyük, 3km. doğusunda Kuzucu ve Örençayır yerleşimleri bulunmaktadır. 2000 yılında bölgede araştırmalar yapan Prof. Dr. Mehmet Özsait ve ekibi, üzerinde yoğun tarımsal faaliyetler yapılan alanda ETÇ ve Roma Dönemleri' ne tarihlenen keramikler bulunduğunu ve herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılamadığından bahsetmiştir[1]. 150x100m. boyutlarındaki yerleşmede tarafımızca gerçekleştirilen çalışmalarda, yerleşim üzerinde 3x2m. boyutlarında bir alanda, kaçak kazılar sonucu açığa çıkarılmış ve 74cm. uzunluğunda, 57cm. genişliğinde, 47cm. yüksekliğinde kireç taşından yapılmış bloklarla örülmüş duvarları bulunan ve 107cm. genişlikte 57cm. yükseklikte eşik taşı, *in-situ* biçimde bulunan doğu-batı doğrultulu bir mekân açığa çıkarıldığı görülmüştür (Resim: 6). Açığa çıkarılan bloklar, Roma İmparatorluk Dönemi işçiliği göstermektedir. Bir konuta ait olduğu düşünülen bu yapı, höyükteki yaşamın kesintiye uğramadan Doğu Roma İmparatorluğu'nun sonlarına kadar kullanıldığını belgelemektedir.

Kuzucu Yerleşimi

Kuzucu yerleşimi, Çamharman Köyü'nün yaklaşık 3km. batısında Koruyaka Dağı'nın güney yamacında yer almaktadır. Yerleşim alanı, güneyde Örençayır ve Deper yerleşimleri

ile bakışımlı biçimde kurulmuştur. Alanda yapılan incelemelerde herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmamakla birlikte, çok yoğun olmasa da geniş bir alanda yayılım gösteren Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait pişmiş toprak günlük kullanım kap parçaları, tuğla ve çatı kiremitleri mevcuttur.

Deper (İlhan Pınarı) Yerleşimi

Deper yerleşimi, Çamharman Köyü'nün 2,5km. kadar batısında yer almaktadır. 100x100m. boyutlara sahip yerleşmenin, 1km. kuzeyinde Kuzucu yerleşimi, 500m. güneyinde ise Örençayır yerleşmeleri bulunur. Alanda yapılan incelemelerde bölgenin yumuşak yapıdaki kireç taşından yapılmış 144cm. genişlikte, 61cm. uzunlukta, 56cm. yükseklikte blok taş ve Geç Doğu Roma Dönemi'ne ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca, Osmanlı Dönemi 1478 yılı kayıtlarında Yalvaç Kazasına bağlı 33 köy yazılmış ve bu köylerden bir tanesinin ismi "Deper" olarak kayıt altına alınmıştır. Bu durum bize yerleşmenin, Osmanlı Dönemi'nde de mevcudiyetini devam ettirdiğini göstermesi acısından oldukça önemlidir[2].

Ören Çayır Yerleşimi

Çamharman Köyü'nün 3km. güney batısında, Deper yerleşiminin 500m. güneyinde bulunan tepenin Koruyaka dağına bakan kuzey yamacında, Karabelen sırtı eteklerinde kurulmuştur. Bölgede yapılan incelemelerde, yüzeyde herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılmamakla birlikte 200x200m. boyutlarında bir alanda yoğun miktarda tuğla parçaları ve Doğu Roma Dönemi'ne ait günlük kullanım pişmiş toprak kap parçaları tespit edilmiştir.

En Çayırı (Kiremitlik) Yerleşmesi

Çamharman'ın 1km. kuzeybatısında, Yarıkkaya yolunun 150m. kuzeyinde yer almaktadır. Bir yamaç yerleşimi olan En Çayırı, tarla açmak amacı ile tesviye edilmiş ve yüzeyi düzleştirilmiştir. Alanda yapılan incelemelerde, yoğun tarım faaliyetlerinden dolayı herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılamamıştır. Kiremitlik ve Yukarı Oluklupınar mevkiileri arasında kalan geniş bir alanda yayılım gösteren yerleşmede, az miktarda Roma İmparatorluk ve Geç Doğu Roma Dönemlerine ait seramik parçaları görüldü.

Çamharman Köyü, sınırları içerisinde en çok antik yerleşimin görüldüğü köylerden bir tanesidir. Tunç Çağı ve öncesine tarihlenen üç yerleşim, bu vadinin Neolitik Dönem' den itibaren yerleşime rağbet gördüğünü tanıtlar. Doğu Roma İmparatorluğu'nun sonuna kadar yerleşim görmüş klasik yerleşimler ise Tunç Çağı köylerinde hiç kesintiye uğramadan yaşanmaya devam edildiğini ve verimli vadide yeni *komelerin* ortaya çıktığının arkeolojik verileridir. Vadi ve çevresindeki tarıma uygun arazileri ve küçükbaş hayvancılığa çok elverişli Sultan Dağları, günümüzde de köyün geçimini sağlayan ana kaynaklardır.

2 Sarı 2000: 119.

BAĞLARBAŞI (ELBENGİ) KÖYÜ:

Bağlarbaşı Köyü, Yalvaç'ın 12km. kuzeyinde Sultan Dağları'nın batı yamacında yer almaktadır. Köyün kuzeyinde Çamharman, güneyinde ise Sücüllü Köyü bulunur. Köy, kuzeyde Çalca Tepe, güneyde Yıkılgan Tepe ve doğudaki Hamzasivrisi Tepe'si arasındadır. Su bakımından verimli bir araziye sahip olmasından dolayı; tarım, hayvancılık ve meyvecilik gibi faaliyetler köy halkının başlıca geçim kaynaklarıdır. Köyün kuzeydoğusundan geçen Demir Çay, halkın su ihtiyacını karşılamakla birlikte, su değirmenlerini çalıştıracak güçte suya sahip olmasıyla da tarihin her döneminde insan yaşamında büyük bir öneme sahip olmuştur.

Köy içerisinde yapılan araştırmalarda evlerin bahçelerinde ve yol kenarlarında atıl ve niteliksiz kırık bloklar gözlenmiştir. Köy çevresinde yapılan araştırmalar sonucu, Demir Çay üzerindeki Dağdeğirmen Mevkii'nde Roma Dönemi'ne ait çiftlik yerleşimi ve yakın dönemde kullanılan su değirmenleri tespit edilmiştir.

Dağdeğirmen

Bağlarbaşı Köyü'nün 4km. doğusunda, Demir Çay'ın üzerinde 40/50 yıl öncesine kadar kullanılan su değirmeni temel düzeyde korunmuştur. Çayın Güneyinde bulunan değirmen, iki mekândan oluşmakta ve kuzey duvarı yüksek biçimde korunmuştur. Gri kalker ve şist taşlarından örülen duvarları 70 ile 110cm. kalınlığında, korunan yükseklikleri 50 ile 200cm.'dir. Değirmenin güneyine bitişik 6x4m. boyutlarında iki mekânı bulunmaktadır. Değirmene su taşıyan kanallar da izlenebilmektedir.

Bu çay boyunca birden fazla değirmen olduğu, civar köylerin un vb. öğütmek için buraya geldiklerini, köylülerin sözlü aktarımlarından öğrendik. Ancak, diğer değirmenler günümüze ulaşamamıştır.

Tokat Yerleşimi

Yerleşim, Bağlarbaşı Köyü'nün 5km. doğusunda, Dağdeğirmen Mevkii'nde dağlarla çevrili Demir Çayın yanı başında yer alır. Yerleşim, Sultan Dağları'nın içerisine doğru oldukça derin bir şekilde açılmış olan Demir Çay vadisinin başlangıcında 480m. çapında, 50m. yüksekliğindeki tepe üzerinde kurulmuştur (Resim: 7). Yerleşimin güneyinde oldukça sarp olan Kartalkaya Tepesi, kuzeyinde Esmepınar Kaptajı ve doğusunda Çalıseki Sırtı bulunmaktadır. Sultan Dağları'nın orta noktasına kadar uzanan vadi içerisinden büyük bir çay akmaktadır. Tokat yerleşimi, Demir Çayın geçtiği vadiyi ve suyu kontrol eder pozisyondadır. Tokat'ın kuzey, güney ve batısı, arazinin doğal yapısından faydalanılarak sur vazifesi görmekte ve bu yönlerden ulaşılması imkânsızdır. Ulaşım sadece Çalıseki Sırtından sağlanmıştır. Bu alanda yoğun miktarda çatı kiremidi parçaları gözlemlenmiştir. Tepe üzerindeki kayalarda işçilik görülmektedir. Kayaların iç yüzleri ve zeminleri tıraşlanarak düzleştirilmiş ve mekânlara dönüştürülmüştür. Tepenin batısında güney yönüne doğru alçalarak devam eden teraslar yer alır. Terasların doğusunda kuzey güney doğrultulu basamak sırası izlenebilmektedir. Yerle-

şimde çok sayıda seramik parçaları, çatı kiremitleri ve metal çiviler tespit edilmiştir. Vadi içerisindeki yerleşim, kontrol noktası olarak ayrıca çevresindeki dağların su ve ot bakımından zengin olmasından dolayı, çiftlik yerleşimi olarak kullanım görmüş olmalıdır.

SÜCÜLLÜ KÖYÜ:

Köy, Osmanlı kayıtlarında 1478 yılından itibaren Sücüllü ismiyle geçmektedir[3]. Ancak Deliktaş Mahallesi caminin giriş kapısı üzerinde yer alan ve mescidin 1410[4] yılında inşa edildiğini gösteren kitabenin, bir kiliseye ait ambon parçası üzerinde bulunması ve camii harim duvarında yer alan çok sayıdaki kilise mimarisine ve çeşitli yapılara ait devşirme taşlar, köyün Geç Antik Çağ'dan itibaren aynı konumda yerleşim gördüğünü göstermektedir. Sücüllü 2013 yılına kadar belediye statüsünde olup nüfusun azalması ile birlikte, köy konumuna düşmüştür. 6 mahalleden meydana gelen köyün, ana geçim kaynağını tarım ve hayvancılık faaliyetleri oluşturmaktadır.

Köy çevresinde toplam 4 adet yerleşim araştırılmıştır. Bunlardan ikisi, Son Neolitik ve Tunç Çağı (Teknepınar Höyük, Sücüllü Höyük) yerleşimleri olup, diğer ikisi Roma İmparatorluk ve Doğu Roma İmparatorluk Dönem'leri (Atina'nın İni), (Tıkı Çeşmesi) yerleşimleridir. Köy içerisindeki çalışmalarda ise çok sayıda Plaster sütunlar, Mezar steli, Arşitrav, Dibek ve blok taşları gibi devşirme malzeme ile karşılaşılmıştır. Tespit edilen bu devşirme mimari parçaların bir kısmı, Pisidia Antiokheia Antik kentinden getirilmiş olup bir kısmı da köy içerisi ve çevresinden taşınmış ve genellikle mahallelerde bulunan köy çeşmeleri ve camii harim duvarları gibi kamusal yapılarda kullanılmıştır (Resim: 8-9).

Teknepınar Höyük

Teknepınar Höyük, Yalvaç İlçe merkezinin 10km. kuzeybatısında, Sücüllü Köy'ü sınırları içerisinde yer almaktadır. Oldukça verimli, sulak ve kırıklı yapıdaki bir ova içerinde doğal bir tepenin üzerinde yer alan höyüğün, kuzeyinde Gedik Tepe, güneyinde Kavaközü Sırtı, batısında Üç Pınar çeşmesi ve hemen doğusunda höyüğe ismini veren Teknepınar çeşmesi bulunmaktadır. Höyük, Sultan Dağları'ndan akan kar ve yağmur sularının şekillendirdiği derenin kenarındadır. Bu dere yatağının içerisinde, kuzeye doğru sırası ile Terziler Höyük (Terziler Köyü), Ören ve Ören tepe (Çamharman Köyü) yerleşimleri yer alır. Höyük, yaklaşık 200m. çapındadır. Höyükte yapılan incelemelerde höyüğün Son Neolitik Dönemden, Doğu Roma Dönemi'ne değin çeşitli devirlere ait kalıntılar barındırdığı anlaşılmıştır. Doğu eteğinde, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bloklar bulunan Höyük, Pisidia Antiokheia Antik Kenti'ni tam karşıdan görmektedir (Resim: 10).

Sücüllü (Akyer) Höyük

Sücüllü Höyük, Yalvaç İlçe merkezinin 5km. kuzeybatısında, Sücüllü Köyü arazisi içerisinde (Akyer Mevkki) yer almaktadır. Höyük, Sücüllü Çayı'nın hemen kenarında 50x100m. Boyutlarında, yaklaşık 3-4m. yükseklitedir. Höyük üzerinde yapılan yoğun tarımsal çalış-

malardan dolayı, oldukça yayvanlaşmış ve batısı düzleştirilerek yükseltisini kaybetmiştir. Höyüğün içerisinde yer aldığı Sücüllü Deresi'nin oluşturduğu vadi de kuzeyde sırası ile; Çamharman Höyük ve vadinin başlangıç noktasında Yarıkkaya Höyük, güneyde ise Yağcılar, Höyük ve Madenli Höyük bulunmaktadır. Höyük üzerinde yapılan çalışmalarda elde edilen buluntular, ETÇ1-ETÇ2 safhalarına tarihlendirilmektedir. Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait seramik parçalarına da rastlanılmıştır.

Atina'nın İni

Sücüllü Köyü'nün kuzeydoğusunda, Tabaktaş Mevkii içerisinde, Uzunali Tepesi ve Kasnakbaşı Tepeleri'nin arasında kalan vadi içerisinde, Uzunali Tepesi'nin kuzeye bakan yamaçlarında 3 adet mağara yerleşimi tespit edilmiştir. Tepenin zirvesinden eteğe doğru tepeye paralel uzanan büyük bir kaya kütlesi içerisinde görülen mağaralar, halk arasında "Atina'nın İni" olarak isimlendirilmişlerdir. İsmin kökeni ile ilgili bir bilgi yoktur. Mağaralar, etekten tepeye doğru sırası ile 1-2-3 numara ile adlandırıldı. Mağaraların tamamında yapılan kaçak kazı çukurlarında, Roma ve Doğu Roma İmparatorluk'ları Dönemi'ne ait yoğun seramikler görülmektedir. İki numaralı mağaranın cephesinde diğerlerinden farklı olarak hatıl yerleştirme izleri ve içerisinde düzleştirilmiş mimari bloklar vardır. Ayrıca bu mağarada bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait, kırık pişmiş toprak kandil anmaya değerdir. Kaçak kazılar yüzünden mağaralardaki yaşamın tam olarak ne zaman başladığı anlaşılmaz. Ancak, günümüze kadar kullanımda kaldıkları rahatlıkla söylenebilir.

Ballı Kaya Mezarı

Sücüllü Köyü'nün 2km. kuzeyinde Tabaktaş Mevkii içerisinde Ballık ya da Ballı Kaya olarak isimlendirilen alanda, Atina'nın İni olarak bilinen Mağara yerleşimlerinin karşısında yer alan yamaçta bulunmaktadır. Mezar odası dik bir yamaç üzerindedir, giriş kısmı mezar girişinden çok doğal bir mağara ağzı biçimindedir (Resim: 11). Yerden yaklaşık olarak 1m. yüksekliğe yapılmış olan mezar odasının ölçülebilen uzunluğu, 2.80m. civarındadır. Odanın iç genişliği 65cm. giriş kapısının yüksekliği, 1,20m. ve genişliği 85cm.'dir. Kapıdan bakıldığında mezar içerisinde seki benzeri bir döşem görülmektedir, ancak mezar odasının iç kısmı ve kapı girişindeki işçilik, mezar yapısının yarım işçiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Yatırlar Mevkii Yerleşim Alanı

Sücüllü Köyü'nün 2km. kuzeyinde, Tabaktaş mevkii'nde Uzunali ve Kasnakbaşı Tepeleri arasında oluşmuş vadi içerisinden akan derenin hemen kenarında yer almaktadır. Doğu – batı doğrultuda uzanan vadi içerisinde bulunan yerleşim alanının 500m. batısında Atina'nın İni Mağara yerleşimleri ve Ballı Kaya Mezarı bulunmaktadır. Batıda Sücüllü Köyü'ne açılan vadinin içerisinden geçen yol, bu yerleşmelerden geçerek doğuda Gavur Pınarı'na ulaşmaktadır. Yatırlar Mevkii'nde yapılan incelemelerde, dere akıntılarının doldurmuş olduğu ormanlık alanda kaçak kazılar sonucu çatı kiremitleri ve tuğla parçaları ortaya çıkarıldığı görülmüştür.

Yerleşmede herhangi bir yapı kalıntısına rastlanılamamakla birlikte, kaçak kazı çukurları etrafında az sayıda seramik parçaları görülmüştür. Dere suyu ve ağaçlandırma yüzünden büyük bir tahribata uğramış olan bu yerleşim, Atina'nın İni mağaralarının ve Ballıkaya mezarını kullanan halkın oturduğu ana yerleşim olmalıdır.

Gavur Pınarı ve Uzun Ali

Halk arasında "Uzun Ali" olarak adlandırılan mezar, Sultan Dağları'nın, Sücüllü Köyü'nün hizasında bulunan, ilk dağ sırasının zirvesinde yer almaktadır. Günümüzde yapıldığı kesin olan mezar 10m. uzunluğundadır. Mezarın bulunduğu düzlüğün arkasındaki kayalık alanda bir kale yerleşimi vardır. Kale, oldukça yüksekte olmasından dolayı tam bir sur yapısına sahip değildir. Yalvaç Ovası'na hâkim konumu ile bir gözetleme alanı ya da yazlak olarak tanımlamak daha doğru olur. Yerleşimin bulunduğu alanda ve çevresinde Roma Dönemi'ne ait seramik parçaları görülmektedir.

Uzun Ali yerleşiminin kuzeyinde, ikinci dağ sırasının güney yamacında, "Gâvur Pınarı" denilen çeşme bulunmaktadır. Güçlü bir su kaynağına sahip olan çeşmenin etrafında; Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapılmış rezervuarlar ve suyu künklere yönlendirme sistemi yıkılmış olsa da günümüze kadar korunmuştur. Çeşmenin bulunduğu yamaçtan doğuya doğru belli bir eğimle yapılmış olan künk sistemi, iki dağ sırasının birleşme noktasına yakın bir yerde vadinin içine indirilmiş ve su kendi cazibesi ile diğer yamacı aşarak Antiokheia'ya su taşımıştır. Çeşmenin suyu, Devlet Su İşleri tarafından aynı yöntem kullanılarak, Sücüllü Köyü'ne getirilmiştir. Alanda Roma dönemlerine ait seramik parçaları görülürken; künk hattının geçtiği güzergâh boyunca künk parçaları izlenebilmektedir.

Tıkı Çeşmesi Yerleşim Alanı

Pisidia Antiokheia Antik Kenti'nin 2,5km. kuzeyinde, Sücüllü Köyü arazisi sınırları içerisinde kalan yerleşim, antik kentten Sücüllü Köyü'ne doğru uzanan antik yol güzergâhı üzerinde yer alan, bir çiftlik yerleşimi niteliğindedir. Yerleşim alanının bulunduğu noktada yapılan ağaçlandırma çalışmaları sırasında yapılan teraslandırma, antik dokuyu yoğun bir biçimde tahribata uğratmıştır. Alanda yapılan incelemelerde 100x150m. çapında bir alanda yoğun miktarda pişmiş topraktan günlük kullanım kap parçaları, çatı kiremidi ve tuğla parçaları görülmüştür. Ayrıca, bölgeye ismini vermiş olan yol üzerindeki çeşmenin hemen doğusunda, kaçak kazılar sonucu bir kilisenin apsis kısmı ve yan duvarları açığa çıkarılmıştır. Gerekli belgeleme çalışmalarının ardından yapı, Yalvaç Müze Müdürlüğü tarafından tekrar kapatılmıştır. Yerleşimin bulunduğu alana Sultan Dağlarında bulunan Gâvur Pınarından künklerle su getirilmiştir. Tıkı Çeşmesi yerleşiminden Sücüllü Köyü'ne giden yol güzergâhı üzerinde Kayır mevkii olarak adlandırılan alanda da su kuyusu hala aktif olan, Roma ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemlerinde kullanılmış başka bir çiftlik yerleşimi bulunmaktadır. Tarımdan dolayı büyük bir tahribata uğratılmış olan alanda çok sayıda mimari blok ile tuğla, kiremit ve seramik parçaları görülmektedir.

TERZİLER KÖYÜ:

Terziler Höyük araştırılmıştır. Köyün 300m. kuzeybatısında 80x120m. boyutlarındaki höyüğün ova yüzeyinden yüksekliği yaklaşık 1,5m. kadardır. Oldukça geniş bir alana sahip olan höyük, tarım için düzleştirilmiştir. Höyüğün güneybatısında Teknepınar Höyük, kuzeyinde Ayvalı Höyük, doğusunda Sücüllü Höyük bulunmaktadır. Höyük yüzeyinde gerçekleştirilen çalışmalarda ETÇ ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Köy, höyük yerleşiminin yaklaşık 300m. doğusuna kaymıştır. Köyün içerisindeki yoğun mimari elemanlardan yola çıkarak köyün, Doğu Roma İmparatorluk Dönemi ve öncesine tarihlenebilecek bir yerleşimin üzerinde yaşamını devam ettirdiği söylenebilir.

KÖRKÜLER KÖYÜ:

Köy arazisinde gerçekleştirilen çalışmalarda Körküler Tümülüsü, Delikır mevkii antik yerleşimi, Kayaönü mevkii yerleşim alanları araştırılmıştır. Ayrıca köy içerisinde tespit edilen devşirme malzemelerin belgeleme ve kataloglama çalışmaları yapılmıştır.

Körküler Tümülüsü

Körküler Tümülüsü, köyün yaklaşık 2,5km. güneybatısında, Kırkbaş Köyü'nün 800m. kuzeyinde Kırkbaş'dan Sağır Köyü'ne doğru uzanan vadinin doğu yamacında yer almaktadır (Resim: 12). Doğal bir tepe üzerinde yer alan Tümülüs, yaklaşık 20m. çapında olup 3m. yüksekliğe sahiptir. Tümülüs ve çevresinde yapılan incelemelerde herhangi bir arkeolojik materyale rastlanmamıştır. Pisidia Bölgesi'nin batı sınırı boyunca görülen tümülüs mezarlar, Lidya ve Pers Uygarlıkları tarafından yapılmışlardır. Herhangi bir kazı çalışması yapılmamış olan Körküler Tümülüs'ünün hangi uygarlığa ait olduğunu söylemek şimdilik zor.

Delikır mevkii Yerleşim Alanı

Delikır yerleşim alanı, Körküler Köyü'nün 1km. güneyinde yer almaktadır. Yerleşim alanında yapılan yoğun tarımsal uygulamalardan dolayı, yüzeyde herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılmamıştır. Alanda yapılan incelemelerde, az miktarda Roma ve Doğu Roma İmparatorlukları Dönemlerine ait; tuğla, kiremit ve seramik parçaları tespit edilmiştir.

Kayaönü Yerleşimi

Körküler Köyü'nün 1km. kuzeyinde, Sağır yolunun hemen kenarında yer alan Kayaönü yerleşim alanında yapılan yoğun tarımsal uygulamalardan dolayı, yüzeyde herhangi bir mimari kalıntı görülmez. Alanda yapılan incelemelerde az miktarda Roma ve Doğu Roma Dönemlerine ait Seramik parçaları bulundu.

AYVALI KÖYÜ:

Köy arazisinde gerçekleştirilen çalışmalarda, Ayvalı Höyük, Ortaköy ve Maşat Höyük yerleşim alanları araştırılmıştır. Ayrıca köy içerisinde tespit edilen devşirme malzemelerin belgeleme ve kataloglama çalışmaları yapılmıştır.

Ayvalı Höyük

Köyün yanı başında olan ve günümüzde mezarlık olarak kullanılan doğal bir tepe üzerinde yer alan höyük, 125x75m. boyutlarındadır (Resim: 13). Höyük yüzeyinde mezarlık olarak kullanımından dolayı oldukça tahribat söz konusu olmakla birlikte ETÇ ve Roma Dönemleri özellikleri sergileyen, az miktarda seramik parçaları görülmüştür.

Ortaköy Yerleşim Alanı

Ayvalı Köyü'nün 2km. kuzeyinde yer almaktadır. Köy halkından edinilen bilgilerde alanda, 1970 yıllarına değin 4-5 adet duvarları kalın tuğlalar ile örülü su kuyuları mevcut olduğu öğrenilmiştir. Ancak, günümüzde kuyuların tamamı kapatılmıştır. Doğal bir yükselti üzerinde yer alan yerleşimin yüzeyinde, az miktarda Roma ve Doğu Roma Dönemlerine ait seramik parçaları görülmektedir.

SAĞIR KÖYÜ:

Köy çevresinde 2 adet yerleşim yeri araştırılmıştır. Bunlar, Demir Çağından Geç Antik Döneme değin kullanım görmüş olan Sağır ve Asarlık Kaleleridir. Ayrıca köy içerisinde tespit edilen devşirme malzemelerin belgeleme ve kataloglama çalışmaları yapılmıştır. Köy, Roma İmparatorluk Dönemi kentinin tam üzerine kurulmuştur. Köydeki yapıların tamamının temelinde antik taşlar kullanılmıştır. Birçok evin duvarlarında da görülen antik taşların bazıları üzerinde görülen aslan kolçaklı tahtta oturan Kybele kabartmaları dikkat çekicidir. Köyün içerisinde, Roma İmparatorluk Dönemine ait tapınak vb. yapılara ve Kiliselere ait mimari elemanlar vardır. Latince ve Grekçe yazıtlı çok sayıda blokta köyde mevcuttur.

Sağır Kalesi

Sağır Kalesi, Köyün 2km. kuzeyinde, "Sağır Tepesi" olarak isimlendirilen, doğal tepe olan kabaca armudi bir forma sahip, kayalık bir yükselti üzerinde yer almaktadır (Resim: 14). Batısında Karakuş Dağları uzanan kale, kuzey ve doğu rüzgârlarına kapalı, oldukça korunaklı bir konuma sahiptir. Kale'nin en üst noktasından bakıldığında, Yalvaç Ovası, Antiokheia, Men Tapınağı, Beyşehir ve Hoyran Gölleri'ne kadar geniş bir alan çok rahatlıkla görebilmektedir.

Doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 420m. kuzey-güney doğrultusunda, yaklaşık 380m.'lik bir alanı kapsayan kalenin güneyi hariç üç tarafı surlarla çevrelenmiştir. Ana girişi genişçe teraslanmış güney tarafta yer alan kaleye, batıdan ve kuzeyden yaklaşık 3m. genişliğinde iki kapı açılarak yan girişler oluşturulmuştur.

Kalenin doğu suru, doğal yüksek bir kayalık üzerine oturtularak yapılmış; batı suru ise doğu ve kuzey sura nispeten daha düz bir alana inşa edilmiştir. Kale surunun duvarları, kuru duvar tekniğinde, poligonal şekilde kabaca yontulmuş oldukça büyük bloklarla örülmüştür. Surun genişliği 2 ile 3m. arasında değişmektedir.

Kalenin iç kısmında bulunan ana kaya tıraşlanarak iki teras halinde düzenlenmiştir. Kalenin en yüksek noktası olan kuzey ucunda bir iç kale mevcuttur. İçerisindeki mekânların hatları izlenebilen bu iç kale, kale komutanına ait olmalıdır. Kuzeydeki en uç bölümde kalenin daralarak küçüldüğü noktada iç kısmında ikinci bir sur duvarı ile oluşturulan iç kale, doğudan batıya 30m. kuzeyden güneye 40m. uzunluğundadır. Kalenin ön kısmında örülmüş ve asıl kaleden soyutlayan duvar tamamen tahrip olmuştur. Yer yer temel düzeyinde takip edilebilse de ayakta kalan duvar bedeni yoktur. Ayrıca kalenin iç kısmında güney teras üzerinde temel düzeyinde korunmuş megaron planlı 16x10m. boyutlarında bir yapı tespit edilmiştir. Kuzey-güney doğrultuda uzanan yapı duvarları oldukça kaba ve düzensiz işlenmiş bloklardan örülmüş, duvar kalınlığı kimi yerde 70cm. olup yer yer 90 ila 100cm. ye kadar ulaşmaktadır.

Roma İmparatorluk ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemlerinde oldukça aktif kullanılmış olan kalenin öncesi Erken Demir Çağına kadar inmektedir. Antiokheia merkeze yakın olan Men Kutsal Alanı'nda bulunan kulelerle birlikte, bölgenin en önemli gözetleme ve kontrol etme noktalarından birisi Sağır Kalesi'dir.

Asarlık Kalesi

Asarlık Kalesi, Sağır Köyü'nün 2km. güney batısında, kanlı derenin oluşturduğu vadinin batı yakasında yer almaktadır. Kuzey doğuda Sağır Kalesi bakışımlı olan kale, Karamık boğazından gelen yola ve güneyde Kırkbaş hattından gelen yol güzergâhına hâkim noktadır. Ayrıca kale kuzey ve doğuda Yalvaç Ovası ve Beyşehir Gölü'ne kadar olan alana hâkimdir (Resim: 15). Doğal bir tepe üzerine konumlanan kale, yaklaşık 1470m. rakımda olup, doğu-batı doğrultuda 45m. kuzey güney doğrultuda 55m.'lik bir alanda dört etrafı sur ile çevrelenmiştir.

Doğusu ve kuzeyi oldukça dik yamaçlara sahip olan kalenin batısı, doğu ve kuzeyine nispeten daha düz bir eğime sahiptir. Kaleye ulaşım, batısında yer alan Dumlu Çeşmesi'nin yer aldığı vadiden sağlanmaktadır. Ana girişi batıda bulunan kalenin sur duvarları orta ölçekli boyutlarda kabaca yontulmuş, moloz taşlardan kuru duvar tekniğinde örülmüştür. 280cm. genişlikte olan ana girişin kapı söveleri *in-situ* olarak günümüze kadar koruna gelmiştir.

Ana girişin yer aldığı batı sur duvarlarının kalınlığı, yaklaşık 180cm. olup kuzey sur 80cm. doğu sur 130cm. ve batı sur 150cm. kalınlığındadır. Dairesel formda olan kalenin iç kısmında işlevleri tam olarak anlaşılamayan yapılara ait moloz taşlarla örülmüş, duvar hatları takip edebilmektedir. Ayrıca sur duvarlarının kuzeydoğu köşesinde, doğuda yer alan terasa geçiş sağlayan 110cm. genişliğinde bir kapı mevcuttur.

Doğuda yer alan terasta yapılan incelemelerde herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılamamakla birlikte, teras üzerinde Roma Dönemi günlük kullanım kaplarına ait yoğun miktarda

seramik parçaları ve metal cüruflar görülmüştür. Kale yakınlarında oldukça yoğun miktarda günümüzde de işletilen Demir-Boksit yataklarının mevcudiyeti ve ele geçen metal cüruflar bize bu alanda metal işliklerinin olabileceğini göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

Sağır Kalesi ile bakışımlı olan kale, Men Kutsal Alanı'nda bulunan kuleleri ve Hoyran Gölü çevresindeki kaleleri açık bir biçimde görmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

Yarıkkaya Vadisi'nde ve çevresinde bulunan yerleşimlerin incelenmesiyle birlikte, Yalvaç İlçesi sınırları içerisinde bulunan yerleşimlerin tamamının araştırmaları tamamlanmış oldu. Bölgenin en büyük kenti olan Antiokheia'nın teritoryumunu oluşturan, Yalvaç Ovasında ve Dağlarında, Prehistorik Çağlar'dan başlayarak günümüze kadar yaşam hiç kesintiye uğramamıştır. Mağaralarda başlayan avcı toplayıcı yaşam, Neolitik Dönemle birlikte ovaya inmiş; avlanmanın yanı sıra ortaya çıkan çiftçilik ve çobanlık gibi yeni mesleklerle köylerde devam etmiştir. Tunç Çağı'nda nüfusun arttığını, bu dönemde artan yerleşim sayısı göstermektedir. Günümüzde Yalvaç İlçesi'ne bağlı 38 köy bulunurken; Tunç Çağında 40 yerleşimin olduğu tespit edilmiştir. Demir Çağla birlikte ovadaki yerleşimlerde büyük bir değişiklik meydana gelmiştir. Güvenliğin ön plana çıktığı bu dönemde yerleşimler, dağların eteklerine ve üzerine taşınmış ve kale yerleşimleri tercih edilmiş ve de gözetleme kuleleri ortaya çıkmıştır. 2021 yılı araştırmalarıyla Yarıkkaya Vadisi boyunca Roma İmparatorluk ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemlerine tarihlendirilen çok sayıda köy ve çiftlik yerleşimi olduğu görüldü. Çiftçilik, bağcılık ve hayvancılığa oldukça elverişli olan bu yerleşimler, Antiokheia'nın gelir kaynaklarının temelini oluşturmaktadır. Sağır Asar Kalesi'nde görülen yoğun demir cürufları, sadece hayvansal ve tarımsal ürünler değil, maden kaynağı ve işçiliği konusunda da gelirler elde edildiğini belgelemektedir.

Günümüz köylerinin neredeyse tamamı, antik köylerin üzerinde varlığını devam ettirmektedir. Bazı köyler ise Tunç Çağı Köylerinin üzerinde ya da yanı başında kurulmuştur. Tunç Çağı'nda acılan yol ağında da büyük bir değişiklik yapılmadan hala kullanılmaya devam edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Kucur S.Sadi, *" Osmanlı Araştırmaları XXXIV "* Prof. Dr. Muammer Kemal ÖZERGİN Hatıra Sayısı – II, 2009, İstanbul.

Nişanyan Sevan, *"Index-Anatolicus: Türkiye yerleşim birimleri envanteri"*. nisanyanmap.com. Erişim tarihi:14 Eylül 2021.

Özsait Mehmet, "1999-2000 Yıllarında Burdur Ve Isparta Yüzey Araştırması", 19. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, 2001, ss.179-190.

Sarı Serkan, "XVI. yüzyılda Hamid Sancağı yer adları", Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2000.

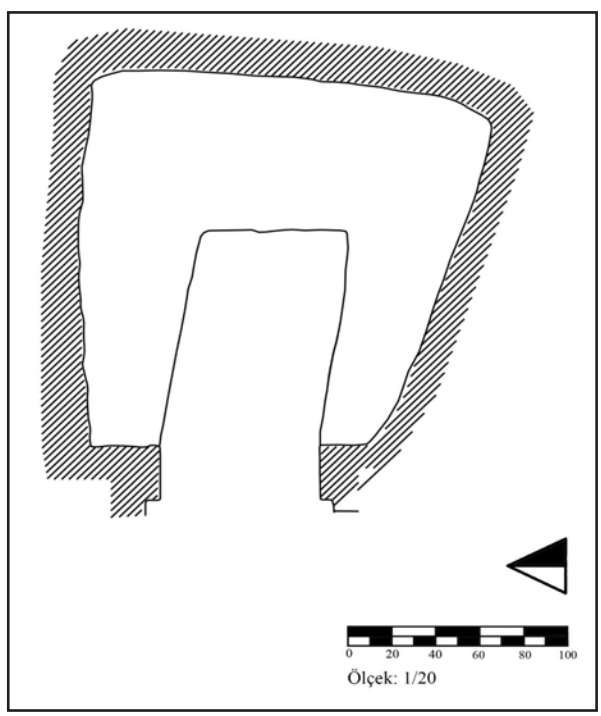
Resim 1: Yarıkkaya Köyü, Kayaönü yerleşiminden araştırma yapılan vadi

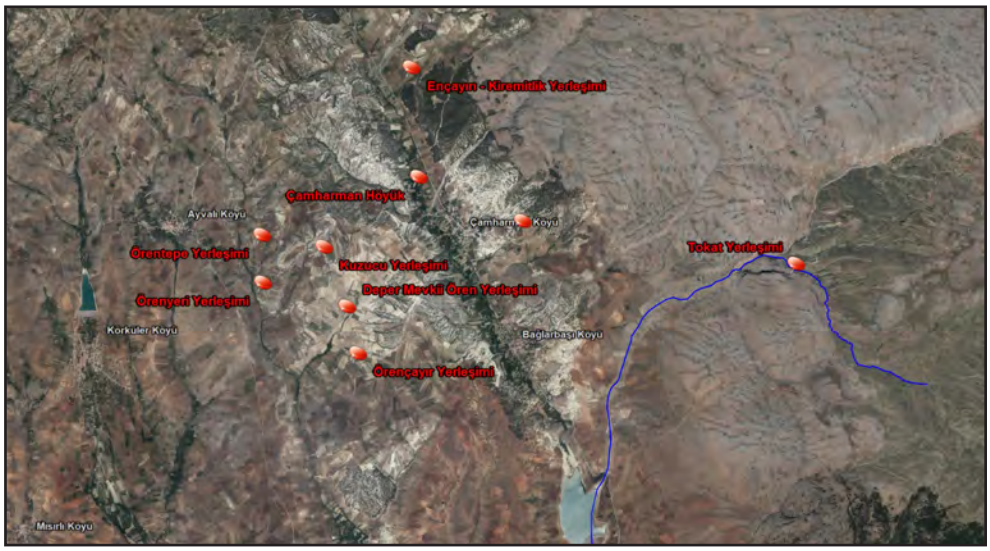
Resim 2: Yarıkkaya Köyü, Gelincikana Dağı ve Mağarası

Resim 3: Çakırçal Köyü, kaya mezarı

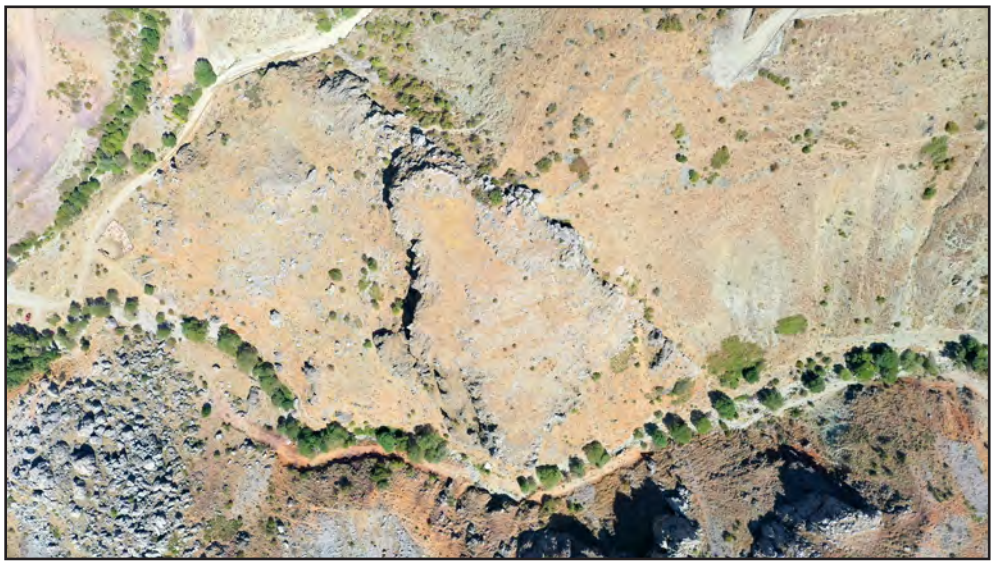
Resim 4: Çakırçal Köyü, Kaya Mezarı plan çizimi

Resim 5: Çamharman Köyü, antik yerleşimleri

Resim 6: Çamharman Köyü, Örentepe Yerleşimi kaçak kazı çukuru ve eşik

Resim 7: Bağlarbaşı Köyü, tokat yerleşimi

Resim 8: Sücüllü Köyü Camii

Resim 9: Sücüllü Köyü cami çeşmesi

Resim 10: Teknepınar Höyük ve Pisidia Antiokheia

Resim 11: Sücüllü Köyü, Ballıkaya Mezarı

Resim 12: Körküler Köyü Tümülüsü

Resim 13: Ayvalı Köyü ve Ayvalı Höyük

Resim 14: Sağır Köyü Kalesi

Resim 15: Sağır Köyü, Asarlık Kalesi

2021 YILI ÇANAKKALE BOĞAZI TUNÇ ÇAĞI LİMANLARI ARAŞTIRMA PROJESİ

Meral BAŞARAN MUTLU*
Serhan MUTLU
İpek ÖZDEN
Züleyha DOĞAN
Tolga GÖRÜM
Orkan ÖZCAN
Abdullah HACAR
A. Onur BAMYACI
Nurettin BATARAY
Faize SARIŞ

GİRİŞ

Çanakkale Boğazı Tunç Çağı Limanları Araştırma Projesi kapsamında, 12.06.2021-29.06.2021 tarihleri arasında 10 kişilik bir ekip ile Eceabat ve Gelibolu ilçelerinde yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. 2021 sezonu boyunca Çanakkale'nin Eceabat İlçesi'ne bağlı Seddülbahir, Alçıtepe, Behramlı, Kilitbahir, Bigalı ve Yalova köyleri ile Kemalpaşa ve İsmetpaşa mahallerinde, Gelibolu İlçesi'ne bağlı Ilgardere, Burhanlı, Sütlüce, Bayırköy, Güneyli ve Cevizli köylerinde toplam 85 farklı alan ziyaret edilmiştir (Harita: 1). Yeni yerleşim keşfi için gidilen alanların yanı sıra daha önce tespit edilen yerleşimler de tekrar ziyaret edilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi Meral BAŞARAN MUTLU, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Elazığ, mbmutlu@firat.edu.tr
MA. Serhan MUTLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü doktora öğrencisi, serhanmutlu@mail.com.tr
MA. İpek ÖZDEN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü yüksek lisans mezunu, ipekozden.ozden@gmail.com
Arkeolog Züleyha DOĞAN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı lisans mezunu, zuleyhadogan@gmail.com
Doç. Dr. Tolga GÖRÜM, İstanbul Teknik Üniversitesi, Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü, Ayazağa Kampüsü, 34469 Sarıyer, İstanbul, tgorum@itu.edu.tr
Doç. Dr. Orkan ÖZCAN, İstanbul Teknik Üniversitesi, Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü, Ayazağa Kampüsü, 34469 Sarıyer, İstanbul, ozcanork@itu.edu.tr
Doç. Dr. Abdullah HACAR, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ulukavak Çorum/ TÜRKİYE. abdullahhacar@hotmail.com
Dr. Öğr. Üyesi A. Onur BAMYACI, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Kampüsü, Çanakkale, aobamyaci@comu.edu.tr
Araş. Gör. Dr. Nurettin BATARAY, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Kampüsü, Çanakkale, nbataray@comu.edu.tr
Doç. Dr. Faize SARIŞ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Kampüsü, Çanakkale.

Projenin ilk sezonunda arkeolojik araştırmaların yanı sıra jeomorfolojik incelemeler ile seçili alanlarda 3 boyutlu modelleme çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Arkeolojik araştırmalar için boğazın iç kısmına yoğunluk verilmiş ayrıca Maydos yerleşmesinin Ege Denizi tarafındaki olası limanına geçiş rotası üzerindeki alanda ve Güneyli Limanı yerleşmesinin bulunduğu alan da araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Güncel durum ve arkeolojik tahribatın ortaya konulması için İnsansız Hava Aracı (İHA) görüntüleri seçilen anahtar alanlar için üretilmiş olup bu görüntülerden elde edilen üç boyutlu (3B) bilgiler morfometrik analizlerin yapılması ve yüzey araştırmasını desteklemesi amacıyla kullanılacaktır.

Projenin araştırma dönemi olan Tunç Çağları boyunca uzak mesafeler arasında daha önceden bilinen yolların sistemli bir şekilde kullanılmaya başlaması kültürlerarası etkileşimi hızlandırırken önemli konuma sahip yerlerin de gelişmesini sağlamıştır. Bu yerlerden biri de yolların kesiştiği önemli bir konumda yer alan Çanakkale Boğazı'dır. Çanakkale Boğazı konumu gereği Anadolu, Ege, Karadeniz ve Avrupa kültürlerini birbirine bağladığı için ön plana çıkar ve boğaz üzerinde yaşayan toplulukları bu geniş ağ ile ilişkilendirir. "Çanakkale Boğazı Tunç Çağı Limanları Araştırma Projesi" ile geniş bir alana yayılan söz konusu kültürlerarası iletişim ağları içinde Çanakkale Boğazı'nın kültürel, ticari ve siyasi anlamda rolünü ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu doğrultuda geçiş dönemleri ile birlikte Tunç Çağları boyunca Çanakkale Merkez, Lapseki, Eceabat ve Gelibolu ilçelerini kapsayan alandaki liman yerleşimlerinin ve liman ile ilişkili yerleşmelerin tespiti, arkeolojik materyalin detaylı incelenmesi ile boğazdaki yerleşimlerin birbirleriyle zamansal ve kültürel bağlantılarının kurulması ve çevre kültür bölgeleriyle ilişkilerinin ortaya konması, liman olabilecek koyların tespiti, yerleşim yeri seçiminin nedenleri, coğrafi özelliklerin ve değişimlerin kültürel gelişime etkisinin ortaya konması projeyi tanımlamaktadır.

ARAŞTIRMA PROBLEMLERİ VE İLETİŞİM AĞLARI İÇİNDE ÇANAKKALE BOĞAZI

Yolların daha sık ve organize bir şekilde kullanılmaya başladığı Tunç Çağları ile birlikte Çanakkale Boğazı hem kara hem de deniz ağlarını kullananların zorunlu geçiş noktası üzerinde yer alır. Döneme ait taşımacılıkta kullanılan araçlar ve boğazdaki coğrafi şartlar düşünülerek özellikle deniz ağının kullanımı ile ilgili boğazdan geçiş ile ilgili farklı teoriler öne sürülmüş olup araştırmamız sırasında bu teoriler sorgulanmak istenmektedir.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında ETÇ II ile birlikte ticari bir karasal ağın Kuzey Mezopotamya'dan Trakya'ya kadar devam ettiğini arkeolojik kanıtlarla ortaya koymak mümkündür[1]. Bununla birlikte bu ağın devamlılığı Çanakkale Boğazı'nın denizden geçilmesine bağlıdır. Boğazın bir yakasından diğerine denizden kısa bir mesafe boyunca geçiş yapılmasında ortam şartları göz önüne alındığında bir sorun görülmemektedir. Ayrıca karmaşık sosyal örgütlenmenin geliştiği bir dönemde boğazın iki yakasına geçişleri sağlayacak ve kontrol edecek yerleşimlerin olması teoride mümkündür ve önceki çalışmalardan boğaz kıyısına karşılıklı

1 Şahoğlu, 2005; Efe, 2007.

olarak konumlanmış tarih öncesi yerleşmeler bilinmektedir. Bu noktada araştırmanın çözümlemeye çalıştığı temel problemler şu şekilde sıralanabilir:

Öncelikle söz konusu yerleşimlerde karasal ağın kanıtlarını ve yerleşimlerin birbirleriyle kültürel bağlantılarını ortaya koymak,

İkinci olarak yüzey buluntularından yola çıkarak bu yerleşimlerin karasal ağdan önce mi yoksa ağ için mi kurulduğunu anlamak,

Son olarak boğaz geçişinde birden fazla yerleşim olmasının nedeninin birbirinden farklı karasal ağın ve organizasyonun varlığı yüzünden mi yoksa olumsuz doğa koşullarına bağlı olarak mı farklı geçiş alternatiflerinin oluşturulduğunu saptamak.

Deniz ağlarının Ege'de ETÇ'den itibaren sistemli bir şekilde kullanılmaya başladığı bilinmekle birlikte Ege yönünden gelen rotanın boğazdan geçişiyle ilgili bir takım şüpheler bulunmaktadır[2]. Güney Ege merkezli veya kontrollü deniz ağının Kuzey Ege'ye [3] kadar geldiği arkeolojik olarak kanıtlanmakla birlikte boğazları geçerek Karadeniz'e erişim sağlanıp sağlanmadığı hala arkeolojik verilerle kanıtlanamamıştır. Bu nedenle proje kapsamında boğazın içindeki kıyı yerleşimlerinde Güney Ege uygarlıklarına ait bulguların varlığı araştırılmak istenmektedir.

Deniz ağının kullanımının ticari bağlamda kısıtlayıcı olduğunu düşünenlerden Victor Berard'a[4] göre sürekli olarak bir yönde esen şiddetli rüzgârlar yelkenli küçük bir geminin ilerlemesini uzun süre imkânsız hale getirebilir. Bu nedenle yaşanan gecikmeden tasarruf sağlayabilmek adına malları bir kıstağın rüzgâr altı tarafında karaya çıkararak kara yoluyla ya varış noktalarına ya da diğer taraftaki bir limana göndererek yeniden gemiye alınıp daha uzağa taşınabileceklerini düşünerek Troya'da bu sistemin kullanılmış olabileceğini ileri sürmüştür. Beşik Koyu'ndan malları karaya indirmenin ve Karamenderes'in ağzına kadar kısa mesafe boyunca taşımanın ve orada yeniden dağıtım yapılmasının daha hızlı ve daha ucuz olduğunu ve Troya'nın bu taşımayla zenginleştiğini düşünür[5]. Teorinin benzer bir varyasyonu da Gelibolu Yarımadası için düşünülmektedir. Buna göre boğaza girmeye gerek kalmadan Gelibolu Yarımadası'nın Trakya'ya bağlandığı en dar noktadan mallar aktarılabilir[6]. Proje kapsamında yarımadanın en dar kısmında yer alan Güneyli Limanı, Bolayır, Koruköy, Kavakköy ve Kızılcaterzi civarındaki kıyı yerleşmeleri bu teori kapsamında değerlendirilecektir.

Elimizdeki verilere göre MÖ 2. binyılın büyük bir kısmında Gelibolu'nun merkezi yerleşimi olan Maydos'ta ise Anadolu'dan veya Trakya'dan karasal ağlarla veya Karadeniz'den gelen mallar ve iletişim ağı Maydos limanından Kabatepe tarafına aktarılabilir. Buradan da

2 De Boer, 2006/2007.

3 Blegen vd. 1953; Matsas, 1995; Wardle, 1993.

4 Berard, 1902.

5 Ayrıca bkz. Korfmann, 2001.

6 Aydıngün ,2019.

Kuzey Ege ile bağlantıya geçilebilir ki Maydos MÖ 2. binyılın ilk yarısı boyunca Kuzey Ege ve Aşağı Tuna odaklı bir kültürel gelişim gösterir[7]. Aşağı Tuna etkileşimli bulguların Bulgaristan'ı ikiye bölen Koca Balkan Dağları'nın güneyinde görülmemesi Karadeniz bağlantılı deniz ağının Çanakkale Boğazı içine kadar devam ettiğini gösterir. Ayrıca eğer varsa Maydos'taki bu karasal aktarım Troas ve Gelibolu arasındaki siyasi ortamın da bir sonucu olabilir. Bu nedenle Ege Denizi tarafında bir limanın varlığını sorgulamak önemlidir.

Yukarıdaki teori ile bağlantılı olarak boğazın denizden nasıl aşıldığı ile ilgili başka bir teori ise araştırma başkanının doktora çalışmaları sırasında arkeolojik kanıtlarını elde ettiği "Güneydoğu Avrupa Sarmalı" teorisidir. Buna göre Romanya'nın Transilvanya Bölgesi'nde görülen Wietenberg kültür öğelerinin nehir ağlarını kullanarak Karadeniz'e, ardından boğazları kullanarak Kuzey Ege'ye erişimi coğrafi şartlar ve arkeolojik kanıtlar açısından düşünüldüğünde mümkündür[8]. Bu ağın tekrar Transilvanya'ya dönmesi için de boğazlardan geri dönmek yerine Selanik Körfezi'ne dökülen Vardar ile bağlantılı diğer nehir ağlarını kullanılması da aynı şekilde mümkün görünmektedir. Avrupa'daki nehir ağları başka araştırmacılar tarafından sorgulamış olmakla[9] birlikte Maydos'un kültürel bağlantıları tüm bu ağları birbirleri ile ilişkilendirmektedir[10]. Araştırmamız kapsamında ise Çanakkale Boğazı içinde Aşağı Tuna ve Wietenberg Kültürü etkilerinin varlığı araştırılarak bu teori sorgulanmak istenmektedir.

Tunç Çağları boyunca değişen güç odaklarına bağlı olarak boğazın her iki yakasında ayrı ayrı veya birlikte hareket eden yerleşimler olabilir. Bu doğrultuda yukarıda bahsi geçen rotaların bazılarının aynı süreçte birlikte kullanılmış olabileceğini düşünmek gerekir. Kaldı ki Troya ve Maydos'ta dönemsel benzerlikler ve farklılıklar boğazın iki yakasında farklı kültür bölgeleriyle sürdürülen işbirlikleri olduğunu göstermektedir. Özellikle MÖ 2. Binyılın ilk yarısında Gelibolu Yarımadası'nın Anadolu Yakası'ndan ayrı bir şekilde hareket ettiğine dair kanıtlar mevcuttur. Değişmeyen bir gerçek boğaza kurulan yerleşimler Tunç Çağları boyunca iletişim veya ticari ağlara hizmet ederek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Buradaki problem yerleşimlerin hangi dönemde kimlerle işbirliği içinde olduklarıdır. Bir başka deyişle Çanakkale Boğazı'nın hangi dönemde Anadolu ve Trakya arasında köprü, hangi dönemde bir bariyer olduğunu anlamaya çalışmak araştırmamızın problemlerindendir.

ECEABAT VE GELİBOLU İLÇELERİ 2021 YILI ÇALIŞMALARI

Projenin ilk sezonunda deniz ağlarını ve karşıdan karşıya geçiş için kullanılan yerleşmeleri sorgulamak amacıyla Gelibolu Yarımadası'nın boğaza bakan kısmına yoğunluk verildi. Bununla birlikte Maydos'un Ege Denizi tarafındaki olası limanına geçiş rotası üzerindeki alan ve Güneyli Limanı köyü de bu sezonun araştırma programında yer aldı. Bu doğrultuda yeni yerler keşfetmek ve bilinen yerleşimleri tekrar değerlendirmek adına toplamda 85 konumda inceleme

7 Başaran Mutlu 2018; 2020a ve b.

8 Başaran Mutlu, 2018; 2020 a ve b.

9 O'Shea 2011; Kiss, 2011.

10 Başaran Mutlu, 2020 a,b.

gerçekleştirildi. İnceleme yapılan her bir konumun kapladığı alan haritaya işaretlenerek bir veri tabanı oluşturuldu. Aşağıda yarımadanın güneybatısından kuzeydoğusuna doğru bir sıralama ile inceleme yapılan alanlar içinde tarih öncesi dönem yerleşmeleri ve tarih öncesi dönem yerleşimi olma olası olan alanlar[11] hakkında genel bilgiler paylaşılmaktadır.

Seddülbahir Köyü'nde yer alan Karaağaçtepe yerleşmesinin etrafındaki saha Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasındaki giriş ve çıkışın kontrol edildiği bir konumda olması açısından önemlidir. Karaağaçtepe Protesilaos Tümülüsü olarak da bilinmektedir. Yerleşim Eceabat İlçesi, Seddülbahir Köyü'nde bulunan Morto Koyu'na 1 km uzaklıkta, Kirte Deresi'nin kuzey sekisinde yer alır. Günümüzde tamamen ağaç ve çalılıklarla kaplıdır (Resim: 1). Bilinen ilk kazı çalışmaları 1882 yılında Heinrich Schliemann tarafından daha sonra da 1921-1923 yılları arasında Robert Demangel tarafından gerçekleştirilmiş, 1982 yılında Mehmet Özdoğan[12], 2008 yılında da Onur Özbek tarafından yüzey araştırmaları sırasında malzeme toplanmıştır. Höyükte Geç Neolitik şüpheli olmak üzere Kalkolitik'ten ETÇ sonuna kadar devam eden tarih öncesi dönemlere ait kültür silsilesinin kalıntıları bilinmektedir. 2021 yüzey araştırmamız sırasında yerleşimin tepesine çıkılmış fakat üzeri tamamen ağaç ve çalılık ile kaplı olduğundan ayrıca ilk kazılarda açılan açmalar tehlike yarattığından höyük üzerinden malzeme toplanamamıştır. Yerleşmenin etrafındaki tarlalar da ekili olduğundan sadece kuzey-kuzeydoğu ve doğu-güneydoğu etekleri boyunca gezilebilmiştir. Yerleşim eteklerinden toplanan seramik parçalarına göre Orta Kalkolitik'ten OTÇ sonuna kadar devam eden dönemin burada var olduğunu söylemek mümkündür (Resim: 2).

Karaağaçtepe yerleşmesinin terk edilmesinin ardından GTÇ'de burada yeni bir yerleşime ihtiyaç duyulup duyulmadığının yanıtı bu bölgede yapılacak çalışmalara bağlıdır. 2021 çalışmaları sırasında bu alanda tarih öncesine ait yerleşim nitelikleri gösteren herhangi bir yer tespit edilememiştir. Bununla birlikte Eski Hisarlık Burnu üzerinde yer alan Çanakkale Şehitleri Anıtı'nın bulunduğu alan kontrol için iyi bir konuma sahiptir. Ayrıca MÖ 2. binyılın ikinci yarısından itibaren Ege'de çatışmaların olduğu göz önünde tutulursa yerleşimlerin kolay erişim yerine artık korunaklı yüksek yerlere kurulmaya başlaması da olağandır. Anıtın çevresindeki incelemelerimizde bir adet sürtmetaş alet bulunmuş ve ayrıca çok sayıda başka yerden taşındığını düşündüğümüz seramik parçaları görülmüştür. Bu konumda GTÇ yerleşiminin olma olasılığı bulunmaktadır.

Kilitbahir mevkii günümüzde olduğu gibi karşı kıyıdan gelen tekneleri karşılayabilecek ve boğazın geçişinde karşı kıyı ile birlikte kontrol noktası olabilecek önemli bir konuma sahiptir. Ancak hem Kilitbahir'de hem de Çanakkale il merkezindeki askeri ve sivil yapılaşmanın tarih öncesi yerleşmelerin üzerini kapatması muhtemeldir. Bununla birlikte Kilitbahir'de yapılan 2021 yılı araştırmaları sırasında bir alanda tarih öncesi döneme ait şüpheli

11 Form vermeyen sadece mal grubu ile tarih öncesi döneme atıfta bulunan az sayıda seramik parçalarının oluşu ve kültür katmanın tespit edilememesi gibi nedenlerle bazı alanlara sonraki sezonda tekrar incelemek üzere şüphe ile bakılmıştır.

12 Özdoğan, 1984.

bir bulgu ile karşılaşılmıştır. Numanağa mevkii'nde ziyaret edilen bir bahçede Orta Çağ ve Yakın Çağ'a ait seramik gövde parçaları ile birlikte siyah astarlı ve açkılı olası bir tarih öncesi döneme ait gövde parçası görülmüştür.

Eceabat İlçe merkezinde bulunan Maydos yerleşmesi Gelibolu Yarımadası'nın en büyük ve çok katmanlı tarih öncesi yerleşimi olması açısından bölgede önemli bir yere sahiptir. Boyutlarının diğer yerleşimlere göre daha büyük olmasının bilimsel olarak değeri sahip olduğu nüfusun çokluğu ve uzun yıllar boyunca kullanılmaya değer bir yer olarak seçilmesinin altında yatan sebeplerde aranmalıdır. Gelibolu'da böyle bir yerleşimin henüz keşfedilmemiş olmasına kazılardan elde edilen bulgular da eklenince Maydos'u boğazın bu yakası üzerinde Tunç Çağları boyunca otorite sahibi bir konuma getirmek için yeterlidir. Bu nedenle Maydos'un limanlarını, karasal ve denizsel bağlantıları nasıl sağladığını çözümlemek Çanakkale Boğazı'ndaki genel sistemi anlamak açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda Maydos'un limanı nerede idi sorusunun cevabı jeomorfolojik gözlemlere göre Maydos'un kuzeyi ile Kakma Dağı arasındaki alan olabileceği düşünülmektedir. Diğer önemli bir soru ise Maydos'un Ege Denizi kıyısında olası başka bir liman ile bağlantıyı karadan nasıl sağladığı ve hangi yolu kullandığıdır. Bu sorular çerçevesinde Kakma Dağı'nın güney etekleri boyunca batıya ilerleyen rota üzerinde şüpheli görülen alanlardaki incelemelerde herhangi bir tarih öncesi devre ait arkeolojik bulguya rastlanmamıştır.

Maydos'un hemen kuzeyindeki Kilye Koyu tekne yanaştırmak için doğal bir ortam sunması açısından önemlidir. Burası Maydos'un limanını kaybettikten sonra veya değişen hava koşullarına bağlı olarak aynı dönemde Maydos tarafından kullanılan ikinci bir liman yeri olabilir. Buranın bir diğer önemi ise Kilye Koyu'ndan Ege kıyılarına kolay bir ulaşım sağlamasıdır. Bu nedenle günümüz Kilye Koyu ile Kabatepe Limanı arasındaki sahada inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda inceleme gerçekleştirilen alanlarda genel olarak geç dönem olarak nitelendirebileceğimiz amorf seramik parçaları ile karşılaşılmıştır. Bununla birlikte tarih öncesi dönem ile ilişkilendirilen iki alan dikkat çekici olmuştur. Birincisi daha önce burada 2009 yılında keşif yapan Onur Özbek'in Azmakdere Taş Atölyesi[13] olarak belirttiği, Kabatepe Limanı'nın yaklaşık 1500 metre doğusunda yolun hemen güneyinde yer alan buluntu yeridir. Bu alanda çaytaşından vurgaç parçaları, çakmaktaşı çekirdek ve yonga parçaları görülmüştür. Diğer bir yer ise Kilye Ovası'nın kuzeyindeki yamaçta yolun hemen batısında yer alır. Bu alanda kiremit parçaları, Orta Çağ seramik parçaları ile tarih öncesi olduğu düşünülen birkaç seramik gövde parçası görülmüştür. Her iki alanda da daha detaylı inceleme gerçekleştirilecektir.

Kilye Ovası'nın kuzeydoğusundaki Bigalı Ovası'nda bulunan Hacı Hüsrev yerleşimi Eceabat İlçesi'ne bağlı Bigalı Köyü'nün 2.2 km güneydoğusunda, Bigalı Deresi'nin 370 m doğusunda ve Karayaka Tepesi'nin batısındaki tarlalar içinde yer alır. Hemen doğusundan eski İstanbul-Çanakkale yolu geçen yerleşme etrafına göre çok alçak bir yükseltiye sahiptir

13 Özbek, 2012: 467.

ve yerleşimi fark etmek çok zordur (Resim: 3). 2008 yılında Onur Özbek'in[14] tespit ettiği yerleşme daha sonra 2015 yılında Reyhan Körpe tarafından tekrar araştırılmış[15] ve yerleşimden toplanan malzemeler için Erken Neolitik ile Kalkolitik- ETÇ olmak üzere iki farklı tarihleme önerilmiştir. 2021 yüzey araştırması sırasında yerleşim 2 m aralıklarla sistematik olarak gezilmiş ve malzeme toplanmıştır. Farklı dönemlere ait arkeolojik bulgular gözlenmiş olup yoldan yaklaşık olarak 70 m uzaklığında, 50 m genişliğindeki alanda tarih öncesi malzemenin yoğun olarak geldiği çevresinde ise geç döneme ait seramik parçalarının yoğunlaştığı görülmüştür. Bizim tespit ettiğimiz seramiklere göre özellikle çakmaktaşı ve obsidyen dilgilerle birlikte tüp tutamaklı kapların varlığı yerleşimin Geç Neolitik Dönem'e ait olduğu fikrimizi güçlendirmektedir (Resim: 4). Küçük ve alçak bir yerleşim olması nedeniyle yerleşim boyutlarını ve varsa mimari kalıntıların planlarını tespit etmek amacıyla İHA ile fotoğraflar alınarak çok yüksek çözünürlüklü 3-boyutlu sayısal yüzey modelleri ve ortomozaikler üretilmiştir.

Akbaş Koyu çevresinde Baştepe, Akbaş, Değirmenlik mevkii ve Sestos gibi yerleşimlerin olması koyun tarih öncesi ve antik dönemde tercih edilen bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çevreyi tanımak amacıyla bölgede incelemeler gerçekleştirilmiştir. Baştepe yerleşimi Eceabat İlçesi'ne bağlı Yalova Köyü Çamlıkaltı Mevkii'de, Sarıkız Tepesi'nin doğu eteğinde, Kayaaltı Deresi'nin batısında, Akbaş Kalesi'nin 1.35 km kuzeyinde yer alır (Resim 5). 1982 yılında Mehmet Özdoğan tarafından tespit edilen yerleşimin Kalkolitik ve ETÇ dönemine ait olduğu belirtilmektedir. 2021 yılı yüzey araştırması sırasında hazine arazisi içinde yer alan höyüğün tepe kısmı ile güney yamacı birer metre aralıklarla sistematik olarak gezilmiştir. Toplanan malzemelerin Geç Kalkolitik ETÇ geçişinden GTÇ'ye kadar bir zamansal aralığı verdiğini ilk gözlemlere göre söylemek mümkündür (Resim 6). Ayrıca höyüğün kapladığı alanı ve mimari kalıntılarını belgelemek adına İHA ile fotoğraflar alınmıştır.

GTÇ'nin ilerleyen süreçlerinde belki Baştepe'nin önündeki koyun dolması ile birlikte ve artan güvenlik ihtiyacıyla koyun yerleşim ihtiyacını Sestos'un karşılayabileceği fikri nedeniyle bu alanda da inceleme gerçekleştirilmiştir. Korunaklı bir konuma sahip olan yerleşimin çevresinde daha önce GTÇ malzemesi rapor edilmiştir[16], fakat araştırmamız sırasında burada herhangi bir tarih öncesi malzeme ile karşılaşılmamıştır.

Asartepe yerleşmesi Gelibolu İlçesi, Ilgardere Köyü, Yer Altı Mevkii'nde yer alır. Hemen yanından İstanbul-Çanakkale karayolu geçer ve tepenin büyük bir kısmı yol yapımı sırasında tahrip olmuştur (Resim: 7). 1963 yılında David French[17] ve 1982 yılında Mehmet Özdoğan tarafından ziyaret edilen höyükte Kalkolitik'ten GTÇ'ye kadar tarih öncesi bulguların varlığından bahsedilmektedir. 2021 araştırması sırasında toplanan malzemelerin çoğunluğu höyüğün tepesine dökülen toprakların üzerinden seçilmiştir. İlk gözlemlere göre Geç Kalko-

14 Özbek, 2010: 242.

15 Körpe, 2017: 593.

16 Körpe, 2015: 135.

17 French, 1964.

litik ETÇ geçişinden GTÇ'ye kadar zamansal aralığa sahip seramik parçalarının varlığından bahsetmek mümkündür. Ayrıca Arkaik-Helenistik ve Bizans Dönemine ait seramik parçaları da tanımlanabilmiştir (Resim: 8). Bunun dışında höyüğün kapladığı alanı ve mimari kalıntılarını belgelemek adına yerleşimden İHA ile fotoğraflar alınmıştır.

Kaynarca yerleşmesi Gelibolu İlçesi ve Sütlüce Köyü meydanının 2,5 km kuzey-kuzeybatısında Kaynarca Çeşmesi'nin 30 m güneyinde yer alır. Münipbey (Ümitbey) Deresi'nin güneyindeki alçak bir teras üzerindedir. Günümüzde batısında hayvan barınağı vardır. 1982 yılında Mehmet Özdoğan tarafından ziyaret edilen yerleşmede Neolitik Dönem'e ait malzemelerin olduğu rapor edilmiştir. Höyüğün olduğu tahmin edilen alanın üzeri otlarla kaplı olduğu ve ayrıca alanda arı kovanları olduğu için detaylı gezilememiş bu yüzden herhangi bir arkeolojik bulgu görülememiştir. Ekili tarla ve özel arazi olduğu için güneyi ve doğusu da gezilememiştir. Yaklaşık 100 m. doğusundaki tarlada ise sistematik şekilde yürünmüş ve burada geç dönemlere ait amorf seramik parçalar, üç çakmaktaşı yonga ve bir sürtmetaş alet görülmüştür.

Kaynarca yerleşiminin doğusunda bulunan Kalanuro yerleşimi Gelibolu İlçesi, Sütlüce Köyü'nün 3,5 km kuzeydoğusunda, Kalanora kumsalının kuzeybatısında deniz kenarında yer alır (Resim 9). 1982 yılında Mehmet Özdoğan tarafından tespit edilen höyükte Kalkolitik ve ETÇ'ye ait malzemelerin varlığı rapor edilmiştir. Günümüz yerleşim alanının olduğu sitelerin hemen kuzeydoğusundaki tepe kısmında Geç Kalkolitik ETÇ geçişinden GTÇ'ye kadar seramik parçalarını tanımlamak mümkündür (Resim: 10). Bunun dışında Demir Çağı ve geç dönem seramik parçaları da yerleşimde yoğundur. Ayrıca yerleşimin boyutlarını ve varsa mimari kalıntılarını belirleyebilmek adına İHA ile fotoğraflar alınmıştır.

Gelibolu İlçesi'ne bağlı Güneyli Köyü Çanakkale Boğazı'na denizden girilmeden karadan geçildiği yönündeki teorileri sorgulamak amacıyla araştırma sahasına dâhil edilmiştir. Güneyli Limanı yerleşimi Gelibolu İlçesi, Güneyli Köyü sınırları içinde, Saroz Körfezi kıyısındaki Güneyli Koyu'nun batısındaki alçak burun üzerinde yer alır. 1982 yılında Mehmet Özdoğan burayı ziyaret ettiğinde yerleşimde Kalkolitik ve ETÇ'ye ait bulgulara rastladığını bildirmektedir. 2021 araştırmaları sırasında tarif edilen tepenin düzleştirildiği anlaşılmıştır. Tepenin kuzeydoğu ucunda ana kaya görülmektedir. Alanda tarih öncesi döneme ait olabilecek birkaç amorf seramik parçası ile geç dönemlere ait birkaç amorf parça görülmüştür. Bu bölgede yapılan diğer araştırmalar sırasında herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Fakat Güneyli Köyü'nün batısında daha iç kısımda yer alan bir alanda Laletepe olduğunu düşündüğümüz alanda Demir Çağı ve Bizans Dönemi'ne ait amorf seramik parçaları ile amphora parçaları, tarih öncesi dönemlere ait olabilecek bir seramik gövde parçası ve çakmaktaşı dilgiler görülmüştür.

SONUÇ

Yüzey araştırması projemizin ilk sezonu olan 2021 yılında araştırma sorularımız arasında yer alan deniz ağlarını ve karşıdan karşıya geçiş için kullanılan yerleşmeleri sorgulamak amacıyla Gelibolu Yarımadası'nın boğaza bakan kısmına ağırlık verilmiştir. Bununla birlikte Maydos'un Ege Denizi tarafındaki olası limanına geçiş rotası üzerindeki alan ve boğazın en dar

noktasından kara geçişinin sağlanıp sağlanmadığını araştırmak için de Güneyli Limanı Köyü bu sezonun araştırma programında yer almıştır. Bu doğrultuda yeni yerler keşfetmek ve bilinen yerleşimleri tekrar değerlendirmek adına toplamda 85 konumda inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu sezon aynı zamanda saha çalışması yöntemlerimizi test ettiğimiz bir yıl olmuştur.

Materyal bilgisi yerleşimler arasındaki kültürel bağlantıları ortaya koymak adına araştırmamızda önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle 2021 sezonunda sadece beş yerleşimden toplanan seramik parçaları ile birlikte daha önce bölgede araştırma yapan Prof. Dr. Mehmet Özdoğan ve Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem'in toplamış olduğu malzemeler çalışılmaya başlanmıştır. Seramikler üzerindeki çalışmalar devam etmekle birlikte ilk gözlemlere göre ET-Ç'de Gelibolu Yarımadası'nın tümünde Troya'dan bilinen Kuzeybatı Anadolu Kültürü'nün hâkim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. OTÇ ve özellikle GTÇ'de ise Gelibolu'da yerleşim sayıları azalmıştır ve bu döneme ait Ege kaynaklı herhangi bir seramiğe Gelibolu'da henüz rastlanmamıştır. Ayrıca Gelibolu'da Balkan etkili seramikler çok az sayıda görülmekle birlikte dönemsel ve bölgesel çıkarımlar yapabilmek için araştırmamızın olgunlaşmasını beklemek durumundayız. 2022 yılı çalışmaları yine Gelibolu Yarımadası'nda araştırma sorularımız ışığında gerçekleştirilecek, şüpheli tarih öncesi yerleşimler tekrar incelenecek ayrıca yerleşimlerin tahribat modelleri oluşturulacaktır.

TEŞEKKÜR

2021 yılı arazi çalışmalarımızda Bakanlık temsilcimiz Hazal Fırat'a, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve finansal ve lojistik bakımdan çalışmayı destekleyen Çanakkale Savaşları ve Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'na en içten teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

AYDINGÜN, Rasih Haldun. 2019. Orta Tunç Çağı'nda Ege Karadeniz Arasındaki Ticarette Bathonea: Bir Aktarma Limanı Modeli. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çanakkale

BAŞARAN MUTLU, Meral. 2018. M.Ö. 2. Binyıl Kuzey Ege Kültürel İletişim Ağı İçinde Maydos Kilisetepe Höyüğü. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çanakkale

BAŞARAN MUTLU, Meral. 2020a. "MÖ 2. Binyılda Kuzey Ege'de İletişim ve Kültürel Bağlantılar: Maydos Kilisetepe Höyüğü, *Propontis ve Çevre Kültürleri.* İstanbul: 209-222.

BAŞARAN MUTLU, Meral. 2020b. "Maydos Kilisetepe Bezemeli Mimari Kaplamaları: Tipolojik Değerlendirme ve Kültürel Etkileşim Sahası", *Maydos I* : 147-189.

BÉRARD, Victor. 1902. *Les Phémiciens*, Paris.

BLEGEN, Carl W.; CASKEY, John L.; RAWSON, Marion 1953. *Troy The Sixth Settlement, III (1-2),* Princeton.

DE BOER, Jan G. 2006-2007. "Phantom-Myceaeans in the Black Sea". *Talanta XXX-VIII-XXXIX*, *Supplementum Ponticum 4,* 277-301.

EFE, Turan. 2007. "The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia". *Anatolian Studies 57, Transanatolia: Brinding Gap between East and West in the Archaeology of Ancient Anatolia,* 47-64.

FRENCH, D. H. 1964. "Recent Archaeological Research in Turkey, Surface Finds", *Anatolian Studies: XIV,* 37.4.

KISS, Victoria. 2011. "The Role of the Danube in the Early and Middle Bronze Age of the Carpathian Basin". *Varia Archaeologica Hungarica XXVI.* (Ed. Györngyi Kovács, Gabriella Kulcsár), Budapest, 211-239.

KORFMANN, Manfred. 2001."Troia M.Ö. 2. ve 3. Binyılda Ticaretin Kesişme Noktası". *Düş ve Gerçek Troia*, (Çev. Selma Bulgurlu Gün), İstanbul: Homer Kitabevi, 355- 372.

KÖRPE, Reyhan. 2015. "2013 Sestos ve Çevresi Yüzey Araştırması". *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1*, 135-148.

KÖRPE, Reyhan. 2017. "2014 Yılı Gelibolu Yarımadası Sestos Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması". *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2,* 591-609.

MATSAS, Dimitris. 1995. Minoan Long-Distance Trade: a View from the Northern Aegean. *Aegaeum 12, Politeia, Society and State in the Aegean Bronze Age.* (Ed. Ioanna Galanaki, Robert Laffineur, Wolf-Dietrich Niemeier), Université de Liegé, 235-247.

ŞAHOĞLU, Vasıf . 2005." The Anatolian Trade Network and the İzmir Region During the Early Bronze Age". *Oxford Journal of Archaeology, 24(4),* 339-360.

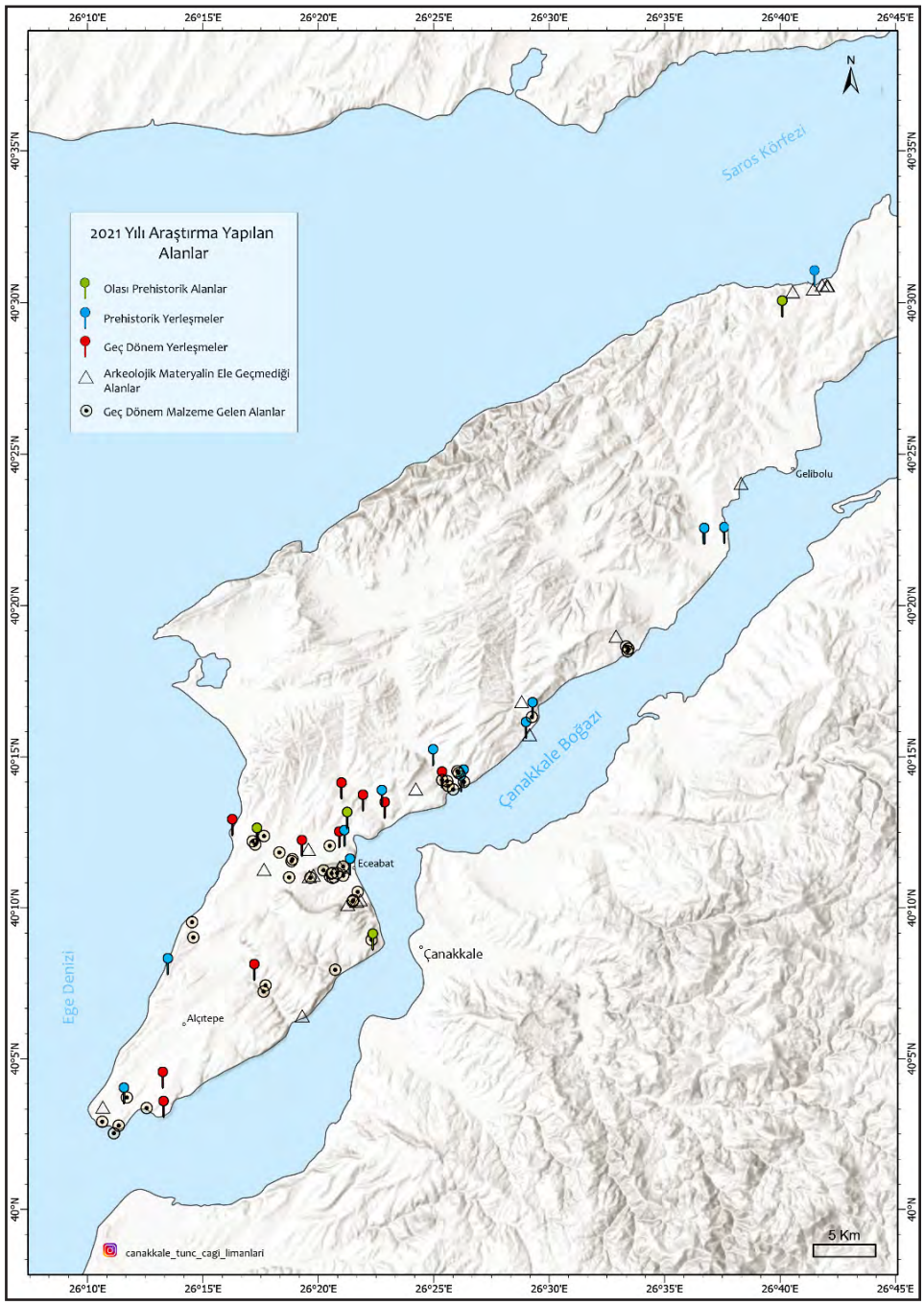
O'SHEA, John. 2011. "A River Runs Through It: Landscape and the Evolution of Bronze Age Networks in the Carpathian Basin". *Journal of World Prehistory, 24(2/3)*, 161-174.

ÖZBEK, Onur. 2010. "Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nda Prehistorik Dönem Araştırma: 2008 Sezonu". *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1*, 239-252.

ÖZBEK, Onur. 2012. "2010 Yılı Saros Körfezi Gelibolu Yarımadası Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması". *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1*, 463-479.

ÖZDOĞAN, Mehmet. 1984. "Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları". *1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 63-68.

WARDLE, K.A. 1993. "Mycenaean Trade and Influence in Northern Greece". *Wace and Blegen, Pottery as Evidence for Trade in the Aegean Bronze Age, 1939-1989*. (Ed. Carol Zerner, Peter Zerner, John Winder), Amsterdam: J.C. Gieben Publisher, 117-141.

2021 Yılı Araştırma Yapılan Alanlar
Olası Prehistorik Alanlar
Prehistorik Yerleşmeler
Geç Dönem Yerleşmeler
Arkeolojik Materyalin Ele Geçmediği Alanlar
Geç Dönem Malzeme Gelen Alanlar
Saros Körfezi
Çanakkale Boğazı
Ege Denizi
Gelibolu
Eceabat
Çanakkale
Alçıtepe
canakkale_tunc_cagi_limanlari
5 Km
N
26°10'E
26°15'E
26°20'E
26°25'E
26°30'E
26°35'E
26°40'E
26°45'E
40°35'N
40°30'N
40°25'N
40°20'N
40°15'N
40°10'N
40°5'N
40°N

Harita: 1

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

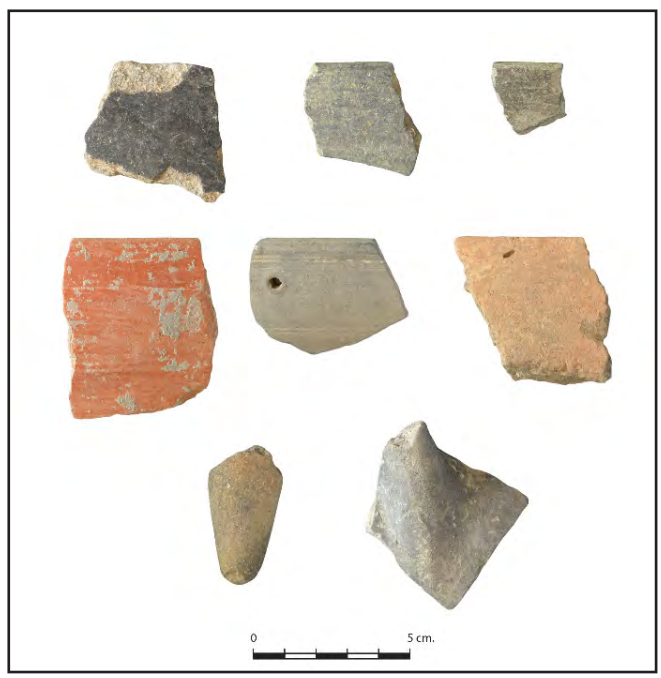
Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE BALIKESİR İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2021 YILI ÇALIŞMALARI

Mesut DÜNDAR*

Yusuf ACIOĞLU

Oğuz KOÇYİĞİT

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 28.04.2017 tarih ve 161.01-E.86103 sayılı kararı ile 2017 yılında başlanan "Ortaçağ'dan Günümüze Balıkesir İli Yüzey Araştırması"na, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 28.07.2021 tarih ve 161.01-1572171 sayılı izni [Proje Numarası-YA011003(2021)] ile bu yılda devam edilmiştir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyon Projeleri Birimi (Proje No: SBA-2019-2921) tarafından da desteklenen bu yılki yüzey araştırması, 01.09.2021-14.09.2021 tarihleri arasında, Bakanlık yetkilisi olarak Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü'nden Uzman Ecem ÇAĞLAYAN gözetiminde ve başkanlığım altında, Doç. Dr. Yusuf ACIOĞLU, Doç. Dr. Oğuz KOÇYİĞİT, Prof. Dr. Ali Osman UYSAL ve Prof. Dr. Zekiye UYSAL'ın katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu yılki yüzey araştırmasında, 2019 yılında başlanan Gönen'deki çalışmalara devam edilmiş; öncelikle, kalan Alacaoluk, Beyoluk, İncirli, Tahtalı, Yörükkeçidere, Dumanalan, Saroluk ve Geyikli köyleri araştırılmış; sonrasında da elde edilen bilgiler doğrultusunda Tuzakçı, Büyüksoğuklar, Ilıcak, Kalfaköy, Korudeğirmeni, Dereköy, Hafızhüseyinbey, Karaağaçalan, Balcı, Ilıcaoba, Taştepe, Çalıoba, Köteyli, Körpeağaç, Ulukır, Ayvalıdere, Gebeçınar, Çifteçeşmeler köylerindeki bazı bölgeler tekrar incelenmiştir (Harita: 1).

Alacaoluk

Tarihi hakkında pek bir bilgi bulunmayan köyün Doksanüç Harbi sonrası Balkanlar'dan gelen muhacirler tarafından 1900'lerin başında kurulduğu anlaşılmaktadır (bkz., Özdemir, 1998:282; Akkuş, 2010:62-63). Köyün camisi yenidir. Mezarlığında herhangi bir kitabeli taş bulunmaz. Köyün hemen güneydoğusunda (N 40°05.829′ / E 027°31.055′) "Kestane Çeşmesi" denilen (Özdemir, 1998:281-282) kitabeli bir çeşme bulunmaktadır (Resim: 1). Kitabeye göre çeşme Hicri 1322 (M.1904-05) yılında, Rumeli muhacirlerinden Tırnovalı Ali monla kerimesi Rukiye Hatun tarafından yaptırılmıştır. Düzgün kesme taşla inşa edilen çeşme yakın zamanda elden geçirilmiş olup halen kullanılmaktadır. Hemen yanında benzer şekilde bir çeşme daha bulunmaktadır. Kullanılmayan ve kitabesi bulunmayan çeşmenin tarihi bilinmemektedir.

* Doç. Dr. Mesut DÜNDAR, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Çanakkale/TÜRKİYE.
Doç. Dr. Yusuf ACIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Çanakkale/TÜRKİYE.
Doç. Dr. Oğuz KOÇYİĞİT, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Çanakkale/TÜRKİYE.

Köy sınırları içinde yer alan ve adını köyden alan "Alacaoluk Kalesi" birçok araştırmaya konu edilmiştir (bkz. Wiegand, 1904:337-338, Foss-Winfeld, 1986:145-150; Rose-Körpe, 2009:347; Rose, 2013:271; Belke, 2020:388-389). Aisepos ile onu besleyen Kocadere arasında yüksekçe bir tepenin zirvesinde yer alan (N 40°05.450′ / E 027°32.102′) kale (Resim 2), Kyzkos'tan Edremit'e uzanan yolu gözetlemek ve kollamak için inşa edilmiştir. Kulelerle destekli yüksek duvarlarla teşkil olunan oval planlı kale bazı araştırmacılar tarafından M.S. 5-6. yüzyıllara tarihlendirilse de (Rose-Körpe, 2009:334; Rose, 2013:274) genel itibariyle Komnenoslar Dönemi'ne, M.S. 11-12. yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Wiegand, 1904: 338; Belke, 2020:388; Koçyiğit, 2021:185). Kalenin mimari özellikleri ile kullanılan malzeme ve teknik de Komnenoslar Dönemi'ni işaret etmektedir. İçinde bol miktarda keramik-tuğla kırıkları yer alan bir kireç harcı ile moloz dolgu kullanılarak inşa edilen duvarlarının kesme taş bloklarla kaplandığı görülür. Bununla birlikte, özellikle kapı ve kule kısımlarında bazı devşirme parçaların da kullanıldığını, hatta bazı antik dönem yazıtlı parçaların da bu devşirme parçalar arasında bulunduğunu söyleyebiliriz. Kemerler ile duvarların bazı yerlerinde de kalın derzli tuğla örgünün kullanıldığı görülür.

Beyoluk

Balkanlar'dan gelen muhacirlerin yaşadığı köyün tarihi hakkında pek fazla bilgi yoktur. Köyün 19. yüzyılın sonlarında 39 hane 201 nüfustan oluştuğu görülür (Özdemir, 1998:74; Akkuş, 2010:79). Köy meydanındaki 1954 tarihli cami malzeme-teknik ve mimari özellikleri bakımından 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarını yansıtmaktadır. Söz konusu cami büyük deprem sonrası yenilenmiş olmalıdır. Köyde iki adet kitabeli çeşme bulunmaktadır. İlki, caminin hemen güneydoğusunda, köy yolu kenarında yer almaktadır (N 40°06.988′ / E 027°27.002′). Büyük oranda yenilen çeşme üzerindeki kitabeye göre İsmail oğlu Hacı Ahmed tarafından Hicri 1352 (M.1936) yılında yaptırılmıştır (Resim: 3). Diğer çeşme, bunun 65 m. kadar güneyindedir (N 40°06.983′ / E 027°27.050′). Kaba yonu taşla inşa edilen hazneli çeşmenin kitabesi aşındığı için okunamamaktadır (Resim: 4). Bir taş üzerine kazınan 1952 tarihi çeşmenin bu tarihte elden geçirildiğine işaret etmektedir. Köyün 300 m. kadar güneyindeki mezarlıkta amorf kara taşlar kullanılmış olup kitabeli taş bulunmaz.

Köy civarındaki eski yerleşim izlerinin bulunduğu söylenen (Akkuş, 2010:79), köyün yaklaşık 2,6 km. doğusundaki Fırınlık mevkii'ndeki çeşme çevresinde bazı eski duvar kalıntıları mevcuttur (N 40°07.122′ / E 027°28.809′). Aynı mevkiide, bunların 200 m. kadar doğusunda bir kuyu ile bunun çevresinde az sayıda Roma Dönemi'ne ait kiremit ve tuğla kırıklarına rastlanılmıştır (N 40°07.162′ / E 02°28.951′). Bunların dışında söz konusu mevkiiden köye doğru uzanan taş döşemeli eski bir yolun yer yer izleri görülebilmektedir.

Köyün yaklaşık 2 km. güneyinde yer alan ve tapu kayıtlarında "Gavur Şehri" olarak geçen Kocadüz mevkii'nde de (N 40°06.050′ / E 027°27.395′) antik dönemin izlerine rastlanılmaktadır. Dere kenarındaki düzlük alanda, kabaca kare şeklindeki bir yapının duvar kalıntıları mevcuttur. Hem kalıntılar arasında hem de çevresinde Roma Dönemi'ne ait yoğun miktarda

kiremit ve tuğla parçalarına rastlanılmaktadır. Yapı kalıntısının yanından geçen eski bir yolun varlığı da yer yer izlenebilmektedir. Söz konusu yapı kalıntısı da bu yolun güvenliğini sağlamak için Roma döneminde inşa edilen küçük bir kaleye (kalekol) ait olmalıdır. Çevrede, tunç çağına ait ok ucu ve çeşitli kesici aletler şeklinde çakmak taşlarına da rastlanılmıştır.

İncirli

Doksanüç Harbi sonrası Balkanlar'dan gelen muhacirler tarafından 1900'lerin başlarında kurulan (Özdemir, 1998:297; Akkuş, 2010:126) köyde herhangi bir kültür varlığına rastlanılmamıştır. 1992 tarihli caminin açılış beratında 1930 tarihi verilmekte olup söz konusu döneme ait bir özellik göstermez.

Yörükkeçidere

Eski bir Yörük köyü olan köye Doksanüç Harbi sonrası gelen muhacirler yerleşmiştir. 19. yüzyıl sonlarında köyün 11 hane ve 132 nüfustan oluştuğu görülmektedir (Özdemir, 1998:72; Akkuş, 2010:192-193). Köy merkezindeki cami 1931 tarihlidir. Cami üzerindeki kitabede tarih ile birlikte "Osman Ahmet" ismine de yer verilmiştir (Resim: 5). Birçok kez elden geçirildiği anlaşılan cami malzeme-teknik ve mimari bakımdan döneminin özelliklerini taşımaktadır. Caminin hemen karşısında bir çeşme bulunmaktadır. Tonozlu bir haznesi bulunan çeşme sıvalı ve karo seramik kaplıdır. Ön yüzündeki bir Bizans devşirmesi üzerine 20.10.1938 tarihi işlenmiş olup çeşme bu tarihte yapılmış olmalıdır. Köy içinde, kesme ve kaba yonu taşla inşa edilen hazneli bir çeşme daha bulunmaktadır (N 40°07.712′ / E 027°33.822′). Kitabesi bulunmayan çeşmenin tarihi bilinmemekle birlikte diğeriyle aynı dönemlere ait olmalıdır.

Köyün yaklaşık 880 m. kadar kuzeydoğusunda Kaynarca mevkii olarak bilinen yerdeki dere kenarında (N 40°08.112′ / E 027°34.297′), Erken Bizans Dönemine tarihlenen, kaya oyma bir kilise (şapel ?) kalıntısı bulunmaktadır (Özdemir, 1998:233; Yalçıklı, 2013:22; Belke, 2020:659). Yapının, kemerli iki bölmeli bir şapel ile buna bağlı çeşitli odalardan oluştuğu, duvarlarının bir zamanlar kırmızı ve siyah renk fresklerle süslendiği ve altında mezarların yer aldığı belirtilmektedir (Özdemir, 1998:233). Yerinde yapılan incelemede, yer yer çökmelerin meydana geldiği ve tahrip olduğu görülen yapıda, bahsi geçen fresk ve mezarlara ait bir ize rastlanılmamıştır (Resim: 6). Bununla birlikte, kaya oyma kilisenin bulunduğu ve bugün tamamen bitki örtüsü ile kaplı vadi boyunca yapılan gözlemlerde, çok sayıda kaçak kazı çukuru ile bunların bazılarında yoğun mimari döküntülerin varlığı tespit edilmiştir (N 40°08.134′ / E 027°34.309′). Bu kaçak kazı çukurlarının birinde ortaya çıkan duvarlar da malzeme ve teknik olarak Bizans Dönemini yansıtmaktadır (Koçyiğit, 2021:179).

Dumanalan

Doksanüç Harbi sonrası Filibe'den gelen muhacirler tarafından 1900'lerde kurulmuştur (Özdemir, 1998:272; Akkuş, 2010:102-103). Yapılan incelemede ortaçağ ve sonrasına ait

herhangi bir kültür varlığına rastlanılmamakla birlikte, köy merkezindeki 1954 tarihli cami yığma taş duvarları ve içten kemerli pencereleri ile geleneksel mimariyi yansıtır.

Şaroluk

Muhacir köyü olup Doksanüç Harbi sonrası Bulgaristan'ın Razgrad Kasabası'ndan gelenler tarafından kurulmuştur. Salnamelere göre 1898 yılında 25 hane ve 310 nüfusludur (Özdemir, 1998:323; Akkuş, 2010:176). Yapılan araştırmada, köy mezarlığındaki (N 40°08.879′ / E 027°29.537′) bir adet kitabeli mezar taşından başka bir esere rastlanılmamıştır (Resim: 7). Hasan Ağa mahdumu İsmail Ağa'ya ait olduğu anlaşılan mezar taşı Hicri 1328 (M.1910) yılına aittir.

Geyikli

Eski adı "Çakıroba" olan köyün arşiv kayıtlarına göre 19. yüzyılın ortalarında kurulan bir Yörük köyü olduğu ve yüzyılın sonlarında 29 hane ve 117 nüfustan oluştuğu anlaşılmaktadır (bkz., Akkuş, 2010:109-110). Köyün camisi yeni olup tescil kaydı (BKTVKK, 29.05.1990 tarih ve 1139 sayılı karar) bulunan eski camiden bir iz yoktur. Köyün yaklaşık 500 m. batısında, yol kenarındaki mezarlıkta herhangi bir kitabeli taşa rastlanılmadığı gibi, köyün kurucularından Çakıroğullarına ait olduğu söylenen (Akkuş, 2010:109) mezarlardan da bir iz kalmamıştır. Mezarlığın 200 m. kadar güneydoğusunda ise "Üzümlü Tepe" denilen bir Tümülüs yer almaktadır (N 40°10.387′ / E 027°28.775′).

Köylülerin Dedelik Tepe mevkii'ndeki "Han Yeri" dedikleri yerde (N 40°10.102′ / E 027°27.833′) eskiden bulunduğunu ifade ettikleri yapı kalıntısından bir iz yoktur. Ancak, yerinde bulunan kulübe ve bahçenin yanında istiflenen taşlar ile bunlar arsındaki tuğla ve kiremit parçaları söz konusu yapı kalıntısına ait olabilir.

Tahtalı

Kuruluşu 19. yüzyılın ortalarına dayandırılan Yörük köyü olup eskiden Rumların yaşadığı ifade edilmektedir (Özdemir, 1998:324; Akkuş, 2010:178). Köyde, ortaçağ ve sonrasına ait herhangi bir kültür varlığına rastlanılmamıştır. Ancak, köyün 650 m. kadar güneybatısında, "Kıraç mevkii" denilen yerde (N 40°08.796′ / E 027°24.005′) Roma Dönemi'ne ait seramik, kiremit ve tuğla parçaları ile bazı demir cüruflarına rastlanılmıştır.

Tuzakçı

Köy daha önce de araştırılmış ve iki camisi ile mezarlık ve bir köprü incelenmişti (bkz., Dündar vd., 2022:262). Bu yılki araştırmada köyün 2 km. kadar doğusundaki (N 40°09.050′ / E 027°41.632′) bir diğer köprü incelenmiştir. Halk arasında "Kemer Köprü" olarak bilinen ve Roma Dönemi'ne tarihlenen köprü (Özdemir, 1998:35) tek kemer gözlüdür (Resim: 8). Kemeri oluşturan taşlar ile birlikte, dikine tuğla kullanımından dolayı tıpkı Güvercinlik Köprüsü gibi bir Geç Roma yapısı olduğu, fakat Komnenoslar döneminde esaslı bir onarım

geçirdiği anlaşılmaktadır. Dere yatağının değişmesi sonucu, bugün tarlalar arasında kalmış olan köprünün Kyzikos ya da Lopadion'dan Artamea'ya ulaşan yolun parçası olduğu sanılmaktadır (Koçyiğit, 2021:178).

Körpeağaç

Önceki yıllarda da araştırma yaptığımız köyde (Dündar vd. 2022:263), edinilen bilgiler doğrultusunda (Yalçıklı, 2012:218), köyün 900 m. kadar kuzeyindeki "Köy Sırtı" denilen yerde (N 40°14.679′ / E 027°40.348′) bir inceleme yapılmış, çok seyrek de olsa bazı seramik ve kiremit parçalarının varlığı gözlemlenmiştir. Verilere göre, net olmamakla birlikte bir Roma çiftliğinin varlığında söz edilebilir.

Köylülerden alınan bilgi doğrultusunda "Halkalı Mevkii" denilen yerde de (N 40°13.296′ / E 027°38.868′) bir arazi taraması yapılmıştır. Çeltik ve mısır tarlaları ile çevrili geniş bir alan üzerinde yapılan incelemede, önemli bazı yapı kalıntılarına ait olabilecek büyük boy kesme taş bloklar, yoğun miktarda tuğla ve çatı kiremitleri yanında irili ufaklı seramik parçaları da tespit edilmiştir (Resim: 9). Tespit edilen bu seramikler arasında, özellikle kırmızı astarlı Geç Roma ve kazıma tekniğindeki Orta Bizans Dönemi seramiklerinin bulunması bölgenin Geç Roma ve Bizans dönemlerine ilişkin bir iskânın varlığına işaret etmektedir (Koçyiğit, 2021:175). Kalıntıların, özellikle "kilise yeri" ve "çeşme yeri" denilen yerlerde yoğunluk kazandığı görülmektedir.

Taştepe

Tarafımızdan daha önce de araştırılan köyde (Dündar vd., 2022:263), bir çalışmada geçen bilgiler doğrultusunda (Yalçıklı, 2012:218) köyün yaklaşık 700 m. güneybatısında, Gönen-Bandırma yolu üzerindeki Yolboyu mevkii'nde (40°10.407′ / E 027°42.589′) incelemeler yapılmıştır. Yapılan incelemede orta yoğunlukta Roma, Bizans ve Geç Osmanlı diyebileceğimiz dönemlere ait seramik parçaları ile çeşitli yapılara ait olabilecek taş ve tuğlalara rastlanılmıştır. Söz konusu buluntular, Roma'dan Osmanlı'ya uzanan küçük bir yerleşimi işaret etmektedir.

Çalıoba

Köye önceki dönemde de gidilmiş ve bir çeşme ile mezarlık tespit edilmişti (Dündar vd., 2022:263). Bu yıl ise Gölcük mevkii'ndeki meralıkta (N 40°09.571′ / E 027°43.202′) incelemeler yapılmış ve dönemi tam olarak belirlenmemekle birlikte ortaçağa ait olması muhtemel bazı seramik parçaları ile az sayıda taş ve tuğla gibi yapı malzemelerine rastlanılmıştır.

Köteyli

Köyde yapılan 2019 yılındaki araştırma sırasında incelenen (bkz., Dündar vd., 2022:264) Akçeşme civarındaki Örenler Mevkii (N 40°10.445′ / E 027°44.345′) bu yıl daha kapsamlı olarak yeniden taranmıştır. Yapılan incelemede geniş bir yüzeye yayılan yoğun miktardaki

tuğla parçaları ile Geç Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen bazı seramik kırıklarının varlığı görülmüştür (Koçyiğit, 2021:181). Bunlar her ne kadar buradaki olası iskâna dair kesin bilgiler sunmasalar da yine aynı çevrede bulunan dibek taşı ve şarap presleri gibi tarımsal üretime yönelik ögelerin varlığı, burada kırsal bir Bizans yerleşimi olabileceğini düşündürmektedir.

Büyüksoğuklar

Daha önce de incelenen köye (bkz., Dündar vd., 2022:265), bir yayında geçmekle birlikte (Tüfekçioğlu, 2003:262263) bulamadığımız çeşmeyi araştırmak için tekrar gidilmiştir. "Solak Çeşme" olarak adlandırılan ve üzerindeki kitabeye göre Hüseyin Ağa'nın zevcesi Zekiye Hanım tarafından H.1312 (M.1894) yaptırıldığı belirtilen (Tüfekçioğlu, 2003:263) söz konusu çeşmenin yakın zamandaki yol genişletme çalışmaları sırasında tamamen yıkıldığı ve herhangi bir izinin kalmadığı tespit edilmiştir. Köylülerin verdiği bilgiler doğrultusunda, daha önce incelenen Kapaklı Çeşme'nin yanındaki zeytinlikte de (N 40°12.214′ / E 027°49.757′) bir araştırma yapılmış ve burada Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait seramik ve kiremit kırıklarına rastlanılmıştır. Bunların dışında, köyün yaklaşık 3,2 km. güneydoğusundaki (N 40°11.453′ / E 027°51.528′) "Taş Köprü" olarak bilinen köprü de incelenmiştir. Bandırma'nın Simavlı Köyü sınırında, Bandırma-Gönen arasındaki eski Dekovil yolu hattı üzerinde yer aldığı anlaşılan köprü betonarme olarak yenilenmiş olmakla birlikte eski yola ait taş döşemeler iki tarafta da izlenebilmektedir.

Ilıcak

Tarafımızdan yapılan 2019 yılındaki araştırma sırasında köyün camisi ve mezarlığı ile birlikte Bademaltı mevkii incelenmiş, burada antik dönemlere ait yerleşim izleri ve mezarlıklara rastlanılmıştı (bkz. Dündar vd., 2022:264). Bu yıl da köylülerden alınan bilgiler doğrultusunda, söz konusu mevkiinin yaklaşık 1 km. doğusundaki "Roma Çeşmesi" denilen çeşme ve civarı (N 40°10.940′ / E 027°48.380′) incelenmiştir. Geçmişi muhtemelen Geç Roma Dönemi'ne kadar uzanan çeşmenin çevresinde yapılan taramada yoğun miktarda Roma ve Bizans dönemlerine ait seramik ve kiremit kırıkları ile yapı taşlarına rastlanılmıştır (Resim 10). Özellikle çeşme ve çevresinde yoğunlaşan bu veriler geçmişi söz konusu dönemlere dayanan eski bir yerleşime işaret etmektedir.

Kalfaköy

Daha önce de araştırılan köye (bkz, Dündar vd. 2022:265) gözden kaçan tescilli bir çeşmenin (BKVKBK'nun 24.01.2018 tarih ve 157 sayılı kararı) durumunu tespit için yeniden gidilmiş ve söz konusu çeşme yerinde incelenmiştir. Köyün yaklaşık 500 m. kadar kuzeybatısında, eski Gönen-Manyas yolunun 30 m. kuzeyinde yer alan çeşme (N 40°06.556′ / E 027°43.547′) moloz taşla inşa edilmiş olup sıvalıdır. Kitabesi bulunmayan yarım daire kemer nişli çeşmenin geç döneme, 19. yüzyıl sonları veya 20. yüzyıl başlarına ait olduğu tahmin edilmektedir.

Korudeğirmen

Daha önce ziyaret edilen ve herhangi bir kültür varlığına rastlanılmayan köye, ortaçağ izleri bulunduğu belirtilen (Yalçıklı, 2012:218) Dedebayırı Tepesi'ni araştırmak için tekrar gidilmiştir. Köyün 700 m. kadar güneydoğusunda yer alan (N 40°05.389′ / E 027°41.835′) söz konusu tepede yapılan incelemede bazı duvar izleri ile tuğla ve kiremit kırıklarına rastlanılmıştır. Bunlar bir yerleşime işaret etmekle birlikte dönem belirtecek bir veriye ulaşılamamıştır. Bir araştırmada ise bu kalıntıların, geçmişi 15. yüzyıla kadar uzanan eski Fadıllu Köyü'ne ait olabileceği de ifade edilmektedir (Akkuş, 2010:146).

Çobanhamidiye

Dana önce ziyaret edilen ve cami, çeşme ve mezarlığı incelenen köye (Dündar vd., 2022:267), yayınlarda geçen (Özdemir, 1998:234; Akkuş, 2010:100) kaleyi incelemek için tekrar gidilmiştir. Köyün yaklaşık 2,6 km. kadar güneyinde, Çobanhamidiye-Kocapınar yolu üzerindeki ormanlık tepede yer alan (N 40°00.156′ / E 027°43.451′) kalenin sur duvarlarının yıkıntıları izlenebilmektedir. Tepeyi kuşatan duvarların yığma moloz taş şeklinde harçsız olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapılan taramada dönem verecek herhangi buluntuya rastlanılmamakla birlikte, kullanılan malzeme ve tekniğine bakılarak Demir Çağ'a ait olduğu söylenebilir.

Ilıcaoba

Önceki dönem araştırmasında hava şartları nedeniyle gidilemeyen Kaletepe'deki Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen kaleye (Yalçıklı, 2013:22) gidilerek gerekli incelemeler yapılmıştır. Köyün yaklaşık 2,4 km. güneybatısında, Aisepos vadisindeki hâkim bir tepe üzerinde yer alan (N 40°00.882′ / E 027°31.921′) kaleden günümüze tepeyi saran surların bir kısmı ulaşabilmiştir (Resim: 11). İçerisinde sarnıç ile bazı yapı kalıntıları bulunan kalede doğrudan tarihlemeye yardımcı herhangi bir buluntu ya da izle karşılaşılmamıştır. Ancak, ayakta kalmayı başaran yapılara ait duvarların, içinde bol miktarda seramik-tuğla kırıkları yer alan bir kireç harcı ile moloz taşların birkaç sıra tuğla ile ahşap hatıllar kullanılarak inşa edildikleri tespit edilmiştir. Kullanılan malzeme ve teknik özellikler, Alacaoluk Kalesi'nde olduğu gibi, daha çok Bizans İmparatorluğu'nun Komnenoslar dönemine özgü olup bu kale de aynı dönemlerde inşa edilmiş olmalıdır (Koçyiğit, 2021:185).

Karaağaçalan

Önceki dönemde araştırılan ve herhangi bir kültür varlığına rastlanılmayan köye, bir yayında geçen (Akkuş, 2010:132) Tepeören Mevkii'ndeki eski yerleşim yeri incelenmek üzere bu yıl tekrar gidilmiş, söz konusu mevkiide yapılan araştırmada ise buna dair herhangi bir ize rastlanılmamıştır.

Balcı

Daha önce de gidilen ve camisi ile mezarlığı incelenen köye (bkz., Dündar vd., 2022:268), ortaçağa tarihlenen Çardak Tepe (Yalçıklı, 2012:218) ile "Eski Köy Yeri" olduğu belirtilen (Akkuş, 2010:74) yerler incelenmek için bu yıl tekrar gidilmiştir. Köyün yaklaşık 1,7 km. kuzeydoğusundaki Çardak Tepe'de (N 40°03.659′ / E 027°36.659′) yapılan incelemelerde bazı tuğla ve kiremit kırıkları ile sırsız seramik parçalarına rastlanılmıştır. Köylüler, eski Rum Köyü'nün bulunduğunu söyledikleri "Kilise Yeri" olarak bilinen yerde bazı sütunların çıktığını da ifade etmektedirler. Yapılan incelemede, tarihleme için yeterli veriye ulaşılamamakla birlikte ortaçağ ve sonrasına ait bir yerleşimden söz edilebilir. Buranın 760 m. kadar güneyindeki eski köy yerinde (N 40°03.264′ / E 027°36.480′) yapılan incelemede ise birkaç seramik parçasından başka bir buluntuya rastlanılmadı. Bunlar arasındaki sırlı olan bir seramik parçası Geç Osmanlı dönemini işaret etmektedir. Köylüler, günümüzde tarla olan alanda eskiden daha yoğun şekilde seramik ve kiremit parçaları ile taşların bulunduğunu ve burasının köyün ilk yerleşim yeri olduğunu ifade etmektedirler.

Dereköy

Tarafımızdan önceki dönemde araştırılan köye (bkz. Dündar vd. 2022:270), "Asar Kale" olarak bilinen ve antik dönemlere tarihlendirilen yapının (Körpe, 2019a:8-9; Belke, 2020:427) ortaçağ ve sonrasına yönelik durumunu araştırmak için tekrar gidilmiştir. Köyün yaklaşık 450 m. kadar güneyinde Koca Dere (Keçidere) vadisine bakan yüksek bir tepe üzerindeki (N 40°09.816′ / E 027°35.364′) kalenin ancak duvar kalıntıları izlenebilmektedir. Antik dönemden bu yana vadi üzerinde önemli bir askeri üs olduğu anlaşılan kalede (ya da karakol) yapılan incelemede Arkaik dönemden Geç Roma Dönemi'ne kadarki uzunca bir döneme işaret eden seramik parçaları tespit edilmiş olsa da Bizans Dönemi ve sonrasına ilişkin net bir veriye ulaşılamamıştır (Koçyiğit, 2021:178). Kalenin yaklaşık 450 m. kuzeybatısındaki "Kızıltepe" denilen yerde (N 40°09.884′ / E 027°35.036′) yapılan kaçak kazı sırasında açılan çukurda da yoğun miktarda Roma Dönemi'ne ait tuğla, kiremit ve seramik kırıklarının varlığı gözlenmiştir.

Köyün 2,3 km. kadar kuzey batısında yer alan (N 40°10.619′ / E 027°33.919′) ve halkın "Zelya Kasabası" dedikleri Frenk Koru mevkii'nde (Akkuş, 2010:119; Yalçıklı, 2013:23) yapılan incelemelerde Roma Dönemi'ne ait seramik, tuğla ve kiremit parçaları ile bazı yapı taşlarına rastlanılmış, Bizans Dönemine ait ise bir veriye ulaşılamamıştır. Eski bir yerleşim yeri olduğu anlaşılan ve toplumsal hafızada "Zelya Kasabası" olarak yer eden yerin Antik Zeleia kenti ile ilişkisinin belirlenebilmesi için daha kapsamlı bir çalışma yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte, Sarıköy'deki Üvecik Tepe (Hasluck, 1910:101-103; Leaf, 1923:57; Hansen, 2004:995) ile Bostancı'daki Höyük Tepe (Rose vd. 2007:113; Körpe, 2019b:121) de Antik Zeleia alarak gösterilen yerler arasındadır.

Hafızhüseyinbey

Eski adı "Elbislik" olan bu Rum köyü geçen dönem de araştırılmış olmakla birlikte (bkz., Dündar vd., 2022:270), Rumlardan kaldığı ifade edilen su değirmenleri ile eski yerleşim yeri olduğu belirtilen Kurna mevkii (Özdemir, 1998:319; Akkuş, 2010:119) araştırılmak üzere bu yıl tekrar gidilmiştir. Araştırma sırasında köy içindeki ayazma ve hemen yanındaki eski kilise yeri (N 40°10.487′ / E 027°31.884′) denilen yer de incelenmiştir. Eski kilisenin izleri belli belirsiz izlenebilmektedir. Söz konusu izler bir yayında bahsi geçen (Hasluck, 1910:105) St. Michael manastırına ait olmalıdır. Manastırla ilişkili olması muhtemel ayazma olarak kullanıldığı sanılan yapının ise ne zaman inşa edildiğine dair bir veri yoktur. Yukarıda bahsi geçen Rum değirmenlerinden köy içindekinin (N 40°10.643′ / E 027°31.890′) sadece bazı duvarları kalmıştır. Köyün 1,2 km. kadar kuzeybatısında (N 40°10.974′ / E 027°31.141′) dere kenarında yer alan diğer değirmeninin de duvar kalıntıları ile su kanalı mevcuttur.

Köyün yaklaşık 3 km. kadar doğusundaki Kurna mevkii'nde (N 40°10.698′ / E 027°33.407′) yapılan arazi taramasında (Resim: 12), Roma dönemi ile birlikte Orta Bizans döneme tarihlenebilecek olan bazı beyaz hamurlu parçaların ve Geç Bizans Dönemine ait kazı tekniğiyle bezenmiş sırlı seramiklerin varlığı gözlenmiştir (Koçyiğit, 2022:176). Bunlarla birlikte varlığı gözlenen yoğun miktardaki tuğla ve kiremit kırıkları ile bazı duvar kalıntıları bölgede eski bir yerleşim varlığına işaret etmektedir.

Ayvalıdere

Önceki dönemde de ziyaret edilen ve camisi ile iki mezarlığı incelenen köye (bkz., Dündar vd., 2022:263), ortaçağ verilerinin bulunduğu belirtilen (Yalçıklı, 2012:218) Köy Merası (N 40°13.948′ / E 027°38.794′) incelenmek için bu yıl tekrar gidilmiştir. Söz konusu yerde yapılan incelemede eski yerleşime ait olabilecek büyük boy yapı taşları ile belli belirsiz duvar izleri ve Roma Dönemi'ne ait az sayıda seramik parçalarının varlığı gözlenmiş, ancak Ortaçağ ve sonrasına ait bir veriye rastlanılmamıştır.

Ulukır

Tarafımızdan 2019 yılında yapılan araştırma sırasında gidilen ve camisi ile mezarlığı incelenen köyün (bkz. Dündar vd. 2022:263) sınırları içindeki "Güvercinlik Köprüsü"nü incelemek için bu yıl tekrar gidilmiştir. Gönen çayı üzerinde (Aisepos), Kyzikos'tan Lampsakos'a uzanan tarihi yol hattında yer alan köprü Hasluck tarafından görsel ve çizimleriyle birlikte kapsamlı olarak ele alınıp yayınlanmıştır (bkz. Hasluck, 1906:184-189; Hasluck, 1910:127-130). Günümüzde oldukça yıkık ve harap vaziyetteki köprü 150 m.'yi aşan uzunluğu ve 5,50 m. genişliğindeki boyutlarıyla bölgedeki en önemli yapıların birini teşkil etmektedir (Resim: 13). Genellikle Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen köprünün, mevcut ayak ve kemerlerinde kullanılan malzeme ve taş-tuğla işçiliği göz önüne alındığında iki farklı evrede inşa edildiği, zaman içerisinde onarımlar geçirerek kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, köprü yakın bir zaman önce bölgede bulunan ve imparator Constantine ve Licinius'un hükümdarlık

dönemine ait olduğu anlaşılan M.S. 314 yılından kalma bir yazıtla ilişkilendirildiğinde, İmparator I. Constantine döneminde inşa edilmiştir denilebilir (Rose-Körpe, 2008:108; Belke, 2020:382). Bununla birlikte, malzeme ve teknik bakımdan dikkatlice analiz edildiğinde köprünün ayakları ve temellerinin Geç Roma Dönemi'ne ait olduğu, kemerler ve üst yapısı dahil büyük bir kısmının ise Komnenoslar ya da Laskarisler zamanında elden geçirildiği anlaşılmaktadır (Koçyiğit, 2021:172-173). Evliya Çelebi'nin de Sultan IV. Murad'la Gönen'den Biga'ya giderken (1658) üzerinden geçtikleri köprüden "Murad Han yapısı" olarak bahsetmesi (Tüfekçioğlu, 2003:260), köprünün bu tarihte sağlam olduğunu ve Osmanlı döneminde de esaslı bir onarım geçirdiğini göstermektedir. Bahsi geçen Murad Han'ın da aynı yolun devamı niteliğindeki Koca Çay (Granikos) üzerinde yer alan Akköprü'yü yaptıran Sultan II. Murad (Uysal, 2015:290) olması muhtemel olup Güvercinlik Köprüsü de onun döneminde (1421-1451) onarılarak kullanıma açılmış olmalıdır.

Araştırma sırasında, köprünün batı yakasındaki çeltik tarlası ve cevizlik olarak kullanılan geniş arazide (N 40°16.097′ / E 027°36.071′ , N 40°16.039′ / E 027°36.106′) bol miktarda tuğla ve çatı kiremidi parçaları yanında bazı seramiklerin varlığıda gözlenmiştir. Sırlı seramikler arasında, 12.-13. yüzyıllara tarihlenen, kazıma tekniğinde iç içe geçmiş konsantrik daireler ile bezeli parçalar da bulunmaktadır (Resim 13). Söz konusu veriler, muhtemelen köprünün güvenliği için birtakım uygulamaların gerçekleştirildiği, buradaki küçük bir Bizans yerleşiminin varlığına işaret etmektedir (Koçyiğit, 2021:174).

Gebeçınar

Daha önce de araştırılan ve kitabeli mezar taşlarının tespit edildiği köyde (bkz., Dündar vd., 2022:263), köylülerin verdiği bilgiler doğrultusunda, köyün yaklaşık 450 m. güneybatısında, köy yolu üzerindeki zeytinlik alanda (N 40°15.545′ / E 027°38.021′) incelemeler yapılmıştır. Yapılan incelemede bazı yapı taşı kalıntıları ile tuğla, kiremit ve seramik parçalarına rastlanılmıştır. Buradaki bir yerleşime işaret eden buluntular arasındaki tek renk sırlı seramikler Geç Osmanlı dönemini yansıtmaktadır.

Çifteçeşmeler

2019 yılındaki araştırmalar sırasında herhangi bir esere rastlanılmayan köye, elde edilen bilgiler doğrultusunda Akyar ve Tahirova mevkiileri incelemek için bu yıl tekrar gidilmiştir. Köyün yaklaşık 950 m. kadar doğusunda bulunan Akyar mevkii'ndeki, Aisepos nehrini besleyen derelerden birinin yanı başındaki taşlık ve tepelik alanda (N 40°16.330′ / E 027°33.817′) yapılan incelemede Geç Roma ve Orta Bizans dönemlerine ait bazı seramik parçaları tespit edilmiş olup tepe üzerinde olası bir iskana ait olabilecek yoğun tuğla ve kiremit parçalarının varlığı gözlemlenmiştir.

Gönen Çayı'nın (Aisepos) Marmara denizine döküldüğü yerin batısında, karayolu ile deniz arasındaki alüvyon düzlükte yer alan ve Bizans Dönemine ait temel ve mezar kalıntılarının bulunduğu söylenen (Akkuş, 1010:97) Tahir Ova mevkii, günümüzde tamamen meyve

bahçeliği olup yerinde yapılan incelemede herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak, buradaki tarımsal faaliyetler sırasında çıktığı söylenen, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen çeşitli plastik ögeler, aralarında yazıt ve heykel kaidelerinin de bulunduğu çok sayıda mimari parça ve plastik eser Tahir Ova Tarım İşletmesi'nde sergilenmektedir (Resim: 14). Bu eserler arasında Erken Bizans döneme ait olabilecek ion-impost tipi başlıkla birlikte, attika tipi sütun kaidesi, korkuluk payesi, çifte sütun, postament, sütunceler ve çeşitli türden eserlerin bulunduğu da görülmektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında, söz konusu mevkiide, geçmişi antik dönemlere kadar uzanan önemli bir yerleşimin varlığından söz edilebilir.

KAYNAKÇA

Akkuş, T. (2010). *Gönen ve Köyleri Tarihçesi*. İstanbul: MTV Yayıncılık.

Belke, K. (2020). *Tabula Imperii Byzantini 13, Bithynien und Hellespont*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Dündar, M., Acıoğlu, Y. ve Koçyiğit, O. (2022). Ortaçağ'dan Günümüze Balıkesir İli Yüzey Araştırmaları 2019 Yılı Çalışmaları. *2019 / 2020 Yılı Yüzey Araştırmaları*, Cilt: 2, 259-278. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Foss, C. ve Winfield D. (1986). *Byzantine Fortifications: An Introduction*. Pretoria: Sigma Press.

Hansen, M. H. and Nielsen, T. H. (2004). *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. New York: Oxford University Press.

Hasluck, F. W. (1906). A Roman Bridge on the Aesepus. *The Annual at British School at Athens*, 12: 184-189.

Hasluck, F. W. (1910). *Cyzicus*. Cambridge: Cambridge University Press.

Koçyiğit, O. (2021). Aşağı Aisepos Vadisi'nde (Gönen) Bizans Dönemi Kültür Varlıkları. *Lycus Dergisi*, 4:163-192.

Körpe, R. (2019a). Gönen Civarında Kraliçe Laodike'ye Nafaka Olarak Verilen Arazi. *2. Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (17-19 Eylül 2019)- Tam Metin Bildiri Kitabı*, Cilt: I, 2-14. Bandırma: Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Yayınları.

Körpe, R. (2019b). Granikos Savaşında Pers Ordusunun Harekat Merkezi: Zeleia Antik Kenti ve Lokalizasyonu. *2. Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (17-19 Eylül 2019)- Tam Metin Bildiri Kitabı,* Cilt: I, 116-124. Bandırma: Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Yayınları.

Leaf, W. (1923). *Strabo on The Troad*. London: Cambridge University Press.

Özdemir, Z. (1998). *Kaplıcalar Şehri Gönen*. Ankara: Gönen Belediyesi.

Rose, C. B. vd. (2007). Granicus River Valley Survey Projet, 2004-2005. *Studia Troica*,

17: 79-164.

Rose, C. B. ve Körpe, R. (2008). The Granicus River Valley Survey Projet, 2006. *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 2. Cilt, 103-116. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Rose, C. B. ve Körpe, R. (2009). The Granicus River Valley Survey Projet, 2007. *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 2. Cilt, 343-356. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ross, C. B. (2013). *The Archaeology of Greek and Roman Troy*. Cambridge: Cambridge University Press.

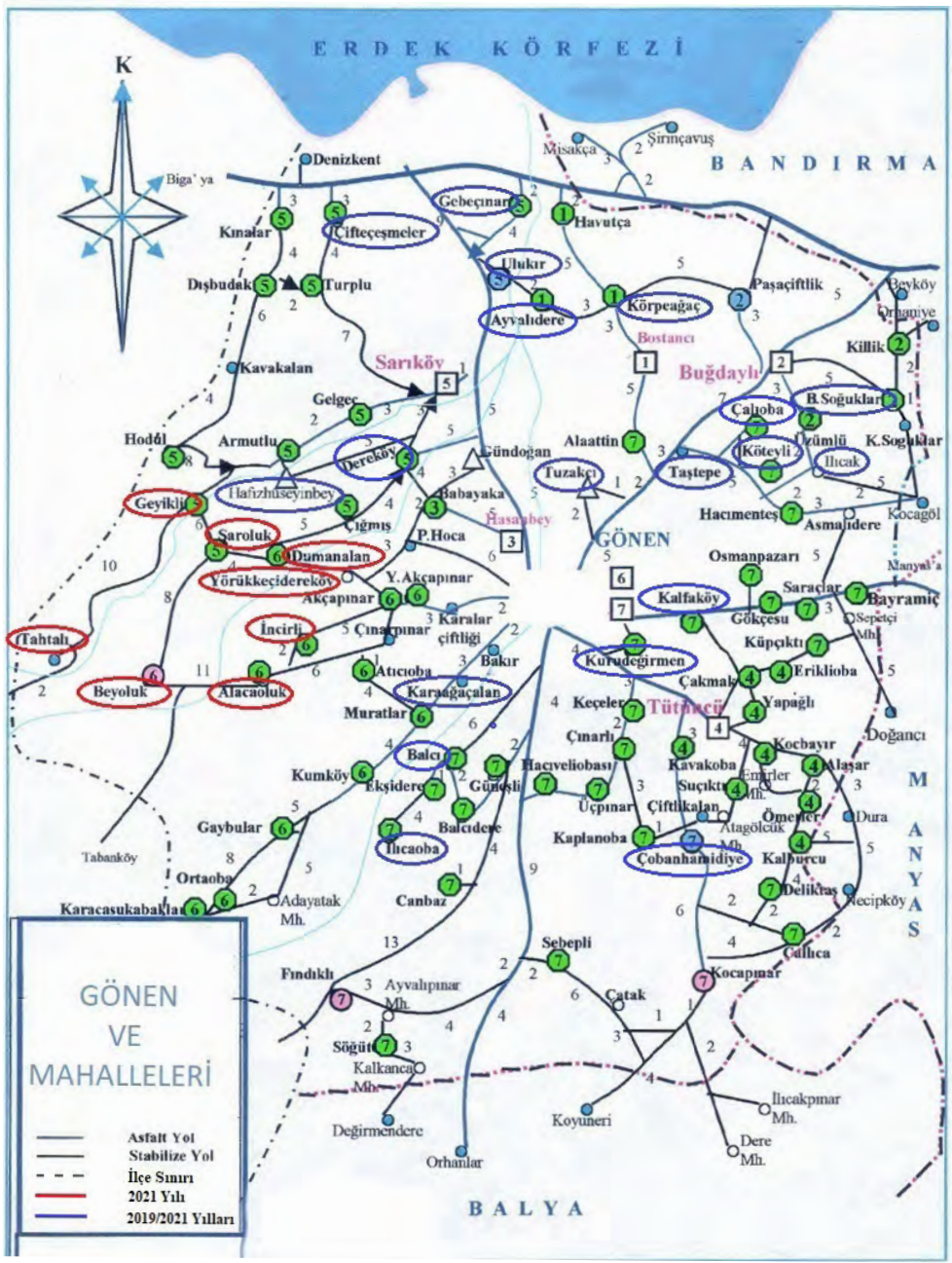
Tüfekçioğlu, A. (2003). Gönen ve Köylerindeki Mimâri Eserlerden Kalan İzler. *Ekev Akademi Dergisi*, 7/14: 253-271.

Uysal, A. O. (2015). Çanakkale İli Lapseki, Biga, Çan, Bayramiç, Ayvacık ve Ezine İlçeleri Türk Dönemi Yüzey Araştırması 2013 Yılı Çalışmaları. *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1, 283-300. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Wiegand, T. (1904). Reisen in Mysien, *Extrait des Athen. Mitteilungen*, 254-339. Athen.

Yalçıklı, D. (2012). Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2009-2010). *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 1. Cilt, 209-229. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Yalçıklı, D. (2013). Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2011). *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 1. Cilt, 19-30. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Harita: 2021 yılında araştırma yapılan yerlerin gösterildiği Gönen bölge haritası.

Resim 1: Alacaoluk, Kestane Çeşmesi.

Resim 2: Alacaoluk Kalesi.

Resim 3: Beyoluk, Hacı Ahmed Çeşmesi.

Resim 4: Beyoluk, kitabeli çeşme.

Resim 5: Yörükkeçidere, cami.

Resim 6: Yörükkeçidere, Kilise (Şapel ?)

Resim 7: Şaroluk, Hasan Ağa mahdumu İsmail Ağa'ya ait mezar taşı (Hicri 1328).

Resim 8: Tuzakçı, Kemer Köprü.

Resim 9: Körpeağaç, Halkalı Mevkii.

Resim 10: Ilıcak, çeşme ve çevresi.

Resim 11: Ilıcaoba, kale.

Resim 12: Hafızhüseyinbey, Kurna Mevkii.

Resim 13: Ulukır, Güvercinlik Köprüsü ve çevresi.

Resim 14: Çifteçeşmeler, Tahirova çiftlik merkezinde sergilenen Bizans mimari ögeleri.

ESKİŞEHİR İLİ TARİH ÖNCESİ ARKEOLOJİSİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (IV), 2021

Gizem KARTAL*

Metin KARTAL

GİRİŞ

Araştırmamız, 2021 yılı itibarıyla 28.06.2021 ve 09.07.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Heyet üyelerimiz Başkan Prof. Dr. Metin Kartal ile Doç. Dr. Gizem Kartal'dan oluşmuştur Araştırma ekibimizin T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Bakanlık Yetkili Uzmanı Anadolu Medeniyetleri Müzesi uzmanı Sayın Sinan Durmuş[1] olmuştur.

2018 yılında aynı çalışma projesi kapsamında tespit etmiş olduğumuz ve Eskişehir il merkezinden Alpu'ya doğru giderken Odunpazarı İlçesi sınırlarında kalan Sevinç-Ağapınar mahalleleri doğrultusunda yolun sağındaki yamaçlarda Paleolitik Çağ yontma taş işlik atölyeleri tespit edilmişti (Kartal ve diğ. 2020). Tüm bu alana 10 no'lu buluntu alanı ismini vermiştik. Bu alan içerisinde de birbirlerinden bağımsız 6 farklı buluntu yeri daha tespit edilmişti. Ekipçe 2019 yılı içinde bu yontma taş atölye/işlik alanlarından A ve C atölyelerinde sistematik yüzey araştırmasını yapılmıştı (Kartal ve diğ. 2022). Daha önceki yayınlarımızda da belirtmiş olduğumuz üzere söz konusu bu alanda A'dan F'ye kadar isimlendirilmiş 6 farklı ancak birbirleriyle arkeolojik açıdan ilintili işlik yerleri vardı (Kartal ve diğ. 2020; Kartal ve diğ. 2022). A alanında A1, A4, A5 ve A8 plakarelerinde, C alanında ise C1 plankaresi olmak üzere 5 plankarede (her birisi 5x5 metre) çalışılmıştı (Kartal ve diğ. 2022). Nitekim bu yıl çalışma süresince bunlardan 10.6 no'lu atölyeler dediğimiz ve Sevinç Mahallesi'nin kuzeydoğusunda yer alan yamaçlarda her bir atölyede bir plankare olmak üzere B1, D1, E1 ve F1 (her biri 5x5 metre) plankarelerinde sistematik yüzey taramaları gerçekleştirilmiştir (Resim 1).

2021 yılı itibarıyla toplamda 3 temel alanda çalışılmıştır. Birincisi Sevinç Mahallesi'ndeki 10.6 no'lu atölyeler, ikincisi Sevinç Mahallesi'nin doğusundaki İnkayacık Sırtı buluntu alanları ve son olarak Sinekliyatak mevkii atölyeleridir.

* Doç. Dr. Gizem Kartal, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE, gkartal@ankara.edu.tr
Prof. Dr. Metin Kartal, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE, kartalm@ankara.edu.tr

1 Sayın Sinan Durmuş'a özverili çalışmalarından dolayı çok teşekkür ediyoruz. Kendisi tüm bilimsel çalışma faaliyetlerimizin içinde olmuş büyük yardımları dokunmuştur.

10.6 no'lu alan içinde yer alan atölyeler

B Alanı (B1 Plankaresinin bulunduğu alan)

ATÖLYE MERKEZİ: N: 39°47.052' E: 030°42.566' Yükselti: 826 metre			
KUZEY SINIRI N: 39°47.064' E: 030°42.565' Yükselti: 827 metre	GÜNEY SINIRI N: 39°47.046' E: 030°42.557' Yükselti: 826 metre	DOĞU SINIRI N: 39°47.054' E: 030°42.584' Yükselti: 828 metre	BATI SINIRI N: 39°47.057' E: 030°42.550' Yükselti: 825 metre

Burası A alanının yaklaşık 320 metre doğu-güneydoğusunda yer alan bir başka taş yontma işlik yeridir. Burada da işlik alanı içinde yer alan ve ana toprağa gömülü kalsedon çakmaktaşı hammadde tespit edilmiştir. Hammadde bloklarının çevresinde yüzlerce ve hatta binlerce yontma taş buluntu yer almaktadır. Bunların içinde çok az sayıda yontma taş alet bulunmaktadır. Yontma taş buluntuların geneli yonga ve çekirdeklerden ibaret olan yontma artıklarıdırlar. Yer yer çok karakteristik olan levallois çekirdek ve yonga örneklerine tesadüf edilmektedir. B işlik alanının hemen güneyi oldukça dik bir kuru dere yatağı yamacındadır. Bu nedenle bu kuru dere kısmına B alanının birçok yontma taş öğesi erozyonla yuvarlanmış ve onlarca metre sürüklenmiştir. B alanının bulunduğu hafif eğimli kısım ise *in situ* pozisyonunu korumuştur.

B1 plankaresi B alanı içinde yontma taş malzemenin yoğunluğunu ve niteliklerini belirleyebilmek adına alan içinde tesadüfi seçtiğimiz 5x5 metre boyutlarında bir plankaredir. Plankare kuzey-güney doğrultusunda oluşturulmuş ve kendi içinde de 1'er metrekarelik 25 metrekareye bölümlenmiştir. Her bir metrekare içindeki tüm yontma taş unsurlar yerinde belgelenmiş ve özellikleri kayda geçirilmiştir. B1 alanının 4 köşesinden alınan koordinatlar şu şekildedir:

1) N 39°47.054' E 030°42.561'

2) N 39°47.054' E 030°42.557'

3) N 39°47.051' E 030°42.557'

4) N 39°47.051' E 030°42.561'

B1 alanında 25 metrekarede toplam 1122 adet yontma taş malzeme tespit edilmiştir. Bu da yapay eşit dağılımla metrekare başına yaklaşık 45 yontma taş ürüne tekabül etmektedir. Bu sayı oldukça yüksek bir rakamdır. Bu yontma taş ürünler arasında yongalar ve çekirdekler en genel buluntular arasındadır. Geniş topuklu ve belirgin yumrulu Clacton tip yongalar yanında daha narin formlu yongalar da yer almaktadır. Daha önceki yayınlarımızda da belirtmiş olduğumuz gibi burası çok dönemli ancak tabakalaşma olmamış bir alandır (Kartal ve diğ. 2022: 280). Tabakalaşma olmamasından ötürü farklı dönemlere ait malzemeler aynı düzlemde karşımıza çıkmaktadır. Tabakalaşma olamamasının nedeni alanın tabanının sert kalker kayaç olmasından ötürüdür. Yongaların kimisinde düzelti vardır. Bunlar bir nevi kazıyıcı

aletlerdir. Yongaların ezici çoğunluğuna ilaveten çok az sayıda da olsa gerçek dilgi örneklerine de rastlanabilmektedir. Alt Paleolitik Dönem buluntular çoğunluktadır. Ayrıca birkaç adet levallois çekirdek buluntusu geç Alt Paleolitik ve belki de Orta Paleolitik olasılıklarını güçlendirmektedir.

D Alanı (D1 Plankaresinin bulunduğu alan)

ATÖLYE MERKEZİ: N: 39°47.109' E: 030°42.422' Yükselti: 813 metre			
KUZEY SINIRI N: 39°47.146' E: 030°42.511' Yükselti: 812 metre	GÜNEY SINIRI N: 39°47.122' E: 030°42.477' Yükselti: 813 metre	DOĞU SINIRI N: 39°47.122' E: 030°42.507' Yükselti: 817 metre	BATI SINIRI N: 39°47.139' E: 030°42.475' Yükselti: 812 metre

D alanı, A alanının yaklaşık 100 metre doğu-kuzeydoğusundadır. Hafif eğimli bir yamaç üzerindedir. Bu nedenle kısmi bir erozyon söz konusudur. Ancak yine de çoğu materyal geniş bir öbek şeklinde pozisyonlarını olabildiğince korumuştur. Burada çok sayıda levallois çekirdek, levallois yonga, çeşitli yongalar, düzeltili yongalar, birkaç adet dilgi, birkaç adet kalın kenar kazıyıcı, şekillendirmeye yönelik çıkarımları olan yongalar gibi yontma taş unsurlarla karşılaşılmıştır. D alanında hammadde blokları tespit edilmemiştir.

D1 plankaresi de B alanında olduğu gibi bu kez D alanı içinde tesadüfi belirlenmiş bir plankaredir. Bu alan da 5x5 metrelik bir plankaredir ve her bir metrekaresi ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Kuzey-güney yönünde konumlandırılan plankarenin 4 köşesinden alınan koordinatlar şöyledir:

1) N 39°47.114' E 030°42.423'

2) N 39°47.112' E 030°42.421'

3) N 39°47.112' E 030°42.423'

4) N 39°47.114' E 030°42.421'

D1 plankaresinde toplam 1084 adet yontma taş ürün tespit edilmiştir. Burada da yine yapay eşit dağılımla metrekare başına yaklaşık 43 adet yontma taş eleman düşmektedir. B alanında olduğu gibi D alanında da yongalar çoğunluktadır. Yer yer çekirdekler ele geçmektedir. Clacton tip yongalama mevcuttur. Narin yonga örnekleri de vardır. Çekirdeklerin sayısı B alanına göre biraz daha fazladır. Çekirdekler arasında levallois teknoloji örneklerine de rastlanmaktadır. D1.18 plankaresinde bir adet kıyıcı tespit edilmiştir. Bu haliyle daha çok Alt Paleolitik Dönem buluntuları baskındır.

E Alanı (E1 Plankaresinin bulunduğu alan)

ATÖLYE MERKEZİ: 2 MERKEZLİDİR N: 39°47.167’ E: 030°42.449’ Yükselti: 808 metre N: 39°47.172’ E: 030°42.415’ Yükselti: 803 metre			
KUZEY SINIRI N: 39°47.182’ E: 030°42.452’ Yükselti: 806 metre	GÜNEY SINIRI N: 39°47.153’ E: 030°42.421’ Yükselti: 807 metre	DOĞU SINIRI N: 39°47.149’ E: 030°42.467’ Yükselti: 808 metre	BATI SINIRI N: 39°47.184’ E: 030°42.410’ Yükselti: 803 metre

Burası A alanının yaklaşık 200 metre kuzeydoğusundadır. Hafif eğimli bir yamaç üzerindedir. Bu nedenle buluntular biraz eğim boyunca akmış durumdadır. E alanındaki ilginç unsur, buranın 2 merkezli bir atölye oluşudur. Bu nedenle E alanını E 1 ve E 2 şeklinde 2 merkezli yontma taş atölyesi olarak nitelendirdik. Bu iki alan arasındaki mesafe yer yer 30 ila 40 metre arasında değişmektedir. E alanının eğim boyunca akan yontma taş unsurları kuzey sınırındaki bir düzlüğe ulaşınca buradan daha aşağı kotlara inmemiştir. Alanda çok sayıda Orta ve Alt Paleolitik tipte yontma taş unsur yer alır. Buradaki yeni olan unsur Orta Paleolitik dönemden de geç olabilecek buluntulara tesadüf edilmiş olunmasıdır. Bir sonraki F alanında da görüleceği üzere prizmatik çekirdek tarzında yongalanmış çekirdekler gözlemlenmiştir. Ayrıca bu çekirdeklerden yontulmuş olması gereken dilgisel yongalama ürünleri de görülmektedir.

Her zaman uyguladığımız gibi E1 plankaresi E alanında tesadüfi bir yer olarak seçilmiştir (Resim: 2). Kuzey-güney doğrultusundaki 4 köşesinden alınan koordinatları şöyledir:

1) N 39°47.167’ E 030°42.443’

2) N 39°47.168’ E 030°42.439’

3) N 39°47.164’ E 030°42.440’

4) N 39°47.164’ E 030°42.444’

E1 plankaresinde toplam 986 adet yontma taş eleman tespit edilmiştir. Bunlar da metrekare başına yaklaşık 39 parça olarak dağıtılabilir. Bu alanın yontma taş sayısı B ve D alanlarına göre biraz daha az gibi görünse de E alanı yukarıda da belirtildiği gibi 2 merkezli olduğu için aslında diğer alanlardan sayıca azdır demek yanlış olur. Bu plankarenin en ilginç yanı E1.1 plankaresinde bir adet oval formlu el baltasının saptanmış olmasıdır. Bu haliyle 10.6 işlik yerleri dediğimiz Sevinç Mahallesi bulgularında ilk kez bir iki yüzeyli aletin ele geçmiş olması önemlidir. İşlik alanında ele geçmiş olması bir başka önemli noktadır. İlginç olan bir diğer nokta E1 plankaresinin buluntularının geneli itibarıyla küçük boyutlarda olmasıdır (Resim: 3). Yongalar doğal olarak en fazla sayıyı temsil etmektedir. El baltasının hammaddesi bu alanın yerel çakmaktaşı özelliğini yansıtmaktadır. Bu nedenle el baltasının yapım yerinin bu işlik alanı olması gerekir diye düşünmekteyiz. Plankarede çekirdekler de vardır ancak geneli şekilsiz çekirdeklerden ibarettir (Resim: 4). Plankarede levallois bir ürüne rastlanılmamış olmasına karşın 2019 yılından tespit etmiş olduğumuz üzere alanda (E alanı) levallois teknolojisi vardır (Kartal ve diğ. 2022: 284).

F Alanı (F1 Plankaresinin bulunduğu alan)

ATÖLYE MERKEZİ: N: 39°47.210’ E: 030°42.408’ Yükselti: 794 metre			
KUZEY SINIRI N: 39°47.230’ E: 030°42.429’ Yükselti: 792 metre	GÜNEY SINIRI N: 39°47.200’ E: 030°42.396’ Yükselti: 793 metre	DOĞU SINIRI N: 39°47.204’ E: 030°42.416’ Yükselti: 795 metre	BATI SINIRI N: 39°47.210’ E: 030°42.394’ Yükselti: 792 metre

Bu atölye A alanının 270 metre kuzeydoğusu, E alanının 60 metre kuzeyinde yer alır. Diğer atölyelere göre nispeten düz bir arazidedir. Burası doğu batı yönü daha uzun olan bir atölye niteliğindedir. Merkezinde ana toprağa gömülü bir hammadde kaynağı yoktur. Buluntular genellikle yongalar ve çekirdeklerden ibarettir. Tüm alan içinde buluntu grubu en zayıf olan işlik kısmıdır. Ancak buna karşın yine levallois ürünler ile Orta Paleolitik sonu ya da sonrası olabilecek yontma taş elemanlar vardır.

F1 plankaresinin seçim ve çalışma prensibi diğerlerinden farklı olmamıştır. 4 köşesinden alınan koordinatlar şöyledir:

1) N 39°47.217’ E 030°42.414’

2) N 39°47.216’ E 030°42.412’

3) N 39°47.214’ E 030°42.415’

4) N 39°47.216’ E 030°42.418’

F1 plankaresindeki yontma taş eleman toplamı 1084 adettir. Bu da metrekare başına yaklaşık 43 parçanın düştüğü anlamına gelmektedir. Yongaların boyutları irili ufaklı değişkendir. Kısmen düzeltili olanları vardır. Daha az sayılarda çekirdekler tespit edilmiştir. Genel olarak hem Clacton hem de narin yongalama ürünleri vardır. Tıpkı E alanında olduğu gibi bu plankarede de levallois teknoloji ürününe rastlanmamış olunsa da F alanının diğer kısımlarında bu teknolojiye dair kalıntılar mevcuttur.

Sevinç Mahallesi 10.6 Alanındaki Diğer Çalışmalar

Sevinç Mahallesi 10.6 atölyelerinde tıpkı 2019 yılında yapmış olduğumuz gibi -ki zaten küçük bir alandır-, gözlem yaparken A alanının Sevinç’e doğru olduğu yamaç kısımda kırık bir iki yüzeyli alet daha tespit edilmiştir. Bu alet uç kısımdan kırıktır ama genel özellikleri çok belirgindir. Profil çizgileri çok keskin zig-zaglıdır (Resim 5). Yüzey çıkarımları ise derin ve büyüktür. Bu özellikleriyle Alt Paleolitik Dönem’in erken Acheulean evresine bağlanabilecek bir buluntudur.

Tüm alanda ve tabii ki plankarelerde tespit edilmiş olan önemli unsurların çizimleri yerinde yapılmış ve tekrar alana bırakılmıştır. E1 plankaresinden tespit edilen elbaltası tam ve ender buluntu olduğundan ötürü envanterlenerek Müze Müdürlüğü’ne teslim edilmiştir (Resim: 6). Tüm alanlar fotoğraflanarak belgelenmiştir.

SEVİNÇ MAHALLESİ'NİN DOĞU-GÜNEYDOĞUSUNDAKİ ÇALIŞMALAR

Alanda ilk kez bu yıl çalışılmıştır. Burası özellikle 10.6 no'lu atölyeler ile aynı jeolojik formasyonu içerdiği için araştırılmış ve sonuç olarak verimli bir yer olduğu tespit edilmiştir. Buraya 2021 yılı için ayrı bir numaralandırma yapılmıştır. Sevinç Mahallesi'nin içinden doğu-güneydoğuya doğru giden bir traktör yolu vasıtasıyla alana ulaşılmaktadır. Tüm bu alanlar Sevinç Mahallesi'nin merası olarak geçmektedir. Alanın en doğu ucu mevsimlik bir kuru derenin başlangıcının üzerindedir. Bu derenin hemen kuzey sırtı "İnkayacık Sırtı" olarak geçmektedir. Derenin Seninç'e doğru olan kısmı ise "Ayıderesi Sırtı" olarak bilinir. 2021 yılı sezonunda İnkayacık Sırtı mevkii'nde traktör yolunun güney kesimi araştırılmıştır. Traktör yolunun kuzeyi ise bir sonraki seneye bırakılmıştır. Adı geçen alanda 2021 sezonu için 6 buluntu alanı tespit edilmiştir.

1 no'lu Buluntu Alanı

N 39°46.051'

E 030°43.542' koordinatlarında ve 970 metre yükseltisindedir.

Dağınık yontma taş buluntu grupları tespit edilmiştir. Levallois teknoloji bulguları yanında Alt Paleolitik Dönem yontma artıkları gözlemlenmiştir. Clacton tip yongalar ve düzeltili yongalar tespit edilen diğer unsurlar arasındadır. İlginç olan ise üzeri kabuklu ancak kenarları düzenli düzeltiler içeren kenar kazıyıcılar vardır. Böylesi unsurlar Orta Paleolitik Mousterien tarzındaki kenar kazıyıcılardan bütünüyle farklıdır. Dolayısıyla daha erken bir döneme tarihlendirilebilir.

2 no'lu Buluntu Alanı

N 39°46.257'

E 030°43.426' koordinatlarında ve 954 metre yükseltisindedir.

Alanda levallois tekniği mevcuttur. Orta Paleolitik yongalama ürünleri de vardır. Alt Paleolitik tarzda Clacton tip yongalama da vardır. Hammadde açısından beyaz renkli kalsedon çakmaktaşı örnekleri gözlemlenmektedir.

3 no'lu Buluntu Alanı

N 39°46.308'

E 030°43.230' koordinarlarında ve 949 metre yükseltisindedir.

Alanda hem Clacton tip hem de levallois teknikte yongalama ürünleri görülmektedir. Düzeltili yonga üzerine kazıyıcılar tespit edilmiştir. İçinde çakmaktaşı yumruların olduğu iri kalker kayaçlar sırttan dereye doğru tüm alan boyunca öbekler halinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu kalker kayaçlar içindeki çakmaktaşı yumrular alanın doğal hammadde kaynakları niteliğindedir.

4 no'lu Buluntu Alanı:

N 39°46.336'

E 030°43.005' koordinatlarında ve 930 metre yükseltisindedir.

Alanda levallois çekirdekler ile sıkça karşılaşılmaktadır. Bunlar arasında oldukça klasik ve başarılı tasarlanmış levallois çekirdekler yanında özensiz levallois yongalama örnekleri de görülmektedir. Bunlar arasında çok küçük boyutlu Orta Paleolitik tip ve olasılıkla da Mousterien olabilecek levallois çekirdek ve yonga örnekleri de tespit edilmiştir. Bununla birlikte alanda Alt Paleolitik tip yongalama örnekleri de vardır. Dolayısıyla çok dönemli bir yontma taş kalıntı vardır diyebiliriz. Yongaların bazıları üzerinde klasik kazıyıcı aletler görülmüştür. Hammadde ve parçaları da alanda diğer alanlara göre biraz daha fazladır. Ancak atölye diyebileceğimiz bir alan değildir.

5 no'lu Buluntu Alanı

N 39°46.310'

E 030°42.881' koordinatlarında ve 926 metre yükseltisindedir.

Alanda levallois teknolojisi mevcuttur. Bir adet dilgili levallois çekirdek, bir adet merkezcil recurrent levallois ve bir adet yöneşen recurrent levallois çekirdek tespit edilmiştir. Ayrıca 2 adet lineal levallois çekirdek de tespit edilmiş olup bu görünümüyle alan çok klasik bir levallois teknik işçiliğini temsil etmektedir. Levallois yongalama evrelerini gösteren yarım kalmış çekirdekler de gözlemlenmiştir.

6 no'lu Buluntu Alanı

N 39°46.314'

E 030°42.741' koordinatlarında ve 913 metre yükseltisindedir.

Alanda levallois çekirdekler tespit edilmiştir. Yongaların bazıları üzerinde klasik kenar kazıyıcı aletler görülmüştür. Tüm bunların yanında çok klasik bir Acheulean evre buluntusu da tespit edilmiştir. Tam ve nadir bir bulgu olan bu iki yüzeyli alet Müze Müdürlüğü'ne envanterlik eser olarak teslim edilmiştir. Eser kısa badem biçimli iki yüzeyli alet kategorisindedir. Geç Acheulean özelliklerini içeren bir teknik yapıya sahiptir (Resim: 7).

SEYİTGAZİ YAZIDERE KÖYÜ SİNEKLİYATAK MEVKİİ ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Erkan Fidan'ın Eskişehir-Kütahya illeri yüzey araştırmaları sırasında tespit ettikleri ancak Paleolitik Çağ'a ait buluntuların ele geçmesinden ötürü bizim çalışmamızı önerdikleri Sinekliyatak mevkii önemli bir diğer çalışma alanı olmuştur (Fidan ve diğ. 2022: 365-366). Bu alan Sayın Fidan tarafından önerildiğinden ötürü de Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü uzmanlarınca 13.02.2020 tarihinde sit alanı olarak tescillenmiştir.

Alanın eksikleri olmakla birlikte tescillenmiş olması önemlidir.

2021 yılı çalışmalarımız içine dâhil ettiğimiz bu alan hakkındaki çalışmalarımız Doç. Dr. Erkan Fidan'ın alandan toplamış oldukları materyallerin laboratuvar çalışmasıyla başlamış ve yüzey araştırması sürecinde de devam etmiştir. Paleolitik Çağ araştırmalarına hâkim olmamız nedeniyle tüm alan yeniden değerlendirilmiştir. Buna göre daha önceden Sayın Fidan tarafından belirlenmiş olan 4 farklı yontma taş atölyesi sınırları ve nitelikleri detaylarıyla şöyle değerlendirilmiştir:

1 no'lu Atölye:

Atölyenin Batı Ucu Sınırı: N 39°29.721' E 030°42.709' koordinatlarında ve 1027 m yükseltidedir.

Atölyenin Doğu Ucu Sınırı: N 39°29.678' E 030°42.812' koordinatlarında ve 1016 m yükseltidedir.

Eskişehir Seyitgazi Yazıdere Köyü'nün merkezinden batı-güneybatı yönünde kuşuçumu 2063 metre mesafededir. Parsel No 513 olan tarlanın üstündeki traktör yolunun hemen üzerindeki yamaçtadır. Tarla ile yukarıdaki kayalık alan arasındadır. Dağınık buluntuları vardır (Resim: 8). Büyük bir atölye niteliği taşımamaktadır ancak yontma taş üretimine dair izler taşımaktadır. Bunlar arasında Alt ve Orta Paleolitik dönemlere tekabül eden buluntular mevcuttur. Levallois teknolojisi yanında Clacton tip teknik özellikleri gösteren yongalar da vardır. Ancak önemi ve ilgi çekici olan iri dilgili bir endüstri de içermesidir. Bu teknik bütünüyle alandaki hammadde kaynağının niteliğine göre şekillenmiştir. Tabular (yassı tip) biçimli çakmaktaşı kaynağın yontulması şeklinde şekillenmiştir. Alanda bu kaynağa dair pek çok nokta vardır. Burası aslında Pliyosen kökenli bir kalker kayaç jeolojik formasyonu üzerindedir. Oluşmuş olan çakmaktaşı da bu formasyona aittir. Bu durum biraz sonra detaylarını vereceğimiz 2 no'lu, 3 no'lu ve 4 no'lu alanlar için de geçerlidir.

2 no'lu Atölye

Atölyenin Batı Ucu Sınırı: N 39°29.768' E 030°42.582' koordinatlarında ve 1037 m yükseltidedir.

Atölyenin Doğu Ucu Sınırı: N 39°29.749' E 030°42.637' koordinatlarında ve 1031 m yükseltidedir.

Eskişehir Seyitgazi Yazıdere Köyü'nün merkezinden batı-güneybatı yönünde kuşuçumu 2250 metre mesafededir. Burası 518 parsel no'lu tarla ile 521 parsel no'lu tarlaların arasındaki alanın üzerindeki traktör yolunun yukarıya doğru yamaç kısımlarındadır (Resim: 8). Aslında biraz da 3 no'lu atölyenin yuvarlanmış buluntularını içermektedir. Burası da dağınık buluntu alanlarından birisidir. Büyük bir atölye niteliği taşımamaktadır ancak yontma taş üretimine dair izler taşımaktadır. Alanda levallois tekniği ile clacton tekniği bir arada görülebilmektedir. Bunun yanında 1 adet iki yüzeyli alet ele geçmiştir (Resim 9). Bu elbaltası nadir

olduğu ve tam olduğu için Müze Müdürlüğü'ne envanterlenerek teslim edilmiştir. Tıpkı 1 no'lu atölyede olduğu gibi burada da tabular çakmaktaşından üretilmiş iri dilgi teknolojisi ele geçmektedir.

3 no'lu Atölye

Burası Eskişehir Seyitgazi Yazıdere Köyü'nün merkezinden tam batı yönünde kuş uçumu 2240 metre mesafededir. 2 no'lu atölyenin 150 metre tam kuzeyinde ve tepenin üzerindeki düzlükte yer alır. Ancak güneye doğru elbette hafif bir eğim mevcuttur. Ortalama yükseltisi 1055 metredir. Burası kesinlikle bir yontma taş yongalama atölyesidir (Resim: 10). Paleolitik Çağ'ın çeşitli dönemlerine işaret eden levallois teknoloji, clacton teknoloji ve iri dilgi teknolojisine ait buluntular vardır (Resim: 11). Temel hammadde kaynağı 170 metre tam batısındadır (Resim: 12). Kesinlikle korunması gereken bir arkeolojik alandır. Zaten yukarıda bahsi geçen 13.02.2020 tarihli kararla III'üncü (üç) derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Bu karara göre adı "Sinekliyatak mevkii İşlik Alanı I" olarak geçmektedir. Kanaatimizce bu I'inci (bir) derece arkeolojik sit alanı olmalıdır. Atölyenin dış çeperinin koordinatları şöyledir:

1) N 39°29.840' E 030°42.601'

2) N 39°29.855' E 030°42.599'

3) N 39°29.864' E 030°42.575'

4) N 39°29.844' E 030°42.543'

5) N 39°29.837' E 030°42.573'

4 no'lu Atölye:

Atölyenin Güney-Güneybatı Ucu Sınırı: N 39°29.503' E 030°42.228' koordinatlarında ve 1045 m yükseltidedir.

Atölyenin Kuzey-Kuzeydoğu Ucu Sınırı: N 39°29.663' E 030°42.353' koordinatlarında ve 1033 m yükseltidedir.

Atölye merkezi Eskişehir Seyitgazi Yazıdere Köyü'nün merkezinden batı-güneybatı yönünde kuşuçumu 2750 metre mesafededir (Resim: 13). Atölye güney-güneybatı ve kuzey-kuzeydoğu yönü istikametinde yaklaşık 350 metre uzunlamasına bir alanı işgal eder. Hafif yamaç üzerindedir. Burası Yazıdere Köyü'nün 519 ve 520 parsel numaralı tarlalarının hemen üzerinde (batısı) yamaca doğru yer alır. Alanın yaklaşık 100 metre mesafede kuzeybatısına doğru yukarı kısmında kayalıklar vardır. Bu kayalık alanların olduğu kısımlar aynı zamanda çakmaktaşı hammadde kaynaklarını içerir. Yukarıda bahsi geçen 13.02.2020 tarihli kararla III'üncü (üç) derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Bu karara göre adı "Sinekliyatak mevkii İşlik Alanı II ve III" olarak parçalı biçimde geçmektedir. Bilimsel anlamda her ikisinin de birleştirilmesi gerekir çünkü uzunlamasına bir alandır ve kanaatimizce burası I'inci (bir) derece arkeolojik sit alanı olmalıdır. 4 no'lu Atölyede de levallois teknoloji ve iri dilgi

teknolojisi hâkimdir. Burası kesinlikle bir yontma taş yongalama atölyesidir.

Atölyede 10 metreye 20 metrelik (200 metrekare) bir dikdörtgen alan tesadüfen seçilmiş sınırları iplerle tespit edilmiş (Resim: 14) ve tüm dilgilerin çekirdeklere olan oranı yerinde sayılarak test edilmiştir. Sonuçlar daha sonraki yayınlarla detaylandırılacaktır. Bir adet piramit biçimli çekirdek çok tipik ve nadir eser (Resim: 15) olduğundan envanterlenerek Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

Sayın Doç. Dr. Erkan Fidan tarafından tarafımıza bildirilen ve 4 no'lu Atölye'de yer alan yuvarlak planlı yapılar vardır. Bu yapıların nitelikleri tarafımızca araştırılmıştır. Kuzeydoğu kısmında olan en irisi yaklaşık 20 metre çapında, güneybatı kısmında olanı yaklaşık 15 metre çapında ve hemen ona bitişik olan en küçük olanı ise yaklaşık 4-5 metre çapındadır ve bunların Prehistorik zamanlarla bir ilgisi olmadığı kanısındayız. Bu alanın hemen batısı ve kuzeyinde 1 kilometre yarıçaplı bir alanda antik döneme dair yapı kalıntıları yoğunlaşmaktadır. Bu antik yerleşim alanı üzerinde hem dairevi hem de kare ve dikdörtgen biçimli yapı kalıntıları zaten vardır. Yoğunluk açısından kare ve dikdörtgen planlı yapılar çoğunluktadır. Bu oval ya da yuvarlak planlı yapı kalıntılarının büyük olasılıkla hayvancılıkla bağlantıları olabilir. Bugün için bu yapılar yarı gömülmüş biçimdedirler. Dolayısıyla yuvarlak planlı yapıların atölyede ele geçen prehistorik yontma taş buluntularla bir bağlantıları bulunmamaktadır.

Yazıdere Batısı Paleolitik Buluntu Yeri:

Son olarak burası Eskişehir Seyitgazi Yazıdere Köyü'nün merkezinden batı-kuzeybatı yönünde kuş uçumu 1730 metre mesafededir. Yükseltisi 1017 metredir. Dağınık buluntu yeri olup burada atölyelerde olduğu gibi iri dilgi teknolojisi gözlemlenmemiştir. Çok muntazam olmayan levallois teknoloji ürünleri yanında geneli iri yonga üretimine dayalı Alt Paleolitik Dönem tekil buluntu yeri niteliğinde bir alandır. Koordinatları şöyledir: N 39°29.988' E 030°42.999'

KAYNAKÇA

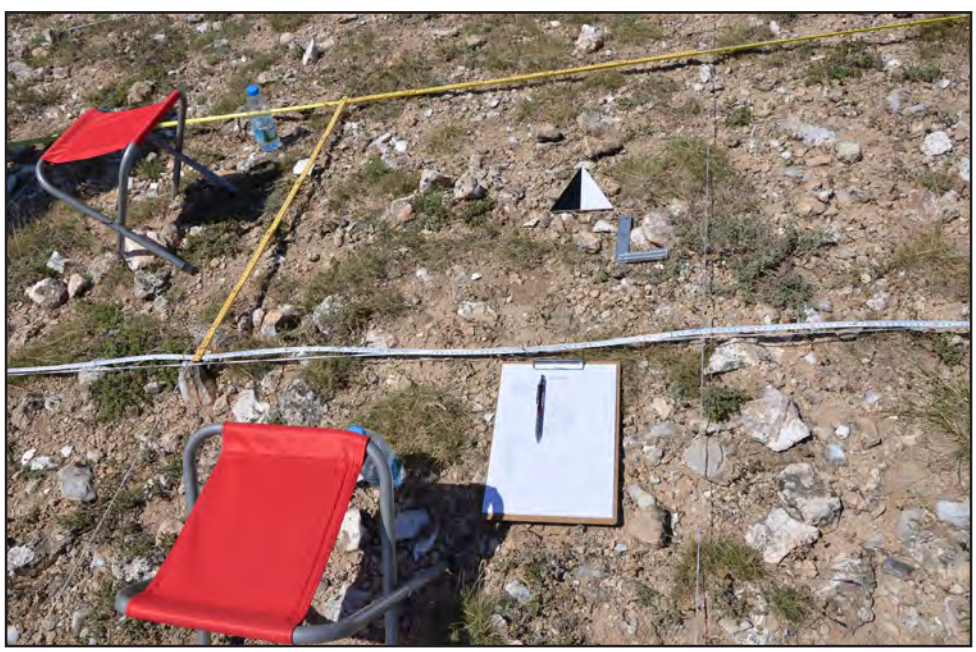
FİDAN, E.; KESKİN, H. L.; KARATAK, A.; FİDAN, S. S.; EROL, E.; KARADAŞ, F. (2022). "Eskişehir ve Kütahya İlleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmaları (EKAR 2019-2020)", *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları,* Cilt 1: 363-376.

KARTAL, G.; ERDEM, İ. B.; PERÇİN, P.; KARTAL, M. (2020). "Eskişehir İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (II), 2018", *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 2. Cilt: 125-139.

KARTAL, G.; BAL, C. B.; PERÇİN, P.; KARTAL, M. (2022). "Eskişehir İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (III), 2019", *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları,* Cilt 2: 279-292.

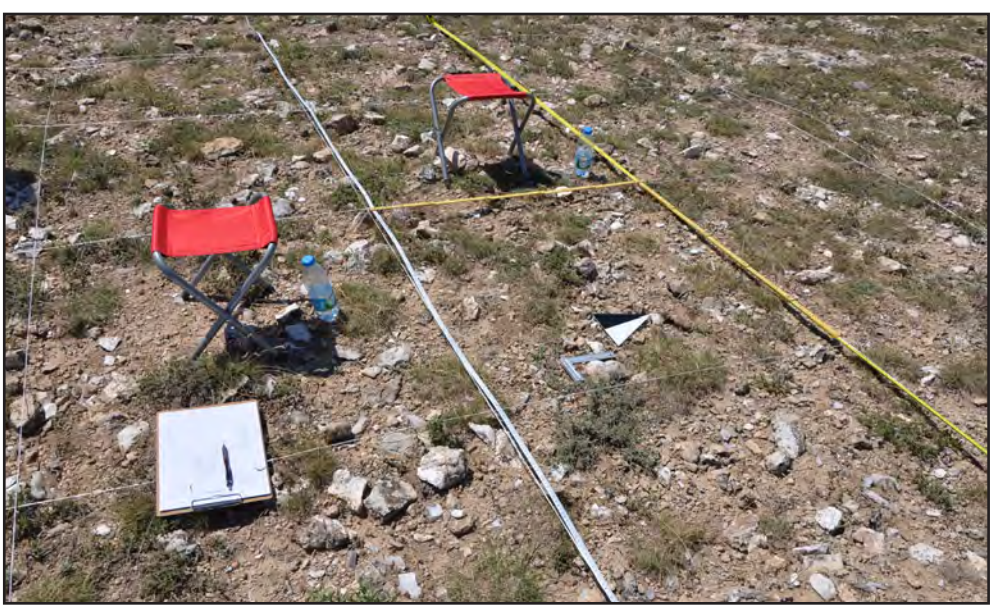
Resim 1

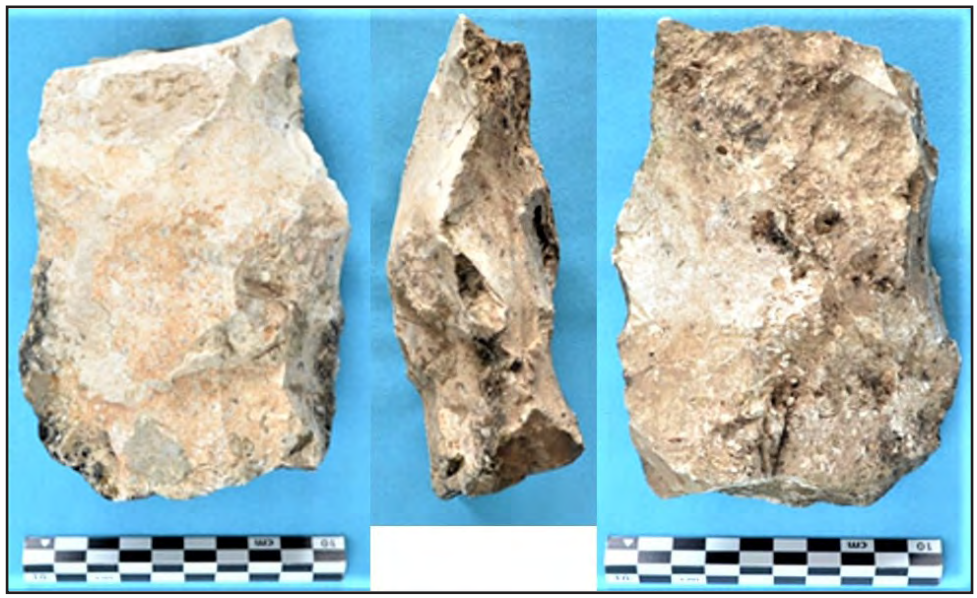
Resim 2

Resim 3

Resim 4

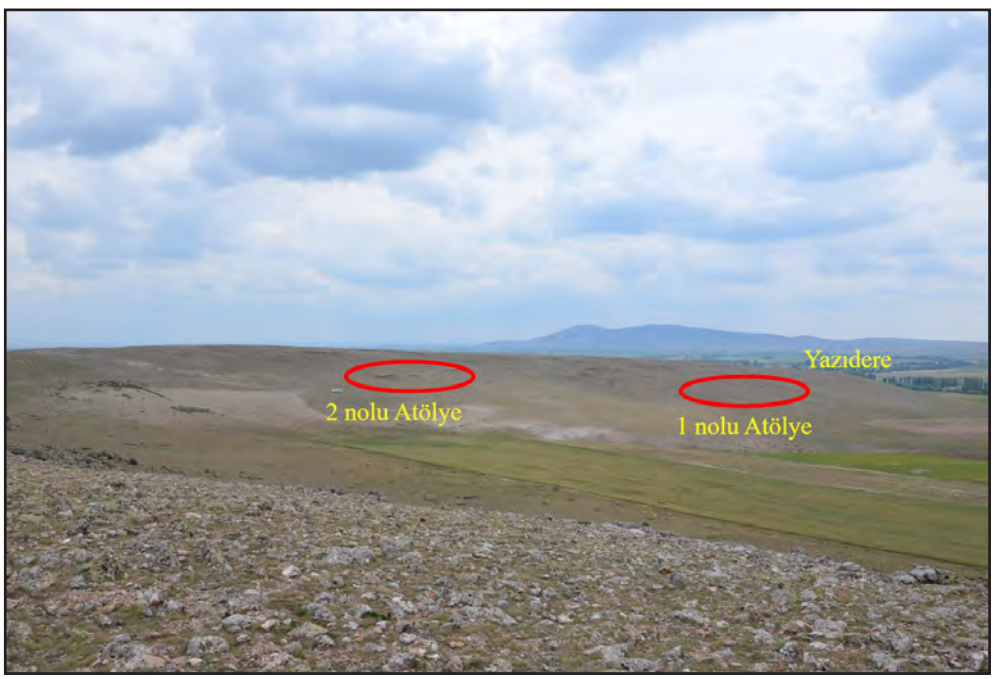
Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

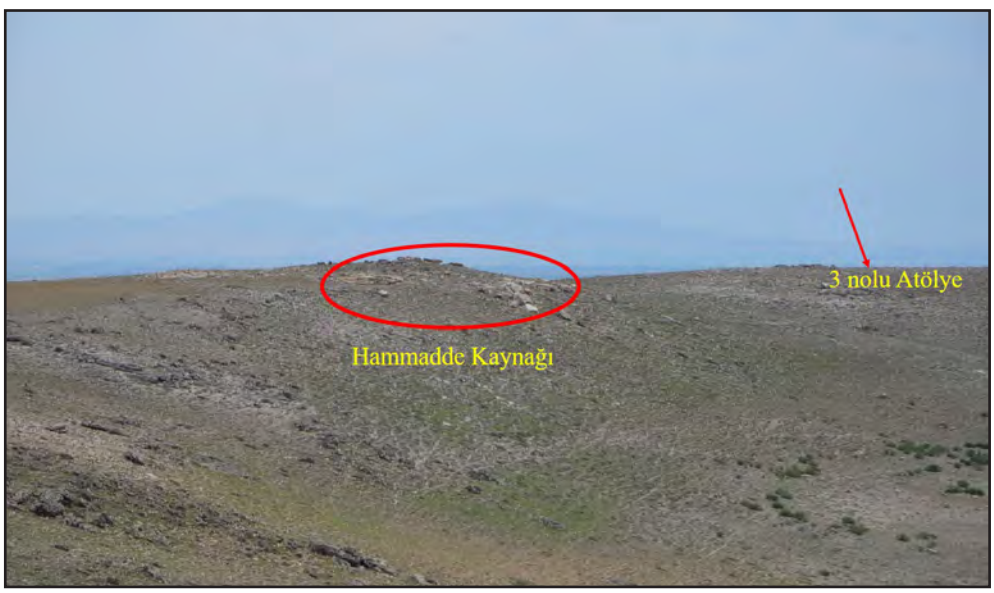
Resim 9

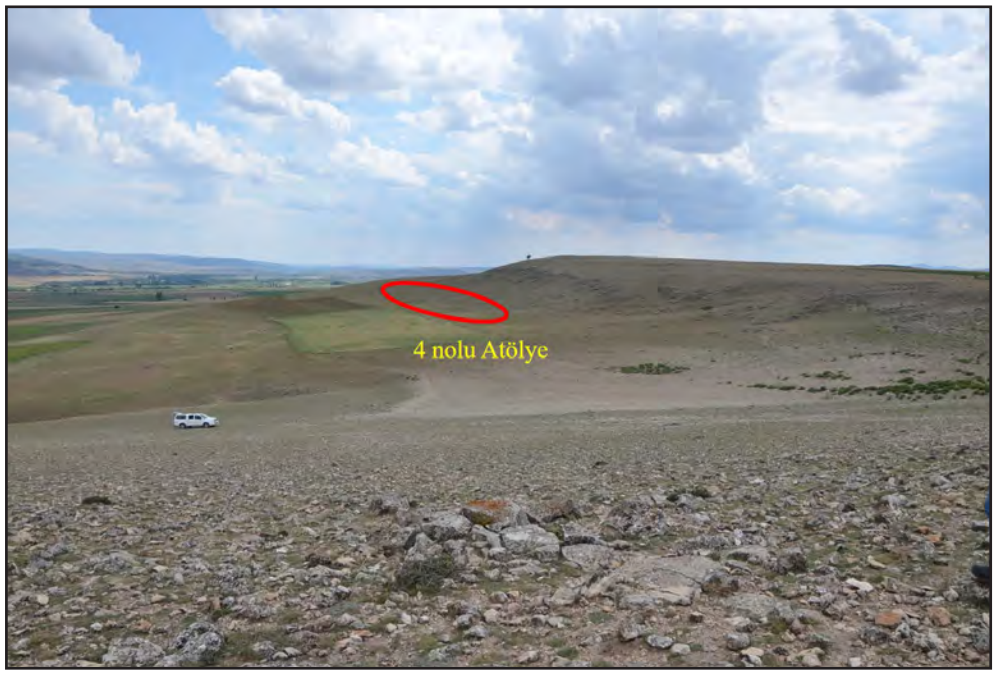
Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

KONYA İLİ KARATAY VE ÇUMRA İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI PROJESİ 2021 YILI SONUÇLARI

Michele MASSA*

James OSBORNE

Fatma ŞAHİN

Christoph BACHHUBER

GİRİŞ

Konya Bölgesel Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi (KRASP), Konya Ovası'ndaki Çumra ve Karatay ilçelerini kapsayan bölgede Neolitik Çağ'dan Geç Demir Çağı'na kadar olan süreçteki yerleşim tarihini anlamaya yönelik bir yüzey araştırması projesidir. KRASP, 2017 yılında başlamış ve aralıksız devam etmiştir. KRASP'ın beşinci sezonu olan 2021 yılı çalışmaları 1 ve 24 Ağustos tarihleri arasında yürütülmüştür. İki ana konu üzerinde odaklanılan 2021 yılı çalışmalarından ilki, 2019 yılından itibaren açık ara Konya Ovası'nın en büyük Tunç ve Demir Çağı yerleşmesi ve muhtemelen politik bir merkez olarak tanınan Türkmen-Karahöyük'te yoğun intensive araştırmalarına devam edilmesidir. İkincisi ise özellikle Konya'daki daha önceki arkeolojik araştırmalar sırasında fark edilmemiş olan çok küçük yerleşmelerin artzamanlı yerleşim dokularını anlayabilmek için araştırılmasıdır. Bu iki ana arkeolojik odak dışında ek olarak bir üçüncü ile araştırma sezonu boyunca yerel halk ile ve diğer paydaşlar ile iyi ilişkilerin kurulması, kaçak kazı faaliyetlerinin azaltılması ve arkeolojik miras konusunda farkındalığın arttırılması amaçlanmıştır. Genel olarak bu çalışmalarla günümüzde ve gelecekte yapılacak arkeolojik faaliyetler için ilgi ve bilginin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

TÜRKMEN-KARAHÖYÜK'TEKİ ÇALIŞMALAR

Proje kapsamındaki ilk aşama araştırmaları, 30 ha boyutlarındaki ve ova seviyesinden yeni inşa edilen Hotamış barajının taban seviyesinden 35 m yüksekliğindeki bir arkeolojik yerleşme olan Türkmen-Karahöyük'ün analizine odaklanmıştır. Bu sezonun hedeflerinden biri yerleşim alanında 2019 yılında başlatılan yoğun (intansif) yüzey araştırmalarının tamamlanmasıdır. Daha önce raporlandığı üzere, önceki sezonlarda KRASP tarafından 10x10 m boyutlarındaki 246 ayrı toplama ünitesini araştırılmıştı. Ünitelerin bazıları höyük üzerinde, bazıları ise yakın çevresindeki alçak yükseltiler şeklinde kendini gösteren ve aşağı şehrin kalıntıları olabilecek uydu höyüklerde konumlanmıştır. O sezonun sonuçları höyüğün bir kesinti olmaksızın Geç Kalkolitik Dönem'den başlayarak, Helenistik Dönem ve belki biraz

* Dr. Öğr. Üyesi Michele MASSA, Chicago Universitesi, Chicago, ABD, mmassa@uchicago.edu; Doç. Dr. James OSBORNE, Chicago Universitesi, Chicago, ABD, jamesosborne@uchicago.edu; Doç. Dr. Fatma ŞAHİN, Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye, fatmasahin@u.edu.tr; Dr. Öğr. Üyesi Christoph BACHHUBER, Oxford Üniversitesi, Oxford, İngiltere, christoph.bachhuber@orienst.ox.ac.uk.

sonrasına kadar yerleşildiğini göstermişti. Bu çalışmalar ayrıca höyüğün kuzey ve kuzeydoğusundaki noktalarda Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı seramiklerinin yoğun olduğunu göstermiştir. Böylece yerleşmenin bu dönemlerde önemli bir genişlemeye sahne olduğu anlaşılmıştır (Resim: 1). Höyüğün hemen doğusunda ise çok az miktarda seramik ele geçmiş olup, bu seramikler GTÇ ve DÇ süreçlerine dair kalıntıları içermekteydi. Daha önce raporlandığı üzere (Osborne vd. 2020) bu bölge, aşağı şehrin yayılım alanı gibi görülebilir. Ancak tanımlanabilir seramikler yayılım bakımından incelendiğinde bunların geniş erozyon yarıklarından sürüklenmiş ve in-situ olmayabilecek malzemeler olduğu da düşünülebilir. Bu hipotez, 2022 yılı araştırmaları sırasında jeofizik araştırmaları ile test edilecektir. 2021 araştırma sezonunda yüzeyden malzeme toplanması işi, güneybatıda yürütülen ek 16 toplama noktası ile tamamlanmıştır. Bu bölgede seramik yoğunluğunun az olduğu görülmüştür. Höyüğün batısındaki bu kesimde bir dış şehrin varlığı doğrulanamamıştır.

2021 araştırma sezonunda sistematik araştırmalar dışında höyük üzerinde yapılan çalışmalar sırasında önemli bazı eserler ele geçmiştir. Bunlardan ilki, arkası yuvarlatılmış ve ön yüzü düzeltilmiş bir steldir. Stel ön yüzünde yalnızca Hiyeroglif Luvice LUNA sembolünü taşır (Resim: 2b). Bu yerleşmede bulunan ikinci Luvice yazıttır ve bundan böyle TÜRKMEN-KARAHÖYÜK 2 olarak anılacaktır. Bu stel, yerleşmenin kuzeyindeki doğu-batı doğrultulu büyük bir yarığın uç noktasında bulunmuş ve muhtemelen arkeolojik bağlamından erozyon ile kopmuştur. Diğer bir önemli eser ise bir bölümünden kesilmiş, baş ve ayakları eksik olan bazalttan bir kuş heykelidir (Resim: 2a). Asıl durumunu tanımlamak güç olsa da bu eserin bir yırtıcı kuş olması ve kabaca M.Ö. 1. binyılın ortalarına tarihlenmesi muhtemel gibi görülmektedir. Eserin ne için kesilmiş olduğu hususu ise net değildir. Bunlara ek olarak hayvanların olduğu detaylı bezemeye sahip bir "brown-on-buff" krater parçası (Çizim: 1), da bulunmuştur. Bu krater parçası Gordion'un seçkin Orta Demir Çağı kontekstlerinden gelen örneklerle neredeyse birebir aynıdır.

Bu buluntular ve "Büyük Kral Hartapu" tarafından yazdırılan TÜRKMEN-KARAHÖYÜK 1 yazıtı, yerleşmenin devasa boyutu ile M.Ö. geç 2. binyıl ve 1. binyıl ortalarına kadar bölgenin başkenti olduğunu kuvvetle öne sürmekte hem de muhtemel anıtsal yapılara da işaret etmektedir. Bu teori, höyüğün birkaç ayrı noktasında gözlemlenebilen geniş kerpiç surun varlığı ile de desteklenmektedir.

2021 yılında Türkmen-Karahöyük'teki jeofizik çalışmaları, özellikle de manyetik gradyometre (manyetometre) üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmalar, 20x20 m karelerin höyük üzerinde belirlenmesi ve Bartington 601-2 gradyometre ile görüntüleme yapılması esası ile yürütülmüştür. Toplamda 74 ünite bu yöntem ile araştırılmıştır. Muhtemelen yerleşmenin son evresine ait mimari kalıntıların çok açık görüntüleri elde edilmiştir. Cadde ve sokaklar, küçük ölçekli dörtgen yapılar ve höyüğün ortasında yaklaşık 40 metre uzunluğundaki dörtgen planlı bir anıtsal yapı açıkça görülebilmektedir (Resim: 3). Eğer bu anıtsal yapı bir saray ya da kamusal mimarinin bir örneğini gösteriyor ise erken dönemlerin kamusal yapılarının kullanılageldiğine işaret ediyor olabilir. Höyüğün üst noktaları dümdüz bir yüzeye sahip ol-

madığı için belki de manyetometre tarafından görüntülenen tüm yapıların çağdaş olmaması da ihtimal dâhilindedir. Örneğin, araştırılan noktaların güneydoğu bölümünde seviye, dikkat çekici bir biçimde daha aşağıdadır ve dolayısıyla burada görüntülenen yapılar biraz daha erken olmalıdır. Bundan dolayı manyetometre ile özellikle höyüğün doğu kısımlarında yer alan geniş yarıkların araştırılması mümkün olmamıştır. Bu sebeple höyüğün manyetometre ile araştırılabilecek alanları 30 ha ile sınırlıdır.

Elektrik dirençli tomografi (ERT) ve yere nüfuz eden radar (GPR) gibi diğer jeofizik yöntemleri de sezon boyunca uygulanmıştır. Ne yazık ki bu her iki yöntemle jeomanyetometre ile tespit edilmiş arkeolojik bulgular üzerine çakıştırılan alanlarda dahi sonuçsuz ve tatmin edici olmayan veriler elde edilmiştir. Yöntemlerden yalnızca birinin öne çıkmış olması, bu alandaki toprağın kimyasal yapısı ve arkeolojik dolguların diğer karakteristiği ile alakalı bir sonuç olabilir. 2022 araştırma sezonu jeofizik araştırmalarında manyetometre kullanımının sürdürülmesine devam edilecektir. Önümüzdeki sezon höyük ile aşağı şehir olarak düşünülen bölgedeki mimarilerin varlığı ya da yokluğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde jeofizik çalışmaları yerel halkın oldukça ilgisini çekmiş ve çalışma alanları köy sakinleri tarafından sıklıkla sürecin sorgulanması amacıyla ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretler esnasında yapılan görüşmeler E. Sağlam ve H. Tarhan tarafından yürütülmüştür. Görüşmeler yerleşmenin arkeolojik ve tarihsel önemine dair ortaya çıkan merak üzerine içerikleri kapsamaktadır. Buna rağmen bazı köy sakinleri tarafından ana odak, değerli metallerin arkeolojik kazılar ya da pek çoğunun aşina olduğu kaçak kazılarda bulunması üzerinedir. Höyük üzerindeki onlarca sığ kaçak kazı çukuru da bu gibi metal nesnelerin ve sikkelerin bulunması amacıyla yapılmış tahribatlardır. Daha az sayıdaki derin kaçak kazı çukurları ise daha kapsamlı kaçakçılık faaliyetlerini temsil etmektedir. Neyse ki Türkmen-Karahöyük Köyü muhtarı Mehmet Çelik, höyüğün önemi ve köy için uzun vadeli potansiyeli bakımından oldukça hassastır. Ayrıca kaçak kazıcılığın azaltılması için höyük üzerinde yer alan bayrak direğine güvenlik kamerası sistemi kurulması konusunda da büyük yardımları olmuştur. Uydu fotoğraflarının analizi göstermektedir ki basındaki haberlere de konu olmuş olan TÜRKMEN-KARAHÖYÜK 1 yazıtının keşfinin ardından kaçak kazı faaliyetleri dramatik bir oranda yükselmiştir. Fakat bu girişimler son yılda ve yakın zamanda önemli miktarda azalmıştır.

Türkmen-Karahöyük ile ilgili kültürel miras projesi kapsamında yapılan son çalışmalar da araştırmaların Bakanlık Temsilcisi İsmail Sarıpınar'ın da teşviki ile yerel halk tarafından toplanmış birçok taş eserlerin köy merkezindeki caminin önünde toplanması üzerinedir. Bu eserler teşhir edilmek amacıyla ve köy muhtarının da yerel otoritesi sayesinde bu noktaya yerleştirilmiştir. Şaşırtıcı bir şekilde bu faaliyetlerin ardından pek çok köy sakini ellerinde tuttukları arkeolojik nesneleri buradaki koleksiyona katmak için gönüllü olmuşlardır.

YÜZEY ARAŞTIRMALARI

KRASP'ın 2021 araştırma sezonunun son haftaları Konya Ovası'ndaki arkeolojik yerleşmelerin tespit ve araştırmasına ayrılmıştır. Konya Ovası özelinde Çarşamba Deltası, 1950'li yıllardan itibaren pek çok ekip tarafından yoğun olarak araştırmıştır. Ancak pek çok çalışma doğrudan höyük yerleşmelerine odaklanmış, tarih öncesi ve erken tarihsel bu kümelenmiş yerleşmelerin uzun dönemli iskânının anlatımı üzerine çalışmıştır. Bunlar peyzaj içinde oldukça görünür durumdadırlar ve bir araç içinden ya da topografik haritadan kolaylıkla fark edilebilirler. Aksine, küçük höyükler ve de özellikle düz yerleşmeler daha zor tanınır ve tanımlanabilir oldukları için genellikle önceki araştırmalarca göz ardı edilmişlerdir.

Önceki araştırmaların sahip olmadığı bir olanak olan gelişkin uydu fotoğraflarının yardımları ile araştırma sezonunun öncesinde bu yerleşmelerin ön tespiti mümkündür. Sezon sırasında da bu konumların ziyareti ile karakterleri ve tarihleri ortaya koyulabilmiştir. Bu kanıtlanmış yöntem ile özellikle Çarşamba Deltası gibi zengin alüvyal çevrelerde yer alan pek çok yerleşmenin tanımlanması Yakın Doğu'daki bazı araştırmaların ve aynı zamanda KRASP'ın önceki sezonlarında da mümkün olmuştur. Bu sezona dair bir yöntemsel hedef de uydu fotoğraflarının Konya Ovası'ndaki yerleşmelerin tespiti üzerindeki gücünün sınanmasıdır. Arkeoloji ile ilgili başlıca amaç Türkmen-Karahöyük'ün çevresindeki küçük kırsal yerleşmeleri tespit etmektir. Buna ek olarak, bölgenin en geniş kentsel merkezinin etrafındaki uydu yerleşmelere dair yerleşim şemalarının da değerlendirilmesidir. İkincil olarak, küçük miktarlarda radyokarbon örnekleri toplayarak bu mutlak tarihlerin seramik toplulukları ile eşleştirilmesini sağlamaktır. Ayrıca insansız hava aracı temelli görüntüleme ile ova seviyesindeki birkaç yerleşmenin 3B modellerinin oluşturulmasını sağlamaktır. Ancak ne yazık ki insansız hava aracının uçuş izinleri çok geç ulaştığı için planlanan beş yerleşmeden yalnızca ikisine dair sayısal yüzey modelleri oluşturulabilmiştir (Resim: 4: Gıyan Höyük ve Karhane Höyük).

2021 araştırma sezonu süresince toplamda 21 yerleşme ziyaret edilmiş, bunlardan 12 tanesi daha önce hiç araştırılmamıştır (Harita: 1, Tablo: 1). Bu yeni tanımlanan yerleşmelerin çoğu resmi olarak da tescilli değildir. Neredeyse tamamen yoksun olan höyük görüntüsünden dolayı bu yerleşmelerin çoğu yüzey seviyesinde neredeyse görünmez durumda olup, ancak uydu fotoğrafları ile tespit edilebilmişlerdir. Araştırılan arkeolojik yerleşmelerin çoğu Erken Kalkolitik Dönem (yaklaşık M.Ö. 6000-5500) ya da Geç Tunç Çağı ile Orta Demir Çağı'na (yaklaşık M.Ö. 1400-600) tarihlendirilirler. Pek çoğu birkaç yüzyıl boyunca, nispeten kısa sayılabilecek bir süreçte yerleşim görmüşlerdir ve dolayısıyla höyükleşmeleri de son derece sınırlıdır. Yukarıda tarif edilen uydu fotoğrafı temelli yöntemler açısından Konya Ovası, yalnızca kısa süreliğine iskân edilen kırsal yerleşmelerin tespit edilmesi için verimli bir bölgedir. Bu türdeki pek çok yerleşmenin önceki araştırmalarda gözden kaçırılmış olması ve keşfedilmeyi bekleyen daha pek çok yer olması da muhtemeldir. Bu da bölgesel yerleşim dokusunun oldukça önemli bir kısmının bugüne kadar yeterli ölçüde aydınlatılamadığı anlamına gelir.

Bir yerleşmede (Zengen Höyük, 21/147), kanal inşaatının neden olduğu geniş bir tahribat, höyüğün bir bölümünü ortaya çıkarmıştır. Bu tahribat, höyüğün en alt tabakası seviye-

sinde, hayvan kemikleri birlikte çok miktarda tanımlanabilir çanak çömlekleri içeren büyük bir çöp çukurunun tespit edilmesine olanak sağlamıştır. Buradan alınan iki numune üzerinde yapılan analizler, her ikisi için de yaklaşık M.Ö. 1430-1240 kalibre tarihlerini (Resim: 5) sunmuştur. Bu sonuçlar, yerleşmenin kuruluşunun en erken evresine tarihlenen ve kapalı bir kontekstten gelen tutarlı bir çanak çömlek gurubunun (Çizim: 2) tarihlendirilmesine fırsat vermiştir. Mutlak tarihlendirme sonuçlarını içeren bu veri seti, Geç Tunç Çağı çanak çömleğinin krono-tipoloji dağarcığını geliştirmek için de kullanılacaktır. Söz konusu çanak çömlek hakkında yayına yönelik detaylı çalışmalar sürdürülmektedir.

Araştırmaların beş sezonunun ardından KRASP çalışmaları, bölgenin Akeramik Neolitik Dönem ile Demir Çağı'nın sonu arasındaki sürecin (M.Ö. 9000-300) artzamanlı yerleşim dokularını değerlendirmiştir.

Yerleşmelerin dağılımı ve büyüklüğü arasında, yerleşim dokularının doğasını belirleyen en güçlü etkenin, yerleşik topluluklar ve su arasındaki güçlü bağlantı olduğu açıktır. Çatalhöyük ve Karhane Höyük de dâhil olmak üzere tüm çanak çömlekli Neolitik Dönem yerleşik toplulukları, erken tarım tekniklerinin en kolay şekilde gerçekleştirilebileceği ve çok az su yönetiminin gerekli olacağı Çarşamba Deltası'nın ortasında sıkı bir şekilde kümelenmişlerdir (Harita: 2b). Delta dışında Boz Dağlar'ın eteklerinde sadece geçici kamp alanları belgelenmiş ve hiçbir yerleşik topluluk izi tespit edilememiştir. Yerleşik alanlar (höyük), Erken ve Geç Kalkolitik Dönem süresince tüm delta boyunca ve daha sınırdaki alanlara doğru yavaş yavaş genişlerler (şekil 8c-d). Erken Tunç Çağı'nda nüfus yoğunluğunda bir zirve görülürken, Demir Çağı'na kadar bozkırda esasen hiçbir höyük yerleşmesi yoktur. Tüm önemli yerleşmeler ya Konya Ovası'nın merkezindeki Çarşamba ya da ovanın batı kenarında konumlanmış modern Konya şehrinin etrafındaki Meram deltalarında yoğunlaşmıştır (Harita: 3e-g). Ayrıntılı uydu görüntüsü analizleri, Çarşamba Deltası'daki yerleşmelerin dönemsel yoğunlaşma değişimlerinin, nehir kollarının farklı dönemlerde yatak değiştirmelerine karşılık geldiğini göstermektedir. Örneğin, Türkmen-Karahöyük yakınlarındaki deltanın güneydoğu kesimindeki Erken Kalkolitik Dönem yerleşmeleri, birkaç yüzyıl içinde kurumuş gibi görünen bir kolu takip etmiş gibi görünmektedir. Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı'ndaki kısa ömürlü yerleşmeler de bu tür hidrolojik değişimlerin sonucu olabilir.

Daha önceki yayınlarda, höyük yerleşmelerinin daha önce boş olan bozkır alanlarına doğru gözle görülür şekilde genişlemesinin, Geç Demir Çağı'nda Akhaimenid İmparatorluğu yönetimi altındaki büyük ölçekli bir sulama projesinin sonucu olabileceği öne sürülmüştü (Massa vd. 2020). Bununla birlikte uydu görüntüleri aracılığıyla yapılan, modern dönemler öncesi hidrografisinin ayrıntılı bir analizi, Çarşamba Deltası dışında kalan bozkırda hiçbir antik kanalın bulunmadığını oldukça kesin bir şekilde göstermektedir (Harita: 2-3: bkz. mavi çizgiler). M.Ö. 1. binyılın geç sürecindeki bu yerleşmeler, bozkır üzerine uzmanlaşmış pastoralist toplulukların ortaya çıkışını temsil ettiği ihtimalini oldukça olağan kılmaktadır. Bu hipotezi kazı yapmadan doğrulamak mümkün olmasa da 16. yüzyıl Osmanlı vergi kayıtlarının bu bölgelerdeki pastoralist toplulukların varlığına işaret ettiğini belirtmekte fayda vardır.

Bu topluluklar, Çarşamba Nehri Deltası'nda konumlanmış ve tarımla uğraşan köylerden tamamen farklı bir vergi sistemine (Atçeken olarak adlandırılan) tabi tutulmuş, çoğunlukla hayvancılıkla uğraşmışlardır (Yiğit ve Gümüşçü 2016).

Uydu görüntüleri ve yarı-yoğun araştırma teknikleri ile oluşturulan yerleşme büyüklüğü verileri sayesinde, bölgedeki büyük merkezlerin haritası çıkarılabilmekte ve önceki yıllarda bilinen sosyal karmaşıklık analizleri de desteklenebilmektedir. Harita: 3e, ilk büyük yerleşmelerin (15-25 ha) M.Ö. 3000 civarında ortaya çıkmaya başladıklarında birbirlerine çok yakın olduklarını ve sonraki dönemlere göre sayıca çok daha fazla olduklarını da göstermektedir. Önceki yıllarda yapılan analizlerden bilinmektedir ki bu süreç, Anadolu'nun diğer bölgelerinde de çağdaş olarak bilinen bir olgu olan geniş kapsamlı çatışmalar ile ilişkilidir (Massa vd. 2020; 2021; ayrıca bkz. Mellaart 1963). Bu büyük yerleşmeler siyasi ve kültürel karmaşıklığın artmasıyla da bağlantılı olarak, bölge içindeki kaynakların kontrolü üzerine yaşanan çatışmalarla meşgul olmuş, birbirlerine rakip siyasi merkezler olarak savlanabilir. M.Ö. 2. binyılın başlarında, büyük yerleşmelerin sayısı azalır ve bölgede daha eşit bir şekilde dağılır. Bu da muhtemelen daha resmi bir bölgesel bölünmeyi (şehir devletlerini?) düşündürür. Aynı zamanda bu dönem Konya-Karahöyük'ün devasa boyutuyla Konya Ovası'ndaki ilk kentsel yerleşim alanı haline geldiği dönemdir (Harita: 3f). M.Ö. 2. ve 1. binyılın sonlarında ise Türkmen-Karahöyük, bölgedeki tek şehir olarak Konya-Karahöyük'ün yerini almış olmalıdır. Bu süreçte bölgedeki siyasi peyzajın da farklı şekilde organize edildiği düşünülebilir. Şehir merkezine bağımlı birkaç büyük merkez ile onlara bağlı mezralar ve köylerin ekonomik ilişki ağıyla farklı bir şekilde organize edildiği öngörülmektedir. Türkmen-Karahöyük yakınlarındaki kısmen GTÇ ve kısmen de Erken-Orta Demir Çağı'na tarihlenen çok sayıda küçük yerleşmenin, bu yeni organizasyon ile bağlantılı olduğunu söylemek mantıklı görünmektedir. Kurulan hipoteze göre bunlar muhtemelen Türkmen-Karahöyük'ün siyasi ekonomisiyle yakından bağlantılı uydu yerleşmelerdir.

Konya Ovası yakınlarında geniş kapsamlı bir kazı projesinin olmaması ve Konya-Karahöyük'ün sınırlı kazı verilerinin yarattığı tarihsel eksikliğe rağmen bu türdeki modelleme arkeolojik olarak da test edilebilir. Özellikle KRASP'ın yüzey seramikleri koleksiyonu karşılaştırmalı arkeometrik analizlerin yapılmasına olanak tanımaktadır. Bu sebeple 2021 sezonu sırasında taşınabilir X-Işını Floresansı (pXRF) cihazı ile KRASP seramikleri üzerinde Dr. Alvise Matessi ve Adem Vural'ın iş birlikleri ile çalışmalar yürütülmüştür. Bu tahribatsız analiz tekniği seramiklerin kimyasal yapılarını tanımlamaktadır. Analiz verileri sayesinde hangi bölgelerin kil kaynaklarının paylaşıldığı, hangilerinin kendi malzeme kaynaklarını kullandığını belirlemek ve dolayısıyla bölge genelinde üretim organizasyonu hakkında çıkarımlara varmak mümkündür. Ayrıca hangi parçaların bölgeye gerçekten ithal edildiğini (örneğin dekoratif özelliklere dayalı varsayımların yerine) ve hangilerinin yerel olarak üretildiğini tespit etmek de mümkün olmaktadır. Bu analizlere konu olan ilk numune grubu Demir Çağı'na ait seramikler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak gelecek sezonlar için bu analizlerin daha önceki dönemlerin seramiklerine de genişletilmesi planlanmaktadır. Ayrıca KRASP, bu

çalışmalarda Dr. Lorenzo d'Alfonso ve aynı analizlerin aynı cihazla yapıldığı Kınık Höyük kazı projesi ile ortaktır. Böyle bir ortaklık, sadece Konya Ovası içinde karşılaştırmaya olanak sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda Güney Anadolu'daki bölgeler arası bağlantılar konusunda da katkılar sağlayacaktır.

TEŞEKKÜR

KRASP 2021 ekip üyelerinden; Çağlayan Bal, Çağlayan Balkaya, Anna Berlekamp, Okan Çağın, Olcay Çakmak, Ashley Cercone, Yunus Levent Ekinci, Simay Eren, Elif Yaren İşlek, Mehmet Ali Kaya, Zahra Khan, Hatice Gül Küçükbezci, Alessio Mantovan, Alvise Matessi, Hüseyin Mavruk, Erol Sağlam, Melike Sünbül, Hakan Tarhan, İsmail Tarhan, Ebru Tuna ve Adem Vural'a öncelikle teşekkür ederiz. Tüm ekip üyelerinin özverileri, bağlılıkları ve coşkuları sayesinde bu yapılan işler mümkün oldu.

Başarılı bir arazi çalışması sezonunun oluşmasında yardımları bulunan Bakanlık temsilcisi İsmail Sarıpınar'a da müteşekkir olduğumuzu belirtmek isteriz. Son olarak KRASP 2021 sezonunun destekçileri, British Institute at Ankara, Oriental Institute of the University of Chicago, Luwian Studies Foundation, Oxford University's Wainwright Foundation ve Çukurova Üniversitesi'ne teşekkür etmek isteriz.

KAYNAKÇA

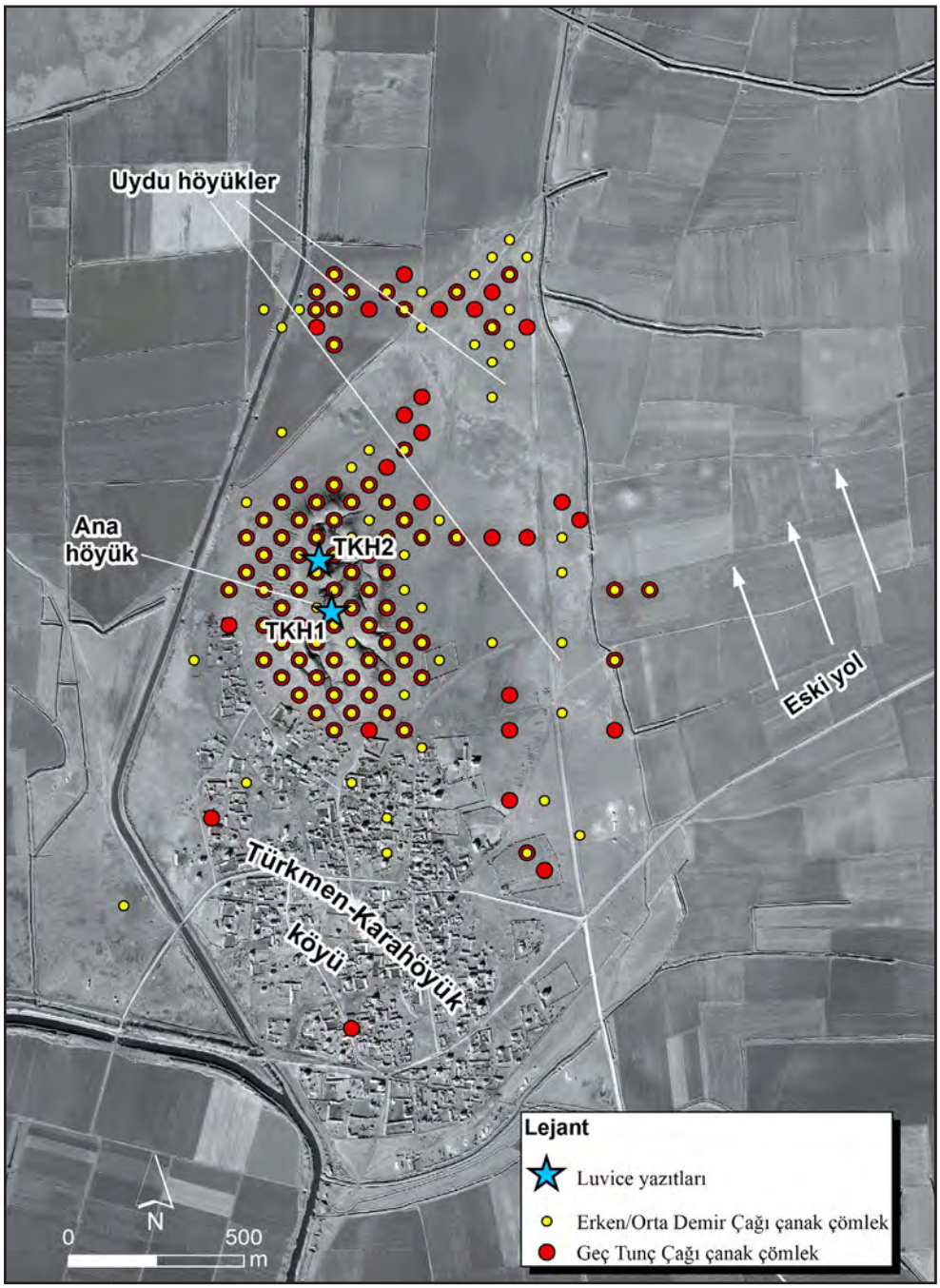
Massa, M., Bachhuber, C., Şahin, F., Erpehlivan, H., & Lauricella, A. J. (2021). The 2019 and 2020 Seasons of the Konya Regional Archaeological Survey Project. *Anatolica, XLVII*, 215-242.

Massa, M., Bachhuber, C., Şahin, F., Erpehlivan, H., Lauricella, A. J., & Osborne, J. (2020). A landscape-oriented approach to urbanisation and early state formation in the Konya and Karaman Plains, Turkey. *Anatolian Studies, 70*, 45-75.

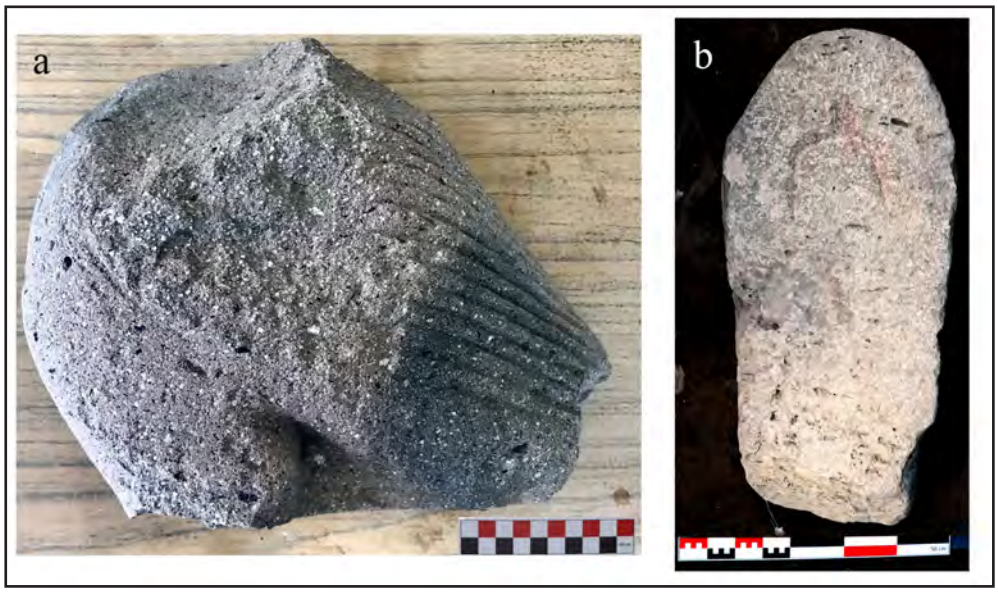
Mellaart, J. (1963). Early Cultures of the South Anatolian Plateau, II: The Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Konya Plain. *Anatolian Studies, 13*, 199-236.

Osborne, J., Massa, M., Şahin, F., Erpehlivan, H., & Bachhuber, C. (2020). The City of Hartapu: Results of the Türkmen-Karahöyük Intensive Survey Project. *Anatolian Studies, 70*, 1-27.

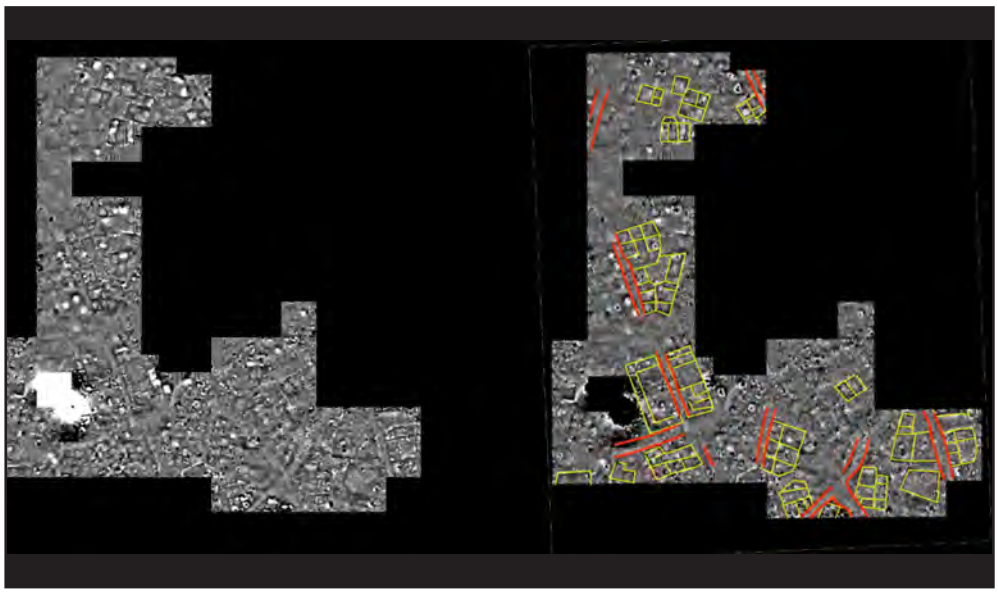
Yiğit, İ., & Gümüşçü, O. (2016). İskan Sürecinde Konar-Göçerler: Konya ve Çevresi Örneği (XV-XX. Yüzyıllar). In M. Şeker, M. Mercan, Y. Yaka, & C. Uncu (Eds.), *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Sempozyumu-II Karamanoğulları Beyliği 23-25 Ekim 2015* (pp. 578-599). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

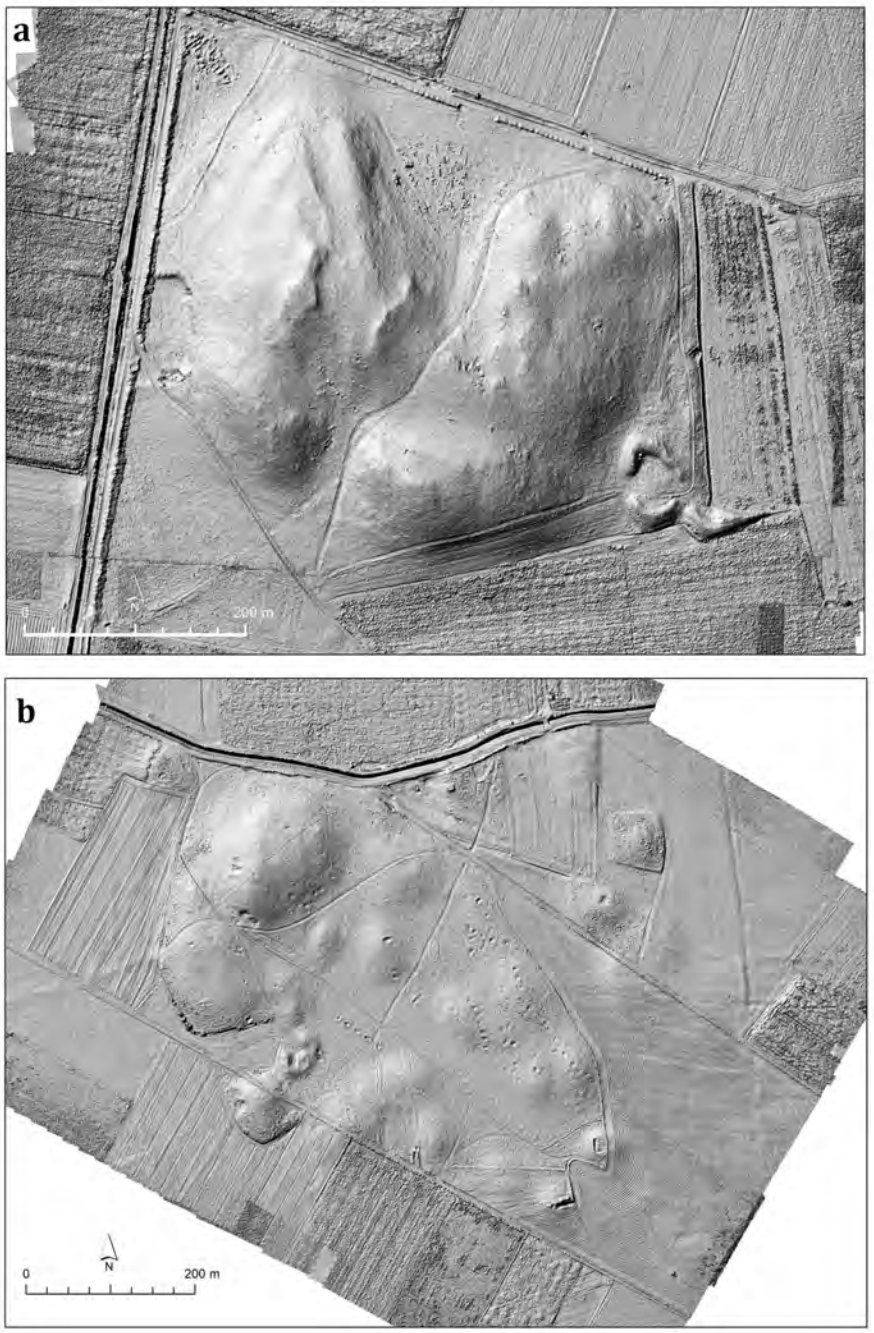
Resim 1. Türkmen-Karahöyük'ten toplanan Geç Tunç ve Demir Çağı seramik koleksiyonunun dağılımı.

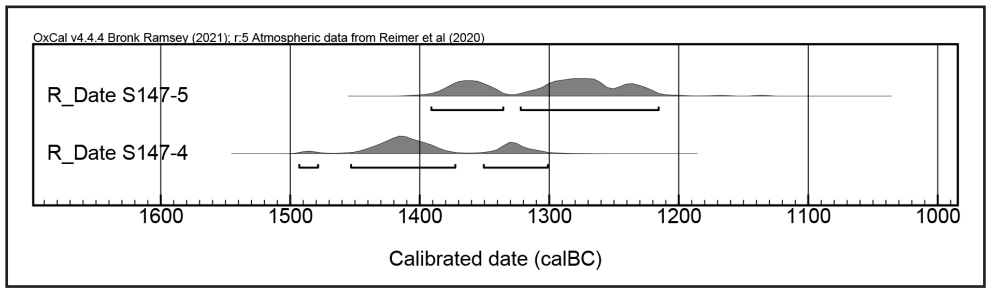
Resim 2. Türkmen-Karahöyük'ten (a) bir yırtıcı kuş heykeli parçası ve (b) bir Hiyeroglif Luvice LUNA sembolü taşıyan taş stel (TÜRKMEN-KARAHÖYÜK 2).

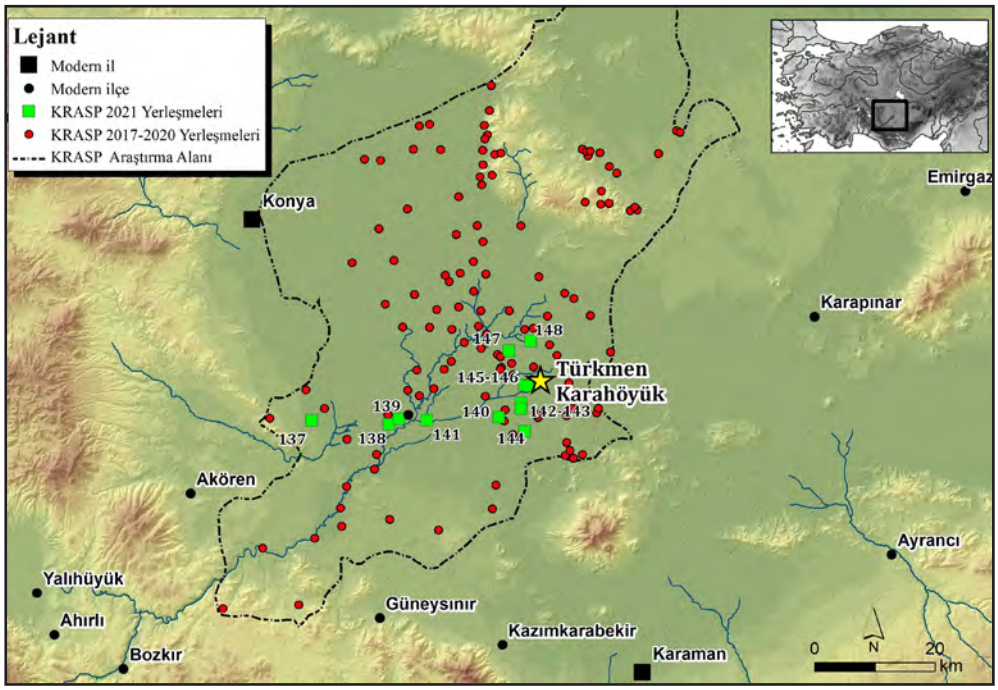
Resim 3. Türkmen-Karahöyük'te ana höyük üzerindeki yapılan jeomanyetik araştırmaların en geç evrenin yerleşim düzenini gösteren sonuçları.

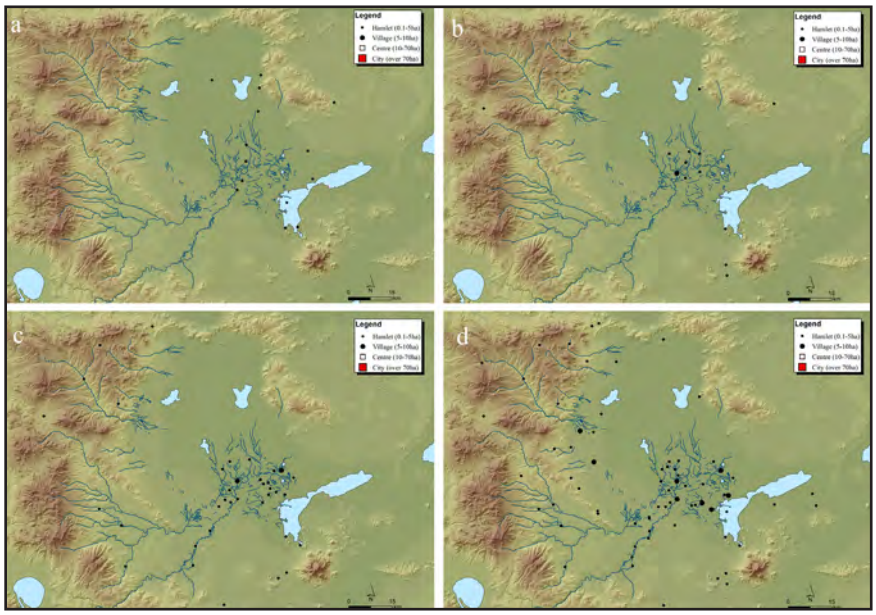
Resim 4. (a) Karhane Höyük ve (b) Gıyan Höyük'e ait İHA-temelli sayısal yüzey modelleri.

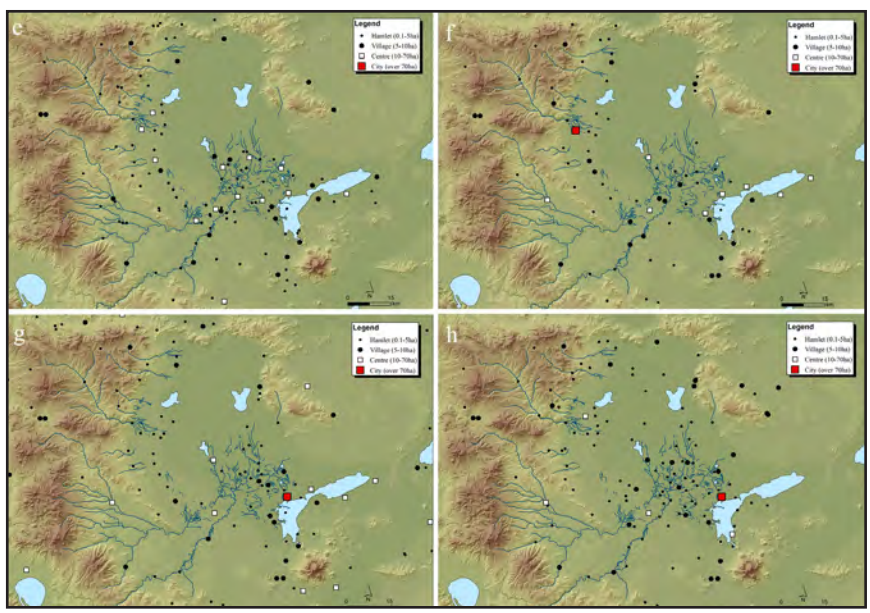
Resim 5. Zengen Höyük (21/147)'teki bir çöp çukuruna ait radyokarbon tarihleri.

Harita 1. KRASP yerleşmelerinin (2017-2021) yayılımı.

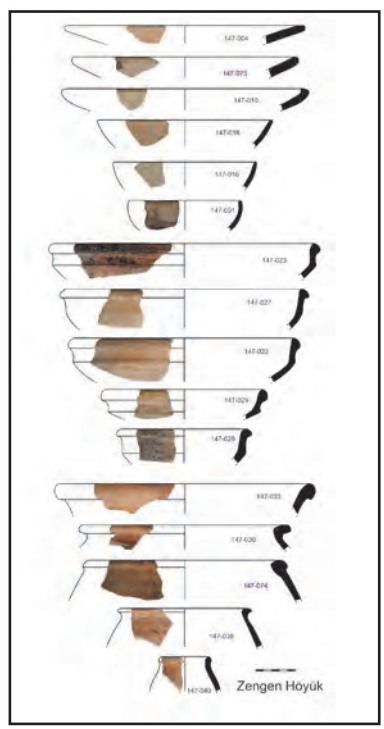
Harita 2. Konya Ovası'nda bilinen tüm arkeolojik yerleşmelerin dağılımı: (a) Akeramik Neolitik, (b) Çanak-Çömlekli Neolitik, (c) Erken Kalkolitik, (d) Orta/Geç Kalkolitik.

Harita 3. Konya Ovası'nda bilinen tüm arkeolojik yerleşmelerin dağılımı: (f) Erken Tunç Çağı, (g) Orta Tunç Çağı, (h) Geç Tunç Çağı, (i) Demir Çağı.

Çizim 1. Türkmen-Karahöyük'ten bir Brown-on-Buff krater parçası.

Çizim 2. Zengen Höyük Geç Tunç Çağı çanak çömlek örnekleri.

KRASP no	Yerleşme adı	Enlem	Boylam	Alan (ha)	Dönem												
					ANeo	SNeo	EKÇ	O-GKÇ	ETÇ	ETÇ I-II	ETÇ IIIa	ETÇ IIIb	OTÇ	GTÇ	DÇ	E-ODÇ	GDÇ
20/126	Beşkise Höyük	37,693	32,928	3,5									*	**			
20/127	Karkın-Mezarlık Höyük	37,680	32,886	4,5									**	**			*
20/128	TKH-Acıkuyu Höyük	37,620	33,084	1,5										**		*?	*
20/129	Ürümdü Höyük	37,652	32,862	5,0		*		**					*				*
20/130	Çingene Höyük	37,728	32,918	4,5		*?			**			*		*?			**
20/131	Tahtalı Höyük	37,280	32,435	1,0		*		*	**				**		**		
20/132	Halaç Höyük	37,671	32,918	10,5										**		*	*
20/133	Mahsen Höyük	37,662	32,949	1,5			**										
20/134	Kınıkçı Höyük	37,659	32,955	7,0										**			
20/135	Taştömek I	37,643	32,957	1,5			**			*							
20/136	Taştömek II	37,640	32,954	2,0										*?			
21/137	Debişler Höyük	37,563	32,599	1,5									**				
21/138	Haciahmet Tömeği	37,557	32,745	4,5						**					*		
21/139	Çumra-Mezarlık Höyük	37,565	32,764	5,0						**							
21/140	Okçu Höyük II	37,563	32,816	2,5						*							**
21/141	Hacımehmet Höyük	37,568	32,952	4,5												**	**
21/142	Taşağıl-Gökhöyük	37,546	33,000	1,5											**		
21/143	Kepir Höyük I	37,588	32,994	2,5												**	**
21/144	Kepir Höyük II	37,581	32,993	0,5											**		
21/145	Çataltepe Höyük I	37,616	33,000	0,5			**										
21/146	Çataltepe Höyük I	37,615	33,009	1,5					*								
21/147	Eski Küllük (Zengen) Höyük	37,682	33,012	9,0										**			*
21/148	Pırasanlı (Musalla) Höyük	37,668	32,970	7,0					**						*		

Tablo 1. KRASP yerleşmelerinin (2019-2021) özet tablosu.

ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE KARS VE İLÇELERİNDEKİ TÜRK DÖNEMİ 2021 YILI ÇALIŞMALARI

Muhammet ARSLAN*

Ahmet ŞEN

Bekir KARACABEY

Genel Müdürlüğümüzün 08 Eylül 2021 tarih ve 94949537-161.01-1695919 sayılı izni ile yürütmüş olduğumuz "Ortaçağ'dan Günümüze Kars ve İlçelerindeki Türk Dönemi" [Proje Numarası: YA013602 (2021)] adlı yüzey araştırmasının 2021 yılı çalışmalarına 06.11.2021 tarihinde başlanılmış ve 15.11.2021 günü tamamlanmıştır.

Şahsımın başkanlık ettiği yüzey araştırmasının arazi çalışmalarına Kafkas Üniversitesi'nden Sanat Tarihçisi Öğr. Gör. Bekir KARACABEY eşlik etmiştir. Ekip üyelerimizden Arş. Gör. Ahmet ŞEN annesinin vefatı, Arş. Gör. Mehmet Kayhan MURAT ise COVID-19 temaslısı olması nedeniyle katılamamıştır. Bakanlık temsilcisi olarak ise Kars Müze Müdürlüğü'nden Mustafa GÜNEŞ katılmıştır.

06.11.2021-15.11.2021 tarihleri arasında toplamda 10 (on) gün süren yüzey araştırmamızda Kars iline bağlı Arpaçay ve Susuz ilçeleri ile köylerinde araştırma yapılarak Ortaçağ'dan günümüze kadar ulaşabilen Türk devrine ait kültür varlıkları tespit edilmiştir.

ARPAÇAY İLÇESİ

Merkez Camii

Arpaçay İlçe merkezindeki 1946 tarihli olan cami ahşap destekli ve ahşap tavanlı plan ve mimarisi ile yöredeki geleneksel mimariyi tekrar eder. Mihrap ve minberi yenilenmiştir. Cami, moloz taş malzemelidir.

Dükkân

Üzerindeki kitabesine göre 1949 yılında inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı olup üç ayrı odadan ibarettir. Kesme taş malzemelidir. Kapı ve pencere lentoları düz atkı taşlıdır.

Akçakale Köyü Kitabeleri

Köy camisinin hemen yanındaki abdesthanenin duvarında Osmanlıca yazılmış iki kitabe vardır. Muhtemelen bir çeşmeye ait olduğu düşünülen kitabelerde, söz konusu eserin 1367/1948 yılında köy halkı tarafından yaptırıldığı yazılıdır.

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, muhammet.arslan@kafkas.edu.tr.
Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ahmet.sen@kafkas.edu.tr.
Öğr. Gör., Kafkas Üniversitesi Kazım Karabekir Meslek Yüksek Okulu, bekir.karacabey@kafkas.edu.tr.

Akçalar Köyü Nazım Kaya Evi

Kitabesi bulunmayan yapı 20. yüzyıl başlarına ait olmalıdır. Konut, dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Ortadaki bir giriş sofasının iki yanındaki odalardan ibarettir. Pencereleri düz atkı taşlı olup giriş kapısı üçgen bir alınlığa sahiptir. Konutun bahçeye açılan arka cephesi ahşaptan bir balkona sahiptir. Düzgün kesme taş malzemelidir (Resim: 1).

Akçalar Köyü Anonim Konut

Üzerindeki kitabesine göre 1950 tarihli olan konut dikdörtgen planlıdır. Ortadaki giriş sofasının iki yanındaki odalardan oluşmaktadır. Pencere kenarları ile beden duvarlarının köşelerindeki taşlar dışa doğru taşırılarak vurgulanmıştır.

Aslanoğlu Köyü Camii

Caminin kitabesi yoktur, ancak plan ve mimari özelliklerinden hareketle 20. yüzyılın ortalarında inşa edildiği düşünülür. Yaklaşık kare planlı olan yapı yuvarlak gövdeli dört ahşap sütunun taşıdığı ahşap tavan ile örtülüdür. Tavan göbeğinde koçbaşı motiflerinin oluşturduğu bir süsleme görülür. Mihrabı taş malzemeden olup istiridyeye benzer bir kavsaraya sahiptir. Minberi yeni, kuzeyindeki ahşap mahfili ise özgündür (Resim: 2-3).

Aslanoğlu Köyü Mezarlığı

Köyün mezarlığında en erkeni 1893-94 tarihli olmak üzere bazı şahideli mezarlar bulunur. Bazıları insan heykeli formlarıyla dikkat çekerler.

Aydıngün Köyü Camii

1960 tarihli olan cami dikdörtgen kesitli dört ahşap ayak ile ahşap tavanlıdır. Ayakların meydana getirdiği kare boşluk ise bağdadi bir kubbeyle kapatılmıştır. Kubbe göbeğinde bir yıldız motifine yer verilmiştir. Yarım yuvarlak planlı olan mihrabı yenidir. Ahşap minber, vaaz kürsüsü ve mahfili özgündür.

Bardaklı Köyü Mezarlığı

Köyün mezarlığında 20. yüzyılın ilk yarısına ait çok sayıda şahideli mezar taşı bulunur.

Burcali Köyü Suat Engin Evi

1954 yılında inşa edilen konut, Cumhuriyet devrinin ulusal mimarlık akımından izler taşır. Ortadaki giriş sofasının iki yanındaki odalardan ibarettir. Yapı düzgün kesme taş malzemelidir. Köşe duvarları ile pencere kenarlarındaki taşları dışa doğru taşırılarak vurgulanmıştır (Resim: 4).

Büyük Çatma Köyü Camii

Caminin kesin inşa tarihi belli değildir. Ancak plan ve mimari özelliklerinden hareketle 20. yüzyılın ortalarına aittir. Harimindeki ahşaptan irice dört sütun ile taşınan ahşap bir tavana sahiptir. Sütun gövdelerinde kabartma teknikli çeşitli bitkisel süslemeler vardır. Mihrap ve minberi yenidir. Kuzeyindeki ahşap mahfili özgündür (Resim: 5).

Büyük Çatma Köyü Şehitliği

2010 yılında yapılan şehitlik, taşnak Ermeni çeteleri tarafından bir samanlık içerisinde şehit edilen Müslüman köylüler anısına inşa edilmiştir.

Dağköy Camii

1955 tarihli olan cami, harimindeki kare kesitli iki ahşap desteğiyle ahşap tavanlıdır. Tavan göbeğinde, yıldızlardan oluşan bir süsleme görülür. Mihrabı yarım yuvarlak planlı olup ahşap lambri ile kaplanmıştır. Ahşap vaaz kürsüsü, minberi ve mahfili özgündür. Ahşap giriş kapısında da ay-yıldızlı süslemeler vardır.

Değirmenköprü Köyü Camii

1341/1922-23 tarihli olan cami son yıllarda onarım görerek değiştirilmiştir. Özgününde ahşap destekli ve ahşap tavanlı olduğu düşünülmektedir. Cami dış beden duvarlarında ay-yıldız motifleri dikkati çeker (Resim: 6).

Değirmenköprü Köyü Mezarlığı

Köyün mezarlığında 20. yüzyıl ortalarına ait insan heykeli formlu mezar taşları bulunur.

Gediksatılmış Köyü Camii

20. yüzyıl ortalarına ait olan cami ahşap destekli planlı ile geleneksel mimariye sahiptir. Kare kesitli dört ahşap destekle ahşap tavanlıdır. Tavan göbeğinde büyükçe bir altıgen ve onun içinde de büyükçe bir yıldız motifi vardır. Mihrabı özgün olup dilimli kemerlidir.

Gediksatılmış Köyü Köprüsü

19. yüzyılda Osmanlılar zamanında inşa edilen köprü tek gözlüdür. Yuvarlak kemerli olan gözün açıklığı 7.60 m.dir. Kesme taş malzemelidir. 2018-2019 yıllarında Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Resim: 7).

Göldalı Köyü Camii

1955 tarihli olan cami, yuvarlak gövdeli dört ahşap sütunun taşıdığı ahşap bir tavanla örtülüdür. Mihrabı dilimli kemerlidir. Kuzeyinde ahşap mahfili bulunur.

Göldalı Köyü Celal ve Veli Şahin Evi

Kitabesinden 1956 yılında Oruç Usta tarafından yaptırıldığı anlaşılan konut, dikdörtgen planlıdır. Giriş cephesi kesme taş malzemeli olup, pencereleri düz lentoludur.

Gülyüzü Köyü Camii

Camiden günümüze sadece 1291/1874-75 tarihli kitabesi ulaşabilmiştir.

Gülyüzü Köyü Mezarlığı

20. yüzyıl başlarına ait şahideli mezar taşlarının bulunduğu köy mezarlığındaki bazı mezar taşlarında tabanca ve kama gibi bazı süslemeler görülür.

Kakaç Köyü Camii

20. yüzyıla aittir. Harim mekânı, kare kesitli dört ahşap sütun tarafından taşınan ahşap bir tavan ile örtülüdür. Tavan göbeğinde, "S" motifleriyle oluşturulmuş bir süsleme görülür. Mihrabı özgün olup kaş kemerlidir. Kuzeyinde ahşap mahfili vardır.

Kakaç Köyü Ziya ve Sabri Bahtiyar Evi

1967 tarihli olan ev, Tahir Usta tarafından yapılmıştır. Dikdörtgen planlıdır. Giriş cephesi, kesme taş malzemeli olup düz atkı taşlı pencere ve kapı açıklıklarına sahiptir.

Karaurgan Köyü Camii

Cami, 20. yüzyıl ortalarında inşa edilmiştir. Dış beden duvarları özgünlüğünü korurken ahşap destekli ve ahşap tavanlı olması gereken harim mekânı bozulmuştur. Dış beden duvarları, kahve ve siyah renkli düzgün kesme taş malzemelidir.

Kardeştepe Köyü Camii

1957 tarihli olan caminin dış beden duvarları özgünlüğünü korurken ahşap destekli ve ahşap tavanlı olması gereken harimi onarımlarla bozulmuştur. Dış beden duvarları moloz taş malzemelidir, ancak köşe duvarları ile pencere köşelerinde kesme taş malzeme kullanılarak dışa doğru taşırılmış ve vurgulanmıştır. İç mekândan sadece kaş kemerli mihrabı özgün olarak günümüze ulaşabilmiştir.

Kardeştepe Köyü Anonim Konut 1

1968 tarihli olan konut dikdörtgen planlıdır. Giriş cephesi kaliteli kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Pencere alınlıklarında ay-yıldız motifleri görülür (Resim: 8).

Koçköy Köyü Anonim Konut

20. yüzyıl ortalarına tarihlenir. Dikdörtgen planlı olup dışa taşkın kapı ve pencere kenarları ile devrin özelliklerini taşır. Giriş kapısının kilit taşında bir ay-yıldız motifi görülür.

Koçköy Köyü Okul Binası

1936-37 yılında, yakınlardaki bir kışla binasının taşlarının sökülmesiyle inşa edilmiştir. "U planlıdır. Kesme taş malzemeli olup düz atkı taşlı pencere ve kapı açıklıklarına sahiptir. Günümüzde çok amaçlı sosyal ve kültürel merkez olarak kullanılmaktadır (Resim: 9).

Koçköy Köyü Şehitliği

Osmanlı-Rus harbi esnasında şehit olan üç asker için yaptırılmış basit bir anıttan ibarettir. Köy mezarlığının içerisinde bulunur.

Kuzgunlu Köyü Çeşmesi

20. yüzyıl ortalarına tarihlenen çeşme, yuvarlak kemerli ve tek yüzlü bir forma sahiptir.

Küçükboğaz Köyü Seyitler Camii

1958 tarihlidir. Dış mimarisi ile ulusal mimarlık akımının izlerini taşır. Harim mekânı değişikliğe uğrasa da özgününde ahşap desteklerle ahşap tavanlı bir mimariye sahiptir (Resim: 10-11).

Kümbet Köyü Camii

İnşa tarihi belli değildir, ancak plan ve mimari özelliklerinden hareketle 20. yüzyılın ortalarına tarihlenebilir. Dış mimarisi özgünlüğünü korurken ahşap destekli ve ahşap tavanlı olması gereken harim mekânı onarımlarla şekil değiştirmiştir.

Kümbet Köyü Anonim Konut 1

1965 tarihlidir. Dikdörtgen planlı olup düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Pencere alınlığındaki kabartma kaz heykeliyle dikkati çeker.

Kümbet Köyü Anonim Konut 2

1967 tarihli olan konut, küçük ölçeklerde dikdörtgen planlıdır. Cephesinde ay-yıldız formlu süslemeler vardır.

Meydancık Köyü Okul Binası

Kesin inşa tarihi bilinmez, ancak mimari özelliklerinden hareketle 20. yüzyılın başları veya ortalarına tarihlenir. Dikdörtgen planlı olup köşe ve kapı-pencere kenarlarındaki dışa

taşırılarak vurgulanan görünümüyle dikkati çeker. Günümüzde cami olarak kullanılmaktadır (Resim: 12).

Polatköy Camii

1968 tarihli olan cami, yuvarlak gövdeli dört ahşap sütun tarafından taşınan ahşap tavanı ile yöredeki geleneksel mimariyi tekrar eder. Mihrabı ve mahfili özgün değildir.

Polatköy Anonim Konut 1

Osmanlıca kitabesine göre 1342/1923-24 tarihlidir. Dikdörtgen planlı olup sade bir görünüme sahiptir.

Polatköy Anonim Konut 2

1951 tarihli olan yapı dikdörtgen planlıdır. Giriş cephesindeki bir at kabartmasıyla dikkati çeker.

Taşbaşı Köyü Camii

Üstündeki kitabesine göre 1953 tarihlidir. Kare kesitli dört ahşap destek tarafından taşınan ahşap tavanlı geleneksel mimariye sahiptir. Mihrabı lambri ile kaplanmıştır. Minber ve mahfili yenidir.

Taşbaşı Köyü Çeşmesi

20. yüzyıl ortalarına ait olan çeşme sivri kemerli ve tek yüzlüdür. Kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

Taşbaşı Köyü Şehitliği

1915 yılı şehitleri anısına yaptırılmış basit bir anıttan ibarettir.

Taşlıağıl Köyü Camii

Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmez, ancak plan ve mimari dokusundan hareketle yörede sıkça karşımıza çıkan ahşap destekli ve ahşap tavanlı mimarisiyle 20. yüzyılın ortalarına aittir. Mihrap ve minberi yenilenmiştir.

Tepecik Köyü Camii

1957 yılında inşa edilmiştir. Yuvarlak gövdeli dört ahşap sütunun taşıdığı ahşap bir tavanla örtülüdür. Tavan göbeğinde "S" kıvrımlarıyla oluşturulmuş bir süslemesi vardır. Mihrabı kaş kemerli olup özgündür. Ahşap mahfili ise üzerindeki koçbaşı motifli süslemeleriyle dikkat çeker.

Tepeköy Mezarlığı

Köy mezarlığının içerisinde iki adet türbe dikkati çeker. 20. yüzyıl başlarına ait olduğu

düşünülen kümbetler, kare bir kaide üzerinde moloz taşların bindirme tekniğiyle yığılmasından meydana getirilmiş kubbemsi bir külahla örtülmüştür.

SUSUZ İLÇESİ

Merkez Camii

1957 tarihli olan Susuz Merkez Camii, yuvarlak gövdeli dört ahşap sütunun taşıdığı ahşap bir tavanla örtülüdür. Tavan göbeğinde çiçeklerden oluşan bitkisel bir süsleme görülür. Mihrap ve minberi yenidir. Kuzeyindeki ahşap mahfili ise özgün durumdadır. Caminin dış beden duvarları kesme taş malzemelidir. Yuvarlak kemer formlu çift katlı pencere sistemine sahiptir (Resim: 13).

Kâzım Karabekir Camii

Susuz ilçe merkezindeki cami, 20. yüzyıl ortalarına aittir. Moloz taşlı beden duvarları ve kesme taşlı köşe pencere kenarları ile özgünlüğünü korurken ahşap destekli ve ahşap tavanlı olması gereken harim mekânı onarımlarla özgünlüğünü yitirmiştir.

İncesu Köyü Köprüsü

İncesu Çayı üzerinde yer alan köprü, 19. yüzyıl Osmanlı devri eseridir. Tek gözlü olan köprünün yuvarlak kemerli olduğu düşünülen gözü yıkılmıştır. Kesme taş malzemelidir (Resim: 14).

İncilipınar Köyü Camii

Caminin kesin inşa tarihi bilinmez, ancak plan ve mimari özelliklerinden hareketle 20. yüzyıl ortalarına tarihlenir. Dış beden duvarları moloz taş malzemelidir. Duvar köşeleri ile pencere kenarlarında ise kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çift katlı yuvarlak kemer formlu pencereleri vardır. Harim mekânı kare gövdeli dört ahşap sütunun taşıdığı ahşap bir tavanla örtülüdür. Mihrabı dikdörtgen bir çerçeve içerisindedir. Çam kozalaklarından oluşan süslemeleri vardır.

Kırçiçeği Köyü Camii

Mihrabındaki kitabesine göre 1180/1769 yılında inşa edilmiştir. Kare planlı olup yuvarlak gövdeli iki ahşap sütun tarafından taşınan ahşap bir tavana sahiptir. Caminin en özellikli unsuru mihrabıdır. Mihrap nişi, dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yuvarlak kemerlidir. Dış çerçeveyi oluşturan bordüründe bitkisel bezemeler vardır. Kemer alınlığında çifte minareli ve üç kubbeli bir cami tasviri görülür. Kemer köşeliklerinde ise çiçek motifli rozetlere yer verilmiştir.

Kırkpınar Köyü Camii

20. yüzyıl ortalarına ait olan cami 1972 yılında onarım görmüştür. Çokgen kesitli dört ahşap sütun tarafından taşınan ahşap bir tavana sahiptir. Mihrabı, minberi ve mahfili özgün-

dür. Caminin dış beden duvarları moloz taşlı olup kesme taştan yuvarlak kemerli çift katlı pencereleri vardır.

Kiziroğlu Köyü Camii

1952 tarihli olan cami, çokgen kesitli dört ahşap sütun tarafından taşınan ahşap bir tavanla örtülüdür. Mihrabı, minberi ve mahfili özgündür. Dış beden duvarları sıvalıdır.

Küçükçatak Köyü Değirmeni

1959 tarihli olan değirmen dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Moloz taş malzemeli olup duvar köşeleri ile kapı-pencere açıklıklarında kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Ortalar Köyü Camii

1964 tarihli olan caminin dış beden duvarları moloz taş malzemelidir. Yuvarlak kemerli çift katlı pencere sistemine sahiptir. Harim mekânı, yuvarlak gövdeli iki ahşap sütun tarafından taşınan ahşap bir tavana sahiptir. Ayaklar aynı zamanda mahfili de taşırlar. Mihrabı yarım yuvarlak planlı olup basit kaş kemerlidir.

Porsuklu Köyü Aşağı Mahalle Camii

1958 tarihlidir. Caminin dış beden duvarları sıvalıdır. Harim mekânı, yuvarlak gövdeli dört ahşap sütun tarafından taşınan ahşap tavan ile örtülüdür. Dikdörtgen çerçeveli mihrap nişi dilimli kemer formundadır. Alınlığında cami, minare ve Türk bayraklı tasvirler vardır.

Porsuklu Köyü Yukarı Mahalle Camii

Cami 1957 tarihlidir. Ancak bugünkü şeklini 1978 yılında almıştır. Dış beden duvarları sıvalı olup iki katlı pencere sistemine sahiptir. Alt kat pencereleri kare çerçeveli ve düz lentolu, üst kat pencereleri ise yuvarlak kemer formludur. Harim mekânı, ahşap destekler tarafından taşınan ahşap tavanlıdır.

Yolboyu Köyü Okul Binası

Cumhuriyetin ilk yıllarına ait olan bina, dikdörtgen planlı ve tek katlıdır. Düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Giriş kapısı ile pencereleri basık yuvarlak kemerlidir. Günümüzde metruk durumdadır.

Yolboyu Köyü Köprüsü (Uzunzaim Köprüsü)

Kars Çayı üzerindeki köprü yıkılmıştır. Sadece ayaklarına ait kalıntılar görülür. Üç gözlü olduğu tahmin edilen köprünün inşasında, kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla kırmızı, siyah ve beyaz renkli kesme taş malzeme kullanılmıştır. Köprünün Osmanlı devrinin sonlarına ait olduğu düşünülmektedir.

Resim 1: Arpaçay, Akçalar Köyü, Nazım Kaya evi

Resim 2-3: Arpaçay Aslanoğlu Köyü Camii

Resim 4: Arpaçay, Burcali Köyü, Suat Engin evi

Resim 5: Arpaçay, Büyük Çatma Köyü Camii

Resim 6: Arpaçay, Değirmenköprü Köyü Camii

Resim 7: Arpaçay, Gediksatılmış Köyü köprüsü

Resim 8: Arpaçay Kardeştepe Köyü anonim konut 1

Resim 9: Arpaçay, Koçköy Köyü okul binası

Resim 10-11: Arpaçay, Küçükboğaz Köyü Seyitler Camii

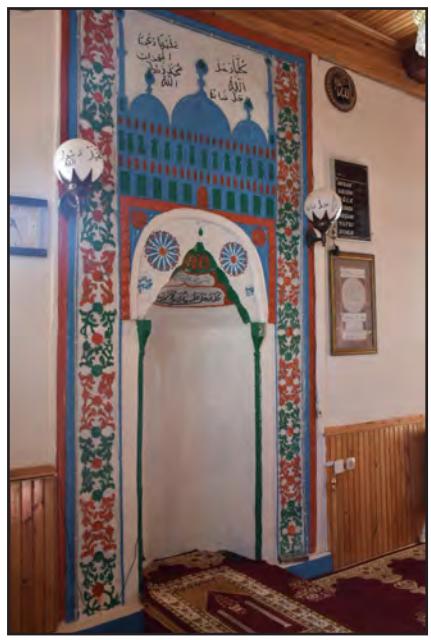
Resim 12: Arpaçay, Meydancık Köyü okul binası

Resim 13: Susuz, Merkez Camii,

Resim 14: Susuz İncesu Köyü Köprüsü

Resim 15: Susuz, Kırçiçeği Köyü Camii mihrabı

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü